

ԼՍ ՏՈՒՆԹՅԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՔԻՄԿԱԶՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА ИМЕНИ Р. АЧАРЯНА

Л. С. ОВСЕПЯН

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ ДРЕВНЕАРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1987

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
Հ. ԱԺԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Լ. Ս. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տպագրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
բանասիրական գիտությունների թեկնածու Լ. Շ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Գիրքը հրատարակության են երաշխավորել գրախոսներ՝
բանասիրական գիտությունների թեկնածուներ Ս. Ա. Էլոյանը և Լ. Լ. Կարապետյանը

Հովսեփյան Լ. Ս.

Գրաբարի բառակազմությունը /Պատ. խմբ. Լ. Շ. Հովհան-
Հ 872 նիսյան; ՀՍՍՀ ԳԱ Հ. Աճառյանի անվ. լեզվի ին.-տ.—եր.:
ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987...375 էջ.

Աշխատությունը նվիրված է V դ. զրական հայերենի բառակազմական
համակարգի ամբողջական նկարագրությանը: Ներկայացվում են զրաբարի
բառակազմության հիմնական եղանակները՝ բառաբարդումը և ածանցումը,
տրվում են բաղադրյալ բառերի բառակազմական կաղապարները, նրանց
գործառական բեռնվածությունը, հատուկ ուշադրություն է դարձվում բա-
ռակազմական հիմքերի ձևավորման առանձնահատկություններին, բառա-
կազմական միջոցների գործառական և իմաստային կողմերին:

Աշխատությունը նախատեսվում է հայոց լեզվի պատմության մասնա-
գետների, բանասեր ուսանողների և ընդհանրապես հայոց լեզվի կառուց-
վածքով հետաքրքրվող ընթերցողների համար:

Հ $\frac{4602010000}{703(02)-87}$ 90—87

ԳՄԴ 81.2 Հ

Ն Ե Ր Ա Մ ՈՒԹ Յ ՈՒՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՒՅՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Բառակազմությունը, որպես լեզվաբանական հետազոտության առանձին բնագավառ, ձևավորվել է համեմատաբար ուշ շրջանում՝ վերջին տասնամյակների ընթացքում, թեև բառակազմական առանձին երևույթների նկարագրությանը հետազոտողներն անդրադարձել են դեռևս խոր անցյալից սկսած:

Գրաբարի բառակազմական առանձնահատկությունների մասին արված առաջին դիտողությունները մեզ են հասել հայ քերականական մտքի ծագման ժամանակաշրջանից՝ Դիոնիսիոս Թրակացու «Արուեստ քերականութեան» աշխատության թարգմանության մեջ:

Հին քերականագիտության մեջ ընդունված սխեմայի համաձայն բառակազմության հարցերը քերականական ձևաբաններում չեն առանձնացվել, այլ քննվել են յուրաքանչյուր խոսքի մասի նկարագրության հետ, ի թիվս դրանց ուղեկցող քերականական այլ հատկանիշների: Թրակացու հայ թարգմանիչներն ու մեկնիչները նույնպես հետևել են այդ սխեմային:

Թրակացու քերականության մեջ առանձին խոսքի մասերի կազմության նկարագրության ժամանակ առաջ են քաշվում ձև (εἶδος) և տեսակ (εἰδος) հասկացությունները: Վերջինի մեջ ամփոփվում են նախադասական և ածանցական (արդի տերմինաբանությամբ՝ պարզ և ածանցավոր) տիպերը: Ածանցական անունների մեջ առանձնացվում է 7 խումբ՝ հայրանունական, ստացական, բաղդատական, գերադրական, փաղաքշական, հարանունական, բայածական: Մյուս խոսքի մասերը այդ կարգի բաժանումների չեն ենթարկվում. նրանց մեջ մտնող բառերը դասդասվում են միայն ըստ ձևի և տեսակի: Ձև հասկացությունը ներառում է անունների, բայերի և գերանունների պարզ, բարդ և հարաբար տիպերը: Մակբայները բաժանվում են երկու տիպի՝ պարզ և օկլադիո (որոնք համապատասխանում են մյուս խոսքի մասերի պարզ և բարդ «ձևերին»):

Թրակացու քերականության և նրա մեկնությունների մեջ առանձնացված անունների, բառակազմական խմբերի և բերված օրինակների քննությունից տեսնում ենք դասակարգման հակասական կողմերը: Ձխտսելով այն մասին, որ «ածանցականների» խմբերի մեջ առանձնացված «հայրանունականը» հայերենին միանգամայն խորթ էր, և ածանցներն առանձնացվել են բառերի արհեստական հատույթավորմամբ, նշենք, որ իմաստային չափանիշով են առանձնացված 2—5 խմբերը, իսկ վերջին երկուսը բնորոշվում են ըստ կազմության եղանակի. ածանցների՝ անունների՝ «հարելու» և ածանցավոր բառերի՝ բայերից սերված լինելու հատկանիշների, այնպես որ, որոշ դեպքերում դասակարգման հիմք է ծառայում ածանցը իր իմաստով. իսկ այլ դեպքերում՝ ամբողջ ածանցավոր բառը:

Բացի այդ, ինչպես նկատել են Թրակացու ևրկի թարգմանության առաջին իսկ մեկնիչները, այդ ձևաիմաստային 7 խմբերը չափազանց քիչ են հայերենի ածանցավոր բառերի ամբողջ բազմազանությունը ներկայացնելու համար: Այդ կապակցությամբ Դավիթը գրում է. «Իսկ ածանցացն տեսակք զի յոյժ անհուն և անբաւ են, թողլով զայլոցն, յատուկ զբնականն բուռն հհար առաջնորդութեամբ յայտնել, ասելով նախ հայրանունական... (և այլն)»¹:

Հին քերականների՝ բարդ բառերի ըմբռնումը նույնպես բավականաչափ հստակ չէ. այսպես, Թրակացու թարգմանիչը բարդ և հարաբարդ բառերի համար բերում է բառակապակցության օրինակ (քաջ Մանան, քաջ Մանուկ), ըստ երևույթին, հայերենում չգտնելով հունարեն բնագրում բերված բարդ հատուկ անունների համապատասխանությունները: Բարդ և հարաբարդ բայերի օրինակների մեջ նույնպես բերվում են բառակապակցություններ կամ նախդրավոր կազմություններ. «Պարզ՝ գիտեմ, բարդ՝ ըստգիտեմ, յարաբարդ՝ կարի քաջ գիտեմ» (Անանուն մեկնիչ)²:

Դերանունների բառակազմական առանձնահատկությունները քննելիս քերականները դարձյալ գտնվել են հունարեն բնագրի ազդեցության տակ. որպես բարդ դերանուններ բերվում են բառակապակցությունների օրինակներ՝ անձին իմոյ, անձին քո, անձին նորայ (ἐμὸν, σου, αὐτοῦ): Դերանվան «տեսակաների» մեջ ստացականները համարվում են անձնականներից ածանցված (մեք-մեր), այստեղ իմաստային կապը փաստորեն մեկնաբանվում է որպես բառակազմական առանձնահատկություն:

Հետաքրքիր է բարդ անունների դասդասումը չորս խմբերի՝ ըստ բաղադրիչների «լրիվ» կամ «պակաս» լինելու և նրանց շարադասություն: Գծվար է ասել, թե ինչ նկատի ունեն քերականները «լրիվ» կամ «պակաս» ասելով. օրինակներից դատելով (թեև կան շեղումներ և բացահայտ սխալներ՝ ածանցավոր բառեր) դրանք թերևս արմատների՝ առանձին գործածվելու կամ չգործածվելու հատկություններն են, կամ բարդ բառի կազմում հնչյունափոխության ենթարկվել-չենթարկվելը: Ինչևէ, բարդ անունների այս չորս խմբերի մասին դատողությունները նույնությամբ փոխադրվում են քերականական մի ձևնարկից մյուսը:

Բայերը նույնպես, ինչպես և անունները, ըստ տեսակի բաժանվում են նախագաղափարի և ածանցականի, սակայն թրակացու մեկնիչներից Դավիթը այստեղ հետևյալ վերապահությունն է անում. «Տեսակ անուանց նախագաղափարից և ածանցացն անուան զբուն և զածանցեալն նշանակեն, իսկ սա սոսկ ի վերայ ձայնի միով վանգիւ ածանցեալ»³: Այսպիսով, նա ճիշտ կերպով նշում է որոշ կարգի ածանցավոր բայերի առանձնահատկությունը, որոնք, ի տարբերություն պարզ և ածանցավոր գոյականների, տարբերվում են միայն ձևով (ռոգեմ-ռոգաւնն):

Ի մի բերելով հայ հին քերականական մտքի ներկայացուցիչների արտահայտած բոլոր դիտողությունները բառակազմական երևույթներին մասին, կարելի է ասել հետևյալը:

Բառակազմությունը չի առանձնանում և չի դառնում քննության ինքնուրույն բնագավառ, թեև բառը մասնում է քերականության քառամասնյա (տառ, վանգ, բառ, բան) բաժանման մեջ որպես առանձին միավոր, ընդ որում դիտվում է որպես վանկերից (այդ թվում նաև մեկ վանկից) կազմված, բայց նրանցից որակապես տարբեր՝ իմաստակիր միավոր. բառի կազմության հարցերը, ինչպես արդեն նշվել է, քննվում են առանձին խոսքի մասերի նկարագրության մեջ:

Այնուհետև, մի կողմից, հստակորեն չեն տարբերակվում բառաբարդումն ու ածանցումը (նախաձանցավոր կազմությունները քննվում են որպես բարդություններ), մյուս կողմից, չկա ընդհանրապես պարզ արսատի գիտակցումը, ի հակադրություն բաղադրյալ բառերի. այն «ձևի» (բառաբարդման) մեջ կոչվում է պարզ, «տեսակի» (ածանցման) մեջ՝ նախագաղափար:

Չկա տերմինարանական միասնություն՝ անունների և բայերի համար առանձնացվում են պարզ, բարդ, հարաբարդ տեսակները, իսկ մակբայների համար՝ պարզ և ջոկաղիւ:

Ածանցավոր բառերի իմաստային դասակարգումների հիմքը միասնական չէ։ Այստեղ մերթ հիմք են ընդունվում ածանցների արտահայտած նշանակությունները, մերթ բառերի կազմության առանձնահատկությունները, մերթ ամբողջ բառի արտահայտած իմաստը։

Կոնկրետ նյութի քննության մեջ նկատվում են բառերի արհեստական հատույթավորում, իմաստային սխալ խմբերի առանձնացում, որ մասամբ հետևանք է հունարենի ազդեցության, մասամբ բառակազմական երևույթների ոչ հստակ ըմբռնման։

Այս պատկերացումները շարունակվում են նաև հետագա դարերի քերականների և մեկնիչների աշխատություններում, մինչև լատինատիպ քերականության սկզբնավորումը⁴։

Թեև լատինաբան հեղինակներից շատերը նույնպես հետևում են բառակազմական երևույթների նկարագրության նշված սխեմային, սակայն նրանցից ոմանք ինքնուրույն մոտեցում են ցուցաբերում այդ հարցերի քննությանը։

Այսպես, XVII դարի առաջին կեսի գործիչ Ֆրանցիսկոս Ռիվոլայի «Grammaticae armenae libri quatuor» (1624 թ.) աշխատության մեջ բառակազմական հարցերը առանձնացվում և քննվում են չորրորդ գլխում՝ «Observationes ad syntaxim spectantes» (Շարահյուսությանը վերաբերող դիտողություններ), որտեղ շարահյուսական և ձևաբանական այլ երևույթների նկարագրության կողքին տրվում են բառակազմական տեղեկությունների գոյականների, ածականների ու մակբայների կազմության, ինչպես նաև ածականների համեմատության աստիճանների մասին։ Ռիվոլայի կողմից բառակազմական հարցերը շարահյուսության մեջ քննելու փաստը որոշ չափով հիշեցնում է ժամանակակից լեզվաբանության մեջ արտահայտված այն կարծիքը, որի համաձայն լեզվի մեջ չորաբանչյուր բաղադրություն կամ կապակցություն (նախադասությունների, բառերի, ձևույթների) անվանվում է շարույթ և քննվում շարույթաբանության մեջ։

Այդ շրջանում հայերենի՝ լատիներենով գրված մյուս քերականության հեղինակը՝ Կղեմես Գալանոսը, ավանդաբար բառակազմությունը քննում է անունների և բայերի համակարգում որպես ձև և տեսակ, սակայն զգալի ճշտումներ և հավելումներ է կատարում դրանց դասդասման մեջ։ Նա խոսում է կրկնաբարդ և կրկնածանց անունների մասին, ածանցականների մեջ տարբերակում է 16 տեսակ, որոնք զգալիորեն գերազանցում են Թրակացու քերականության մեջ նշվածների թիվը։

լատինատիպ քերականությունների առաջին հայ հեղինակներից Ոսկան Երևանցին կատարում է տերմինաբանական որոշ նորամուծություն, բառակազմական երևույթները նա քննում է ըստ կարգի (որը համապատասխանում է նախորդ քերականությունների տեսակ հասկացությունը) և ըստ կերպավորության (նախորդ քերականների համաձայն՝ ձև): Ոսկանը առանձնացնում է ածանցական անունների 11 տեսակ՝ առաջնորդելով ածանցների իմաստային որոշ հատկանիշներով, իսկ մի շարք դեպքերում այս կամ այն իմաստային խմբի անուններ կերտելու նրանց գործառույթով. բայերի կազմության մասին (բառակազմական տեսակետից) Ոսկան Երևանցին չի խոսում:

Նշված ժամանակաշրջանի հայ քերականական մտքի ամենից ավելի նշանավոր ներկայացուցիչ Հովհաննես Հոլով Կոստանդնուպոլսեցին իր նախորդների համեմատությամբ հասնում է նկարագրության առավելագույն մանրամասնության, ներկայացնելով գրաբարի ածանցների բավական ընդարձակ մի ցանկ, թեև իր նախորդների նման նախաձեռնազորք կազմությունները դարձյալ քննում է բառաբարդումների շարքում:

Հաջորդ դարաշրջանի քերականները (Գ. Զահուկյանի դասակարգմամբ՝ հունա-լատինատիպ քերականությունների հեղինակները)⁵ բառակազմական երևույթների քննության մեջ սկզբունքային նորություններ չեն բերում:

XVIII դարի սկզբում լատինատիպ-բանասիրական քերականությունների հանդես գալով հայ քերականագիտության մեջ նկատվում է ինչպես գրաբարի ամբողջ քերականական համակարգի, այնպես էլ բառակազմական երևույթների առավել ճշգրիտ ու մանրամասն, արհեստականություններից զերծ նկարագրության հասնելու ձգտում: Հայագիտության զարգացման սլափություն մեջ նշանակալից դեր խաղաց Յոախիմ Շրյոդերի «Արամեան լեզուին գանձ» աշխատությունը (1711 թ.): Բառակազմական հարցերի քննության մեջ նախորդների համեմատությամբ Յ. Շրյոդերի բերած նորությունն այն է, որ նա, թեև ոչ բացահայտ ձևով, առաջ է քաշում բառակազմական (բաղադրող) հիմքի գաղափարը. ածանցական բառերը նա բաժանում է անվանականի և բայականի, փաստորեն նկատելի ունենալով բառակազմական տարբեր հիմքերից կազմվելը: Այնուհետև, նա առաջինն է, որ խոսելով այսպես կոչված «կրկնաձևացականների» մասին, թվարկում է միմյանց հետ զուգորդվող ածանցները, ինչպես նաև բարդությունների մեջ նշում է տարբեր խոսքի մասերի զուգորդելիությունը որպես բարդ բառի բաղադրիչներ, ինչպես՝ անունը անվան հետ, անունը դերանվան հետ, անունը բայի հետ և այլն: Կարևոր են նրա դի-

ստողությունները նաև հողակապ ձայնավորների (ա, ե, է) գործածության մասին:

Միսթար Սեբաստացին իր քերականության մեջ (1730 թ.) անդրադառնալով բառակազմական երևույթների քննությանը, մի շարք ինքնուրույն դիտողություններ է անում: Հատկապես ուշագրավ են բարդ բառերի ձևաբանական առանձնատկությունների մասին հայտնած նրա մտքերը. բարդությունների հղովումը տարբերվում է նրա կազմի մեջ մտնող բաղադրիչների հրովումից (գործ-գործոյ, բայց՝ բարեգործի, սէբ-սիրոյ, բայց՝ մարդասիրի): Ածանցական և նախագաղափար անունների մասին խոսելիս Սեբաստացին նշում է, որ նախագաղափար կարող են լինել ինչպես պարզ, այնպես էլ բարդ բառերը: Սա նախորդների համեմատությամբ նոր դիտողություն է: Ածանցները Սեբաստացին համարում է մասնիկներ, «որոնք ինքնըստինքյան ոչինչ չեն նշանակում, բայց կցվելով նախագաղափար անուններին, փոփոխում են նրանց նախնական նշանակությունը և կիրառվում են այլ բան նշանակելու համար»⁶: Այստեղ Սեբաստացին անտեսում է, որ ածանցները, որպես ձևույթներ, մտնում են լեզվի նվազագույն իմաստակիր միավորների շարքը. սա, թերևս, կարելի է բացատրել նրանով, որ Սեբաստացու ժամանակ լեզվական իմաստների աշդպիսի լայն ըմբռնում չկար: Ածանցների թվարկման և դասակարգման մեջ Սեբաստացին հետևում է իր նախորդներին, հատկապես իտալացի տրիտոլոգներին, անելով, սակայն, մի շարք քննադատական դիտողություններ:

Բաղդասար Դպիրը խոսում է ածանցների հիմնական և երկրորդական նշանակությունների մասին, վերապահում անելով, սակայն, որ դրանց մանրամասն քննությունը իր նպատակներից դուրս է: Բարդությունների մասին խոսելիս նա նկատի է առնում բաղադրիչների կապակցման եղանակները, փորձում է գտնել բարդությունները բառերի սովորական շարահյուսական զուգորդումից տարբերակող հատկանիշներ (մեկ բառի արժեք ունենալը, միասին գրվելը, միայն երկրորդ բաղադրիչի շեշտակիր լինելը): Բաղդասար Դպիրը առաջ է քաշում նաև բարդ և ածանցավոր բառերի տարբերակման հարցը, նշելով, որ բարդության մասերն ինքնին բառ են, իսկ ածանցներն ինքնին բառ չեն:

Այսպիսով, լատինատիպ քերականությունների հեղինակները նախորդ շրջանի քերականների համեմատությամբ բառակազմության հարցերի մեջ առաջ են քաշում որոշ նոր ըմբռնումներ և նյութի նկարագրության ուրույն եղանակներ, որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին. առանձնացվում և ընդարձակ ցանկերով ներկայացվում են բառակազմա-

կան մասնիկները, քերականները առավել մանրամասնության են հասնում հատկապես ածանցների թվարկման և դասդասման մեջ, նշում են ածանցների արտահայտած իմաստներն ու գործառույթները (անվանականերտ, մակբայականերտ և այլն), առաջ է քաշվում ածանցների բազմմաստության (հիմնական և երկրորդական նշանակություններ) գաղափարը, խոսվում է բարդությունների բաղադրիչների կապակցման միջոցների, ածանցների զուգորդելիության, կրկնաբարդ և կրկնածանց կազմությունների մասին: Երևան են գալիս բառակազմական հիմքերի մասին տեսությունն սաղմերը:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ լատինաբան հեղինակները չեն կարողանում հաղթահարել նախորդ շրջանի քերականության հիմնական թերությունները: Այսպես, բառակազմական հարցերը չեն առանձնացվում և քննվում են յուրաքանչյուր խոսքի մասի հետ (բացառություն է կազմում թերևս միայն Յ. Ռիվլան), նախածանցավոր կազմությունները շարունակում են դիտվել որպես բարդություններ, դեռևս նկատվում են արհեստական տրոհման դեպքեր, քերականական ձևույթների արժեք ունեցող մասնիկների և բառակազմական միավորների շփոթում և այլն:

Ինքնատիպ քերականությունների շրջանի (XVIII դ. վերջին բառորդից սկսած) առաջին նշանավոր ներկայացուցիչ Միքայել Չամչյանը բառակազմական երևույթների քննության մեջ նախորդների համեմատությամբ հասնում է նկարագրության աննախընթաց մանրամասնության, թեև բառակազմությունը դեռևս քննում է անվանական կարգերի շարքում, չկարողանալով դուրս գալ դարավոր ավանդույթից: Մ. Չամչյանը խախտում է ավանդականությունը, երբ առանձնացնում է նախածանցավոր կազմությունները, որոնք նախորդները քննում էին որպես բարդություններ, և անվանում է դրանք «բաղադրյալ», այդպիսով տարբերակելով անվան երեք «ձև»՝ պարզ, բարդ և բաղադրյալ. «Տեսակի» կարգի մեջ նա շարունակում է քննել միայն վերջածանցավոր կազմությունները: Ածանցները Մ. Չամչյանը դասդասում է ըստ գործածության հաճախականության:

Գ. Ավետիքյանը, ի տարբերություն նախորդների, առանձնացնում է պարզ բառերը, հակադրելով դրանք մնացած բոլոր բաղադրյալ ձևերին, որոնց մեջ միավորում է նախածանցավոր կազմությունները (դրանք կոչում է բաղադրյալ), բարդությունները և վերջածանցավոր կազմությունները, թեև շարունակում է նախածանցավոր բառերը քննել «ձև» անվան տակ, բարդ բառերի հետ միասին: Բաղադրյալ բառեր կազմող նախածանցները նա անվանում է մասնիկներ և փորձում է տալ դրանք բարդ

բառերի բաղադրիչներից տարբերակող հատկանիշները՝ մասնիկները ինքնուրույն իմաստ չունեն, բառին կցվում են միայն սկզբից և առանց հոդակապի, մինչդեռ բարդությունների բաղադրիչները ունեն ինքնուրույն իմաստ, միանում են հոդակապով և կարող են դրվել բարդության սկզբից կամ վերջից:

Նախածանցավոր կազմությունները բաղադրյալ է համարում նաև Մ. Սալլանթյանը, սակայն նա ավելի առաջ է գնում և դրանք հանելով «ձևի» կարգից (ինչպես ինքն է ասում՝ «սլարագայից»¹), հատկացնում է «տեսակի» կարգին, միավորելով նախատիպ, բաղադրյալ և ածանցյալ անունները: «Ձևի» կարգի մեջ նա թողնում է պարզ, բարդ և հարաբարող անունները, այսինքն՝ բուն բարդությունները:

Բայերի բառակազմության քննության ժամանակ Մ. Սալլանթյանն ըստ «տեսակի» առանձնացնում է նախատիպ, բաղադրյալ և ածանցյալ բայեր, բաղադրյալ համարելով նախածանցավոր, իսկ ածանցյալ՝ վերջածանցավոր կազմությունները: Այսպիսով, ինչպես և անունների դեպքում, «տեսակի» մեջ նա միավորում է ածանցավոր բայերը, անկախ ածանցի դիրքից:

Վ. Չալրիսյանի քերականության մեջ միացվում են «ձև» և «տեսակ» կարգերը և առանձնացվում պարզ, բարդ, բաղադրյալ և ածանցավոր անունները: Բաղադրյալ անուն են համարվում նախածանցավոր կազմությունները՝ ինչպես նախորդ քերականություններում:

Վ. Շահան-Ջրպետյանի ֆրանսերեն քերականության մեջ բառակազմության հարցերը քննվում են «Բառագիտություն» (Lexicologie) բաժնում, որտեղ ամփոփված են հնչյունաբանական, ուղղագրական, ձևաբանական և բառակազմական տեղեկություններ: «Ձև» և «տեսակ» կարգերի վրա Շահան-Ջրպետյանը ավելացնում է և «բաղադրությունը» (jonction), այս անվան տակ, ինչպես և նախորդները, ներկայացնելով նախածանցավոր կազմությունները: Ինչպես Շահան-Ջրպետյանը, այնպես էլ մինչև Ա. Բագրատունու քերականության ասպարեղ գալը լույս տեսած հայերենի մյուս օտարալեզու քերականությունների հեղինակները (Մ. Ավգերյան, Մ. Բժշկյան, Հ. Պետերման) բառակազմական երևույթների նկարագրության մեջ առանձին ինքնուրույնություն չեն ցուցաբերում:

Ա. Բագրատունին իր «Հայերէն քերականութիւն ի պէտս դարգացելոց» աշխատության մեջ, որն աչքի է ընկնում գրաբարի քերականական իրողությունների առավել մանրամասն նկարագրությամբ, զգալի տեղ է հատկացնում նաև բառակազմությանը, վերջինիս նվիրելով հավելվածի «Յաղագս բարդութեան բառից» և «Յաղագս արձանցմանց բառից» բաժին-

ներբ: Ինչպես տեսնում ենք, բառակազմությունը ոչ միայն առանձնացվում է խոսքի մասերի քննությունից, այլև վերջնականապես սահմանազանվում են բառակազմական երկու եղանակները՝ բառաբարդումն ու ածանցումը:

Ա. Բագրատունին ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացնում է բարդություն կազմիչների միացման միջոցները, առաջին բաղադրիչի հնչյունափոխության դեպքերը (կամ անփոփոխ կերպով հանդես գալը), առաջին, որոշ դեպքերում նաև երկրորդ բաղադրիչի տարբեր հոլովածեքով դրվելը, ինչպես նաև բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերությունները: Նույնպիսի մանրամասնությամբ քննվում են ածանցական մասնիկները, առանձնացվում ըստ դիրքի (նախածանց կամ վերջածանց) և ենթարկվում մանրամասն իմաստային դասոցսումների: Պետք է նշել, որ ածանցական մասնիկների առավել լրիվ նկարագրության ձգտումը երբեմն Ա. Բագրատունուն մղում է բառերի արհեստական տրոհումների, կեղծ ստուգաբանությունների և այլն: Չնայած սրան, Բագրատունու քերականությունը, ինչպես ամբողջությամբ վերցրած, այնպես էլ բառակազմական երևույթների քննության առումով, մինչև օրս չի կորցրել իր արժեքը և մնում է գրաբարի ուսումնասիրության կարևոր աղբյուրներից մեկը:

Մինչև այժմ քննված քերականական աշխատությունները թեև որոշ երևույթների նկարագրության մեջ ի հայտ էին բերում դպրոցական նոոմատիվ քերականություններին ոչ հատուկ խորություն և մանրամասնություն, սակայն հիմնականում գործնական բնույթ էին կրում և հետապնդում էին ուսուցողական նպատակներ:

XIX դարից սկսած գրաբարի լեզվական համակարգը սկսում է դառնալ ինչպես հայ, այնպես էլ օտարազգի լեզվաբան հայագետների գիտական ուսումնասիրության առարկան, մասնավորապես, սկիզբ է առնում հայերենի պատմահամեմատական ուսումնասիրությունը, աշխատություններ են նվիրվում գրաբարի համակարգի այս կամ այն կողմի հետազոտությանը, շարունակում են գրվել ուսումնական ձեռնարկներ⁷: Պետք է նաև նշել, որ եթե հաշվի չառնենք Ա. Այտընյանի կողմից Վ. Չալքիայանի քերականության վերամշակված հրատարակությունը (1885 թ.), XIX դարի կեսերից հետո գրաբարի քերականական կառուցվածքին նվիրված վերը քննված աշխատությունների նման ծավալուն և ամբողջական, լեզվական կառուցվածքի բոլոր կողմերն ընդգրկող ուսումնասիրություններ արգեն չեն գրվում: Դրա պատճառներից մեկն էլ թերևս այն էր, որ նշված ժամանակաշրջանում հայ լեզվաբանական միտքը ուշադրություն

սկսում է կենտրոնացնել աշխարհաբարի հետ կապված հարցերի լուծման, հատկապես նրա կազմավորման պատմության և քերականական կառուցվածքի նկարագրության վրա:

XX դարի սկզբից ի վեր և հատկապես վերջին մի քանի տասնամյակների ընթացքում ընդլայնվում և խորանում է ինչպես հայագիտության մյուս բնագավառների, այնպես էլ գրաբարի ուսումնասիրությունը: Գրքովում են հին գրական հայերենին նվիրված տեսական և գործնական բնույթի աշխատություններ, մենագրական քննության են ենթարկվում գրաբարի լեզվական կառուցվածքի առանձին կողմերը, հայերենի պատմական զարգացման ընթացքին նվիրված աշխատություններում անհրաժեշտ լուսաբանություն են ստանում նաև գրաբարի փաստերը, սակայն բառակազմության հարցերը հիմնականում մնում են ուսումնասիրողների գիտական հետաքրքրությունների շրջանակից դուրս: Այս տեսակետից բացառություն է կազմում է. Թումանյանի «Древнеармянский язык» մենագրությունը, որտեղ հեղինակը նպատակ է ունեցել տալու գրաբարի լեզվական համակարգի ամբողջական նկարագրությունը՝ ներառյալ բառային մակարդակը: Բառի քննությանը նվիրված է աշխատության երկրորդ մասը՝ «Բառի կառուցվածքը և բառակազմությունը» վերնագրով: Հեղինակը առանձնացնում է բառի ձևաբանական կառուցվածքի հետազոտությունը բուն բառակազմության քննությունից և ներկայացնում է դրանք առանձին գլուխներում: Առաջին դեպքում կատարվում է գրաբարի բառի կազմում հանդես եկող ձևաբանական միավորների դասակարգում և դրանց զուգորդման հիմնական կաղապարների բացահայտում, իսկ երկրորդ դեպքում՝ այդ միավորներից նոր բառեր կազմելու եղանակների քննություն:

Գրաբարի բառի ձևույթային կազմի քննության ժամանակ է. Թումանյանը նախ առանձնացնում է հասկացական (բառային և քերականական) հատկանիշներով օժտված) և կառուցվածքային (զուտ ձևական) միավորները, այնուհետև, առաջինների մեջ՝ բառային ձևույթները, այսինքն՝ արմատական տարրերը իրենց ձևահնչույթաբանական այլևայլ տարբերակներով, և քերականական ձևույթները բառակազմական (ածանցներ) և բառափոխական (թեքություններ) տարբերակներով: Կառուցվածքային միավորների մեջ են մտնում հոգակապերը, թեմատիկ ձայնավորներն ու ևսակածանցները: Այնուհետև հեղինակը ներկայացնում է գրաբարի բառի ձևաբանական կառուցվածքի հիմնական կաղապարները և նրանց մի քանի ամենագործուն տարբերակները, համառոտ կերպով կանգ է առնում

հարադուցային շարքերում բառի ձևաբանական կառուցվածքի կրած փոփոխությունների վրա:

Բուն բառակազմության, այսինքն՝ նոր բառեր կազմելու եղանակների քննության ժամանակ հնդինակր սուաշին հերթին անդրադառնում է բառակազմական հիմք հասկացության բնորոշմանը (տարբերակելով այն ձևաբանական կամ քերականական հիմքից) և խոսում է գրաբարի բառակազմական հիմքերի ձևավորման ընդհանուր օրինաչափությունների մասին: Այնուհետև առանձին-առանձին քննում է գրաբարի բառակազմության հիմնական եղանակները՝ նախածանցումը, վերջածանցումը, բառաբարդումը և կրկնությունը, յուրաքանչյուր դեպքում նշելով բառակազմական հիմնական միջոցներն ու կաղապարները: Բառակազմական ձևույթները դասակարգվում են հետևյալ կերպ. նախածանցներն ըստ ծագման և գործառության բաժանվում են 1) զուտ նախածանցների, 2) արհեստականորեն (շունբան դպրոցի կողմից) ստեղծված և 3) նախդիրներից առաջացած նախածանցների: Վերջածանցների դասակարգումը հանգում է նրանց բառաքերականական և բառիմաստային բնութագրին, այսինքն՝ նախ որոշվում են այն ածանցները, որոնք օժտված են մի խոսքի մասը մի այլ խոսքի մասի փոխարկելու ունակությամբ, ապա կատարվում է վերջածանցների խմբավորում՝ ըստ իմաստային հատկանիշների: Առանձնացվում են 9 իմաստային խմբեր (գնահատողական, վերացական, ստացականություն, գործող անձի և այլ իմաստներով): Առանձին խոսվում է բայակազմական ածանցների մասին: Բարդությունները նույնպես ենթարկվում են կառուցվածքաիմաստային դասակարգման, առանձնացվում են համադասական տիպի (կցական) և ստորադասական տիպի (խական) բարդությունները, այնուհետև տրվում են գրաբարի բառակազմական կաղապարների հիմնական տիպերը՝ անուն+անուն, անուն+բայահիմք՝ իրենց տարատեսակություններով: Կրկնությունը է. Թումանյանը համարում է բառակազմական մի յուրահատուկ եղանակ և առանձնացնում է անփոփոխ հիմքերով, հնչյունափոխված հիմքերով և առանձին դրվող բաղադրիչներով տիպերը:

Ինչպես գրքի մյուս մասերում, այնպես էլ բառակազմական հարցերի քննության ժամանակ է. Թումանյանը չի բավարարվում փաստերի սոսկ արձանագրմամբ (որ հիմնականում հատուկ էր դպրոցական քերականություններին), այլ հաճախ անդրադառնում է լեզվի պատմության և տեսության հարցերին: Այսպես, նա քննում է բառի ձևաբանական և հնչյունական կառուցվածքի փոխհարաբերության, ածանցների ծագման և ձևավորման, բարդությունների և շարահյուսական բառակապակցությունների

տարբերակման և այլ հարցեր: Ընդհանուր առմամբ պետք է նշել, որ գրաբարի բառակազմության քննությունը կատարվում է ժամանակակից լեզվաբանության կողմից մշակված տեսությունների մակարդակով:

Հայերենի բառի կառուցվածքի քննությանը յուրահատուկ մոտեցում է ցուցաբերում Մ. Մուրադյանը⁸: Նա առաջ է քաշում բառերի կառուցվածքային տարրերը «պատմական քերականության հայեցակետից» ուսումնասիրելու խնդիրը: Նրան հիմնականում հետաքրքրում է բառերի տրոհելիության հարցը: Քննությունը կատարվում է գլխավորապես գրաբարի նյութի հիման վրա, թեև հեղինակը բերում է օրինակներ նաև միջին հայերենից և շխարհաբարից: Լեզվի զարգացման տվյալ փուլում տրոհվող են համարվում այդ ժամանակաշրջանում գոյություն ունեցող՝ իմաստով և ձևով մերձավոր, սակայն կազմվածքամբ տարբեր բառերը (լու-այ, հ-լու, լու-ր): Ստուգաբանորեն անջատվող միավորները, եթե չեն պահպանվել տվյալ ժամանակահատվածի բառային համակարգում որպես անկախ բառեր կամ այլ բառերում տրոհելի միավորներ, չեն համարվում տվյալ փուլում տրոհելի (նո-ր): Բառերի զուգադրությամբ անջատվող միավորները «ըստ բառերի ոլորտում կատարած դերի» դասակարգվում են գլխավոր (արմատական ձևույթներ), օժանդակ (երկրորդական ձևույթներ՝ ածանցյալներ) և սին (նշանակությունը կորցրած) տարրերի: Քննվում են այդ տարրերի հնչյունական փոփոխականների, նրանց գործունեության աստիճանի, բառերի տրոհելիության վերացման պատճառների և այլ հարցեր:

Մ. Մուրադյանը չի տարբերակում բառերը ըստ տրոհելիության աստիճանների, հավասարապես անջատելի է համարում և՛ գործուն, իրենց իմաստն ու գործառույթը պահպանած ածանցյալները, և՛ արդեն «մեռած», իմաստազուրկ տարրերը: Ստացվում է այնպես, որ միայն լեզվաբանական միջոցներով (ներքին վերականգնման մեթոդ և այլն) տրոհվող բառակազմական միավորների հետ միևնույն մակարդակի վրա քննվում են բառակազմական պրոցեսին այդ ժամանակաշրջանում մասնակցող գործուն միավորները (հմտ. մեղ-կ և մաբտ-իկ):

Ընդհանուր առմամբ Մ. Մուրադյանի ուսումնասիրությունը հանգում է նախկինում գործուն, բայց լեզվի զարգացման տվյալ փուլում «մեռած» բառակազմական միավորների առանձնացման գործողությունների՝ ելնելով տվյալ ժամանակաշրջանում վկայված բառանյութի ընձեռած տվյալներից և միայն որոշ դեպքերում, որպես օժանդակ միջոցի, դիմելով ստուգաբանական քննության մեթոդին: Բառերի տրոհման տեխնիկական կիրառ-

սլուծվում է բավական հմտորեն և իր հերթին կարող է նպաստել բառի ստուգաբանական կառուցվածքը պարզելուն:

Գրաբարի բառապաշարի և բառերի կառուցվածքի հարցերին անդրադարձել է նաև Վ. Առաքելյանը իր «Հինգերորդ դարի հայ թարգմանական գրականության լեզուն և ոճը» աշխատության մեջ⁹: Որպես քննության նյութ վերցված է հայ մատենագրության ամենաառաջին գրավոր հուշարձանի՝ «Աստվածաշնչի» լեզուն: Հեղինակին հատկապես հետաքրքրում են հին գրական հայերենի սկզբնավորման ժամանակաշրջանում լեզվի բառապաշարի գրականացման գործընթացը, ինչպես նաև Աստվածաշնչում վկայված լատամթերքի ծագումնաբանական, գործառական, իմաստային և կառուցվածքային առանձնահատկությունները:

Ընդարձակ ցանկերով ներկայացվում և քննվում են ինչպես պարզ (հեղինակի տերմինով՝ անբաղադիր) այնպես էլ բաղադրյալ ածանցավոր և բարդ բառերը: Առանձին բաժնում ներկայացված են բայերը, որոնք քննվում են թե՛ ըստ բառակազմական, թե՛ քերականական հատկանիշների:

Ածանցավոր բառերի մեջ Վ. Առաքելյանն առանձնացնում է նախածանցավոր, նախդիր-նախածանցավոր և վերջածանցավոր տիպերը: Բուն նախածանցները նա համարում է ժխտականներ՝ ամ, ան, ապ, ապի, դժ, չ, տ, տը¹⁰, նախդիր-նախածանցներ են համարվում այն ածանցները, «որոնք առաջացել են նախդիրների այնպիսի փոփոխությունից, որ այլևս անձանաչելի են դարձել, օրինակ՝ ընտիւ (ընդդիւ): Նախդիր-նախածանցներ են նաև այն նախդիրները, որոնք անկախ կիրառություն չունեն և որոնք բառի հետ կցվելով կազմում են նոր բառ. օրինակ՝ զկնի»¹¹: Ինչպես տեսնում ենք, գործ ունենք տվյալ ժամանակագրական կտրվածքում անտրոհելի միավորների հետ և այստեղ խոսք կարող է լինել միայն բառերի՝ ստուգաբանորեն վերականգնելի ձևությամբ կազմության մասին: Այս խմբում թվարկված բառերի մեջ (այսինքն՝ զ, ըն, ժ, ի, յ, ս (<*զ), սա (<*բսա), ց նախդիր-նախածանցներով կազմված) կան, անշուշտ, բառեր, որոնք կերտված են 5-րդ դարում գործող բառակազմական կաղապարներով, ինչպես յանգզայս, յանգետս, յայնժամ (մակբայների ստեղծման արդյունավետ միջոցներից մեկը՝ յ նախդիր-նախածանցի և -ս վերջածանցի միաժամանակյա կցումը), սակայն բառերի մեծ մասը քարացած ձևեր են և նշված ժամանակաշրջանի համար ոչ գործուն: Հեղինակը նշում է նաև մի շարք այլ՝ մթազնած և արդյունավետությունը կորցրած նախածանցներ՝ ան, ապա, ե, կամա, հ, համ, հան, մ, ն, նի, ո, ս, տի, տաւ, փաս, որոնք տրոհելի են միայն ստուգաբանորեն: Սրանց մի մասն,

անշուշտ, կարիք ունի ստուգաբանական հետազա ճշգրտման: Կենդանի
և գործուն մասնիկներ Ե՛ւ ամենա և զե՛ր նախածանցները:

Վերջածանցավոր բառերի մեջ նույնպես նշվում են և՛ հնացած, և՛
դեռևս գործածական բառերը: Բերվում են 149 վերջածանցներ և նրանցից
յուրաքանչյուրով կազմված բոլոր բառերը: Իհարկե, այս 149 վերջա-
ծանցների մեջ նույնպես կան ինչպես կենդանի և գործուն, այնպես էլ
հնացած և իրենց բառակազմական գործառույթը կորցրած մասնիկներ,
որոնցից մի քանիսը նույնիսկ կարող են ստուգաբանորեն դեռևս ճանա-
չելի արմատներ լինել (ազ, ժեռ և այլն):

Բարդ բառերը Վ. Առաքելյանը բաժանում է կրկնավորների, կցական-
ների և հոդակապավորների: Յուրաքանչյուր տիպի բառերը նույնպես ներ-
կայացվում են լիակատար ցանկերով և նրանց կառուցվածքային ուռանձ-
նահատկությունների մասին դիտողություններով: Հատկապես ուշագրավ
է անհոդակապ բաղադրությունների մասին հեղինակի տեսակետը, որով
նա կասկածի է առնում հայագիտության մեջ արծարծված այն կարծիքը,
իբր այդ տիպի կազմությունները հատուկ չեն գրաբարին և խոռակցապահ-
բարբառային ծագում ունեն: Վ. Առաքելյանի տեսակետով «այսպիսի կազ-
մությունների գոյության հիմքը վերջիվերջո ներքին օրինաչափություն-
ների վրա է խառսխվում»¹²:

Ծիշտ կերպով առանձնացված են բայերը որպես յուրահատուկ բառա-
կազմական կաղապարով կազմված բառեր: Դրանք քննվում են ըստ տար-
բեր խոնարհումների, որոնց մեջ առանձնացվում են պարզ և ածանցա-
վոր տիպերը: Բայերը նույնպես դիտարկվում են ըստ բնիկ և փոխառյալ,
հնացած և կենդանի, մեռած և դեռևս գործուն կաղապարներով կազմված
շերտերի: Ուշադրության են առնվում նրանց խոնարհման առանձնահատ-
կությունները, փոխանցումները խոնարհումների միջև, օրինաչափ ձևերը
և շեղումները:

Այսպիսով, թեև հեղինակի նպատակը չի եղել ներկայացնել գրաբարի
բառակազմությունը որպես համակարգ, այլ քննել Աստվածաշնչի լեզուն
ու ոճը, մասնավորապես այնտեղ վկայված բառապաշարը տարբեր առում-
ներով, սակայն այդ աղբյուրի լեզվական նյութի սպառիչ ընդգրկումը և
բառերի ձևութային կազմի վերլուծությունը ղգալիորեն նպաստում են
հին գրական հայերենի սկզբնավորման շրջանի բառակազմության
ուսումնասիրությանը:

Հայերենի (հատկապես հին հայերենում վկայված) բառապաշարի
բառակազմական կառուցվածքը պատմահամեմատական հայեցակետով
քննում է Գ. Բ. Ջահուկյանը իր «Հայոց լեզվի պատմություն, նախադրային

ժամանակաշրջան» աշխատության մեջ, նպատակ ունենալով ի թիվս ամբողջ լեզվական կառուցվածքի վերականգնել նաև հայերենի բառակազմության առանձնահատկությունները վաղնջական (որպես ինքնուրույն լեզու հայերենի կազմավորման) և հնագույն (հին հայերենին նախորդած) շրջաններում:

Հին հայերենի բառապաշարից Գ. Զահուկյանն առանձնացնում է այն բառերը, որոնք պահպանել են բառակազմական արխաիկ կառուցվածք, և, այսպիսով, ի տարբերություն նախորդ հետազոտողների, V դարում տարածված և գործուն կաղապարներից ու միավորներից հատկորեն սահմանազատում է ավելի վաղ ժամանակաշրջանում գործառած, բայց գրավոր շրջանում արդեն ոչ գործուն, քարացած բառակազմական միավորները, ընդ որում, որոշում է ոչ միայն այս կամ այն միավորի գործունության աստիճանը նախագրային ժամանակաշրջանում, այլև նշում է, թե որքանով է այն գիտակցվում հին հայերենի շրջանում՝ պարզ և բաղադրյալ հիմքերի հակադրությամբ կամ նախկին գործունությունը վերականգնելու միտումով:

Վաղնջական հայերենի համար Գ. Զահուկյանը նշում է բառակազմական հիմնական եղանակները՝ ածանցում (նախածանցում և վերջածանցում), բարդում և կրկնություն, որոնք իրենց հիմքերն ունեն հնդեվրոպական նախալեզվում, որոշում վաղնջահայերենում ամենայն հավանականությամբ գոյություն ունեցած նախածանցներն ու վերջածանցները (իրենց հ.-ե. նախատիպերով), բառաբարդման հնագույն կաղապարները (անհոդակապ միացում՝ բնավոր կամ անբուն առաջին բաղադրիչի պայմաններում, կրկնություն «նույնական»՝ անհնչյունափոխ կամ «ոչ նույնական» հնչյունափոխված բաղադրիչներով, շարահյուսական կապակցության սերտաճում):

Նույն կարգի քննություն է կատարվում նաև հայերենի հնագույն շրջանի համար, նշվում է, որ նախկին՝ բնավոր (թեմատիկ) և անբուն (աթեմատիկ) հիմքերի հակադրությունը հնագույն շրջանում աստիճանաբար փոխարինվում է ձայնավորահանգ և ձայնորդահանգ հիմքերի հակադրությամբ, որն իր հերթին բերում է բառակազմական միավորների (հատկապես ածանցների ու հոդակապի) վերատարրալուծման երևույթը, առաջացնում ածանցների ձայնավորման տարբերակներ, բաղադրյալ ածանցներ և այլն: Թվարկվում են ոչ միայն հնդեվրոպական ծագման, այլև ենթաշերտային աղղեցության և փոխառությունների հիման վրա առաջացած ածանցները, որոնք աստիճանաբար սկսում են բառեր կազմել նաև բնիկ հայերեն արմատներից: Վաղնջահայերենից եկող և հ.-ե. նախալեզվում

հիմքեր ունեցող նախաձեռնումների գործունեությունը (բացի ան- ժխտա- կան նախաձեռնից) սկսում է նվազել, թեև նախդիր-նախաձեռնները գեղես ուրոշ չափով պահպանում են իրենց արդյունավետությունը:

Բարդությունների մեջ այս շրջանում սկսում են տարածվել հոգակա- պալուր կազմությունները, առաջանում են կրկնավորների բազադրման նոր կադապարներ, աշխուժանում է հարադրությունների (հեղինակի դա- սակարգմամբ՝ անվանաբայական և մասնիկաբայական) բառակազմա- կան տիպը: Քննվող բոլոր կադապարների համար հայ հնագույն (դասա- կան) մատենագրությամբ ավանդված բառապաշարից առանձնացվում են այնպիսի օրինակներ, որոնց հնությունը (հնագույն հայերենի շրջանին պատկանելը) որոշվում է մի շարք սկզբունքներով՝ կադապարների հնա- տիպություն, փոխառյալ բառերի դեպքում՝ փոխառությունների ժամանա- կի հաշվառում, տվյալ հասկացության գոյության հնարավորություն ուսումնասիրվող շրջանի համար և այլն: Ըստ այդմ, ինչպես նշեցինք, շատ դեպքերում հնարավոր է դառնում 5-րդ դարում ավանդված բառա- պաշարի մեջ առանձնացնել հին և նոր կազմությունները:

Այսպիսով, ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ, ի տարբերու- թյուն ժամանակակից հայերենի, որի բառակազմության քննությանը նվիրված են զգալի թվով աշխատություններ, գրաբարի բառակազմությա- նը հետազոտողներն անդրադարձել են սակավ դեպքերում՝ գրաբարի լեզ- վական կառուցվածքի նկարագրությունն ամբողջացնելու կամ գրաբարի ընձեռած նյութը իրենց հետազոտության այլևայլ խնդիրներին ծառայեց- նելու նպատակով:

Ժամանակակից հայերենի բառակազմության առանձնահատկություն- ները նկարագրվել են ինչպես լեզվի ամբողջական կառուցվածքը ներկա- յացնող ընդհանուր բնույթի աշխատություններում, այնպես էլ բուն բա- ռակազմության այս կամ այն հարցին նվիրված առանձին մենագրություն- ներում: Այլ ուսումնասիրություններում առաջ քաշված զադափարներն ու նկարագրության սկզբունքները, ինչպես նաև հետազոտության արդյունք- ները կարող են մասամբ վերաբերել նաև գրաբարի բառակազմական հա- մակարգին, քանի որ, ինչպես դիտենք, ժամանակակից հայերենի զար- գացումը պատմականորեն ընթացել է այնպես, որ այն հիմնականում ժա- ռանգել է գրաբարի բառապաշարն ու բառակազմական առանձնահատկու- թյունները. ընդ որում նկատելի է ինչպես բառակազմական կադապար- ների, այնպես էլ բառակազմական միավորների զգալի նույնություն: Ուստի անհրաժեշտ է համառոտակի անդրադառնալ նաև ժամանակակից հայերենի բառակազմության ուսումնասիրության պատմությանը:

Աշխարհաբարի լեզվական համակարգին նվիրված առաջին աշխատությունների հեղինակները բառակազմության հարցերը դեռևս քննում են գրաբարի հին քերականների սխեմայի համաձայն, տարբերելով բառերի նախագաղափար և ածանցյալ, պարզ և բարդ տեսակները և բառի կազմությունը ներկայացնելով յուրաքանչյուր խոսքի մասի հետ՝ հատկապես նշելով այդ խոսքի մասը կերտող ածանցները¹³։ Ժամանակակից հայերենի բառակազմության՝ որպես լեզվական առանձին և ինքնուրույն համակարգի, առաջին ամբողջական և ծավալուն նկարագրությունը տվել է Մ. Աբեղյանը¹⁴, հիմնականում զերծ մնալով գրաբարի քերականությունների սխեմայից։ Սակայն գտնվելով երիտքերականների, հատկապես Հերման Պաուլի¹⁵ ուժեղ ազդեցության տակ և լեզվական նկարագրության հիմնական ելակետը համարելով պատմականության սկզբունքը, նա մեծ ուշադրություն է դարձնում լեզվական ձևերի և բառակազմական միավորների ծագմանն ու պատմությանը՝ ժամանակակից գրական հայերենի բառակազմական առանձնահատկությունների հետ միաժամանակ քննելով ու նկարագրելով գրաբարյան և բարբառային շատ իրողություններ։ Ավելին, բառակազմական համակարգն ինքնին նա քննում է շարժման մեջ, ցույց տալով բաղադրությունների տիպերի միջև եղած ծագումնաբանական կապերն ու պատմական հաջորդականությունը։ Ինչպես և Հ. Պաուլը, գտնելով, որ բաղադրյալ բառերի առաջացման նախնական աղբյուրը շարահյուսական կապակցությունների սերտաճումն է, Աբեղյանը նույնպես կարևոր տեղ է հատկացնում համաբանությանը (անալոգիային), որի հետևանքով կազմվում են նաև այնպիսի բաղադրություններ, որոնք սկզբնական շարահյուսական կապակցության սերտաճման արդյունք չեն, այլ ստեղծվել են արդեն պատրաստի բաղադրյալ բառերի կաղապարով։

Բառակազմության մեջ առանձնացնելով բարդությունները և ածանցումը, Մ. Աբեղյանն առաջինների մեջ ներառում է հարադրությունները, կցական և իսկական բարդությունները։ Ընդ որում, հարադրություններն իրենց հերթին բաժանվում են բայական հարադրությունների (հարադիր բայերի)՝ բաց անել, լաց լինել, և բաղահյուսական հարադրությունների՝ ցիր ու ցան, հագած-կապած, ասել-խոսել։ Հարադրության մի առանձին տեսակ են կրկնավորները՝ կերպ կերպ, տեղ տեղ, մի առ մի, ինչ ու ինչ։ Կցական բարդություններն առաջացած են համարվում հարադրությունների նշված տիպերից՝ բաղադրիչների ավելի սերտ միացումով, քերականական կապակցության միջազնուումով և իմաստային դանազան տեղաշարժերով՝ ակն ածել-ակնածել, աղ ու հաց-աղուհաց, գույն գույն-գույնգգույն։ Բարդությունների մեջ Մ. Աբեղյանը քննում է նաև նախորավոր կազմու-

թյունները (բայեր և անուններ), ինչպես նաև իր տերմինով ասած՝ «առաջադիրներով բաղադրությունները», որոնց մեջ ներառված են ինչպես «բացասական մասնիկներով» (ան, ապ, դժ, ա, չ), այնպես էլ «նախաբայերով» (առտ, բաղ, գեհ, ստոր և այլն) կազմությունները, այս հարցում հետևելով գրաբարի քերականներին, որոնք նախամասնիկները բուն նախածանցներ չէին համարում:

Վերը նշված բոլոր տիպի բարդ բաղադրություններին Մ. Աբեղյանը հակադրում է այսպես կոչված «իսկական բարդությունները», որոնց հիմնական հատկանիշները համարում է՝ ա) հոգսկապի առկայությունը, բ) առաջին բաղադրիչի ուղղական հղումաձևը և գ) առաջին բաղադրիչի շեշտափոխական հնչյունափոխությունը: Իսկական բարդությունները քննվում են ըստ բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության և նրանց միջև եղած շարահյուսական հարաբերությունների: Բուն ածանցում Մ. Աբեղյանը համարում է միայն վերջածանցումը, բնդ որում, դարձյալ հետևելով պատմականության սկզբունքին, խոսում է ոչ միայն առանձին ածանցների ծագման, այլև ընդհանրապես ածանցման՝ որպես բառակազմական եղանակի առաջացման հնարավոր ուղիների մասին: Հայերենի վերջածանցները Աբեղյանը բաժանում է անվանականների և դերբայականների՝ ըստ համապատասխան խոսքի մասերը կերտելու նրանց ունակության և քննում է յուրաքանչյուր ածանցով կազմված բաղադրությունները, նշելով ածանցների իմաստային և գործառական հիմնական առանձնահատկությունները: Որպես լուսաբանություն բերվող լեզվական նյութը նա քաղում է ոչ միայն գրական արևելահայերենից, այլև բազմազան բարբառներից, ինչպես նաև հաճախակի պատմական էքսկուրսներ է կատարում դեպի գրաբարյան ժամանակաշրջանը և նույնիսկ ավելի խոր հնություն: Այս ամենով հանդերձ ժամանակակից հայերենի բառակազմության քննության Մ. Աբեղյանի սխեման և տերմինաբանությունը հիմք են ծառայել հետագա գրեթե բոլոր ուսումնասիրությունների համար ավելի քան չորս տասնամյակների ընթացքում, զարգացվել ու ճշգրտվել են այլ հետազոտողների կողմից: Պատմական մոտեցումը առանձնապես հատուկ է Գ. Սևակին: Նա նույնիսկ գտնում է, որ «լեզվի տեսությունը, բացի նկարագրությունից, որը գերիշխում է մանավանդ դպրոցական քերականության մեջ, կատարում է նաև պատմական ու համեմատական ուսումնասիրություններ»¹⁶: Ելնելով այդ սկզբունքից, Գ. Սևակը մեծ տեղ է հատկացնում «բառակազմական տեխնիկայի զարգացման փուլերին», առանձնացնելով «Օ. հնչյունափոխության միջոցով արմատներ ստեղծելու, ա. նույն արմատի կրկնությամբ բարդ բառեր ստեղ-

ծելու, բ. Նաբադրական ու կցական բարդությունների, գ. իսկական բարդությունների, դ. ածանցումների փուլերը»։ Մանրամասն ներկայացնում է նաև ածանցների ծագման հնարավոր ուղիները՝ արմատի իմաստի մթափնում, հոլովի իմաստի մթափնում, արմատների հնչյունափոխություն։ Գալով բուն բառակազմական համակարգի նկարագրությունը, Գ. Սեակը բառերն ըստ կազմության բաժանում է հետևյալ խմբերի՝ ա) պարզ կամ արմատական, բ) ածանցավոր, գ) բարդ, դ) բարդ ածանցավոր։ Բառակազմական եղանակներ են դիտվում բարդությունը (բառաբարդում), ածանցումը և հապավումը, որի առաջին համակողմանի նկարագրությունը տվել է ինքը՝ հեղինակը։ Բարդությունների մեջ Գ. Սեակն առանձնացնում է երկու տեսակ՝ անիսկական և իսկական։ Իսկական բարդությունների համար նա պահպանում է աբեղյանական ըմբռնումը, իսկ անիսկականները բաժանում է կրկնավոր, հարադրական, բաղճյուսական և կցական տեսակների։ Հետագայում, սակայն, «անիսկական բարդություններ» տերմինը ենթարկվում է քննադատության, և հետազոտողները հանգում են բարդությունների երկու հիմնական կառուցվածքային տիպեր՝ հարադրական և համադրական բարդություններ առանձնադնելու մտքին¹⁷։

Բարդությունների կառուցվածքաիմաստային դասակարգման այդ սկզբունքը (բաղադրիչների միացման ձևի և նրանց իմաստային ինքնությունության աստիճանի հաշվառման) կիրառված է մասնավորապես «Ժամանակակից հայոց լեզու»¹⁸ ակադեմիական քերականության մեջ, որի «բառակազմություն» բաժինը (հեղ.՝ Մ. Ա. էլյան) ժամանակակից հայերենի բառակազմության ամենաընդարձակ ու ամբողջական նկարագրությունն է։

Աշխատության մեջ առանձնացվում են բառակազմական երեք եղանակ՝ բառաբարդում, հապավում և ածանցում։ Բարդությունները, ինչպես նշվեց, բաժանվում են հարադրականների (անվանական ու բայական) և համադրականների (կցական ու իսկական)։ Կցական բարդությունները քննվում են դարձյալ ըստ նրանց առաջացման ուղիների (արմատի կրկնություն, հարադրական բարդությունների և շարահյուսական կապակցությունների սերտաճում), իսկական բարդությունները՝ ըստ բաղադրիչների կցման եղանակի (հոդակապով և անհոդակապ) և նրանց շարահյուսական հարաբերությունների։ Ածանցման քննությունը հանգում է ածանցների դասակարգմանը տարբեր հայեցակետերից (ըստ բառակազմական գործառույթի, կազմության, դիրքի, իմաստի և ձևի փոխհարաբերության, գործածության հաճախականության, խոսքի մասեր կերտելու արժեքի)։ Հիմնականում հետևելով Մ. Աբեղյանի մշակած սկզբունքներին՝ հեղինակը

բերում է և նորություններ, որոնք պայմանավորված են մասամբ արդի հայերենի բառակազմական համակարգի զարգացումով, մասամբ նյութի նոր մեկնաբանմամբ: Այսպես, մանրամասն ներկայացվում են հապավումների նոր տարատեսակությունները, նորագույն փոխառյալ բաղադրիչներով (հիփո-, միկո-, մոտո-, ռադիո- և այլն) կազմությունները, համադասական և ստորադասական նոր տիպի (արտադրական-նյութային, տուն-քանգաբան, մարդ-ֆաղաֆացի) հարադրությունները, ուղադրություն է դարձվում նախկին արմատական ձևույթներից նոր ածանցների առաջացմանը (-գործ, -վար, -ուրակ, -բան և այլն), ածանցների գործառական բեռնվածության և գործունեության ընդարձակմանը և նոր ձևավորվող այլ երևույթների: Այսպիսով, ոչ միայն ներկայացվում է ժամանակակից հայերենի բառակազմական համակարգը, այլև նշվում են նրա տեղաշարժերն ու փոփոխությունները:

Արդի հայերենի բառակազմությունը զարգացման ընթացքի մեջ է դիտարկվում նաև մի շարք հետազոտություններում՝ կապված բառապաշարի զարգացման ընդհանուր խնդիրների քննության հետ¹⁹: Այս առումով հատկապես ուշագրավ է Ս. Գ. Աբրահամյանի «Ժամանակակից հայերենի բառակազմական օրինաչափությունների զարգացման միտումները» հոդվածը, որտեղ հեղինակը քննում է «այն տեղաշարժերը, որոնք նկատվում են բառակազմության տեսակների, բաղադրյալ բառերի բաղադրիչների հարաբերության, բաղադրիչների բնույթի ու քանակի և նրանց կապակցման եղանակների ու միջոցների միջև»²⁰:

Տարբերակելով բառերի բաղադրման երկու եղանակ՝ փոխանցումային (բառերի կապակցության կամ քերականական ձևի վերածում բառական նոր միավորի) և կաղապարային (բառերի ստեղծում արդեն լեզվում առկա կաղապարների հիման վրա), հեղինակը գտնում է, որ հայերենի զարգացման ներկա փուլում բացարձակ գերակշռություն է ձեռք բերել երկրորդ եղանակը: Ս. Աբրահամյանը նշում է մի շարք նոր տիպի բաղադրյալ բաղադրիչ թե՛ համադրական, թե՛ վերլուծական բարդությունների, հապավված ու զեղչված բաղադրիչներով կառույցների լայն տարածումը, սահմանում այսպես կոչված «պայմանականության» սկզբունքը, որի համաձայն բարդ բառերի ներքին ձևը և նրանց բառակազմական իմաստը շատ ավելի հարուստ են, քան այդ կարող է արտահայտել բաղադրիչների առկա կազմը (օր.՝ Բիմիագործ «քիմիական արդյունաբերության բնագավառում աշխատող»), քննարկում բառապատճենման ու տերմինաստեղծման հետ կապված հարցեր: Բառերի կազմավորման վերը նշված կաղապարային և փոխանցումային եղանակներն ավելի մանրամասն ներ-

կայացվում են հեղինակի «Ժամանակակից գրական հայերեն»²¹ աշխատության մեջ, որտեղ կաղապարային եղանակին են դասվում հիմքամիացումը (հառք + ա + վայր), ածանցումը (դարձ + ույթ), հապավումը (ՍՍՀՄ) և կիսահարադրումը (կիրվատտ-ժամ): Փոխանցումային եղանակը ստորաբաժանվում է բառակապակցականի (տաճ + տեւ) և բառաքերականականի (նկատմամբ): Սակայն արդի հայերենի բառակազմական համակարգը ներկայացվում է ոչ ըստ նշված եղանակների, այլ ավանդաբար ընդունված սկզբունքով՝ բառաբարդում, ածանցում, հապավում, թեև նյութի դասակարգման ու ներկայացման ժամանակ հեղինակն անում է մի շարք ուշադրավ ճշգրտումներ և լրացումներ: Այսպես, նա խոսում է բառերի բաղադրիչների կցման հաջորդականության մասին, որի որոշման համար կիրառում է անմիջական բաղադրիչների մեթոդը, հարադրական կազմությունների մեջ առանձնացնում է բուն հարադրական և կիսահարադրական (բաղադրիչների համեմատաբար սերտ միացումով) տեսակները, խոսելով բառակազմական հիմքի մասին՝ հանգամանորեն ներկայացնում է բառածանցական հիմքերը և այլն:

Բառակազմության հարցերին զգալի տեղ է հատկացված նաև Ա. Մ. Սուբխաջանի «Ժամանակակից հայոց լեզու»²² բուհական ձեռնարկում, որտեղ քննվում են արդի հայերենի հնչյունաբանությունը, բառագիտությունը, բառակազմությունը, դարձվածաբանությունը, ինչպես նաև ներկայացվում են հայ բառարանագրության նվաճումներն ու արդի վիճակը: Նախքան բուն բառակազմական համակարգի նկարագրությանն անցնելը (որը նույնպես ներկայացվում է ավանդական սխեմայի համաձայն՝ բարդություն, ածանցում, հապավում), հեղինակը կանգ է առնում արդի բառակազմագիտության մի շարք նոր և արդյունավետ հասկացությունների պարզաբանման վրա, ինչպիսիք են բառերի ձևությային և բառակազմական վերլուծությունների տարբերակումը, բառի կառուցվածքային-ձևությային բանաձևերի կազմումը, բառակազմական միավորների տարբերակային ձևերի առանձնացումը և այլն: Ա. Սուբխաջանը նույնպես, թերևս աշխատության ուսումնական բնույթից ելնելով, անդրադառնում է բաղադրյալ բառերի առաջացման պատմությանը, քննում է այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են ձայնդարձը, աճականը, որոնք բառակազմական արժեք են ունեցել խոր անցյալում և ժամանակակից հայերենում այլևս ոչ մի դեր չեն խաղում: Ածանցների քննության ժամանակ ևս հեղինակը նշում է նրանց առաջացման հնարավոր ուղիները: Ա. Սուբխաջանը արդի հայերենի բառակազմական համակարգը ներկայացնում է բավական մանրամասն, ընդունված ձևով առանձնացնելով բարդություն-

ների տեսակներն ու ենթատեսակները ըստ բաղադրիչների կազմի ու կրցման եղանակի, խոսքի մասային պատկանելության, շարահյուսական հարաբերությունների և այլն: Ածանցները նույնպես քննվում են տարբեր հայեցակետերից՝ ըստ դիրքի, ծագման, իմաստային առանձնահատկությունների, բառակազմական գործունեության, ինչպես նաև տարբեր խոսքի մասեր կերտելու ունակության: Որպես աշխատության առավելություն պետք է նշել, որ այն հագեցած է փաստական հարուստ նյութով:

Ժամանակակից հայերենի բառակազմական համակարգի նկարագրության ավանդական (որոշ վերապահությամբ կարող ենք ասել՝ արեղյանական) ուղղության զարգացման բարձրակտն ու ամփոփումը կարելի է հասարել է. Ի. Աղայանի «Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն» աշխատությունը, որը յուրահատուկ հանրագումարն է նաև հեղինակի՝ այդ բնագավառում կատարած աշխատանքների: Չնայած համեմատաբար փոքր ծավալին, սշխատության մեջ համակողմանիորեն քննարկվում են ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հայ բառագիտության, բառային իմաստաբանության, բառային կազմի, բառապաշարի՝ մասնավորապես տերմինաբանության զարգացման ուղիների և այլ կարևոր հարցեր: Ինչ վերաբերում է բառակազմությանը, ապա նյութի նոր և անհակասական դասակարգմամբ, արդի հայերենի բառակազմության քննության պատմական և համաժամանակյա հայեցակետերի հստակ տարբերակմամբ, բառերի բաղադրման եղանակների ու տիպերի ընդհանրացված ու միասնական քննությամբ, ինչպես նաև հայ բառակազմագիտության մեջ մի շարք նոր հասկացությունների ներմուծումով հեղինակի նշված աշխատությունը դառնում է արդի հայերենի բառակազմական համակարգի բարդ պատկերը նորովի ներկայացնող մի ամփոփ, բայց ամբողջական ուսումնասիրություն:

Ամենից առաջ է. Աղայանը ժամանակակից հայերենի բաղադրյալ բառերը ըստ կառուցվածքային հատկանիշի բաժանում է վերլուծական, համադրական և հապավական տիպերի (նկատենք, որ եթե առաջին երկուսի դեպքում անվանման հիմքը բաղադրիչների կցման եղանակն է, ապա վերջին՝ հապավական բաղադրիչների դեպքում նկատի է առնվում բուն բաղադրիչների կառուցվածքային առանձնահատկությունը): Այնուհետև յուրաքանչյուր տիպի մեջ ըստ բաղադրիչների կառուցվածքի, կազմի և փոխարաբերության առանձնացվում են համապատասխան ենթատիպեր: Այսպես, վերլուծական բաղադրությունները բաժանվում են՝ 1. հարադրությունների, 2. կրկնավորների կամ բառակրկնությունների,

3. կայուն բառակապակցությունների և 4. հատվածական բաղադրությունների՝ իրենց ներքին տարատեսակություններով հանդերձ:

Համադրական տիպի մեջ ըստ բաղադրիչների ձևույթային կազմի առանձնացվում են բարդությունների և ածանցավոր բառերի ենթատիպերը: Այսպիսով, հայերենի բառակազմության երկու հիմնական եղանակները՝ բառաբարդումն ու ածանցումը ներկայացվում են մեկ միասնական համակարգի մեջ, որպես բառակազմության համադրական տիպ, ընդ որում, ի տարբերություն նախորդ հետազոտողների, է. Աղայանը բարդություն է համարում արմատների կամ բառերի ոչ ամեն կարգի բաղադրություն, այլ միայն այն բառերը, «որոնք ներկայացնում են երկու կամ ավելի հիմնական ձևույթների միավորումը մեկ բառում»²³: Այդպիսի մոտեցումը հնարավորություն է տալիս հեղինակին մի կողմից՝ բաղադրյալ բառերի ամբողջության մեջ առանձնացնելու կառուցվածքային տիպեր (վերլուծական և համադրական) և շեղտելու նրանց էական բառակազմական տարբերությունը՝ բարդություն համարելով միայն համադրականները, մյուս կողմից՝ որպես բառակազմական իրողություններ դիտելու այնպիսի կառույցներ, ինչպիսիք են կայուն կապակցությունները (գլուխ գործոց, ամեն ինչ, կրակի կտոր), որոնք մեկ բառի արժեք ունեցող բաղադրություններ են, բայց ոչ բարդություններ:

Բարդությունները բաժանվում են դարձյալ շորս տեսակի՝ 1. բուն կամ իսկական, 2. կցական կամ կապակցական, 3. կրկնական և 4. հատվածական: Պահպանելով Մ. Աբեղյանի «իսկական բարդություն» տերմինը, է. Աղայանը նշում է, սակայն, որ գերադասում է «բուն բարդություն» անվանումը, քանի որ առաջին տերմինը կենթադրեր նաև «անիսկական բարդությունների» գոյությունը, մինչդեռ ըստ հեղինակի՝ «բոլոր կարգի բարդություններն էլ իսկական են հենց նրանով, որ համադրական բաղադրություններ են՝ կազմված երկու կամ ավելի ձևույթների միավորումով»²⁴:

Համադրական բաղադրությունները ներկայացնելուց առաջ է. Աղայանը խոսում է նրանց կառուցվածքային տարրերի՝ բաղադրական հիմքերի, հիմնական և երկրորդական ձևույթների, կառուցվածքային-գործառական տարրերի՝ հոդակապերի մասին: Այստեղ հետաքրքրական է սերող և բաղադրող հիմքերի տարբերակումը. «Սերող է այն բաղադրական հիմքը, որին ավելանում է որևէ այլ բաղադրական հիմք կամ ածանց՝ կազմելով նոր բառ»²⁵, իսկ «բաղադրող հիմքը բառի այն մասն է, որ ավելանում է սերող հիմքին և կազմում նոր բաղադրություն»²⁶, ըստ այդմ բարդ բառի առաջին բաղադրիչը սերող հիմքն է, երկրորդը՝ բաղադրող:

Ածանցավոր բառերն ունեն միայն սերող հիմքեր, անկախ ածանցի դիրքից: Ածանցները որպես երկրորդական ձևովներ տարբերակվում են բաղադրական հիմքերից, թեև տեսականորեն հեղինակը հնարավոր է համարում դրանք ևս կոչել հիմքեր, հլնելով հիմքերի իր առաջարկած սահմանումից՝ «բաղադրական հիմք է կոչվում համադրական բաղադրության երկու մասերից յուրաքանչյուրը»²⁷:

Համադրական բաղադրությունների մյուս ենթատիպը՝ ածանցավոր բառերը, քննվում է ըստ ածանցների դիրքի, նրանց գործառական ու ձևավորմաստային առանձնահատկությունների:

Հապավական բաղադրությունները դասակարգվում են ըստ բաղադրիչների (հեղինակի տերմինով՝ հապավույթների) կազմի ու արտահայտման ձևի և ըստ բառային արժեքի:

Այսպիսով, տրվում է ժամանակակից հայերենի բառային մակարդակում հնարավոր բոլոր տիպի բաղադրությունների դասակարգումը, թեև բառակազմական առանձին տարրերն ու նրանց բաղադրման բոլոր եղանակները մանրամասնորեն չեն ներկայացվում աշխատության ընդհանուր բնույթի և սեղմության պատճառով:

Արդի հայերենի բառակազմությունը ուրույն մոտեցումով է քննում Գ. Բ. Զահուկյանը իր «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները» աշխատության մեջ: Ամենից առաջ այն չի առանձնացվում որպես առանձին մակարդակ, այլ ներկայացվում է մասամբ ձևաբանության մեջ՝ բառերի խմբերի և կազմության վերլուծության ժամանակ, մասամբ էլ փոխկազմարման երևույթի քննության մեջ՝ որպես խոսքի մասերի փոխակերպման միջոց: Բացի այդ, հեղինակն անդրադառնում է միայն ածանցմանը, քանի որ վերջինս, բացի բուն բառակազմական արժեքից, մեծ դեր է խաղում խոսքի մասերի կերտման մեջ: Այն ածանցները, որոնք բառեր են կերտում միևնույն խոսքի մասի սահմաններում (գոյականից գոյական, ածականից ածական), քննվում են համապատասխան խոսքի մասի նկարագրության ժամանակ: Փոխակերպող արժեք ունեցող ածանցները ներկայացվում են հիմնականում բայի փոխակերպումների հետ կապված՝ 1. բայի գոյականական փոխակերպում կամ գոյականացում. ածանցներն են՝ -ում, -ություն (-ողություն), -յուն, -ոց (ղղղյուն, դղրդղոց), -մունք (համոզմունք), -աճ (խնդրաճ), -ույթ (ելույթ), -ք (վազք) և այլն, 2. բայի ածականական փոխակերպում կամ ածականացում. ածանցներն են՝ աճ-, տ- (աճդարձ, աճաս), -իչ, -ող (ապակաճիչ, ապակաճող), -ական (աղեբսական), -աբար (կործանաբար), -իկ (ազդեցիկ, բացառիկ), -կոտ (բարկացկոտ), -ու (հատու), -ուկ (դիպուկ), -ուն (գնա-

յուն) և այլն, 3. բայի մակբայական փոխակերպում կամ մակբայացում. ածանցներն են՝ -անակի (փութանակի), -լիս (մնայիս, մոտենալիս), -աբար (պատանաբար): Գոյականի բայական փոխակերպումը կամ բայացումը կատարվում է՝ 1. բուն բայական -ել, -անալ ածանց-վերջավորություններով (պարհապ-պարսպել, կղզի-կղզիանալ) և 2. լրացուցիչ ածանցական մասնիկներով, որոնք բաղադրվում են -ել բայածանցի հետ՝ -արկել (գործարկել), -ալորել (սարքավորել), -ացնել (ավտոմատացնել). նշվում են նաև թվականների գոյականացման, ածականների մակբայացման և այլ դեպքեր:

Գ. Հասուկյանը որոշում է ժամանակակից հայերենի ածանցավոր բառերի կառուցվածքային ամենաբազմաճյուղ կաղապարի բանաձևը՝ $((a + b + c)b_1 + d)A + c(d + e)$, որը «կարող է ունենալ մասնակի դրսևորումներ՝ բոլոր A-ի խոսքիմասային պատկանելության և ածանցների բնույթի ու շարադասության՝ հայերենին բնորոշ առանձնահատկությունների»²⁸: Ըստ հիմքի միմյանց նկատմամբ զրաված դիրքի ածանցները բաժանվում են փեց կարգի, և կազմվում է նշված լիակաղապարի մասնավոր իրացումների աղյուսակը՝ հիմքի և ածանցների տարբեր կարգերի հնարավոր զուգորդությունների համաձայն:

Բառային մակարդակի բաղադրյալ կազմությունների նկարագրության՝ Գ. Հասուկյանի առաջադրած «փոխկաղապարման» մեթոդը ավելի խորացված է հետևողականորեն կիրառվում է նրա «Ժամանակակից հայերենի իմաստաբանություն և բառակազմություն» աշխատության մեջ²⁹, որը կառուցված է հեղինակի մշակած համընդհանուր լեզվաբանական տեսության (ՀԼՏ) և համընդհանուր լեզվաբանական կաղապարի (ՀԼԿ) հիման վրա և, ինչպես նշվում է առաջաբանում, նպատակ ունի «մի կողմից՝ պարզել, թե ինչ հնարավորություններ ունեն և ինչ չափով են իրենց արդարացնում համընդհանուր տեսության մշակած կաղապարները կոնկրետ կիրառության մեջ, մյուս կողմից՝ տալ ժամանակակից հայոց լեզվի բառակազմության և բառակազմական իմաստաբանության ամբողջական շարադրանքը տեսական միասնական սկզբունքների հիման վրա»: Գիրքը կազմված է երկու հիմնական բաժնից՝ «Արմատագիտություն», որտեղ քննվում են արմատները և այսպես կոչված արմատահիմքերը (բառակազմության մեջ հանդես եկող սկզբնային հիմքերը), և «Բառակազմություն», որը նվիրված է բաղադրյալ բառերի քննությանը՝ իրենց արտահայտության և բովանդակության պլաններով: Ներածության մեջ տրվում է ժամանակակից իմաստաբանական ուսմունքների համառոտ տեսությունը, ներկայացվում է հեղինակի մշակած համընդհանուր լեզվաբանական կա-

ղապարը, նշվում նրա երկրորդ³⁰ և ներկա՝ երրորդ խմբագրությունների մեջ կատարված ճշգրտումները, ներմուծված նոր գաղափարներն ու տերմինային համակարգը: Վերջնական տեսքով ՀԼԿ-ն ներկայանում է որպես սկզբնական համակարգված հասկացությունների (կարգերի) մի ամբողջություն (8 գոյորոշ և 8 առգոյորոշ կարգեր, յուրաքանչյուրը 6-ական եզրով), որը հնարավորություն է տալիս միասնական սկզբունքներով բնութագրելու ցանկացած լեզվական օբյեկտ՝ իր բովանդակության և արտահայտության պլաններով: Հեղինակը ճշգրտում է նաև լեզվական մակարդակների իր դասակարգումը, համապատասխանաբար նշելով յուրաքանչյուր մակարդակի և ենթամակարդակի հիմնական միավորները և դրանք ուսումնասիրող լեզվաբանական բաժինները: Ըստ համընդհանուր լեզվաբանական հարաբերակցության սկզբունքի լեզվական մակարդակ կարող են ստեղծել միայն երկպլանային (թե՛ արտահայտության, թե՛ բովանդակության պլան ունեցող) միավորները: Ըստ այդ դասակարգման արմատներն ու արմատահիմքերը դիտվում են որպես առաջին արմատային մակարդակի I և II ենթամակարդակների միավորներ, բառակազմությունը դիտվում է որպես բառագիտության առաջին ենթամակարդակ, իսկ ժամանակակից հայոց լեզվի բառապաշարը՝ որպես 1) արմատական ձևույթների, 2) ածանցական ձևույթների և 3) նրանց զանազան համակցությունների ամբողջություն:

«Արմատագիտության» մեջ Գ. Զահուկյանը տալիս է արմատի և արմատահիմքի հնչյունական և վանկային կառուցվածքի կաղապարները, այնուհետև ժամանակակից հայերենի արմատները (խմբավորելով դրանք ըստ խոսքիմասային պատկանելության) վերլուծում ըստ իմաստային հատկանիշների՝ ՀԼԿ-ի կարգերի և եզրերի համաձայն:

Բուն բառակազմությանն անցնելով, Գ. Զահուկյանը քննում է բառակազմական հիմքի և բառակազմական հարացույցի հասկացությունները (տարբերակելով դրանց լայն և նեղ ըմբռնումները), խոսում է բառակազմության քննության ստատիկ և դինամիկ մոտեցումների մասին և կատարում տերմինային ճշգրտումներ, մասնավորապես, բարդ բառերի սերման ընթացքը կոչելով բաբդում, ածանցավոր բառերի սերման ընթացքը՝ ածանցում, երկու պրոցեսը միասին՝ բառաբաղադրում: Ժամանակակից հայերենի բառակազմությունը քննվում է դինամիկ մոտեցմամբ ըստ երկու հիմնական եղանակների՝ ածանցման և բարդման, տրվում են դրանց տիպերը ըստ համընդհանուր լեզվաբանական տեսության: Բառածանցման քննության մեջ բերվում է ընդհանրացված կաղապարը և տրվում են խոսքիմասային մասնակաղապարները, ընդ որում, տարբե-

րակվում են համասեռ և տարասեռ կաղապարներ, ըստ այնմ, համընկնում է արդյոք ածանցի գործառական արժեքը ածանցյալի խոսքիմասային պատկանելությանը, թե ոչ (օր. գոյական $\rightarrow$ գոյականակերտ ածանց կամ գոյական + այլ խոսքի մաս կերտող ածանց): Առաջին դեպքում ածանցներն ունեն գերազանցապես իմաստափոխական, երկրորդ դեպքում՝ գործառական-փոխանցական արժեք:

Բարդության տիպերի մեջ ըստ բաղադրիչների նույնության առանձնացվում են կրկնավորներ և տարաբաղադրիչ բարդություններ, ըստ բարդության բաղադրիչների՝ միմյանցից ունեցած կախման բնույթի՝ ստորադասական և համադասական, ընդ որում, հաշվի է առնվում կախյալ և լրացյալ անդամների դիրքը: Ստորադասական բարդությունների մեջ առանձնացվում են համադրական և վերլուծական ձևեր: Բառաբարդման պրոցեսների նկարագրության մեջ հեռանկարային է բառակապակցությունների ու բարդությունների կառուցվածքային կաղապարների համեմատության և փոխկաղապարման երևույթների քննությունը, որ կարող է հետագա ավելի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունների սկիզբ դնել:

Բառակազմության առանձին ենթահամակարգերին նվիրված կարևոր աշխատություններից պետք է հիշատակել Ս. Գալստյանի «Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում» մենագրությունը, որտեղ տրվում է ածանցման համաժամանակյա կառուցվածքային նկարագրությունը: Գտնելով, որ յուրաքանչյուր լեզվի բառակազմությունը ընդհանուր գծերով արտացոլում է այդ լեզվի բառահարաբերությունները, և բարդ ու ածանցավոր բառերից շատերի մեջ այս կամ այն կերպ «արտահայտվում են երբեմնի առանձին բառերի զանազան կապակցությունները»³¹, հեղինակը, նախքան ուսումնասիրության բուն նյութին անցնելը, համառոտ կերպով ներկայացնում է ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունների հիմնական տեսակները, և, որ ավելի կարևոր է, բառաբարդման պարզագույն բաղադրության (երկու արմատների միացումից ստացված իսկական բարդության) կառուցվածքային կաղապարները՝ ըստ բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության: Այնուհետև տրվում են ածանցավոր պարզագույն կառույցների (մեկ արմատի ու մեկ ածանցի զուգորդումների) կաղապարները նույն սկզբունքով՝ արմատի խոսքիմասային պատկանելության և ածանցի՝ տվյալ խոսքի մասը կերտելու ունակությամբ: Ի տարբերություն նախորդ հետազոտողների, որոնք ածանցման քննությունը սահմանափակում էին բուն ածանցների դասակարգմամբ (թեկուզև մանրամասն ու բազմակողմանի), Ս. Գալստյանը քննությունը ծավալում է ածանցական կաղապարների բացահայտման ուղղությամբ,

ուշադրություն դարձնելով հիմքի կազմությանը և տվյալ ածանցի զուգորդելիությունը հիմքի տարբեր տիպերի ու այլ ածանցների հետ, թեև արտաքուստ ելակետ են ընդունվում դարձյալ առանձին ածանցները: Յուրաքանչյուր ածանց բնութագրվում է ըստ այն կաղապարների, որոնցում հանդես է գալիս, այնուհետև՝ ըստ բառակազմական նշանակության, նախատիպ հիմքի և հիմքակազմության ընդհանուր առանձնահատկությունների, գործունեության աստիճանի ու գործառուության շրջանակների³²: Բայերը, որպես բառակազմական ուրույն կաղապարի արտահայտություն քննվում են առանձին: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում նաև ածանցների հոմանշությանը և նրանց հոմանշային շարքերին ժամանակակից հայերենում: Աշխատության մեջ կիրառվում է անմիջական բաղադրիչների մեթոդը, որի օգնությամբ պարզվում են բառակազմական նվազագույն միավորները, այնուհետև ներկայացվում են կաղապարները՝ բաղադրիչների աստիճանական հավելման սկզբունքով: Ածանցների գործունեությունը քննվում է քանակական հետազոտությունների տվյալների հիման վրա: Ս. Գալստյանի աշխատությունը կարևոր նշանակություն ունի ժամանակակից հայերենի ածանցման համակարգի պարզման, ածանցական կաղապարների որոշման, ածանցների դասակարգման ու նրանց բառակազմական իմաստների բացահայտման տեսակետից:

Արդի հայերենի բառակազմական իրողություններն արտացոլված են նաև մի շարք այլ աշխատություններում³³, որտեղ հեղինակներն անդրադարձել են այդ հարցերին, իրենց հետազոտական այլևայլ խնդիրների հետ կապված, ինչպես, ուսումնասիրվող միավորի՝ խոսքի մասի կամ նրա ձևաիմաստային որևէ խմբի բառակազմական կողմի քննություն, բառի ձևային կազմի վերլուծություն, բառակազմական կաղապարների կամ իմաստների տիպաբանական-զուգահեռական քննություն և այլն, որոնք մեր հետազոտության առարկայի հետ միայն մասնակիորեն և միջնորդված կերպով են կապվում, հետևաբար այդ աշխատությունների քանակական քննարկումը մեր նպատակներից դուրս է: Սակայն, որպես ընդհանուր դիտարկում, պետք է նշել, որ հայերենի բառակազմության ուսումնասիրման պատմությունն ընթացել է նյութի ավելի ու ավելի լայն ընդգրկման, դասակարգումների ճշգրտման ու խորացման, հետազոտության օբյեկտի ավելի խիստ սահմանազատման, նյութի քննության պատմական ու հասաժամանակյա հայեցակետերի տարբերակման, հետազոտական մեթոդների կատարելագործման, բառակազմագիտական նոր հասկացությունների ներմուծման և ընդհանրապես արդի լեզվաբանության տվյալ բնագավառի նվաճումների ստեղծագործական յուրացման ուղղությամբ:

ինչ վերաբերում է ժամանակակից բառակազմության տեսությունն ընդհանրապես, ապա նրա պրոբլեմատիկան ձևավորվել է մի կողմից՝ լեզվական մակարդակների մեջ նրան համապատասխան տեղի որոնումների մյուս կողմից՝ բառակազմության, որպես լեզվական առանձնահատուկ ենթահամակարգի, հիմնական միավորների առանձնացման փորձերի մ'ջ:

Առաջ են քաշվել բառակազմության բնագավառի այնպիսի հասկացություններ, որոնք անծանոթ էին ավանդական լեզվաբանությանը:

Հատկապես կարևոր է նշել «բառակազմական տիպ», «բառակազմական բուն», «բառակազմական կարգ» (ի հակադրություն քերականական կարգի), «բառակազմական հարացույց» հասկացությունները, որոնց առաջացման և իմաստների հետագա ճշգրտման ու հստակացման գործում առանձնապես մեծ ջանքեր են գործադրել սովետական լեզվաբանները: Ի դեպ, պետք է նշել, որ բառակազմության հարցերն ամբողջությամբ վերցրած ավելի վաղուց են եղել ուսու և սովետական լեզվաբանության ներկայացուցիչների ուշադրության կենտրոնում, մինչդեռ արտա-համայնքային լեզվաբանները այդ հարցերը բավարար խորությամբ սկսել են քննել վերջին մի քանի տասնամյակում³⁴:

Բառակազմությունը որպես ինքնուրույն գիտաճյուղ առանձնացնելուն անծապես նպաստեց նրա հետազոտության հիմնական միավորի սահմանադատումը: Լեզվաբանների մեծագույն մասը այն կարծիքին է, որ բառակազմության հիմնական միավորը բաղադրյալ բառն է: Այդ միավորի ատկանիշներն ամբողջությամբ չեն կարող քննվել լեզվաբանական հետազոտության որևէ այլ բնագավառում, որով և արդարացվում է բառակազմության ինքնուրույն գիտաճյուղ լինելը: Պետք է սակայն նշել, որ, բացի բառակազմության հիմնական միավորից, առանձնացվում են նաև այլ կարգի միավորներ, ընդ որում այդ հարցի մասին լեզվաբանների կարծիքները միասնական չեն: Առարկության չի հանդիպում բառակազմության նվազագույն միավորների՝ ածանցների և զանազան այլ ձևավորումների (հոգակապեր, հիմքակազմ տարրեր, ձևորդներ և այլն) առանձնացումը: Որոշ հետազոտողներ առանձնացնում են նաև ավելի բարդ միավորներ, ինչպես նշվեց վերը, նրանք քննության նյութ են դարձնում բառակազմական բունը և հատկապես բառակազմական հարացույցը: Վերջինիս առանձնացումը հենվում է ձևաբանական հարացույցների համաբանության վրա: Բառակազմական հարացույց ասելով հասկանում են միևնույն բառակազմական հիմքից (բաղադրող կամ բաղադրելի հիմք) առաջացած բառերի ամբողջությունը:

Քանի որ բառակազմական միավորը ներառում է այնպիսի հատկանիշներ ու գծեր, որոնք հստակ են նաև լեզվական հիմնական մակարդակների միավորներին, ուստի բառակազմադիստուկությունը սերտորեն առնչվում է լեզվաբանական այնպիսի գիտաճյուղերին, ինչպիսիք են՝ քերականությունը (ինչպես ձևաբանությունը, նույնպես և շարահյուսությունը), իմաստաբանությունը, հնչույթաբանությունն ու ձևահնչույթաբանությունը։ Հատկապես արդյունավետ են նդել բառակազմության և ձևաբանության հետազոտման բնագավառների առանձնացման ու նրանց մասնավորեցման ուղղությամբ տարվող աշխատանքները։

Բացի այդ առանձնացվել է բառի կազմության քննության երկու հիմնական բնագավառ՝ բուն բառակազմություն, որն զբաղվում է նոր բառերի կերտման միջոցների ու կաղապարների քննությամբ, և բառի ձևաբանական կառուցվածքի քննություն, որն ուսմունք է բառի տրոհելիության, նրա մեջ բառակազմական նվազագույն միավորներ (տվյալ դեպքում՝ ձևվույթներ) առանձնացնելու հնարավորության մասին։ Այս երկու ուղղություններ տարվող ուսումնասիրությունները զգալիորեն նպաստեցին բառի ձևույթային և բառակազմական կառուցվածքների մանրակրկիտ հետազոտությանը³⁵։

Ավելի մեծ կարևորություն է ներկայացնում բառակազմական իմաստաբանության առաջացումը. ուսումնասիրողներն սկսեցին հատուկ ուշադրություն դարձնել տրոհվող միավորների իմաստային հատկանիշներին։ Ավելին, առաջարկվեց «բառակազմական իմաստ» հասկացությունը։ Մասնավորապես, բաղադրվող բառի մեջ բաղադրիչների կապակցելիության հնարավորություններն սկսեցին ուսումնասիրվել ոչ միայն ձևական, այլև իմաստային տեսակետից³⁶։

Մեր նպատակը չհամարելով ներկա աշխատության մեջ տալ ժամանակակից բառակազմության տեսական խնդիրների ու պրոբլեմների սխառնատիկ շարադրանքը, նշենք, որ գրաբարի բառակազմության քննության ընթացքում յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում մենք կանգնաշահանք այս կամ այն հարցի առթիվ արտահայտված առավել ուշագրավ տեսակետներին։

ՆՅՈՒԹԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿՋՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ներկա աշխատությունը նպատակ ունի տալու գրաբարի բառակազմական համակարգի ամբողջական նկարագրությունը։ Ուսումնասիրությունը հենվում է V դարից մեզ ավանդված մատենագրության բառապաշա-

քի վրա, որ համատարած ընտրանքի մեթոդով քաղել ենք Նոր հայկազ-
յան բառարանից³⁷ (պարզ արմատական բառերից բացի)՝ նկատի ունե-
նալով բերված վկայությունների հեղինակներին: Ընդգրկված են այն բո-
լոր աղբյուրները (բնագիր թե թարգմանություն), որոնք հայ բանասիրու-
թյան մեջ առավել հավաստի կերպով ընդունված է թվագրել V դ.: Այդ
աղբյուրները, ըստ ՆՃԲ-ի վկայությունների, հետևյալներն են.

Աբր. Վամիկ. «Աբրահամ Մամիկոնեից եպիսկոպոսի «Պատմութիւն
ժողովոյն Եփեսոսի»

Ագաթ. Ագաթանգեղոս

Աթ. Աթանաս Աղեքսանդրացի, «Աստուածաբանական ճառք»

Աղեֆս. «Պատմութիւն Աղեքսանդրի»

Անյ. Դավիթ Անհաղթ (տարբեր երկերը)

Ածար. } Գրիգոր Նազիանզացի (ճառեր և քարոզներ)
Առ ուս. }

Ածազգ. «Երեքտասան թուղթք սբյն Իգնատիոսի^{1—} Թգնատիոսի^{1—} Թճազգեաց հայրա-
պետին Անտիոքայ»

Արեստ. Արիստոտել

Բրս. Բարսեղ Կեսարացի (ճառեր, թղթեր, մեկնություններ)

Բուզ. Փափսոս Բուզանդ

Գեհնադ. «Գեհնադայ պատրիարքին յունացի Կոստանդնուպոլիս ճառ
ի Նինուէացիս»

Գր Սֆանշ. «Ճառք զանազանք սբյն Գրիգորի սքանչելագործի Նէոկե-
սարիոյ եպիսկոպոսի»

Եզնիկ. Եզնիկ Կողբացի

Եղիշ. Եղիշէ («Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին», ինչպես
նաև այլևայլ ճառեր և մեկնություններ)

Եւագր. Եվագր Պոնտացի

Եւս. պամ. Բր. Եւսեբիոս Կեսարացի (Պատմութիւն եկեղեցական և
Քրոնիկոն)

Եփր. Եփրեմ Ասորի (մեկնություններ, ճառեր)

Թղթ. Դաշ. «Թուղթ դաշանց»

Թբակ. Բեռ. Դիոնիսիոս Թրակացի, «Արուեստ քերականութեան»

Խսիւմ. «Մեկնութիւն գրոցն Յորայ յիսիֆիոսէ երիցուէ Երուսաղե-
մացոյ»

Խոր. Մովսէս Խորենացի (Պատմութիւնը և այլ երկեր)

Կիրդ. Կիրեղ Աղեքսանդրացի (ճառեր և մեկնություններ)

Կոչ. «Կոչումն ընծայութեան սբյն Կիրդի Երուսաղեմացոյ»

Կորին «Պատմութիւն վարուց սբյն Մեսրոպայ»

Մամբրէ Մամբրէ Վերծանող

Մանդ. Հովհան Մանդակունի (ճառեր, քարոզներ, աղոթքներ)

Մաշտ. Մաշտոց (ծիսարան)

Մծբ. «Սբյն Յակոբայ Մծբնայ հայրապետի ճառք լուսաւորք և հոգե-
լիցք»

ՅԵԽ. Գրիգոր Լուսավորիչ, «Յաճախապատում ճառք»

Նէղոս. «Խրատք կամ ճառք սբյն Նէղոսի աբբայի»

Նիւս. Գրիգոր Նյուսացի

Նոննոս

Ոսկ. Յովհան Ոսկեբերան

Պեքիարմ. «Գիրք Արիստոտելի՝ Պեքիարմենիաս»

Պիտ. «Գիրք պիտոյից»

Պորփ. «Ներածութիւն Պորփիրի»

Պրոկղ. «Պրոկղի եպիսկոպոսի ճառք և ներբողեանք»

Սահմ. «Սահմանք իմաստասիրութեան Դաւթի Անյաղթ փիլիսոփայի»

Սեբեռ. «Սեբեռիանոսի եպիսկոպոսի Եմեսացոյ ճառք վարդապե-
տականք և քարոզականք»

Վրբ. Սեղր. «Պատմութիւն սբյն Սեղբեստրոսի Հռովմայ հայրապետի»

Վեցոր. «Գիրք վեցօրէից կամ վեցօրեայ արարչութեան Բարսղի Կե-
սարացոյ»

Փարպ. Ղազար Փարպեցի:

Աստվածաշնչից բերված վկայությունների համառոտագրութունները
ՆՀԲ-ում բերվում են ըստ առանձին գլուխների, որ այստեղ ավելորդ ենք
համարում նշել:

Քանի որ ՆՀԲ-ի կազմողները միշտ չէ, որ նշում են ավանդված բառի
հնագույն վկայությունը, բացի այդ, կարող են լինել դեպքեր, երբ V դա-
րից վկայված բառը ընդհանրապես տեղ գտած չլինի այս բառարանում,
անհրաժեշտ ենք համարել նյութը լրացնել Հայկական համաբարբառի
տվյալներով, որտեղ լիակատար կերպով ներկայացված է յուրաքանչյուր
հեղինակի (տվյալ դեպքում մեզ հետաքրքրող՝ V դ. մատենագիրների)
գործածած բառապաշարը: Ուստի, նույն՝ համատարած ընտրանքի սկզբ-

բուժքույր բառաքաղված են Եզնիկ Կողբացու, Կորյունի, Փավստոս Բուզանդի, Եղիշեի, Մովսես Խորենացու, Ղազար Փարպեցու, Դավիթ Անհաղթի երկերի համաբարբառները³⁸, ինչպես նաև շատ ավելի վաղ կազմված՝ Աստվածաշնչի համաբարբառը³⁹։

Այսպիսով, կազմվել է V դարից գրավոր աղբյուրներով մեզ հասած բաղադրյալ (բարդ և ածանցավոր) բառերի մի քարտարան, որ պարունակում է փոքր-ինչ ավելի. քան 23000 բառ-միավոր։ Կարելի է ասել, որ թեև բառերի այս քանակը լիակատար կերպով չի արտացոլում V դարում գործածված բառապաշարի (տվյալ դեպքում՝ բաղադրյալ բառերի) ողջ հարստությունը (մեծ թվով բառեր բնականաբար մեզ չեն հասել, բանի որ կամ ընդհանրապես գրի չեն առնվել, կամ հետագայում կորստի են մատնվել գրավոր շատ աղբյուրների ոչնչացման հետևանքով), սակայն լիովին բավարար է պատկերացում տալու համար հին գրական հայերենի սկզբնավորման ու զարգացման առաջին շրջանի բառակազմական համակարգի առանձնահատկությունների մասին։ Նշենք նաև, որ V դ. լեզվանյութը ընդգրկված է որպես մեկ ամբողջություն՝ առանց այսպես կոչված «դասական» և «հետդասական» շրջանների ավանդական առանձնացման (ինչպես գիտենք, դասական շրջանի վերջը ավանդաբար համարվում է V դ. 60-ական թթ.), նախ, այն պատճառով, որ այդ ժամանակաշրջանների սահմանադատիչ հատկանիշների հարցը գեոևս վերջնականապես լուծված չէ. պարզվում է, որ այնպիսի երևույթներ, որոնք հատուկ էին համարվում միայն հետդասական շրջանին, իրենց հիմքերն ունեցել են նաև դասական շրջանում⁴⁰, բացի այդ, կան հեղինակներ, որոնք ստեղծագործել են և՛ «դասական», և՛ «հետդասական» շրջաններում, բայց աղբյուրների սակավության ու բանասիրական հավաստի տվյալների բացակայության պատճառով հնարավոր չէ ընտրություն կատարել նրանց վաղ և ուշ շրջանի գործերի մեջ։ Այնուհետև, ավանդական շրջանաբաժանմամբ առաջնորդվելու և միայն «դասական» շրջանով սահմանափակվելու դեպքում ստիպված կլինեինք բացառել հունաբան դպրոցի բերած նորությունները և լիակատար պատկերացում չէինք ունենա գրաբարի բառակազմական համակարգի մասին, իսկ այդ շրջաններն առանձին-առանձին նկարագրելու դեպքում կունենայինք երկու առանձին, շատ բաներով իրար կրկնող, բայց ընդհանուր պատկերը շնորհալացնող նկարագրություն, քանի որ որքան էլ հունաբան դպրոցի գործունեությունը նորարարական և լեզվաստեղծական համարվի, այնուամենայնիվ, բառակազմության մեջ նրանց բերած նորությունները խարսխվում էին լեզվի ներքին, նրան վաղուց ի վեր հատուկ հնարավորությունների վրա։ Ինչ մասին ավելի մանրամասն

կիսովի ստորեւ, երբ նյութի նկարագրության ընթացքում անհրաժեշտ տեղեկութիւններ կտրվեն այս կամ այն բառակազմական կաղապարի ի հայտ գալու կամ աշխուժացման վերաբերյալ, կամ, երբ հասկապես կիսովի տվյալ բառակազմական միջոցի գործառական բեռնվածություն մասին:

Հիշեցնենք նաեւ, որ «դասական հայերեն» հասկացությունը հիմնականում առաջ է քաշվել հակադրվելու համար V դ. կեսերից (ինչպես ենթադրվում էր այդ ժամանակ) իրենց գործունեությունը ծավալած հունաբան դպրոցի ներկայացուցիչների մշակած լեզվին: Անտեսվել է այն փաստը, որ հունաբան դպրոցի ծագումից հետո էլ շարունակվել է լեզվի զարգացման բնականոն ընթացքը և գրական լեզվի մշակման նախկին ավանդույթը: Այնպես որ մենք ավելի շուտ գործ ունենք ոչ թե ժամանակագրական հաջորդականության, այլ միաժամանակ գոյություն ունեցած երկու դպրոցի, գրական լեզվի մշակման երկու ուղղության հետ՝ հունաբան և, եթե կարելի է այսպես կոչել՝ հայկաբան⁴¹: Մանավանդ, վերջին շրջանի ուսումնասիրություններից պարզվում է, որ հունաբան դպրոցի գործունեությունն սկսվել է ավելի վաղ, քան ենթադրվում էր մինչ այդ, այսինքն՝ V դարի երկրորդ քառորդում (35—40-ական թթ.)⁴²: Այդ նշանակում է հունաբան և «հայկաբան» դպրոցների ավելի վաղ սկսված և ավելի երկարատեւ գոյակցություն: Դրա հետեւանքով, բնականաբար, հունաբան դպրոցի մշակած բառակազմական կաղապարներն ու միջոցները, գիտական տերմինաբանությունը ներթափանցել են նաեւ ընդհանուր գրական լեզվի մեջ, ինչ չի կարելի ասել նրանց ստեղծած արհեստական քերականական ձևերի մասին:

Այսպիսով, բառակազմական վերլուծության է ենթարկվում V դ. մատենագրությամբ մեզ հասած յեզվական նյութը որպէս մեկ ամբողջություն: Այդ նյութը քննվում է հիմնականում համաժամանակյա բառակազմության հայեցակետից, այսինքն՝ փորձ է արվում բացահայտել V դարում գործուն և կենդանի բառակազմական համակարգը: Որոշ դեպքերում, հատկապես բառերի տրոհելիության քննության և բառակազմական կառուցվածքի բանաձևերի (կաղապարների) կառուցման ժամանակ կիրառվում են նաեւ տարաժամանակյա բառակազմության սկզբունքները, այսինքն՝ որոշ կազմությունների մեջ կարող են պայմանականորեն առանձնացվել բառակազմական տարրեր, որոնք տվյալ փուլում կորցրել են իրենց գործունեությունը, սակայն դեռևս գիտակցվում են որպէս տրոհելի միավորներ:

Ներկա աշխատության մեջ, այսպիսով, բառակազմական համակարգի ուսումնասիրության ելակետը V դարի արքայությունում վկայված և բառարաններում արձանագրված՝ բաղադրյալ կազմություն ունեցող բառային միավորներն են: Հետևաբար, գրաբարի բառակազմական առանձնահատկությունների քննության առաջին փուլը V դարի լեզվավիճակում պարզ և բաղադրյալ կազմությունների սահմանադատումն է. այնուհետև, արդեն առանձնացված բաղադրյալ կազմությունների մեջ բառակազմական արժեք ունեցող միավորների որոշումը և նրանց կառուցվածքային ու գործառական առանձնահատկությունների բացահայտումը: Հաջորդ քայլն, այսպիսով, դառնում է բառակազմական առանձին տարրերի նկարագրությունը: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել հետևյալը: Ինչպես րևականական կառուցվածքի քննության ժամանակ հետազոտողներն աշխատում են ընդգրկել ձևաբանական միավորների ողջ ինվենտարը, որքան էլ նրանցից մի քանիսը սահմանափակ գործառական բևեռվածություն ունենան (կամ լինեն դարտուղի, անկանոն և եղակի ձևեր), նույնպես պետք է վարվել և բառակազմության քննության դեպքում, ընդգրկելով ոչ միայն բոլոր կաղապարները, այլև բոլոր ձևությունները, բառակազմական հիմքերի տիպերը և նրանց ձևակազմական ու հնչյունափոխական տարատեսակությունները՝ ներառյալ և եղակի ձևերը: Սակայն, լեքսիկոնական կառուցվածքը կարելի է նկարագրել սպառիչ կերպով, քանի որ քերականական ձևերը (և նրանց միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունները) վերջավոր բաղմություն են ներկայացնում, ապա բառակազմական միավորները թեև կարող են վերջավոր համարվել, բայց նրանց սահմանները շատ անորոշ են, հետևաբար խոսք կարող է լինել միայն բառակազմական կաղապարների, հիմքերի կառուցվածքային տիպերի և բառակազմության մեջ գործառույ երկրորդական ձևությունների (տվյալ դեպքում ասանցների, հոդակապերի և հիմքակազմ տարրերի) լիակատար նկարագրության մասին: Ինչ վերաբերում է հիմնական ձևություններին՝ արմատներին և այլ սերող հիմքերին, ապա նրանց սպառիչ նկարագրությունը թեև ցանկալի կլիներ, սակայն այդ կարգի միավորների բաղմության պատճառով թերևս անհնար է, կամ գոնե ոչ նպատակահարմար: Այդ դեպքում հետաքրքիր կլիներ առնվազն նշել ամենամեծ հաճախականություն ունեցող հիմքերը (ինչպես ամեն, բարի, քաջ, աստուած և այլն): Դա կնպաստեր ոչ միայն նեղ՝ բառակազմության քննության նպատակներին, այլև գաղափար կտար բառապաշարի պատկերի, գրական լեզվի որակի, լեզվամտածողության, տվյալ ժամանակաշրջանի հասկացությունների ու

պատկերացումների համակարգի, լեզվի կրողների հոգևոր ու մտավոր զարգացման մակարդակի մասին:

Ներկա աշխատության նպատակն է հնարավոր լրիվությամբ ներկայացնել մեր ընտրանքի ընձեռած լեզվական նյութը՝ բառակազմական բուլոր տարրերի ու կաղապարների բացահայտումով: Ընդ որում, նյութի նկարագրությունն ուղեկցվում է քանակական հաշվումներով՝ ավելի ճշգրիտ ներկայացնելու համար յուրաքանչյուր կաղապարի ու ենթակաղապարի գործառական բեռնվածության առիճանը և միմյանց նկատմամբ ունեցած տոկոսային հարաբերությունը: Բացի այդ, անհրաժեշտ ենք համարել ոչ միայն բոլոր կաղապարների ու ենթակաղապարների տակ բերել առավել տիպական օրինակները, այլև, հատկապես քիչ տարածում ունեցող կառույցների դեպքում, ներկայացնել վկայված ամբողջ նյութը, քանի որ բառային մակարդակի միավորներն ինքնին օժտված են յուրահատուկ «անհատականությամբ» և այստեղ ոչ թե հարացուցային օրինակի դեր են խաղում, այլ ձեռք են բերում ձևաիմաստային միասնությամբ օժտված ինքնուրույն լեզվական միավորի արժեք: Այս սկզբունքը հնարավորություն կտա դիտարկելու գրաբարի հետագա փուլերում և նույնիսկ ժամանակակից հայերենում բառակազմական համապատասխան կաղապարների և որոշակի նյութական միավորների գործառական բեռնվածության փոփոխության ուղիները:

Նշենք նաև, որ գրաբարի բաղադրյալ բառերի ամբողջությունից այստեղ ընտրված են միայն համադրական կազմությունները, բացի մի քանի անվանական կրկնավոր հարադրություններից (քանի որ նրանց անջատ կամ կից գրությունը պայմանականության արդյունք է), իսկ հարադրական կազմությունների ամբողջական քննությունը, որպես առանձին ուսումնասիրության նյութ, տեղ չի գտել ներկա աշխատության մեջ:

Բառակազմական կաղապարների և նրանց լուսաբանող օրինակների մեջ ներկայացված են միայն իրապես վկայված բառերը, թեև որոշ դեպքերում կարելի էր վերականգնել նաև չվկայված ձևեր (անցումային օղակներ և այլն), հատկապես, երբ ենթադրվում է բառակազմական «գաղտնի» քայլ: Այդ հնարավոր է ոչ բոլոր դեպքերում, այլ նայած, թե վերջին բառակազմական տարրը ինչ հիմքի վրա է ավելանում, օր. եօթնամյուրակի կազմվում է միայն մեկ քայլից, քանի որ այդ բառը առանց f հոգնակերտի չի կարող կազմվել, անհնար է վերականգնել եօթնամյուրակ + f բառակազմական պատմությունը: Սակայն շատ դեպքերում, եթե բառակազմական պատմության տեսակետից կա հաջորդ քայլը վկայող բառ, ապա նրա նախորդի գոյությունը կարելի է ենթադրել. օր. ան + (կեղծ + աւոր)

կամ (ամ+կեղծ)+աւոր, (ամենախառն)+աբար և այլն: Այդ վերաբե-
րում է հատկապես -ազոյն, -եալ և այլ քերականական ածանցներով ձե-
վավորված երկրորդական բաղադրյալ սերող հիմքերով բառերին: Բոլոր
դեպքերում սակայն մենք խուսափել ենք նման վերականգնումներից և
առաջնորդվել բառարանով: Եթե տվյալ բառը V դարից վկայված չէ, չենք
դրել, թեկուզ և որոշ չափով խախտելով համամասնությունը, սակայն
հենվելով միայն հավաստի տվյալների վրա:

* * *

Գրաբարի բառակազմության հիմնական եղանակները՝ բառաբար-
դումն ու ածանցումը, ընդհանրապես հատուկ են եղել հայոց լեզվին նրա
զարգացման բոլոր փուլերում, սկսած հնագույն ժամանակներից մինչև
օրս: Հայտնի է, որ դեռևս հնդեվրոպական հիմք լեզուն ուներ բավական
հարուստ ու զարգացած բառակազմական համակարգ, որի հիմնական
առանձնահատկությունները պահպանվել են և գրաբարում: Ինչպես
առանձին բառերը, նույնպես և բառակազմական կաղապարները լեզվի
մեջ կարող են շատ երկարատև կյանք ունենալ և փոխանցվել նրա զարգ-
ացման մի փուլից մյուսին, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ զգալիորեն
փոխվում է լեզվի քերականական կառուցվածքը և անգամ տիպաբանա-
կան բնույթը: Ուստի գրաբարում ևս (ինչպես և բոլոր լեզուների զարգաց-
ման տարբեր փուլերում) բառապաշարի, այդ թվում բաղադրյալ բառերի
զգալի մասը ժառանգված է հնից, և միևնույն ժամանակագրական կտրու-
վածքում գոյակցում են ինչպես ծագումնաբանորեն տարբեր ժամանակ-
ներից եկող, նույնպես և տվյալ փուլում ստեղծված և ստեղծվող բաղա-
դրյալ բառերի շերտեր: Քանի որ, ինչպես նշվեց, բառակազմական քրե-
նություն հիմնական օբյեկտը բաղադրյալ բառերն են, և քննության առա-
ջին փուլը պարզ և բաղադրյալ կազմությունների սահմանազատումն է,
ուստի վերոհիշյալ ձևերի գոյակցումը լեզվական մեկ համակարգի մեջ
անհրաժեշտություն է առաջացնում դտնելու հստակ չափանիշներ՝ առանձ-
նացնելու համար քննվող ժամանակաշրջանում կենդանի և գործուն լա-
ռակազմական կաղապարները և նրանցով ստեղծված բառերը նախկին
գործունությունը կորցրած կաղապարներով կամ արդեն «մեռած» բառա-
կազմական միջոցներով բաղադրված բառերից, որոնք լեզվի զարգացման
տվյալ փուլում կարող են դեռևս գիտակցվել որպես տրոհելի, ոչ պարզ
միավորներ: Պարզ և բաղադրյալ կազմությունների տարբերակումը, այս-
պես կոչված, «մեռած» լեզուների, կամ լեզվի անցած փուլերի համար

առաջ է բերում լրացուցիչ դժվարություններ, քանի որ չկա լեզվի կենդանի զգացողությունը, և բաղադրյալ կազմություն կարող է համարվել այն, ինչ տրոհելի էր լեզվի ավելի վաղ շրջանում, մինչդեռ V դ. լեզվավիճակում փաստորեն դարձել է պարզ արմատ (համբառնալ, յառնել, առաջ): Սա վերաբերում է բառի ձևաբանական (ձևույթային, բառակազմական) կառուցվածքին: Ավելի բարդ է բառակազմական տարրերի բացահայտման և նրանց գործունեության աստիճանի որոշման հարցը. արդեն պատրաստի բառերի մեջ առկա տրոհելի տարրերը ոչ միշտ են հանդես գալիս որպես լեզվի տվյալ ժամանակագրական կտրվածքում կենդանի, բառակազմական պրոցեսին, բառերի ստեղծմանը մասնակցող միավորներ (նորոգ, հաստառ, մեծառ-ել): Այնպես որ այս դեպքում բառակազմական միավորների թիվը ընդհանրապես տրոհելի միավորների համեմատությամբ նվազում է:

Ըստ այդմ բառակազմության քննության մեջ անհրաժեշտություն է առաջանում տարբերակելու երկու փուլ կամ հետազոտական երկու ընթացակարգ (պրոցեսդուրա)՝ 1) բառերի տրոհումը բաղադրիչ մասերի, 2) այդ մասերի գործառույթի, նրանց գործունեության որոշումը և զուգորդման կաղապարների հայտնաբերումը: Բառերի տրոհման հետևանքով հնարավոր է դառնում բառակազմական միավորների, նրանց տիպերի և փոխհարաբերության բացահայտումը, այլ խոսքով, պարզվում է բառակազմական տարրերի ինվենտարը, որոնց զուգորդման կաղապարներն ինքնին ներկայացնում են բաղադրյալ բառերի սերման օրինաչափությունները: Անհրաժեշտ է այստեղ ճշտել սերում հասկացությունը: Բառակազմության մեջ, ըստ երևույթին, գործ ունենք հիմնականում պատրաստի արդյունքի և ոչ բուն սերման հետ, նույնիսկ ամենատարածված կաղապարների դեպքում խոսողը ոչ թե խոսքի պահին ստեղծում է նոր բառ ըստ տրված կաղապարի (ինչպես, օրինակ, այդ կատարվում է նախադասությունների սերման կամ բառերի թեքման ժամանակ), այլ գործածում է արդեն պատրաստի բաղադրությունները: Բառակազմությունը, եթե կարելի է այսպես ասել, առավելապես լեզվական երևույթ է, բառերն ստեղծվում են «լեզվի համար» և խոսքի մեջ վերարտադրվում են արդեն որպես պատրաստի արդյունք (անշուշտ, բացի դիպածային կառույցներից, հեղինակային բառակերտումներից և նման կարգի այլ երևույթներից): Ըստ այդմ, վերը նշված՝ բառերի տրոհումը բաղադրիչ տարրերի և դրանց համադրումը (սինթեզը) կամ նոր բառերի սերումը ոչ միայն հակառակ գործողություններն են, այլև տարբեր են ըստ էության: Տրոհումը զուտ հետազոտական հնար է, որ պարզում է, թե ինչպես են ստեղծված կամ ինչպես են ստեղծ-

վել բառերը անցյալում: Մինչդեռ տրոհված տարրերի զուգորդման կազապարհների բացահայտումը ինքնին արտացոլում է լեզվի մեջ տվյալ պահին գործող օրինաչափությունները՝ բաղադրյալ բառերի սերման կանոնները:

Բառերի տրոհման (առաջին հերթին՝ պարզ և բաղադրյալ կառույցների սահմանազատման) մասին խոսելիս անհրաժեշտ է անդրադառնալ բառերի տրոհելիության տարբեր աստիճանների հարցին⁴³:

Ինչպես ամեն մի լեզվում, այնպես էլ ուսումնասիրվող շրջանի գրաբարում, բացի հաստատված որոշվող պարզ (միաձևույթ) բառերից և որոշակիորեն բաղադրյալ կազմություններից, կան նաև անցումային շատ դեպքեր, որոնց մեջ այս կամ այն բառակազմական միավորի առանձնացումը կապված է որոշակի պայմանականության հետ:

Քանի որ բառերի տրոհելիությունը պատմականորեն փոփոխվող երկվույթ է, տրոհելի տարրերը որոշելիս պետք է ելնել տվյալ ժամանակագրական կտրվածքում գոյություն ունեցող բառակազմական համակարգային կապերից:

Անշուշտ, մեր նպատակը չէ այստեղ ներկայացնել գրաբարի բառակազմության մեջ առկա տրոհելի տարրերի ողջ բազմությունը և ոչ էլ սպառիչ կերպով նկարագրել տրոհելիության տարբեր աստիճանները, այլ բացատրել այն դեպքերը, երբ բառակազմական կաղապարներում կամ ածանցների ցանկերում առանձնացվում են իրենց բառակազմական իմաստը կորցրած այնպիսի տարրեր, որոնք տվյալ պահին այլևս կենդանի և գործուն չեն և բուն բառակազմության գործընթացին այլևս չեն մասնակցում, սակայն դեռևս լրիվ չեն սերտաձևել արմատական ձևույթներին: Այդ վերաբերում է հատկապես եզակի (ունիկալ) ածանցներին (թաւ, ռգ, օթ, չուտ), կապված և մեծ մասամբ իմաստը կորցրած արմատներին (վայրագ, հաղորդ, դրանդ, համառօտ), իմաստազրկված, բայց մեկից ավելի բառերում պահպանված ածանցական մասնիկներին (ն, աւ, ար), նախդիրներից առաջացած ածանցներին (ց, յ, ընդ (ընտ/ըն), որոշ փոխառյալ արմատների (դաստ, ասպ, սպաւ, ա-կար) և այլն: Անդրադառնալով դրանց ավելի մանրամասն:

1) Նշված տիպերից ամենից ավելի հեշտությամբ տրոհելի են այն տարրերը, որոնք կցված են նաև անկախ հանդիպող և բառային ու բառակազմական նշանակությունը պահպանած արմատական ձևույթներին, ընդ որում, տրոհվող մասերից մեկը իմաստային որոշակիությունը կորցրած ածանց է, իսկ մյուսը՝ արմատային ձևույթ, որ տվյալ բաղադրության մեջ էլ պահպանել է իր իմաստը: Այսպես, մեր ընտրանքի մեջ ընդգրկված

նյութից տրոհելի են համարված նշված տիպի հետևյալ դեպքերը՝ ազ՝
 -նաւազ, -աստ՝ նաւաստ, -անդակ՝ ալլանդակ (հակառակ սրան, տվյալ
 փուլում այլևս չեն տրոհվում օծանդակ, բովանդակ ձևերը՝ օծ, բով ար-
 մատների անկախության կորստի և մասամբ նաև փոխառյալ լինելու
 պատճառով), -ոգ՝ նորոգ, -գոն(զոյն)՝ որգոն, -եամն՝ այծեամն, -եկան՝
 շահեկան/շայեկան, -եցիկ՝ գեղեցիկ (այստեղ -եցիկ մասը ձևականորեն
 համընկնում է նաև այլ բառերում հանդիպող -եցիկ կապակցությանը՝
 ազդեցիկ, դիեցիկ, երգեցիկ, ընկեցիկ և այլն, սակայն վերջիններում
 առանձնացվում է միայն -իկ մասնիկը, իսկ նրան նախորդող մասը մբտ-
 նում է բառակազմական հիմքի մեջ, որ համընկնում է կատարյալի ձևա-
 բանական հիմքին՝ ազդեց-, դիեց-, երգեց-, ընկեց-։ այս տիպի հիմքերի
 մասին մանրամասն խոսվում է հիմքակազմության քննության ժամա-
 նակ), -եփն՝ ամենեփն, -լն՝ բուլն, -իմ՝ ուշիմ, նակ՝ քեհակ, -ուակ՝ կա-
 բուակ, -շուտ՝ խաւարշուտ, -տակ՝ գումարտակ։ նշված կարգի ձևույթնե-
 րին են հավասարեցվում նաև փոխառյալ ածանցները, որոնք հանդիպում
 են ընդամենը մեկական բառում, բայց նրանց սերող հիմքերը առանձին
 գործածվող ազատ արմատներ են (հիմնականում, անշուշտ, դարձյալ
 փոխառյալ)։ Դրանք են՝ աբ-՝ աբեպիսկոպոս, ֆոբ-՝ ֆոբեպիսկոպոս,
 որոնք փոխառյալ են հունարենից, ունենք նաև ասորերենից փոխառյալ
 մեկ վերջածանց՝ -իթայ՝ հանգստարարիթայ (նույն ածանցի իմաստով) և
 պարսկերենից փոխառյալ ա- նախածանցը ակամայ և -թար վերջածան-
 ցը՝ վատթար բառում. բերված բոլոր ածանցները եզակի են և այլ բառե-
 րում չեն հանդիպում։ Տրոհելիության նույն աստիճանի վրա են նաև
 իմաստային որոշակիությունը կորցրած, բայց մեկից ավելի բառերում
 հանդիպող ածանցները։ Դրանք են՝ անօր՝ անդանօր, աստանօր, ուրանօր,
 -աւանդակ՝ բարձրաւանդակ, գահաւանդակ, սահաւանդակ -սար՝ մրար,
 մոլար, պատահար, մեծարել, մեծամեծար, զարդար, յարդար, -ակար
 (-ակեար), -ակեր (-կեր)՝ օգտակար, վնասակար, համարակար, հրամա-
 նակար, կամակար, խոհակեր, համոզակեր, աղօթակեար/կեր, աղօթկեար/
 կեր, -այ՝ կամայ, ակամայ, որկորայ, փղոսկրայ, -անուտ՝ հոսանուտ,
 յորձանուտ, -աշ՝ մատաղաշ, աղուաշ, -արիմ/երիմ՝ հաւատարիմ, ռխե-
 րիմ, մտերիմ, -եղի՝ աղտեղի, մսեղի, -եֆ՝ բաբեֆ, երբեֆ, ուստեֆ, ուրեֆ,
 -իլ՝ կաթիլ, տեսիլ, ան-արդիլ, ին՝ լուին, դառնին, կորկոտին, կապին,
 -շի՝ բոլորշի, լայնշի, -կու՝- յաղթկու, յոժկու, ոյկ՝ խարոյկ, ձորձոյկ
 (ստուգաբանվում է որպես ձորձոյկ), պարոյկ, -որ՝ բեկոր, հատոր, երե-
 կոր, -ոֆ՝ բարիոֆ, փորոֆ, բորբոֆ, -ուլ թաթուլ, կափուլ, -չեայ՝ առհա-
 շատչեայ, անտչեայ, -րի՝ բերրի, երախալրի և այլն։ Վկայված են փո-

խառչալ ածանցներ՝ երկուական բառում՝ -իտ՝ յուլիանիտ, ֆանանիտ, փնտի-՝ անտիֆնիպատոս, անտիֆրիստոս:

2) Տրոհելիության հաջորդ աստիճանում են այն բաղադրությունները, որոնց կազմի մեջ մասնող ածանցները բավական գործուն են և հանդիպում են բաղմամթիվ այլ բառերում, իսկ արմատներն առանձին հանդես չեն գալիս, ինչպես՝ -ակ՝ հասակ (հասանեմ), տեսակ (տեսանեմ), տափակ (տափակողմն, տափարակ), ան՝ արժան (արժեմ), բաժան (հմմտ. բաժին) և այլն:

Նույն տիպի, այսինքն՝ կապված՝ անկախ գործածություն չունեցող հիմքերի մոտ հանդիպում են նաև եղակի ու սակավ գործածություն հիմաստազրկված ածանցներ, որոնցից մեր ընտրանքում տրոհելի են համարված հետևյալները. -անդի՝ վտարանդի (վտարեմ), -ատակ՝ յիշատակ (յիշեմ), -իշ՝ բաշխիշ (բաշխեմ, -իւղ՝ երկիւղ (երկնշիմ բայի կատարյալի երկ(ի) (հիմքից), -շոտ՝ երկշոտ (նույն հիմքով), -բիւր՝ բերբիւր, -բի՝ բերբի (բերբ), -կի՝ լուցկի (լուցանեմ), օթ՝ ծանօթ (ճանաչեմ բայի կատարյալի ծան(ի) հիմքից), -օն՝ զգօն (զգամ) և այլն:

3) Տրոհելիության ավելի թույլ աստիճան ունեն այսպես կոչված արմատակերպները, այսինքն՝ կապված արմատները, որոնք անկախ հանդես չեն գալիս և բացի այդ կորցրել են իրենց բառիմաստային որոշակիությունը: Նրանց իմաստը կարելի է մակաբերել միայն այն բառերի ընդհանուր իմաստի հիման վրա, որտեղ դրանք հանդիպում են: Այդպիսի արմատները զգալի թիվ են կազմում փոխառությունների մեջ: Այսպես, դաստակերտ բարդության մեջ որոշակիորեն տրոհվում է կերտ բաղադրիչը ա հոդակապով (քանի որ հանդիպում է նաև նման կառուցվածքի այլ բառերում՝ Տիգրանակերտ, Մարակերտ և այլն, իսկ դաստ անջատվում է որպես մնացորդային տարր, թեև նրա իմաստը հասկանալի էր նշված ժամանակաշրջանում. հմմտ. խորենացու կիրառած հայերեն համարժեքը՝ ձեռակերտ: Մինչդեռ դաստիարակ, դաստառակ բառերում այն այլևս չի տրոհվում, քանի որ անհասկանալի է նաև երկրորդ բաղադրիչը: Նույնպես ? ախտար փոխառյալ արմատը պայմանականորեն տրոհելի է ախտարբ, ապախտար, վատախտարակ բառերի մեջ՝ «բախտ, աստղ, աստղահամայություն» իմաստներով, սակայն ամբողջությամբ փոխառյալ ախտարմար (սխալագրությամբ նաև՝ ախտարմաղ, ախտարմախ, ախտարմող, ախտարմոլ) բառում այլևս անտրոհելի է դարձել մյուս բաղադրիչի անհասկանալիության պատճառով: Կախարդասար և աղանդասար բառերում ճանաչվում և տրոհվում են կախարդ, աղանդ բաղադրիչները, իսկ ասար-ը հանդես է գալիս որպես իմաստային որոշակիությունը կորցրած

մնացորդային ձևույթ, որի արմատական բնույթը այլևս չի գիտակցվում (ստուգաբանվում է որպես պրս. sar «զլուխ»՝ ըստ Հ. Հյուբշմանի)⁴⁴ և ավելի շատ ընկալվում է որպես ածանցային մասնիկ: Կան մի շարք դեպքեր էլ, որտեղ իմաստային որոշակիությունից զրկվել են հիմնական, արմատային բաղադրիչները և բառի տրոհելիությունը պայմանավորվում է երկրորդական ձևույթների կամ, եթե բարդություն է, ոչ հիմնական արմատի ճանաչելիությամբ, այսպես՝ նախաբար, մատակարար⁴⁵ փոխառյալ բառերի մեջ տրոհվում է միայն արար բաղադրիչը, այլ բառերում հանդիպող արար հիմքի բաղադրիչությամբ և համաբանությամբ, նախապետ, շահապետ, սպարապետ, անդարձապետ՝ տրոհվում է -պետ բաղադրիչը, շահաստան, անաշահիկ բառերում ճանաչվում են -աստան, ան-, -իկ ածանցները, բարաուր, բարապան բառերում հաստակորեն ընկալվում են -աուր, -ապան ածանցները, հաղորդ-ի մեջ՝ -որդ ածանցը, շտեմարան-ի, բաստարան-ի մեջ՝ -արան ածանցը, տիկին և տիեզերք բառերի մեջ կին և եզերք բաղադրիչները, համառոտ բառում՝ -առոտ ածանցը՝ կարճառոտ բառի համաբանությամբ և այլն: Ընդ որում, ինչպես նշվեց, այս դեպքերում իրենց իմաստային և զործառական որոշակիությունը պահպանել են անջատվող բաղադրիչները (-աուր, -որդ, -աստան, -արան ածանցները, պետ, արար, կին, եզերք և այլն արմատները), իսկ մյուս բաղադրիչները, որոնք այստեղ գիտակցվում են որպես մնացորդային տարրեր, չունեն իմաստային որոշակիություն, և նրանց նշանակությունը կարելի է պարզել միայն ստուգաբանական քննությամբ: Մեծ մասամբ դրանք փոխառյալ արմատներ են: Նման կազմություններից, որոնց բաղադրիչներից մեկի իմաստը մթադնած է, կամ արմատը փոխառյալ է և, որ կարևոր է, առանձին չի հանդիպում, կարելի է հիշատակել նաև հետևյալները՝ բաստայեղց, բարեբաստ, շարաբաստ, գազախաղէմ, գաղտամեստ, դատախագ, զօրավիգն, ժանտաժուտ, երկախանջիւր, իւրախանջիւր, իսկախանջ, մօտալուտ, խառնաղանջ, մեղրապուպ, կախաղան, կեղակարծ և այլն: Այնուամենայնիվ, մեր կաղապարներում այս տիպի կազմությունները պայմանականորեն բաղադրյալ են համարված:

4) Տրոհելիության նվազագույն հնարավորություն են ընձևում այն եզակի ածանցները, որոնք հանդիպում են այլ մասնիկների հետ գրեթե սերտաճած, և առանձնացվում են միայն տարբեր ածանցների հետ կադմած զուգորդությունների համեմատության միջոցով. ինչպես, մշտնջեան, բաղադրության մեջ -ունջ (>նջ) ածանցը կարելի է անջատել միայն վաղնջուց բառի հիման վրա, որտեղ այն հանդես է գալիս -ուց ածանցի (թերևս նախկին հոլովական վերջավորության) հետ:

5) Պայմանականորեն տրոհելի են համարվում բաղադրիչների հնչյունափոխությամբ կազմված կրկնավոր (մասամբ նաև տարարմատ) բաղադրությունները, ինչպես՝ աղբախուղբ, աղխամաղխ, աղջամուղջ, ախտախուխտ, առնամառն, բարձրաբերձ, խաժամուծ, խառնամառն, խուծադուծ՝ կերակուր, հաստաբիստ, հաստամեստ, աղաւաղել (աղեւաղել): Անհոդակապ բաղադրություններից՝ ւզագել, աղկաղկ, աղխաղխ-ակոյտ, բարբառ, բարձրբարձ, խեկբեկս, խծբիծ, խուծդուծ, խծդուծ, սարսուռ, սպառսպուռ, կասկած, կարկառ, կոշկոճ, կսկիծ, յողողող, շաղփաղփ և այլն: Այս կազմություններում առանձին բաղադրիչների իմաստը և հարաբերական ինքնուրույնությունը երբեմն չեն գիտակցվում, բառիմաստոարտահայտվում է միայն ամբողջ կազմությամբ: Սակայն ձևականորեն սրանք դեռևս բավական հստակորեն տրոհելի են, թեև կադապարն այլևս գործուն չէ ուսումնասիրվող շրջանում: Այս բառերը պարզապես լեզվի զարգացման նախորդ փուլերից ժառանգաբար անցել են V դ. լեզվավիճակին:

Բառերի տրոհելիության դժվարությունները առաջանում են ոչ միայն վերը նշված տիպերի դեպքում, երբ գործ ունենք եզակի արմատների և ածանցների, կամ իմաստազրկված և նախկին գործունեությունը կորցրած ձևույթների հետ՝ այլև սովյալ շրջանում դեռևս կենդանի և գործուն, բայց որոշ բաղադրություններում արդեն սերտաճած բառակազմական տարրերի հետ: Այսպես, V դարում կենդանի և գործուն է ի վերջածանցը (ընդ որում տեղի ունի համանունություն՝ ի՛՜ գուրծի, դալարի, քերի, շարի, վայրի, ի՛՛՛ բարտի, դափնի, եղևնի, խնձորի, ծիրանի, ի՛՛՛՛ ախորժելի, ասւլի, գենլի, քլծալի և այլն), սակայն արդեն անտրոհելի է բազմաթիվ կազմություններում, քանի որ նրանց երբեմնի սերող հիմքերն այլևս ինքնուրույն չեն գիտակցվում և չեն հանդիպում ոչ միայն առանձին գործածությամբ, այլ նույնիսկ այլ բառերի մեջ՝ կազմած արմատների դերում: Այդպիսի օրինակներից են՝ ամուրի, այգի, կոգի, աղաւնի, գինի, գարի, մարի, ոգնի, ուղի, ուղի, սամի, ֆենի, ֆեռի և այլն, որոնց մեջ դեռևս վաղնջաշայերենից եկող ի ածանցը այլևս չի տրոհվում: Նման գործուն ածանցների սերտաճման դեպքեր են նաև հետևյալ օրինակները՝ ին՝ գործուն է առաջին, ներքին, վերին, ստորին, վերջին և այլ ձևերում, անտրոհելի՝ ամուսին, գետին, դարբին, դեղին, եղևին, կաղին, ռստին և այլ բառերի մեջ, ռուն՝ գործուն է աճում, ասում, արբում, գիտում, փոքորկում և այլ ձևերում, անտրոհելի՝ աղփում, ձեղում բառերի մեջ, Վար՝ կենդանի է մքար, պատահար, մոլար, փողար ձևերի մեջ, անտրոհելի՝ աղար, դալար, երկար, պալար և այլ բառերում, ին՝ կենդանի է գոչին, լալին, առ-

դիւն, անկիւն, շարժիւն ձեւերում, անտրոհելի՝ անիւն, արիւն, աւիւն, կո-
րիւն, հերիւն, մըշիւն, ուրիւն և այլ բառերում, -ուկ՝ կենդանի է և գործուն
բողկուկ, կաննփուկ, հաճառուկ, ինչպես նաև հաւցուկ, հեղուկ, ջերմուկ
և այլ ձեւերում, անտրոհելի՝ դերբուկ, մանուկ բառերի մեջ:

Նշված տիպի տարրերի մեջ կարևոր է հիշատակել նաև որոշ սերտա-
ճած նախածանցների մասին: Դրանք, այսպես կոչված, նախդիր-նախա-
ծանցներն են, որոնք գրաբարին նախորդող փուլերում ավելի մեծ գոր-
ծունութուն են ունեցել, սակայն ուսումնասիրվող շրջանում գրեթէ զրոյ-
վել են բառակազմական գործառույթից և պահպանվել են հիմնականում
նախորդ փուլերից ժառանգված բաղադրյալ կազմութուններում: Այդ բա-
ղադրութունների զգալի մասում նրանք որոշակիորեն տրոհվում են, քանի
որ պահպանվել են նրանցով կազմված բառերի սերող հիմքերը՝ ինքնու-
րույն անկախ գործածությամբ, կամ նմանատիպ բառակազմական շար-
քերում: Սակայն կան նաև բավական թվով դեպքեր, երբ սերող հիմքերը
որպես ինքնուրույն տարրեր չեն գիտակցվում՝ պարզ և նույնարմատ բա-
ղադրյալ բառերի միջև իմաստային խզում առաջանալու պատճառով, կամ
արմատի՝ ինքնուրույն գործածությունից և իմաստային որոշակիութունից
զրկվելու հետևանքով: Այդ հատկապես զգալի է առ, ընդ, ըստ, գ, 1 նախ-
դիր-նախածանցների դեպքում: Այսպես, առ- նախածանցը որոշակիորեն
տրոհելի է առայժմ, առաւել, աղընթեր, առձեռն, առողջ և այլ բառերում,
սակայն մի շարք կազմութուններում, ինչպես՝ առագաստ, առած, առակ,
առանց, առաջ, առասպել, առաստաղ, առաւօտ, առափնի և այլն, հան-
դես է գալիս արդեն արմատին սերտաճած և անջատելի է միայն ստուգա-
բանորեն: Ծիշտ նույնպես՝ գ- նախդիր-նախածանցը որոշ չափով պահ-
պանել է իր բառակազմական արժեքը զանցանեմ (հիմտ. անցանեմ), գեղ-
ծանեմ (եղծանեմ), գարդ(արդ), գեռամ (եռամ) և այլ բառերում՝ սա-
կայն սերտաճել է զարկ, զարմ, զարմահամ, զգամ, զգաւն, զգեստ. գեկու-
ցանեմ, զինչ, զհետ, զով և բազմաթիւ այլ բառերում: 3- նախդիրը ճա-
նաչվում և տրոհվում է յաջող (աջող), յերկար (երկար), յառաջ (առաջ),
յանկարծ (անկարծ), յանուն (անուն) և այլ բառերում, թեև մի շարք դեպ-
քերում արդեն չունի որոշակի բառակազմական իմաստ (ինչպես յերկար-
երկար, յառաջ-առաջ ձևերի մեջ, որոնք փաստորեն ազատ տարբերակներ
են դարձել՝ առաջադէմ-յառաջադէմ, յերկարութիւն-երկարութիւն և այլն):
Այլևս անտրոհելի է յօդեմ, յառնեմ, յածիմ, յանգ, յատանեմ և այլ բառե-
րում: Ածանցների սերտաճմանը նպաստում են և նրանց կրած հնչյունա-
կան փոփոխութունները, այսպես, ընդ- նախածանցը, բացի իր անհնչյու-
նափոխ ձևից (ընդարձակ, ընդդեմ), ներկայացված է նաև ընտ, ըն, ըմ.

տարբերակներով՝ ընտաբոյս, ընտասուն, ընկլնուլ, ընկլուզանել, ընկեր, ընկնել, ընկողնի, ընկողմանի, ընկրկել, ընծենել, ըմբերել, ըմբերանել, ըմբոշխնել և այլ ձևերում, որտեղ բնականաբար այլևս տրոհելի չէ։ Նույնպես և ըստ՝ նախորդի ստ՝ տարբերակը չի անջատվում ստերիւրել, ստունգանել բառերի մեջ։

Բացի վերը նշված՝ տրոհելիության տարբեր աստիճան ունեցող տարբերից, որոնք մենք անջատում ենք պայմանականորեն և դրանք պարունակող կազմութիւնները համարում բաղադրյալ, հանդիպում են նաև տարրեր, որոնք նույնպես որոշակիորեն տրոհելի են (նույն պայմանների առկայությամբ), սակայն մենք դրանք չենք առանձնացնում որպես բառակազմական տարրեր, այլ նրանցով կազմված ձևերը դիտում ենք որպես արմատական (սկզբնահիմքային) տարբերակներ։ Այդ տարրերն ըստ ծագման կարող են լինել իմաստագրկված ածանցներ (նախածանց կամ վերջածանց), հիմքակազմ տարրեր, ածականներ, թեքւթյթներ և այլն։ Այդ կարգի դեպքերից են ձմեռն-ձմեռ, ամառն-ամառ, դուռն-դուռ, սերմն-սերմ, բեղ-բեղմն-(բեղ+ուն), ջեր-ջերմ-ջերմն, կող-կողմ-կողմ-կողմն, կեան/կեն-կենց-կենդ և այլ ձևերը, որտեղ պարզ արմատների գուգադրությամբ տրոհվում են ն, մ, մն, ց, դ տարրերը։ Սակայն, քանի որ դրանք բոլորովին կորցրել են իրենց բառակազմական արժեքը, իմաստային որևէ երանգ չեն ավելացնում հիմքերին և միայն առաջացնում են հիմքերի հնչյունական տարբերակներ, այլևս չեն դիտվում որպես բաղադրիչ տարրեր (այդ մասին ավելի մանրամասն կխոսվի հիմքակազմության քնննության ժամանակ)։

Այսպիսով, որպես ընդհանուր սկզբունք, տրոհելի (հետևաբար բաղադրյալ) են համարվում այն կազմութիւնները, որոնց բաղադրիչներից առնվազն մեկը տվյալ ժամանակագրական կտրվածքում պահպանել է իր իմաստային և գործառական որոշակիութիւնը և հարաբերակցվում է նաև այլ բառերում հանդիպող նույն կամ նույնարժեք տարրերին։ Ըստ այդմ բառակազմական կաղապարների շարքերում ներկայացնում ենք հստակ տրոհելի բառերի բանաձևերը (կաղապարները) իրենց բառակազմական պատմությամբ, անհրաժեշտ դեպքում հատուկ նշելով առավել գործուն և արդյունավետ կաղապարներն ու միավորները, շարահյուսական սերտաճումները, դիպվածային կառույցները, ըստ հնարավորին՝ բառապատճենումները և այլն։ Տրոհելի, բայց բառակազմական գործառութից զրկված միավորները բերվում են մյուսների շարքում, որպես տվյալ կաղապարի իրացումներ։

Գրաբարի բառակազմական կառուցվածքի նկարագրությունը տրվում է հիմնականում արտահայտությունների դիտվածքով (պլանով), քննվում են բառակազմական միավորների հարաբերությունը և նրանց գործառական ու իմաստային որոշ առանձնահատկությունները: Ընդհանրապես իմաստաբանական հատուկ քննություն չի կատարվում, բառակազմական միավորների իմաստային կողմին անդրադառնում ենք այնքանով, ոքքանով այդ նպաստում է բառակազմական կազմապարհների բացահայտմանը կամ տվյալ միավորի առանձնացմանը: Նկարագրության մյուս տեսակա՛ն սկզբունքներն այստեղ առանձնահատուկ կերպով չենք նշում, քանի որ «լեզվի նկարագրությունը տեսություն է բուն իմաստով»⁴⁶:

ԲԱՌԱԿԱԶՄԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐ ԵՎ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ

Բառակազմության ուսումնասիրության առարկան բաղադրյալ բառերի կազմության եղանակներն ու միջոցներն են. ըստ այդմ բառակազմական հիմնական միավորը բաղադրյալ բառն է, որն իր հերթին կազմված է բառակազմական նվազագույն միավորներից կամ տարրերից:

Բառակազմական կաղապարներ առկա են հասկանում ենք բառակազմական տարրերի զուգորդման եղանակները, որոնց օգնությամբ կազմվում են բաղադրյալ (բարդ և ածանցավոր) բառերը:

Բառակազմական տարրերն են լեզվի նյութական միավորները, տրվյալ դեպքում, այն հիմնական և երկրորդական ձևույթները, որոնք, գուրդովելով ըստ բառակազմական կաղապարների, ձևավորում են բաղադրյալ բառերը:

Հիմնական և երկրորդական ձևույթները ստացվում են որպես բառի ձևույթային կառուցվածքի վերլուծության վերջնական արդյունք, երբ բառը տրոհվում է վերջնային անբաժանելի միավորների՝ ձևաիմաստային և գործառական նվազագույն տարրերի, որոնք իրենց բնույթով ու արժեքով տարասեռ են: Այդ տարրերի մեջ սովորաբար առանձնացվում են, ինչպես նշվեց, հիմնական ձևույթները, որոնք այլ կերպ կոչվում են արմատներ (բառի բառային իմաստը կրող տարրերը), և երկրորդական ձևույթները, այսինքն՝ բառակազմական և քերականական մասնիկները՝ ածանցները, թեքույթները, հիմքակազմ տարրերը, թեմատիկ ձայնավորները, հոգակապերը և այլն:

Բառակազմական միավոր հասկացությունը սերտորեն առնչվում է ձևաբանական միավոր հասկացությանը ոչ միայն այն պատճառով, որ լեզվական երևույթների ավելի ընդհանրացված քննության մեջ նրանք հավասարապես համարվում են ձևույթներ և դասակարգվում ըստ իրենց գործառական ու բաշխական հատկանիշների, այլև այն պատճառով, որ բառակազմական և ձևաբանական միավորները թե՛ միմյանց նկատմամբ, թե՛ իրենց փակ համակարգերի մեջ հանդես են բերում որոշակի նմանատիպ հարաբերակցություն: Այսպես, նշված երկու կարգի միավորների

միջև հանդես են գալիս նույն տիպի հակադրություններ՝ ձևաբանական հիմք—բառակազմական հիմք, բառափոխական ձևույթ—բառակազմական ձևույթ, հիմքի և վերջավորության (թեքույթի) հակադրություն—հիմքի և ածանցի հակադրություն, այսինքն՝ այսպես կոչված հիմնական և երկրորդական ձևույթների հակադրություն և այլն: Բացի այդ, բառակազմական և ձևաբանական միավորների միջև կարող են տեղի ունենալ փոխներթափանցման և գործառնական բազմարժեքության երևույթներ, օրինակ՝ որոշ երկրորդական ձևույթներ կարող են ունենալ ինչպես ածանցների, այնպես էլ ձևաբանական մասնիկների՝ վերջավորությունների արժեք, բառակազմական հիմքն իր կառուցվածքով կարող է համընկնել ձևաբանական հիմքին և այլն:

Համակարգային նույնարժեքության և փոխներթափանցման հնարավորության հետ միաժամանակ բառակազմական և ձևակազմական միավորներն ունեն որոշ կառուցվածքային, նաև գործառնական ու դիրքային էական տարբերություններ:

Այսպես, թե՛ ձևույթային, թե՛ ձևաբանական, թե՛ բառակազմական վերլուծության դեպքում գործ ունենք հիմնական ձևույթների՝ արմատների նույն կազմի հետ, սակայն, որպես բառակազմական վերլուծության վերջնային հիմնական միավոր, այստեղ քնդունում ենք ոչ թե արմատը, այլ հիմքը: Վերջինս կարող է լինել ինչպես պարզ, անտրոհելի, այսինքն՝ համընկնել արմատի հետ, այնպես էլ բաղադրյալ, այսինքն՝ ձևավորվել հիմքակազմ տարրերով: Գրաբարի բառակազմական հիմքի կառուցվածքային տիպերի մասին ավելի մանրամասն կիսովի ստորև, այստեղ նշենք միայն, որ բառակազմական հիմքը փոփոխական հասկացություն է և իրենից ներկայացնում է բառի այն մասը, որն ստացվում է եզրային բառակազմական մասնիկի կամ այլ հիմքի անջատումից հետո⁴⁷: Այն իր հերթին կարող է բաղկացած լինել մեկից ավելի հիմքերից և բառակազմական այլ տարրերից: Բոլոր դեպքերում հիմքը պարունակում է առնվազն մեկ արմատական ձևույթ:

Բառակազմության մեջ, այսպիսով, ելակետային հիմնական ձևույթ ենք համարում և բառակազմական կաղապարների բանաձևերի մեջ առանձին նշանով արտահայտում միայն այսպես կոչված առաջնային հիմքերը կամ սկզբնահիմքերը⁴⁸, որոնք բուն բառակազմական այլ ձևույթներ չեն պարունակում, այսինքն՝ բառակազմական տեսակետից այլևս չեն հատույթավորվում, թեև կարող են կազմված լինել ինչպես միայն մեկ արմատից, այնպես էլ արմատից և որևէ հիմքակազմ տար-

ը(ներ)ից, կամ ունենալ քերականական ձևավորում՝ համընկնելով բառի ձևաբանական հարացույցի որևէ անդամին:

Գրաբարում բառակազմական հիմքերը (նկատի ունենք սկզբնահիմքերը) ձևաբանականներից տարբերվում են իրենց նվազ օրինաչափականությամբ (регулярность), հիմքակազմական տարբերակների առկայությամբ, բաղադրությունների կազմության ժամանակ այդ տարբերակների պատահական, ոչ օրինաչափ, «անհատական» ընտրությամբ:

Բառակազմական և ձևակազմական երկրորդական ձևույթները, բացի բուն նյութական արտահայտությունից, տարբերվում են բաղադրության մեջ իրենց գրաված դիրքով (ձևակազմական ձևույթները գրավում են աջ և ձախ եզրային դիրքերը՝ նախորդելով նախածանցներին և հաջորդելով վերջածանցներին) և իմաստագործառական սուանձնահատկություններով: Ինչպես և ձևաբանական հիմքերը, ձևակազմական միավորներն ավելի օրինաչափական են, վերաբերում են բառերի նույն դասին գրեթե առանց բացառության: Բուն բառակազմական ածանցներն ավելի անհատական կիրառություն ունեն, և բառերի որոշակի դասը (օր.՝ խոսքի մասը) ստեղծվում է հիմնականում որպես արդյունք: Քերականական ձևույթները միանշանակ են, կամ եթե ունեն մեկից ավելի քերականական իմաստներ ապա բոլոր դեպքերում (տարբեր հիմքերի հետ հանդես գալիս) պահպանում են այդ իմաստները: Մինչդեռ բառակազմական ձևույթները հաճախ բազմիմաստ են, երբեմն էլ իմաստը անորոշ է, եթե ձևույթներն այնքան էլ գործուն չեն, և տարբեր զուգորդություններում կարող են իմաստային տարբեր երանգներ ստանալ: Այս տեսակետից նրանք մոտենում են բառային միավորներին և կարող են հանդես բերել բազմիմաստություն, համանշտություն, հականշտություն և այլն:

Գրաբարում բառակազմական երկրորդական ձևույթները բաժանվում են տարբեր տիպերի: Առաջին հերթին դրանք ածանցներն են, որոնք տարբերակվում են ըստ իրենց կարգային գործառույթի (որոշակի խոսքի մասեր կերտելու ունակություն) և ըստ դիրքի (նախածանցներ և վերջածանցներ): Նրկորդական ձևույթների մեջ են մտնում նաև քերականական արժեք ունեցող բառակազմական ձևույթները: Բուն քերականական ձևույթներից դրանք տարբերվում են նրանով, որ ստեղծում են համեմատաբար ինքնուրույն («բառարանային») բառաձևեր, իսկ բուն բառակազմական ածանցներից տարբերվում են ձևաբանական լրացուցիչ իմաստի առկայությամբ և առավել օրինաչափականությամբ:

Քերականական արժեք ունեցող բառակազմական ձևույթները գրաբարում հիմնականում բայակազմական են, մասնավորապես դերայա-

կան ածանց-վերջավորություններ, անորոշիչներ՝ -ել, -ալ, -ուլ, ենթակա-
յականիչներ՝ -ող, -իչ, անցյալ դերբայիչներ՝ -եալ: Որոշ չափով քերականա-
կան պետք է համարել նաև ածականների համեմատական աստիճան կազ-
մող -ազոյն ածանցը, ինչպես նաև հավաքական-հոգնակերտ մասնիկնե-
րը՝ -ան, -անի, -եան, -ստան, -ոտի/տի և այլն: Այս տիպի ձևություններին
են հարում նաև թվականակերտ ածանցները, նշված խոսքի մասի մեջ
մտնող իմաստային դասեր (անձներական, դասական) կազմելու իրենց
գործառնությամբ:

Քերականական-բառակազմական ածանցները բուն քերականներից
(թեքություններից ու վերջավորություններից) տարբերվում են նաև նրանով,
որ կարող են հանդիպել նաև ոչ եզրային դիրքում, իրենցից հետո ստա-
նալով նոր ածանցներ (գերագոյնություն, արաբություն, սիրելաբար), և
ձևաբանական հիմքի կազմում մասնակցել թեքման հարացույցին:

Երկրորդական ձևություններից տարբերում ենք բառակազմական հիմ-
քերի կազմությանը մասնակցող տարրերը, որոնք կարող են լինել ինչպես
թեքություններ (հոլովական և հազվադեպ՝ խոնարհման վերջավորություն-
ներ), այնպես էլ ձևաբանական հիմքերի կազմիչներ (սոսկածանցներ,
անցյալ կատարյալի, պատճառականի ածանցներ) և այլ տարրեր: Այդ-
պիսի տարրերը միշտ չէ, որ հնարավոր է տրոհել, քանի որ դրանք հան-
դես են գալիս ոչ միայն գծային հաջորդականությամբ, այլև հնչյունական
հերթագայությունների ձևով: Ըստ այդմ բառակազմական կաղապարների
բանաձևերում նրանք ներկայացվում են ոչ թե մյուս ձևությունների հետ
նույն գծի վրա, այլ կցվում են արմատների (սկզբնահիմքերի) նշաններին,
որպես ցուցիչ: Այդ նշանակում է, որ տվյալ դեպքում գործ ունենք քերա-
կանորեն ձևավորված հիմքի հետ՝ ի տարբերություն մաքուր կամ շեշտա-
փոխական հնչյունափոխության ենթարկված հիմքերի:

Բացի հիմքերից և ածանցներից գրաբարի բառակազմության համար
բնորոշ է նաև գործառական բնույթի մասնիկների առկայությունը, որոնք
իմաստային բեռնվածություն չունեն և ծառայում են միայն բառակազմա-
կան ձևությունները միմյանց կապելուն: Այդ մասնիկները կարող են լինել
տարբեր տիպի՝ միայն բառակազմության մեջ կիրառվող՝ հոդակապեր,
և հոդակապի դերով հանդես եկող շաղկապներ և նախդիրներ. ընդ որում,
եթե շաղկապների իմաստը դեռևս բավական զգալի է բաղադրություննե-
րում (աղոմաց, այրուծի, հարցխնդիր, ելևջ, երթևեկ), ապա նախդիր-
ներն ավելի են մոտենում զուտ ձևական գործառական մասնիկներին, մա-
նավանդ այն դեպքերում, երբ նախդրավոր կազմություններին զուգահեռ
գոյություն ունեն նույն բառի հոդակապավոր կամ երբեմն նաև անհոդա-

կապ տարբերակները (բարձրիզուխ-բարձրագլուխ, այդիչափ-այդչափ): Մյուս կողմից, սակայն, նախդիրները կարող են հանդես գալ ոչ միայն կապող դերով, այլև իրենց բուն նշանակությամբ՝ նախնական շարահյուսական կապակցությունների մեջ, որոնք սերտաճելով առաջացրել են բաղադրյալ բառեր (ընդունչսահլու): Այս դեպքում նախդիրները հավասարեցվում են բառակազմության մեջ գործառող մյուս հիմնական ձևավոյթներին (ներառյալ և նրանց խոսքիմասային արժեքը) և ներկայացվում համապատասխան կաղապարներում:

Ինչ վերաբերում է հոդակապին, ապա հայտնի է, որ սկզբնապես այն եղել է հիմնային ձայնավոր և արտացոլում է հ.-ե. բառակազմության այն հնագույն վիճակը, երբ բարդություններն առաջացել են հիմքերի պարզ կցումով: Հոդակապը տրոհելի բառակազմական գործառական մասնիկ է դարձել միայն հին հայերենին նախորդող հնագույն շրջանում և որպես այդպիսին սկսել է գիտակցվել հիմնային վերջածայնավորների թուլացումից ու անկումից հետո⁴⁹:

Գրաբարում որպես հոդակապ բացարձակ տարածում ունի ա ձայնավորը: Թեև մի շարք բաղադրությունների մեջ հոդակապի դիրքում առկա են այլ ձայնավորներ (ե-հնգետասան, երկեամ, երեամ, խաբեբայ, ո-կաթոգին, ընդոծին, երկոտասան, ու-տանուտէր և այլն), սակայն դրանք չեն գիտակցվում որպես հոդակապեր, չեն տարանջատվում և ավելի շուտ կազմում են սերող հիմքերի տիպաբանական⁵⁰ տարբերակներ: Որպես այդպիսիք էլ ներկայացվում են բառակազմական կաղապարների մեր բանաձևերում: Այս ձևերը V դ. գրաբարում դիտվում են որպես հնագույն շրջանից կամ էլ նույնիսկ վաղնշահայերենից մնացած ժառանգություն և ապացուցում են նաև ա հոդակապի երբեմնի հիմնային ձայնավոր լինելը: Այսպիսով, V դ. լեզվավիճակում հոդակապը, ինչպես և նրա դերով հանդես եկող շաղկապներն ու նախդիրները, չունենալով իմաստային բեռնվածություն, կատարում են գործառական բառակազմական մասնիկների դեր:

Գրաբարի բառակազմությունը ներկայացնելիս մենք նկատի ունենք լեզվի մեջ իրապես գոյություն ունեցող բաղադրությունները և ոչ թե դրանց ընդհանրական կամ լրիվ կաղապարը, որն ըստ Գ. Զահուկյանի «ընդգրկում է տվյալ լեզվում հնարավոր բոլոր տիպերը և որոշ դեպքերում կարող է չունենալ ոչ մի նմուշ»⁵¹: Բառակազմական լրիվ կաղապար Գ. Զահուկյանը տալիս է միայն ածանցման համար, ընդ որում նկատի ունի նաև քերականական մասնիկները: Բառաբարդումն ու ածանցումն ընդգրկող լրիվ կաղապարը բավականին բարդ ու ծանրաբեռնված տեսք կունենար և կզրկվեր բացատրողական արժեքից: Այդ պատճառով դիմում

ենք ոչ թե լիակաղապարի կամ ընդհանրական կաղապարի, այլ հիմնական կաղապարի հասկացությունը:

Գրաբարի բառակազմական տարրերի զուգորդումների ամբողջ բազմազանությունը հանգեցվում է երկու գլխավոր հիմնական կաղապարի՝ 1) հիմք + հիմք եւ 2) հիմք + ածանց: Հիմքերի զուգորդությունները միմյանց հետ ընդունված է կոչել բարդություններ կամ բարդ բառեր, հիմքի եւ ածանցի զուգորդությունները՝ ածանցավոր բառեր: Իսկ այն կազմությունները, որոնք պարունակում են մեկից ավելի հիմքեր + ածանց(ներ)՝ բարդ ածանցավոր բառեր: Փննության ընթացքում այս վերջին տիպի կազմությունները մենք բաշխում ենք առաջին երկուսի վրա, նայած այն բանին, թե վերջին բառակազմական քայլը ինչ բնույթի է՝ ունենք ածանցավոր հիմքերի միացում, թե բարդ հիմքերի ածանցում: Ըստ այդմ առանձնացվում է բառերի կազմության երկու գլխավոր եղանակ՝ բառաբարդում եւ ածանցում⁵², որոնք բաղադրյալ բառերի ստեղծման գործընթացում հանդես են գալիս կամ առանձին-առանձին, կամ (բարդ ածանցավոր բաղադրությունների մեջ)՝ հաջորդաբար: Կան, սակայն, դեպքեր, երբ այդ երկու միջոցները գործում են միաժամանակ եւ հնարավոր չէ պարզել բառակազմական քայլերի հաջորդականությունը: Այդ տիպի բառերի համար առանձնացվում է հատուկ կաղապար:

Գրաբարի բառակազմական կաղապարները ներկայացնելու համար օգտվում ենք հետևյալ պայմանական նշաններից. S—սկզբնահիմք, ա—ածանց, f—քերականական մասնիկ կամ թեքույթ, j—հոդակապ, շ—շաղկապ, p—նախդիր:

Հիմքի հնչյունափոխված կամ ձևավոր տարբերակը անհրաժեշտության դեպքում նշում ենք S նշանով՝ SjS—ազնուագուր, քերականական ձևավորում ունեցող հիմքը՝ S^f նշանով՝ S^fS^f—օրէնսուսոյց, S^fjS^f—անուանադիր, կրկնավորներն ընդգծվում են՝ Sjs—չարաչար, Sjs—դիզադէզ, բաղադրիչների անջատ կիրառությունը արտացոլվում է գծիկով՝ S—S—երփն երփն, S^f—S^f—գաւառս գաւառս: Միասնաբար հանդես եկող բաղադրյալ ձևույթները կցվում են իրար + նշանով՝ (SS^f)(a + a)—երկբայանամ: Վերոհիշյալ պայմանական նշանները բառակազմական կաղապարի բաղադրիչների դասավորությունն արտահայտելու համար տեղադրվում են գծային նույն հաջորդականությամբ՝ a[(SS)a]—անասնուածպաշտութիւն, a(ajS)—անպարագիծ, SpS^f—միլստմիոջէ:

Պետք է նշել, որ գրաբարի բառակազմական հնարավորությունները բավական լայն են ոչ միայն կաղապարների բազմազանության, այլև

նրանց իրացման հնարավորությունների տեսակետից: Կարելի է ասել, որ բառակազմական տարրերի, հատկապես հիմնական ձևույթների զուգորդելիության կառուցվածքային և կարգային (խոսքիմասային) սահմանափակումներ գրեթե չկան: Այդ զուգորդելիությունը հիմնականում պայմանավորված է բառակազմական տարրերի իմաստային կողմով:

Իրաբարի բառակազմական կաղապարները ներկայացնում ենք երկու հիմնական խմբերով, ըստ բառակազմության երկու գլխավոր եղանակների՝ բառաբարդման և ածանցման: Յուրաքանչյուր խմբում ներկայացվում են հիմնական կաղապարները և նրանց ենթակաղապարները: Հիմնական կաղապարը որոշվում է ըստ բաղադրիչների քանակի և կազմի: Ենթակաղապարներն լուծվում են ըստ հիմնական կաղապարի բաղադրիչների կրած պարեներն լուծանալովում են ըստ հիմնական կաղապարի բաղադրիչների կրած փոփոխությունների (դիրքային և փոխադրեցական հնչյունափոխություն, հիմքի բերականական ձևավորում), ըստ անհրաժեշտության նաև սկզբնահիմքերի խոսքիմասային պատկանելության: Ըստ այդմ ընդունվում են խոսքի մասերի հետևյալ պայմանական նշանակումները՝ Գ(Suh)-գոյական, Ա(Adj)-ածական, Ռ(Num)-թվական, Դ(Pron)-դերանուն, Բ(Ver)-բայ, Մ(Adv)-մակբայ, Ն(Prep)-նախդիր, Ծ(Con)-շաղկապ, Զ(Jnt)-ձայնարկություն:

Ի տարբերություն ժամանակակից բառակազմագիտության մեջ տարածված սկզբունքի, որի համաձայն բառակազմությունը որպես գործընթաց ! այդ գործընթացի սրբյունք քննվում է բառի ձևույթային կառուցվածքի քննությունից անջրպետված, մեր ընդունած կաղապարները հնարավորություն են տալիս միաժամանակ հստակ կերպով ներկայացնելու ինչպես բառի ձևույթային կազմությունը, այնպես էլ բառակազմական եղանակներն ու բառի սերման պատմությունը՝ բառակազմական տարրերի աստիճանական կցման հերթականությունը: Այդ նպատակով դիմել ենք բառակազմական կաղապարի մեջ փակագծերի համապատասխան համակարգի օգտագործմանը: Ամենանախնական բառակազմական քաջը առնվում է կլոր փակագծերի մեջ, հաջորդը՝ ուղիղ և վերջինը՝ ձևավոր: Փակագծերի բացակայությունը նշանակում է բաղադրիչների միաժամանակյա կցում: Այս առումով բաղադրյալ բառերի մեր ընդունած կառուցվածքային բանաձևերը կարելի է կոչել շարժուն (դինամիկ) կաղապարներ (բառի բառակազմական պատմությունը արտացոլելու ունակություն տեսակետից):

Կաղապարների շարժունությունն ապահովվում է նաև նրանց աստիճանական բարդացման, ավելի ճիշտ, մանրամասնեցման հնարավորությամբ: Վերացարկման աստիճանից կախված՝ կաղապարներում կա-

րող են արտացոլվել կամ չարտացոլվել բառակազմական տարրերի հընչյունական և ձևաբանական փոփոխությունները, հիմքերի խոսքիմասային պատկանելությունը, արմատների ազատ կամ կապված լինելը, ածանցների գործառական արժեքը (տվյալ խոսքի մասը կերտելու ունակությունը) և այլ առանձնահատկություններ:

Այսպես, վերնատուղ բարդությունն առավել վերացական բանաձևն է (Sa)j (Sa), որտեղ նշվում է միայն բառակազմական միավորների կազմն ու կցման հաջորդականությունը. ավելի մանրամասն այն ներկայացվում է (S_a)j (S^fa) տեսքով, որտեղ արտացոլված է բաղադրիչների հնչյունական և քերականական ձևավորումը: Սա մեր կաղապարների ներկայացման հիմնական ձևն է: Հնարավոր է ցուցիչների ձևով տալ նաև հիմքերի կարգային (խոսքիմասային) բնութագիրը՝ (S_{adv} a) Aj (S^f_{-a})^{part}, այսինքն՝ նշել, որ առաջին բաղադրիչն ածական է՝ սերված մակբայական սկզբնահիմքից, երկրորդը՝ դերբայ՝ կապված քերականական ձևավորում ունեցող հնչյունափոխված բայարմատից, ընդ որում, V—ցուցիչի նշանը արտացոլում է արմատի կապված լինելը: Սակայն նկարագրությունը չծանրաբեռնելու նպատակով այս կարգի բունաձևերից հիմնականում խուսափել ենք, թեև անհրաժեշտության դեպքում կաղապարները տալիս են այդ հնարավորությունը, որը կարելի է իրացնել հետագա, ավելի մանրամասն հետազոտություններում:

Հիշեցնենք նաև, որ բաղադրյալ բառի բնույթը (ածանցավոր թե բարդ) որոշվում է ըստ բառակազմական գործընթացի վերջին քայլի: Եթե վերջին քայլը ածանցի կցումն է, կադապարը մտնում է ածանցավորների մեջ, իսկ եթե վերջին քայլը երկու հիմնային ձևույթների (իրենց կցված ածանցներով հանդերձ) միացումն է, կադապարը մտնում է բարդությունների մեջ: Անհրաժեշտ է, սակայն, նշել, որ բառակազմական պատմությունն արտացոլող կաղապարների որոշումը, անշուշտ, պայմանական բնույթ ունի հունաբան դպրոցի ստեղծած մի շարք տերմինների համար, քանի որ դրանք կազմվել են հունարեն բառերի ճշգրիտ պատճենմամբ և արտացոլում են նրանց կառուցվածքը: Այնպես որ բառակազմական քայլերի հաջորդականությունն այստեղ իրականում չի եղել, սակայն կադապարներն առանձնացվում են, ելնելով գրաբարի բառակազմական համակարգի ընդհանուր օրինաչափություններից և բառակազմական միջոցների առանձնահատկություններից (կցման հաջորդականությունը և այլն), որ դրսևորվում են նաև այլ բառերում (օր.՝ բաղստորադրութիւն συγκαταθεσις բառը կարող է ներկայացվել a[(ajS)a] կադապարի տեսքով, թեև

պարզ է, որ այն ստեղծվել է միանգամից, բառակազմական մեկ քայլի ընթացքում, բառապատճենման միջոցով):

Մի քանի բաղադրիչների միաժամանակյա կցում տեղի ունի նաև մի շարք ածանցների դեպքում, երբ ածանցավոր (ավելի ճիշտ՝ բարդածանցավոր) բառը կազմվում է ոչ թե նախապես լեզվում գոյություն ունեցող բարձր բառից (որը տվյալ դեպքում հանդես կգար երկրորդային սերող հիմքի գերում, ինչպես՝ ողջախոհ-ողջախոհաբար), այլ բառակապակցությունից, ինչպես՝ հազար ամ + եայ - հազարամեայ, առ ոտն հարկանեմ + ու - առտոնհարու, զբան ուսամ + ակ - բանուսակ և այլն: Այս տիպի կառույցներն արտացոլող կաղապարները ներկայացվում են առանց փակագծերի՝ SSa-հազարամեայ, բանուսակ, aSSa-առտոնհարու: Այս տիպի կազմությունները նույնպես, անկախ սերող հիմքի բնույթից, ղեկավարվում են ածանցավոր բաղադրությունների կազմում, քանի որ դրանք որպես բառային միավոր, վերջին հաշվով, ձևավորվում են ածանցի կցման շնորհիվ (թեև որպես առանձնահատուկ, խառը տիպի կաղապարների իրացում կարող էին ներկայացվել նաև առանձին, նկատի ունենալով արմատական և ածանցական բաղադրիչների համագործությունը՝ միաժամանակյա կցման առումով): Այսպիսով, զրաբարի բաղադրյալ բառերը նկարագրվում են երկու տիպի՝ բառաբարդման և ածանցման կաղապարների միջոցով:

Բառակազմական կաղապարների քննությունն անցնելուց առաջ անհրաժեշտ է ավելի հանգամանորեն կանգ առնել բառակազմական ելակետային միավորի՝ բառակազմական հիմքի ձևավորման առանձնահատկությունների վրա:

Հ Ի Մ Ք Ա Կ Ա Ջ Մ ՈՒԹ Յ ՈՒՆ

Ինչպես հին հնդեվրոպական մի շարք լեզուների, այնպես էլ գրաբարի լեզվական կառուցվածքի նկարագրության համար կարևոր նշանակություն ունի հիմքի՝ որպես բառակազմական և բառափոխական պրոցեսների ելակետային միավորի հասկացություն:

Հիմքի առանձնացումը պայմանավորված է ոչ միայն նրանով, որ այն հարացուցային շարքերում և բառակազմական դասերի մեջ հանդես է գալիս որպես բառի հիմնական, հարաբերականորեն անփոփոխ մաս՝ ի հակադրություն միմյանց հետ հերթագայվող թեքությունների (բառակազմություն ժամանակ՝ ածանցների և այլ հիմքերի), այլև նրանով, որ հիմնական և երկրորդական ձևությունների հետ զուգորդվելու պրոցեսում այն կարող է ստանալ հատուկ ձևավորում: Հիմքերի այդ ձևավորման և զուգորդման առանձնահատկությունների հիման վրա էլ տարբերակվում են քերականական (ձևաբանական) և բառակազմական հիմքերը: Քերականական հիմքերի դեպքում այդ ձևավորումը, ինչպես դիտենք, հիմնականում կապվում է թեմատիկ ձայնավորների (անվանական հարացույցներում) և դրանց հետ զուգահեռ՝ հատուկ հիմքակազմ ածանցների հետ (բայական հարացույցներում): Կան նաև հիմքակազմության այլ միջոցներ (հերթագայություններ, սուպլետիվիզմ և այլն), որոնք սակայն մասնավոր դեպքեր են և կանոնավոր բնույթ չեն կրում:

Բառակազմության ժամանակ, թեև շատ դեպքերում հանդես են գալիս քերականական հիմքերին համընկնող ձևեր, սակայն հիմքակազմության հիմնական օրինաչափությունները սկզբունքորեն տարբերվում են ձևաբանականից: Բաղադրյալ բառերի մեծագույն մասում անվանական հիմքը համընկնում է ուղղական հոլովաձևին, իսկ բայականը՝ բայաբմատին: Սակայն քիչ չեն և այն դեպքերը, երբ անվանական հիմքերը հանդես են գալիս եզակի և հոգնակի տարբեր հոլովաձևերով (առն՝ական, օրէնսդիր, ձերբ-ա-կալ, ձեր-ային, մարդկ-ական, ան-առանց), իսկ բայականները՝ ներկայի կամ անցյալ կատարյալի հիմքին, անորոշ դերբային, բուն հրամայականին, պատճառական անցյալի հիմքին և հարացուցային

այլ ձևերի համընկնող ձևավորմամբ (զնաց-ական, եռացուց-իչ, սիրել-ի, լավ-ումն, քաջ-ա-լեր-ութիւն):

Թե՛ ձևաբանական, թե՛ բառակազմական հիմքակազմության ժամանակ տեղի են ունենում նաև սկզբնաձևի զուտ հնչյունական փոփոխություններ (ղիրքային և փոխազդեցական), որոնք քերականական արժեք չունեն և իրենցից ներկայացնում են բառերի և բառաձևերի կազմավորման կողմնակի արդյունք, սակայն նրանց քննությունը նույնպես կարևոր է բառակազմական և ձևակազմական պրոցեսի պատկերը լրիվ ներկայացնելու տեսակետից:

Թեև ժամանակակից լեզվաբանության մեջ բառակազմական հիմքի գաղափարը առաջ է քաշվում հիմնականում միայն ածանցման մասին խոսելիս (նեղ իմաստով՝ բառածանցական հիմք), երբ այն հակադրում են բառակազմական մասնիկին⁵³, հատկապես վերջածանցներին, սակայն հիմքակազմության նույն օրինաչափությունները գործում են նաև բառաբարդման ժամանակ, այնպես որ, կարելի է ասել, թե այստեղ ևս գործ ունենք ոչ թե պարզապես արմատների կամ ձևույթների, այլ որպես հիմք ձևավորված արմատական ձևույթների միացությունների հետ: Ավելին, հիմքերը, լինելով բարդության առաջին, կամ երկրորդ բաղադրիչ, բոլոր դեպքերում են կազմության յուրահատկություններ: Ըստ այսմ բառածանցումը կարելի է ներկայացնել որպես հիմքի և ածանցի (ածանցների), իսկ բառաբարդումը որպես մեկից ավելի հիմքերի և նրանց միացնող տարրերի (հոդակապեր և այլն) բաղադրություններ⁵⁴:

Տարբեր կաղապարների դեպքում գործում են հիմքերի տարբեր տիպեր: Բառակազմական հիմքերի դերում կարող են հանդես գալ ոչ միայն պարզ, այլև բաղադրյալ միավորները, երբ բառը հաջորդաբար մասնակցում է մեկից ավելի բառակազմական քայլերի: Այդ դեպքում նախորդ բաղադրությունը բառակազմական հիմք է հաջորդ բառի համար՝ ներգործողական տեսակետից պարզ են, այսինքն՝ այլևս տրոհելի չեն բառակազմական մասնիկների, կոչենք առաջնային հիմքեր: Սրանք հանդիպում են միայն ամենապարզ (SjS, SS, Sa, aS) կաղապարներում, որոնցից յուրաքանչյուրն իր հերթին կարող է հիմք ծառայել այլ բաղադրությունների համար: Մյուս բոլոր կաղապարներում հանդես են գալիս երկրորդային հիմքերը, որոնք բառակազմական տեսակետից պարզ չեն, այսինքն՝ իրենցից ներկայացնում են առաջնային հիմքերի միացություններ բառակազմական այլ նշանների հետ: Ըստ այդմ երկրորդային հիմքերը պետք է կազմված լինեն առնվազն երկու բաղադրիչից (առաջնային հիմք +

ածանց կամ մեկ այլ հիմք), բայց կարող են պարունակել նաև երկուսից ավելի հիմքեր և ածանցներ՝ լինել եռաբաղադրիչ, քառաբաղադրիչ և այլն:

Առաջնային և երկրորդային հիմքերի առանձնացումը պայմանավորված է ոչ միայն նրանց բառակազմական սարգովթյան աստիճանով, այլև ձևավորման առանձնահատկություններով և բառակազմական դինամիկայում նրանց կրած փոփոխությունների բնույթով: Նախ և առաջ նշենք, որ թե՛ առաջնային, թե՛ երկրորդային հիմքերը կարող են լինել մաքուր և ձևավոր⁵⁵: Առաջնային հիմքերի մեջ մաքուր ենք համարում այն հիմքերը, որոնք համընկնում են արմատական ձևույթին և բառակազմական գործընթացում որևէ փոփոխություն չեն կրում, բացի շեշտի կորստից (այն դեպքում, երբ բառն աճում է աջից), ինչպես՝ ագահ-ուրիւն, ան-արուեստ, աստուած-որդի, արոռ-ա-կալ: Զեւովոր հիմքերը իրենց հերթին բաժանվում են երկու տիպի՝ զուտ հնչյունական փոփոխությունների ենթարկված հիմքեր (կախված շեշտի դիրքի փոփոխությունից և ձևույթների կարիւրում հնչույթների փոխազդեցությունից)՝ ազնու-ական, դի-արար, երկր-ա-չափ և հիմքակաշմ տարրերով կամ հերթագայություններով օժտված հիմքեր, որոնց այդ յուրահատուկ ձևավորումը կապված է հենց բառակազմական գործընթացի հետ՝ առն-ական, ուսուց-ումն, ձերբ-ա-կալ, արար-իչ: Երկրորդային ձևավոր հիմքերի դեպքում, անկախ նրանց բաղադրիչների թվից, տեղի են ունենում միայն առաջին տիպի՝ զուտ հնչյունական փոփոխություններ: Հնչյունափոխության է ենթարկվում հիմքի վերջավանկի ձայնավոր տարրը՝ պարզ հնչույթ կամ երկբարբառ (գիտուն-գիտն-ագոյն, հայրենի-հայրենատուր, վերին-վերնագաւառ, ողջակէզ-ողջակիգաբար, հետախոյզ-հետախուզեմ, ողջոյն-ողջունաբեր):

Երկրորդային հիմքը կարող ենք մաքուր կոչել, եթե բառակազմական նոր ձևույթի կցման դեպքում այն փոփոխություններ չի կրում՝ քազաւոր-ա-բնակ, գերունակ-ապէս: Պայմանականորեն երկրորդային մաքուր հիմքերին են հավասարեցվում այն դեպքերը, երբ երկրորդային հիմքը որպէս բաղադրիչ պարունակում է արդեն իսկ հիմքակազմական ձևավորում ստացած որևէ առաջնային հիմք, որը բառակազմական պրոցեսի շարունակության դեպքում այլևս լրացուցիչ փոփոխությունների չի ենթարկվում՝ աստեղաբաշխ-աստեղաբաշխական, առնական-առնականութիւն, օրհնաւոր-օրհնաւորական:

Առաջնային և երկրորդային հիմքերի այս սկզբունքային տարբերությունը հատկապէս ցայտուն է դրսևորվում այն դեպքերում, երբ միևնույն բառն ի հայտ է գալիս որպէս առաջնային հիմք և երկրորդայինի կազմիչ. այսպէս, որոշ արմատներ (անուն, տէր, ակն և այլն) որպէս առաջնային

Հիմք մեծ մասամբ ունենում են սեռական-տրական հոլովածն՝ անուանական, անուանումն, անուանութիւն, անուանադիր, անուանակիր, անուանակից, ականաւոր, ականողիք, ականստես, տեսողաբար, տեսողաբայր (թեև հանդիպում են և ուղղականածն՝ անուանակիր, ականադիր, տէրութիւն), իսկ երկրորդային հիմքերի կազմում ենթարկվելով բառաբարդման կամ ածանցման, երբևէ չեն ստանում սեռական-տրական հոլովի ձև՝ ստանուն-աբար, հոմանուն-աբար, յարանուն-աբար, փաղանուն-ակի, աստուածանուն-ութիւն, պերանուն-ութիւն⁵⁶, բոցակն-ագոյն, արեգակն-ածագութիւն, տանուաւէր-աբար: Մեր ընտրանքում հանդիպած միակ բացառութիւնը թաղմանական բառն է, թաղումն երկրորդային հիմքի սեռ-տր. հոլովածնով:

Այսպիսով, առաջնային և երկրորդային հիմքերի ձևավորման ընդհանրութիւնը հանգում է նրանց կրած հնչյունափոխութիւններին, որ տեղի են ունենում գրաբարի հայտնի օրինաչափութիւններով՝ շեշտից կախված հնչյունափոխութեան են ենթարկվում ի, ու «թույլ» ձայնավորները, է, ոյ, եա երկբարբառները, եայ, իայ եռարբառները (վերջինները սակավադեպ են) և գաղտնավանկի ը-ն: Ա, ե, ո ձայնավորների փոփոխութիւնները խիստ հազվադեպ են, վկայված են ընդամենը մեկ-երկու օրինակով և թերևս արդշունք են բարբառային ներթափանցումների: Սակայն քանի որ դրանք բացառված չեն նաև հոլովման մեջ (հմմտ. ծիծեռն-ծիծռան), ապա բառակազմութեան մեջ հանդիպող օրինակները նույնպես չպետք է սխալագրութիւն համարվեն և դուրս թողնվեն քննութիւնից:

Տեղի են ունենում նաև փոխադրեցական հնչյունափոխութիւններ ձևութիւնների միացման կարերում՝ կապված ներքին սանդհիի երեսութի հետ:

Ամենից ավելի բազմազան են ի ձայնավորի կրած փոփոխութիւնները՝ կախված տարբեր կառուցվածքի վանկերում և շրջապատի հնչույթների նկատմամբ նրա գրաված դիրքից: Այստեղ հնչյունափոխութեան ամենատարածված տիպերն են ի/՛, ի/ը, ի+ա/ե մասամբ՝ ի/ե:

1. Ի/ը հնչյունափոխութիւնը տեղի ունի հետևյալ դեպքերում.

Ա. աւ, ււ, ւււ կառուցվածքի միավանկ հիմքերում, եթե դրանք հանդես են գալիս բառի սկզբում (բարդութիւնների մեջ՝ որպես առաջին բաղադրիչ): Հիմնական կաղապարներն են՝ SjS, SS, Sa: Երկրորդային հիմքերի դեպքում, հիմնականում (SjS)a, (SS)a, (Sa)a, (aS)a կաղապարներում, երբ վանկի նշված կառուցվածքն ունեցող արմատները կամ

ածանցները հանդիպում են աջ եզրային բառակազմական միավորից առաջ:

ՏյՏ 1) vcc-ըդակերտ, ըդձապատում, ըդձափափափ, ընչաթափ, ընչագուրկ, ընչաշատ, ընչափաղ

2) cvc-բծաբեր, բրածեծ, գրագէտ, թռալիր, ծրագլուխ, լկածն, լնամէջ, խնափար, ծրագիր, կնամուլ, ջլածիգ, ջղակապ, սնակուշտ, փղակոյտ, ֆմագարդ

3) cvcc—գրթախաղաց, գրկալիր, լրբախօս, խղնամիտ, հնգափաղափ, մշտաբուլխ, մրգաբեր, պղծաբան, պնդակազմ, ջնչագիր, սրտաբեկ, վրշտաբեր, տղմաթաթաւ

ՏՏ. 1) vcc—բնշատեաց, բնձուղտ

2) cvc—խծրիծ, չֆմեղս

3) cvcc—բրտերախ, խստերախ, սրտեղ, վշտամբեր

Տա. 1) vcc—ըդական, ընչալէտ

2) cvc—բծկան, գտանֆ, գրական, գրանոց, ժաագոյն, խթան, ծնական, կրական, կցան, հնագոյն, ձգական

3) cvcc—բրտագոյն, հնգակի, շոնչան, ջնչան, գրգանֆ, լարշանֆ, խստաբար, սրտագին, վշտագին, տղմագին, բրտանալ, նշտել, պրկել

(ՏյՏ)ա. 1) cvc—դիրադրաբար, պարգամտաբար, փոխատրաբար, պատմագրական, կենդանածնական, բարեկրեալ, ախորժալուրփին, անծրևածնութին, անուանադուրփին, աստուածատուրփին, արդարամտութին, երկայնամտել, խելամտել, կենդանագրել, հառագրել, կենսածնել, լարածգել

2) cvcc—նսանստական, երիզապնդեալ, ջլապնդեալ, վատաստել

(ՏՏ)ա—օրէնսդրական, սրտամտական

(Տա)ա—ցաւագնագոյն, նախկնագոյն, մոլեգնեալ, փոքրկանալ

(aՏ)ա. 1) cvc—անծնութին, անթծութին, անմտութին, անշփութին, անմտել

2) cvcc—անվշտութին, անսրտութին

Բ. բազմավանկ հիմքերի վերջին փակ վանկում (cvc, cvcc կառուցվածքի), երբ ի ձայնավորի սղման դեպքում կստացվեր երեք և ավելի բաղաձայնների կուտակում: Այս դեպքում վերջին բաղաձայնն անցնում է հաջորդ վանկին, իսկ ի/ր հերթագայութունը կատարվում է նախորդ բաց կամ փակ վանկում:

ՏյՏ—ազնուագութ, աղչկամարդ, դարգնակալ, խաբսխածն, կարկնածն, կարմրագիր, կնքադէմ, կտտաման, յակնքակապ, որջլալից, պարբսպապան

SS—աղջկորդի, խորտկարար, կարմրայտ, շոնշանուն, ստեղի

Sa—ազնուական, բժշկական, բժշկել, դարբնական (*Հնարավոր է և դարբնական տարբերակը*), կսկծական, լարծագոյն, լարշական, հանգրստանալ, որմզդական

գ) Վերջում գաղտնավանկ ունեցող հիմքերի վերջնթեր լիաձայն վանկում.

SjS—մզնածն, փրտնաբեր, ճգնագիր, սկզբնաբոյս, փանդոնահար

Sa—ճգնական, սկզբնական

II. ԻՅՀնչյունափոխությունը տեղի ունի հետևյալ պայմաններում.

Ա. Բազմավանկ հիմքերի վերջին *CVC* կառուցվածքի վանկերում, ընդ որում վերջին բաղաձայնն անցնում է հաջորդ վանկին.

SjS—ամսագլուխ, անդրանկածին, գետնաբեկ, դահնապետ, դեղնագոյն, թախծաղէմ, ճլլրաագործ, մարգարտատեսակ, մոխրալից, պատուադիր, ռամկավար, օծտաբեր

SS—աղախնորդի, գետնադիծ, երկնառափ, ծաղկերանգ, կշռարար, կոռարար, ուղղընթաց

Sa—ամսական, անահտական, դաւթական, երկրական, զննական, քնտրանք, ուղղաբար, պատուաբար, զագրագոյն, թախծագոյն, թախծել (*Sa*)*a*—առաջնական, վերնական, լուսնական, պարսկական, կրկնակի, մեկնակի, առաջնային, վերնային, փրկչական, արարչական, գեղեցկաբար, աստուածայնաբար, մոլեգնաբար, տեսլական

(*Sa*)*յS*—գեղեցկադիր, գեղեցկախօս, առաջնածին, լուսնաթիւ, լուսնապաշտ, միջնաբերդ, միջնապարիսպ, յետնածեր, յետնամեղ, ներքնատուն, ստորնակայ, վերնագաւառ, արարչագործ, կրկնայարկ

(*SjS*)*a*—այս կաղապարով վկայված են—ուրիշ ածանցով բազմաթիվ օրինակներ՝ բարձրաֆենոթին, արագաթռչութիւն, բանակոռութիւն

(*Sa*)*S*—գեղեցկարար, գեղեցկադեղն, գեղեցկոտն, կրկնաօր, վերնակիւն, լուսնակն, միջնակիւ, միջնաշխարհ, միջնորմ, անկողնարկ

(*Sa*)*;**S*¹—միջնաթիկունք

(*aS*)*a*—անամուսնութիւն, անխտրութիւն, անմարմնութիւն, անպատուութիւն

Բ. Ի հանգով բազմավանկ հիմքերի վերջում, երբ հաջորդ բաղադրիչն սկսվում է ձայնավորով: Այս տիպի Հնչյունափոխություն տեղի ունի հիմնականում ածանցներից առաջ, բարդությունների մեջ վկայված է համեմատաբար սակավ օրինակներով՝ մեծ մասամբ վերջահանգ *ի-ն*, ձուլվելով ա յոդակապին, առաջացնում է եա > ե Հնչյունափոխությունը:

SjS—աղանակերպ, գերանդաբեր, գերանդագէն, եկեղեցագաւառ, եկեղեցագարդ, եկեղեցախորան, բնտանաւէր, բնտանասուն, յոռածին, մոլաթուզ, մոլարոյս, մոլախիւղ

SS—բարատեաց, բարերջանիկ, հոգեռանդ

S Sa—գինարբու, գինըմպու

(Sa) S—հայրենաւանդ

Sa—եկեղեցական, թշնամական, արփային, ամենաբար, լոռաբար, առափնաբար, թերագոյն, յոռութիւն, խնամութիւն, արգասաւոր. գերութիւն, լկտութիւն, արութիւն, սոնակ

(Sa)a—արփունական, ծերունական, մանկունական, տերունական, յայտնական, վայրենական, նախնական, ծիրանաւոր, ծիրանութիւն. լայտնաբար, բոնաբար, հայրենաբար, պիտանաբար

(Sa)jS—աղտեղագործ, աղտեղահանդերձ, աղտեղասէր. այծենական, հայրենակատար, հայրենատուր, վայրենամիտ, գաղտնագործ, գաղտնաշշուկ, սփանշելագործ

(aS)a—անարութիւն, անթերութիւն, անորդութիւն, անտեղութիւն

(Sa)Sf—սնոտիմաց, սփանշելաբար

III. Ի հանգով բաղմավանկ հիմքերի համար, ինչպես ասվեց, ավելի սովորական է $h + a > b a > b$ հնչյունափոխութիւնը, վկայված բազմաթիւ օրինակներում՝ SjS կաղապարով՝ ալի, աղանի, աղի(f), այգի. արծուի (արծունջան), բարի, գերի, գինի, բնտանի(f), լկտի(f), խեցի, կարասի, կարի, կարծի(f), հոգի, հնի, մի (մետասան, մեկուսի)⁵⁷, մոլի, յղի. ոգի, ոսկի, որդի, ուղի. անդի, փռչի հիմքերով. որտեղ վերջահանգ h -ն ձուլվում է ա հոգակապին՝ տալով եւս երկբարբառը, որը շեշտադրելի դիրքում հանդիս է զալիս որպէս ե: Բարդության երկրորդ բաղադրիչ հիմնականում սկսվում է բաղաձայնով՝ ալեկիւծ, բարեգութ և այլն: Չայնավորով սկսվող բաղադրիչի դեպքում՝ բարեասաց, բարեանուն. բարեախործ, բարեատեաց, h -ն վերածվում է իր ձայնորդ տարբերակին (b -ն այստեղ սոսկ ուղղագրական արժեք ունի⁵⁸, եթէ, անշուշտ, ե. ա տարբերը չեն բաշխվում տարբեր վանկերի միջև (համառ. նաև ոսկեօղ). ինչպես նշվում է Առձեռն բառարանում՝ բարե'ասաց, բարե'անուն և այլն: Եւս-ն հնչյունափոխութիւնը բարեբար, բարեսաց ձևերում (SS կաղապարում) խոստում է եւս երկբարբառի օգտին: Թե ինչու նշված բառերում եւս > Ե հնչյունափոխութիւն տեղի չի ունեցել շեշտադրելի դիրքում, կարող են բացատրել և այն դեպքերը, երբ երկբարբառները պահպանվում են բաղադրութիւնների մէջ նաև առանձին արմատներում, առաջացնելով հիմքակազմական տարբերակներ՝ լեւոնոտն-լեւոնոտն, միայնակեաց-մե-

ճակեաց, օրհնադիր-օրինադիր, աշխոյժութիւն-աշխոյժութիւն: Նշենք նաև, որ որոշ գեպքերում ի-ն կարող է պահպանվել, թեև հաջորդ բաղադրիչն սկսվում է ձայնավորով՝ բարիատուր, բարիազգի:

Եւ Երկբարբառ է առաջանում շեշտի տակ Sa և (Sa)a կադապար-ներում՝ գրգեակ, բնտանեակ, խշտեակ, յոռեակ, նախնեակ, ոսկեակ, որ-դեակ, պատանեակ, ջորեակ, ինչպես նաև երկեամ, եռեամ բարդություն-ներում՝ SS կադապարով: Այս դիրքում եւ > Ե հնչյունափոխությամբ վկայված է առեկ (արի-ակ) օրինակը: Մյուս՝ երկվանի ածանցների դեպ-քում շեշտազուրկ դիրքում վկայված են ի+ա > Ե հնչյունափոխությամբ ձևեր՝ հոգեկան, մոլեկան, տաբեկան, բնտանեկան, այրենոց, մոլբբար, որդբբար, մտացբբար, բնտանբբար, յոռեգոյն, այգեստան, տանեստան, գինեւտ, ագետ, ալետ, աստետ, գոտետ, կարետ, հետետ, մայ-րետ, ունետ, ուղետ, տաբետ:

Ուր և ու/Յ հնչյունափոխությունների բաշխման պայմանները համ-ընկնում են ի/ը և ի/Յ հնչյունափոխությունների վերը նշված բաշխման I. Ա, Բ, Գ և II. Ա, Բ կետերին, որոշ փոքր տարբերություններով, որոնք կնշվեն իրենց տեղում: Ստորև բերում ենք օրինակներ ըստ ամենահա-ճախական կադապարների:

I. Ու/ը հնչյունափոխություն.

Ա. SJS. 1) vcc—այստեղ միավանկ հիմքերի դեպքում, ի տարբերու-թյուն ի-ով հիմքերի՝ ու-ն հնչյունափոխության է ենթարկվում միայն ու+ն+բաղաձայն կապակցություններում՝ ունջ, ունդ, ունջ-ընդաբուտ, ընդասնունդ, ընչապտուկ և այլն: Անփոփոխ են մնում ուխտ, ունկն և այլ հիմքերը:

2) cvc—բնաբարձ, գրաբան, քիսագոյն, քիսամուտ, լծադիր, լուսնիստ, լրատես, խղատեղի, ծփալից, կնասալ, կռապաշտ, հրաբաժակ, մթագգած, մխախտն, նշատերե, շնագլուխ, շֆադիր, ջրաբեր, սգագգած, ստադատ, սրաբեռան, սնակալ, ցլագլուխ, փշաբեր, ֆնահատ

3) cvcc—բռնադատ, գնդակից, քղթաբեր, լրջամիտ, խմբագործ, խնկալի, ծնկասէր, կշտապանակ, նրբալեզու, ուբաբար, սրբագիր, տնկա-բեր, ցրտաբեկ

SS. 1) cvc—բնաշխարհ, գրպարտ, լծաբձակ, լրտես, խժողով, հր-կէզ. շնկննիք, ջրարբ, ստանուն, տնանկ, փֆադիֆ

2) cvcc—լրջմիտ, խնկաման, նրբաւարտ, սրբասաց, տնկարկ

Տւ. 1) vcc—բնչացֆ, բնչովին

2) cvc—բնական, ծփական, շնական, չրական, տրական, հրային, կռան, ծփանֆ, հպարար, շնաբար, սղաբար, ստաբար, մթագին, բթագոյն, հմագոյն, հպագոյն, սղագոյն

3) cvcc—գնդական, հնչական, շնչական, սրբական, անկական, շրջան, խնկանոց, կրծանոց, նրբաբար, լրթագոյն, նրբագոյն, սրբագոյն, ցրտագոյն, բռնատր

(SjS)a. 1) cvc—գրուցատրութիւն, հարկատրութիւն, հովասնութիւն, մանկասնութիւն, մեծաբնութիւն, մեծասնութիւն, գործամխել, եկամտել, գրուցատրել, հարկատրել, ձագասնել

2) cvcc—ամենասրբութիւն, այլագրկութիւն, աշալրչութիւն. բագմաշորչութիւն, եզախմբել, կենդանատնկել

(aS)a. 1) cvc—անգթութիւն, անղլութիւն, անլրութիւն, անստութիւն

2) cvcc—անշնչութիւն, անսրբութիւն

Բ. SjS—անդնդախոր, գմոսաբեր, ծծմբախառն, կարկտախառն, կնդրկախառն, մկնդահար, սանդղածե, տաղտկալից, ցնցղածե. փրփրածին, ֆեմխտապատ, ֆրֆմացան

SS—աղմկարար

Ša—անդնդական, անըշական, մոնչական, աղմկել, անըշել

Գ. SjS—բռնադատ, դռնապահ, եղնգնափար, նոնան

SS—լծեբարձ, ձկնորս, մկնափխ, յանդգնարար

Ša—յանդգնագոյն

II. Ու/Օ հնչյունափոխութիւն.

SjS—ամրախիտ, արթնամիտ, բագկակից, բագմաբաժ. բլրածե, քմբկահար, ծածկագիւր, կակղամիս, կանխագէտ, մամոախնդիր. մանկաբարձ

SS—ամլորդի, բագկարձակ, բագմակն, կանխասաց, սկեսւալր. տրխարար

Ša—ամրական, արթնական, պտղական, փաղափշական, օգտական, զարնային, գլխանոց, լլկանֆ, ծածկանֆ, տաղտկանֆ, բագմաբար. բլրաբար, մամրաբար, օգտաբար, տրտմագին, քսֆնագոյն, հմտագոյն, մանկագոյն, տրպագոյն

(SjS)a—գահագլխութիւն, իւղագլխեմ

(aS)a—անհմտութիւն, անմաբութիւն, անպտղութիւն, անտրտմութիւն, անպատմաբար, անտխաբար

III. Ու հանգով հիմքերի մեջ հաջորդ բաղադրիչը ձայնավորով սկըսվելու դեպքում տեղի է ունենում ու/ւ հնչյունափոխութիւն, ինչպես և ի հանգով հիմքերի մեջ, ու-ն այստեղ վերածվում է իր ձայնորդ տարբերա-

կին հաջորդող ձայնավորների հետ կազմելով երկբարբառներ⁵⁹։ Բայց եթե ի ձայնավորի նմանատիպ հնչյունափոխության ժամանակ առաջացած եա երկբարբառը հանդիպում է միայն շէշտի տակ, իսկ անշեշտ՝ եղակի օրինակներում, ապա ուա և ուէ երկբարբառները հետագա փոփոխության չեն ենթարկվում։

ՏյՏ—աղումազ, առուահանֆ, արուաուէր, արտասուաբեր, լեզուա-կապ, հրնուալից, մեղուաբոյն, ուրուապաշա

ՏՏ—արուէգ

Տա—արուական, հլուական, Լեկուական, երկուտրի, երկուանալ, ուրուական, լեզուային, մեղուանոց, արուաբար, քրուաբար, մեղուոց, լե-զուառ

—Ուրիւն ածանցից առաջ ու-ն վերածվում է վ բաղաձայնի՝ աղուու-թիւն, երկուութիւն, թեև գրաբարի ուղղագրության կանոնների համաձայն ներկայացվում է ու տառով, կամ սղվում է, առաջացնելով հիմքակազմական տարբերակներ՝ քրուութիւն-քրութիւն, ցցութիւն-ցցութիւն։

Այստեղ պետք է նշել և հակառակ էրեույթը, երբ հիմքի վերջին բաղաձայն վ-ն է փոխվում իր ձայնորդ տարբերակին և նույնպէս հաջորդ ձայնավորի հետ կազմում երկբարբառ քիւ-քուական-քուակից, հովիւ-հո-վուական, պատիւ-պատուական, կոիւ-կոուակից-կոուանոց, անիւ-անուա-տու։ Ընդ որում այստեղ վ-ին նախորդող ի ձայնավորը ենթարկվում է իրեն հատուկ հնչյունափոխությունների՝ ի/ր, ի/Յ։

Ինչպես արդեն ասվել է, կան ա, ե, ո ձայնավորների հնչյունափո-խության սակավաթիվ վկայություններ տարբեր կաղապարներում ա/Յ նշտար-նշտրակ, շաբաբ-շոբեֆշաբթի, պահակ-պահկութիւն, սրբագան-սրբազնութիւն, ա/ը արմատ-արմտիֆ, օծանդակ-օծնդկութիւն. ո/Յ որ-կուր-որկրամոլութիւն-որկրածետութիւն (հմմտ. որկուրստութիւն), ո/ը ֆանոն-ֆաննակ, ե/ը ցեխ-ցխոտ, ե'՝՝ մծեղն-մծղուկ, ասեղն-սսղանի

Ինչ վերաբերում է ը ձայնավորին, ապա աչն օրինաչափորեն ընկ-նում է բառավերջի գաղտնալանկ պարունակող հիմքում, երբ բառակազմության մեջ երկրորդ բաղադրիչն սկսվում է ձայնավորով, և հիմքի վեր-ջին բաղաձայնն անցնում է հաջորդ վանկին.

ՏյՏ—ակնաբեր, անձնագով, արդնակիր, բարձրադէմ, Եռանդնաբափ, Եօքնածին, քանձրամած, ինֆնաբաւ, խառնադէգ, ծանրալուր, հիմնափուր, ձեռնագէտ, մանրակարկատ, մասնամուտ, մատնագործ, կաթնաբեր, կողմնակալ, ոտնաբեկ, սառնապատ, փոքրատար

ՏՏ—ակնադիր, անձնապատան, անձնութիւր, բարձրանձն, ինքնանուն, ինքնասաց, լեռնոտն, ձեռներէց, մանրեւամ, մանրոսո, ոտնառ, պուտնադ, սեւմընկալ, տասնադի

Տա—դուզնաբար, առնաբար, ինքնագոյն, ծանրագոյն, մանրագոյն, յամրագոյն, յոգնագոյն, փոքրագոյն

(ՏյՏ)ա—բազմամասնագոյն, ամենախառնաբար, նմանամասնաբար, բարեխառնագոյն

(ՏՏ)ա—արեգակնակ, բոցակնագոյն, սրակնագոյն:

Երկբարբառների հնչյունափոխութիւնը ավելի միօրինակ է. բոլոր կաղապարներում և վանկատիպերում շեշտից զրկվելով, երկբարբառները փոխվում են պարզ ձայնավորների՝ հայտնի օրինաչափութիւններով՝ է/ի (երբեմն ե), եա/ե, ոյ/ու: Անշուշտ, կան որոշ գեղբեր, երբ նրանք կարող են նաև պահպանվել, ստեղծելով տարբերակային բառակազմական հիմքեր, որոնց մասին կիսովի ստորև: Նշված հնչյունափոխութիւնները շատ սովորական են և տարածված գրաբարում, հատուկ են գրեթե բոլոր բառակազմական կաղապարներին, այդ պատճառով վկայված բազմաթիվ օրինակներից կրեւենք միայն մի քանիսը՝ ըստ ամենահաճախական կաղապարների:

Ե/ի ՏյՏ—աղիտակոծ, աղիտաբեր, անիծաբեր, գիշակեր, գիտակից, երիցակից, հանգիտագօր, հանդիսադիր, նուիրաբեր, վրիպասէր. օրինադիր

ՏՏ—զինատեսց, կիսանուն, հանգիտամանակ, հանդիսատեսն, միջօր, տիրատեսց

Տա—գիտական, հրաւիրական, նուիրական, պատուիրան, դիտանոց, քիկնանոց, դիմաբար, վինաբար, միտագոյն, տիրագոյն, միջակ, վինակ, ձիթաստաւ, գիսաւոր, տիգաւոր. էինաւոր, օրինաւոր

(ՏյՏ)ա—ախտասիրութիւն, աշխարհաշինութիւն, առաջադիմութիւն, աստուածագիտութիւն, գահավիժութիւն, ծանրադիտութիւն

(ՏՏ)ա—արուեստգիտութիւն, աստուածսիրութիւն, աղբատսիրութիւն, բարսգիտութիւն, ինչպիտութիւն

(աՏ)ա—անշիւնութիւն, անվրիպութիւն, անգիտաբար, անհանգիպաբար, անմիջաբար, անօրինաբար

Ոյ/ու—ՏյՏ—բուսաբեր, գուծաբեր, դուզնագիտ, զուգաբան, բնկուզագադդ, բուլամիտ, բունաբեր, լուսաբեր, խուզափործ, կուսածին, համբուրասէր, յուզաֆին, յունասէր, ողկուզակից, ողջունագադդ, պանունագադդ, փութաբեր

ՏՏ—բուսարձակ, ժուժկալ, կուսուդի, փութաբար

Տa—բուժական, զգուշական, խուզական, հրապուրական, ցուցական, փութական, գուժական, զուգարար, պանունան, լուծանք, խրախուսանք, ստուգագոյն, անագորունագոյն, բուսակ, գունակ, կուտակ, ձուլած, կուսաստան, լուսարան, բուժել, ժուժել, խուզել, յուզել, յուլանալ

(SjS)a—ապականալուծութիւն, բազմախուզութիւն

[S(Sa)]a—աստուածերէութիւն

(aՏ)a—անզգուշաբար, անժուժաբար, անխուզաբար, անյուսաբար, անզուգութիւն, անլուծութիւն, անփութութիւն

եա/ե—ՏjS—ատենադպիր, արեւանեմ, դայեկատոհմ, եղեմնախառն, լեռնաբեր, լերդաբոյք, կենագրաւ, կենսատու, կորեկահատ, մատենագէտ, մենեւաշէն, յալիտենադիր, պատենագէն

ՏՏ—դայեկորդի, լեռնոտն, կենարար

Տa—ատենական, արբանեկական, լեռնական, մենեւային, դայեկաբար, կայեւաւոր, մատենաւոր, վայրկեանի, սենեկապան, լեռնօրէն, ներդեայ

(Sa)a—առաքելական, կատարելական, րնտրեյագոյն

(SjS)a—երկայնակեցութիւն, լեռնակեցութիւն

Ծռաբարբառները գրաբարում ինքնընտրեցյան սակավադեպ են, և նրանց հնչյունափոխութիւնն էլ, բնականաբար, վկայված է եղակի օրինակներով.

եայ/ե—բիստոնեայ—բիստոնէական, հրեայ—հրէութիւն, հրէաբար, Հրէաստան

իայ/ե—միայն—մենասէր, մենութիւն (*հմմտ. միայնակեաց, միայնութիւն*):

Բացի բոլոր տիպի հիմքերին հատուկ այս հնչյունափոխական ձևավորումից, ինչպես արդեն նշվել է, առաջնային հիմքերը բառակազմական պրոցեսում կարող են ստանալ նաև յուրահատուկ հիմքակազմ տարրեր կամ ունենալ ոչ հնչյունափոխական հերթագայութիւններ: Հիմքերի այս տիպի ձևավորումը սերտորեն առնչվում է նրանց կարգային (խոսքիմասային) պատկանելությանը, քանի որ անվանական ձևավոր հիմքերը (ներառյալ թվականներն ու դերանունները) բառակազմութեան մեջ հանդես են գալիս հիմնականում տարբեր հոլովաձևերի հետ համընկնող ձևավորմամբ (ինչպես նաև որոշ դեպքերում ստանում են քերականական արժեք չունեցող ածականներ, իմաստադրկված ածանցներ և այլն), իսկ բայական հիմքերը՝ խոնարհման հարացույցի մեջ հանդես եկող բայահիմքերին կամ այլ ձևերին համընկնող ձևավորմամբ: Անշուշտ, պետք է նշել, որ

Քաղաքը լի է բազմաբնակիչ մասում անվանական հիմքը համընկնում է ուղղական հոլովին, իսկ բայականը՝ բայարմատին:

1) Թեք հոլովաձևերի դեպքում անվանական հիմքերը հիմնականում ունենում են սեռական-տրական հոլովաձև: Այդպիսի ձևավորման են ենթարկվում գերազանցապես ներքին թեքման պատկանող անունները.

ակն-ական՝ ականաւոր, ականի, ականող, ականողիք, ականակապ աղբիւր-աղբեր՝ աղբերակն

անուն-անուան՝ անուանական, անուանութիւն, անուանի, անուանադիր, անուանագէտ, անուանարկ, անուանագործեմ, անուանադրեմ, անուանակցիմ, անուանակոչեմ, անուանափոխեմ

այր-աուն՝ առնական, առնւբար, առնազոյն, առնացի, առնանոց, առնի, առնաղէն, առնապատկեր, առնխոսութիւն, առնապէս

աստղ-աստեղ՝ աստեղական, աստեղեայ, աստեղաբնակ, աստեղաբաշխ, աստեղաբանութիւն

աշուն-աշնան՝ աշնանային, աշնանի

ասր-ասուն՝ ասուի, ասուեայ

արիւն-արեան-արեն՝ արէնաճեմ, արենագին, արենահեղութիւն

գարուն-գարնան՝ գարնանային, գարնանի, գարնանաբուլխ

գիւլ-գեղջ՝ գեղջեայ, գեղջուկ

դուն-դրան՝ դրանիկ

եղբայր-եղբօր՝ եղբօրապես, եղբօրորդի

եղջիւր-եղջեր՝ եղջերեայ, եղջերու, եղջերագեղ

եօթն-եօթան՝ եօթնասուն, եօթանք

եզր-եզեր՝ ծովեզերեայ

թաղումն-թաղման՝ թաղմանական

թատր-թատեր՝ թատերական, թատերատես

կայսր-կայսեր՝ կայսերական, կայսերակերպ, կայսերագիր

կողմն-կողման՝ կողմանակի, կողմանաւոր, կողմանակալ

հայր-հօր՝ հօրաբարոյ, հօրաքոյր, հօրամոյն, հօրեղբայր, հօրորդի մայր-մօր՝ մօրաքոյր, միամօր, միամօրութիւն

շուն-շան՝ շանի, շանագլուխ, շանսխուր

սերմն-սերման՝ սերմանական, սերմանաւոր, սերմանիք, սերմանարկու, սերմանիչ, սերմանահան, սերմանահանութիւն

տէր-տեառն՝ տեսառնանման, տեսառնամայր, տեսառնեղբայր, տեսառնորդի

տասն-տասան՝ մետասան, տասանորդ, տասանորդիչ

տուն-տան՝ տանիք, տանտէր, տանտիկին, ընտանի, ընտանիք
ֆաղցր-ֆաղցու՝ քաղցուենի, քաղցուալից
ֆոյր-ֆեռ՝ քեռայր, քեռորդի

Ստացական դերանուններից՝ իմ-իմոյ՝ իմոյական, ֆո-ֆոյ՝ քոյին:

Հոգնակի սեռական-տրական հոլովածների հետ համընկնող հիմքով
բաղադրութիւններ են կազմում ստացական և փոխադարձ դերանուննե-
րը՝ մերային, մերոյին, մերունակ, մերագնեայ, մերասէր, մերասեռ, մե-
րակերպ, մերազգեաց, ձերովին, ձերային, ձերոյն, իւրեանցային, իւ-
րեանցասարաս, իւրեանցանման, միմեանցասէր: Գոյականներից հոգնա-
կի սեռական-տրականի հիմք են ստանում որպէս անհղականներ հանդես
եկող մի շարք անուններ՝ աւետիփ, բարիփ, չարիփ, մեղփ, միտփ, դիփ և
այլն՝ աւետեացաբեր, բարեացապարտ, չարեացապարտ, մեղացածին,
մտացածին, դիցապաշտ: Վկայված են նաև մի շարք այլ հիմքերով օրի-
նակներ՝ այր-արանցի, անարանց, դեւ-դիւացամով, կին-կանանցաբար,
կանանցական, կանանցածին, օր-ծերաւուրց, հինաւուրց, լեառն-լերան-
ցամէշ, այլ-զայլոցկերութիւն:

2) Զուտ տրական հոլովածեւով են հանդես գալիս անձնական դերա-
նուններից կազմված որոշ հիմքեր՝ մեզէն, մեզոյն, ձեզէն, ձեզոյն, նաև
եզակի՝ ֆեզոյն (մակբայական արժեքով):

3) Հոգնակի հայցական հոլովածն ունեցող հիմքով նույնպէս վկայ-
ված են մի շարք բաղադրութիւններ: Սրանք, ամենայն հավանականու-
թյամբ, շարահայտական կապակցութիւններից են առաջացել, բնիկ որում
բայական հիմքով երկրորդ բաղադրիչ ունեցող բարդութիւններում դեռևս
բավական զգալի է բայի և նրա ուղիղ խնդրի հարաբերութիւնը՝ բանասա-
կու, զմիմեանասաէր, իմիմեանսամար, կենսատու, մեղսաբեր, մեղսա-
խորհուրդ, օրէնսդիր, օրէնսդրիչ, օրհնութիւնսընկալու: Նախնական շա-
րահայտական հարաբերութիւնները ցայտուն են արտահայտվում նաև
-ութիւն ածանցով և երբեմն նաև նախդիրներով ձևավորված բաղադրու-
թիւններում՝ արտասաբերութիւն, բանասակութիւն, բարսգիտութիւն,
զայլակերութիւն, զմիմիանսկալութիւն, զմիմիանսունակութիւն, բնդմի-
միանսհարութիւն, միմիանսանկութիւն, միմիանսզրկութիւն, ներսադրու-
թիւն, ներսածութիւն, օրէնսդրութիւն, օրէնսզանցութիւն: Ածանցաւոր
կազմութիւններում հոգնակի հայցականի հիմքը վկայված է միայն կեն-
սական, օրէնսերէն օրինակներում:

4) Մյուս հոլովածներով վկայված են հազվագյուտ օրինակներ՝ եզակի
գործիական՝ այր-արամբի, կին-կանամբի, ձեռն-ձեբրակալ, այս-այսու-
հետև, հոգնակի գործիական՝ մեք-մեօֆակերպ, եզակի բացառական՝

խակգրանեական, հոգնակի բացառական՝ յոգւոցհանութիւն, հոգնակի ուղղական՝ մարդիկ-մարդկական, մարդկային, մարդկաբար, մարդկակերպ, մարդկածայն, որպէս երկրորդ բաղադրիչ՝ շորֆձիֆ, կիսադիֆ, եօթնամոլորակի, հնգաֆաղաֆֆ:

5) Անվանական հիմքերի մէջ հանդիպում են և այնպիսի ձևեր, որոնք համընկնում են ոչ թե նշված ժամանակաշրջանում գործող հարացույցի որևէ անդամին ամբողջութեամբ, այլ թեք հոլովաձևերից մեկի ձևաբանական հիմքին, ինչպես՝ մատանի (սեռ. մատին, գործ. մատամբ < *մատան + բ), ոտան-աւոր (սեռ. ոտին, գործ. ոտամբ < *ոտան + բ), հարսան-իֆ, հարսան-եկան (սեռ. հարսին, հոգն. սեռ. հարսան-ց), կանանոց, կան-ացի (սեռ. կն-ոջ, հոգն. ուղղ. կան-այի), գեղ-աֆաղաֆ (սեռ. գեղ-չ), տասան-որդ (սեռ. տասին, հոգն. սեռ. տասանց): Այս ձևերն արտացոլում են լեզվի ավելի վաղ շրջանի իրողութիւնները, կամ կարող են բարբառային ձևերի ներթափանցման արդյունք լինել (գեղ հիմքի դեպքում):

Ավելի բարդ պատկեր են ներկայացնում բայական հիմքերը: Սրանց կազմութեան առանձնահատկութիւնները քննելիս ամենից առաջ պետք է տարբերակել մի կողմից բուն բայերի, մյուս կողմից՝ այլ խոսքի մասերի մէջ հանդես եկող հիմքերը: Ինչպես գիտենք, բայը հայերենում միակ խոսքի մասն է, որ ունի պարտադիր քերականական ձևավորում, ձևական ցուցիչ՝ անորոշ դերբայի հատուկ վերջավորութիւն և հանդես է գալիս միշտ բաղադրյալ ձևով, կազմված լինելով առնվազն երկու բաղադրիչից՝ արմատ (հիմք) և վերջավորութիւն (եթե, անշուշտ, վերջավորութեան կազմի մէջ մտնող թեմատիկ ձայնավորը առանձին տարր չհամարենք)⁶⁰:

Բայարմատը անկախ ձևով ներկայացված է ոչ թե բայերի այսպես կոչված «բառարանային» ձևերի մէջ (անորոշ դերբայ կամ սահմանական ներկայի եղակի առաջին դեմք), ինչպես անունների դեպքում է, այլ հարացույցում՝ կա՛մ որպէս կատարյալի եղակի երրորդ դեմք, կա՛մ որպէս բուն հրամայականի եղակի երկրորդ դեմք (ընդ որում այստեղ էլ գործ ունենք ոչ թե իրապէս մաքուր արմատի, այլ քերականական գրո ձևութի հետ): Հարացույցի մէջ առկա է ներկայի և անցյալ կատարյալի հիմքերի հակադրութիւն և հստակ բաշխում որոշակի ժամանակահատկային ձևերի միջև. հարացուցային բոլոր ձևերը կազմվում են այդ երկու հիմքերից որևէ մեկով:

Բայական ծագում ունեցող բառակազմական հիմքերը, ինչպէս արդեն նշվել է, հիմնականում հանդես են գալիս մաքուր բայարմատի ձևով,

որը համընկնում է մե՛րթ պարզ բայերի ներկայի ձևաբանական հիմքին՝ ազատախօս, մե՛րթ կատարյալի արմատական հիմքին՝ ականատես:

Բառակազմական և ձևաբանական հարացուցային հիմքերի հարաբերակցությունը որոշելիս երբեմն դժվար է պարզել՝ գործ ունենք բայարմատի՞, թե անցյալ կատարյալի արմատական հիմքի հետ: Կարծում ենք, որ գերապատվությունը պետք է տալ կատարյալի հիմքին, քանի որ նախ՝ բառակազմության մեջ հաճախականության տեսակետից երկրորդ տեղում է անցյալ կատարյալի ցոյական հիմքին համընկնող բառակազմական հիմքը, որ համակարգային ուժեղ հենարան է ստեղծում նշված ձևերի համար, բացի այդ, տարահիմք կամ անկանոն խոնարհում ունեցող բայերի դեպքում (ունիմ-կալայ, ուտեմ-կերայ, դառնամ-դարձայ, առնեմ-առաի և այլն) բառակազմությանը մասնակցում է դարձյալ կատարյալի հիմքը՝ արոռակալ, գիշակեր, դիմադարձ, կենդանաբա: Այս պատճառով նպատակահարմար կլինի բայարմատ համարել միայն պարզ բայերի ներկայի հիմքին համընկնող ձևը, իսկ այն դեպքերում, երբ բայը խոնարհման հարացույցում ունի կատարյալի արմատական հիմք, բառակազմության մեջ այն համարել կատարյալին համընկնող:

Մի այլ կարգի դժվարություն է ներկայացնում այն դեպքը, երբ արմատական բայահիմքը բառակազմության մեջ հանդես է գալիս անհնչյունափոխ արմատի տեսքով, որը անկախ ի հայտ չի գալիս հարացույցի ոչ մի անդամի մեջ (անդրանկածին, անուանագէտ, առաքինասէր, բազմագիր, բազմադէտ), մինչդեռ կան ձևով դրանց համընկնող անկախ գոյականներ՝ սէր, գիր, կիր, դէտ և այլն: Այս դեպքում արմատի խոսքիմասային արժեքը որոշելու համար պետք է հաշվի առնել նախ՝ նրանց բառակազմական իմաստը. տվյալ դեպքում գործողության իմաստն արտահայտված է բավական ցայտուն, փաստորեն այստեղ ունենք յուրատեսակ *agēntis*՝ բայարմատի հետ խնդրային կամ պարագայական հարաբերությունմբ կապված առաջին բաղադրիչով: Այնուհետև, այստեղ որպես սերող հիմք հանդես են գալիս բայերը՝ անդրանկածին՝ երկրորդ բաղադրիչը սերված է ծնանել բայից, բազմադէտ՝ դիտել բայից և այլն. Սա նշանակում է նաև, որ թեև բայական հարացույցի մեջ մաքուր արմատը հանդես չի գալիս, սակայն հստակորեն գիտակցվում է ինչպես ձևակազմության, այնպես էլ բառակազմության պրոցեսում: Այս տիպի կաղապարներին, ըստ երևույթին, պետք է մեծ հնություն վերագրել, թեև նրանք պահպանել են իրենց գործունեությունը և ուսումնասիրվող շրջանում մեծ հաճախականություն ունեն:

Բայական հիմքերին պետք է դասել նաև այն դեպքերը, երբ բայն ինքը կազմված է անվանական հիմքից՝ ժողովել, բժշկել, խմբել, հնարել, հոշակել, շնորհել, պարզել, ներկել, վաստակել և այլն, քանի որ հետագա բառակազմական պրոցեսում նախատիպ է ծառայել բայը և ոչ թե անկախ անունը: Այստեղ ևս ցայտուն կերպով պահպանված է գործողության իմաստը՝ ամբոխաժողով՝ «ամբոխ ժողոված», ամենաբժիշկ՝ «ամենքին բժշկող», աստուածապարզև՝ «աստծու պարզեցած», արիւնաներկ՝ «արյունով ներկված» և այլն:

Բառակազմության մեջ բայական հիմքերի տարբեր ձևավորումը երբեմն կախված է բառակազմական կաղապարների տիպերից, բաղադրյալ բառի մեջ բայահիմքերի գրաված դիրքից, այսպես, անհնչյունափոխ բայարմատը կարող է հանդիպել միայն որպես բաղադրության վերջին բաղադրիչ՝ շեշտի տակ: Բուն հրամայականին համընկնող հիմքերը, որոնք առանց այն էլ սակավադեպ են, գրեթե չեն հանդիպում ածանցավոր կազմություններում. կան սակավ բացառություններ, օր. տրակաճ (տալ-հրամ.՝ տուր): Բացի այս վերապահումներից, ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ բայական հիմքերի ձևավորման առանձնահատկությունները «անհատական» բնույթ են կրում, կապված են այս կամ այն կոնկրետ բայի հետ:

Գրաբարի բառակազմական կաղապարներում վկայված բայական հիմքերը ըստ կազմության կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ մաքուր բայարմատով ներկայացված և քերականական ձևավորում ունեցող: Ըստ այդմ կարելի է առանձնացնել բայական հիմքերի հետևյալ տիպերը: Արդեն նշվել է, որ դրանք կարող են լինել և՛ բուն բայական, և՛ սկզբնապես անվանական ծագում ունեցող բայահիմքեր: Ինչպես մինչև այժմ, օրինակները բերվում են ամենատարածված կաղապարներից:

1) Ս'աբուր լիաձայն բայարմատ, որ չի արտահայտվում խոնարհման հարացույցում.

SjS—աղգաբիւ, աղգասէր, ախտակից, աղօսածիգ, աղբիւրաբուղիս, ամենաբժիշկ, ամենաբոյս, ամենաղէտ, ամպաշուփ, անդամալոյծ, անձրեայոյգ, աշխարհագիր, աշխարհածուփ, աշխարհաշէն, աշխարհապատում, աստուածախոյգ, աստուածամուխ, աստուածատունկ, արդարաբրեփն, արեակէգ, արծաթածոյլ, բեհռապինդ, բոլորաղէգ, գահավէժ, գաղտաշուրջ, գետառոյգ, դատարկասուն, դժուարաբոյծ, դեղակուր, խորանաշու, ծայրակտուր, ճենճերալիւ, մանրակրկիտ

SS—ամենսփիւտ, դիւրապուր, դօրընտիւր, հրապարականէծ, նախծին, նաւտիդ, վրէժնդիւր, քարկուտ, օրէնսգէտ

aS—անդուլ, անգեղջ, անբրիջ, անժոյժ, անլիւր, անլլուկ, անխլիւտ,

անխնդիր, անխոյզ, անծին, անծով, անկապուտ, անկէզ, անմէտ, ան-
յոյզ, անշէն, անշէջ. անպատում, անպարոյր, անջինջ, անջունջ, անվէն,
անփութ, անֆէին, անֆոյթ, ապաժոյծ, բացակտուր, հակակիր, հակա-
մէտ, համաշինջ, համաշունջ, համասուն, համասփիւտ, չգիւտ, ստորա-
կտուր, տարագիր, տրամագիր

2) Սարուր բայարմատ, որ համընկնում է պարզ բայերի ներկայի
հիմքին: Այս բայերի անցյալ կատարյալը հիմնականում ունի ցոյական
հիմք: Սա բավական տարածված տիպ է, և նրա առանձնացումը որևէ զրո-
վարութիւն չի ներկայացնում, ուստի նշենք միայն մի խումբ օրինակներ
ամենագործուն կաղապարներից.

ՏՅՏ—ազատախօս, ազատագործ, ախտահալած, ակնավայել, ահա-
կոտոր, ամբոխածողով, բեռակապ, գիշերապահ, դարահոս, դիրադաւ,
ինքնաբաւ, խաղաղածաւալ, խառնավար, վատախաւտ, վնասաբեր, տե-
րեաթափ, փայտապաշտ, քաղաքաբնակ, քարակերտ

ՏՏ—բազումողորմ, հաւորս, հեռաձակ, ձեռնընդել, ձեռնպահ, յա-
ռաջընծայ, որմարգել, ռամիկսպաս, քաղաքաւեր, քաջարշաւ, քաջեփ,
քարկոծ, քարկոփ, քնարեբզ, բրիստոսաւանդ, օտարընկալ

ՏԲՏ—օրէնսպահանջ, օրէնսպահ, օրէնսխոտոր

ձՏ—անան, անապական, անապաշտ, անարգել, անաւարտ, ան-
բնակ, անգայթ, անգեն, անթաղ, անթարշամ, անխաբ, անխափան, ան-
խնամ, անխոստովան, անկարծ, անհոս, անհառ, անվաճառ, անվար, ան-
վարծ, անվկանդ. անփոփոխ, անփակ, ապագով, արտահալած, արտա-
նուագ, համախօս, համատարած, ստորադաս, տրամախոն

Տա—գենակահ, խօսական, ցանկական, փրկական, տենչող, մուրող,
ազատիչ, այրիչ, ապականիչ, արծակիչ, թարգմանիչ, ժողովիչ, ազդող,
ամբաստանող, այլանող, անշատող, թշնամանող, կարծող, պահող, պա-
շարող, ախորժումն, անումն, ամփոփումն, առաքումն, արգելումն, ար-
ձակումն, աւարտումն, դանդաղումն

3) Բայարմատ, որ համընկնում է անցյալ կատարյալի արմատական
հիմքին: Այստեղ նկատի ունենք ոչ միայն կանոնավոր, այլև անկանոն և
տարահիմք խոնարհում ունեցող բայերի հիմքերը, հետեաբար այս տիպը
պետք է համարել քերականորեն ձևավորված:

ՏՅՏ—աթոռակալ, ախոյանաբեկ, ակօռահատ, ահացոյց, ամենակուլ,
ամենահաս, ամենահատ, ամենաստեղծ, ամենատես, այսահաւ, այրա-
սպան, աշխարհագրօս, աշխարհակեր, աշխարհատարած, արդինատու,
արագալագ, արինահեղ, աւելայանց, բեռնաբարձ, գետամեռ, գողահան,
դանդաղամած, դասալիք, դիրածան

SS—աղկեր, ինքնուս, խորշակառ, մատնցոյց, նորեկ, ոստայնանկ, ոտնհար, ոտնբեկ, պսակառ, ստնտու, վերարկ, տեսակարար, օրէնագանց, օրհաս

aS—անանց, անարար, անդարձ, անեղ, տնել, անեղծ, անգրօս, անլու, անհաս, անհատ, անմեռ, անմուտ, անյանց, անյար, անչեղ, ապացոյց, առարկ, ենթացոյց, ընդհատ, հակադարձ, համադարձ, տհաս, տարացոյց

Sa—անկիշ, առիշ, արարիշ, բարձիշ, տուիշ, կերիշ, ցուցիշ, ելող, մտող, սպանող, տարող, տուող, ցուցող, ցասկոտ, արբումն, բուսումն, գրօսումն, լուցումն, լիումն, մուծումն, ուսումն, ցուցումն, արբուն, հասուն:

Ինչպես տեսնում ենք վերջին կետի օրինակներից, բաղադրության առաջին բաղադրիչի շեշտադրւթ դիրքում (վերջածանցավոր կազմութիւններում) բայարմատը կարող է ենթարկվել շեշտափոխական հնչւոնափոխության ըստ ընդհանուր օրինաչափութիւնների (մուտ—մտ, լիք—լի, ցոյց—ցուց, տու—տու և այլն): Այդ ձևերը պետք է համարել կրկնակի՝ հընչւոնափոխական և քերականական ձևավորման ենթարկված հիմքեր:

4) Քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերից ամենից ավելի լայն կիրառութիւն ունի անցյալ կատարչալի ցոյական հիմքին համընկնող բառակազմական հիմքը

SjS—ամպախաղաց, աստուածամոռաց, արագագնաց, միայնակեաց, աւելաստաց, իրագգաց, մաշկագգեաց, վշտակեաց, փողակարդաց, արտասուալից, դիմակաց, դժոխալուաց

SS—աղբատատեաց, աստուածասաց, լաւիմաց, կիսայրեաց, հացեփեաց, յառաջընթաց, սակաւերեւեաց, սաղմոսեւգեաց, ստնդիաց, երդմնուրաց, խնկաղաց, թոնրնկեց

aS—անգնաց, անընթաց, անիմաց, անկեաց, անխաղաց, անմոռաց, համակեաց, համընթաց, համիմաց, նախիմաց, տարակաց

Sa—անեցական, ազդեցական, եռացական, մնացական, մուրացական, գոյացաբար, մոռացաբար, իմացագոյն, ընթացարան, լուացարան, ցանկացող, ստացող, ունեցող, հայեցող, խնդացող, մնացորդ, վերացումն, դիմեցումն, յղացումն, կացումն, կերպացումն, բացիշ, խցիշ, լցիշ, ընթերցիշ, ստացիշ, աղացիկ, դիացիկ, լուացիկ, հայեցիկ, կացութիւն, յագեցութիւն, շլացութիւն, շփացութիւն, սրբեցութիւն:

5) Պատճառական բայերի անցյալ կատարչալին համընկնող հիմք.

SjS—ակնակառոյց, աղբատասնոյց, ամենալցոյց, ամենակեցոյց, ամենաշիջոյց, դժուարամատոյց, դիւրահատոյց, երախտահատոյց, ծած-

կարգացոյց, ծովահեղձոյց, կաթնասնոյց, ճշմարտակորոյս, երախտակորոյս

SS—ամենուսոյց, լոյսիչոյց, լուսանցոյց, ոտնզատոյց, փքոցուտոյց, մարդեւոյց

aS—անսատոյց

ajS—համակորոյս

Տa+ագուցիկ, հեղձուցիկ, ուռուցիկ, դարձուցիչ, զարթուցիչ, իշուցիչ, ծանուցիչ, կորուսիչ, կեցուցիչ, հանկուցիչ, շիջուցիչ, ուսուցիչ, ջեռուցիչ, սնուցիչ, արբուցումն, զեկուցումն, կառուցումն, կափուցումն, հատուցումն, հեղձուցումն, ուսուցումն, մեռուցումն:

6) Ածանցավոր բայերի ներկայի հիմքին համընկնող հիմք. այստեղ կարելի է առանձնացնել երկու տարբերակ՝ 1) սոսկածանցներով և 2) պատճառական ածանցներով ներկայի հիմք (պարզ բայերի ներկայի հիմքի մասին խոսվեց արմատական հիմքերի քննության ժամանակ, տե՛ս կետ 2): Այս հիմքերը սահմանափակ կիրառություն ունեն, վկայված են մի շարք օրինակներ հիմնականում ածանցավոր կազմությունների մեջ, իսկ մյուս կաղապարներում ունենք միայն եզակի դեպքեր.

SjS—արագաթռիչ, բարձրաթռիչ, քաջաթռիչ.

Տa—մեղանշական, ուտնական, անիծանող, հարկանող, թոշուն, մեղանշումն, շիջանուտ, ճանաչիչ, փախչկոտ, աշխատեցուցանող, դիպեցուցանող, հանգուցանող, հատուցանող, հարկեցուցանող, հոգեւորացուցանող, պակուցանող. պատճառականի հիմքը սովորաբար կանոնավոր կերպով հանդիպում է իչ, ող ածանցներով ենթակայական դերբայների կազմում:

7) ներկայի հիմքի մի տարատեսակությունն ենք համարում եզակի երրորդ դեմքին համընկնող հիմքը: Այդպիսի ձևավորմամբ հանդես են գալիս միայն մի քանի պակասավոր կամ զարտուղի խոնարհում ունեցող բայերի հիմքեր՝ բայ (բամ, բաս, բայ), գայ (գամ, գաս, գայ), գոյ (գոմ, գոս, գոյ), կայ (կամ, կաս, կայ), գնայ (գնամ, գնաս, գնայ), ինչպես նաև զգայ (զգամ), մնայ (մնամ) հիմքերը: Անշուշտ, կարող ենք սրանք համարել նաև ձայնավորահանգ արմատներ՝ սերտաճած թեմատիկ ձայնավորով, իսկ վերջին յ-ին վերագրել պարզապես ուղղագրական-ուղղախոսական արժեք (գրաբարում բառը շէր կարող վերջանալ ա, ո ձայնավորներով), սակայն ձևաբանական և բառակազմական հիմքերի հարաբերակցության տեսակետից ավելի նպատակահարմար է դրանք դասել ներկայի հիմքերի թվին, քանի որ նախ՝ այդ հիմքերը հնչյունապես ճշտորեն համընկնում են երրորդ դեմքին, բացի այդ, ունենք նաև նույն բայերի

կատարյալի հիմքին համընկնող բառակազմական տարբերակային հիմքեր՝ գնայ-գնաց, կայ-կաց, մնայ-մնաց և այլն, որով հարացուցային-համակարգային հարաբերակցություն է ստեղծվում այդ հիմքերի միջև: Ստորև ներկայացնում ենք մեր ընտրանքում հանդիպած օրինակները՝ տարբեր կաղապարներով, զգալի թվով օրինակներ են վկայված կայ, գայ, գոյ հիմքերով, մյուսներով՝ ավելի սակավ:

SjS—առաջակայ, աստուածակայ, բարձրակայ, ընթերակայ, հակառակակայ, հաստակայ, հետակայ, մերձակայ, միջակայ, մօտակայ, յանդիմանակայ, յարակայ, յավէժակայ, յարմարակայ, շրջակայ, հետագայ, յարագայ, շրջագայ, ալլագոյ, ինքնագոյ, միագոյ, մշտագոյ, օտարագոյ, ներսագոյ, յարամնայ

SS—արևկայ, ոտնկայ, երկբայ

aS, ajS—անգոյ, բացագոյ, գերագոյ, ներգոյ, շգոյ, ապագայ, պարագայ, անզգայ, անկայ, գերակայ, ենթակայ, ներկայ, չկայ, ստորակայ:

a(ajS)—գերստորակայ

Sa—զգայաբար, զգայական, զգայութիւն, գնայուն, մնայուն, մնայութիւն, կայական

8) Անորոշ դերբային համընկնող հիմք: Այս հիմքով նույնպէս հիմնականում ածանցավոր կազմություններ ունենք, ընդ որում կարելի է առանձնացնել երկու բաց խումբ՝ անորոշ դերբայ + ի(hf) և անորոշ դերբայ + ութիւն կառուցվածքով. սկզբունքորեն յուրաքանչյուր բայ կարող է ստանալ այս երկու ածանցները: Մյուս կաղապարներով վկայված են եզակի օրինակներ.

SjS—արևագալ

SS—լալետդ

Sa—ատելական, ըմպելական, լալական, սիրելական, յարելաբար, երևելոյթ, լալումն, խաղալիկ, ագանելի, ագդելի, ախորժելի, ածելի, բաղձալի, բերկրելի, զգալի, գնելի, կարելի, հայելի, արբելիք, բառալիք, զարմանալիք, ըմպելիք, լալիք, լուալիք, լսելիք, համբերելիք, հպելիք, ունելիք, սպառնալիք, անելութիւն, ատելութիւն, եկելութիւն, բնդունելութիւն, լինելութիւն, լսելութիւն, խաչելութիւն, կամելութիւն, կարծելութիւն, ունելութիւն, սիրելութիւն, օծելութիւն:

Արտաքուստ այս կառուցվածքներին են նման զգալապէս, երևելապէս, գարշելապէս, դիւրագթելութիւն տիպի կազմությունները, սակայն՝ ավելի հավանական է, որ այստեղ գործ ունենք երկրորդային հնչյունափոխված հիմքերի հետ՝ գարշելի-գարշելապէս, դիւրագթելի-ութիւն-դիւրագթելութիւն:

9) Բուն հրամայականի եզակի երկրորդ դեմքին համընկնող հիմք: Այստեղ անվերապահորեն հրամայական պետք է համարել միայն դիր, լեր, լուր, տուր հիմքերը: Մյուս դեպքերում հնարավոր են և այլ մեկնաբանություններ: Այսպես, առ, քող, լիք, մուտ, ել, էջ և այլն համընկնում են նաև անցյալ կատարյալի արմատական հիմքին (սրանք հիմնականում բերվել են 3-րդ կետում): Սակայն որոշ բաղադրություններում դրանք կարելի է համարել հրամայական, քանի որ հանդես են գալիս նույն բառում հրամայական հիմքերի հետ համազոր հարաբերությամբ՝ դիրևտար, տուրևառ: Սրանց համաբանությամբ են կազմված նաև ելեէջ, ելեմուտ, երթեկ, թողլիք, գիրքող և նման ձևերը: Իմայ, լուայ հիմքերը կարելի է դասել հրամայականի հիմքերի թվին, քանի որ բուն արմատներն են այստեղ իմ և լու, իսկ բաղադրությունների մեջ հանդես է գալիս հիմնականում անցյալ կատարյալի ցոյական հիմքին համընկնող հիմքը՝ իմաց, լուաց: Այս ձևերը բուն հրամայականից տարբերվում են վերջինյո՞ւմ, որն այստեղ ուղղագրական նշանակություն ունի:

Նշված ձևերից ամենից ավելի լայն կիրառություն ունեն դիր, լուր և տուր հիմքերը, մյուսները հանդիպում են միայն սակավ դեպքերում:

SjS—խաշալուայ, քաջալեր, ախորժալուր, ականջալուր, աւետալուր, ունկնալուր, չարալուր, քաղցրալուր, անձնատուր, աստուածատուր, արքայատուր, ընծայատուր, նորատուր, վանատուր, առաջադիր, արօրադիր, թագադիր, հարկադիր, մասնադիր, մտադիր, խոյրադիր, մեղադիր, ուխտադիր, օրինադիր

SS—գիրքող, ունկնդիր, թողլիք

ScS—առեզնայ (հմմտ. առեզնաց), առեանկ/առեանգ, անկեառ, տուրեառ, տարուբեր, դիրևտար, ելեէջ, ելեմուտ, երթեկ

SpS—տրխտուր

Sa—դրութիւն, տարումն, տրական

aS—անիմայ, անլուայ, անլուր, անել

(SjS)a—քաջալերութիւն

(ScS)a—առեանգութիւն, տուրեառութիւն:

10) Սահմանական ներկայի եզակի առաջին դեմքին համընկնող հիմքով վկայված է միայն մեկ բառ՝ անզգամ (հմմտ.՝ անզգայ):

Այսպիսով, գրաբարի բառակազմության մեջ հանդես եկող բայահիմքերը զգալի բազմազանություն են ներկայացնում: Բացի վերը նշված դասակարգումից դրանք կարելի է ներկայացնել նաև փոքր-ինչ այլ խմբավորմամբ՝ հաշվի առնելով նրանց միջև եղած համակարգային կապերը: Հարացուցային ձևերում հանդես եկող հիմքերին համընկնող ձևե-

րը բաժանելով՝ երկու հիմնական խմբի, կստանանք ներկայի և անցյալ կատարյալի հիմքերը իրենց տարատեսակներով.

1) Ներկայի հիմք. ա) արմատական, բ) սոսկածանցավոր, գ) պատճառական ածանցներով, դ) եզակի երրորդ դեմք, ե) եզակի առաջին դեմք.

2) Կատարյալի հիմք. ա) արմատական, բ) ցոյական, գ) պատճառական ածանցներով, դ) հրամայականի եզակի երկրորդ դեմք:

Այս երկու խմբերից զուրս մնացած հիմքերը կլինեն հարացույցի մեջ չներկայացված մաքուր արմատները և անորոշ դերբային համընկնող հիմքերը:

Պետք է նշել, որ հիմքերի տարբեր ձևավորումը հիմնականում զուտ ձևական արժեք ունի և չի ազդում բառակազմական իմաստների վրա. հարացուցային անդամների քերականական իմաստները չափազանց աղոտացած են: Թերևս այդ է պատճառը, որ գրաբարում միևնույն հիմքը կարող է հանդես գալ տարբեր ձևավորմամբ:

Գրաբարի բառակազմական հիմքերի կազմության առանձնահատկությունների քննությունն ամբողջացնելու համար պետք է խոսել նաև այսպես կոչված հատված հիմքերի մասին⁶¹: Սա այն դեպքն է, երբ բառակազմության ժամանակ հիմքը անկախ սկզբնաձևի համեմատությամբ կորցնում է իր կազմի մեջ մտնող որոշ հնչյուններ: Թեև գրաբարում այսպիսի հիմքերը բավական սակավադեպ են, բայց կարելի է յայտել ևս սահմանել հիմքերի հատման մի քանի տարբեր պայմաններ: Ամենից առաջ պետք է նշել փոխառյալ բառերի, հատկապես հատուկ անունների մեջ ու վերջավորության անկումը, որ հատուկ է նաև թեքման հարացույցին՝ եգիպտոս-եգիպտեայ-եգիպտական, Հոմերոս-Հոմերայ-հոմերական, Թադեոս-Թադեի-թադեական, Օգոստոս-Օգոստեայ-օգոստական-օգոստափառ: Այս տիպին են հարում նաև թե՛ փոխառյալ, թե՛ բնիկ անեզական տեղանունները՝ Աթենք, Դելփիք, Կորդոֆ և այլն, որոնք բառակազմության մեջ կորցնում են ֆ, իֆ հոգնակերտները՝ աթենացի, դելփական, կորդուացի:

Հիմքի հատման յուրահատուկ դեպք է վանկասդությունը կամ ամփոփումը, երբ բառակազմական հաջորդող միավորը սկսվում է նույն հնչյունով կամ հնչյունախմբով, ինչով վերջանում է նախորդողը: Ընդհանուր հնչյունները կարող են լինել ինչպես ձայնավոր, այնպես էլ ձայնավորի և բաղաձայնի կապակցություն՝ սատրապ+ապետ-սատրապետ, բազմակ+ակալ-բազմակալ, պատսպար+արան-պատսպարան, փակադակ+ական-փակադական, ֆուեայ+ական-ֆուական, եղադայ+ական-եղադական, նիկիայ+ական-նիկիական, մեֆենայ+ատր-մեֆենատր, լումայ+ափոխ-

լումափոխ, մամոնայ+ապաշտ-մամոնապաշտ, երդու+ումն-երդումն (Հմմտ. երդուեալ): Որոշ դեպքերում նկատվում է հ-ի անկում որպէս երկրորդ բաղադրիչ հանդես եկող հիմքի սկզբում՝ արտա+հալածել-արտալածել, չ+հաւատալի-չաւատալի, մակ+հաւասար-մակաւասար, փող+հարփողար, երկի+հարիւր-երկերիւր, երեք+հարիւր-երեքարիւր և այլն, նաև ածանցի կամ հիմքի վերջին ձայնավորի անկում՝ քագաւոր-քագունի, արֆայ-արֆունի:

Հատված հիմքերի մի տարատեսակութիւն կարելի է համարել նաև հաջորդող բաղադրիչից առաջ հիմքի վերջի ի ձայնավորի անկումով ստացված ձևերը՝ բարի-բարեհալածել, աղաւնի-աղաւնակեալ և այլն (տե՛ս ի Օ հնչյունափոխութեան մեջ), ընդ որում հ-ն կարող է ընկնել ոչ միայն առաջնային, այլև երկրորդային հիմքերի մեջ, որտեղ այն ածանց է կամ ածանցի մաս՝ անքերի-անքերութիւն, սփանշելի-սփանշելարար: Այնուամենայնիվ, այստեղ ևս գործ ունենք հնչյունական երևույթի և ոչ թե ածանցի անկման հետ: Այս դեպքերի թիվը մյուս հատված հիմքերի համեմատությամբ բավական զգալի է:

Գրաբարի բառակազմութեանը բնորոշ առանձնահատկութիւն է հիմքերի տարբերակայնութիւնը, այսինքն՝ հիմքակազմական զուգաձուլութիւնների առկայութիւնը: Տարբերակային ենք կոչում այն հիմքերը, որոնք պահպանելով իրենց բառային և բառակազմական նշանակութիւնը, տարբեր բաղադրութիւններում, հաճախ նաև նույն բառերում, հանդես են գալիս տարբեր ձևավորմամբ: Հիմքերի տարբերակային ձևերը ներկայացնելիս, ավելի ակնառու դարձնելու համար նրանց իմաստային նույնութիւնը, աշխատել ենք ընտրել այնպիսի օրինակներ, որտեղ հիմքերը հանդես են գալիս նույն շրջապատում, թեև, անշուշտ, նրանց կիրառութիւնը չի սահմանափակվում բերվող օրինակներով: Հիմքակազմական տարբերակները նույն իմաստով կարող են հանդես գալ նաև իրարից տարբեր շրջապատում, տարբեր հիմքերի և ածանցների զուգորդութեամբ, ինչպես՝ ձեռնագէտ և ձեռագէտ, բայց նաև ձեռնհաս և ձեռագործ:

Հիմքերի զուգաձուլութիւնները կարող են լինել տարբեր բնույթի՝ հենված ինչպես զուտ հնչյունական, այնպես էլ ձևաբանական ձևավորման տարբերութիւնների վրա:

1. Որպես զուտ հնչյունական տարբերակներ կարող են դիտվել նախ և առաջ այն հիմքերը, որոնք բառակազմութեան մեջ միևնույն պայմաններում հանդես են գալիս մերթ հնչյունափոխված, մերթ անհնչյունափոխ ձևով: Ընդհանրապես պետք է ասել, որ գրաբարում սակավ չեն նաև հնչյունափոխութեան ենթարկվող ձայնավորների պահպանման դեպքեր

(նաև առանց տարբերակների առկայության), ինչպես տէրութիւն (փխ. տիրութիւն). բարձրագոյնութիւն (փխ. բարձրագոյնութիւն) և այլն: Այս դեպքերում սպասվող փոփոխութիւնների բացակայութիւնը պետք է բացատրել բառակազմական հիմքի ավելի հստակ գիտակցումով և անհատական բառաստեղծմամբ՝ լեզվի մշակման գիտակցված և նպատակադրված պրոցեսում, քանի որ հոլովման և խոնարհման ժամանակ այս կարգի երևութիւնները գրեթէ չեն նկատվում: Թերևս պատճառն այն է, որ վերջիններիս դեպքում տեղի են ունենում հնչյունափոխական ավելի ավտոմատ, ավանդաբար ժառանգված պրոցեսներ, իսկ բառակազմութեան պրոցեսում, հատկապես ուսումնասիրվող շրջանում գիտակցական մոտեցումն ավելի զգալի է, որտեղից էլ՝ հիմքը անձեռնմխելի պահելու ձգտումը: Բացի այդ, լեզվի բառակազմական հնարավորութիւններն ինքնին չեն բացառում այդ կարգի կազմութիւնները, ինչպես, օրինակ, շարահյուսական կապակցութիւնից ստացված բաղադրութիւնների դեպքում՝ լոյսիդոյց, փոյթաբազ և այլն:

ա) Անհնչյունափոխ հիմքեր հանդիպում են հատկապես երկբարբառներով, թեև կան նաև ի, ու ձայնավորների պահպանման դեպքեր.

ի/ը—հինգամեան, հինգհազարեան, հինգամասն, հինգետասան, հինգեկին—հնգամատենեան, հնգհեղեան, հնգետասան, հնգեկին

ու/Օ, ր—անդուլութիւն-անդուլթիւն, բազումուսումնութիւն-բազմուսումնութիւն-բազմուսմնութիւն, ուսումնասէր-ուսմնասէր

ու/Օ, Վ—ցցութիւն-ցցուութիւն, թթութիւն-թթուութիւն

եա/ե—արեանաճեմ, արեանառու—արենաճեմ, արենահեղութիւն, լեառնական, լեառնայայտ, լեառնակողմն, լեառնորդեայ—լեռնական, լեռնաբերձ, լեռնադաշտ, լեռնախոյզ, լեռնակեաց, լեռնակողմն, լեռնորդեայ

է/ի—գէշաքարշ-գիշաքարշ, երէցութիւն-երիցութիւն, սակաւապէտութիւն-սակաւապիտութիւն, տէրութիւն-տիրութիւն, օրէնադրել-օրինադրել, օրէնադրութիւն-օրինադրութիւն, նաև առանց զուգահեռ ձևերի՝ մէջօր, էշաթեամ, քաջօրէնութիւն բառերում սպասվող է > ի հնչյունափոխութիւնը չի կատարվում

իայ/ե—միայնաւոր, միայնակեաց—մենաւոր, մենակեաց

ոյ/ու—առոյգութիւն-առուգութիւն, գերազոյնութիւն-գերազունութիւն, անփոյթութիւն-անփութութիւն. առանց զուգաձևութեան ոյ երկբարբառը պահպանվում է նաև հետևյալ դեպքերում՝ աշխոյժութիւն, առոյգաբարձ, վարազոյրածիգ, քոյրակից և այլն.

բ) Մի շարք հիմքերում առկա են զուտ հնչյունական, բայց ոչ հնչյունափոխական զուգաձևութիւններ՝ դիւց-դից, ագն-ագուն-ագգ, կիթ-կութ,

ջինջ-շունջ, կոտոր-կտուր, ջեր-ջերմ-ջերմն, ինչպես՝ դիցաբանութիւն-դիցապաշտութիւն-դիցագն, բագաւորագն-քագաւորագուն-քագաւորագգ, խակակիր-խակակուր, անջինջ-անջունջ, համաջինջ-համաջունջ, ծայրա-կոտոր-ծայրակտուր, ջերոտ-ջերմուկ-ջերմնոտ: Այս տիպի զուգաձու-թյունները սակավադեպ են և արդշունք նախկին ձայնդարձային տարբե-րությունների, տարբեր աճականներով ձևերի, կամ պարզապես ազատ հնչյունական տարբերակներ են, ինչպես՝ խոհ-խորհ՝ միախորհ, իրաւա-խորհ, բարեխորհ-միախոհ, իրաւախոհ, բարեխոհ:

գ) Հիմքակազմական զուգաձությունների այս տիպին են հարում նաև երկուք, երեք, չորք թվականների հնչյունական տարբերակները, որ հանդես են գալիս միայն բառակազմութան մէջ: Այստեղ ևս զործ ունենք նախկին ձևահնչյութաբանական օրինաչափությունների մնացուկների հետ (երկակի թվի արտահայտութան, բաղաձայնների հերթազաւթութան և այլն):

Երկուք թվականի հիմքը վկայված է երկ, երկու, երկի ձևերով՝

երկօրեայ	երկուօրեայ	երկեմեան (երկի-ամեան) ⁶²
երկորակեան	երկուորակեան	երկերիւր (երկի-հարիւր)
երկագլուխ	երկուկանգնեան	երկեամ (երկի-ամ)
երկավանգ		

Երեք թվականն ունի եռ, եր(իր), երեք, երի հիմքակազմական տար-բերակային ձևերը.

եռօրեայ	երեքօրեայ	երեամ (երի-աջ)	երրորդ (երիր-որդ)
եռանկիւնի	երեքմասնեայ	երեմնի	երրեակ (երիր-եակ)
եռամասն	երեքսայրի	երեամսեայ	
մակեռակ	երեքանկիւն		

Բառակազմութան մեջ ավելի հաճախադեպ են երեք, ապա եռ տար-բերակները, մյուսները հավանաբար ավելի վաղ կազմությունների հետ-քեր են:

Չորք թվականն ունի չոր, չորք, չորեք և տարահիմք քառ տարբերակ-ները: Առավել հաճախական են վերջին երկուսը.

չորրորդ	չորքձիք	չորեքկարգեան,	քառակարգեան
չորիր		չորեքօրեայ	քառամեայ
		չորեքկուսի	քառակուսի
		չորեքկերպ	քառորդ
		չորեքմարմին	մակքառակ և այլն:

դ) Այստեղ պետք է նշել նաև ակն-աչ, դուռն-դուռ-դր, ամառն-ամար, ձմեռն-ձմեռ, ձեռն-ձեռ տիպի հերթագայական տարբերակային հիմքերը, որոնք հանդես են գալիս ոչ միայն նշված անունների հոլովման հարա-ցույցներում, այլև բառակազմության մեջ՝ ակնառել-աչառել, ակնառու-աչառու, դռնապան, դռնապան-դրակից, դրանդ, դրացի, ձմեռնառուն-ձմեռասուն, ձմեռնային-ձմեռային, ամառասուն-ամառնային, ձեռնա-գէտ-ձեռագէտ, ձեռնակապ-ձեռակապ, ձեռնակերտ-ձեռակերտ. անձեռն-հաս-անձեռագործ, ձերբակալ, ձերբասուն, ձերբացի:

ե) Բաղադրյալ կազմությունների հնչյունական տարբերակման են հանգեցնում և այն ձևերը, որոնք առաջանում են մաքուր արմատի և սեր-տաճած նախկին ածանցով հիմքերի զուգահեռ գործածությունից (մոլ-մոլի, հոգ-հոգի, բար-բարի)՝ հոգածութիւն-հոգիածութիւն, հոգաբարձ-հոգեբարձ, մոլաբոյս-մոլեբոյս, մոլախինդ-մոլեխինդ, բարոյական-բար-տյական: Նմանատիպ զուգաձևություն է առաջանում նաև հատված և ամ-բողջական հիմքերի հակադրությամբ՝ դելփական-դելփիական (տե՛ս ստորև):

2. Հիմքակազմական զուգաձևություններ են առաջանում նաև մի կողմից՝ քերականական ձևավորում ունեցող և անփոփոխ հիմքերի, մյուս կողմից՝ տարբեր քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերի միջև: Ան-վանական հիմքերն ունեն հետևյալ տարբերակները.

ա) եզ. ուղղ.—եզ. սեռ.—տր.

անուներութիւն-անուանադութիւն, արիւնհեղութիւն-արեւահեղու-թիւն, սերմնական-սերմանական, սերմնավորութիւն-սերմանահանութիւն, զարունաբեր, զարնային-զարնանային, հայրաբարոյ-հօրաբարոյ, եղբայ-րապէս-եղբօրապէս, շնաբերան-շանանան, ասեղէն-ասուեղ, փայցե-նի-փայցունի:

բ) եզ. ուղղ.— հոգն. սեռ.— տր.

լեռնամէջ-լեռանցամէջ, դիւամոլ-դիւացամոլ

դ) եզ. ուղղ.— հոգն. ուղղ.

մարդօրէն-մարդկօրէն, մարդապէս-մարդկապէս:

դ) Հոգն. սեռ.—տր.—հոգն. հայց.

միմեանցասէր-զմիմեանսասէր

Հիմքակազմական զուգաձևությունները հատկապես առատ են բայա-կան հիմքերի դեպքում: Առանձնապես պետք է նշել ներկայի և անցյալ կատարյալի, անցյալ կատարյալի և հրամայականի հետ համընկնող հիմ-քերի զուգահեռ կիրառությունը միևնույն դիրքերում: Այս կարգի զուգա-ձևություններ գտնում ենք բազմաթիվ օրինակներում՝ թե՛ բարդություն-

ներսւմ, թե՛ ածանցավոր կազմութիւններում: Վկայված զուգաձևութիւնները կարելի է խմբավորել հետևյալ կերպ.

ա) ներկայի հիմք—կատարյալի հիմք.

ազդական—ազդեցական
ազդութիւն—ազդեցութիւն
ազդումն—ազդեցումն
աճական—աճեցական
աճուն—աճեցուն
աճումն—աճեցումն
դիմումն—դիմեցումն
երգող—երգեցող
խորհումն—խորհեցումն
կամող—կամեցող
մերկումն—մերկացումն
յագութիւն—յագեցութիւն
յագումն—յագեցումն
քաջեփ—վաղեփեաց, իւղեփեաց
անցանողական—անցողական
հատանումն—հատումն
հասանողութիւն—հասողութիւն
տեսանող—տեսող
տեսանողական—տեսողական
տեսանութիւն—տեսողութիւն
առնող-առող
գործառնութիւն—գործառութիւն
դիմառնութիւն—դիմառութիւն
զարմանք—զարմացք
ուտիչ—կերիչ

բ) պատճառականի ներկա—պատճառականի կատարյալ.
ապրեցուցանողական—ապրեցուցողական
սնուցանողական—սնուցողական

գ) կատարյալ—պատճառականի ներկա.
լցողական—լցուցանողական

դ) կատարյալ—պատճառականի կատարյալ.
լցողական—լցուցողական
կափումն—կափուցումն

ե) բայարմատ—կատարյալի հիմք.

բարկութիւն—բարկացութիւն
զայրութիւն—զայրացութիւն, զայրումն—զայրացումն
սքանչումն—սքանչացումն
նաւակառու—նաւակառոյց
երախտամոռ—երախտամոռաց

դ) բայաբմատ—պատճառականի հիմք.

բարձիչ—բարձրացուցիչ
հեղձումն—հեղձուցումն

է) ներկայի երրորդ դեմք—կատարյալի հիմք.

գոյութիւն—գոյացութիւն
գոյումն—գոյացումն
կայուն—կացուն

յառաջակայ—յառաջակաց

յանդիմանակայ—յանդիմանակաց, յանդիմանակայութիւն—յան—
դիմանակացութիւն

յաւէժակայ—յաւէժակաց

ընդդիմակայ—ընդդիմակաց (հմմտ. նաև ընդդիմակացու)

ընթերակայ—ընթերակաց

ստորակայ—ստորակաց

ստորակայութիւն—ստորակացութիւն.

ը) հրամայականի հիմք—կատարյալի հիմք.

կենդանատուր—կենդանատու

հրամանատուր—հրամանատու

ժառանգատուր—ժառանգատու

ձայնատուր—ձայնատու

վանատուր—վանատու

անիմայ—անիմաց

անլուր—անլու

հարկատրութիւն—հարկատուութիւն

բացատրութիւն—բացատուութիւն

հրամանատրութիւն—հրամանատուութիւն

պատասխանատրութիւն—պատասխանատուութիւն

թ) ներկայի հիմք—անորոշ դերբային համընկնող հիմք.

օտարասիրութիւն—օտարասիրելութիւն

օծութիւն—օծելութիւն

լսողութիւն—լսելութիւն

ընկղմութիւն—ընկղմելութիւն

ժ) Հետաքրքիր հիմքակազմական զուգաձևություն է ստեղծվում լի ասականով (որ նաև բայարմատ է) և լից, լիբ բայահիմքերով, ընդ որում, լիբ բայահիմքը վկայված է միայն բառակազմության մեջ, բայց չկա բայական հարացույցում՝ լրանամ բայի կատարյալն է լրացայ: Հավանաբար լիբ-ը լրանամ բայի հետ երբեմն զուգահեռ գոյություն ունեցած *լրեմ բայի վերապրուկային հիմքն է՝ վկայված բաղադրյալ ոչ բայական կազմություններում՝ օր. լրումն (հմմտ. լուանամ-լուամ՝ լուանալիֆ-լուալիֆ): Այդ ձևերը զգալի թիվ են կազմում.

ամենալի	ամենալից	ամենալիր
թախծալի	թախծալից	—
շնորհալի	շնորհալից	—
հեշտալի	հեշտալից	—
խնկալի	խնկալից	—
խնդալի	խնդալից	—
պտղալի	պտղալից	—
պատառալի	—	պատառալիր

ինչպես նաև առանց զուգաձևության՝ գրկալիր, բոնալիր, թռալիր, լուսալիր, արտալիր:

ժա) Տարբեր խոսքիմասային պատկանելություն ունեցող հիմքերից կարելի է հիշել նաև բայական մեռ—անվանական մահ հիմքերի զուգաձևվածությունը՝ աճմահ—աճմեռ, վաղամահ—վաղամեռ:

3. Կան նաև հիմքերի կառուցվածքային զուգաձևություններ, որոնք մոտենում են հնչյունական տարբերակների տիպին:

ա) Հատված հիմք—լրիվ հիմք.

մեքենաւորութիւն—մեքենայաւորութիւն

նշանական—նշանակական

շարունական—շարունակական

ունական—ունակական

դելփական—դելփիական

զարմաղանութիւն—զարմանաղանութիւն

բ) Որոշ դեպքերում զուգաձևություններ են առաջանում մաքուր հիմքի և արդեն «մեռած», բառակազմական գործունեությունը կորցրած ասանցներ կամ աճականներ ունեցող հիմքի հակադրությամբ, ընդ որում այդ մասնիկներն այլևս չեն գիտակցվում և տրոհելի են միայն պայմանականորեն: Այդ իսկ պատճառով նման տիպի հիմքերը չենք տրոհում

բառակազմական միավորների և հավասարեցնում ենք առաջնային հիմքերին, քանի որ այդ մասնիկները իմաստային և գործառական բեռնվածություն չունեն և ստեղծում են միայն հիմքակազմական տարբերակներ, ինչպես անձ-անձն, ջեր-ջերմն, կեան/կեն-կեաց-կենս-կենց(ադյ-կեն-դ(ան), որոնցով վկայված են մի շարք նույնիմաստ բաղադրություններ.

անձեայ—անձնեայ

ջերոտ—ջերմոտ

անկեաց—անկանք—անկենցաղ—անկենդան

կենսական—կենցական—կենցաղական

կենատու—կենսատու—կենդանատու

կենսազգեսց—կենդանազգեսց

կենսասէր—կենցաղասէր—կենսասիրություն

կենարար—կենդանարար

կենագործել—կենդանագործել

կենաստեղծել—կենդանաստեղծել

Նախդիրների իմաստի մթափման և սերտաճման միջոցով առաջացած հիմքակազմական տարբերակներ կան նաև հետևյալ ձևերում՝ աջողություն-յաջողություն, առաջաբան-լառաջաբան, աեյլոդ-յաեյլոդ, աեյլադրեմ-յաեյլադրեմ, երկաբեմ-յերկաբեմ, երկաբութիւն-յերկաբութիւն և այլն:

զ) Երբեմն ստացվում է առաջնային և երկրորդային հիմքերի զուգաձևություն, այն դեպքում, երբ երկրորդային հիմքը պարունակում է որևէ ածանց, որն իմաստային փոփոխություն չի մտցնում, այլ ստեղծում է միայն որոշ ոճական երանգ՝ անբաժ-անբաժան, անկերպ-անկերպարան, անխօս-անխօսուն, աեյլաբանութիւն-առաեյլաբանութիւն, զլացութիւն-զլացողութիւն, սրբեցութիւն-սրբեցողութիւն, ցուցական-ցուցողական, տունչական-տունչեմական և այլն: Սրանք թերևս բուն իմաստով հիմքակազմական զուգաձևություն չի կարելի համարել, քանի որ գործ բնենք բառակազմական տարբեր կառույցների հետ: Ճիշտ նույն ձևով երկրորդային հիմքերով բաղադրությունների մեջ առկա են միևնույն, կամ գրեթե միևնույն իմաստն ունեցող կազմություններ, որոնք թեև ունեն հիմքակազմական տարբերություններ, սակայն իմաստային տեսակետից տարբերակված չեն, ինչպես՝ լուալիք-լուանալիք, աստուածածանութիւն-աստուածածանօթութիւն, աստուածածնութիւն-աստուածածնելութիւն, պայծառագգեստութիւն-պայծառագգեցութիւն, մարդահանութիւն-մարդահանություն, ինքնահան-ինքնահանոյ, անձնապուր-անձնապուրծ, օծութիւն-օծելութիւն-օծանութիւն, ծնելութիւն-ծնողութիւն, անծնելութիւն-անծնո-

ղութին-անծննդութին-անծնութիւն և այլն: Այստեղ շենք խոսում այն տարբերակների մասին, որոնք ստացվում են հումանիշ ածանցներով, ինչպես՝ փաշավայելչապէս-փաշավայելչագոյնս-փաշավայելչաբար, կամ առաջնային սերող հիմքով ու ածանցաւոր կազմութիւններով՝ տրտունջ-տրտնջիւն-տրտնչումն-տրտնչութիւն-ուրտնջողութիւն, ջրահեղձ-ջրահեղձիկ-ջրահեղձոյց, կամ վերջապես, տարբեր հիմքերով և ածանցներով՝ դոնապահ-դոնապան, խրատաբար-խրատառու, քանի որ այստեղ գործունէնք ոչ թէ հիմքակազմական տարբերակների, այլ որպէս արդշունք ստացված բառային տարբերակների հետ:

Գրաբարի բառակազմութեան մեջ առկա հիմքակազմական տարբերակների այս առատութիւնը պետք է նախ և առաջ բացատրել այն բանով, որ ինչպէս յորաքանչյուր լեզվի բառակազմութեան մեջ, այնպէս էլ հին հայերենի ուսումնասիրվող շրջանի լեզվավիճակում համագոյակցում են տարբեր ժամանակագրական կտրվածքների գոյացութիւններ: Տվյալ ժամանակաշրջանում գործուն կաղապարների կողքին վերապրուկային ձևով պահպանվել են նաև արդեն «մեռած» կաղապարներ, թեև վերջիններով ստեղծված բառերը դեռևս լեզվի բառապաշարում կարևոր տեղ են գրավում. իսկ որոշակի պայմաններում, լեզվամշակման խնդիրների հետ կապաւած, այդ ձևերը կարող են ակտիվութիւն ձեռք բերել և գործուն կաղապարների ու հիմքերի շարքն անցնել: Այնուհետև, կարևոր պայման է նաև գրաբարի բառակազմութեան ճկունութիւնն ու լայն հնարավորութիւնները, որ ընձեռում են բառակազմական գործուն կաղապարների բազմազանութիւն, այդ թվում հիմքերի ընտրութեան լայն պայմաններ:

Հետ այդմ, որպէս հիմքակազմական փոփոխակներ կարող են հանդէս գալ.

ա) Անցյալում, թերևս նաև տարբեր ժամանակագրական կտրվածքներում առաջացած, տվյալ պահին ոչ գործուն, բայց լեզվի մեջ զուգահեռաբար պահպանված ձևերը: Սրանք հիմնականում իրենցից ներկայացնում են ձայնդարձի հնատիպ երևույթները՝ կուր-կիր, ջունջ-ջինջ, կտտուկտուր, բաղաձայնների հերթագայութիւնները՝ ալկն-աչ, դուռն-դուր/դր, տարահիմքութիւնը՝ շուր-փառ, տարբեր սոճականներով ընդլայնված արմատական տարբերակները՝ կեան-կեաց, կենս-կենց(աղ)-կենդ(ան). սերտաճած ածանցներով կամ նախդիրներով և մաքուր արմատական տարբերակները՝ ջեր-ջերմն, ձեռ-ձեռն, եր-երիւ(եր), աւել-յաւել և այլն:

բ) Տվյալ ժամանակագրական կտրվածքին հատուկ, հավասարապես գործուն ձևերը, որոնք պարզապէս միմյանց հետ դիրքային կամ ազատ տարբերակների հարաբերութեան մեջ են: Դրանք, ինչպէս նշվեց, անուն-

ների տարբեր հոլովածներին կամ բայական հարացույցի տարբեր անդամներին համընկնող ձևավորում ստացած հիմքերն են, որոնք այստեղ նորից չենք թվարկում:

Գրաբարի բառակազմական կաղապարների բաղմազանությունը, ինչպես նաև հիմքային զուգաձևությունների առատությունը նպաստում են անհատական բառակերտմանը և հնարավորություն տալիս ստեղծելու ոճական բաղմազանության աղբյուր հանդիսացող հարանվանական և հոմանշային շարքեր:

Երկրորդային հիմքերի ձևավորման առանձնահատկությունների մասին որոշ լափով արդեն խոսվել է: Այստեղ նշենք նաև երկրորդային հիմքերի հետագա աճման ժամանակ տեղի ունեցող մի քանի այլ առանձնահատկությունների մասին.

1. Հոդակապի սղում կամ անկում, ինչպես՝ աստուածասէր-աստուածսիրութիւն, աստուածապաշտ-աստուածպաշտութիւն, քնկերահաշտ-քնկերհաշտութիւն, կաբամիտ-կաբմտութիւն, ճարտարամտեմ-ճարտարմտութիւն, յարակայ-յարկաութիւն: Այս երևույթը բավական հաճախ դեպ է և տարածվում է նույնիսկ այնպիսի դեպքերի վրա, երբ նախատիպ հանդիսացող հիմքը այդ ձևով չի վկայված կամ հետագոր չէ, օր.՝ անունդութիւն, երգմտութիւն, եղմնստութիւն, մոբսխստութիւն, նույնբանութիւն, շախօսութիւն, շառկերութիւն, ողջմտութիւն, պարգմտութիւն, սուտխօսութիւն և այլն:

2. Սկզբնահիմքերի համընկում հնչյունափոխության հետևանքով. այստեղ նկատի ունենք ոչ թե սովորական շեշտից կախված հնչյունափոխական երևույթները, որոնք առաջնային հիմքերի հնչյունափոխություններից չեն տարբերվում, այլ հատկապես այն դեպքերը, որոնք սերող հիմքի ձևավորումը որոշելիս դժվարություններ են հարուցում, ինչպես՝ առանձնական բառում սերող հիմքը կարող է լինել առանձն (հմտ առանձն) կամ առանձին, անկողնարկ՝ անկողն կամ անկողին, հետևաբար պատկանել aS կամ aS^f կաղապարին (ֆաբոր կամ քերականական ձևավորում ունեցող սկզբնահիմքերով): Բայի անորոշ և անցյալ դերբայների ձևերը բարդվելիս կամ ածանցվելիս հնչյունապես նույնանում են՝ առաքելահրաման (առաքել և առաքել), կատարելագործ (կատարել և կատարել), կամ մի կողմից ունենք շիջելափառ, հեծելագօր, ընտրելակից, եկելութիւն (անցյալ դերբային համընկնող հիմքով), մյուս կողմից՝ ծնելաքէր, փոխելապատճառ, անելութիւն, ատելութիւն (անորոշ դերբային համընկնող հիմքով): Տվյալ դեպքում հիմքը ձիշտ որոշելու համար ան-

հրաժեշտ է հաշվի առնել հիմնային բաղադրիչի առանձին գործածվելու հանգամանքը և իմաստային կողմը:

Տ. Հնչյունափոխական երևույթ է նաև երկրորդային հիմքերի վերջին և ձայնավորի անկումը, ընդ որում այն կարող է լինել ինչպես շտրոֆոդ հիմնային ձայնավոր (աղանի, առափնի, պատանի), այնպես էլ ածանց (ախորժելի-ախորժելագոյն, զգալի-զգալապէս, ծիրանի-ծիրանագարդ, ծիրանածին, կորովի-կորովածիգ, կորովութիւն, հաւաստի-հաւաստագոյն, սփանշելի-սփանշելագործ) կամ ածանցամաս (արժանի-արժանահավատ, լեզուանի-լեզուանութիւն, պիտանի-պիտանագոյն, աղտեղի-աղտեղահան-դերձ, այծենի-այծենական, հայրենի-հայրենասէր, հայրենաւանդ, վայրենի-վայրենամիտ, սնոտի-սնոտիմաց, ծերունի-ծերունաբար, տերունի-տերունական և այլն): Վերջին երկու դեպքում ստացվում են ածանցավոր և անածանց հիմքերի կամ տարբեր ածանցների ձևական նույնացում՝ ծիրան-ծիրանի, կորով-կորովի, ան-անի՝ արժան-արժանի, պիտան-պիտանի (հմտ. անարժան, անպիտան), ինչպես նաև ուն-ունի և այլն: Երբեմն նկատվում է նաև անցյալ, անորոշ ու ապսո՛ւի զերբայների (վերջիններս հաճախ արդեն ածականի գործառույթով) նույնացում՝ բնա-բնագոյն (բնառել), գարշելապէս (գարշելի), ատելութիւն (ատել):

4. Քերականական ածանց-վերջավորութեան հատում (անջատում). այդ հատկապես տեղի է ունենում բայական հիմքերից սերված բաղադրութեանների դեպքում, երբ հիմքն առանց բայական վերջավորութեան չի հանդիպում, օր.՝ մակածեմ-մակածական և ոչ թե մակած+ական կամ մակ+ածական, ներածեմ-ներածապէս, բնծնեմ-բնծեռայն և այլն: Ի դեպ, որոշ ածանցներ հենց միայն այդ ձևով էլ կցվում են, հատկապես բայանվանակերտ ածանցները՝ անի, ութիւն, ումն: Բառակազմական հետագա քայլերի ժամանակ երկրորդական հիմքի հատում է տեղի ունենում նա՛ր և Բ-ով բաղադրյալ այն, անի, ումն, իմ և այլ ածանցների դեպքում, ինչպես աղօթի-աղօթաբար, կուռի-կուռալարիշտ, ընրացի-ընրացակից, սահանի-սահանական, կոշունի-կոշնական, զահոյի-զահոյանի, տանջանի-տանջանաւոր, փորձանի-փորձանաւոր և այլն: Այս երևույթը թերևս կարելի է բացատրել նրանով, որ թեև շատ դեպքերում Բ մասնիկը հանդես է գալիս զուտ բառակազմական դերով (բարի, բերի, դաւանի, ընթացի, հայնացի և այլն), այնուամենայնիւ, այս կազմութեաններում դեռևս խիստ զգալի է նրա հոգնակերտութեան քերականական իմաստը, որ բառակազմութեան պրոցեսում վերացվում է, թուլեցնելով քերականապէս չէզոք հիմք: Այստեղից կարելի է նաև եզրակացնել, որ Բ տարրը պարունակող՝ վերը նշված ածանցները երբեմնի բաղադրյալ կազմութեաններ են, որ ուսում-

նասիրվող շրջանում արդեն հանդես են գալիս որպես անտրոհելի սերտա-
ճումներ: Բառակազմական կաղապարներում երկրորդական հիմքեր ենք
համարում միայն նշված տիպի՝ Բ-ով բաղադրված ածանցների պարունա-
կող ձևերը (կոչումն, տանջանք և այլն), իսկ այն դեպքերում, երբ Բ
ածանց-հոգնակերտը կազմում է անեզական անուններ (միտք, դէմք,
խօսք, կոտք և այլն), ինչպես նաև տարբեր տիպի բայահիմքերից՝ բա-
յանուններ (ելք, զարմանք, թոխք, իմացք, ստացք), ապա Բ-ի անկումով
ստացված հիմքերը հավասարեցվում են առաջնային հիմքերին, քանի որ
հնարավոր չէ պարզել բառի բառակազմական պատմությունը՝ գործ ունենք
Բ-ի անկման, թե պարզապես մաքուր հիմքի հետ, որ ավելի հավանա-
կան է, քանի որ Բ հոգնակերտի բառակազմական գործառույթը համեմա-
տաբար ավելի ուշ երևույթ է, երբ արդեն հիմնականում ձևավորված էին
մաքուր հիմքեր պարունակող բառակազմական կաղապարները:

ԲԱՌԱԲԱՐԿՄԱՆ ԿԱԶՄՊԱՐՆԵՐ

Քառաբարդման կաղապարները ներկայացվում են երկու հիմնական խմբով՝ հողակապավոր և առանց հողակապի: Յուրաքանչյուր խմբում առանձնացվում են կաղապարները ըստ բաղադրիչների կազմի և դիրքի, իսկ յուրաքանչյուր կաղապարի մեջ՝ ենթակաղապարները կամ տարբերակները, ըստ բաղադրիչների ձևավորման առանձնահատկությունների (հնչյունափոխություն, թեքություն): Կաղապարները դասավորվում են ըստ բառակազմական միավորների քանակի աճման՝ ավելի պարզ կառույցներից դեպի ավելի բարդերը: Գործառական մեծ բեռնվածություն ունեցող կաղապարների համար բերվում են սակավաթիվ օրինակներ, իսկ սահմանափակ կիրառություններ կամ ոչ գործունե կաղապարների դեպքում՝ մեր քննարկում հանդիպած բոլոր օրինակները, եթե, անշուշտ, դրանց թիվը մի քանի տասնյակից չի անցնում:

1. SjS—ապատաղօր, անտառախիտ, գարունաբեր, բիրագործ, ինքնաբաւ և այլն. սերում է «մաքուր» հիմքերով երկհիմք հողակապավոր բարդություններ: Գործառական բեռնվածության տեսակետից բառաբարդման կաղապարների մեջ բացարձակ գերակշռություն ունի: Իր բոլոր ենթակաղապարներով այն կազմում է զրաբարի բարդությունների 67,2%-ը (տե՛ս աղյուսակ 1):

1ա. SjS—ամրակապ, ազնուագութ, լուսապատիւ, կարկնաձև և այլն.

SjS—կաղապարի ենթակաղապարն է, գործածման հաճախականություն տեսակետից գրեթե երեք անգամ զիջում է առաջինին:

Առաջին սկզբնահիմնային բաղադրիչի կրած հնչյունական փոփոխությունների տիպերը, ինչպես նաև հաջորդ ենթակաղապարներում հանդիպող քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերի տարբերակները ավելի մանրամասն դիտարկվել են «Հիմքակազմություն» բաժնում: Այստեղ կնշվեն միայն մի քանի բնորոշ օրինակներ:

1բ. S'jS—առաջին հիմքային բաղադրիչի քերականական ձևավորում: Այս ենթակաղապարը կարող է ունենալ տարբերակումներ՝ կախված սկզբնահիմքի խոսքիմասային պատկանելությունից և վերջիններիս ձևա-

բանական հատկանիշներից. ա) անվանական բաղադրիչի ուղղականից տարբեր հոլովածն՝ կայսերագիր (եզ. սեռ.), բարեացապարտ (հոգն. սեռ.), ձերբակալ (եզ. գործ.), մարդկաման (հոգն. ուղղ.) և այլն, բ) բայական բաղադրիչի դեպքում՝ անցյալ կատարյալի ցոյական հիմք՝ ընթացակից, անորոշ դերբային համընկնող հիմք՝ ծնելաւէր, փոխելապատեաւ: Այս օրինակները հազվադեպ են, քանի որ բայական սկզբնահիմքն ինքնին որպէս առաջին բաղադրիչ հանդես է գալիս բացառիկ դեպքերում:

1գ. ՏյՏՖ—երկրորդ հիմքային բաղադրիչի քերականական ձևավորում: Այստեղ գործ ունենք հիմնականում բայական հիմքերի հետ (ներկայի սոսկածանցավոր՝ բարձրարոյի, անցյալ կատարյալի ցոյական՝ ավախադաց, այդ թվում նաև պատճառական՝ ամենակեցոյց) կամ հարացուցային որևէ այլ ձևի համընկնող հիմք՝ փաջալեւ, բացագոյ և այլն: Անվանական հիմքի դեպքում սակավադեպ ունենք երկրորդ բաղադրիչի հոգնակի ձև՝ հնգախալաք, եօթնամուրաւիք, բացակողմանք, ջերմադուրնք: Եզակի օրինակ է անվանական սկզբնահիմքի թեք հոլովածնով վկայված միամօր բառը:

1դ. ՏյՏՖ—1ա. և 1գ. ենթակադապարների համակցումը՝ առաջին սկզբնահիմքի հնչյունափոխություն և երկրորդի քերականական ձևավորում՝ գետնազնաց, դիմակաց, երկնակեաց, թախծալից, ծածկաթագոյց:

1ե. ՏյՏՖ—երկու բաղադրիչների քերականական ձևավորում՝ անուանադիր, աստեղակառոյց, շանազգեաց, մերազգեաց:

1զ. ՏյՏ կամ ՏյՏ—երկբաղադրիչ հոդակապավոր բարդությունների առանձին տարատեսակություն, որտեղ առաջին բաղադրիչի վերջին ձայնավորը ձուլվելով հոդակապին, տալիս է ե ձայնակապը: Սա հայտնի ի + ա > ե հնչյունափոխությունն է, որ կարելի է համարել հայերենում ներքին սանդհիի արտահայտութայիններից մեկը: Փաստորեն այստեղ ունենք հիմքի վերջնահնչյութի փոփոխություն՝ հոդակապի ազդեցությամբ, սակայն կադապարի մեջ նշանակում ենք հոդակապի հնչյունափոխություն (ՏյՏ)՝ բառի կառուցվածքն ավելի ճշգրիտ արտացոլելու համար: Կադապարի ներկայացման երկրորդ տարբերակը՝ ՏյՏ, կարելի է դիտել որպես նրա հետևյալ մեկնաբանության արդյունք՝ բարեգործ = բար(ի) + (ի + ա > ե) + գործ, այսինքն՝ քանի որ առաջին բաղադրիչի վերջին ձայնավորը միանում է հոդակապին, ապա առաջին հիմքը հանդես է գալիս հնչյունափոխված ձևով: ՏյՏ տարբերակի դեպքում այդ երևույթն անտեսվում է:

Այս կադապարով զգալի թվով կազմություններ «նենք՝ ալի, աղաւնի, աղի, այգի, արծուի, բարի, գերի, գինի, ընտանի, լկտի, խեցի, կաւասի,

կարի, կարծի, հոգի. 66ի, մի, մոլի, յղի, ոգի, ոսկի, որդի, ուղի, տեղի, փոշի բաղադրիչներով:

Այս կաղապարին ենք դասում նաև որոշ բառեր, որոնց ազատ հիմքը —ի հանգը չունի, բայց որոնք բարդությունների մեջ ցուցաբերում են նմանատիպ հնչյունափոխություն՝ իջեվան (կա նաև իջավան տարբերակը), օթեան, հնգեւտասան, ծաղկեռոն, յորդեգնաց (յորդագնաց ավելի սովորական տարբերակով), թերևս նաև ֆառեամ, վաղեմի և մի քանի այլ դեպքերում (այդ մասին տե՛ս SS, (SS)a կաղապարներում):

Հետաքրքրական օրինակներ են բարեախորժ, բարեանուն, բարեաւաց, ոսկեօղ կազմությունները, որտեղ ձայնավորով սկսվող երկրորդ բաղադրիչից առաջ նույնպես տեղի ունի ի+ա>ե հնչյունափոխությունը. (բարի+ա+ախորժ). թեև օրինաչափորեն սպասվում էր կամ երկու բաղադրիչների անհոդակապ միացում առանց որևէ հնչյունափոխության, ինչպես որ վկայված են բարիանուն, բարիաւաց (SS կաղապարով), կամ առաջին բաղադրիչի վերջին ձայնավորի հնչյունափոխություն՝ ձայնավորների հորանջից խուսափելու համար: Ունենք վկայված նաև այդ կարգի օրինակներ՝ բարեբշմեհիկ, հոգեռանդ (ի-ի անկում հաջորդող ե-ի ազդեցությամբ), բարեաաց, բարեւար (ի+ա>ե հնչյունափոխություն)՝ SS և SS¹ կաղապարներով:

1է. ՏյՏ¹—նախորդի տարբերակն է՝ երկրորդ բաղադրիչի քերականական ձևավորումով՝ ոսկեհանք, ուղեգնաց:

Գրաբարում զգալի թիվ են կազմում ածանցավոր, այսպես կոչված, երկրորդային հիմքերով բարդությունները, որոնք վկայված են բազմազան կաղապարներով: Հասկանալի է, որ բարդության ածանցավոր հիմքեր են ստեղծվում ոչ բոլոր ածանցների օգնությամբ: Հատկապես այդ վերաբերում է եզրային ածանցներին, որոնցից հետո բառին այլևս նոր բառակազմական մասնիկ չի կարող ավելանալ: Դրանց կցումը փաստորեն դառնում է բառակազմական պրոցեսի վերջին քայլը, նրա ավարտը: Այդպիսի ածանցներից են —ական, —աբար, —ապէս, —օրէն, մեծ մասամբ նաև —ութիւն, ան— և այլն: Այս տեսակետից պետք է շեշտել մակբայակերտ ածանցների ոչ գործուն դերը, քանի որ մակբայներն ինքնին բառակազմության մեջ ակտիվ մասնակցություն չունեն, բնորոշվում են նվազագույն արժույթայնությամբ և սակավ դեպքերում են նախատիպ հանդիսանում այլ բաղադրությունների համար: Երկրորդային հիմքեր կազմելու մեջ սահմանափակ է նաև այսպես կոչված քերականական ածանցների դերը: Այսպես —ևալ, —ող, —իչ ածանցները բաղադրություններ էն կազմում բայական հիմքերից և կցվում են ամբողջ բայահիմքին, անկախ նրա կազ-

մությունից: Մյուս ածանցները, թեև սկզբունքորեն կարող են հանդես գալ բարդությունների ածանցավոր հիմքերում, սակայն, քանի որ ինքնըստինքյան գործածման մեծ հաճախականություն չունեն, ապա ածանցավոր հիմքերով բարդությունների մեջ ես սակավ դեպքերում են հանդիպում: Համեմատաբար քիչ են նախածանցավոր երկրորդային հիմքերը:

Ածանցավոր հիմքերով բարդությունները ներկայացված են հետևյալ կաղապարներով.

2. (aS)յS—առողջամիտ: Այստեղ պետք է նշել, որ թեև ան- ժխտական նախածանցը կիրառման մեծ հաճախականություն ունի, բայց նշված կաղապարում նրա գործածությունը անհամեմատ սահմանափակ է, քանի որ այն մեծ մասամբ վերաբերում է ամբողջ կազմությանը և ստեղծում է բարդ ածանցավոր բառեր ըստ հետևյալ կաղապարի՝ a(SյS) ան+աստուածասէր: Տվյալ դեպքում կաղապարի ճիշտ ընտրության համար կարող է հիմք ծառայել առանց ան- նախածանցի բառի գոյությունը. եթե այն վկայված է, ապա գործ ունենք վերջին կաղապարի հետ, իսկ այն դեպքերում, երբ նշված նախածանցի անջատումից հետո մնացած մասը վկայված չէ կամ անիմաստ է, ապա տվյալ բառը վերաբերում է առաջին կաղապարին, ինչպես օր.՝ անբծախօս՝ հնարավոր չէ ան+բծախօս տրոհումը, այլ միայն անբ(ի)ծ+ա+խօս: Այսպիսի օրինակները համեմատաբար սակավաթիվ են, ի տարբերություն a(SյS) կաղապարով վկայված ալելի մեծ թվով դեպքերի:

Այն դեպքերում, երբ բառը կարող է ունենալ այսպես կոչված կրկնակի պատճառաբանվածություն, այսինքն՝ երբ երկու կաղապարներն էլ հնարավոր են, պետք է դիմել բառի բառակազմական իմաստին՝ ըստ բնագրային օրինակների: Այսպես, անաստուածասէր բառը կարող է մեկնաբանվել թե՛ որպես ան+աստուածասէր, թե՛ որպես անաստուած+ասէր (առանձին գործածվում են երկու հնարավոր սերող հիմքերն էլ՝ անաստուած և աստուածասէր), բայց քանի որ վկայված է միայն «ոչ-աստվածասեր» բառակազմական իմաստը (և ոչ թե «անաստվածներին սիրող»), հետևաբար բառը պատկանում է ածանցական կաղապարներին, a(SյS):

Բերում ենք մեր ընտրանքում հանդիպած օրինակները՝ ըստ առանձին նախածանցների.

ան—անաղօտաբորբոք, անամօթափառ, անապատասէր, անաստուածախօս, անաստուածապար, անբաւազէտ, անբաւազօր, անբաւալօղ, անբաւապարգև, անեղաշէն, անկարծակամ, անկարծահաս, անմահաճաշակ, անմահանման, անսլակասագիր, անպատեհակից, անփայտակերտ ան-

փոխաբերուն, անփոխահաւատ, անփոխաման, անփորձաբերձ, անփորձա-
յաղթ

առ—առաւելագործ, առաւելահրաշ, առաւելասքանչ, առժամագիւտ,
առողջագործ, առողջամիտ, առստուերագիր

աբբ—արքեպիսկոպոսապետ

դժ—դժկամակից

ընդ—ընդարձակաձեռն, ընդարձակամիտ, ընդարձակասուն, ընդար-
ձակասրահ, ընդերկայնամիտ, ընդունայնախօս, ընդունայնակարծ, ըն-
դունայնամիտ, ընդունայնապարծ, ընդունայնավաստակ, ընդվայրաբոյս,
ընդվայրախոյզ, ընդվայրախօս, ընդվայրահար, ընդվայրայած, ընդվայ-
րապաճոյճ, ընդվայրապատիւ, ընդվայրասուն, ընդվայրավաստակ, ընդ-
վայրաքնին

ի—իսպասուագէն, իվայրածիգ

համ—համաշխարհագործ

յ—յառաջագէտ, յառաջագիր, յառաջագիւտ, յառաջագուշակ, յառա-
ջագէմ, յառաջախոհ, յառաջախօս, յառաջահրաւեր, յառաջամուխ, յառա-
ջաշփ, յառաջապահ, յառաջապատում, յառաջավաստակ, յառաջատէս,
յառաջացոյց

տ—տկարամիտ

ց—ցալգակոիւ, ցալգացնոր

ձա. (aS)jS

աւն¹—անբժախօս⁶³ (հնչյունափոխական տարբերակ՝ ամբժախօս),
անսկզբնակից, անսկզբնասէր, անփութասէր, անօրինածին

ընդ—ընդդիմաբախ, ընդդիմակից, ընդդիմակողմն, ընդդիմամարտ,
ընդդիմասովոր, ընդդիմատիպ, ընդդիմափառ, ընդերկնահաջ, ընդհանրա-
տարած, ընդմիջաշաւիղ

տ—տգիտահալած

ձբ. (aS)jS¹

աւն — անաւագակեր, անչափակալ

առ—առընթերագիր, առընթերակայ, առընթերակաց

ընդ—ընդարձակագնաց, ընդարձակատար, ընդվայրագնաց, ընդ-
վայրահալաց

ընդ—նախածանցի ըն տարբերակով՝ ընտեղակաց

յ—յառաջագիր, յառաջախաղաց, յառաջակալ, յառաջակաց, յառա-
ջահալաց, յառաջամուտ, յառաջայանց, յառաջասլաց, յառաջատու

ձգ. (rS)jS¹

ընդ—ընդդիմադարձ, ընդդիմակալ, ընդդիմակայ, ընդդիմակաց,
ընդմտատար

2դ. (aS^f)jS

աճ²—անկողնակից (հնչյունական տարբերակ՝ ընկողնակից)

առ—առանձնագործ

2ե. (aS^f)jS^f

առ—առանձնակաց

2դ. [a(aS)]jS—առաջին բաղադրիչը երկու նախածանցով: Այս կազմությունները վկայված են հիմնականում յանկաբժ բառով, ընդ որում մի շարք դեպքերում ունենք նաև անկաբժ հիմքը (տե՛ս վերը՝ անկաբժահաւ և ալն), այնպես որ յ-նախդիր-նախածանցն այս բաղադրություններում թերևս կորցրել է իր իմաստային բեռնվածությունը և մնացել որպես հավելուրդային ձևական տարր. օրինակներն են՝ յանկարծագիւտ, յանկարծագործ, յանկարծադէմ, յանկարծադէս, յանկարծաթափ, յանկարծածագ, յանկարծածին, յանկարծակամ, յանկարծահաս:

2է. (ajS)jS—այս ենթակաղապարով վկայված են սակավաթիվ օրինակներ, որտեղ առաջին հիմնային բաղադրիչում նախածանցը արմատին է միանում հոդակապով.

համ—համահասակակից, համաձայնակից⁶⁴

2ը. (ajS)jS

համ—համաբնակից

յար—յարաձգակից

3. (Sa)jS—նշված կաղապարը նախորդի համեմատությամբ աչքի է ընկնում ավելի մեծ գործառական բեռնվածությամբ, ընդ որում, բնականաբար հանդես է բերում ածանցների ավելի մեծ բազմազանություն, քանի որ գրաբարի (ընդհանրապես հայերենի) նախածանցների թիվը զգալիորեն զիջում է վերջածանցների թվին: Վկայված են օրինակներ հետևյալ վերջածանցներով.

—ակ—ամբարակապետ (համբարակապետ), բոլորակածիր, բոլորակաձև, երասանակազանց, զանգակաձայն, խառնակաբան, խօսակակից, պահակափոխ, սուտակասպաս, սրահակաձև, տափակաքիթ, տեսակապետ
—ական—բազմականակից, բաւականագոր

—աղ—խանդաղակաթ

—այն—միայնաբան, միայնագործ

—ան—բաժանակամ, բաժանակից, իշխանակին, իշխանակիր, իշխանակից, իշխանասէր, իշխանափոխ, խորանակից, խորանաձև, խորանանման, խորանափեղկ

-անակ— ժամանակագիր, ժամանակակետ, ժամանակակից, ժամա-
 նակաչափ, ժամանակացոյց, ժամանակափայլ
 -անդակ— ալանդականփառ
 -ապար— վայրապարազարդ, վայրապարսխօս
 -ար— զարդարագիր
 -արան— աւետարանագիր, աւետարանագործ, աւետարանաժողով, աւետարանաշահ, կերպարանակից, կերպարանափոխ, շտեմարանապետ
 -աւ— իրաւաբան, իրաւագետ, իրաւազարդ, իրաւախոհ/իրաւախորհ, իրաւսոյզ, սակաւագին, սակաւաթիւ, սակաւահաւատ, սակաւաձեռն, սակաւամեղ, սակաւամիտ, սակաւանիտ, սակաւապետ, սակաւավախճան
 -աւոր— ահաւորալուր, թագաւորաբնակ, թագաւորագիր, թագաւորակից, թագաւորանիտ, կեղծաւորակից, չափաւորակից, սպասաւորակից, փառաւորակից
 -եղ— բոլորեղակերպ
 -երէն— հայերէնախօս
 -ել— աղբեւայոյզ
 -էն— ալդրէնածին
 -թար— վատթարագաւակ, վատթարատես
 -իւղ— երկիւղագարդ
 -իւն— արդիւնաբեր, արդիւնագործ, արդիւնակատար
 -ոգ— նորոգագործ, նորոգածն, նորոգաշէն
 -ոզ— աջողածեռն, բաշխողակից, կատարողապետ
 -ոյ— բարոյախօս, բարոյածին, բարոյակից
 -ոտի— սնոտիագործ
 -որ— յորդորամիտ
 -որդ— աւելորդագործ, աւելորդածախ, հաղորդակից, ճանապարհորդակից, որսորդախար
 -ուած— հատուածածն, հերձուածապետ, մանուածապատ, ստեղծուածագործ
 -ութիւն— արդարութիւնաբեր, արքայութիւնաբեր, միութարութիւնաբեր, յարութիւնագործ, յարութիւնակից, նեղութիւնակիր, ցանկութիւնասեր, փրկութիւնագործ, քաւութիւնաբեր, օրհնութիւնաբեր
 -ումն— ուսումնակից, ուսումնասէր
 -ուոր— երկուորածին, զինուորակից
 -ուտ— կորուստախան
 -(ա)պան— պահպանակից, պահպանապետ/պահպանապետ
 -ս— յետսամիտ

-ստ (-աստ, -եստ) — զգաստասէր, զգեստապարոյր, իմաստաբան, իմաստախնդիր, իմաստախորհ, իմաստակարծ, իմաստակիր, իմաստահանճար, իմաստաճեմ, իմաստայեղց, իմաստապարզեմ, իմաստասէր

-բորդ — շորրորդապետ

-օն — զգօնամիտ, պաշտօնասէր. պաշտօնակից

Յա. (Sa)jS

-ակ — կապուտակաձև, կուտակադէզ, նուիրակապետ, օրինակագիր

-ակաճ — շինականաշէն, պատուականագիր

-ան — կռանագործ, կռանակուռ, նշանագիր, նշանագիրտ, նշանագործ, նշանադէտ, նշանադրոշմ, նշանալոյծ, նշանախեց, նշանախնդիր, նշանակապ, նշանակերտ, նշանակիր, նշանացոյց, պատուիրանազանց, պատուիրանակատար, պատուիրանապահ

-ատ — կնատածործ

-ատուր — բնատրակից, թունատրարեր, լուսատրամիտ

-եղ — շքեղազարդ, շքեղակերպ, շքեղաշուք

-ող — խտրողադիւթ, պատմողական

-որդ — կցորդակից, ուղղորդագնաց

-ու — եղջերուահար, եղջերուաքաղ

-ուած — շինուածաձև

-ստ — հանգստաբեր, հանգստասէր

Յբ. (Sa)jS

-անի (>ան) — արժանակշիռ, արժանահաւատ, արժանապարտ, արժանատես, արժանափալլ, արժանափառ

-անք (>ան) — կապանակից, կապանապահ, յորձանախոր, յորձանածիգ

-գին (>գն) — ուժգնասիրտ

-եալ (>ել) — առաքելաբան, առաքելագործ, առաքելախօս, առաքելակարգ, առաքելակից, առաքելահրաման, առաքելանման, առաքելաշնորհ, առաքելաջահ, առաքելաջան, առաքելասպան, կատարելագործ, կատարելածին, կատարելակից, կատարելամիտ, հեծելազօր, հեծելախումբ, շիջելափառ

-եամն (>եմն) — այծեմնաձև

-եան (>են) — պատենադէն, պատենաթև

-ելի (>ել) — սքանչելագործ, սքանչելախառն, սքանչելակերպ, սքանչելաշուք

-եղի (>եղ) — աղտեղագործ, աղտեղահանդերձ, աղտեղասէր

–ենի (>են) — այծենակաճ, հայրենակատար, հայրենասէր, վայրենամիտ

–եցիկ (>եցկ) — գեղեցկագործ (նույն գեղեցիկ բաղադրիչով ունենք 22 օրինակ)

–ի (>Ø) — ծիրանազարդ, ծիրանածայր, ծիրանածին, ծիրանակիղն, ծիրանակիր, ծիրանաներկ, ծիրանավաճառ, ծիրանափառ, կորովաձիգ

–իլ (>լ) — տեսչասեր

–իկ (>կ) — եղնկաբերան, հնդկավան, պարսկադեն, սաստկակոծ, սաստկաձայն, սաստկամահ, սաստկայաղթ, սաստկաջինջ

–ին (>ն) — առաջնածին, առաջնապատում, առաջնապարգև, առաջնասբանչ, մեկնահանդերձ, յետնածեր, յետնամեղ, վերնագաւառ, վերնագիր, վերնադուռն, վերնազարդ, վերնախարիսխ, վերնախնամ, վերնակողմն, վերնայարկ, վերնապարգև, վերնատուն, վերնափեղկ

–իւ (>ու) — ազնուագութ, ազնուատոհմ

–իքն (>կն) — երեքկնայարկ, կրկնաբուլիս, կրկնամեռ, կրկնայարկ, կրկնապարիսպ, կրկնաձայն, կրկնակերտ, կրկնաքաշ

–նի (>ն) — գաղտնագործ, գաղտնաշշուռնջ

–ոյկ (>ուկ) — խարուկածին

–ոյն (>ուն) — հանգունակից, ողջունաբեր, ողջունալի, ողջունապատում, ողջունացոյց

–ութին (>ուրեն) — խոտվութենապարտ

–ումն (>մն) — երգմնահար, երգմնայեղց, երգմնասուտ, ուսմնակից

–ուն (>ն) — արթնամիտ, խօսնակից

–ունդ (>նդ) — ծննդաբախտ, ծննդաբան, ծննդագործ, ծննդակարգ, ծննդակից, ծննդապետ, սննդակից

–ունի (>ուն) — տերունավայել

–ուն(f) (>ն) — կոչնատէր

–ուչ (>չ) — վայելչակերպ, վայելչատարած

–ուստ (>ստ) — կորստաբեր, կորստախառն, կորստապատիր, կորստապէր, հարստաբուռն, հարստակուլ, հարստահար

–ուրդ (>րդ) — ժողովրդախնամ, ժողովրդապետ, ժողովրդասպան, ժողովրդավար, խորհրդագետ, խորհրդագլխած, խորհրդակատար, խորհրդակիր, խորհրդակից, խորհրդապահ

Յգ. (S_a)jS

–ազան (>ազն) — սրբազնագործ, սրբազնակատար, սրբազնաստեղծ, սրբազնատիպ

- այն (>են)—մենածին, մենակերպ, մենակոխ, մենակոհ, մենա-
մարտ
- աւոռ (>ւոր)—հոգևորաշահ
- ին (>ն)—լուսնաթիւ, լուսնաժետ, լուսնահար, լուսնապաշտ, միջ-
նաբերդ, միջնալոյս, միջնայարկ, միջնապարիսպ, միջնատուն, միջնա-
ջանկ
- եալ (>ել)—ընտրելակից
- Յդ. (Sa)jS
- ի (+ա>ե)—ծիրանեզարդ, ծիրանեկիր
- Յե. (S^fa)jS
- ուած—ստացուածասէր
- Յզ. (S^fa)jS
- իչ (>չ)—արարչագործ, արարչախնդիր, արարչակից, արարչա-
պաշտ, արարչապետ
- Յէ. (Sa)jS^f
- ակ—երամականայ, երասանականալ
- այն—միայնակեաց, միայնակեր
- ան—բաժանականալ
- արան—շտեմարանալից .
- աւ—սակաւակեաց, սակաւակեր
- աւոռ—թագաւորականաց
- ել—հետեւախաղաց
- իւլ—երկիւղալից
- իւն—արդիւնատու
- ոգ—նորոգատուր
- ստ—իմաստալից, իմաստահայեաց, իմաստատուր
- օն—պաշտօնատար
- Յը. (Sa)jS^f
- ան—պատուիրանադիր
- ստ—հանգստականայ
- Յթ. (Sa)jS^f
- ենի (>են)—հայրենատուր
- իկ (>կ)—սլարսկակորոյս
- ին (>ն)—ստորնականայ
- ումն (>մն)—երդմնակեր
- ունի (>ուն)—արքունատուր, տէրունատուր

—ուրդ (>րդ)— ժողովրդակեր, ժողովրդակեցոյց, խորհրդակալ, խորհրդակոորոյս, խորհրդատօնք

3ժ. (Sa)jS^f

—այն (>են)— մենակեաց

—աւոր (>ւոր)— հոգեորազգաց

—ին (>ն)— լուսնակալ, միջնաթիկունք

3ժա. (S^fa)jS^f

—իշ (>շ)— արարչադիր, արարչատուր

3ժբ. [(Sa)a]jS— առաջին հիմնային բաղադրիչն ունի երկու վերջա-

ծանց

—ան+—ական— իշխանականագործ

—ել+—ակ— հետեւակազօր, հետեւակամարտ

—f+—u— ներքսակողմ, ներքսամուտ, ներքսափակ

3ժգ. [(Sa)a]jS

—իլ+—արան— տեսլարանաձև

—ին+—ակ— մեկնակազէն

3ժդ. [(Sa)a]jS

—ստ+—ուն— իմաստնաբան, իմաստնագիւտ, իմաստնախնդիր

—f+—ին— ներքնագիր, ներքնագունդ, ներքնակողմ, ներքնատուն

3ժե. [(Sa)a]jS

—ունջ+—եան— մշտնջենաբուդիս, մշտնջենակարգ, մշտնջենակից,

մշտնջենահոս, մշտնջենամոռնչ, մշտնջենավառ, մշտնջենատեւ

3ժզ. [(Sa)a]jS^f

—ել+—ակ— հետեւակազնաց

3ժէ. [(Sa)a]jS^f

—f+—ին— ներքնադիր

3ժը. [(Sa)a]jS^t

—ունջ+—եան— մշտնջենակաց, մշտնջենակեաց

3ժթ. [(S^fa)a]jS^f

—ան+—աւոր— կալանաւորակալ

3ի. {[(Sa)a]a}jS— առաջին հիմնային բաղադրիչն ունի երեք փնր-

ջածանց

—f+—ին+—ի (>∅)— ներքինապետ

3իա. {[(Sa)a]a}jS

—ունջ+—եան+—աւոր— մշտնջենաւորակից, մշտնջենաւորակոյս

4. $[\grave{a}(Sa)] jS$ —առաջին հիմնային բաղադրիչն ունի $\acute{a}$ նախածանց,
 $\acute{a}$ վերջածանց.

ան— . . . —ան—անարժանագործ

ան— . . . —աւ—անիրաւագիր, անիրաւակիր

յ— . . . —նղ—յաջողաբախտ

յ— . . . —ս—յետսամիտ

4ա. $[(aS)a] jS$

ան— . . . —ոդ—անարգողասէր

4բ. $[a(\underline{S}a)] jS$

ան— . . . —ան—անպիտանաբան

4գ. $[a(\underline{S}a)] jS$

ան— . . . —ուն ($> \acute{u}$)—անասնաբոյժ, անասնագէտ, անասնամուկ

ան— . . . —եալ ($> \acute{e}$)—անկատարելակիրց

4դ. $[a(\underline{S}a)] jS^f$

ան— . . . —ուն ($> \acute{u}$)—անասնասնոյց

Երկրորդ հիմնային բաղադրիչի ածանցավոր կազմութունների դեպ-
քում նույնպես վկայված են թե՛ նախածանցավոր, թե՛ վերջածանցավոր
բաղադրիչներ:

5. $Sj(aS)$ —Այս կաղապարն իր ենթակաղապարներով (տե՛ս 5ա, 5բ,
5գ) խիստ սահմանափակ կիրառություն ունի, ներկայացված է միայն
հետևյալ օրինակներով.

դժ—ամենադժպատեհ

ներ—ինքնաներգործ

5ա. $Sj(ajS^f)$

տրամ—առեւտրամակայ

ստոր—ալլաստորակայ, ինքնաստորակայ

5բ. $\underline{Sj}(aS)$

զ—ոսկեղօծ

5գ. $\underline{Sj}[a(Sa)]$

պար—բազմապարունակ

Վերջածանցով երկրորդ հիմնային բաղադրիչ ունեցող բարդութուն-
ներն անհամեմատ ավելի տարածված են: Մեր ընտրանքում ներկայաց-
ված են հետևյալ տարատեսակութունները:

6. $Sj(Sa)$ —Այս կաղապարով վկայված են կազմութուններ լրագմա-
զան վերջածանցներով.

—ակ—ամենատեսակ, այժատեսակ, աստուածատեսակ, աստուածա-
տօնակ, արծաթատեսակ, բոցատեսակ, գոլորշատեսակ, դաժանատեսակ,

դժոխատեսակ, դժուարատեսակ, երկատեսակ, թանձրատեսակ, ժանտատեսակ, խաշատեսակ, կարծրատեսակ, հեծատեսակ, հողատեսակ, հրաշատեսակ, հրեշտակատեսակ, մարդահասակ, մարդատեսակ, մեծահասակ, միատեսակ, յաղթահասակ, յարատեսակ, նաւալուղակ, պասեքատօնակ, սառնատեսակ, քաղցրատեսակ, Քրիստոսատեսակ, օծատեսակ, օրապահակ

—ական—ամենաբաւական

—ան—խորայորձան

—անակ—ինքնաժամանակ, հաւասարաժամանակ, տօթաժամանակ

—անբ—յորդահոսանք

—ար—ամենաշարդար, աւագամեծար, հիւրամեծար, մարդայարդար, մեծամեծար, նախամեծար, նուագայարդար, տաճարայարդար, Քրիստոսամեծար

—արան—այլակերպարան

—ացի—աշխարհաքաղաքացի, մարապարսացի, մեծաքաղաքացի

—ալ—արիւնասակաւ, սուղասակաւ

—աւոր—ամենաթագաւոր

—եակ—տաճարասպասեակ

—եան—հողապատեան, ողորկապատեան

—եցիկ—ամենագեղեցիկ, ինքնագեղեցիկ, քաջագեղեցիկ

—ի¹—երկաթագործի, եզրածիրանի

—ի²—թանձրամայրի

—իլ—ամպատեսիլ, աստուածատեսիլ, ատոքատեսիլ, բալատեսիլ, բոցատեսիլ, գարշատեսիլ, դժուարատեսիլ, ժանդատեսիլ, լանջատեսիլ, հեշտատեսիլ, հրապարկատեսիլ, հրեշտակատեսիլ, ճառագայթատեսիլ, մարդատեսիլ, մեծատեսիլ, միատեսիլ, նորատեսիլ, շարատեսիլ, պայծառատեսիլ, քաջատեսիլ

—իկ—գաղանամարտիկ, դժուարամարտիկ, կառամարտիկ, ձիամարտիկ, մերկամարտիկ, նաւամարտիկ, ստուերամարտիկ, վերամարտիկ, քաջամարտիկ

—ին—ականակալիճ

—ին—լարաբաժին, կճղակաբաժին

—իչ—ամենահաստիչ, ամենափրկիչ, մեղաքաւիչ, վրանաբնակիչ

—իբ—այլակարծիք, կեղակարծիք

—ոյ—ազատաբարոյ, աւագակաբարոյ, գաղանաբարոյ, դաժանաբարոյ, դառնաբարոյ, դժուարաբարոյ, իժաբարոյ, ծառայաբարոյ, հայրաբարոյ, հզօրաբարոյ, ճիւղաբարոյ, միաբարոյ, շարաբարոյ, տղայաբարոյ

րոյ, ակնահաճոյ, ամենահաճոյ, անձնահաճոյ, աստուածահաճոյ, դժուարահաճոյ, ինքնահաճոյ, կամահաճոյ, մարդահաճոյ, վատահաճոյ, քաջահաճոյ

-ող—ամենաշնորհող, ամենապարգևող, դիւրագործող, դիւրախաբող, կամակարող, հաւասարակարող, մեծագործող, շարախորհող, քաջայղթող

-ոյք—բարձրագահոյք

-որդ—հողմանախանձորդ

-ոք—ամենաբարիք

-ու—դաժանաբարու, հայրաբարու

-ուած—առասպելաստեղծուած, դժուարախառնուած

-ումն—բոցածագումն, դիւրածախումն, ծանրացաւումն, յեղակարծումն

-ուն—հասկահասուն, մեծապարծուն, ձիավարուն, քաջաբեքուն

ուչ—ամենավայելուչ, ամենատեսուչ, աստվածավայելուչ, ինքնավայելուչ, ինքնատեսուչ, հրեշտակավայելուչ, մարդավայելուչ, մեծավայելուչ, պայծառավայելուչ, վերատեսուչ, փոքրավայելուչ, քաջավայելուչ, քաջատեսուչ, օտարատեսուչ

-ուստ—ամենահարուստ, աշխարհակորուստ, հաստահարուստ

-ուշ—աշխարհածողովուրդ, լայնախորհուրդ, խորախորհուրդ, հզօրախորհուրդ, մեծախորհուրդ, միախորհուրդ, ողջախորհուրդ, շարախորհուրդ, վատախորհուրդ

-ստ—առաջապահեստ, աստուածազգեստ, արջնազգեստ, զանազգեստ, զրահազգեստ, խարաղնազգեստ, խաւարազգեստ, կանաչազգեստ, կարճազգեստ, հանդարտազգեստ, հարսնազգեստ, հաւատազգեստ, մարտազգեստ, մորթազգեստ, նորազգեստ, պայծառազգեստ, պատկերազգեստ, սեւազգեստ, սպիտակազգեստ, տերեւազգեստ, Քրիստոսազգեստ, մահահանգիստ, նաւահանգիստ

-րի—քաջաբերի

-օք—աստուածածանօթ, լաւածանօթ, հրեշտակածանօթ, նախածանօթ, քաջածանօթ, Քրիստոսածանօթ

-օն—գիշերապաշտօն, ժանտապաշտօն, միապաշտօն

-օնք—գաղտագողօնք

-ք—աշխատք, անձրեւաթիւք, արգելավանք, ինքնակեանք, խաշակառք, խոխոմածիգք, ձիազէնք, նախամուտք, նորատիք, շեղախառնք, սալակառք, սալատունք, վարազաթեք, օտարաբարք

ճա. Տյ(Sa)

-ած—երկնահաստած

-ածոյ—բաղմամանուածոյ

—ակ—բազմատեսակ, գձձատեսակ, զօդատեսակ, զազրատեսակ, լուսապեսակ, ծխատեսակ, հրատեսակ, մարգարտատեսակ, մարմնատեսակ, մոխրատեսակ, շնչատեսակ, տղմատեսակ, ցխատեսակ, փրփրատեսակ

—ան—հրահոսան, մտահոսան

—անի—բազմահոմանի

—անոց—մսավաճառանոց

—անի—ձկնատեսանք

—ացի—երկնաքաղաքացի

—եակ—տնասպասեակ

—եան—զինապատեան

—եցիկ—զուգագեղեցիկ

—իլ—բազմատեսիլ, զազրատեսիլ, լուսատեսիլ, կարմրատեսիլ, հրատեսիլ, շնչատեսիլ, սկզբնատեսիլ, սրատեսիլ, սրբատեսիլ

—իկ—բռնամարտիկ, զինամարտիկ, ըմբշամարտիկ, կռիվամարտիկ, հնգամարտիկ, մենամարտիկ

—ին—ջրաբաժին

—իւն—զուգահէլիւն

—իք—բնակարժիք

—ոյ—շղուաբարոյ, շնաբարոյ, բազմահաճոյ, մտահաճոյ, սրտահաճոյ

—ող—գետնակոխող, հանգիտակարող, ստակարծող

—որդ—երկնաճանապարհորդ

—ուն—բազմաբեղուն

—ուչ—ծաղկավայելուչ, մարմնավայելուչ, սրբավայելուչ

—ուրդ—գեսնախորհուրդ, զրախորհուրդ

—ստ—բուսազգեստ, թխազգեստ, լուսազգեստ, կարմրազգեստ, հրազգեստ, մարմնազգեստ, մաքրազգեստ, փշազգեստ

—ֆ—առուահանք, հովուավանք, շինավանք

—օթ—կանխածանօթ

ճբ. Տյ(Տա)

—ազան—ամենասրբազան

—աժ—ամենագթաժ, կենդանագրաժ, հաստաշինաժ

—ակ—աստուածահրաւիրակ, երկազիտակ, հրաշադիտակ

—ան—ալլանշան, աստղանշան, արիւնանշան, բարձրանշան, բոցանշան, խաչանշան, կառանշան, մատնանշան, մեծահոսան, միահեծան,

միանշան, յորդահոսան, նորանշան, պայծառանշան, վատանշան, փողա-
նշան, Քրիստոսանշան

-աւնբ — ծովածփանք

-աւոր — ամենալուսաւոր

-եկիւն — եռահնգեկին

-ենի — ժանտաթղենի, մոլաթղենի, մոլաձիթենի

-ող — ամենակրող, աստուածածնող, դժուարավիճող, իրագիտող, հա-
ւասարակրող

-ոց — խորամիջոց

-ոբ — ամենաբարեք

-ունդ — աշխարհածնունդ, դիւրասնունդ, մայրածնունդ, միասնունդ,
նախածնունդ, նորածնունդ, քաջածնունդ

6գ. S̥j(Sa)

-ածոյ — պղնձակուածոյ

-ակ — բաղմատեղեակ, երկնահրաւիրակ, կիսապատանեակ, ջրասու-
զակ, ջրակուտակ

-աւն — մատենանշան

-աւնակ — բաղմանշանակ, մարմնանշանակ

-ումն — բաղմաշրջումն

-ի — գետնախշտի

-իկ — գետնախշտիկ

-ող — երկրածրող, զուգակշռող, թղթագրող

-որդ — արտասուակցորդ

-ունդ — բաղմածնունդ, դայեկասնունդ, ընդասնունդ, ջրածնունդ

6դ. Sʰj(Sa)

-ակ — ականատեսակ

-առ/ար — գիւցախելառ/գիցախելար

-արաւն — մարդկակերպարան

-իչ — մեղսաբաւիչ

-ոյ — հօրաբարոյ

-ումն — աստեղաբորբքումն

-ուստ — տեառնագալուստ

-ուրդ — մեղսախորհուրդ

6ե. S̥j(Sʰa)

-ի — ահաբեկելի, դժոխաշարժելի, դժուարաբերելի, դիւրագրելի, դիւ-
րադատելի, դիւրակալի, հրաշանաղելի, քաջահամարելի և այլն

-ող — դիւրազայրացող

-ռաժ — աւելաստացում

ճշ. Տj(S^fa)

-ի — չափահաս

-ում — բազմաստացում

-մ — մասնակալք

ճէ. Տj(S^fa)

-անոց — յիշատակներ

-ի — դիւրաբեկելի, դժուարաբեկելի, դժուարաթուփելի, դժուար
խախտելի, դժուարակոտելի, դիւրակրելի

-իկ — ճգնադրեցիկ

-ում — փախստում

ճը. Տj(S^fa)

-ան — իւրակայան

ճջ. Տj(Sa)

-ակ — բարեկեցական, փոշեկեցական, ոսկեկեցական

-անակ — բարեկեցական

-իլ — բարեկեցիկ, ոսկեկեցիկ

-ող — բարեբանող, բարեխորհող, բարեհաշտող

-ոյ — բարեբարոյ, բարեհաճոյ

-ուլ — բարեկալուլ

-ուրդ — բարեխորհուրդ

-ստ — չոգեզգեստ

-ուն — բարեպաշտուն

ճժ. Տj(Sa)

-ան — արժուէնշան, բարենշան

-ունդ — չոգեծնունդ

ճժա. Տj(S^fa)

-ող — բարեխորհող

Երկնիմբ հոգեկապովոր բարդութիւնների մի համեմատաբար փոք-
րաթիվ խումբ է կազմում այն տարատեսակութիւնը, որտեղ երկու հիմ-
քերն էլ ածանցավոր են: Բոլոր հնարավոր դեպքերից V դարի աղբյուր-
ներում վկայված են հետևյալ տարբերակները.

7. (aS)j(Sa)

ան- . . . -ար — անարգամեծար

առ- . . . -իլ — առաւելատեսիլ

առ- . . . -ուրդ — առողջախորհուրդ

ընդ- . . . -իլ — ընդադատատեսիլ

յ- . . . -ակ—յառաջատեսակ, յառաջատօնակ

յ- . . . -իկ—յառաջամարտիկ

յ- . . . -իչ—յառաջամարտիչ

յ- . . . -ուրդ—յառաջախորհուրդ

յ- . . . -ստ—յառաջապահեստ

յ- . . . -օթ—յառաջածանօթ

ց- . . . -օն—ցալգապաշտօն

7ա. (aS)j(Sa)

ան- . . . -ուրդ—անօրինախորհուրդ

7բ. (aS)j(Sa)

ան- . . . -ակ—անհարթադիտակ

ընդ- . . . -ունդ—ընդվայրասնունդ

յ- . . . -ակ—յառաջակրթակ

7գ. (Sa)j(Sa)

-ալն . . . -ակ—միայնատեսակ

-ան . . . -ակ—կենդանատեսակ

-ան . . . -ի—արժանատարփելի

-ան . . . -իլ—արժանատեսիլ

-ան . . . -ուչ—արժանավայելուչ

-անդակ . . . -իլ—այլանդակատեսիլ

-ալ . . . -իլ—սակաւատեսիլ

-ոց . . . -իլ—նորոգատեսիլ

-ստ . . . -ուրդ—իմաստախորհուրդ

-օն . . . -ոյ—զգօնաբարոյ

7դ. (Sa)j(Sa)

-աստան . . . -ակ—բուրաստանատեսակ

7ե. (Sa)j(Sa)

-եալ . . . -ստ—մեռելազգեստ

-եալ . . . -օթ—առաքելածանօթ

-ելի . . . -իլ—սքանչելատեսիլ

-եցիկ . . . -ակ—գեղեցկատեսակ

-եցիկ . . . -իլ—գեղեցկատեսիլ

-եցիկ . . . -ուչ—գեղեցկավայելուչ

-իկ . . . -ակ—սաստկատեսակ

-իկ . . . -ոյց—սաստկասառույց

-ի . . . -ստ—ծիրանազգեստ

-իւ . . . -օն—աղնուպաշտօն

—ումն ... —ակ—ցասմանատեսակ

—ուն ... —ուդ—թաքնախորհուրդ

—ուչ ... —ակ—վայելչատեսակ

7գ. (Sa)j(Sa)

—այն ... —ակ—մենատեսակ

—ազան ... —ուչ—սրբազնավայելուչ

—ին ... —ի—միջնածիրանի

—ին ... —f—լուսնախտիրք

7է. (Sa)j(Sa)

—աւ ... —ան—սակաւանշան

—կան. ... —իչ—վարձկանագրիչ

7ը. (Sa)j(Sa)

—ակ ... —ունդ—բնականունդ

—ան ... —ակ—նշանադիմակ

7թ. (Sa)j(Sa)

—եալ ... —ան—առաքելանշան

—եակ ... —ին—պատանեկատուին

—եցիկ ... —ակ—գեղեցկադիմակ, գեղեցկադիտակ

—իկ ... —ումն—սաստկաբուրումն

—ին ... —անդ—վերնադրանդ

—ուկ ... —ան—յատկանշան

7ժ. (Sa)j(S^fa)

—եցիկ ... —ի—գեղեցկատարփելի

7ժա. (Sa)j(S^fa)

—ին ... —ոդ—վերնատուդ

7ժբ. [a(aS)]j(Sa)

յ—+ան ... ումն—յանկարծացասումն

7ժգ. [a(Sa)]j(Sa)

ան ... —ուն ... —ոյ—անասնաբարոյ

ան ... —ուն ... —ութիւն—անասնազոհութիւն

Ածանցավոր երկրորդային հիմքերից կազմված բարդությունները, չնայած իրենց կաղապարների բազմազանությանը, քանակական տեսակետից մեծ թիվ չունեն և կազմում են գրաբարի բարդությունների ընդամենը 17,6 տոկոսը (ներառյալ նաև SS հիմնակաղապարի դեպքերը, որոնք կներկայացվեն ստորև՝ 17—19 կաղապարների տակ)։

Երկհիմք հոդակապավոր բարդությունների մի տարատեսակությունն է՝ կազմում նույն արմատի կրկնությամբ ստացվող կաղապարը, որն ունի

կառուցվածքային երկու տարբերակ. 1) երբ բաղադրիչները կրկնվում են նույնությամբ (առաջին բաղադրիչի շեշտափոխական հնչյունափոխությունն այստեղ էական չենք համարում, թեև առանձնացնում ենք որպես հատուկ ենթակաղապար) և 2) երբ բաղադրիչներն ունեն հնչյունական տարբերություններ: Այս կառույցները թեև ունեն բավական մեծ հնչյուն, սակայն գործուն են նաև ուսումնասիրվող շրջանի համար, ընդհանրապես հատուկ են խոսակցական լեզվին և ժամանակակից բարբառներին: Մեր ընտրանքում հանդիպել են հետևյալ օրինակները.

8. SjS—գունդագունդ, դառնադառն, դասադաս, դարձադարձ, դեռադեռ, դէզադէզ, զանազան, ժիրաժիր, կերպակերպ, կորակոր, մանրամանր, մեծամեծ, նորանոր, շեղջաշեղջ, չարաչար, ջերմաջերմ, տարմատարմ

8ա. SjS—բնաբուն, գիշագէշ, գունագոյն, դիզագէզ

8բ. SjS—այս ենթակաղապարում երկրորդ բաղադրիչը հնչյունապես նույնությամբ չի համապատասխանում առաջինին: Այս բառերը, թերևս, հնդեվրոպական միասնության շրջանից ժառանգված բառակազմական կաղապարներից մեկի արտահայտություն են: Պահպանվել են սակավաթիվ բառեր՝ մոտավորապես մեկ տասնյակի չափ, ընդ որում երբեմն միազանգել է երկրորդ բաղադրիչի իմաստը, և ոչ կանոնավոր հնչյունափոխության հետևանքով այն երբեմն դժվարությամբ է գիտակցվում որպես առաջինի փոփոխված ձև: Ունենք հետևյալ օրինակները՝ աղբախուղր, աղխամախ, աղջամուղջ, աղտամուղտ, արհամարհ, բարձրաբերձ, ժանտաժուտ, խաժամուժ, խառնամառն, խուժաղուժ, կերակուր, հաստաբեստ, հաստամեստ:

Ինչպես նշվել է, գրաբարի բառակազմության առանձնահատուկ ձևվերից մեկն է նաև շաղկապների և նախդիրների հանդես գալը հոդակապի դերում: Շաղկապներից այդ գործառությունը կատարում են և-ը և ու-ն, ընդ որում նրանք երբեմն կարող են հանդես գալ միևնույն դիրքերում որպես ազատ տարբերակներ: Ինչպես SjS կաղապարի դեպքում, այստեղ ևս ունենք միևնույն արմատի կրկնությամբ կազմված ձևեր, ընդ որում, ինչպես միաձուլվ, այնպես էլ անջատ բաղադրիչներով կազմություններ:

9. ScS—և շաղկապով՝ այրեձի, ևրբեձ, թոհեթ/թոխեթխ, կալեկապ, հարցեխնդիր, հարցեփորձ, հարցեքնին, միևնույն, որձեձգ, ցանեցիր, ու շաղկապով՝ աղուհաց, աղուփոխ, այբուբեն(ք), այրուձի, հատուկը-ձիր, հատուկտիր, հարցուփորձ:

Այս կաղապարներին են ենթարկվում նաև հետևյալ թվականները.
եօթնևտասն||եօթնուտասն, ութևտասն||ութուտասն, իննևտասն||իննուտա-
սրն, տասնևհինգ, տասնևեօթն, տասնևութ, ինչպես նաև տասնավորների և
միավորների միացումը սկսած Իսաանմեկ-ից, սակայն սրանք ավելի
մոտ են վերլուծական կազմություններին:

9ա. Տ¹ԸՏ¹—անկեառ, առեանգ, դիրևտար, Էլեէջ, Էլեմուտ, Էրթեեկ,
կացևմնաց, հասևխած, տուրևառ, տարուբեր

9բ. ՏԸՏ—միևնույն արմատի կցումով առաջացած ձևեր. և շաղկա-
պով՝ ալլևալլ, դարիևդարիւ, դէպևդէպ, իսկևիսկ, լիևլի, օնևօն, ու շաղ-
կապով՝ դէպուդէպ, դինչուզինչ, չիուլի

9գ. Տ¹ԸՏ¹—Էլևել, հասուհաս

9դ. Տ-Ը-Տ—նախորդ ենթակաղապարի օրինակներից անջատ գործա-
ծությամբ⁶⁵ հանդիպում են՝ ալլ և ալլ, դարիւ և դարիւ, լի և լի, օն և օն:

Նախորդով կապակցված արմատների կաղապարը կարելի է դիտել
որպես երբեմնի բառակապակցությունների սերտաճում, որտեղ նախդիրն
ալլևս չի գիտակցվում իր իմաստով, ալլ ձևը է բերել ձևական բառակազ-
մական միավորի արժեք: Հետագայում նախդիրների իմաստի մթազնման
հետևանքով կարող են կազմված լինել նոր բառեր ըստ նշված կաղապարի:
Գրաբարի նախդիրներից այս կազմություններում ամենից հաճախ կի-
րառվում է ի-ն, այնուհետև, ըստ նվազող հաճախականության՝ ընդ, ըստ,
զ նախդիրները (նկատի ունենք նաև նույն արմատի կրկնությամբ կազմ-
ված բարդությունները, տե՛ս ստորև).

10. ՏpS

ի—այդիչափ, ափիբերան, բանիբոն, բարձրիզլուխ, բարձրիձայն,
զառիթափ, զառիկող, զառիվայր, զառիվեր (զ և առ նախդիրներն այստեղ
սերտաճել և իմաստի մթազնման հետևանքով մոտեցել են այսպես կոչ-
ված արմատակերպներին), խառնիճաղանճ, յափսիթերս, փորիբաց

ընդ—գիրկընդիսառն, խոչընդակն, խոչընդոտն, ուսընդանութ, յետս-
ընդդեմ

10ա. ՏpS

ի—գլխիբաց, գլխիվայր

ընդ—գրկընդիսառն

10բ. ՏpS¹

ի—գերիվերոյ

Նախդիրներով նույնպես ունենք միևնույն արմատի կրկնությամբ
կազմված բարդություններ, ընդ որում այստեղ ևս հանդիպում են ինչպես

«մաքուր» հիմքեր, այնպես էլ որոշ հնչյունափոխությամբ կամ տարբեր հոլովածներով՝ ըստ հետևյալ կաղապարների.

10գ. SpS

ի— բացիրաց, զատիզատ, ժամիժամ, լուիլու, կէսիկէս, կորիկոր, մօտիմօտ

ընդ— ետընդետ, ժամընդժամ, հոռւընդհոռւ, մերձընդմերձ

10դ. S^fpS^f

ի— տրիտուր

10ե. SpS

ի — խառնիխուռն

10զ. S^fpS

ի — բացէիբաց (իբացէիբաց), ժամէիժամ

10է. (Sa)pS

ի— բացուստիբաց

10ը. SpS^f

ի— կարճիկարճոյ, վերիվերոյ

ըստ— միըստմիօջէ, օրըստօրէ

զ— հետզհետէ

(բաճ)զ— ժամքանդժամ, օրքանդօր

10 թ. S^t-p-S^f

ի— կաղս ի կաղս, կեղծս ի կեղծս:

Գրաբարի բարդությունների թվում աննշան տոկոս են կազմում երեք հիմնական ձևությունվ (արմատով) կաղմությունները (ի տարբերություն երկրորդական ձևությունների, որոնց թիվը մեկ բառի մեջ կարող է հասնել մինչև 5—6-ի), սակայն վկայված են մի շարք հետաքրքրական ենթակաղապարներով: Պետք է նշել, սակայն, որ, բառերն ըստ անմիջական բաղադրիչների վերլուծելիս, այս բարդությունները հանգում են երկհիմք կաղմությունների, որոնցից մեկն իր հերթին կաղմված է երկու հիմքերի միացումից: Այս երկուսի (առաջին երկուսի կամ վերջին երկուսի) կապը միշտ ավելի սերտ է լինում, և նրանք ամբողջ բաղադրության մեջ են մտնում որպես մեկ միաձույլ ամբողջություն: Այդ փաստը հուշում է նաև բառի բառակազմական պատմությունը: Այնպես որ երեք արմատի միացությունը մենք չենք կարող ներկայացնել SSS կաղապարով, որպես բա-

դադրիչների միաժամանակյա կցում, այլ միայն (SS)S կամ S(SS)՝ առաջին երկու կամ վերջին երկու արմատների միացում և հաջորդական կցում երրորդ արմատին՝ բառակազմական գործընթացի հաջորդ քայլում: Ուստի և հոարմատ կազմությունները նույնպես հանգեցվում են SjS կամ SS երկու հիմնակաղապարներից մեկին՝ ըստ հոդակապի առկայության կամ բացակայության: Պետք է նշել նաև, որ հոարմատ բարդություններում հանդիպում են հիմնականում մաքուր սկզբնահիմքերով կազմություններ, ավելի սակավ են ածանցավոր կամ քերականորեն ձևավորված հիմքերը: Առաջին հոդակապավոր բարդությունների հիմնակաղապարով վկայված են հետևյալ տարբերակները. ա) առաջին երկու բաղադրիչների ավելի սերտ կապով.

11. (SS)jS—այսօրածին, արեգակնակէզ, արեգակնակոխ, արեգակնաձեմ, արեգակնանման, արեգակնատես, արեգակնափայլ, արեւելակողմն, կայծակնաբուլիս, կայծակնակերպ, կայծակնաճաճանչ, կատակերգասէր, միանունակիր, յայտյանդիմանակաց, չարախտավատ, չարախտավար, ստորոտաքարշ, վայրագասուն, վերամբարձահան, վերամբարձայած, փայլակնաբորբոք, փայլակնատարած, փայլակնացայտ

11ա. (SS)jS—ջրհեղեղակուլ

11բ. (SS¹)jS—Լօթնառնակին

11գ. (SS¹)jS¹—ծովեղերակայ

11դ. (SS)jS—այլայլախառն, բամբասասէր, կասկածահար, կարկառակոյտ, կսկծակից, չարչարակից, սարսուսէր

11ե. (SS)cS—զիրարդուպէտ

12. (SjS)jS—ամանորաբեր, կամակորախօս, անձնապահապետ, նորափառախնդիր, չարագործակից, փառաբանակից

12ա. (SjS)jS¹—ճգնափործակից

12բ. (SjS)jS—միագլխապետ

12գ. (SjS)jS¹—լծակցատուր

12դ. (S¹1S)jS—առնապատկերագործ

12ե. (SjS)jS—ոսկեհուռադարդ

12զ. (SjS)jS—զանազանակից, զանազանափայլ

բ) Վերջին երկու բաղադրիչի ավելի սերտ կապով.

13. Sj(SjS)—դժուարափաստաբան, դիւրագործակից, դիւրահեշտալի

13ա. Sj(SjS)—բազմապաղաբեր

13բ. Sj(SjS)—ամենաբարեպաշտ

13գ. Sj(SjS¹)—արծաթափոխատու

13դ. $Sj(SS)$ —աշտարակաքարկութ, աստուածապարարկ

13ե. $Sj(SS)$ —աստուածաբարբառ, բախճրաբարբառ, խրամակարկատ, հակառակաբարբառ, հայաբարբառ, հատակարկատ, մարդախողխող, մեծաբարբառ, միաբարբառ, նախաբախբառ, նորախողխող, քաղցրաբարբառ, քարակարկատ

13զ. $Sj(SS)$ —բազմաբարբառ, բազմախողխող, բռնաբարբառ, զուգաբարբառ, խեցակարկատ, կիսախողխող, մշտաբարբառ, նգախարխար, պղծաբարբառ

13է. $S^fj(SS)$ —տեհանաբարբառ

Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանից վկայված են նաև ածանցավոր երկրորդային հիմքերով մի քանի եռարմատ բաղադրություններ, ինչպես՝

14. $Sj[(SjS)^fa]$ —դժուարափաստաբանելի

14ա. $Sj[(SjS)a]$ —ամենակերակրիչ

14բ. $Sj[(S^fa)S]$ —սխալաբանչաշուք

14գ. $Sj[(SS)a]$ —դժոխանաւարկութիւն, մերկավերարկու

14դ. $Sj[(SS^f)a]$ —ամենածաղրառնելի, դժոխածեղնարկելի

14ե. $Sj[(SS)a]$ —ամենաշարշարող

14զ. $Sj[(SS)^fa]$ —դիւրասարսռելի

14է. $Sj[(Sa)S^f]$ —ինքնագեղեցկարար

14ը. $[(Sa)jS]jS$ —իմաստասիրակից

14թ. $[(S^fa)jS]jS$ —արարչագործակից

14ժ. $(aS)j(SS)$ —ընդվայրակոշկոճ

14ժա. $(SS)j(Sa)$ —արեգակնածագութիւն

Գրաբարի բառակազմության մեջ քառաիմատ բաղադրությունները մեր ընտրանքում ներկայացված են միայն մեկ օրինակով՝ հետևյալ կապալարով՝

15. $[(SS)S]jS$ —թափանցանցալոյս

Հիմնակաղապարների մյուս տիպը անհոդակապ երկարմատ կազմություններն են, որոնք նույնպես հանդես են գալիս բազմազան ենթակաղապարներով։ Սրանց մեջ ամենից ավելի գործունը անհնչյունափոխ սկզբնահիմքերի (կամ արմատների) միացումն է։ Քանի որ հայերենի գրավոր զարգացման բոլոր փուլերի համար էլ հոդակապով կապակցությունները ավելի տարածված են, և նույնիսկ ածանցների մի զգալի մասը հիմքերին է կցվում հոդակապի միջոցով (թեև ածանցները հետագայում

Հաճախ սերտաճում են հոգակապի հետ), հայագիտության մեջ ստեղծվել է այն կարծիքը, որ անհոգակապ կազմությունները բարբառային, կամ առնվազն, «ժողովրդաստակացական» ծագում ունեն։ Սակայն քննությունը ցույց է տալիս, որ դրանց մեծ մասը միանգամայն գրական կազմություններ են և երբեմն նույնիսկ անհատական բառակերտման տալավորություն են թողնում, այնպես որ դժվար է դրանց գոյությունը բացատրել որպես խոսակցական լեզվի ազդեցություն։ Պարզապես սա գրաբարի բառակազմական կաղապարներից մեկն է, որ հանդես է գալիս որոշակի պայմաններում։ Ամենից առաջ պետք է նշել բաղադրիչների կցման կետում ձայնավորի առկայությունը, ընդ որում այդ ձայնավորը պատկանում է հիմնականում երկրորդ բաղադրիչին (ձայնավորով սկսվող արմատ)։ Ավելի սակավ են այն դեպքերը, երբ առաջին բաղադրիչն է վերջանում ձայնավորով (այսինքն է, որ գրաբարում ձայնավորահանգ արմատները սահմանափակ տարածում ունեն)։ Էլ ավելի հազվադեպ են այն օրինակները, որտեղ բաղադրիչների կցման կետում հանդիպում են երկու ձայնավոր, ինչպես՝ աղիողոս, բարխանուն, բարխասաց, գիարդ։

Երկրորդ պայմանը կարելի է համարել բաղադրիչների երկարությունը, թեև սա այնքան էլ վճռական դեր չի կատարում: Հնում առանձնապես չէին խուսափում երկար բառեր ստեղծելուց, հատկապես որոշ ոճերում, երբ երկար բառերը խոսքին հանդիսավորություն են հաղորդում: Այդ նկատելի է հատկապես որոշ հեղինակների լեզվում (օր. Ագաթանգեղոսի բնագրում հաճախ հանդիպում ենք —ակամ ածանցի հավելուրդային կիրառության): Բաղադրիչների երկարության պատճառով հոդակապի արտամղման դեպքերը տեղի ունեն, երբ բառը ստանում է 'որևէ լրացուցիչ' բառակազմական ձևույթ՝ այսպես՝ աստուածասէր, բայց աստուածսիրութիւն, աղբատասէր, աղբատսիրութիւն: Այս դեպքերի մասին արդեն խոսվել է երկրորդային հիմքերի կազմությունը ներկայացնելու ժամանակ:

Երկարմատ անհոդակապ բարդությունները ներկայացված են հետևյալ տարբերակներով.

16. ՏՏ—գործառական բեռնվածության տեսակետից գրավում է երկրորդ տեղը ՏյՏ հիմնակաղապարից հետո: Մեր ընտրանքում վկայված է ավելի քան 800 օրինակ (հիմքերի ձևավորման բոլոր տարբերակներով հանդերձ):

Առկա են հնչյունական կառուցվածքի հետևյալ տարատեսակությունները՝

արեղաթաղ—առաջին բաղադրիչը ձայնավորահանգ.

ազատեռալ—երկրորդ բաղադրիչն սկսվում է ձայնավորով.

բանբեր—բաղադրիչների կցվանքում հանդիպում են երկու բաղաձայն.

բաբխասաց—բաղադրիչների կցվանքում հանդիպում են երկու ձայնավոր. գրաբարի համար սա հազվագյուտ օրինակներից է, որովհետև, ինչպես նշվեց, լեզուն խուսափում է հորանջից, և նման դեպքերում տեղի է ունենում ձայնավորների ձուլում (հմմտ. ի+ա>ե հնչյունափոխությունը):

Վկայված է և նույն բառի հնչյունափոխված տարբերակը. բաբխասաց և նույնիսկ բաբխասց, հմմտ. նաև գինաբբու, գինբբու.

16ա. ՏՏ—առաջին բաղադրիչը ենթարկված է շեշտից կախված հնչյունափոխության. բազմամբոխ:

16բ. ՏՏ—առաջին բաղադրիչը քերականորեն ձևավորված: Առկա են հետևյալ դեպքերը.

ա) առաջին բաղադրիչի եզակի սեռական հոլովածն՝ աղբերակն, անուանարկ, արեանառու, հօրեղբայր, հօրորդի, տանտէր, տեառնեղբայր, տեառնորդի, քեռայր, քեռորդի

բ) առաջին բաղադրիչի հոգնակի հայցական հոլովածն՝ օրէնսգէտ, օրէնսդիր, օրէնսդանց, օրէնսխոսորդ, օրէնսպահ, օրէնսպահանջ

գ) անցյալ կատարյալի ցոյական հիմք՝ այրեացաւեր

16գ. SS^f—երկրորդ բաղադրիչը քերականորեն ձևավորված: Առկա են հետևյալ դեպքերը.

ա) երկրորդ բաղադրիչը համընկնում է անցյալ կատարյալի ցոյական հիմքին՝ աղքատատեսաց, ամենիմաց, աստուածասաց, աստուածուրաց, արագընթաց, թօնընկեց, իղեփեաց, կիսայրեաց, միլաղաց, սաղմոսերգեաց, ստնդիաց և այլն

բ) երկրորդ բաղադրիչը համընկնում է անցյալ կատարյալի կրկնավոր հիմքին, դա հայտնի առաջ բացառությունն է, որով վկայված են մի քանի տասնյակ բարդություններ՝ ագոնարար, ազատարար, ամբոխարար, ամենարար, ամոքարար, անուշարար, աշխարհարար, ապականարար, աստուածարար, արդիւնարար, արծաթարար⁶⁷ և այլն

գ) պատճառականի անցյալ կատարյալին համընկնող հիմք՝ ամենուսոյց, աստուածուսոյց, արդարուսոյց, լոյսիջոյց, ձեպանցոյց, ոտնդասոյց, մարդեւոյց

դ) երկրորդ բաղադրիչի եզակի սեռական հոլովածն՝ առուարեան

ե) երկրորդ բաղադրիչի հոգնակի սեռական հոլովածն՝ հինաւուրց, ծերաւուրց

զ) երկրորդ բաղադրիչի հոգնակի ուղղական հոլովածն՝ արեւմուտք, տիեզերք, ամենաւուրք, տապեղուլունք

16դ. SS^f—առաջին բաղադրիչը հնչյունափոխված, երկրորդը՝ քերականորեն ձևավորված: Վկայված են օրինակներ նախորդ ենթակադասարի տարբերակներով.

ա) բարատեաց, զուգընթաց, ընչատեաց, ճշմարտատեաց, կանխասաց, խնկաղաց, ստնդիաց, սրբասաց և այլն

բ) աղմկարար, բքարար, խորտկարար, կենարար, կշռարար, հանդիսարար, տիրարար և այլն

գ) լուսամփոցոյց, ջրածոյց

Անվանական հիմքերով՝ լուսերամք, պատուաւուրք, չմեղս

16ե. SS^f—երկու բաղադրիչներն էլ հնչյունափոխված, երկրորդը՝ քերականական ձևավորումով՝ բարեսաց, բարերար

16զ. S^fS^f—երկու բաղադրիչի քերականական ձևավորում՝ դիւցընկեց, յառաջիկայ, յայնմհետէ, յայսմհետէ, չորքծիք, օրէնսդիր, օրէնսուսոյց:

Ինչպես երկարմատ հողակապավոր բարդությունների դեպքում, այս-
տեղ ևս հիմքերը կարող են լինել նաև երկրորդային, այսինքն՝ ձևավոր-
վել այլևայլ բառակազմական մասնիկներով, հիմնականում նախածանց-
ներով և վերջածանցներով, իսկ երբեմն նախածանցի արժև օւ աջած
նախդիրներով (ի, առ և այլն): Վկայված ենթակաղապարներն այս դեպ-
քում ևս բավական բաղմամբ են, թեև նրանցից յուրաքանչյուրն իրաց-
վում է համեմատաբար սակավաթիվ օրինակներով, իսկ երբեմն պաշ-
պանված ունենք միայն մեկական դեպք:

Ներկայացնում ենք վկայված ենթակաղապարները:

Առաջին հիմնային ածանցավոր բաղադրիչով.

17ա. (aS)S—առաւելև, առձեռնպատրաստ, զօրհանապաղ, ընդ-
վայրած, յայնժամ, յայնկոյս, յայսկոյս, յանձնապատաս, յերկարողի,
յորժամ, չևևս, յառաջախիսկոպոս, յառաջընծայ, յառաջսարկաւագ

17բ. (aS)S^f—յառաջասաց, յառաջընթաց, յառաջիմաց, ընդվայր-
ընկեց

17գ. (aS^f)a—անկողնարկ

17դ. (ajS)S—տարապարտաբոս

17ե. (Sa)S—այլակդեն, թագաւորագգ, թագաւորագն/թագաւորագուն,
իրաւնտիր, խորանարդ, համակդեն, հետիոտն, մուլարանուն, պաշտօ-
նարկ, փառաւորընկալ

17զ. (Sa)S—ամուսնութիւնընկալ, կոստարանձն

17է. (S^fa)S—ականակետդ

17ը. (Sa)S—առաքելաւանդ, գեղեցկադեղն, գեղեցկոտն, երեքկնա-
բօր, խօսնայր, կրկնաբօր, հայրենաւանդ, սաստկանդամ, վերնանկիւն,
քառասնօր

17թ. (Sa)S—լուսնակն, լուսնթագ, միջնանիւ, միջնաշխարհ, միջնորմ

17ժ. (Sa)S^f—առաջիկայ, բաժանարար, բախողարար, իրաւարար,
խորանարար, մերձաւորարար, սակաւերևաց, տեսակարար

17ժա. (Sa)S^f—փքոցուռոցց

17ժբ. (Sa)S^f—անձկայրեաց, գեղեցկարար, երգմնուրաց, հանգըս-
տարար, սքանչելարար

17ժգ. (Sa)S^f—սնտոխաց

17ժդ. [(Sa)a]S^f—իմաստնարար

Երկրորդ հիմնային ածանցավոր բաղադրիչով.

18ա. S(aS)—ամենամբիծ, եռանէ, երազընդհատ, կորնթարդ, մինչ-
չև, նախանձընդդեմ, որոտընդոստ

18բ. $\underline{S}(aS)$ —լծրնդդէմ

18գ. $S^{\dagger}(aS)$ —տեառնընդառաջ

18դ. $\underline{S}(aS^{\dagger})$ —գետնանկողին, շորեքյափք

18ե. $S(Sa)$ —Տվյալ խմբի ենթակաղապարների մեջ օժտված է ամենամեծ գործառական բեռնվածությամբ: Վկայված են զգալի թվով օրինակներ տարբեր վերջածանցներով (տե՛ս նաև 18զ—18թ ենթակաղապարները):

—ակ—ալծերամակ, արձակերասանակ, բանորսակ, դժոխերասանակ, ինքնեղևակ, ինքնէակ, խեղտեակ, կատակերգակ, հարթարդակ, յայտերևակ, ողբերգակ, ուղտերամակ, շարախորժակ, պարերգակ, տիկտեսակ, քնարերգակ

—ական—բայածական

—ան—ամենիշխան, անձնիշխան, աստուածարժան, ինքնիշխան, ճարտասան, ճարտարասան

—եակ—պինասպասեակ

—եայ—ողնդժնեայ

—եար—ազատորենար, աւագորենար, լաւորենար, ծառայորենար, հայորենար, քաջորենար

—եմ—այլուստեք, այլուրեք

—ի—աղանազգի, այլազգի, բիրազգի, բարիազգի, դժոխազգի, հինգչաբաթի, մեծազգի, մեծարգի, միազգի, նոյնազգի, շարազգի, վատազգի, քաջազգի, քարուրազգի, օտարազգի

—իչ—սաղմոսերգիչ

—ոզ—ամենիշխող, բանորսող, սաղմոսերգող

—ու—մեծարգոյ

—ոյն—իւրուրոյն

—ումն—արագուսումն, աւարառումն, դժուարուսումն, դիւրաճումն, ինքնուսումն, շատերդումն, վաղցասումն, վայրածումն, վայրբերումն, վերաբկումն, քաջուսումն, օտարուսումն

—ումն—դրախտաճումն, ծանրարթումն, փայլածումն, քաջաճումն

—ուչ—մեծվայելուչ

—ուդ—երկխորհուրդ

—ստ(աստ)—աղքատիմաստ, ամենիմաստ, աստուածիմաստ, բանիմաստ, գիտապաստ, մեծիմաստ, շարիմաստ

—ք—արեւելք, արեւմուտք

18զ. $\underline{S}(Sa)$

—ան—վիպասան

-ի—բազմազգի, դիւազգի
-ումն—բազմութումն, ստերդումն
-ֆ—ծկնատեանք

18է. S(Sa)

-ալ—այլօրինակ, այնգունակ, այսգունակ, դոյնօրինակ, երկգունակ,
նոյնգունակ, նոյնօրինակ, նորօրինակ, որգունակ, սոյնօրինակ, քանի-
օրինակ

-ային—գոյգերկնային
-անոց—եռակմբանոց
-իչ—բաշուղդիչ, վայրիշիչ

18ը. S(Sa)

-ալ—բազմօրինակ
-անոց—բազմակմբանոց
-ումն—հրձգումն

18թ. S^f(Sa)

-ած—դարձառած
-ել—այնուհետեւ, այսուհետեւ, որովհետեւ
-ոյն—իւրորոյն

18ժ. S(S^fa)

-ած—մեծարարած
-ի³—աստուածատելի, աստուածըմպելի, դժոխեւանելի, դժուարա-
պականելի, դժուարորոսելի, դիւրամփոփելի, դիւրապականելի, դիւրորոշե-
լի, միշտերգելի

-ող—բացբարձող
-ուն—ամենաճեցուն

18ժա. S(S^fa)

-ի³—դժուարարգելի

18ժբ. S^f(S^fa)

-իչ—օրենսդրիչ

18ժգ. S[(Sa)a]

-ալ²+ֆ—վեցօրինակք
-ի+ֆ—վեցաշիք
-ումն+ալ—ինքնութումնակ
-ստ+ուն—ամենիմաստուն

18ժդ. S[(aS)^fa]

բնդ(բմ)– . . . –ի՞—դժուարըմբռնելի, դիւրըմբռնելի, քաջընդունելի
Երկու հիմնային ածանցավոր բաղադրիչներով.

19ա. (aS)(Sa)

առ– . . . –ակ—առինչունակ

գ– . . . –ուն—դառաջասուն

բնդ– . . . –ակ—ընդարձակերասանակ

յ– . . . –ող—յառաջագող

յ– . . . –ումն—յառաջածումն, յառաջառքումն

տ– . . . –ուրդ—տգէտխորհուրդ

19բ. (aS^f)(Sa)

յ– . . . –ակի—յետսերևակի

19գ. (aS)(Sta)

յ– . . . –ումն—յառաջասացումն

19դ. (aS^f)(aS)

չ– . . . գ—չէզոք

19ե. (Sa)(Sa)

–աւոր . . . –ի¹—թագաւորագգի

–քար . . . –ի¹—վատթարագգի

–ի¹ . . . –ուկ—առաջիցեղուկ

19զ. (Sa)(Sa)

–ակ . . . –ի¹—շնակաքի

19է. (Sa)^f(Sa)

–ի . . . –ուն—առաջեւասուն

19ը. (Sa)(Sta)

–ան . . . –ի³—արժանաւատալի

–ան . . . –ող—կենդանարարող

Երկարմատ անհոդակապ կազմութիւնների նկարագրութիւնն ամբողջացնելու համար անհրաժեշտ է դիտարկել նաև նույն արմատի կրկնութեամբ կազմված բարդութիւնները: Դրանք երկու կարգի են՝ բաղադրիչների առավել սերտաճումով տիպը, որոնք ընկալվում են որպէս մեկ բառ մեկ շեշտով, և բաղադրիչների հարաբերական ինքնուրույնութիւնը պահպանած տիպը, որտեղ արմատներն ունեն իրենց շեշտը և ընկալվում են որպէս քիչ թե շատ անկախ միավորներ (այսպէս կոչված հարադիրներ): Երկու տիպերում էլ վկայված են ձևեր ինչպէս նույն անհնչյունափոխ հիմքի կրկնութեամբ, նույնպէս և հիմքի հնչյունական այլեայլ տարբերակ-

ներով, ինչպես այդ տեսանք երկհիմբ հողակապավոր կազմությունների տիպերը քննելիս: Մեր ընտրանքում վկայված են հետևյալ տարբերակները.

20. SS—աղկաղկ, աղտաղտ, ալլալլ, ծործոր, պէսպէս, ջախջախ, վաղվաղ, փոխփոխ

20ա. SS—բարբառ, բարձրբարձ, խևկբեկս, խծբիծ, խուժդուժ, սարսուռ, սպառսպուռ

20բ. S^fS^f—բամբաս

Պետք է սակայն նշել, որ այս կաղապարները, հատկապես երկրորդ տարբերակը, ուսումնասիրվող շրջանում այլևս գործուն չէին, վկայված օրինակները պարզապես ծառանգված կազմություններ են, ստեղծված երբեմնի գործուն կաղապարով: Ունենք այս կաղապարով մի շարք կազմություններ, որոնք բաղադրյալ կարելի է համարել միայն պայմանականորեն, քանի որ դրանք տրոհելի են միայն պատմահամեմատական լեզվաբանության տեսակետից, մանավանդ որ դրանց բաղադրիչները ոչ միայն առանձին չեն վկայված, այլև նույնիսկ չեն պահպանել իրենց ձևախմաստային թեկուզ հարաբերական ինքնուրույնությունը, ինչպես՝ բողբոջ, քրքուռ, գոգիռ, դադառ, կասկած, կառկառ, կոշկոճ, կսկիծ, յողղողղ, շաղշաղի, շոգմոգ, մեղմեխ, պաղպաղ, պղպղ-սկ, փոփոխ և այլն:

Ինչ վերաբերում է անջատ բաղադրիչներով կրկնավորներին, ապա այդ կաղապարը հայերենի բոլոր փուլերում էլ գործուն է եղել և V դարից վկայված է բաղմաթիվ օրինակներով: Ի դեպ նշենք, որ այս կաղապարը անվանական խոսքի մասերից մակբայների կազմության հիմնական նդանակներից մեկն է և ներկայացվում է երեք տարբերակով՝ մաքուր, քերականական ձևավորում ունեցող և ածանցավոր հիմքերի կրկնություն:

21. S—S—ամուր ամուր, այր այր, անդամ անդամ, արագ արագ, գոյն գոյն, գունդ գունդ, դաս դաս, դարգ դարգ, նրագ նրագ, երամ երամ, երանգ երանգ, երկու երկու, երփն երփն, եօթն եօթն, ընտիր ընտիր, իմն իմն, ինչ ինչ, կողմն կողմն, մանր մանր, մասն մասն, մի մի, շեղջ շեղջ, ոմն ոմն, որիշ որիշ, ոք ոք, չորք չորք, պէս պէս, սեղան սեղան, ստեպ ստեպ, վաղ վաղ, վեց վեց, տեղի տեղի, տէր տէր, փայլ փայլ, քաղաք քաղաք, քաջ քաջ.

21ա. S^f—S^f—Այս կաղապարով վկայված են ուղղականից տարբեր չոլովածներ ունեցող բաղադրիչներով կազմություններ.

ա) եղակի սեռական-տրական՝ ամի ամի, ամսոյ ամսոյ, աւուր աւուր, գամու գամու, կարգի կարգի, միոյ միոյ

բ) հոգնակի սեռական-տրական՝ իրաց իրաց, տեղեաց տեղեաց

գ) հոգնակի հայցական՝ բարդս բարդս, գաւառս գաւառս, երախանս երախանս, կերպս կերպս, տեղիս տեղիս

դ) հոգնակի գործիական՝ իւիք իւիք

ե) բաղադրիչների տարբեր հոլովածներով՝ լի զմի, անձամբ անձին

21բ. Sa—Sa—վկայված են կազմություններ հետևյալ ածանցներով.

ակ—գունակ գունակ

—ահակ—ժամանակ ժամանակ

—(ա)սուն—քառասուն քառասուն

—աւ—սակաւ սակաւ, տակաւ տակաւ

—եալ—տեռեալ տեռեալ

—եմ—երբեք երբեք, ուստեք ուստեք, ուրեք ուրեք

—էն—անդէն անդէն

—ի¹—ազգի ազգի

—իւ—դարիւ դարիւ

—ոյն—ուրոյն ուրոյն

21գ. (Sa)ա—(Sa)ա—գունակս գունակս

Ծնարմատ անհոդակապ կազմությունները ներկայացված են հետևյալ ենթակաղապարներով (ինչպես և նախորդ հիմնականապարի համապատասխան տիպերի քննության ժամանակ այստեղ ևս բաղադրությունները հանգեցվում են երկհիմք կազմությունների, բիդ որում փակագծերով արտահայտված է բառի բառակազմական պատմությունը):

22ա. S(SS)—բացօթեագ, երկբարբառ

22բ. S^f(SS)—տանտիկին

22գ. (SS)S—թափանցանց, թէսէտե, որպէսզի

22դ. (SS)S^f—վաղվազընկեց

22ե. (S^fS^f)S—հօրեղբորորդի

Վկայված են և ևս արմատ այնպիսի կազմություններ, որտեղ բառակազմական վերջին քայլը հիմքերի անհոդակապ միացումն է, մինչդեռ դրանցից մեկը (հիմնականում երկրորդը) կարող է իրենից ներկայացնել հոդակապավոր երկարմատ բարդություն, ինչպես՝

22ա. (SjS) S—միաբանամբոխ, խաւարաբոխտարգել

22բ. (SjS) S^f—մեծամեծարար

23գ. S (SjS)—ամենախտալից, հրեքբոլորածև, մեծակայաղօր

23դ. S (SjS)—գիրարհամարհ, հեշտարհամարհ

23ե. S (SjS)—հարճորդեգիր

Եռարմատ կազմութուններում հիմնային բաղադրիչներից մեկը կարող է ածանցավոր լինել:

24ա. S[(Sa)jS]—մերկիմաստասէր

24բ. (SS)(Sa)—վայրագիմաստ

24գ. (Sa)(SjS^f)—յատկանձնակայ

Այսպիսով տեսնում ենք, որ գրաբարի բառակազմական երկու հիմնական եղանակներից մեկը՝ բառաբարդումը, ներկայացված է բավական հարուստ և բազմազան կաղապարներով: Իրենց գործունեության և գործածական բեռնվածության տեսակետից նրանք աչքի են ընկնում խիստ արտահայտված անհամաչափություններ:

Հետևյալ աղյուսակն արտացոլում է մեր ընտրանքում ընդգրկված բարդ բառերի բաշխումն ըստ վերը նկարագրված տարբեր բառակազմական կաղապարների՝ ինչպես բացարձակ թվային արժեքներով, այնպես է տոկոսային հարաբերությամբ: 0,1% -ից փոքր արժեքները չեն նշվում այլ տրվում է նրանց ընդհանուր գումարը ենթակաղապարների խմբի վերջում: Թվերի կլորացումը կատարվում է 0,1-ի, սակավ դեպքերում՝ 1 ամբողջի ճշտությամբ:

Աղյուսակ 1

№	Կադապարներ	Օբեկներ	Թիվը	Տոկոսը
1	2	3	4	5
1			6213	84,6
1	SJS	ազատագոր	3086	
1ա	SJS	ամրակապ	1034	
1բ	SfJS	կայսերագիր	85	
1գ	SJSf	ամպախաղաց	365	
1դ	SJSf	երկնակեաց	189	
1ե	SfJSf	աստեղականոյց	14	
1զ	SJS	բարեգործ	142	
1է	SJSf	ուղեգնաց	23	
Ընդամենը			4938	67,2
2	(aS)JS	առողջամիտ	75	
2ա	(aS)JS	անբծախոս	16	
2բ	(aS)JSf	չառաջախաղաց	19	
2գ	(aS)JSf	ընդդիմադարձ	5	
2դ	(aSf)JS	առանձնագործ	2	
2ե	(aSf)JSf	առանձնակաց	1	
2զ	[a(aS)]JS	յանկարծագիրտ	9	
2է	(aJS)JS	համաձայնակից	2	
2ր	(aJS)JS	յարաձգակից	2	
Ընդամենը			131	1,8
3	(Sa)JS	բոլորակաձիր	132	
3ա	(Sa)JS	կապուտակաձև	39	
3բ	(Sa)JS	արժանակշիռ	154	
3գ	(Sa)JS	սրբազնագործ	21	
3դ	(Sa)JS	ծիրանեղարդ	2	
3ե	(Sfa)JS	ստացուածասէր	1	
3զ	(Sfa)JS	արարչագործ	5	

1	2	3	4	5
3է	(Sa)jS ^f	իմաստահայեաց	18	
3ը	(Sa)jS ^f	պատուիրանագիր	2	
3թ	(Sa)jS ^f	հայրենատուր	11	
3ժ	(Sa)jS ^f	միջնաթիկունք	4	
3ժա	(Sfa)jS ^f	արարչատուր	2	
3ժբ	[(Sa)a]jS	իշխանականագործ	6	
3ժգ	[(Sa)a]jS	տեսլարանածե	2	
3ժդ	[(Sa)a]jS	իմաստնաբան	8	
3ժե	[(Sa)a]jS	մշտնջենաշուղի	7	
3ժզ	[(Sa)a]jS ^f	հետեակագնաց	1	
3ժէ	[(Sa)a]jS ^f	ներքնագիր	1	
3ժբ	[(Sa)a]jS ^f	մշտնջենակեաց	2	
3ժթ	[(Sfa)a]jS ^f	կալանաւորակալ	1	
3ի	{[(Sa)a]a}jS	ներքինապետ	1	
3իա	{[(Sa)a]a}jS	մշտնջենաւորակոյս	2	
Ընդամենը			422	5,7
4	[a(Sa)]jS	անարժանագործ	4	
4ա	[(aS)a]jS	անարգողասէր	1	
4բ	[a(Sa)]jS	անպիտանաբան	1	
4գ	[a(Sa)]jS	անասնաբոյծ	4	
4զ	[a(Sa)]jS ^f	անասնասնոյց	1	
Ընդամենը			11	0,1
5	Sj(aS)	ամենազմպատեհ	2	
5ա	Sj(ajS ^f)	աւելատրամակայ	3	
5բ	Sj(aS)	ոսկեզօծ	1	
5գ	Sj[a(Sa)]	բազմապարունակ	1	
Ընդամենը			7	0,1

1	2	3	4	5
Յ	Sj(Sa)	նաւալուղակ	221	
Յա	Sj(Sa)	բազմատեսակ	68	
Յբ	Sj(Sa)	աստուածահրախրակ	44	
Յգ	Sj(Sa)	երկնահրախրակ	26	
Յդ	Sfj(Sa)	մեղսաքափչ	8	
Յե	Sj(Sfa)	դիրադատելի	24	
Յզ	Sj(Sfa)	բազմատացուած	3	
Յէ	Sj(Sfa)	դժուարժուժալի	10	
Յը	Sfj(Sfa)	խրակայան	1	
Յթ	Sj(Sa)	ոսկետեսիլ	15	
Յժ	Sj(Sa)	հոգեծնունդ	3	
Յժա	Sj(Sfa)	բարետրոդ	1	
Յժբ	Sj[(Sa)a]	աստուածայալտնութիւն	1	
Ընդամենը			425	5,8
Զ	(aS) j(Sa)	անարգամեծար	12	
Զա	(aS) j(Sa)	անօրինախորհուրդ	1	
Զբ	(aS) j(Sa)	անհարթադիտակ	3	
Զգ	(Sa) j(Sa)	նորոգատեսիլ	10	
Զդ	(Sa) j(Sa)	բուրաստանատեսակ	1	
Զե	(Sa) j(Sa)	վայելչատեսակ	13	
Զզ	(Sa) j(Sa)	միջնածիրանի	4	
Զէ	(Sa) j(Sa)	վարձկանագրիչ	2	
Զը	(Sa) j(Sa)	բնակասնունդ	2	
Զթ	(Sa) j(Sa)	զեղեցկադիմակ	7	
Զժ	(Sa) j(Sfa)	զեղեցկատարփելի	1	
Զժա	(Sa) j(Sfa)	վերնատուղ	1	
Զժբ	[a(aS)] j(Sa)	յանկարժացասուն	1	
Զժգ	[a(Sa)] j(Sa)	անասնաբարոյ	2	
Ընդամենը			60	0,8

1	2	3	4	5
8	<u>SjS</u>	գունդագունդ	17	
8ա	<u>SjS</u>	դիզադէզ	4	
8բ	<u>SjS</u>	բարձրաբերձ	13	
Ընդամենը			34	0,5
9	ScS	այրեծի	21	
9ա	SfSf	դիրևտար	10	
9բ	ScS	ալլևալլ	9	
9դ	<u>SfSf</u>	ելևել	2	
9դ	<u>S-c-S</u>	դարիւ և դարիւ	4	
Ընդամենը			46	0,6
10	SpS	այդիլափ	17	
10ա	<u>SpS</u>	զիխիբաց	3	
10բ	SpSf	գերիվերոյ	1	
10դ	<u>SpS</u>	բացիբաց	11	
10դ	<u>SfSpSf</u>	տրիտուր	1	
10ե	<u>SpS</u>	խառնիխուռն	1	
10զ	<u>SfSpS</u>	բացէիբաց	2	
10է	(Sa) pS	բացուտիբաց	1	
10ը	<u>SpSf</u>	կարճի կարճոյ	7	
10թ	<u>Sf-p-Sf</u>	կաղս ի կաղս	2	
Ընդամենը			46	0,6

1	2	3	4	5
11	(SS) jS	ալսօրածին	23	
11ա	(SS) jS	ջրհեղեղակույ	1	
11բ	(SS ^f) jS	եօթնառնակին	1	
11դ	(SS ^f) jS ^f	ծովեղերակալ	1	
11դ	(SS) jS	ալլալլախառն	7	
11ե	(SS) cS	դիարդուպէտ	1	
Ընդամենը			34	0,5
12	(SjS) jS	ամանորաբեր	6	
12ա	(SjS) jS ^f	ճգնափորձալից	1	
12ե	(SjS) jS	միազլխապետ	1	
12դ	(SjS) jS ^f	լծակցատուր	1	
12դ	(S ^f S) jS	առնապատկերագործ	1	
12ե	(SjS) jS	ոսկեհուռազարդ	1	
12դ	(SjS) jS	զանազանակից	2	
Ընդամենը			13	0,2
13	Sj (SjS)	դժուարափաստաբան	3	
13ա	Sj (SjS)	բազմապտղաբեր	1	
13բ	Sj (SjS)	ամենաբարեպաշտ	1	
13դ	Sj (SjS ^f)	արծաթափոխատու	1	
13դ	Sj (SS)	աշտարակաքարկուծ	2	
13ե	Sj (SS)	աստուածաբարբառ	13	
13դ	Sj (SS)	բազմաբարբառ	9	
13է	S ^f j (SS)	տեառնաբարբառ	1	
Ընդամենը			31	0,4

1	2	3	4	5
14	Sj [(SjS) ^f a]	դժուարափաստարանելի	1	
14ա	Sj [(SjS) a]	ամենակերակրիչ	1	
14բ	Sj [(S _a) jS]	մեծասքանչելաշուք	1	
14գ	Sj [(SS) a]	մերկավերարկու	2	
14դ	Sj (SSa)	ամենաճաղրառնելի	2	
14ե	Sj [(SS) a]	ամենաշարշարող	1	
14զ	Sj [(SS) a]	դիւրասարսոնելի	1	
14է	Sj [(Sa) S ^f]	ինքնագեղեցկարար	1	
14ը	[(Sa) jS] jS	իմաստասիրակից	1	
14թ	[(S ^f a) jS] jS	արարչագործակից	1	
14ժ	(aS) j (SS)	ընդվայրակոշկոճ	1	
14ժա	(SS) j (Sa)	արեգական ծագութիւն	1	
Ընդամենը			14	0,2
15	[(SS) S] jS	թափանցանցալոյս	1	
Ընդամենը			1	
11			1133	15,4
16	SS	արեղաթաղ	456	
16ա	SS	բազմամբոխ	119	
16բ	S ^f S	աղբերակն	32	
16գ	SS ^f	աղքատատեաց	138	
16դ	SS ^f	զուգընթաց	48	
16ե	SS ^f	բարեսաց	2	
16զ	S ^f S ^f	օրէնստույց	11	
Ընդամենը			816	11,0

1	2	3	4	5
17ա	(aS) S	առաւելես	14	
17բ	(aS) S ^f	յառաջասաց	4	
17գ	(aS ^f) S	անկողնարկ	1	
17դ	(a)S) S	տարապարտարօտ	1	
17ե	(Sa) S	թագաւորագգ	10	
17դ	(S _a) S	ամռանութիւնընկալ	2	
17է	(S ^f a) S	ակաւ, ակետդ	1	
17ը	(Sa) S	գեղեցկադեղն	10	
17թ	(S _a) S	լուսնակն	5	
17ժ	(Sa) S ^f	բախողարար	9	
17ժա	(Sa) S ^f	փրօցուող	2	
17ժբ	(Sa) S ^f	գեղեցկարար	5	
17ժգ	(S _a) S ^f	սնտոյմաց	1	
17ժդ	[Sa) a]S ^f	իմաստնարար	1	
Ընդամենը			66	0,9
18ա	S (aS)	ամենամբիծ	7	
18բ	S (aS)	լծրնդդէմ	1	
18գ	S (aS)	տեառնընդառաջ	1	
18դ	S (aS ^f)	գետնանկողին	2	
18ե	S (Sa)	բայածական	77	
18դ	S (Sa)	բազմութեան	6	
18է	S (Sa)	այլօրինակ	15	
18ը	S (S _a)	հրձգումն	3	
18թ	S ^f (Sa)	դարձառած	5	
18ժ	S (S ^f a)	մեծարարած	13	
18ժա	S (S ^f a)	դժուարարգելի	1	
18ժբ	S ^f (S ^f a)	օրէնսդրիչ	1	
18ժգ	S [(Sa) a]	ամենիմաստուն	4	
18ժդ	S [(aS) ^f a]	բաջընդունելի	3	
Ընդամենը			139	1,9

1	2	3	4	5
19ա	(aS) (Sa)	տղէտխորհուրդ	7	
19բ	(aSt) (Sa)	յետսերեակի	1	
19գ	(aS) (St'a)	յառաջասացումն	2	
19դ	(aSt) (aS)	չէզոք	1	
19ե	(Sa) (Sa)	թագաւորազգի	3	
19զ	(Sa) (Sa)	շնակաքի	1	
19է	(Sa)f (Sa)	առաջեաւասուն	1	
19ը	(Sa) (St'a)	արժանաւատալի	2	
Ընդամենը			18	0,2
20	<u>SS</u>	ալլալլ	8	
20ա	<u>SS</u>	բարբառ	8	
20բ	<u>StSt'</u>	բամբաս	1	
Ընդամենը			17	0,2
21	<u>S—S</u>	ամուր ամուր	38	
21ա	<u>St—St'</u>	ամսոյ ամսոյ	16	
21բ	<u>Sa—Sa</u>	զունակ զունակ	12	
21գ	<u>(Sa)a—(Sa)a</u>	զունակս զունակս	1	
Ընդամենը			67	0,9
22ա	S (<u>SS</u>)	բացօթեազ	2	
22բ	St (<u>SS</u>)	տանտիկին	1	
22գ	(<u>SS</u>) S	թէպէտե	3	
22զ	(<u>SS</u>) St	վազվազընկեց	1	
22ե	(StSt') S	հօրեղբորորդի	1	
Ընդամենը			8	0,1

1	2	3	4	5
23ա	(SjS) S	միաբանամբոխ	2	
23բ	(SjS) S ^f	մեծամեծարար	1	
23գ	S (SjS)	ամենախտալից	3	
23դ	S (SjS)	դիւրարհամարհ	2	
23ե	S (SjS)	հարձորողեզիր	1	
Ընդամենը			9	0,1
24ա	S[(Sa) jS]	մերկիմաստասէր	1	
24բ	(SS) (Sa)	վայրագիմաստ	1	
24գ	(Sa) (SjS ^f)	յատկանձնակայ	1	
Ընդամենը			3	—
Ընդհանուր թիվը			7346	100

**ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԲԱՂԱԳՐԻՉՆԵՐԻ
ԽՈՍՔԻՄԱՍԱՅԻՆ (ԿԱՐԳԱՅԻՆ) ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Բառակազմական հիմքերի քննության ժամանակ խոսվեց սկզբնահիմքերի խոսքիմասային պատկանելության մասին: Այստեղ այդ հարցին կանդրադառնանք ավելի մանրամասն, ներկայացնելով բառաբարդման մեջ տարբեր խոսքի մասերից առնված սկզբնահիմքերի հնարավոր զուգորդությունները և այդ զուգորդություններից ստացված արդյունքը: Ածանցավոր կազմություններում հիմքերի խոսքիմասային պատկանելության և տարբեր ածանցների հետ սկզբնահիմքերի զուգորդելիության մասին կիրառվի ածանցման քննության ժամանակ: Բարդությունների մեջ հանդես եկող ածանցավոր բաղադրող հիմքերը այստեղ առանձին քննության չենք առնի, քանի որ նրանց խոսքիմասային պատկանելությունը մեծ չափով պայմանավորված է նրանց կազմի մեջ առկա ածանցի ընդլայնով (գոյականակերտ, ածականակերտ, մակբայակերտ և այլ ածանցներ): Այդ իսկ պատճառով բարդությունների բաղադրիչների կարգային բնութագիրը տալիս հենվում ենք միայն առաջնային հիմքեր ունեցող կաղապարների վրա: Դրանք են՝ SjS և SS հիմնակաղապարները և նրանց

այն ենթակաղապարները, որոնցում ունենք միայն արմատի հնչյունա-
փոխություն կամ քերականական ձևավորում, բայց ոչ ածանցում (այն է՝
ՏյՏ հիմնակաղապարի հետ միասին վերցվում են միայն ՏյՏ, Տ'յՏ, ՏյՏ',
ՏյՏ', Տ'յՏ', ՏյՏ, ՏյՏ' ենթակաղապարները, իսկ ՏՏ հիմնակաղապարի
հետ՝ միայն ՏՏ, Տ'Տ, ՏՏ', ՏՏ', Տ'Տ' ենթակաղապարները):

Բարդությունների բաղադրիչների (տվյալ դեպքում սկզբնահիմքերի)
կարգային պատկանելության որոշումը դժվարություններ չի հարուցում
այն դեպքերում, երբ բաղադրիչները վկայված են նաև անկախ արմատ-
ների տեսքով, հատկապես անվանական խոսքի մասերի դեպքում, երբ
չկան փոխանցումներ խոսքի մասերի միջև և անվանաբայական արմա-
տական համանունություն, օրինակ՝ ազգատոհմ—Գ+Գ, ձեռնուկայն—
Գ+Ա, ամբապարիսպ--Ա+Գ, եռականգուն—Խ+Գ, եռամեծ—Թ+Ա, մե-
րակերպ—Գ+Գ, ինքնաբարի—Գ+Ա և այլն: Իրադրությունը պարզ է նաև
բայական (կապված) արմատների դեպքում, եթե ա) դրանք հանդիպում
են միայն բայերի մեջ՝ աղիտաբեր (բերեմ), աշխարհալած (հալածեմ),
նղբաշրասպան (սպանանեմ), ճիւղնկալ (ընկալեմ), տեղեւատարած
(տարածանեմ) և ծագումով բուն բայական են և բ) ունեն քերականա-
կան ձևավորում, այսինքն՝ նրանց ձևաբանական հատկանիշները «մատ-
նում են» նրանց խոսքիմասային պատկանելությունը՝ աղբատաւնոյց,
մտակորոյս (պատճառականի ձև), ուղեգնաց, աղմկաւար (կատարայլի
ձև), անուանաղիւր, ֆրիստոսատուր (հրամայականի ձև), բարձրաթոիչ,
երկնաշու (ներկայի հիմք) և այլն:

Մակայն շատ դեպքերում բարդությունների բաղադրիչների կարգա-
յին պատկանելության որոշումը կապվում է դժվարությունների հետ,
որոնց պատճառները հիմնականում հանգում են հետևյալին.

1. Արմատներն առանձին վկայված չեն. այսպես՝ մոլ արմատը (դի-
ւամոլ) պահանջված է մոլի ածականի կամ մոլիմ բայի մեջ, կուր ար-
մատը միայն բարդությունների մեջ կա (կերակուր, անձրեակուր և այլն,
նաև ի կուր արկանել հարադրության մեջ), ընդ որում նույնիսկ սերող
բայը չի պահանջվել (ինչպես կա կուլ՝ կլանեմ-ի առկայությամբ):

2. Թեև առանձին արմատը վկայված է, սակայն կաղապարում ձևոք
է բերել բառակազմական կամ խոսքիմասային ալլ արժեք. օր.՝ բերանա-
լիւր բառի երկրորդ բաղադրիչը՝ լիւր, առանձին գոյական է, բայց բաղա-
դրության մեջ թվում է ածական կամ բայարմատ (լրանամ կամ նույնիսկ
չվկայված *լրեմ բայի արմատը):

3. Ձեռով համընկնում են բայական մաքուր արմատը և գոյականը⁶⁸,
ընդ որում այստեղ հնարավոր է երկու դեպք. ա) երբ թե՛ բայարմատը,

թե՛ գոյականը հնչյունապես նույնն են, ինչպես՝ գործ-գործեմ-ախտագործ, մարտ-մարտեցիմ-աղանդամարտ, մատն-մատնեմ-անձնամատն, պահանջ-պահանջեմ-հարկապահանջ, հարց-հարցանեմ-հաւահարց և այլն և բ) երբ գոյականը լիաձայն է, իսկ բայարմատը անհնչյունափոխ տարբերակով հանդես չի գալիս բայական հարացույցի որևէ անդամի մեջ: այսպես՝ գէտ, գիր, դէտ, թիւ, ծին, մուտ, շէն, պատում, վէպ, սէր և բազմաթիվ այլ արմատներ, որպես անկախ գոյականներ, բնականաբար, հանդես են գալիս լիաձայն տարբերակներով, մինչդեռ բայերի մեջ հանդիպում են միայն գտ (գտանեմ), գր (գրեմ), դիտ (դիտեմ), բու (թուեմ), ծն (ծնանեմ), մտ (մտանեմ), շին (շինեմ), պատմ (պատմեմ), վիպ (վիպեմ), սիր (սիրեմ) հնչյունափոխված տարբերակներով, ընդ որում լիաձայն տարբերակը հարացույցի ոչ մի անդամի մեջ չի վերականգնվում: Մի շարք հնչյունափոխված բայարմատներ ընդհանրապես չունեն իրենց համապատասխան լիաձայն անկախ գոյականները և անհնչյունափոխ ձևով հանդես են գալիս միայն որպես բարդությունների երկրորդ բաղադրիչ: ինչպես՝ բազմացունդ (ցնդիմ), ամպաշուփ (շփեմ), անձնապուրծ (պուրծանիմ), իսկ որոշ դեպքերում էլ լիաձայն և հնչյունափոխված տարբերակների միջև առկա են ոչ սովորական հնչյունական համապատասխանություններ՝ գիւտ-գիւտ-գտ՝ երախտագիւտ-գտանեմ-եգիւտ:

4) Սերող հիմքը (հետևաբար բաղադրիչի խոսքիմասային պատկանելությունը) պարզելու համար պետք է ենթադրել բառակազմական գաղտնի բայլ: Այսպես, ընթացակից բառի մեջ առաջին բաղադրիչը իբր ձևաբերականական ձևավորումով բայական հիմք է, սակայն տվյալ բաղադրության համար սերող հիմք է ծառայել ընթացի գոյականը՝ Բ ածանցի անկումով՝ ընթաց(ի) + ա + կից: Այս ենթադրությունը կարող է հաստատվել և այն փաստով, որ բայական արմատները որպես բարդության առաջին բաղադրիչ խիստ հազվադեպ են հանդիպում: Ավելի տարածված է հակառակ երևույթը՝ երբ բարդության բաղադրիչը բացահայտորեն անվանական ծագում ունի, բայց տվյալ բաղադրության համար անմիջական սերող հիմք է ծառայել անվանական բայը՝ բայական ածանցի անկումով: այսպես՝ աշխարհաժողով, ամբոխաժողով, հարկաժողով, աշխարհագումար, աշխարհագունդ, աշխարհախումբ, աշխարհակոյտ, աստուածատունկ, աստուածաբարոգ, դիակողովուտ և այլ բառերի մեջ երկրորդ բաղադրիչները ոչ թե անվանական են, այլ բայական, քանի որ անմիջաբար սերում են ժողովեմ, գումարեմ, գնդեմ, խմբեմ, կուտեմ, տնկեմ, փառեմ, կողովուտեմ բայերից և ոչ թե վերջիններիս համար բաղադրող հիմք հանդիսացած համապատասխան գոյականներից: Այս հանգամանքի ան-

տեսումը կարող է հանգեցնել գոյականական և բայական սերող հիմքերի շփոթմանը: Նույնպիսի շփոթ կարող է առաջանալ նաև բայական և ածականական սերող հիմքերի միջև: Այսպես, առաջին հայացքից դժվար է որոշել, առաքաստափակ, առասպելապատիր, բեռապինդ, բեաժածուկ, քոցախառն, աչաբաց, արոռակից և այլ բառերում գործ ունենք փակ, պատիր, պինդ, ծածուկ, խառն, բաց, կից ածականների՞, թե՞ փակեմ, պատեմ, պնդեմ, ծածկեմ, խառնեմ, բանամ, կցեմ բայերի արմատների կամ հարացուցային ձևերի հետ: Նման դեպքերում յուրաքանչյուր կոնկրետ քառում պետք է հաշվի առնել բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերությունը և բառերի բառակազմական իմաստները. օր.՝ երկաթապինդ կարող է մեկնաբանվել ինչպես «երկաթով պնդված» այնպես էլ «երկաթի պես պինդ», բերանաբաց՝ «բաց բերանով» կամ «բերանը բացած», բուցախառն՝ «բոցի հետ խառն» կամ «բոցով խառնված» և այլն: Այսպիսի դեպքերում առաջնորդվում ենք բառարաններում արձանագրված իմաստներով կամ տեքստային օրինակներով:

5) Բացի վերը նշված դեպքերից առկա են նաև խոսքի մասերի դասակարգման, ավելի ճիշտ բառերի խոսքիմասային պատկանելության որոշման ընդհանուր կարգի դժվարություններ, կապված հայերենում գոյականի-ածականի, ածականի-մակբայի ձևաբանական շտաբերակվածության, խոսքի մասերի միջև փոխանցումների, ածականների և այլ խոսքի մասերի գոյականացման և այլ երևույթների հետ: Այսպես, Ա+Բ կաղապար հնարավոր է միայն այն դեպքերում, երբ մի կողմից տեղի ունի ածականի և մակբայի նույնացում, այսինքն՝ ածականի մակբայական կիրառություն (կամ ածականը միաժամանակ մակբայ է)՝ ֆաջաւուն, ֆաջավար, ֆաջաւես (մնացած դեպքերում ունենք Ա+Գ, Ա+Ա՝ ֆաջաձև, ֆաջայանդուզն), մյուս կողմից՝ ածականի և գոյականի նույնացում, այսինքն՝ ածականի գոյականական կիրառություն՝ դառնաբեր, ֆաղցրավաճառ, ֆաղցրատուր, օտարասէր և այլն: Ըստ այդմ էլ որոշվում են բաղադրիչների բառակազմական իմաստները և նրանց միջև եղած հարաբերությունները՝ 1) բուն մակբայ+բայ՝ գործողության հատկանիշ+գործողություն, 2) մակբայական կիրառությամբ ածական+բայ՝ գարձյալ գործողության հատկանիշ+գործողություն, 3) գոյականացված ածական+բայ՝ գործողության առարկա (մեծ մասամբ ուղիղ խնդիր)՝ գործողություն: Ամբողջ բաղադրությունը 1) և 2) դեպքերում լինում է ածական, 3) դեպքում կարող է լինել և՛ ածական, և՛ գոյական, բառակազմական իմաստն է հիմնականում ենթակայական դերբայի իմաստը՝ ճիշտագույն «հիւանդ տեսնող, նայող» (ՆՀԲ):

Այսպիսով, նշված դեպքերում բարդությունների բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելությունը որոշելիս առաջնորդվում ենք հետևյալ սկզբունքներով.

1) Ոչ թե բաղադրիչ սկզբնահիմքերի ստուգաբանական-ծագումնաբանական բնույթով (բայական կամ անվանական), այլ անմիջական սերող հիմքերի կարգային պատկանելությամբ:

2) Սկզբնահիմքերի շարահյուսական զուգորդելիությամբ: Քանի որ բայի հետ զուգորդվում են հիմնականում գոյականն ու մակբայը բաց ոչ ածականը, հետևաբար ընդունվում են Գ+Բ, Մ+Բ կաղապարները, անկախ այն բանից, որ առանձին վերցրած առաջին բաղադրիչը կարող է ածական լինել: Այսինքն՝ գոյականաբար առնված ածականը հավասարեցվում է գոյականին, իսկ մակբայական կիրառությամբ ածականը՝ մակբային:

3) Բառակազմական իմաստով և բաղադրիչների միջև եղած իմաստաբերականական հարաբերություններով: Այդ տեղի ունի գոյականաբայ, ածական-բայ երկրորդանքի դեպքում և, հատկապես, ածականի գոյականական թե մակբայական կիրառությունը պարզելիս. այսպես՝ ամսամուտ «ամսվա մուտքը, գլուխը, սկիզբը» բառում երկրորդ բաղադրիչը գոյական է՝ բաղադրիչների միջև եղած հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերության և նշված բառակազմական իմաստի պատճառով, իսկ քփամուտ բառում «թփերի մեջ մտնող, մտած» իմաստի և բաղադրիչների միջև պարագայական հարաբերության առկայության հետևանքով մուտ-ը բայարմատ է: Նույնպես և՛ եթե բաղադրիչների միջև առկա են պարագայական հարաբերություններ, գործ ունենք մակբայացած ածականի, իսկ խնդրային հարաբերությունների դեպքում՝ գոյականացած ածականի հետ, օր.՝ նորասէր «նորություն սիրող» բառի մեջ առաջին բաղադրիչը դիտվում է որպես գոյական, իսկ նորաշէն «նոր շինած» բառում՝ մակբայ:

Հետևյալ աղյուսակը ներկայացնում է SjS և SS հիմնականադարաներում սկզբնահիմքերի խոսքիմասային պատկանելության պատկերը թվային արժեքներով և տոկոսային հարաբերությամբ:

№	Սկզբնահիմքերի խոսքի մասային պատկանելու- թյուն	կադավարներ	Օրինակներ	Քանակը	Տոկոսը
1	2	3	4	5	6
1	Գ + Գ	<i>1</i> SJS <i>1ա</i> SJS <i>1բ</i> S ^f JS <i>1դ</i> SJS ^f <i>1զ</i> SJS <i>1է</i> SJS ^f <i>16</i> SS <i>16ա</i> SS <i>16բ</i> S ^f SS <i>16դ</i> SS ^f <i>16է</i> SS ^f	ազգատոհմ ամսազրուխ աստեղաբանակ մեհենագիրք խեցեմորթ ոսկեհանք ակնաղբիւր աղախնորդի աղբերակն պարթևազունք լուսերամք	542 195 22 5 30 2 101 47 14 11 2	
Ընդամենը				971	17,1
2	Գ + Ա	<i>1</i> SJS <i>1ա</i> SJS <i>1բ</i> S ^f JS <i>1զ</i> SJS <i>16</i> SS <i>16ա</i> SS	գեղապատշաճ անդնդախոր տեառնանման հոգեխառն ծեռնունայն տնկից	217 82 6 6 12 2	
Ընդամենը				325	5,7
3	Գ + Բ	<i>1</i> SJS <i>1ա</i> SJS <i>1բ</i> S ^f JS <i>1դ</i> SJS ^f <i>1դ</i> SJS ^f <i>1ե</i> S ^f JS ^f <i>1զ</i> SJS <i>1է</i> SJS ^f	ամպավար աղիտաբեր անուանակիր աղբատասնոյց մտակորոյս անուանադիր ոսկեգործ ուղեգնաց	1037 447 34 234 103 10 68 13	

1	2	3	4	5	6
3	Գ + Բ	16 SS 16ա SS 16բ SfS 16գ SSf 16դ SSf 16ե SSf 16է SfSf	Հիւրընկալ ձկնորս անուանարկ լոյսիչոյց աղմկարար բարերար օրէնստեսյց	94 37 6 86 34 2 4	
Ընդամենը				2209	39,0
4	Գ + Մ	16 SS	ակնյանդիման	2	
Ընդամենը				2	—
5	Գ + Զ	16 SS	մեղեղուկ	1	
Ընդամենը				1	—
6	Ա + Գ	1 SJS 1ա SJS 1գ SJSf 1դ SJSf 1դ SJS 1է SJSf 16 SS 16ա SS 16գ SSf 16դ SSf	թանձրաթղանթ ամրապարիսպ սպիտակավարսք բազմամարդիկ բարերախո բարերարք քաջանուն տխրերանգ Հինաւորց բաղմաստեղք	491 157 3 4 33 3 92 27 3 1	
Ընդամենը				814	14,4

1	2	3	4	5	6
7	Ա + Ա	1 SjS	քաջալաւ	65	
		1ա ՏjS	մաքրապայծառ	25	
		1դ ՏjS	բարեմաքուր	3	
		16 SS	քաջարի	7	
		16ա ՏS	բազմանձուկ	2	
Ընդամենը				102	1,8
8	Ա + Թ	1ա ՏjS	բազմաբիւր	1	
Ընդամենը				1	—
9	Ա + Մ	1 SjS	երկարայաւէտ	1	
Ընդամենը				1	—
10	Թ + Գ	1 SjS	եռականգուն	83	
		1ա ՏjS	յիսնապետ	1	
		1դ SjS ^f	միամօր	2	
		1դ ՏjS ^f	հնգաթաղաքք	1	
		16 SS	տասնադի	32	
		16ա ՏS	քառեամ	1	
		16բ S ^f S	շորսկոյս	4	
		16է S ^f S ^f	շորքձիք	1	
Ընդամենը				125	2,2
11	Թ + Ա	1 SjS	եռամեծ	12	
		16 SS	երեքպայծառ	1	
Ընդամենը				13	0,2

1	2	3	4	5	6
12	թ -- ք	1 SjS 1դ SjS ^f 1թ SS 1ծք SS ^f	հօթնածին քառայարոյց երկխօս միարար	19 2 4 1	
Ընդամենը				26	0,4
13	թ + ք	1է SjS ^f 1թ SS 1ծք SS ^f 1ծե S ^f S ^f	մետասան երեքհարիւր երկոտասան երեքտասան	1 8 3 1	
Ընդամենը				13	0,2
14	թ + Մ	1ծ SS	միանգամ	3	
Ընդամենը				3	—
15	դ + ք	1 SjS 1բ S ^f jS 1դ SjS ^f 1թ SS 1ծբ S ^f S 1ծէ S ^f S ^f	նոյնաձև մեօքակերպ ամենադիւց ալլաղանդ ումպէտ յայտմհետէ	46 3 1 33 1 2	
Ընդամենը				86	1,5
16	դ - Ա	1 SjS 1բ S ^f jS 1ծ SS	ինքնաբարի իւրակից ամենառատ	37 2 2	
Ընդամենը				41	0,7

1	2	3	4	5	6
17	$\Phi \quad \Phi$	$1 \quad S_1 S$ $1_P \quad S^t_1 S$ $1_q \quad S_1 S^t$ $1_k \quad S^t_1 S^t$ $16 \quad SS$ $16_q \quad SS^t$	բողորակատար միմեանցասէր այլազոյ մերազգեաց ամենողորմ ինքնիմաց	75 11 8 2 4 6	
Ընդամենը				106	1,9
18	$\Phi + \Phi$	$16 \quad SS$	այսինքն	3	
Ընդամենը				3	—
19	$\Phi + \Psi$	$16 \quad SS$	միւսանգամ	1	
Ընդամենը				1	—
20	$\Phi + \Phi$	$1 \quad S_1 S$ $1_{\omega} \quad \underline{S}_1 S$ $1_{\mu} \quad S^t_1 S$ $1_q \quad S_1 S^t$ $16 \quad SS$ $16_{\omega} \quad \underline{SS}$ $16_P \quad S^t S$ $16_q \quad SS^t$	խեղդամահ փութասիրտ կացածի մրցամարտը բերանուն դիպագեղն լալետղ չքմեղս	11 3 2 1 2 1 2 1	
Ընդամենը				23	0,4
21	$\Phi + \mathcal{U}$	$1 \quad S_1 S$ $1_P \quad S_1 S$ $16 \quad SS$	շարժակից ընթացակից արբշիռ	6 2 1	
Ընդամենը				9	0,1

1	2	3	4	5	6
22	$\mathcal{P} + \mathcal{P}$	1 SjS 1ω <u>SjS</u> 1ρ StjS $1k$ StjSt $1t$ <u>SjSt</u> 16 SS 16η StSt	լիզաշինչ սլատմագով ծնեկատեր նաեկաստաց խարերբայ թաւալզլոր դարձընթաց	14 8 1 1 1 2 2	
Ընդամենը				29	0,5
23	$\mathcal{U} + \mathcal{V}$	1 SjS 1ρ StjS 16 SS	չաւտահրաշ չետսամիտ արտուղի	22 1 4	
Ընդամենը				27	0,5
24	$\mathcal{U} + \mathcal{U}$	1 SjS 1ω <u>SjS</u>	հանապազագոյշ մշտապայծառ	6 1	
Ընդամենը				7	0,1
25	$\mathcal{U} + \mathcal{P}$	1 SjS 1ω <u>SjS</u> $1t$ SjSt 1η <u>SjSt</u> $1k$ StjSt 1η <u>SjS</u> $1t$ <u>SjSt</u> 16 SS 16ω SS 16η SSSt 16η SSSt $16t$ StSt	արագաշարժ մշտափթիթ վերագնաց մշտագոյ ներսագոյ կարեսէր բարեկեաց քաշընկալ խստամբեր արագընթաց կանխասաց յառաջիկայ	394 114 105 14 1 2 3 33 2 32 6 1	
Ընդամենը				707	12,5

1	2	3	4	5	6
26	$U + U$	16 SS	փոյթարագ	6	
Ընդամենը				6	0,1
27	$U + \tilde{c}$	16 SS	իբրև	3	
Ընդամենը				3	
28	$\tilde{c} + Գ$	16 SS	թէպէտ	1	
Ընդամենը				1	
29	$\tilde{c} + \tilde{c}$	16 SS	թլև	2	
Ընդամենը				2	
Ընդհանուր թիվը				5657	

Եթե բարդության բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության բանաձևերը ներկայացնենք ըստ նրանցով կազմված բառերի նվազող հաճախականության, կստացվի հետևյալ պատկերը.

1. Գ + Բ — 2209	16. Թ + Թ — 13
2. Գ + Գ — 971	17. Բ + Ա — 9
3. Ա + Գ — 814	18. Մ + Ա — 7
4. Մ + Բ — 707	19. Մ + Մ — 6
5. Գ + Ա — 325	20. Թ + Մ — 3
6. Թ + Գ — 125	21. Դ + Դ — 3
7. Դ + Բ — 106	22. Մ + Շ — 3
8. Ա + Ա — 102	23. Գ + Մ — 2
9. Դ + Գ — 86	24. Շ + Շ — 2
10. Դ + Ա — 41	25. Դ + Մ — 1
11. Բ + Բ — 29	26. Գ + Ձ — 1
12. Մ + Գ — 27	27. Ա + Թ — 1
13. Թ + Բ — 26	28. Ա + Մ — 1
14. Բ + Գ — 23	29. Շ + Գ — 1
15. Թ + Ա — 13	

Որպես բարդության առաջին բաղադրիչ առավելապես հանդես են գալիս անվանական խոսքի մասերը և մակբայը, իսկ երկրորդ բաղադրիչի դերում՝ բայը: Այդ նկատելի է ոչ միայն և ոչ այնքան դրանցով կազմված կաղապարների քանակից, որքան կաղապարների կոնկրետ իրացումներին:

Հետևյալ աղյուսակում արտացոլված է բարդությունների մեջ առաջին և երկրորդ բաղադրիչների գործառական բեռնվածությունը՝ ըստ տարբեր խոսքի մասերի պատկանող սկզբնահիմքերի:

Աղյուսակ 3

№	Առաջին բաղադրիչ			Երկրորդ բաղադրիչ			
	խոսքի մասեր	կաղապարների քանակը	բառերի քանակը	խոսքի մասեր	կաղապարների քանակը	բառերի քանակը	
1	Գ	5	3507	Բ	5	3077.	
2	Ա	4	918	Գ	7	2047	
3	Մ	5	750	Ա	6	497	
4	Դ	5	238	Մ	3	13	
5	Թ	5	180	Թ	2	14	
6	Բ	3	61	Շ	2	5	
7	Շ	2	3	Դ	1	3	
8	—	—	—	Ձ	1	1	
			5657				5657

Այսպիսով, բառակազմական ակտիվության տեսակետից խոսքի մասերը դասավորվում են հետևյալ հերթականությամբ.

Գ — 5554	Դ — 241
Բ — 3138	Թ — 194
Ա — 1415	Շ — 8
Մ — 763	Ձ — 1

Ըստ այսմ բացարձակ գերակշռությունը պատկանում է գոյական + բայ կաղապարին:

Խոսքի մասերի ակտիվության այսպիսի բաշխումը կապված է ոչ միայն լեզվի բառային կազմի մեջ նրանց բացարձակ քանակի⁶⁹, այլև շարահյուսական կապակցելիության առանձնահատկությունների հետ:

Հայտնի է, որ բարդության բաղադրիչների միջև կարելի է գտնել նախադասության անդամների միջև եղած գրեթե բոլոր շարահյուսական հարաբերությունները, բարդ բառերը միշտ էլ կարելի է փոխակերպել շարահյուսական կապակցությունների (անշուշտ, չանտեսելով նրանց իմաստների որոշ դարձվածքային բնույթը)՝ ընդ որում, հիմնականում մնալով բարդությունների բաղադրիչների լառային կազմի սահմաններում, դրանք ենթարկելով միայն համապատասխան փրականական ձևավորման, սակայն երբեմն անհրաժեշտ է լինում ներմուծել օժանդակ (սպասարկու) բառեր, կապեր, հարադիրներ և այլն: Բոլոր դեպքերում բարդությունները սեղմ ձևի մեջ «զորություն» (իմպլիցիտ կերպով) արտացոլում են շարահյուսական հարաբերությունները և համապատասխանաբար՝ խոսքի մասերի հնարավոր զուգորդությունները նախադասության կամ բառակապակցության մեջ: Բարդությունների և բառակապակցությունների կառուցվածքների համեմատության ուղղությամբ դեռևս հետազոտություններ չեն կատարվել⁷⁰, որոնք հնարավորություն կտային ստույգ կերպով պարզել բառակապակցությունների և բարդ բառերի բաղադրիչների խոսքիմասային կազմերի միջև եղած քանակային հարաբերությունները: Մի բան պարզ է սակայն, որ որքան ակտիվ է տվյալ խոսքի մասը մտնում բառակապակցության մեջ, նույնքան ակտիվ կերպով հանդես է գալիս որպես բարդ բառերի բաղադրիչ, ընդ որում շատ հաճախ պահպանվում է բառակապակցությանը հատուկ շարահասությունը: Հնարավոր է նաև, անշուշտ, որ բարդությունների բաղադրիչների շարահասությունն արտացոլի լեզվի ավելի վաղ շրջանի շարահասական առանձնահատկությունները, քանի որ, ինչպես արդեն առիթ է եղել նշելու, բառակազմական կաղապարներն ավելի պահպանողական են լեզվի մեջ, քան քերականական մի շարք կողմեր: Այսպես, Գ+Բ կաղապարում հիմնականում առկա է խնդրային հարաբերություն՝ բայն իր խնդրով (մեծ մասամբ ուղիղ), հետևաբար ունենք [S]OV շարահասություն, մինչդեռ գրաբարի շարահյուսական համակարգին համասարապես, եթե ոչ ավելի, հատուկ է և VO[S] կառուցվածք⁷¹: Մյուս կողմից, սակայն, հարադրավոր բայերի մեջ և անորոշ դերբայով բայական բառակապակցություններում գերակշռում են OV կառույցները (պատասխանի տալ, ազդ առնել, զմտալ ածել, զրոյց արկանել, ի գործ անկանել, յերկբայս լինել և այլն): Կամ, Գ+Ա և Ա+Գ կաղապարներում արտացոլված է որոշիչների և հատկացուցիչների ինչպես նախադաս, այնպես էլ հետադաս կիրառությունը:

Բարդությունների բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելությունից բացի հետաքրքիր է պարզել, թե որպես արդյունք ինչ խոսքի մասեր

են կերտվում տարբեր խոսքի մասերից փերցված սկզբնահիմքերի զուգորդություններով (կաղապարները քննվում են ըստ նվազող հաճախականության, տե՛ս էջ 148-ի ցանկը):

1. Ամենագործուն՝ Գ+Բ կաղապարով կազմվում են գերադանցապես «տատարություն» տիպի ածականներ (բաղադրիչների միջև խնդրային հարաբերությունների առկայությամբ): Սրանք՝ հիմնականում հանդես են գալիս ենթակայական, երբեմն հարակատար գերբայի իմաստով. որևէ գործողություն կատարելը (կատարած լինելը) առնվում է իբրև հատկանիշ՝ ազգասէր, ախտաբեր, աշխարհապահ, աստուածագէտ, արտօսաբույս, ընծայատուր, թագադիր, հաւորս, ձեռնպահ, մատնցոյց, վրէժխնդիր:

Նույնքան հաճախակի է կրավորականությունը՝ գործողությունը իր վրա կրելը (կրած լինելը) որպես հատկանիշ արտահայտող ածականները՝ աղաթաքաւ, ամօքապարտ, ապաստանապահ, բանտակալ, աստուածակերտ, ժանգակեր, ստուերապատ և այլն: Անհամեմատ սակավ են այս կաղապարով կազմված գոյականները, որոնք միտ մասամբ միաժամանակ նաև ածական են, կամ գոյականացել են սկզբնական ածականներից, օրինակ՝ աղամածին սկզբնապես նշանակել է «Աղամից ծնված», այնուհետև՝ «աղամորդի, մարդ», նույնպես և անդամալոյծ, անձերտաբախ, աշխարհաբնակ, աշխարհագործ, աշխարհախումբ՝ միաժամանակ և՛ ածականներ են, և՛ գոյականներ: Այս տիպի կազմությունները որպես էրկրորդ բաղադրիչ հաճախ ունեն գործ, կիր, կալ, վար բայահիմքերը (արոռակալ, աշխարհակալ, ասպարակիր, աստղավար, ատաղձագործ, արդնակիր, արիւնակալ, արծաթագործ, արկղագործ, արմանագործ), որոնք, կարծես, արդեն սկսել են ձեռք բերել ածանցակերպների արժեք (գործակալ, ակնագործ, չափակիր), թեև շատ դեպքերում էլ դեռևս պահպանել են իրենց ներքին ձևը՝ աշխարհագործ «աշխարհի ստեղծողը», առաստաղակալ «առաստաղը բռնող, պահող», խաչակիր «խաչ կրող, տանող», արտավար «արտը վարող» և այլն:

Ավելի սակավ են այն գոյականները, որոնք կազմվել են որպես այդպիսիք՝ առանց նախապես ածական լինելու: Դրանք հիմնականում գործողություն առարկայացված անվանումներ են կամ բայահիմքի նշած գործողությունը դիտում են որպես արդյունք՝ աշխարհագիր «մարդահամար», աղիւսաքիւ «աղիւսարկություն» (ՆՀԲ), ամբոխաժողով «ժողովված, հավաքված ամբոխ», ասպարաբեկ «ասպարի կտոր, փոքրիկ՝ կտորված վահան», արձանագիր «1. կոթող՝ արձանագրությամբ, 2. արձանագրություն» և այլն:

Գ+Բ կաղապարին ենք վերագրում, ինչպես նշել էինք, նաև ածականական ծագումով առաջին բաղադրիչ ունեցող կառույցները, որտեղ ածականը հանդես է գալիս ոչ թե իր բուն խոսքիմասային արժեքով, այլ գոյականացած, ընդ որում, եթե գոյականացումը (զուտ կոնվերսիայի ձևով) այդքան հատուկ չլիներ հայերենին նրա զարգացման բոլոր փուլերում, ապա այստեղ հնարավոր կլիներ ենթադրել նաև բառակազմական գաղտնի քայլ՝ գոյականակերտ –ուրիմ կամ որևէ այլ ածանցի կցում և հետագա անկում՝ բառաբարդման հաջորդող քայլի ժամանակ՝ փաղցրաբեր–փաղցրութիւնաբեր «քաղցրություն բերող», պարկեշտասէր «պարկեշտություն սիրող», դառնաբուլի «դառնություն բխող» և այլն, ինչպես ասենք այդ տեղի ունի –Բ– հոգնակերտ ածանցի անկման ժամանակ՝ կապան(ֆ)+ա+պան, կապանակից, յորձան(ֆ)+ա+խոր, յորձանաձիգ և այլ դեպքերում (որ այստեղ իսկապես Բ տարրի անկում գոյություն ունի և ոչ թե սերող հիմքը կապան, հորձան ձևերն են, ապացուցում է անհատորոհելի ածանցի առկայությունը կապանֆ, հորձանֆ, աղաչանֆ, ամօթանֆ, աշխատանֆ, արշաւանֆ, ընտրանֆ, խտրանֆ և այլ բառերում):

2. Գ+Գ կաղապարի դեպքում որպես արդյունք ստացվում են գոյականներ և ածականներ: Բաղադրիչների միջև գոյություն ունի գերազանցապես հատկացուցիչ~հատկացյալի շարահյուսական հարաբերություն՝ ազգապետ, աղեղնակապարն, անձնապէտ, անձրեակաշիթ, աշխարհաբանակ, առիծակորիւն, աստուծագաւակ, արշաւանաղէս, զահագլուխ, ոտնատեղի, որքատունկ: Ավելի քիչ են բաղադրիչների միջև որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ կազմությունները՝ աղաչուր, աղիւսադուռն, ամուլաջիլ, այգալաց, նաւակամուրջ, մարգագետին, մարդագերի, նաւօտաներկ և այլն: Սակավ դեպքերում հանդիպում են օրինակներ բաղադրիչների համադրող հարաբերությամբ՝ այծամարդ, այծաֆաղ, այրակին, նկարապատկեր, աշխարհաճապ և այլն: Այս դեպքում ամբողջ բարդությունը գոյական է: Ստացված ածականների մեծ մասը պատկանում է «բահուլրի-հի» տիպին՝ ակօսանձ «ակոսի ձև ունեցող», անապարհնոց «ահատր պարանոցաւ», աղանդամիտ «մոլորեալ մտօք», այսպես նաև՝ ամպագոյն, այրասիրտ, աչագեղ, բոցատերև, գազանասիրտ, նոխագաղէմ, ոսկիզիսակ, պատկերակերպ և այլն:

3. Ա+Գ կաղապարով նույնպես հիմնականում կազմվում են «բահուլրի-հի» տիպի ածականներ՝ բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ շարահյուսական հարաբերությամբ՝ ազատամիտ, անուշաբույր, անօտրամարմին, արագաթև, արգաւանդահող, բարձրագագաթն, դառնաթոյն, դատարկաձեռն, զգոնամիտ և այլն:

4. ՄԺԲ կաղապարի բաղադրիչները բնականաբար միմյանց նկատմամբ գտնվում են պարագայական հարաբերությունների մեջ, իսկ ամբողջ բաղադրությունն ինքը դարձյալ ածական է՝ ենթակայական և հարակատար ղերբայների իմաստով (ինչպես և ԳԺԲ կաղապարի դեպքում, թեև այնտեղ գործ ունենիք հիմնականում խնդրային հարաբերությունների հետ)՝ արագահաս, դանդաղամած, դեռաբողբոջ, դժոխաշարժ, դժուարագիտ, դիւրաբեկ, յանախապատում, նորատունկ, շատակեւ և այլն:

5. ԳԺԱ կաղապարով կազմվում են բացառապես ածականներ (եթե նկատի չունենանք նրանց հետագա հնարավոր գոյականացումը, ինչպես՝ ազգակից, արոտակից), քանի որ երկրորդ ածականական բաղադրիչը որպես գերադաս անդամ իր խոսքիմասային պատկանելությունը հաղորդում է ամբողջ բարդությանը՝ այրանման, անտառախիտ, աչալուրջ, աստուածահասասար, արեւակից, ծայրակարմիր, հողմախառն, շնորհալի և այլն:

6. ԹԺԳ կաղապարը ԱԺԳ կառույցների նման կազմում է բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ ածականներ՝ եռամանակ, երկալեզու, եօթնածո, իննագլուխ, հարիւրածնոն, հինգակատար, միանուն, ութանիստ, վեցանկիւն, տասնաղի, քառակնեզուն, փանանիստ և այլն: Վկայված են նաև մի շարք գոյականներ՝ պետ բաղադրիչով՝ հագարապետ, հարիւրապետ, յիսնապետ, տասնապետ, որտեղ առաջին բաղադրիչը նույնպես առնվում է գոյականաբար:

7. ԴԺԲ կաղապարը նմանվում է ԳԺԲ կաղապարին թե՛ բաղադրիչների միջև եղած խնդրային հարաբերությամբ, թե՛ որպես արդյունք ստացվող ածականներով: Բարդությունների բառակազմական իմաստը նույնպես այստեղ համընկնում է՝ գործողությունը որպես հատկանիշ (ենթակայական կամ հարակատար ղերբայի իմաստով)՝ ամենաբժիշկ, ամենագլխ, ամենագին, աչաքոռի, աչաքոռի, աչաքոռի, բոլորածո, բոլորասէր, ինքնաբաւ, ինքնաբեր, ինքնագոյ, ինքնուս, նոյնահաս, նոյնաշարժ: Այս կաղապարում որպես առաջին բաղադրիչներ հանդես են գալիս միայն նշված ղերանունները, որոնք հարաբերակցվում են գոյականների (ամեն, բոլոր, ինքն) և ածականների (աչլ, նոյն) հետ: Առաջին բաղադրիչի քերականական ձևավորումով վկայված են նաև այլ ղերանուններ՝ իւս և միմեանց, իւրածին, իւրեանցասարաս, միմեանցասէր, միմեանասէր, իմիմեանցայար:

8. ԱԺԱ կաղապարի բաղադրիչների միջև գոյություն ունի համադր, հարաբերություն, և արդյունքում ևս ստացվում են ածականներ՝ բացառածակ, զուարթառատ, յորդառատ, փառքի, փառքոջ, ազատաման, դիւրաշարմար, քանճաղանդաղ, հաստապինդ, շառանախանճ և այլն:

9. Գ + Գ կաղապարով (ինչպես և Գ + Գ և Ա + Գ կաղապարներով) կազմվում են ածականներ՝ ամենագոր, այլաբան, այլաբեզու, այլամիտ, բոլորակամ, ինֆնագլուխ, ինֆնաձեռն, նոյնազառակ, նոյնատիպ և այլն: Այս կաղապարում, բացի վերը նշված դերանուններից, որպես առաջին բաղադրիչ (SS հիմնակաղապարով) կարող են հանդես գալ նաև մի շարք այլ ցուցական և հարցահարաբերական դերանուններ՝ այս, այդ, այն՝ այդպիսի, այնժամ, այսօր. սոյն, դոյն, նոյն՝ սոյնպէս, դոյնչափ, նոյնօրին, որ՝ որչափ, որքան, որպակ. սա՝ սապէս և այլն: Այս դեպքում կազմվում են նաև մակբայներ (հիմնականում ձևի, ժամանակի, չափ ու քանակի): S'յS կաղապարով վկայված են մերակերպ, մերասեռ: մեօֆակերպ ածականները, իսկ S'S' կաղապարով՝ յայսմհետէ, յայնմհետէ, որովհետև և նման մակբայներ:

10. Դ + Ա կաղապարով ստեղծվում են ածականներ, ընդ որում որպես առաջին բաղադրիչ դարձյալ հանդես են գալիս ամեն, բոլոր, ինքն. նոյն դերանունները, որով Դ + Ա կաղապարը նույնարժեք է դառնում Գ + Ա և մասամբ Ա + Ա կաղապարներին, օր.՝ ամենաբարի, ամենալաւ, ամենալի, բոլորահեշտ, ինֆնաբարի, ինֆնաբուն, նոյնանման և այլն:

11. Բ + Բ կաղապարով կազմվում են սակավաթիվ ածականներ՝ դարձընթաց, եկամուտ, եկակոչ, թաւալզուր, թալիր, թողիփ, խուզափորձ, յեղափոխ, յուզաֆինն, պատմագիր, պատմագով և ավելի սակավ՝ գոյականներ՝ եկամուտ, ֆերթաֆալ և այլն:

12. Մ + Գ կաղապարը նույնպես գործառական շատ փոքր բեռնվածություն ունի և դարձյալ կազմում է ածականներ (առաջածայն, չառաջադաս, յառաջաֆաղերք, յարածամ, լաւէտահրաչ) ու գոյականներ (յառաջաբան, յառաջարածին, յարակոյս, յաւէտակոյս և այլն): Վկայված են և երկու մակբայ՝ հանապազօր, յետկոյս:

13. Թ + Բ կաղապարը կազմում է ածականներ՝ բաղադրիչների խընդրային (մասամբ պարագայական) հարաբերությունք, ինչպես Գ + Բ կաղապարի դեպքում էր՝ բիրագործ, երկապաշա, երկխօս, եօթնաձին, հաւրիւրածողով, միաբար, միագոյ, միակեաց, ֆառայարոյց: Սրանցից մի քանիսը կարող են ենթարկվել հետագա գոյականացման, ինչպես միակեաց «ճգնավոր»:

14. Բ + Գ կաղապարով կազմվում են գոյականներ (իջավան, պանունապատան, մրցամարտփ, բերանուն, լալետղ) և ածականներ (ջեջագիր, փութասիրտ, դիպաղեղն, չֆմեղ):

15. Թ + Ա կաղապարով կազմվում են սահմանափակ թվով ածականներ. առաջին բաղադրիչը հիմնականում մի թվականն է՝ միագոյց, միա-

խառն, միակից, միահարթ, միահալասար, միանման և այլն, նաև՝ եռանկյուն, երեքկյան:

16. Թ + Թ կաղապարով, բնականաբար, կազմվում են միայն թվականներ, ընդ որում վկայված բոլոր օրինակները խոր հնություն ունեն և յուրահատուկ հիմքակազմական ձևավորում՝ մետասան, երկուսասան, երեքասան, չորեքասան, հնգեասան, վեշտասան: Ինչ վերաբերում է մյուս բաղադրյալ թվականներին, ապա նրանց բաղադրիչները միմյանց միանում են և, ու շաղկապների օգնությամբ (եօթենտասան, ութնտասան և այլն) այդ պատճառով չեն արտացոլված բարդությունների խոսքիմասային բնութագրի մեջ, քանի որ այստեղ, ինչպես ասվել է, քննարկվում են միայն Sjs և SS հիմնակաղապարները:

17. Բ + Ա կաղապարով վկայված են միայն ածականներ, որոնց բոլորի երկրորդ բաղադրիչը կից ածականն է՝ եղակից, ընթացակից, կործանակից, շարժակից, մաղթակից, մխիթարակից, պահակից:

18. Մ + Ա բաղադրությունը տալիս է դարձյալ ածականներ՝ հաճապագադույշ, հաճապազատուտ, մշտապայծառ, յարագուարն, յալեփագուաճք և այլն:

19. Թ + Մ կաղապարով վկայված են 2 մակբայ՝ միանգամ, եզանգամ և մեկ ածական՝ Բառառաջ: Սրանք կարելի է վերագրել Թ + Գ կաղապարին երկրորդ բաղադրիչը համարելով գոյական:

20. Գ + Մ կաղապարով մեր ընտրանքում հանդիպում են ակնյանդիման մակբայը և թոփառաջ(բ) գոյականը, վերջինիս երկրորդ բաղադրիչը կարող է համարվել նաև գոյական:

21. Դ + Դ կաղապարով կազմված են մեկ մակբայ՝ այլուր և մեկ շաղկապ՝ այսինքն:

22. Դ + Մ կաղապարով ունենք ընդամենը մեկ մակբայ՝ միսանգամ:

23. Գ + 2 կաղապարով կազմված է մեղեդուկ գոյականը (մեղեդուկսասել, արադրության մեջ):

24. Ա + Թ կաղապարով ունենք բազմաբիւ ածականը:

25. Ա + Մ կաղապարով նույնպես վկայված է ընդամենը մեկ բառ՝ երկաթայալտ ածականը, եթե առաջին բաղադրիչը մակբայ չհամարենք:

26—29 կաղապարներով, բնականաբար, կազմվում են մակբայներ և շաղկապներ:

Հետևյալ աղյուսակն արտացոլում է Sjs և SS հիմնակաղապարներով կազմված բարդությունների բաղադրիչների և նրանցով կազմված բառերի խոսքիմասային պատկանելությունը: Յուրաքանչյուր վանդակում նախ

նշվում է առավել տարածված, ապա նվազ գործունեություն ունեցող տիպը:

Աղյուսակ 4

	Խոսքի մասեր	Երկրորդ բաղադրիչներ							
		Գ	Ա	Թ	Դ	Բ	Մ	Ջ	Շ
Առաջին բաղադրիչներ	Գ	Ա աստուածակերպ Գ մարդագերի	Ա հայրանման	—	—	Ա ամպավար Գ աթոռակալ	Մ ակնյանդիման	Գ մեղեղուն	—
	Ա	Ա չարակամ	Ա քաջալու	Ա բաղձարիւր	—	—	Մ երկարայաւետ	—	—
	Թ	Ա եռայարկ Գ հազարապետ	Ա եռամեծ	Թ մետասան	—	Ա քառայարոյց Գ միակաց	Մ միանդամ Ա քառասուն	—	—
	Դ	Ա այլուկոն	Ա ամենավեմ	—	Մ այլուր Շ այսինքն	Ա ինքնակոչ	Մ միւսանդամ	—	—
	Բ	Գ լայետդ Ա ջնջագիր	Ա քնթացակից	—	—	Ա լիգաջնջ Գ ելամուտ	—	—	—
	Մ	Ա յաւետահրաշ Գ յարակոյս Մ հանապազօր	Ա մշտապայծառ	—	—	Ա հակառակամէտ	Մ յայտյանդիման	—	Մ իրրկ —
	Շ	Շ թէպէտ	—	—	—	—	—	—	Շ թէկ

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք աղյուսակից, բարդությունների ճնշող մեծամասնությունը ածականներ են, որոնք ստացվում են տարբեր

խոսքի մասերից վերցված սկզբնահիմքերի ամենաբազմազան զուգորդումներից: Երկրորդ տեղում են գոյականները, որոնք թե՛ կաղապարների, թե՛ նրանց իրացումների առումով մեծապես զիջում են ածականներին, մանավանդ, եթե նկատի ունենանք, որ բարդությունների մի մասն էլ գոյականների է վերածվում միայն երկրորդաբար: Մյուս խոսքի մասերից (ծվական, մակբայ, շաղկապ) վկայված են խիստ սահմանափակ թվով օրինակներ: Հետաքրքիր է նշել, որ, բացի Գ+Գ կաղապարից, մնացած բոլոր դեպքերում, երբ բաղադրիչները պատկանում են միևնույն խոսքի սասին, նրանց միջև գոյություն ունի համազոր հարաբերություն (Ա+Ա—բաշալաւ, Բ+Բ—եկամուտ, Թ+Թ—երեքտասան), մինչդեռ Գ+Գ կաղապարի դեպքում, ինչպես նշվել է, բաղադրիչների համազոր հարաբերությունները սահմանափակ տեղ են գրավում, և հիմնականում առկա են գոյականական բառակապակցություններին հատուկ՝ որոշիչ-որոշյալ և հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերությունները:

ԱՄԱՆՑՄԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐ

Գրաբարի բառակազմության երկրորդ հիմնական եղանակը ածանցումն է: Ածանցման հիմնակաղապարն է մեկ հիմնական և մեկ երկրորդական ձևության (ածանցի) բաղադրությունը, ընդ որում, ըստ հիմնական ձևության նկատմամբ ածանցի գրաված դիրքի, ածանցման կաղապարները բաժանվում են նախածանցավորների և վերջածանցավորների: Միջածանցները լեզվի զարգացման այս փուլին արդեն անծանոթ են: Սակավաթիվ դեպքերում նկատվում է նախածանցման և վերջածանցման միաժամանակյա գործողություն, որի մասին ավելի մանրամասն կխոսվի ստորև: Բաղադրյալ բառերի ընդհանուր փանակով մեր ընտրանքում ածանցավոր կազմությունները գրեթե մեկուկես անգամ գերակշռում են բարդություններին: Ինչ վերաբերում է նախածանցման և վերջածանցման գործառական բեռնվածությանն առանձին վերցրած, պետք է ասել, որ ածանցման կաղապարների մեջ նախածանցավորները և վերջածանցավորները հավասարաչափ բաշխում չունեն: Առաջինները թե՛ թվով, թե՛ կաղապարների բարդության և բաղադրանության աստիճանով մեծ չափով զիջում են երկրորդներին: Չի կարելի, անշուշտ, ասել, թե նախածանցումը խորթ է եղել հայերենին նրա զարգացման որևէ կոնկրետ փուլում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ գրաբարում պահպանվել են բազմաթիվ բառեր, որոնց կազմում ստուգաբանորեն կարելի է անջատել զգալի թվով նախածանցներ⁷², որոնք ժամանակին ակտիվ բառակազմական դեր են կատարել: Սակայն հին գրական հայերենի սկզբնավորման շրջանում ստեղծվել էր մի այնպիսի վիճակ, երբ հնդեվրոպական նախալեզվից ժառանգված նախածանցների մեծ մասը մթափնել էր և, կորցնելով բառակազմական գործառույթը, ձուլվել արմատին: Այդ կազմություններում ածանցները դադարել էին գիտակցվել որպես առանձին տրոհվող միավորներ, և առաջ էր եկել նախածանցման որոշ սահմանափակություն: Այդ էր պատճառը, որ գրավոր լեզվի հիմնադրումից և նրա գիտակցված մշակման սկզբնավորումից հետո հունաբան դպրոցի ջանքերով ստեղծվեցին կամ գործառական ակտիվություն ձեռք բերեցին

բազմաթիվ նախածանցներ, որոնք շատ կարճ ժամանակաշրջանում օրգանապես ներմուծվեցին հին հայերենի բառակազմական համակարգ և զգալիորեն հարստացրին նախածանցման կաղապարները: Այնպես որ ուսումնասիրվող շրջանում հաղթահարվել էր բառակազմական կառուցվածքի նշված սահմանափակությունը:

Ածանցման, այդ թվում նախածանցման միջոցով է ստեղծված V դ. գրաբարի բաղադրյալ բառերի ավելի քան երկու երրորդը, և ածանցման կաղապարներն իրենց թվով և բազմազանությամբ չեն զիջում բառաբարդման կաղապարներին:

Եթե տվյալ դեպքում նկատի չունենանք բաղադրյալ բառերի բառակազմական պատմությունը (բառակազմական ձևույթների կցման հաջորդականությունը), ածանցավոր բառերի կառուցվածքային լիակաղապար կարելի է ներկայացնել հետևյալ տեսքով՝ $a_3a_2a_1(j)Sa_1a_2a_3a_4^{73}$: Այդ նշանակում է, որ բառը կարող է ստանալ առավելագույնը երեք նախածանց (թեև վկայված է ընդամենը մեկ օրինակ՝ աննետուրադրական) և չորս վերջածանց: Անշուշտ, այս լիակաղապարի իրացումը մենք չունենք: Ածանցների առավելագույն քանակը (նախածանցների և վերջածանցների ընդհանուր գումարը) իրապես վկայված բառերում չորսից չի անցնում, ընդ որում քառածանց կազմությունները խիստ սահմանափակ թիվ ունեն, այսպես, ունենք մեկ նախածանցով և երեք վերջածանցով ներ + գործ + ող + ական + արբա բառը, երկու նախածանցով և երկու վերջածանցով՝ առ + քնդ + ուն + ող + ուրիւն օրինակը, չորս վերջածանցով՝ մշտ + (ու)նջ + ե(ա)ն + աւոր + ական, պահ + պան + ող + ական + ուրիւն, առաջ + (ի)ն + որդ + ական + ուրիւն և մի քանի այլ վկայություններ: Ամենատարածված կաղապարներն են aS (միարմատ նախածանցավոր), Sa (միարմատ վերջածանցավոր) և (Sa)a (միարմատ երկվերջածանց) կազմությունները:

Հասկանալի է, որ ածանցավոր բառերի սերող հիմքերը կարող են լինել ոչ միայն առաջնային հիմքեր, այլև բաղադրյալ կազմություններ, այդ թվում՝ բարդ բառեր: Ըստ այդմ ստացվում են նախածանցների ու վերջածանցների, ինչպես նաև տարբեր ձևավորում ունեցող հիմքերի ու ածանցների բազմազան զուգորդություններ: Այդ զուգորդությունների մեջ ածանցների գրաված դիրքը միմյանց նկատմամբ խիստ օրինաչափությունների չի ենթարկվում, թեև Դրոշակիորեն կարելի է առանձնացնել մի խումբ ածանցներ, որոնք առավելապես եզրային դիրք են գրավում՝ նշելով բառակազմական պրոցեսի ավարտը: Ածանցավոր կամ բարդ (այսպես կոչված երկրորդային) սերող հիմքերը մաքուր առաջնային հիմքի համեմատությամբ գործառական առանձնահատկություններ ի հայտ չեն

բերում և ունեն խոսքիմասային ու բառակազմական նույն արժեքը, ինչ որ արմատական հիմքը: Որոշակի օրինաչափություններ չկան նաև տարբեր վերջածանցների, ինչպես նաև նախածանցների և վերջածանցների զուգորդելիության մեջ, կան միայն խոսքիմասային և բառիմաստային պայմաններ, օրինակ, մակբայներ են կերտվում ածականներից կամ գոյականներից, հետևաբար երկրորդային (ածանցավոր) հիմքերի դեպքում մակբայակերտ ածանցները զուգորդվում են ածականակերտ կամ գոյականակերտ ածանցների հետ (ակաճ+աբար-բնականաբար, աուր+աբար-գորաուրաբար, ալին+աբար-աստուածայնաբար և այլն):

Այսպիսով, ածանցներն «անտարբեր» են հիմքի կառուցվածքի նկատմամբ, բայց ընտրություն կա հիմքի դասի՝ խոսքիմասային պատկանելության առումով (որոշակի ածանցներ կցվում են որոշակի խոսքի մասերի,) ինչպես նաև ստացված արդյունքի առումով (որոշակի ածանցներ կերտում են որոշակի խոսքի մասեր): Քանի որ կոնկրետ ածանցների գործառական առանձնահատկությունների քննությանը մենք անդրադառնալու ենք առանձին գլխում, այստեղ կսահմանափակվենք միայն ընդհանուր դիտողություններով և կաղապարների ու ածանցների թվարկումով:

Ն Ա Ն Ա Մ Ա Ն Յ Ո Ւ Մ

Եթե նկատի չունենանք մթազնած կազմություններն ու եզակի ածանցական ձևությունները, ապա կարելի է ասել, որ գրաբարի նախածանցները բաժանվում են երեք հիմնական խմբի՝ 1) ժխտական, 2) նախդիրներից առաջացած, 3) հունարենի հետևողությամբ անկախ բառերից կամ բուռահատվածներից արհեստական կերպով ստեղծված: Անշուշտ, այսպիսի խմբավորումը որոշ պայմանականություն ունի, քանի որ առաջին խմբի դեպքում նկատի է առնվում ածանցների իմաստային հատկանիշը, իսկ երկրորդ և երրորդ խմբերի համար՝ նրանց ծագումը: Այս բաժանումը, սակայն, արդարացվում է նշված խմբերի ածանցների նաև որոշ գործառական առանձնահատկություններով և մի շարք այլ հատկանիշներով, որոնց մասին կխոսվի ստորև:

Առաջին խմբի ածանցներն են՝ աճ-, ապ(ա)-, դժ-(տժ-), չ-, տ-, որոնք խմբավորվում են ժխտականության իմաստային ընդհանուր հատկանիշով: Կիրառման հաճախականության տեսակետից նրանք միմյանցից խիստ տարբերվում են: Սրանց մեջ գործունեության առումով առանձնանում է աճ ժխտական նախածանցը, որը հայերենի զարգացման բոլոր

շրջաններում էլ եղել և մնում է բառակազմական ամենաարդյունավետ միջոցներից մեկը: Այս նախածանցով կազմված բառերը բաց խումբ են ներկայացնում և հեշտությամբ կարող են համալրվել նորանոր կազմություններով: Այնուհետև, ըստ նվազող հաճախականության դասավորվում են շ-, տ-, ապ-, դժ- նախածանցները, ընդ որում հիմնական՝ aS կաղապարով դրանցով կազմված բոլոր բառերը միասին վերցրած կազմում են աճ-ով բաղադրությունների միայն 6,8%-ը: Այդ ածանցներով գրեթե բոլոր կազմություններն էլ ժառանգված են հնուց և ուսումնասիրվող շրջանում, բացառությամբ շ- ածանցի, այլևս գործուն չեն: Սրանց թվին, թերևս, կարելի է դասել նաև ակամայ փոխառյալ բառի մեջ հանդիպող ա- ածանցը, որը հեշտությամբ տրոհվում է կամայ-ակամայ գույգի հակադրությամբ:

Երկրորդ խմբի՝ նախդիրներից առաջացած նախածանցներն են՝ առ-, ընդ-, ըստ-, ի(յ)-, գ-, ց-, որոնք նույնպես գործառական բեռնվածության տեսակետից նույնարժեք չեն: Նախածանցների դերում ամենից ավելի մեծ գործունեություն են հանդես բերում առ- և ընդ- նախդիրները, որոնցով կան ինչպես ավստդաբար ժառանգված, այնպես էլ նոր կազմություններ: Ինչ վերաբերում է ըստ-, ի(յ)-, գ-, ց- նախդիր-նախածանցներին, ապա պետք է ասել, որ V դարում նրանք արդեն գործուն չէին և բաղադրությունների կազմում ճանաչվում են անկախ գոյություն ունեցող հիմքերի (պարզ արմատների) կամ հեշտությամբ տրոհելի այլ բաղադրիչների հակադրությամբ (առաջ-յառաջ, երկար-յերկար, սպառ-իսպառ, արձակ-յարձակ, այգ-ցայգ, անկ-ցանկ և այլն), իսկ Էրեմյան նույնիսկ լրիվ ձուլվել են հիմքին և տրոհելի են միայն ստուգաբանորեն, ինչպես՝ ըստերիւրել, ըստգտանել, անստգիտ, զգեստ, զարմ, զանխուլ և այլն: Կարելի է ասել, որ այս խմբի նախածանցները մի շարք դեպքերում գրեթե կորցրել են իրենց բառակազմական նշանակությունը և այժմ բառին սոսկ իմաստային որոշ երանգներ են հաղորդում: Այդ առանձնապես վերաբերում է գ նախդիր-նախածանցին: Մի շարք բառերում, հատկապես բայերում, այն ունի սաստկական նշանակություն՝ արդ-գարդ, եղծ-գեղծ, գնալ-զգնալ, կծանել-զկծանել, Լոալ-գեռալ, արմանալ-գարմանալ, իջանել-գիջանել, գետնել-զգետնել և այլն: Իսկ որոշ դեպքերում էլ առաջացել են նոր նշանակությամբ բայեր, որտեղ մթագնել կամ իսպառ կորել է նախկին իմաստային կապը դրանց սերող հիմքերի հետ, ինչպես՝ գալ-զգալ, անցանել-զանցանել (նաև յանցանել), զարգանալ (արմատը՝ արգ), զբաղիմ (արմատը՝ բաղ) և այլն: Այստեղ գ-ի բառակազմական առանձին մասնիկ լինելն այլևս չի գիտակցվում:

Ի նախդիրը հիմնականում (եթե նկատի չունենանք սակավ բացառությունները, ինչպես՝ իսպառ) հանդես է գալիս ձայնավորից առաջ իր յ տարբերակով՝ յառաջ, յանկարծ, յերկար, յապալ, յակամայ, յանգ, յանուն և այլն: Պետք է նշել, որ մի շարք բառերում (հատկապես, երբ դրանք կիրառվում են բարդ բառերի կազմում՝ յառաջամարտիկ, յառաջակալ, յերկարմտութիւն և այլն) յ-նախածանցը որևէ իմաստային երանգ չունի, այն պարզապես ստեղծում է նույն հիմքերի ազատ տարբերակներ նույնատիպ կազմութիւններում (անկարծակամ-յանկարծակամ, առաջամուտ-յառաջամուտ և այլն): Այդ պատճառով մենք յ նախածանցն այստեղ տրոհելի ենք համարում միայն պայմանականորեն, ինչպես ասացինք, առանց յ-ի ձևերի հակադրությամբ: Յ նախդիրը իսկապես բառակազմական արժեք ունի միայն մի շարք եղանակավորող բառերի և մակբայների մեջ (յառաջ, յանկարծ, յորժամ, յանուն, յուրաստ, յայնժամ, յարգելք և այլն), մանավանդ այն դեպքերում, երբ բառը միաժամանակ ստանում է և մակբայականերտ վերջածանցը կամ ունի քերականական ձևավորում, ինչպես՝ յանգետս, յաներկբայս, յաներկիւս, յանխնայս, յանձանօքս, յանհոգս, յանպետս, յանօգուտս, յերկբայս, յառաջիկայս, յիսկզբանցն, յերեսաց և այլն: Սակայն այստեղ արդեն մենք գործ ունենք aSS, aSa, aSSa, aS՝ և նման կաղապարների հետ: Նույնը վերաբերում է ց նախդիր-նախածանցին՝ ունենք ցայգ, ցերեկ գոյականները և մի շարք մակբայներ ու եղանակավորող բայեր՝ ցայժմ, ցայդվայր, ցայնժամ, ցայնքան, ցայսօր, ցերք, ցորչափ, ցանկ, ցարդ և այլն: Այս տիպի (ի-ով, ց-ով) նախդիր-նախածանցավոր կազմութիւնները մեծ մասամբ առաջացել են նախկին շարահյուսական կապակցութիւնների բաղադրիչների ձուլումից:

Երրորդ խմբի՝ հունարենի հետևողությամբ ստեղծված նախածանցներն են՝ ապ-, արտ-, բաղ-, բար-, բաց-, զեր-, դեր-, ենթ-, թեր-, հակ-, համ-, հոմ-, մակ-, յար-, նախ-, ներ-, շաղ-, շար-, պար-, ստոր-. վեր-, տար-, տրամ-, փաղ-, փար-: Սրանցից բացի, սակավ կիրառութիւններով վկայված են նաև պարզապես փոխառյալ նախածանցներ՝ աւետի-, արբ-, ֆոր-:

Նշված ածանցները նախորդ երկու խմբի ածանցներից տարբերվում են ոչ միայն իրենց առաջացման բնույթով, այլև ձևական և իմաստային որոշ առանձնահատկութիւններով: Ամենից առաջ նշենք, որ նրանցից մի քանիսը իմաստային կոնկրետութեան տեսակետից ընդհանրութեւն ունեն արմատական ձևութիւնների հետ, շատ դեպքերում բաղադրութիւնների մեջ նույնպես պահելով իրենց սկզբնաձև հանդիսացած բառի բառային, հիմնականում տարածական իմաստը, ինչպես՝ ստոր, վեր («դեպի

վեր» իմաստով), բաց («հեռու» իմաստով), ներ («ներս» իմաստով) և այլն: Որոշ դեպքերում ստեղծվում են իմաստալիս տարբերակման վրա հիմնված արմատաձանցային նույնանունությունների զեպքեր, օր. վեր «դեպի վեր» իմաստով՝ վերադէտ, վերագնաց հանդես է գալիս որպես արմատ, իսկ «նորից» իմաստով՝ նախածանց: «վրա, վրան» իմաստի դեպքում ևս առկա է արմատին հատուկ իմաստալիս հարաբերական ինքնուրույնություն, ինչպես՝ վերարկու, վերակացու, թեև արդեն կան նաև զուտ ածանցային կազմություններ՝ իմաստի ձևականացումով՝ վերագիր, վերագրել և այլն: Կամ յար նախածանցը «միշտ» իմաստով՝ յարատև, յարակայ, յարաձգութիւն օրինակների մեջ ունի արմատի արժեք, իսկ «կից» իմաստով՝ յարակից, յարանուն, յարաշեշտ և այլն՝ ածանցի:

Նշված նախածանցները արմատական արժեք են ձեռք բերում հատկապես այն դեպքերում, երբ իրենք ստանում են որևէ վերջածանց՝ բաղաձեռնութիւն, պարաւորութիւն, բացաւորութիւն

Մյուս էական տարբերությունը նախորդ երկու խմբից (բացառությամբ ապ- ժխտական նախածանցի) հիմքի հետ հոդակապով միանալու հատկությունն է, որ նույնպես նրանց մոտեցնում է անկախ արմատներին⁷⁴ Միևնույն ածանցների՝ հոդակապով և անհոդակապ միացումը հիմքին մեծ մասամբ սոսկ արտասանական արժեք ունի (նայած հիմքը ձայնադրով է սկսվում, թե բաղաձայնով՝ տրամաբան և տրամատ, գերագոյ և գերաստուած), իսկ երբեմն դրանք պարզապես տարբերակներ են՝ (համաբուն և համբուն) Մի շարք ածանցներ էլ կիրառվում են առանց հոդակապի նաև բաղաձայնով սկսվող հիմքերի դեպքում, թեև, անշուշտ, կան նաև հոդակապով ձևեր, ինչպես՝ շաղկապ, բայց՝ շաղաշար, ներկայ, ներգութ, ներկուտ, ներդաշնակ, ներհակ, բայց նաև ներադուրձել և այլն:

Վերը նշված հատկանիշներից ելնելով, ավելի ճիշտ կլիներ երրորդ խմբի ածանցները դասել աշխարհային կոչված ածանցակերպների շարքը, որոնք օտարված են թե՛ արմատի, թե՛ ածանցի հատկանիշներով՝ կախված իրենց բաղիման, գործառություն և իմաստալիս առանձնահատկություններից

Ինչ վերաբերում է այս խմբի ածանցների զուգորդելիությունը, ապա պետք է ասել, որ aS, aJS կաղապարներով կազմությունները այս նախածանցակերպներով համեմատաբար սակավաթիվ են: Սրանք հիմնականում հանդես են գալիս բայակազմության մեջ, հետևաբար՝ եռաբաղադրիչ կառույցներում (սրանց քննությունը կտրվի «բայակազմություն» բաժնում), Կամ այլևայլ, մեկից ավելի ածանցների ու հիմքերի զուգորդություննե-

րում: Կան նույնիսկ ածանցներ, որոնք տվյալ ժամանակաշրջանից aS, ajS կաղապարներով վկայություններ չունեն:

Գործառական բեռնվածություն տեսակետից ևս այս ածանցները նույնարժեք չեն, թեև այստեղ չկա Դաև ժխտական ածանցների նման մեծ խցում գործածման հաճախականության մեջ (հմմտ. մի կողմից ան- և մյուս կողմից՝ ապ-, դժ-, չ-, տ- ածանցների հաճախականություն): Երրորդ խմբի նախածանցներից համեմատաբար ավելի գործուն են առտ-, բաց-, գեր-, համ-, ներ-, նախ-, ստոր-, վեր-, տար- ածանցները, միջին դիրք են գրավում ապ(ա)-, բաղ-, հակ-, հոմ-, մակ-, յար-, շաղ-, շար-, պար-, տրամ-, իսկ մյուսներից՝ բար-, դեր-, թեր-, ենթ-, փաղ-, փար-, վկայված են մեկ տասնյակից էլ պակաս օրինակներ:

Ստորև ներկայացնում ենք գրարարի նախածանցման կաղապարները: Յուրաքանչյուր կաղապարի տակ նախ բերվում են առաջին խմբի (ժխտական) նախածանցներով կազմությունները, ապա երկրորդ և երրորդ խմբերինը միասին՝ ընդհանուր այբբենական կարգով, քանի որ յորոշ նախդիր-նախածանցներ (առ-, բեղ-) իրենց գործառական նոր ակտիվացմամբ մոտենում են հոնաբան դպրոցի ստեղծած նախածանցներին: Բերվում են նաև այդ խմբերից դուրս մնացած՝ եզակի ածանցներով հնուց ավանդված կազմությունները: Ինչպես և բառաբարդման կաղապարները ներկայացնելիս, այստեղ ևս մեծ հաճախականություն ունեցող կաղապարներից բերում ենք սակավաթիվ օրինակներ, իսկ սահմանափակ թվով վկայությունների դեպքում՝ մեր ընտրանքում հանդիպած բոլոր օրինակները: Նշենք նաև, որ նախածանցավոր կազմությունների մեջ բնականաբար հիմքի շեշտափոխական հնչյունափոխություն չի կատարվում, քանի որ բառն աճում է ձախից, և այստեղ մենք փաստորեն գործ ունենք մաքուր հիմքերի կամ, սակավ դեպքերում, քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերի հետ: Հետաքրքիր են այն դեպքերը, երբ որոշ բայական սկզբնուհիմքեր իրենց լիաձայն տարբերակով հանդես են գալիս միայն այս (նախածանցավոր) կաղապարներում, ընդ որում, հաճախ ձայնավորման տարբերություններով, ինչպես օր.՝ անգիղջ կամ անգեղջ (զղջալ բայի արմատը, որն այլուր լիաձայն տարբերակով չի հանդիպում), անթիջ (թրջել բայի արմատը), համաջինջ կամ համաջունջ (ջնջել բայի արմատը) և այլն:

1. aS—միարմատ մեկ նախածանցով կազմություններ.

ան¹—(ունի հնչյունափոխական տարբերակ՝ աւմ-, որ հանդիպում է ամբարիշտ/ամպարիշտ, ամբիժ բառերում)—անազատ, անգործ, անդարձ: Գրաբարի ամենագործուն նախածանցն է, մեր ընտրանքում այս կաղապարով վկայված է 588 օրինակ.

ապ¹—ապախտ, ապարասան/ապերասան, ապերախտ, ապուշ
 դծ-(տծ)-դժգոհ, դժխեմ, դժմիտ, դժսպտեհ, տժգին
 շ—չաստուած, չարունատ, չբարի, չգաղան, չգիւտ, չեպիսկոպոս,
 չերէց, չգարդ, չժողովուրդ, չինչ, չպէտ, չբահանայ
 տ—տգեղ, տղեղծ, տգէտ, տգոյն, տկար, տկեղտ, տհալ, տհաճ,
 տհաս, տձե, տմոյն
 ան²—անոտն
 անտի—անտիհիպատոս/անթիհիպատոս, անտիքրիստոս
 առ—առաթուր, առայժմ, առաւել, առաւիր, առբերան, առընթեր,
 առինչ, առլի, առհասարակ, առձեռն, առողջ, առցեղ
 արտ—արտուղի, արտօրէն
 արբ—արքեպիսկոպոս
 բաղ—բաղմատ, բաղյօդ
 գեր—գերանուն, գերաստուած, գերարտօսը, գերարփի
 դեր—դերանուն
 ընդ—ընդարմ, ընդդէմ, ընդաթուր, ընդարձակ, ընդէր, ընդհանուր,
 ընդհատ, ընդոծին, ընդոստ, ընդունայն, ընդվայր
 ըստ—ըստգիւտ
 թեր—թերանուն, թերուղիդ
 ի—իսպառ
 հակ—հակերգ
 համ—համազն/համազուն, համաթոռ, համանուն, համաշխարհ,
 համարին, համարձակ, համարունատ, համբուն, համգունդ
 հոմ—հոմազն, հոմանուն, հոմարին, հոմերամ
 մակ—մականուն, մակաւասար, մակբաշխ, մակստեղծ
 յ—յանուն, յառաջ, յերկար
 յար—յարանուն
 նախ—նախաթոռ, նախաշխարհ, նախարդար, նախեկեղեցի
 ներ—ներանձն, ներավարտ, ներգործ, ներգաշնակ, ներկուռ, ներ-
 հակ
 շաղ—շաղկապ
 տար—տարաշխարհ, տարբեր, տարորոշ
 տրամ—տրամանկին
 ց—ցայգ, ցայժմ, ցայն, ցայս, ցանգ/ցանկ, ցերբ, ցերեկ
 փաղ—փաղանուն
 ֆոր—քորեպիսկոպոս

Ինչպես տեսնում ենք, բացի ան- ժխտական նախածանցից, մյուս ածանցներով այս կաղապարով (նախածանցի անհոդակապ կցում հիմքին) վկայված օրինակները խիստ սահմանափակ են: Ավելի քիչ են aS¹ (հիմքի քերականական ձևավորումով) կաղապարի վկայությունները:

1ա. aS¹ ենթակաղապարով հանդիպում են հետևյալ տարատեսակությունները.

ան¹—անարանց, անմօրուս, անօրէնք (անվանական հիմքեր), անա-
բար, անգնաց, անգոյ, անդարձ, անդգայ, անդգամ, անընթաց, անիմաց,
անիսաց, անլու, անլուայ, անլուր, անխաղաց, անկայ, անկեաց, անմա-
տոյց, անմոռաց (բայական հիմքեր)

չ—չգոյ, չէ, չէր, չկայ

ան²—անկողին

առ—առանձին, առարկ, առէջ

գեր—գերիմաց

ընդ—ընդամենամբ

ըստ—ըստիրաքանչիւր, ըստմիտջէ

համ—համընթաց, համիմաց

մակ—մակդիր, մակբայ

յ—յանուանէ, յերեսաց, յոգոց

ներ—ներգոյ, ներկայ

2. aյS—միարմատ, հոդակապով նախածանցավոր կազմություններ:
Ինչպես նշվել է, երրորդ խմբի ածանցները արմատին են կցվում հիմնա-
կանում հոդակապի միջոցով, բացի նախորդ կաղապարում նշված դեպ-
քերից: Սակայն aյS կաղապարով վկայված օրինակները նույնպես բազ-
մաթիվ չեն, քանի որ այս նախածանցները բառի կազմում սովորաբար
զուգորդվում են բառակազմական այլ միավորների՝ մեկից ավելի ար-
մատների եւ ածանցների հետ (գերասկզբնագոյն, արտակացութիւն, հա-
մագայակցութիւն եւ այլն) եւ հատկապես գործուն են բայակազմութեան
մեջ, հետևապես, առնվազն եռաբաղադրիչ, իսկ հոդակապի հաշվառու-
մով՝ նաև քառաբաղադրիչ կաղապարների մեջ:

Ժխտական նախածանցներից այս կաղապարով կազմություններ կան
ապ-նախածանցով:

ապ¹—ապագով, ապաժամ, ապաժաման, ապաժոյժ, ապալեր, ապա-
լերկ, ապահարկ, ապաշնորհ: Կան մի քանի փոխառություններ պարսկե-
րենից (ապիկար, ապենիագ, ապիրատ), որտեղ թեև նախածանցը հնչյու-
նական որոշ տարբերությամբ է հանդես գալիս, սակայն V դարում դեռևս
գիտակցվում էր որպես տրոհելի, նույն շարքի մեջ մտնող ածանցավոր

այլ կազմութիւնների համաբանութեամբ (հմտ. նաև ան-նիագ, ան-կար-
է ալլէ), ինչպես նաև բավական զգալի արտահայտված ժխտականութեան
իմաստով:

ապ²— ոչ ժխտական իմաստով ունենք մեկ օրինակ՝ ապացոյց.

արտ— արտաբոյս, արտահալած, արտայայտ, արտահայտագ, արտա-
պոգոտայ, արտասահման, արտասայց, արտատեղի, արտատիպ, արտա-
տոհմ

բաղ— բաղաձայն

բաց— բացակայութիւն, բացասայց

գեր— գերաբողիս, գերաբուն, գերազանց, գերազարդ, գերազօր, գե-
րալիւր, գերախանչ, գերակատար, գերահրաշ, գերաճաճանչ, գերապայ-
ծառ, գերապանծ, գերասահման, գերավախճան, գերատարած

ենթ— ենթացոյց

հակ— հակաբան, հակադարձ, հակակիր, հակամարտ, հակարաշ

համ— համաբան, համաբնակ, համաբոյր, համաբուն, համագաղա-
փար, համագոյն, համագործ, համագումար, համագունդ, համագուն, համադոյց,
համազօր, համաթիւ, համալեզու, համալուծ, համախաչ, հա-
մախօս, համածառայ, համածին, համակամ, համակար, համակարդ, հա-
մամիտ, համայարկ, համանիւթ, համանման, համաշունչ, համաշափ. հա-
մակերպ, համակերտ, համահամ, համահայր, համահանդերձ, համաձայն,
համաձանձիր, համաձե, համաճանապարհ, համամայր, համամարտ, հա-
մապայծառ, համապատիւ, համաջինջ, համաշունջ, համասեղան, համա-
սեռ, համասեր, համասուն, համասփիւտ, համատարած, համատարր, հա-
մատի, համատիպ, համատոհմ, համացեղ

հոմ— հոմահայր, հոմանման, հոմասեղան, հոմասեռ, հոմասեր, հո-
մացեղ

մակ— մակալեզու, մակաձի

յար— յարաբազին, յարաշէշտ

նախ— նախաբոյս, նախագահ, նախագաղափար, նախագիծ, նախա-
գիր, նախագլուխ նախադաս, նախադատ, նախադուն, նախակատար,
նախակարգ, նախահայր, նախահաւակ, նախաձեռն, նախաճանապարհ,
նախաճաշակ, նախամայր, նախամարգարէ, նախայայտ, նախաշափիղ,
նախաշար, նախապատիւ, նախապատճառ, նախապարիսպ, նախապետ,
նախապտուղ, նախասկիզբն, նախավախճան, նախավաղ, նախավաստակ,
նախավկայ

շաղ— շաղաշար

շար—շարագիր

պար—պարածածուկ, պարականոն

ստոր—ստորագավառ, ստորադաս, ստորակետ, ստորակետոր, ստորանախանձ

վեր—վերաբեր

տար—տարաբաժին, տարաբան, տարաբեր, տարաբուն, տարագիր, տարագոյն, տարագործ, տարադէմ, տարազարդ, տարածամ, տարակարծ, տարակոյս, տարահասակ, տարամիտ, տարապայման, տարապատկան, տարապարհակ, տարապարտ, տարատարափ, տարացոյց

տրամ—տրամաբան, տրամաբնակ, տրամագիծ, տրամագիր, տրամախոհ, տրամաչափ

Ջա. aJS^l

ապ—ապագայ

քաց—բացագոյ

գեր—գերագոյ, գերակայ

ենթ—ենթակայ

հակ—հակադարձ, հակակայ

համ—համակարիք, համատիք, համատուրք, համադարձ, համակեաց, համակորոյս

մակ—մակաբանք

պար—պարագայ

ստոր—ստորակայ, ստորակաց

տար—տարակաց

Յ. a(aS)—երկնախածանց միարմատ կազմութիւններ: Այս կաղապարի բաղադրութիւնները վերջածանցների զուգորդութիւնների համեմատութեամբ չափազանց սահմանափակ են ոչ միայն բառերի բացարձակ քանակի, այլև ածանցների զուգորդելիութեան տեսակետից: Որպես առաջին բաղադրիչ հիմնականում հանդես է գալիս ան- ժխտական նախածանցը, որը ածանցման լիակաղապարում մեծ մասամբ գրավում է ձախ եզրային դիրքը: Միայն սակավ դեպքերում ան-ը կարող է նախորդել այլ ածանցներով՝ գերանծանօթ, յանկարծ:

Ի տարբերութիւն վերջածանցավոր կազմութիւնների, ուր հանդիպում են մինչև չորս վերջածանցի զուգորդութիւններ, ընդհանրապես բառը չի կարող ունենալ երկու նախածանցից ավելի (երեք նախածանցով կա ընդամենը մեկ բառ՝ անենքստորադրական, որ արհեստականութեան որոշ կնիք ունի):

ծրկնախածանց կազմություններից վկայված են հետևյալ օրինակները.

ան-+ առ—անառաւել

ան-+բաղ—անբաղյօղ

ան-+ընդ—անընդհատ, անընդհար, անընդոստ

ան-+ըստ—անըստգիւտ

ան-+շաղ—անշաղկապ

ան-+տար—անտարոտշ

գեր-+ան—գերանծանօթ

գեր-+ընդ—գերընդարձակ

հակ-+ընդ—հակընդդեմ

յ-+ան—յանկարծ

3ա. a(aS^f)

ան¹-+ան²—անանկողին

յ-+ան—յանզգայ

4. a(ajS)

ան-+համ—անհամանիւթ

ան-+հոմ—անհոմացեղ

ան-+շար—անշարակարգ

ան-+պար—անպարագիծ, անպարագիր

ան-+տար—անտարակոյս

4ա. a(ajS^f)

ան-+շար—անշարագիր

ան-+վեր—անվերագիր

գեր-+ստոր—գերստորակայ

նախ-+ենթ—նախենթակայ

Թեև վերջին երկու կաղապարների համար բերվող օրինակներում առանձնացվում են նախածանցների զուգորդությունները, սակայն, անշուշտ, պետք է նկատի ունենալ, որ այստեղ միմյանց են կցվում ոչ թե ածանցները, այլ եզրային ածանցը միանում է արդեն իսկ նախածանցով՝ ձևավորված երկրորդային հիմքին, այնպես որ ածանցների զուգորդություններն ստացվում են պատահականորեն: Հաստատուն է միայն ածանցների դիրքը. երրորդ խմբի՝ հիմնականում տարածական և ժամանակային իմաստ ունեցող ածանցները անմիջաբար կցվում են մաքուր առաջնային հիմքին (արմատից ձախ ալ դիրքն ունեն), իսկ ժխտական ան- նախածանցը վերաբերում է ամբողջ բառին և փաստորեն բացասում սերող հիմ-

քով արտահայտված հատկանիշը, գրավում է արմատից ձախ եզրային *a* զիրքը՝ Այս զիրքում կարող է հանդես գալ նաև գեր- նախածանցը, մի դեպքում նույնիսկ նախորդելով ան- ժխտականին: Կարելի է ասել, որ այն տվյալ դեպքում ունի հատկանիշի առավելագույն աստիճանի իմաստ և նույնպես վերաբերում է ամբողջ հիմքին:

5. *a(Sa)*—վերջածանցով ձևավորված երկրորդային հիմքերով նախածանցավոր կազմություններ: Նշված կաղապարին պատկանող օրինակների որոշումը հալի դժվարություններ է հարուցում, քանի որ շատ դեպքերում գրանք կարող են հավասարապես վերագրվել *(aS)a* կաղապարին, հատկապես *ակ-*, *-ական*, *-ակի*, *-աուր* և այլ վերջածանցների դեպքում: Կաղապարները սահմանազատելիս հիմնականում առաջնորդվել ենք վերջածանցավոր կամ նախածանցավոր հիմքի անկախ գոյության փաստով և սերող հիմքի ու սերված բառի ալիքի սերտ իմաստային կապով: Այսպես, աներևակ, անորոշակ բառերի կաղապարն է *(aS)a*, քանի որ երևակ, որոշակ բաղադրիչներ առանձին վկայված չեն, մինչդեռ անորոշական, անորոշակի բառերի դեպքում հարցը բարդանում է, քանի որ առանձին գոյություն ունեն ինչպես անորոշ, այնպես էլ որոշական, որոշակի ձևերը: Բառակազմական իմաստի տեսակետից էլ այստեղ միայն նուրբ տարբերություն կարելի է գտնել՝ անորոշական, անորոշակի կարող են նշանակել կա՛մ «ոչ-որոշական, ոչ-որոշակի», եթե ընդունենք *a(Sa)* կաղապարը, կա՛մ «անորոշ կերպով», եթե ընդունենք *(Sa)a* կաղապարը: Բանիմաստի առումով սա էական տարբերություն չէ: Կաղապարների սահմանազատման հարցում որոշ չափով կարող է օգնել և կառուցվածքային շափանիշը, տվյալ դեպքում նկատի ունենք, որ *-ակի* ածանցը, որպես մակբայակերտ ածանց, սովորաբար եզրային զիրք է գրավում, հետևաբար, կարելի է ալիքի նպատակահարմար համարել պայմանականորեն ընդունել *(aS)a* կաղապարը: Նույն ձևով *-ական-ով* կազմությունների մեծ մասը պատկանում է *(aS)a* կաղապարին, քանի որ շատ հաճախ *-ական* ածանցը հավելյուրդային բնույթ ունի⁷⁵. այսպես, ան- նախածանց պարունակող սերող հիմքերն արդեն իսկ ունեն նույն բառիմաստը, ինչպես՝ անազատական = անազատ, անախորժական = անախորժ, անեզրական = անեզր և այլն: Երբեմն հավելյուրդային բնույթ ունի նաև *-ակ* վերջածանցը, ինչպես վերը նշված անորոշակ բառում, կամ անգիտակ բառի մեջ, եթե վերջինիս համար ընդունենք *(aS)a* կաղապարը (անգիտ + *ակ*). *a(Sa)* կաղապարի դեպքում բառը կունենա «ոչ-գիտակ» բառակազմական իմաստը:

Զուտ իմաստային չափանիշի կիրառումը կարելի է ցույց տալ անառ-
դարակ «անհարմար» բառի օրինակով: Բառի հնարավոր սերող հիմքեր
կարող են լինել ինչպես անառդար (+ակ), այնպես էլ (ան+) առդարակ
բաղադրիչները: Բայց քանի որ անառդարակ բառը իր բառային և բառ-
կազմական իմաստով կապվում է առդարակ «շիտակ, հարմար» և ոչ թե
անառդար «անիրավ» հիմքի հետ, ապա ընդունվում է a(Sa) կաղապարը:
Այն դեպքերում, երբ հնարավոր են երկու կաղապարներն էլ, օրինակները
բերվում են աստղանիշով: Նշենք նաև, որ a(Sa) կաղապարի օրինակների
մեծագույն մասը վկայված է ան- ժխտական նախածանցով, որ զուգորդ-
վում է այլևայլ վերջածանցների հետ: Զգալի հաճախականությոն է ցու-
ցաբերում և չ- նախածանցը: Սա բացատրվում է թերևս նրանով, որ այս
երկու նախածանցներն ունեն տրամաբանական ժխտման արժեք և վերնա-
բերում են ամբողջ սերող հիմքին, ժխտելով նրանով արտահայտված
հասկացությունն ամբողջապես:

Մյուս նախածանցներով ունենք ւակավաթիվ կազմություններ: Նա-
խածանցների և վերջածանցների զուգորդման հատուկ պայմաններ կամ
սահմանափակումներ չկան, այդ զուգորդությունները ստացվում են պա-
տահականորեն, որպես բառակազմական հաջորդական քայլերի ար-
դյունք:

ա- . . . -այ ակամայ

ա- . . . -ակ անազդակ, անարդարակ, աներասանակ/աներեսանակ,
աներեւակ, անխառնակ, անմոլորակ, անորակ, անորոշակ*, անտեսակ

ա- . . . -ակա անբաւական, անընդելական*, անիրական, անլայ-
նական, անծառայական, անծերական, անհամեմատական*, անհաւանա-
կան, անմխիթարական, անշահեկան/անշայեկան, անտեսական

ա- . . . -ակաւ անվնասակար

ա- . . . -ակի անհեշտակի, անորոշակի*

ա- . . . -այ անբաղայ, անուղայ

ա- . . . -ան անարժան, անբաժան, աներևան, աներկևան, անիշխան,
անխոտան, անպաճարան, անսխուրան, անպատասպարան⁷⁶

ա- . . . -անակ անժամանակ

ա- . . . -անի անարժանի, անկենդանի

ա- . . . -առ¹ անհաստատ

ա- . . . -ար անաստուածար, անյարդար, անմեծար

ա- . . . -արան անկերպարան

ա- . . . -արիւմ անհաւատարիւմ

ա- . . . -ացի անփառացի

աւն- . . . -ացու անապականացու

աւն- . . . -աւ անիրաւ

աւն- . . . -աւուր անանձնաւոր*, անանցաւոր, անարգասաւոր, անբա-
նաւոր, անթագաւոր, անկեղծաւոր*, անհնարաւոր*, անյանցաւոր, անշնոր-
հաւոր, անպատկանաւոր, անվտանգաւոր*, անփառաւոր

աւն- . . . -եալ անազդեալ, անեղեալ, անեղժեալ, անզետեղեալ, ան-
հալածեալ, անհամբաւեալ, անյարդարեալ, անպարտեալ, անվայելեալ

աւն- . . . -եայ անաշեայ

աւն- . . . -եցիկ անգեղեցիկ

աւն- . . . -ե՛մ անուստեք, անուրեք

աւն- . . . -ի¹ անազգի, անաղի, անարդի, անարի, անաւելի, անընտա-
ձի, անկարծի(ս, ք), անհաւաստի, անմարդի

աւն- . . . -իլ անարդիլ, անտեսիլ

աւն- . . . -իկ անտոհմիկ*

աւն- . . . -ին անբաժին, անդժուարին

աւն- . . . -իչ անվարիչ

աւն- . . . -իւլ աներկիւլ

աւն- . . . -կոտ անյաշաղկոտ

աւն- . . . -ոդ անդաւաճանող, անլսող, անհոգող, անճանաչող, ան-
ռնող

աւն- . . . -ոյ անհաճոյ

աւն- . . . -ոյք աներևոյթ, աննմանոյթ

աւն- . . . -ոյն անողջոյն

աւն- . . . -ոտ աննախանձոտ, անպալարոտ, անվեհերոտ

աւն- . . . -որդ անհաղորդ

աւն- . . . -ու անյաղթու

աւն- . . . -ուած անխառնուած

աւն- . . . -ուկ աննեցուկ, անտաղտուկ

աւն- . . . -ումն աներդումն, անյագումն, անուսումն, անցասումն,
անփոփոխումն

աւն- . . . -ուն անասուն, անբեղուն, անխօսուն, անհաստատուն, ան-
շարժուն

աւն- . . . -ունչ անտերունչ

աւն- . . . -ուչ անյարուչ, անվայելուչ

աւն- . . . -ուտ անթաքուտ, անկորուտ, անփախուտ

աւն- . . . -ուրդ անխորհուրդ

աւն- . . . -(ա)պաւն անպահապան/անպահպան

ան- . . . -ստ անզգաստ, անիմաստ, անհանգիստ, անպահեստ
 ան- . . . -օթ անծանօթ
 առ- . . . -անակ առժամանակ
 գեր- . . . -ակ գերերեակ, գերունակ
 գեր- . . . -եալ գերարձակեալ
 գեր- . . . -ստ գերիմաստ
 գեր- . . . -իկ գերաշխարհիկ
 գ- . . . -ացու զաչացու
 ընդ- . . . -ակ ընդունակ
 ռակ- . . . -ումն հակորոշումն
 համ- . . . -ակ համերասանակ, համոլորակ
 համ- . . . -ան համիշխան
 համ- . . . -ի համազգի
 հոմ- . . . -ան հոմիշխան
 մակ- . . . -ական մակածական
 մակ- . . . -ակ մակեռակ, մակքառակ, մակընթրակ(ք)
 մակ- . . . -ի մակաւելի
 մակ- . . . -ոյր մակերեոյթ
 մակ- . . . -ուտ մակեղուտ
 յ- . . . -ստ յուրաստ
 յ- . . . -ք յարգելք
 յար- . . . -եալ յարանկեալ
 նախ- . . . -ակ նախերեակ
 նախ- . . . -ական նախաստիչական
 նախ- . . . -ոյն նախողջոյն
 ներ- . . . -ական ներմեղական
 ներ- . . . -այիւն ներծովայիւն
 ներ- . . . -ի ներազգի
 ներ- . . . -ութիւն ներերեութիւն
 չ- . . . -ական չախորժական, չէական
 չ- . . . -անի չկենդանի
 չ- . . . -աւոր շանձնաւոր
 չ- . . . -ագիւն շահագիւն
 չ- . . . -եալ շհամարեալ
 չ- . . . (ալ/ե) ի շհաւատալի/շաւատալի, շուսալի, շուտելի
 չ- . . . -ոյք չխաղոյք
 չ- . . . -ութիւն չէութիւն, չխոստովանութիւն, չմարթութիւն, չյարութիւն

չ- . . . -ունի շատտուածուհի*

չ- . . . -ուն շմարթուն

տրամ- . . . -անակ տրամանցանակ

փաղ- . . . -ութիւն փաղառութիւն*

Ճա. a(Sa)

ան- . . . -ազան անսրբաղան

ան- . . . -ակ անգիտակ, անտեղեակ

ան- . . . -ական անբնական, անբուսական, անգիտական*, անտրրտ-
մական, անօգնական

ան- . . . -ակաւ անօգտակար

ան- . . . -ան անպիտան

ան- . . . -անակ աննշանակ

ան- . . . -անի անպիտանի

ան- . . . -ատ անթլփատ

ան- . . . -աւոր անզլխաւոր, անլուսաւոր, անմտաւոր, անշնչաւոր*,
անպարսպաւոր, անսկզբնաւոր*, անվիրաւոր, անտպաւոր

ան- . . . -դի/դին անջրդի/անջրդին

ան- . . . -ին անլուսին

ան- . . . -ող անընտրող

ան- . . . -ոյ անպիտոյ

ան- . . . -ոյք անժածկոյթ, անձանձրոյթ

ան- . . . -որդ անկցորդ

ան- . . . -ոց անմիջոց

ան- . . . -ումն անսկզբումն

ան- . . . -ունդ անծնունդ

ան- . . . -ին առտնին

նեւ- . . . -անակ նեւըշջանակ

չ- . . . -աւոր շբնաւոր

չ- . . . -իկ շնչիկ

չ- . . . -ին շնչին

չ- . . . -ոյ շպիտոյ

չ- . . . -ու շգիտու

չ- . . . -ութիւն շազնուութիւն, շնչութիւն

չ- . . . -ուն շգիտուն

Ճբ. a(S'a)

ան- . . . -ական անզգայական*, անիմացական*, անկայական*, ան-
ճեղանչական

ան- . . . -ան անկայան

ան- . . . -եալ անարուեստացեալ, անբաժացեալ, անծաղրացեալ, ան-
հաշտեցեալ, անշնացեալ

ան- . . . -ի՞ս յայս կազմությամբ վկայված են բազմաթիվ բառեր.
փաստորեն նման տիպի բաղադրությունները բաց խումբ են կազմում և
կարող են համալրվել գրեթե յուրաքանչյուր բայից ստեղծված նորակազ-
մություններով՝ անազատելի, անամբոխելի, անանցանելի, անբովանդա-
կելի, անգթելի, անգիտելի, անգնալի, անեւանելի, անեղանելի, անորսալի
և այլն:

ան- . . . -իչ անարարիչ

ան- . . . -ող անայրեցող, անարարող, անբարկացող, անզգուշացող,
անճանաչող, անստացող

ան- . . . -ուած անարարուած, անստացուած

ան- . . . -ումն անհատուցումն

ան- . . . -ուն անզգայուն, անկայուն

գեր- . . . -եալ գերիմացեալ

բստ- . . . -եմ բստմիռջէք

համ- . . . -ական համիմացական

համ- . . . -ութիւն համիմացութիւն*

մակ- . . . -ական մակստացական

չ- . . . -ական չմոռացական

չ- . . . -եալ չլուեալ, չյանցուցեալ

չ- . . . -ու չկեցու

չ- . . . -ութիւն չգոյութիւն, չկեցութիւն

չ- . . . -ապէս չմարդկապէս

ծ. aj(Sa) — այս կաղապարով վկայված են համեմատաբար սակա-
ալաթիւ օրինակներ, հիմնականում երրորդ խմբի (հունաբան դպրոցի
ստեղծած) նախածանցներով:

ապ(ա)- . . . -իկ ապատոհմիկ

բաց(ա)- . . . -ատակ բացայիշատակ

համ(ա)- . . . -ակ համանմանակ, համատեսակ

համ(ա)- . . . -ական համապետական

համ(ա)- . . . -անակ համաժամանակ

համ(ա)- . . . -իկ համատոհմիկ

համ(ա)- . . . -ոյ համաբարոյ

համ(ա) - . . . -ուրդ համախորհուրդ
 հոմ(ա) - . . . -ակ հոմատեսակ
 մակ(ա) - . . . -ուչ մակատեսուչ
 յար(ա) - . . . -ումն յարահիսումն
 յար(ա) - . . . -ոյկ յարապարոյկ
 նախ(ա) - . . . -ակ նախահասակ, նախահոգակ
 նախ(ա) - . . . -իկ նախամարտիկ
 նախ(ա) - . . . -իչ նախաճաշակիչ
 նախ(ա) - . . . -նի նախայայանի
 վեր(ա) - . . . -իկ վերամարտիկ
 վեր(ա) - . . . -ու վերահասու

Ճա. $aj(\underline{S}a)$

գեր(ա) - . . . -աւ գերաբնաւ
 հակ(ա) - . . . -ող հակատուփող
 համ(ա) - . . . -ակ համագունակ
 համ(ա) - . . . -անան համաբնական
 համ(ա) - . . . -ան համանշան
 համ(ա) - . . . -արան համալսարան
 համ(ա) - . . . -ունդ համասնունդ
 նախ(ա) - . . . -ակ նախագիտակ, նախակրթակ
 ներ(ա) - . . . -ակ ներամիջակ
 տրամ(ա) - . . . -ակ տրամաբնակ

Ճբ. $aj(S^fa)$

մակ(ա) - . . . -եղ մակագոյեղ
 նախ(ա) - . . . -ակ նախագոյակ
 նախ(ա) - . . . -ի նախապատուելի
 վեր(ա) - . . . -ուստ վերազալուստ

Դ. $a[(Sa)a]$ — երկու վերջածանց ունեցող երկրորդային բաղադրյալ հիմքերով նախածանցավոր կազմութուններ.

ան - . . . -ան + -աւոր անարժանաւոր
 ան - . . . -անակ + -աւոր անժամանակաւոր
 ան - . . . -անակ + -եալ անժամանակեայ
 ան - . . . -անակ + -եան անժամանակեան
 ան - . . . -աւո + -ուն անհաստատուն
 ան - . . . -ար + -եալ անյարդարեալ

ան- . . . արան + -եալ անշտեմարանեալ
 ան- . . . ւոր + -եալ անպատկանաւորեալ
 ան- . . . -աւ + -ունք անիրաւունք
 ան- . . . -իւղ + -ած աներկիւղած
 ան- . . . -իւղ + -ութ աներկիւղութ
 ան- . . . -կան + -ացու անմահականացու
 ան- . . . -ող¹ + -ակ անյաջողակ
 ան- . . . -ող² + -ական անանցողական, անճանաչողական
 ան- . . . -ստ + -ուն անիմաստուն
 առ- . . . -անակ + -եայ առժամանակեայ
 գեր- . . . -ան + -ական գերիշխանական
 չ- . . . -ական + -ութիւն չազգականութիւն
 չ- . . . -ակար + -ութիւն չվնասակարութիւն
 չ- . . . -ող¹ + -ութիւն չաջողութիւն/չյաջողութիւն

7ա. $a[(\underline{S}a)a]$

ան- . . . -ան + -ւոր աննշանաւոր
 ան- . . . -ւոր + -ական անգրաւորական
 ան- . . . -ող² + -ական անբուժողական, անընտրողական, անցուցողական

7բ. $a[(\underline{S}a)a]$

ան- . . . -ին + -որդ անառաջնորդ
 ան- . . . -իչ + -ական անտուչական
 ան- . . . -ուն + -ւոր անբեղնաւոր
 ան- . . . ուն + -ակի անխոտորնակի
 ան- . . . -ուչ + -ական անվայելչական
 ապ- . . . -ումն + -ական ապերդմնական
 մակ- . . . -իկ + -ութիւն մակսաստկութիւն

7գ. $a[(S^fa)a]$

չ- . . . -ող² + -ութիւն չպահանջողութիւն

7դ. $a[(Sa)^fa]$

ան- . . . -ատակ + -եալ անյիշատակացեալ
 ան- . . . -ան + -ի անբաժանելի
 ան- . . . -ատ + -ի անխրամատելի

ան- . . . -ատակ + -ի անյիշատակելի

ան- . . . -իկ + -ի անսաստկալի

ան- . . . -ոտ + -ի անխոցոտելի

ան- . . . -տ + -ի անքակտելի

76. a[(S_a)^fa]

ան- . . . -աւոր + -ի անվիրաւորելի

Հետաքրքիր է նշել այն վերջածանցները, որոնք առանց նախածանցների հետ զուգորդվելու հանդես չեն գալիս. ինչպես՝ -այ -անուղղայ, անբաղայ, անբաղբաղայ, -գի -անջրդի, -դիմ -անջրդին: Իսկ մի շարք դեպքերում, թեև ածանցը կարող է կցվել նաև մաքուր հիմքին, ինչպես՝ -եայ, -իկ, -իլ (կաթիլ, տեսիլ), սակայն որոշ կոնկրետ բառերի մեջ հանդիպում է միայն նախածանցի հետ զուգորդված, այսինքն՝ վերջածանցավոր սերող հիմքը առանձին գոյություն չունի (ինչպես անարդիլ՝ չկա առանձին արդիլ ձևը) կամ կա բոլորովին այլ իմաստով (ինչպես անաշխարհիկ «տարագիր, վտարանդի»՝ իմաստային կապ չունի աշխարհիկ «աշխարհական» հիմքի հետ): Այդպիսի օրինակներից են անառիկ, անազատիկ, անտենչիկ, աննմանոյթ և այլն: Անշուշտ, այս օրինակները կարելի է մեկնաբանել որպես նախածանցավոր սերող հիմքից վերջածանցով կազմված ձևեր, սակայն այս դեպքում վերջածանցը իմաստային տեսակետից դառնում է հավելուրդային, ինչպես՝ անարդ-անարդիլ, անառ-անառիկ, անազատ-անազատիկ, անտենչ-անտենչիկ, անարգ-անարգիկ, անկեղծ-անկեղծիկ, անհնար-անհնարին, անգեղ-անգեղեայ, անդեղ-անդեղեայ և այլն:

8. aj[(S_a)a]

մակ(ա)- . . . -ան + -ումն մակաբաժանումն

նախ(ա)- . . . -որդ + -եալ նախահաղորդեալ

ստոր(ա)- . . . -ան + -ումն ստորաբաժանումն

տրամ(ա)- . . . -ստ + -եալ տրամահաստատեալ

8ա. aj[S_a]a]

նախ(ա)- . . . -եան + -ական նախալսելիական

Կան մի շարք օրինակներ, երբ սերող հիմքը ունի և՛ նախածանց, և՛ վերջածանց: Այդպիսի կազմությունների թիվը խիստ սահմանափակ է:

9. a[a(Sa)] անբազձաձական, անբաղդատական, անընդունակ, անընդունական, անպարունակ, չհամազգի, ներընդունական, ներընդունելի, ներպարունակ

9ա. $a[(aS)^t a]$ անբաղդատելի, անբաղկացելի, անըստգտանելի, յար-
ընդունելութիւն

9բ. $a[(ajS^t)a]$ անստորադրական, բաղստորադրութիւն, ներստորա-
դրական, ներտրամադրական

9գ. $a[(ajS)^t a]$ անպարագրելի, անտարակուսելի

9դ. $aj[(aS)a]$ նախաներածութիւն

10. $a\{[a(Sa)]a\}$ ներպարունակական

10ա. $a\{[a(Sa)]^t a\}$ անպարունակելի

11. $a\{a[aj(S^t a)]\}$ աններստորադրական

Այս վերջին օրինակները կարելի է մեկնաբանել այնպես, որ բառա-
կազմական վերջին քայլը լինի –ական և –ութիւն ածանցների կցումը՝
անստորադ(ի)ր+ական, բաղստորադ(ի)ր+ութիւն, աններստորադ(ի)ր+
ական: Այս դեպքում կաղապարները համապատասխանաբար կլինեն՝
 $[a(ajS)]a$ և $\{a[a(ajS)]\}a$:

Մեկ նախածանցով և երեք վերջածանցով վկայված են հետևյալ կազ-
մությունները՝

12. $a\{[(Sa)a]a\}$ շմշտնջենաւոր

12ա. $a\{[(Sa)a]^t a\}$ անփոխանորդելի

Որպես նախածանցավոր կազմությունների բաղադրյալ երկրորդային
սերող հիմք կարող են հանդես գալ և բարդությունները հետևյալ կաղա-
պարներով՝

13. $a(SjS)$ —հոդակապավոր բարդ հիմքով նախածանցավոր կազ-
մություններ: Այս կաղապարի օրինակների մեծ մասը վկայված է ան-
նախածանցով:

ան– անախտակից, անամբողջախոհ, անամենագործ, անայլափոխ,
անաստուածասէր, անարծաթասէր, անդասակից, անընկերասէր, անթե-
րահաւատ, անիրազեկ, անխաղաղասեր, անխառնաբնդոր, անխոթամանկ,
անծամածուռ, անկենդանակից, անհակառակաբան, անհակառակամարտ,
անհամբերատար, անձեռագործ, անմախասեր, անմարդաձայն, անմիա-
բան, անյօդակապ, աննմանասեռ, անողջախոհ, անպատերազմասէր, ան-
պատերազմափորձ, անվայրափակ, անփոխակործ, անփոխաշարժ

գներ—գերարտօսրալիք

դար/դեր—դարանդարձապետ/դերանդարձապետ

չ—չբահանալապետ

տար—տարազգակից

13ա. a(SjS)

աՆ—անբբալի, անգրագէտ, աներկրաշափ, անընչասէր, անմարմնա-
սէր, անմտադիւր, անպատուասէր, անպտղաբեր

13բ. a(S^tjS)

աՆ—անծնելասէր

13գ. a(SjS^t)

աՆ—անոտնալուաց, անշնորհակալ

գԵՐ—գերարտօսրալից

չ—չոխակալ

13դ. a(SjS^t)

աՆ—անդիմակաց

13ե. a(SjS)

աՆ—անալեկոծ, անբարեկամ, անբարեսէր, անբարեփորձ, անխաբե-
բայ, անկարեկից

13զ. a(SjS)

աՆ—անզանզան

13է. a(SjS)

աՆ—անկերակուր

14. a(SS)—անհոգակապ բարդ հիմքով նախածանցավոր կազմու-
թյուններ՝

աՆ—անաշու, անարեգակն, աներկհաւատ, աներկմիտ, անկարկատ,
անձեռնդել, անձեռնհաս, անմիտ, անփոխորոշ, անսայթաք

մաԿ—մակերկմասն

յ—յայնժամ, յորժամ

նԵՐ—ներմիւսանգամ

չ—չձեռնհաս

ց—ցայդվայր, ցայնժամ, ցայնվայր, ցայնքան, ցայսվայր, ցայսքան,
ցայսօր, ցորժամ, ցորչափ, ցորվայր, ցորքան

14ա. a(SS^t)

աՆ—անակնկալ, աներկբայ, անհարթարար, անմահարար, անուն-
կընդիր

չ—չունկնդիր

14բ. $a(\underline{SS}^t)$

ան—անժոռվակալ

14գ. $a(\underline{SS})$

ան—անալլալլ, անյեղյեղ, անջախջախ (անջաղխջախ)

14դ. $a(\underline{SS})$

ան—անբարբառ, անկասկած

14ե. $a(\underline{S^tS^t})$

ան—անբամբաս

15. $aj(SjS)$

համ—համահասակակից, համաձայնակից

15ա. $aj(\underline{SjS})$

համ—համաբնակից

15բ. $aj(\underline{SjS})$

համ—համակերակուր

15գ. $aj(SS)$

յար—յարաշեշտոլոր

15դ. $aj(\underline{SS})$

տար—տարակասկած

16ա. $a[(a\underline{S})jS^t]$

ան—անընդդիմակաց

16բ. $a[(\underline{Sa})jS]$

ան—անիմաստասէր

16գ. $a[(\underline{Sa})jS]$

ան—անխորհրդազգած, անվերնագիր

Վկայված են նաև սակավաթիվ կազմություններ, որտեղ նախածանցը կցվում է բարդածանցավոր երկրորդային հիմքին:

17ա. $a[\underline{Sj}(Sa)]$ անբարեկամակալ

17բ. $a[(SjS^t)a]$ անշնորհակալի

17գ. $a[(Sj\underline{S^t})a]$ անփոխադրական, չմեղադրանք

- 17դ. $a[(\underline{SjS^f})a]$ անընչաստացիչ
 17ե. $a[(\underline{SjS^f})a]$ անմտադրեալ
 17զ. $a[(SjS)^fa]$ անկեղակարծելի, անյեղափոխելի
 17է. $a[(SjS^f)^fa]$ անմեղադրելի, անփոխադրելի
 17ը. $a[(\underline{SjS})^fa]$ անկերակրելի
 17թ. $a(SjS^fa)$ անշնորհակալու, անվերակացու
 17ժ. $a[(\underline{SjSa})]$ անմեկուսի
 17ժա. $a[(SjS)a]$ անզանազանեալ
 17ժբ. $a\{[(Sa)jS^f]a\}$ անիմաստասիրելի
 17ժգ. $a[(\underline{Sa})j(\underline{Sa})]$ ներշնչանապտոցս
 18. $a[(SS)a]$ անակնածող, մակեռանկիւնի
 18ա. $a[(SS^f)a]$ անակնածելի, անակնոնելի, անխնամարկելի, ան-
 ձեռնարկելի, անտեղիտալի
 18բ. $a[(\underline{SS}^f)a]$ անժուժկալի, անմտածելի, աներկրպագելի
 18գ. $a[(\underline{SS})a]$ անբաղբաղայ, անյեղչեղուկ
 18դ. $a[(\underline{SS})a]$ անկասկածաւոր
 18ե. $a[(\underline{SS})^fa]$ անայլալի, անշարշարելի
 18զ. $a[(\underline{SS})^fa]$ անբամբասելի, անբարբառելի, անկասկածելի
 18է. $a(\underline{SSa})$ անկաշառառու, անվերարկու
 18ը. $a(\underline{SSa})$ աներկրպագու, անմտառու
 19ա. $a\{[(Sa)S^f]a\}$ անարտաքսբերելի
 19բ. $a[(aSS^f)a]$ անիբացբառնալի, անիբացղնելի
 19գ. $a[(aS^fS^f)a]$ անիդուսելանելի
 Երեք արմատական բաղադրիչով ունենք հետևյալ կազմութիւնները-
 20ա. $a\{[a(SS)]S\}$ անիմիկոյսթաւալ
 20բ. $a\{S[(SS)a]\}$ անշարականածովթին:

Այսպիսով, նախածանցման կաղապարները նույնպէս ի հայտ են բերում զգալի բազմազանութիւն: Տարբեր է նաև կաղապարների գործառական բեռնվածութիւն աստիճանը: Հետևյալ աղյուսակը ներկայացնում է մեր ընտրանքում վկայված օրինակների քանակը և տոկոսային հարաբերութիւնը ըստ յուրաքանչյուր կաղապարի:

№	Կադադարներ	Օրինակներ	Թիվը	Տոկոսը
1	2	3	4	5
1	aS	անադատ	588	
1ա	aS ^f	համընթաց	41	
Ընդամենը			629	40,6
2	a _j S	տրամագիծ	175	
2ա	a _j S ^f	ստորակաց	18	
Ընդամենը			194	12,5
3	a (aS)	զերընդարձակ	12	
3ա	a (aS ^f)	յանզդայ	2	
Ընդամենը			14	0,9
4	a (a _j S)	անհամանիւթ	6	
4ա	a (a _j S ^f)	նախենթակայ	4	
Ընդամենը			10	0,6
5	a (Sa)	անժառայական	180	
5ա	a (<u>S</u> a)	անգլխաւոր	42	
5բ	a (S ^f a)	համիմացութիւն	222	
Ընդամենը			444	28,7
6	a _j (Sa)	համապետական	19	
6ա	a _j (<u>S</u> a)	ներամիջակ	11	
6բ	a _j (S ^f a)	նախադոյակ	4	
Ընդամենը			34	2,2

1	2	3	4	5
7	a[(Sa) a]	անարժանաւոր	21	
7 _ա	a[(Sa) a]	անգրաւորական	5	
7բ	a[(Sa) a]	անառաջնորդ	7	
7դ	a[(Sfa) a]	չպահեցողութիւն	1	
7դ	a[(Sa) ^f a]	անյիշատակացեալ	7	
7ե	a[(Sa) ^f a]	անվիրաւորելի	1	
Ընդամենը			42	2,7
8	a[(Sa) a]	ստորաբաժանումն	4	
8 _ա	a[(Sa) a]	նախալաւիտենական	1	
Ընդամենը			5	3,3
9	a[(aS) a]	անբաղդատական	9	
9 _ա	a[(aS) ^f a]	անբաղկացելի	4	
9բ	a[(a)S ^f a]	ներստորադրական	4	
9դ	a[(a)S ^f a]	անտարակուսելի	2	
9դ	a[(aS) a]	նախաներածութիւն	1	
Ընդամենը			20	1,3
10	a{[a(Sa)]a}	ներպարունական	1	
10 _ա	a{[a(Sa)]a}	անպարունակելի	1	
Ընդամենը			2	0,1
11	a{a[a](Sfa)]}	աններստորադրական	1	
Ընդամենը			1	0,1
12	a{[(Sa)a]a}	չմշտնջենաւոր	1	
12 _ա	a{[(Sa)a] ^f a}	անփոխանորդելի	2	
Ընդամենը			2	0,1

1	2	3	4	5
13	a (SjS)	անալիզատոր	34	
13ա	a (SjS)	անալիզատոր	8	
13բ	a (S ^f jS)	անձնակազմ	1	
13գ	a (SjS ^f)	անոտոնալուս	4	
13դ	a (SjS ^f)	անդիմակա	1	
13ե	a (SjS)	անակեկոծ	6	
13զ	ə (SjS)	անդանդան	1	
13է	a (SjS)	անկերակուր	1	
Ընդամենը			56	3,6
14	a (SS)	չձեռնհաս	26	
14ա	a (SS ^f)	անակնկալ	6	
14բ	a (SS ^f)	անժուժկալ	1	
14գ	a (SS)	անալլալլ	3	
14դ	a (SS)	անբարբառ	2	
14ե	a (S ^f S ^f)	անբամբաս	1	
Ընդամենը			39	2,5
15	aj (SjS)	համահասակակից	2	
15ա	aj (SjS)	համաբնակից	1	
15բ	aj (SjS)	համակերակուր	1	
15գ	aj (SS)	հարաշնշտուր	1	
15դ	aj (SS)	տարակասկած	1	
Ընդամենը			6	0,4
16ա	a [(aS) jS ^f]	անընդդիմակա	1	
16բ	a [(Sa) jS]	անիմաստասէր	1	
16գ	a [(S _a) jS]	անխորհրդազգած	2	
Ընդամենը			4	0,3

1	2	3	4	5
17 ա	a [Sj (Sa)]	անբարեվայելուչ	1	
17 բ	a [(SjS ^f) a]	անշնորհակալի	1	
17 գ	a [(SjS ^f) a]	շմեղադրանք	2	
17 դ	a [(SjS ^f) a]	անընչաստացիչ	1	
17 հ	a [(SjS ^f) a]	անմտադրեալ	1	
17 զ	a [(SjS ^f) ^f a]	անկեղական թեթի	2	
17 է	a [(SjS ^f) ^f a]	անփոխադրելի	2	
17 լ	a [(SjS ^f) ^f a]	անկերակրեթի	1	
17 թ	a (SjS ^f a)	անվերականգն	2	
17 ժ	a [(SjS) a]	անմեկուսի	1	
17 ժ ա	a [(SjS) a]	անզանազանեալ	1	
17 ժ բ	a [(Sa) jS ^f] a}	անխոստասիրելի	1	
17 ժ գ	a [(Sa) j (Sa)]	ներշնչանալ տոյտ	1	
Բնդամենը			17	1, 1
18	a [(SS) a]	մակեռանկիւնի	2	
18 ա	a [(SS ^f) a]	անականունելի	5	
18 բ	a [(SS ^f) a]	անժուժկալի	3	
18 գ	a [(SS) a]	անյեղյեղուկ	2	
18 դ	a [(SS) a]	անկասկածաւոր	1	
18 հ	a [(SS) ^f a]	անշարշարելի	2	
18 զ	a [(SS) ^f a]	անբարբառելի	3	
18 է	a (SSa)	անվերարկու	2	
18 լ	a (SSa)	անմտառու	2	
Բնդամենը			22	1, 4

1	2	3	4	5
19 ա	a {[(Sa) S ^f] a}	անարտաքսրերելի	1	
19 բ	a [(aSS ^f) a]	անիրացրառնալի	2	
19 գ	a [(aS ^f S ^f) a]	անիրուրսելանելի	1	
19 դ	aj [(SS) a]	մակամտածութիւն	1	
Ընդամենը			5	0,3
20 ա	a {[a(SS)] S}	անիմիկոյսթաւալ	1	
20 բ	a [S[(SS) a]]	անշարահնածութիւն	1	
Ընդամենը			2	0,1
Ընդհանուր թիվը			1547	100,0

Վ Ե Ր Զ Ա Ծ Ա Ն Ց Ո Ւ Մ

Ուսումնասիրվող շրջանի բառակազմական համակարգում վերջածանցման կաղապարներն աչքի են ընկնում թե՛ ավելի մեծ բազմազանությունում, թե՛ իրացման ավելի լայն հնարավորություններով, քան նախածանցման կաղապարները: Բացի այն, որ վերջածանցներն ինքնին ավելի մեծ թիվ են կազմում, քան նախածանցները, վերջածանցավոր կաղմությունների քանակի ավելացման մեջ մեծ դեր է խաղում նաև վերջածանցների զուգորդելիությունը՝ ինչպես նշվել է, մեկ բառը կարող է ստանալ մինչև շոբս վերջածանց, իսկ երկու վերջածանցի զուգորդությունը բավական հաճախակի է (12,5%), ինչ չէր կարելի ասել նախածանցների մասին (0,9%): Դրան հակառակ, վերջածանցները անհնար է ենթարկել այնպիսի հետաքննության, ինչպես նախածանցները: Կարելի է առանձնացնել միայն ածանցների գործառական խմբեր՝ այս կամ այն խոսքի մասը կերտելու նրանց գործառությունի համաձայն (գոյականակերտ, ածականակերտ, մակբայակերտ և այլն): Իմաստային տեսակետից նրանք խայտաբղետ պատկեր են ներկայացնում:

Ինչպես վերջածանցման, այնպես էլ նախածանցման կաղապարների իրացումների միջև մեծ տարբերություններ կան կաղապարների գործառական բեռնվածության և բառակազմական միավորների գործունեության

տեսակետից: Գրեթե սահմանափակում չունեցող՝ վերջածանցավոր բառերի բաց խմբեր կազմող ածանցների (–ումն, –ութիւն, –ական, –իչ, –ող) կողքին կան հազիվ մեկ-երկու տասնյակ բառերով, իսկ երբեմն եզակի օրինակներով վկայված վերջածանցներ, որոնց իմաստային և գործառական առանձնահատկություններն անգամ օրինակների սակավության պատճառով բավարար հստակություն չունեն: Ուսումնասիրվող շրջանում, ինչպես արդեն նշվել է, պահպանվել են նաև մթագնած և իրենց բառակազմական գործառույթը կորցրած վերջածանցներ, որոնք տրոհվում են միայն ազատ արձատների կամ այլ բառերում պահպանված կապված արձատների և նույնատիպ ածանցների համեմատությամբ: Չնայած դրան, ստորև կադապարների իրացումների մեջ բերվում են նաև նշված տիպի օրինակներ, եթե, անշուշտ, նրանք լրիվ մթագնած չեն, և դրանց առանձնացման համար ստուգաբանական հատուկ քննության անհրաժեշտություն չկա (ինչպես՝ նորոգ, օգտակար, վնասակար, խաւարչտին և այլն):

Կառուցվածքային տեսակետից վերջածանցման կադապարները կարելի էր թերևս բաժանել երկու խմբի՝ վերջածանցի հոդակապով կամ անհոդակապ կցման հատկանիշի հիման վրա: Հայտնի է, որ գրաբարի (և ոչ միայն գրաբարի) զգալի թվով վերջածանցներ (խոսքն, անշուշտ, բազաձայնով սկսվող ածանցների մասին է) հիմքին են միանում հոդակապի օգնությամբ: Ըստ ծագման այդ հոդակապը շատ դեպքերում կապվում է հիմքերի թեմատիկ ձայնավորի հետ և մյուսների վրա տարածվել է համաբանաբար: Սակայն հետագա զարգացման ընթացքում այդ հոդակապը սերտաճել է ածանցի հետ (հիմա, անվանական և բայական հիմքերի թեմատիկ ձայնավորների վերատարրալուծումն ու անցումը վերջավորություններին ու հոլովիչներին)⁷⁷ և ածանցավոր բառերի կազմում տրոհվում է ստուգաբանորեն ու գիտակցվում հատկապես բառաբարդման հոդակապավոր կադապարների համաբանական հենարանի շնորհիվ:

Ինչ վերաբերում է միևնույն ածանցի հոդակապավոր և անհոդակապ տարբերակներին, ապա այս հարցում նրանց առկայությունն էական դեր չի խաղում, քանի որ անհոդակապ տարբերակներն ինքնին խիստ սահմանափակ կիրառություն ունեն, իսկ իմաստային ու գործառական տեսակետից որոշ չափով հեռացել են հոդակապավոր տարբերակներից: Այսպես՝ –կան ածանցով վկայված է ընդամենը մի քանի բառ՝ բծկան, գոժկան, մուրացկան, վաշտկան, վարձկան (մի մասը փոխառյալ ձևեր են), –ուտ(ուր)–ով՝ զինուտ, ջրուտ, վարձուտ, որոնք բոլորը, բացի բծկանից, գոյականներ են՝ nomen agentis-ի իմաստով, և ոչ թե ածականներ, ինչպես –ական–ով և –աուտ–ով կազմությունները, բար–ը կիրառվում է

միայն հունաբան դպրոցի քերականական կամ տրամաբանական գրքերում՝ օրինակները ներմուծելու համար՝ այսբար, ո՞րբար (ընդամենը 2 բառ), -ագոյն-ի -գոն(գոյն-ից) տարբերակը նույն կիրառությունն ունի՝ ո՞րգոն, -գին ածանցով ուսումնասիրվող շրջանից վկայված ունենք ընդամենը 2 բառ՝ կաթոգին, ուծգին, ընդ որում առաջինն այն եզակի դեպքերից է, երբ պահպանվել է հիմքի նախկին՝ ռ-ով ձայնավորումը՝ հետագայում տարածված ա-ի փոխարեն: Այնպես որ կարելի է ասել հոգակապավոր և անհոգակապ տարբերակները որոշ իմաստով ինքնուրույն ածանցների արժեք են ստացել: Այդ պատճառով մենք այստեղ վերջածանցման կաղապարների մեջ հատուկ հոգակապավոր ենթակաղապար չենք առանձնացնում, բայց ածանցների հոգակապավոր և անհոգակապ տարբերակները միմյանցից լրիվ անջրպետված չներկայացնելու համար բերում ենք իրար տակ և ոչ թե ընդհանուր այբբենական կարգով:

Վերջածանցների, ինչպես և նախածանցների մեջ, կարելի է առանձնացնել, այսպես կոչված, ածանցակերպիներ, ինչպես՝ գան, պէս, պան և այլն, քանի որ սրանք որոշ չափով պահպանել են իրենց բառային իմաստը և մանավանդ հանդես են գալիս նաև որպես անկախ արմատներ կա՛մ բառաբարդումների մեջ որպես առաջին բաղադրիչ, հատկապես կրկնաշարների կազմում՝ պէսպէս, պէսպիսութիւն, անգանգաւ, գանգաւ, գանգութիւն, կա՛մ ցուցական դերանունների և դերանվանական մակբայների մեջ՝ այսպէս, ինչպէս, որպէս, որգան և այլն: Վերջածանցման կաղապարներում ածանցակերպները չեն առանձնացվում և ներկայացվում են բուն ածանցների հետ միասին:

Ստորև ներկայացնում ենք գրաբարի վերջածանցման կաղապարները համապատասխան օրինակներով: Քանի որ հիմքերի կրած հնչյունափոխությունների բոլոր տիպերը ներկայացվել են հիմքակազմության քնննության ժամանակ, այստեղ դրանք առանձին-առանձին չենք նշում, այլ միայն բերում ենք վկայված օրինակները Տ-ով (հնչյունափոխված հիմքի պայմանական նշանով) օժտված ենթակաղապարների տակ: Ընդ որում, միևնույն ածանցն ունեցող բառերը միևնույն տեղում համախմբված ներկայացնելու նպատակով խմբավորում ենք մաքուր, հնչյունափոխված և քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերով ածանցավոր կազմությունները, այլապես ստիպված կլինենք ածանցների գրեթե նույն ցանկը (իրենց համապատասխան օրինակներով) ներկայացնել երեք անգամ տարբեր ենթակաղապարների տակ:

Հնչյունափոխության հատուկ դեպք է ածանցին սերտաճած հոդակա-
պի և հիմքի վերջի -ի ձայնավորի ձուլումը ($ի + ա > ե$), որ նշանակում ենք
Sa ենթակադապարով:

1. Sa, 1ա. Sa, 1բ. Sa, 1գ. S¹a—միարմատ մեկ վերջածանցով կազ-
մություններ: Գրաբարի բառակազմության ամենագործուն կադապարը,
որ վկայված օրինակների քանակով գերազանցում է նույնիսկ բառա-
բարդման ամենահաճախական՝ SյS կադապարին: Թվարկում ենք մեր
ընտրանքում հանդիպող բոլոր վերջածանցները, օրինակները տալով
միևնույն սկզբունքով (տարածված ածանցներից՝ սակավաթիվ, իսկ սահ-
մանափակ թիվով դեպքերը՝ բոլորը):

—աբաբ ազատաբար, ախորժաբար, բարձրաբար, հրաշաբար, սահ-
մանաբար և այլն

1ա. Sa արուաբար, բազմաբար, նրբաբար, քինաբար և այլն

1բ. Sa ընտանեբար, մոլեբար, որդեբար

1գ. S¹a 1. անվանական հիմքեր՝ առնաբար, կանացաբար/կանանցա-
բար, մարդկաբար, 2. բայական հիմքեր՝ զգայաբար, գոյացաբար, մոռա-
ցաբար, յարևաբար, քաղցեղաբար

—բաբ ալսբար, որբար

—ազաբ աշագար, լեզուագար, խելագար

1ա. Sa գլխագար, միջագար

—ազին ահագին, գորովագին, դանդաղագին, դիւրագին, երեւագին,
զայրագին, զուարթագին, թեթևագին, խանդաղատագին, հզօրագին, հի-
ւանդագին, ողբագին, ողորմագին, տապագին, տառապագին, տօթագին,
ցաւագին, ցօղագին

1ա. Sa դիւագին, զազրագին, մթագին, սրտագին, վշտագին, տղմա-
գին, տրտմագին

1բ. Sa մուլեգին

—գին կաթոգին, ուժգին

—ազոյն ագահագոյն, դառնագոյն, դիւրագոյն, երկայնագոյն և այլն

1ա. Sa անդրանկագոյն, ամրագոյն, առաքինագոյն, զգուշագոյն, հի-
քագոյն և այլն

1բ. Sa ընտանեգոյն, յոռեգոյն

1գ. S¹a առնագոյն, իմացագոյն

—գոյն այնգոյն, նախգոյն

—գոն որգոն

—ազ նաւազ

—ազան ամենազան, աստուածազան, զարմանազան, հրաշազան

1ա. Sa բազմազան, սրբաւան

—զան որզան

—աժէտ ախտաժէտ, նենգաժէտ, որկորաժէտ

—աժ—անկաժ, ասաժ, արկաժ, աւերաժ, բախաժ, բարդաժ, գոգաժ, գործաժ, գուպարաժ, դրօշաժ, դաժաժ, դատաժ, խափանաժ, ծածաժ, կազմաժ, կատաղաժ, կատարաժ, կարգաժ, կոտորաժ, հասարակաժ, հատաժ, հարաժ, հերձաժ, հոգաժ, մատնաժ, յազաժ, ներկաժ, շարաժ, ողորմաժ, որմաժ, սահմանաժ, ստուերաժ, տապալաժ, տարաժ, ցաւաժ, փորաժ, փսխաժ, քերթաժ

1ա. Sa գթաժ, գծաժ, թրջաժ, թրքաժ, խախտաժ, կողոպտաժ, կռաժ, կտրաժ, ձուլաժ, շինաժ, վիժաժ, վիրաժ, վրիպաժ, փլաժ, քնաժ

1գ. S¹a միայն բայական հիմքերով՝ արարաժ, այրեցաժ, ասացաժ, հայեցաժ, մուրացաժ, նայեցաժ

—ուաժ անկուաժ, անշատուաժ, առուաժ, արդուաժ, արկուաժ, աւելուաժ, աւերուաժ, գործուաժ, դարձուաժ, դրօշուաժ, եղծուաժ, զետեղուաժ, զանգուաժ, խալծուաժ, խառնուաժ, ծակուաժ, կազմուաժ, կաթուաժ, կապուաժ, կատարուաժ, կիտուաժ, կոտորուաժ, հայցուաժ, հաստուաժ, հատուաժ, հարուաժ, հարցուաժ, հեղուաժ, հերձուաժ, մաժուաժ, մանուաժ, մանրուաժ, մաշուաժ, յանցուաժ, յարմարուաժ, յաւելուաժ, յօղուաժ, յօշուաժ, ներկուաժ, պատառուաժ, պատուաժ, պարզուաժ, սկսուաժ, սպառուաժ, ստեղծուաժ, վառուաժ, տեսուաժ, փորուաժ, քերթուաժ, քերուաժ

1ա. Sa գիտուաժ, դիպուաժ, լուծուաժ, խնդրուաժ, կշռուաժ, կտուաժ, կցուաժ, հեղուսուաժ, յօրինուաժ, շինուաժ, շրջուաժ

1գ. S¹a միայն բայական հիմքերով՝ արարուաժ, այրեցուաժ, ասացուաժ, ընթերցուաժ, իմացուաժ, կալուաժ, հայեցուաժ, մնացուաժ, ստացուաժ, ցաւացուաժ

—աժոյ խարտածոյ, խափանածոյ, ժալածոյ, կոփածոյ, կռածոյ, հալածոյ, հիւսածոյ, մաշածոյ, մթերածոյ, յաղածոյ, ներկածոյ, տաշածոյ, քանդակածոյ, քերածոյ

1ա. Sa կուտածոյ, կռածոյ, ձուլածոյ

1գ. S¹a մուրացածոյ

—ուաժոյ անկուածոյ, խառնուածոյ, մանուածոյ, մաշուածոյ, յօղուածոյ, պատուածոյ, ստեղծուածոյ, քաղուածոյ

1ա. Sa կցուածոյ

—ալ¹ աղիւսակ, անձրեակ, անտառակ, առասանակ, դաւառակ, զետակ, դասակ, դրօշակ և այլն

1ա. Տa անրակ, բլթակ, գիսակ, գնդակ, լծակ, լճակ, կնդակ, յակընթակ, նշտրակ, շամփրակ, սունակ, սոնակ, վզենակ, տնակ, քաննակ, աղանեակ, գինեակ, գրգըեակ, ընտանեակ, յոռեակ, ոսկեակ, որդեակ, պատանեակ, ջորեակ

1բ. Տa արեկ (արի+ակ)

–ակ² ազատակ, ախորժակ, անուշակ, աւերակ, բաւակ, բիւրակ, բոլորակ, գործակ, եզակ, եռակ, երգակ, երևակ, երկակ, էակ, ընդելակ, լուղակ, խաղակ, խառնակ, խարդաւանակ, կամակ, կենդակ, համակ, համբարակ, հասակ, հաւակ, հետեակ, հերձակ, հրոսակ, ղուղակ, ղողակ, ճեղանակ, մաճառակ, միակ, մոլորակ, ոլորակ, որակ, պահակ, սխալակ, սպանակ, սովորակ, վեցակ, վարձակ, տեսակ, քանակ, քանդակ, քառակ

1ա. Տa բնակ, բուժակ, բուսակ, գունակ, դիտակ, դիմակ, ելուզակ, երաժշտակ, թրթրակ, խնդրակ, խուզակ, կապուտակ, կիտակ, կուտակ, կրթակ, հանգիտակ, հրաւիրակ, միջակ, յուզակ, նուիրակ, ուռեակ, պատուիրակ, վիժակ, վիճակ, վրիժակ, վրիպակ, տեղեակ, ցուցակ, օրինակ

–ակա՛ն աղատական, արքայական, խոհական, մոգական, ուրախական, պակասական և այլն

1ա. Տa գինական, ըղձական, կուսական, նուիրական, ցուցական և այլն

1բ. Տa ընտանեկան, հոգեկան, մոլեկան, տարեկան

1գ. Տ¹a 1. անվանական հիմքեր՝ անուանական, առնական, աստեղական, դիւցական, ետեղական, իմոյական, իսկզբանէական, իւրական, կայսերական, կանանցական, մարդկական, սերմանական, 2. բայական հիմքեր՝ ազդեցական, աճեցական, ատելլական, գնացական, գոյական, եղական, եռացական, դգայական, ըմպելական, ընթացական, իմացական, լալական, խաղացական, կայական, ճանաչական, մատուցական, մեղանշական, մնացական, ոստնական, սիրելական, ստացական, տրական

–կա՛ն դատկան, յախներկան, վաշտկան, վարձկան

1ա. Տa բծկան, գութկան

1գ. Տ¹a մուրացկան

–ակա՛ւր կամակար, համարակար, հրամանակար, վնասակար

1բ. Տa օգտակար

–ակե՛ր/ակեա՛ր աղօթակեր/աղօթակեար, խոհակեր, համոզակեր

–կեա՛ւր աղօթկեար

–ակի արշաւակի, երևակի, երկակի, եօթնակի, ընդեւակի, թեթեւակի, կողմնակի, կորովակի, յոգնակի, յոլովակի, որոշակի, սովորակի, քանակի, քառակի

1ա. Sa կշռակի, հնգակի, ուղղակի

1գ. S¹a կողմանակի

–այ կամայ, որկորայ

–ային ազգային, ամառնային, ամպրոպային, աշխարհային, աստղային, աստուածային և այլն

1ա. Sa ամսային, անդնդային, գարնանային, երկնային, գրային և այլն

1գ. S¹a միայն անվանական հիմքերով՝ աշնանային, գարնանային, մարդկային, մեղացային, իւրային, իւրեանցային, ձերային, մերային

–այն ամենայն, գիշերայն, ժամայն, համայն, ճանապարհայն, միայն (նախկինում տրոհելի, այժմ սերտաճած հանդես է գալիս հետևյալ բառերում՝ երկայն, որովայն, ոստայն, ունայն)

–այնի ամարայնի, ձմերայնի

1ա. Sa գարնայնի

1գ. S¹a գարնանայնի

–այք աշխարհայք, գորդայք, եպիկուրայք, հոետորայք, պիթագորայք

1գ. S¹a աշնանայք

–ան՝ ապուան, աշխարան, արգելան, արժան, բաժան, գլան, դեղձան, ըմպան, ժաման, իշխան, խարան, խեղդան, խոզան (?), խոտան, կայան, կարան, կենդան, կոխան, ղուղան, նենգան, նշմարան, ոլորան, պատան, տողան, փական, փոխան, փորձան

1ա. Sa դիպան, զուգան, խթան, խուժան, կթան, կռան, կցան, հրապիրան, մկան, մսան, շոնչան, շրջան, պաճուճան, պատուիրան, ջնջան, արբան, վզան, փրկան

1գ. S¹a թռչան

–ան² ձիան, 1ա. Sa իշան

–անակ ալսանակ, գանձանակ, (յ)եղանակ, ժամանակ, մրցանակ, յաղթանակ, փոխանակ

1ա. Sa նշանակ, շրջանակ

–անակի շուրջանակի

1ա. Sa փութանակի

–անդ 1ա. Sa դրանդ

–անդակ ալլանդակ

–անդի վտարանդի

–անի¹ ամարանի, ասղանի, դողանի, հովանի, ձմերանի, մօրուանի, տողանի (նախկինում տրոհելի՝ հոլանի, հոմանի և այլն)

1ա. Տa լեզուանի, պիտանի

–անի² աղատանի, աւագանի, կրականի, նամականի, վնասանի, քաղաքանի

1ա. Տa գլխանի, լրիցանի, կանանի

–անոց աղբատանոց, աղօթանոց, ամալանոց, աշակերտանոց, ասլաւրահանոց, արծականոց, արուեստանոց, աւաղականոց, բողանոց, գալուհանոց, եղնանոց, էլանոց, եղբայրանոց, հպիսկոպոսանոց, երիտասարդահանոց, զոհանոց, թիկ(ն)անոց, լանջանոց, լորանոց, կապեղանոց, կողմանոց(°)⁷⁸, համբարանոց, հեծանոց, հիւանդանոց, հովանոց, ձմերանոց, ճախանոց, մարգարէանոց, մթերանոց, որբանոց, պարկեշտանոց, սարկաւագանոց, սպանդանոց, վկայանոց, վաճառանոց, օթանոց, օտարանոց

1ա. Տa բժշկանոց, գլխանոց, գրանոց, դիտանոց, գինանոց, ընթանոց, խնկանոց, կանանոց, կուսանոց, կոռւանոց, կրծանոց, մեղուանոց, մոխրանոց, նուիրանոց, պանդխտանոց, պոռնկանոց, ջրանոց, օրկանոց՝ ուրկանոց

1բ. Տa ալրեկնոց (ալրի+անոց)

1գ. Տ՛a առնանոց

–անուտ հոսանուտ, յորձանուտ

1ա. Տa շիջանուտ

–անց ածանց, դիրանց (այս ածանցով մյուս բառերը երկրորդային բաղադրյալ հիմքերով են)

–անի¹ առականք, աղաչանք, ամօթանք, աշխատանք, արշաւանք, դադարանք, հպերանք և այլն

–անի² 1ա. Տa մարեմանք

1ա. Տa ընտրանք, խտրանք, խրախուսանք, տրփանք, հրապուրանք և այլն:

1գ. Տ՛a կալանք

–անօր անդանօր, աստանօր, ուրանօր

–աշ 1բ. Տa աղուաշ

–ապաւն բանտապան, բարապան, բարձապան, բողապան, դաստապան, դարապան, դիւանապան, զանկապան, լանջապան, համբարապան, մահապան, պահապան, պանծապան, պարեկապան, պարտապան, վնասապան, վարապան

1ա. Տա դռնապան, սենեկապան, սրսկապան ("), սոնապան, փղապան

–պան մատակապան, մարզսկան, պահպան

1ա. Տա պարտիզպան

–ապանակ վարապանակ

1ա. Տա գրասրահակ, կշտապանակ

–ապատիկ ամենապատիկ, բիրապատիկ, հազարապատիկ, հարիւրապատիկ, յօգնապատիկ, յոլովապատիկ

1ա. Տա բազմապատիկ, հնգապատիկ

–պատիկ երեքապատիկ, երկապատիկ, եօթնապատիկ

–ապէս առատապէս, ամէնապէս, էապէս, իսկապէս, նմանապէս, սոսկապէս, քաջապէս և այլն

1ա. Տա զազրապէս, խստապէս, ծուլապէս, ճշմարտապէս, ստուգապէս, սրբապէս, օրինապէս և այլն

1բ. Տա հոգեպէս

1գ. Տա 1. անվանական հիմքեր՝ առնապէս, եղբօրապէս, մարդկապէս, 2. բայական հիմքեր՝ գոյապէս, սիրելապէս

–առօտ կարճառօտ, համառօտ

–աւտ նաւաստ

–աւտան ակաստան, ամարաստան, անդաստան, ասպաստան, Ատտիկէաստան, արմաւաստան, դատաստան, դարաստան, իռլիթաստան, Հայաստան, հեռաստան, Հրէաստան, ձիաստան, Մարաստան, մարդաստան, մուրտաստան, շահաստան, օտարաստան

1ա. Տա բուրաստան, կուսաստան, Տաճկաստան

1բ. Տա ալգեստան, Ասորեստան, տանեստան

–աւտուն ամարաստուն

–աւտ¹ հաստատ

–աւտ² ազգատ, ականջատ, ակնատ, բացատ, ժողատ, կառափնատ, հեղեղատ, ունչատ, պարուտակատ, ջոկատ, փայտատ, քաղթնատ

1ա. Տա գունատ, լեզուատ, կնատ, կրճատ, հրատ, միջատ, պնչատ, թլփատ

–աւտակ յիշատակ

–աւտ արդար, զարդար, մեծար, մթար, մոլար, պատահար, փողար, (նախկինում տրոհելի, իսկ ուսումնասիրվող շրջանում արդեն սերտաճած այս ածանցը գտնում ենք դալար, դալար, տապար բառերում)

–աւտան անցարան, զոհարան, լոգարան, երգարան, կտակարան, խօսարան և այլն

1ա. Տա առաքինարան, բժշկարան, գրգարան, լուարան, լուսարան, խնկարան, կրթարան, նստարան, պոռնկարան, ջնջարան, սրբարան, փրկարան

1գ. Տ^ֆա—միայն բայական հիմքեր՝ զգայարան, ընթացարան, լուացարան

—աբէն/եբէն լիկայոնարէն, հոովմէարէն, հոռոմարէն, հրէարէն, պարթևարէն, փոխարէն, քաղղէարէն, ասորերէն, դաղմատերէն, հրէերէն, հայերէն, հոռոմերէն/հոռոմայերէն/հոռովմայերէն/հոովմերէն, ողբերէն, ըստամբակերէն, քրիստոսերէն

1ա. Տա յունարէն/յուներէն

1գ. Տ^ֆա օրէնսերէն

—աբիմ/—եբիմ հաւատարիմ, ոխերիմ

1ա. Տա մտերիմ

—աջ գիշերաց, խաղաց, հասարակաց, 1ա. Տա դիմաց

—աջի/—եջի¹ այրացի, արդարացի, աքացի, բախտացի, բառացի, բեռնացի, խելացի, հայացի/հայեցի, մուրցացի, օրացի

1ա. Տա արեացի, ծղացի, կանացի, մտացի

1գ. Տ^ֆա առնացի, ձերբացի

—ցի հարեանցի

1ա. Տա բռնցի

—աջի/եջի² ասիացի, արաբացի, տիտանացի, քաղսրացի և այլն-աքայեցի, եբրայեցի, հոովմայեցի, մանիքեցի, նիկողայեցի, սաղուկեցի, սողոմայեցի, փարիսեցի

1ա. Տա բաբելացի, բլրացի, դրացի, կիպլացի, մծբնացի, փղշտացի

—ացու աշացու, ապականացու, խաղաղացու, հարսնացու, մահացու, մարտացու

1գ. Տ^ֆա սերմանացու

—աւ աղագաւ, դժուարաւ, դիւրաւ, իրաւ, խոտանաւ, կամաւ, կարգաւ, հարկաւ, հեշտաւ, հրապարակաւ, ճեպաւ, մեծաւ, պատճառաւ, սակաւ, տակաւ, տագնապաւ

1ա. Տ^ֆա բարեաւ, բնաւ, զգուշաւ, կանխաւ, ստիպաւ

—աւանդ գահաւանդ, դարաւանդ, կարաւանդ

—աւանդակ բարձրաւանդակ, գահաւանդակ, սարաւանդակ

—աւէտ այգաւէտ, արեգաւէտ, բոլորաւէտ, երանաւէտ, լօռաւետ, խաշնաւէտ, խոտաւէտ, ծառաւէտ, կառաւէտ, կենդանաւէտ, կենցաղաւէտ, հացաւէտ, ճառագայթաւէտ, շահաւէտ, շնորհաւէտ, ուրախաւէտ, փրկաւէտ

1ա. Տա առաքինաւէտ, գինաւէտ, երջանկաւէտ, ընչաւէտ, թիկնաւէտ, ծաղկաւէտ, կենաւէտ, միգաւէտ, քրքմաւէտ

1բ. Տա գինեւէտ

–աւուր ահաւոր, աղեղնաւոր, բանաւոր, դաշնաւոր, ժառանգաւոր, հասակաւոր, պակասաւոր և այլն

1ա. Տա ամսաւոր, բազմաւոր, գուժաւոր, դիմաւոր, հանդիսաւոր և այլն

1բ. Տա ագետ, ալետ, աստետ, գոտետ, կարետ, հեռետ, հոգետ, մայրետ, ուղետ, ունետ, տարետ

1գ. Տա 1. անվանական հիմքեր՝ ականաւոր, կողմանաւոր, ոտանաւոր, սերմանաւոր, 2. բայական հիմքեր՝ գոյաւոր, զգայաւոր

–ուուր վարձուոր, 1բ. Տա գուրդըշուոր, զինուոր

–բ արդեամբ, անձամբ, մասամբ, ողջամբ

–բի արամբի, կանամբի

–եալ այս վերջածանցով բաղադրությունները բաց խումբ են ներկայացնում և կարող են կազմվել փաստորեն յուրաքանչյուր բայից՝ հիմնականում անցյալ դերբայի իմաստով, սակայն բազմաթիվ են նաև արդեն ածականի և գոյականի արժեք ստացած բառերը՝ անցեալ, առաքեալ, բարձրեալ, կապեալ, կարօտեալ, պահպանեալ, տառապեալ և այլն

1ա. Տա անիծեալ, մոռեալ

1գ. Տա միայն բայական հիմքերով՝ այրեցեալ, ատեցեալ, բացեալ, դարձեալ, մածուծեալ, սիրեցեալ և այլն

1դ. Տա թրքացեալ, կթուցեալ, կնացեալ, կնճթացեալ, հիքացեալ և այլն

–եակ բիրեակ, երկեակ, եօթնեակ, թամբատեակ, իննեակ, ինքնեակ /ինքնեկ, խաւեակ, հազարեակ, հարիւրեակ, հինգեակ, մաշկեակ, ջերմեակ, սպասեակ վեցեակ, տասնեակ, քառեակ

1ա. Տա խշտեակ, հնգեակ, յիսնեակ, ուղղեակ

–եամն այծեամն

–եայ աղամանդեայ, աղիւսեայ, անդեայ, անձնեայ, աջեայ, հասակեայ, մաշկեայ, որկորեայ և այլն

1ա. Տա բրդեայ, եղկնեայ, ծաղկեայ, կաշեայ, կճեայ, ջղեայ, սրտեայ, քնեայ, քրիստոնեայ և այլն

1գ. Տա միայն անվանական հիմքեր՝ առնեայ, ասուեայ, աստեղեայ, գեղջեայ

–եայն 1գ. Տա լոկեայն

–եան՝ աղամանդեան, աղամեան, ամանակեան, առաօտեան, աստուածեան, արդեան, բաժակեան, եղեմեան, երեքեան, եօթնեան, հազարեան, հայկեան, ներբողեան, ովկիանեան, պատեան, սելեկեան, ստոյկեան, տապեան, փարաւոնեան, փիւսիկեան, քրիստոսեան և այլն

1ա. Տա գունեան, գաւթեան, երիկեան, թղեան, կանգնեան, Մովսիսեան, յաւիտեան, ուղկեան, չնչեան

1գ. Տա կայեան

–եան՝ բերդեան, գիւղեան, գործեան, խողեան, հիւպատեան, մոգեան, մորթեան, նախարարեան, նոխաղեան, քաջեան

1ա. Տա գեղեան, գրեան, թղթեան

–եալ/էշ խարտեալ/խարտէշ

–եաւ բանեաւ, որեաւ/օրեաւ, վարժեաւ

–եր վաներ

–եաւ առաջեաւ, դիւրեաւ, կենդանեաւ, հաւաստեաւ, ստորեաւ

1ա. Տա զգուշեաւ

–եկան շայեկան/շահեկան

1ա. Տա հնգեկան

–եկի(ն) եօթնեկին, հինգեկին, տասնեկին

1ա. Տա հնգեկին, հիսնեկին

–եղ ահեղ, անձնեղ, ալեղ, արագեղ, զօրեղ, ինքնեղ, կարշնեղ, համեղ, հանճարեղ, հզօրեղ, հիւթեղ, ճաճանչեղ, ուժեղ, ուշեղ, տաշեղ

1ա. Տա րնչեղ, թիկնեղ, մարմնեղ, շքեղ, պտղեղ, քաղրթեղ

1գ. Տա 1. անվանական հիմք՝ ասուեղ, 2. բայական հիմք՝ գոյեղ

–եղէն աղբեղէն, ամպեղէն, աստուածեղէն, ասրեղէն, արծաթեղէն, աւագեղէն, բանջարեղէն, բեհեղէն, բոցեղէն, դալարեղէն, երկաթեղէն, խոտեղէն, խորշեղէն, կաւեղէն, կտաւեղէն, հանդերձեղէն, հոգեղէն, հողեղէն, հողմեղէն, ձիւնեղէն, մազեղէն, մաշկեղէն, միւսեղէն, մորթեղէն, մոմեղէն, նիւթեղէն, ոգեղէն, սառնեղէն, ստեղէն, տարրեղէն, փայտեղէն, քարեղէն, օղեղէն

1ա. Տա ապակեղէն, գարեղէն, գինեղէն, ընչեղէն, լուսեղէն, խնցեղէն, հրեղէն, մարմնեղէն, մսեղէն, ոսկեղէն, ջրեղէն, փշեղէն, քրձեղէն

1գ. Տա 1. անվանական հիմք՝ մարդկեղէն, 2. բայական հիմք՝ գոյեղէն

–եղի աղտեղի

1ա. Տա մսեղի

–եմ համեմ, խոհեմ

–եմն երբեմն, ուստեմն, ուրեմն

–եճի¹ արմաւենի, դարիսենի, խնձորենի, մորենի, նշդարենի, ուռենի, սեխենի, վարդենի

1ա. Sa դեղնենի, դդմենի, զճռնենի, թզենի, թթենի, թթուենի, խընկենի, ձիթենի, նռնենի

–եճի² աղուեսենի, այծենի, բորենի, գայլենի, գառնենի, խոզենի, ուլենի

1ա. Sa կնգմենի, սամուրենի

–եճի³ արքայենի, դառնենի, կատաղենի, հայրենի, մայրենի, վայրենի, քաղցրենի, օղենի

1ա. Sa լրբենի

1գ. S՛a անվանական հիմք՝ քաղցուենի

–եքեակ հօթներեակ, հինգերեակ, վեցերեակ, տասներեակ

1ա. Sa յիսներեակ

–եքիր վեցերիր

–(ե)րորդ երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, եօթներորդ, ութերորդ, իններորդ, տասներորդ, քսաներորդ, հարիւրերորդ, հազարերորդ

1ա. Sa քաներորդ (քանի+երորդ)

–եցիկ գեղեցիկ

–եւ արդարեւ, առաջեւ, հետեւ, ստորեւ

–եւիմ ամենեւին

–եմ բարեք, երբեք, ուստեք, ուրեք

–եմեան/–եմին ամենեքեան, բոլորեքեան, երկոքեան, երեքեան, չորեքեան, հինգեքեան և այլն. ամենեքին, բոլորեքին և այլն (նույն օրինակները –եմին տարբերակով), 1ա. Sa հնգեքեան, 1գ. S՛a եօթանեքին

–է հետէ

–էն բուէճ

–էն այսրէն, անդէն, անդրէն, աստէն, արդէն, նկարէն

1գ. S՛a ինձէն, ձեզէն, մեզէն, քեզէն

–էմ այծէք, ձեռէք

–քաւ վատթար

–ի¹ ազգի, աղի, այրի, այդի, անագանի, անդի, առաջի, աստի, արծաթի, աւելի, գործի, դաւարի, թերի, չարի, վայրի և այլն

1ա. Sa արի, բնի, բռնի, կծծի, ձրի, պղնձի

1գ. S՛a միայն անվանական հիմքեր՝ ականի, անուանի, աշնանի, առնի, ասուի, արանցի, գարնանի, շանի, մատանի

—ի² բարտի, բեեկնի, դափնի, եղևնի, խնձորի, ծիրանի, կաղամախի, հաճարի, հացի, մայրի, նշդարի, ուռի, սօսի, տանձի, սղոցի, ցաքի

1ա. Տa ընգուզի, կաղնի, հագնի, մամխի

—ի³ այս ածանցով կազմվում է բաղադրությունների բաց խումբ՝ հիմնականում ապառնի դերբայի նշանակությամբ, սակայն կան նաև մեծ թվով գոյականացած և ածականացած ձևեր. վկայված բոլոր ձևերը պատկանում են Տ^{fa} ենթակաղապարին, քանի որ բոլորն էլ սերում են քերականական ձևավորում ունեցող հիմքից. այդ հիմքը անորոշ դերբայի ձևն է իր բոլոր տարատեսակություններով՝ պարզ, սոսկածանցավոր, պատճառական կառուցվածքի և տարբեր լծորդությունների. ազանելի, արգելի, զենլի, ըղձալի, ընթեռնելի, ընթերցանելի, կամելի, կարելի և այլն:

—իլ կաթիլ, տեսիլ

—իկ¹ այրիկ, աչիկ, աստղիկ, գիւղիկ, եղեգնիկ, թանիկ, մասնիկ, վայրիկ, քաջիկ և այլն

1ա. Տa բունիկ, դատրիկ, երկրիկ, ընչիկ, ձկնիկ, մանկիկ, մատենիկ, ջրիկ, տնիկ և այլն

—իկ² այժմիկ, ամիկ, արքայիկ, բարբարոսիկ, գոեհիկ, դայլայլիկ, դաշտանիկ, դժնիկ, ըռազմիկ, թշնամանիկ, խաղաղիկ, հանդարտիկ, մարզիկ, մարտիկ, մուրիկ, ոստանիկ, պահլաւիկ, պատերազմիկ, պարսիկ, պողովատիկ, սաստիկ, տոհմիկ, սպասիկ, վաճառիկ

1ա. Տa բնիկ, գուժիկ, լոիկ, խուժիկ, հնդիկ, մնջիկ

1գ. Տ^{fa} 1. անվանական հիմքով՝ դրանիկ, 2. բայական հիմքով՝ ազդեցիկ, ագուցիկ, աղացիկ, դիացիկ/դիեցիկ, երգեցիկ, զբօսուցիկ, ընկեցիկ, լուացիկ, խաբուսիկ, խաղալիկ, հայեցիկ, հեղձուցիկ, մուրացիկ, ուռուցիկ

—իճ դառնիճ, լուիճ, խառնիճ, կապիճ, կորկոտիճ, հատիճ, ուտիճ, պատեղիճ, պատիճ, թերևս նաև ճահիճ/ճախիճ (հմմտ. ճախին)

—իմ ուշիմ

—ին աջին, առաջին, առաւօտին, աստին, արտաքին, աւազին, բաժին, դառնին, դժուարին, դիւրին, երեքին (երեքեքին-ից), ինքնին, խաւարին, քսորին, ծմակին, հնարին, յետին, ոստին, ջերին, ջերմին, ստորին, վերին, վերջին, տաքին, օտարին

1ա. Տa—լուսին, լոին, մթին, միջին, չնչին

1գ. Տ^{fa}—իւրոյին, ձերոյին, մերոյին, քոյին

—իճf գահինք, նախատինք, ստորինք, քրիստոսինք

—իշ բաշխիշ

—իչ բայահիմքերից կազմում է վերջածանցավոր բառերի բաց խումբ՝ հիմնականում ենթակայական դերբայի նշանակությամբ, ընդ որում բայահիմքերը կարող են լինել կամ մաքուր արմատ, կամ ունենալ այլևայլ քերականական ձևավորում (կատարյալի ցոյական հիմք, պատճառականի ձև և այլն)։ ազատիչ, առաքիչ, բնակիչ, գերիչ, երգիչ, խառնիչ, մատնիչ, ստեղծիչ և այլն

1ա. Sa անիծիչ, բուժիչ, գտիչ, գրգռիչ, լվիչ, լուծիչ և այլն

1գ. S^aa միայն բայական հիմքերով՝ արարիչ, ընթերցիչ, լցիչ, խցիչ, ստացիչ, զարմացուցիչ, լուսացուցիչ, քաղցրացուցիչ, ազատեցուցիչ, ազդեցուցիչ, ապրեցուցիչ և այլն

—իտ յուլիանիտ, քանանիտ

—իբ երկիր, չորիբ

—իցս երիցս, երկիցս, չորիցս, քանիցս

1ա. Sa զուգիցս, հնգիցս

—իւ ազնիւ, գոյիւ, հագիւ, սաստիւ, սերտիւ, վաղիւ

1ա. Sa լրիւ, խստիւ, ճշգրտիւ, ճշդիւ, ճշմարտիւ, ստուգիւ

—իւղ երկիւղ

—իւն անկիւն, արդիւն, բախիւն, բոմբիւն, գոշիւն, դռնչիւն, լալիւն, խանչիւն, կոշիւն, կոփիւն, ճայթիւն, շարժիւն, սօսափիւն/սօսաւիւն, փայլիւն և այլն

1ա. Sa գուժիւն, դղրդիւն, թնդիւն, հնչիւն, ճչիւն, ննջիւն, շնչիւն, վրնջիւն, տրտնջիւն և այլն

—իւբ բերիւր/բերրիւր «բերրի»

—իբ¹ ապախտիբ, աւետիբ, բաղանիբ, դրուատիբ, երախտիբ, թեզանիբ, խոպոպիբ, կարիբ, կարծիբ, կեղծիբ, հարկիբ, հաւաստիբ, ձողիբ, ճապաղիբ, շարիբ, պատարագիբ, պարտիբ

1ա. Sa ահեկիբ, արմտիբ

1գ. S^aa հարսանիբ, սէրմանիբ, տանիբ

—իբ² բայերից կազմում է գոյականներ, սերող հիմքն է անորոշ դերբայը՝ արբեւիբ, բառնաւիբ, երանեւիբ, զարմանաւիբ, ըմպեւիբ, լսեւիբ, լալիբ, լուալիբ և այլն

—կէն ժանտկէն, կոճկէն, հիւսկէն, ճանճկէն, որկէն

—կի 1գ. S^aa լուցկի

—կին երեքկին, կրկին, հինգկին, նախկին, չորեքկին, վեցկին

—կոս դանդաղկոտ, նախանձկոտ, խռովկոտ, ծարաւկոտ, ծիծաղկոտ, յամառկոտ, յաշաղկոտ, վախկոտ, ցասկոտ

1ա. Sa փութկոտ

1գ. Տ՛ա միայն բայական հիմքերով՝ դայրացկոտ, ձանձրացկոտ, մո-
ռացկոտ, փախչկոտ

–կու յաղթկու, յօժկու/յուժկու

–հակ թեճակ

–հան խրախճան

–հի գաղտնի, յայտնի, նախնի

–շի բոլորշի, լայնշի

–ոգ նորոգ

–աղ՝ կազմում է ենթակայական դերբայի բաց խումբը բայական մա-
քուր կամ քերականական ձևավորում ունեցող հիմքերից՝ աղղող, առա-
քող, առող, ասող, ելող, երգող և այլն

1ա. Տա բուսող, բրող, գիտող, գնող, գտող, դիպող, զրկող և այլն

1գ. Տ՛ա անիծանող, աշխատեցուցանող, առնող, ասացող, ատեցող,
արարող, գոհացող և այլն, այդ թվում նաև անվանական ծագում ունեցող
սկզբնահիմքերով՝ ականող, սերմանող

–ոզ՝ աջող/յաջող, ձախող

–ոյ ազդոյ, աջոյ, առաջոյ, արգոյ, արտաքոյ, երեկոյ, էփոյ, (զ)այ-
գոյ, հաճոյ, ձախոյ, յարգոյ, յետոյ, վերոյ, վերջոյ

1ա. Տա միջոյ, պիտոյ

–ոյք աւագոյթ, երեւոյթ, դայրոյթ, ծերոյթ, սովորոյթ

1ա. Տա ծածկոյթ, ծկոյթ, ձանձրոյթ

1գ. Տ՛ա երեւելոյթ

–ոյկ խարոյկ, ձորձոյկ, պարոյկ

–ոյն անագորոյն, գիշերոյն, իսկոյն, հանգոյն, ողջոյն, ուրոյն

1գ. Տ՛ա ձեզոյն, ձերոյն, մեզոյն, քեզոյն

–ոյց հանգոյց, ուռոյց, սառոյց, ցասոյց

–ոյք մամթոյք, բաշխոյք, բարոյք, գահոյք, գործոյք, ժամոյք, խրն-
ձոյք, խորովոյք, հաճոյք, հիւրոյք, յետոյք, չափոյք

1ա. Տա պիտոյք

–ով բարով, դիրով, լիով, խնամով, ճեպով, մեղմով, չափով, պա-
րապով

1ա. Տա կիսով, ճշգրով, ստիպով, փութով

1գ. Տ՛ա միայն բայական հիմք՝ տեսանելով «տեսքով»

–ովին բոլորովին, երամովին, խալամովին, կարճ(ն)ովին, ճարպովին

1ա. Տա գլխովին, ընջովին

1գ. Տ՛ա իւրովին, ձերովին

–**առ**¹ բորոտ, գայթոտ, դեղոտ, եռանդոտ, թափառոտ, ժանգոտ, խնամոտ, խոցոտ, ծակոտ, կաթոտ, կակազոտ, հաշմոտ, հիւանդոտ և այլն
1ա. Տա անձկոտ, դալնկոտ, դեղնոտ, կսկծոտ, մոխրոտ, մրճոտ, տաղտկոտ, ցխոտ, փութոտ

1գ. Տ^բա միայն բայական հիմքեր՝ երկնչոտ, լքանոտ

–**առի** կալոտի, ոսկրոտի, փորոտի, օտարոտի

1ա. Տա զազրոտի, հնոտի, չքոտի, սնոտի, ցնցոտի

1գ. Տ^բա 1. անվանական հիմք՝ ոսկերոտի, 2. բայական հիմք՝ մեռելոտի

–**որ** բեկոր, երեկոր, հատոր

–**որայ/որեայ** արտորայ, արտորեայ, կալորայ, վանորայ/վանորեայ

–**որդ** այգորդ, անդիրդ/անդերդ, աւելորդ, բագորդ, ժառանգորդ, լուղորդ, նախանձորդ, սայլորդ, սեղանորդ, քառորդ և այլն

1ա. Տա կանգնորդ, կշռորդ, կցորդ, ուղղորդ

1գ. Տ^բա 1. անվանական հիմք՝ տասանորդ, 2. բայական հիմք՝ մնացորդ

–**ոց**¹ արգելոց, բազմոց, բայոց, գելոց, դարմանոց, եփոց, խախացոց, հալոց, համբարոց, ձմերոց, մրջինոց, ներկոց, որթոց, վարդապետոց, վարժոց, տարածոց, օթոց

1ա. Տա ամրոց, գրոց, դպրոց, ծաղկոց, ծնոց, կռտոց, հնոց, մեղուց, միջոց, մոխրոց, պոռնկոց, քնթոնոց

–**ոց**² խայթոց, խառնոց, խարտոց, կնտնտոց, հեծանոց, մանոց, յիշոց, փակոց

1ա. Տա խտրոց, ծածկոց, կնքոց, կշռոց, կտրոց, մխոց, պրկոց, ջընջոց, քշոց

–**ոք** բարիոք, բորբոք, փորբոք

1ա. Տա բարոք

–**ու**¹ ածու, անկու/անգու, դակու, խաբու, հասու, հատու, խուսափու

1գ. Տ^բա միայն բայական հիմքով՝ այցելու

–**ու**² այժմու, աջու, առաջու, առաւօտու, արու, եղջերու, ժամու, ձախու, մօրու, (յ)արեու, վաղու

1ա. Տա ծաղկու, քսու

–**ուակ** կարուակ

–**ութիւն** ագահութիւն, ալցելութիւն, առոյգութիւն, գալլութիւն, դեսպանութիւն, երիտասարդութիւն, գուարթութիւն, խրատութիւն և այլն.

1ա. Տա—աղախնութիւն, ապշութիւն, զազրութիւն, զննութիւն, խընդութիւն, հմտութիւն, սրբութիւն և այլն

1գ. S^fa 1. անվանական հիմքերով՝ անուանութիւն, առնութիւն, իւրութիւն, մարդկութիւն, 2. բայական հիմքերով՝ աճելութիւն, ատելութիւն, եկելութիւն, զեռալութիւն, ընկղմելութիւն, թաղելութիւն, թուելութիւն, լալութիւն, լինելութիւն, լսելութիւն, խաշելութիւն, ծնելութիւն, կամելութիւն, կարծելութիւն, ունելութիւն, սիրելութիւն, փոխելութիւն, ազդեցութիւն, ասացութիւն, արբեցութիւն, բարկացութիւն, գոյացութիւն, դարձութիւն, զայրացութիւն, զլացութիւն, իմացութիւն, կացութիւն, հրածարեցութիւն, մոռացութիւն, յագեցութիւն, յօժարեցութիւն, շփացութիւն, շլացութիւն, ուրացութիւն, սրբեցութիւն, արարութիւն, գոյութիւն, զգայութիւն, մնայութիւն

–ուի 1ա. Sa շնուի

–ուլ թաթուլ, կափուլ

–ուկ¹ այրուկ, թեփուկ, ծիծառնուկ, կայծուկ, սեռուկ, քարուկ

1ա. Sa ճնճղուկ, մժղուկ, ողկուղուկ, պուտուկ/պտուկ, սկնդուկ

–ուկ² բողկուկ, ժախուկ, կանեփուկ, հաճարուկ, մեղրուկ, քնարուկ

–ուկ³ առուկ, գաղտուկ, ընտրուկ(ք), ծեփուկ, հարցուկ, հեղուկ, նեցուկ, յատուկ, նախանձուկ, շնորհուկ, ողորմուկ, պարծուկ, պարտուկ, ջերմուկ

1ա. Sa բուսուկ

1գ. S^fa գեղջուկ

–ումի աբելուհի, աշակերտուհի, աստուածուհի, արդարուհի, եղիպուտուհի, երանուհի, երիտասարդուհի, ընտանուհի, թագուհի, հաւատուհի, մարգարէուհի, պիթագորուհի, քահանայուհի, քանանուհի

1ա. Sa սրբուհի, քրմուհի

–ումն կազմում է բայանունների բաց խումբը. ազդումն, աճումն, այրումն, արբումն, արձակումն, դանդաղումն, եղծումն, նուաղումն և այլն

1ա. Sa բժշկումն, լուծումն, կիզումն, անկումն, փքումն, քննումն և այլն

1գ. S^fa միայն բայական հիմքերով՝ հատանումն, մեղանշումն, լալումն, գոյումն, ազդեցումն, աճեցումն, գոյացումն, զլացումն, իմացումն, լրումն, լցումն, խցումն, կացումն, արբուցումն, զատուցումն, զեկուցումն, կառուցումն, կափուցումն և այլն: Ունենք նաև անուանումն ձևը, որտեղ ածանցից առաջ հանդես է գալիս քերականական ձևավորում ունեցող անվանական հիմք, սակայն տվյալ բառի անմիջական սերող հիմքը անուանումն է, հետևաբար այստեղ ևս գործ ունենք բայական հիմքի հետ:

–ուն աճուն, ասուն, արբուն, աւարտուն, բեղուն, գործուն, դողդոջուն,
քարթուն, թաթաղուն, խաղաղուն, խոհուն, շարժուն, պատառուն, տարա-
ծուն և այլն

1ա. Տa գիտուն, թրծուն, լոուն, փծուն, փոթորկուն, փցուն

1գ. Տ՛a միայն բայական հիմքերից՝ աճեցուն, գնայուն, զգայուն,
թռչուն, կայուն, կացուն

–ունակ բնականակ, նախունակ, նմանունակ, շարունակ, պարզու-
նակ, պարունակ, վարձունակ, քառունակ, քրիստոսունակ

1ա. Տa լուսունակ

1գ. Տ՛a մերունակ

–ունդ ելունդ, սերունդ

1ա. Տa ծնունդ, սնունդ

–ունի¹ արքունի, գողունի, խխնջունի, խնամունի, ծերունի, ռաբբունի,
տէրունի

–ունի² 1ա. Տa տիկնունի

–ունի¹ բարձունք, կոչունք, հրաշունք, պաղպաջունք, պաշտամունք

1ա. Տa ցցունք

–ունի² արտեանունք, երիկամունք, երիցունք, լորձունք, խոչակունք,
խրախունք, մկանունք

–ուչ բնկալուչ, թաթալուչ, մարթուչ, վայելուչ, տեսուչ

–ուստ¹ ապրուստ, ելուստ, թաքուստ, կորուստ, հարուստ, որկորուստ,
փախուստ, 1գ. Տ՛a գալուստ

–ուստ² ամենուստ, այլուստ, անյուստ/անտուստ, առաջուստ, աս-
տուածուստ, աստուստ, արտաքուստ, արտուստ, բացուստ, ընտուստ, խո-
նարհուստ, խորուստ, հեռուստ, նախուստ, չորուստ, ստորուստ, վաղուստ,
վայրուստ, վերուստ, օտարուստ

1ա. Տa երկնուստ

–ուտ աղբուտ, ապառաժուտ, արիւնուտ, աւազակուտ, աւազուտ, քա-
զանուտ, դալարուտ, երիզուտ, թաւուտ, թօնուտ, խաղաղուտ, խաւարուտ,
խոնաւուտ, խոտվուտ, ծանծաղուտ, ծարաւուտ, հացուտ, հողմուտ, հո-
ղուտ, մացառուտ, շաղաշուտ, շամբուտ, շարուտ, վախուտ, տօնուտ, քա-
յրուտ, օձուտ

1ա. Տa երկրուտ, բնկուղուտ, լպրծուտ, ծաղկուտ, կոպճուտ, հրուտ,
մառախլուտ/մառախղուտ, վիմուտ, տղմուտ

–ուրդ արձակուրդ, ժողովուրդ, խառնուրդ, խորհուրդ, կացուրդ, յա-
գուրդ, յամուրդ

–ուց¹ այգուց, առաւօտուց, վաղուց

-ուց² դայրուց, խայտուց, նեղուց, սպիտակուց
1ա. Տա կիզուց

-ուց^f բարուցք, լայնուցք, մոլուցք

-ու^f այբուք, քամուք

-չեայ աւետչեայ

-չոտ երկչոտ

-չուտ խաւարչուտ

-ս արտաքս, յետս, յուրվս

-սանն 1գ. Տ^fա իմովսանն

- (ա)սուն տասնյակներ ցուց տվող քանակական թվականների-
ածանցը՝ երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, եօթանասուն, ութսուն,
իննսուն (հիմքերի մի մասը ենթարկված է ոչ օրինաչափ հնչյունափոխու-
թյունների՝ յի, վաթ, իսկ մյուսները հանդիպում են և այլ բաղադրու-
թյունների մեջ՝ ինչպես երեւ-, եօթան-, քառ-, անփոփոխ են ութ, ինն
հիմքերը):

-ստ ղգաստ, ղգեստ, իմաստ, գովեստ, ուտեստ, ուրաստ, պահեստ,
հանգիստ

-տակ գումարտակ

-տի 1ա. Տա մանկտի

-րի բերրի, երեսայրի/երախայրի

-ք աղօթք, անցք, ապարանք, արգասիք, արտասուք, բարք, բերք,
դաւանք, դէմք, դիրք, ելք, զարմանք, ժանիք, խօսք, ծախք, կուռք, հունձք,
մուտք, վայելք, վանք, օրէնք և այլն

1գ. Տ^fա 1. անվանական հիմք՝ եօթանք, 2. բայական հիմքեր՝ արարք,
գնացք, զարմացք, ընթացք, իմացք, խրացք, հայեացք, յարուցք, ստացք,
թոփչք

-օք 1գ. Տ^fա ծանօթ

-օն գեղօն, գողօն, գործօն, դգօն, պաշտօն, 1ա. Տա կտրօն, կրօն

-օն^f 1ա. Տա ցրօնք, 1գ. լալօնք, մոռացօնք

-օրէն ազատօրէն, անձնօրէն, աշխարհօրէն, աստուածօրէն, արքայօ-
րէն, աւագօրէն, աւետօրէն, գաղանօրէն, գետօրէն, ինքնօրէն, խաղաղօրէն,
համբակօրէն, համօրէն, հայրօրէն, հայօրէն, հեզօրէն, հեթանոսօրէն,
հրեշտակօրէն, մարգարէօրէն, մարդօրէն, յոխորտօրէն, նմանօրէն, վա-
րագօրէն, վկայօրէն, տարօրէն, փեսայօրէն, քաջօրէն, քրիստոսօրէն

1ա. Տա գծօրէն, երկրօրէն, լեռնօրէն, հմտօրէն, ողկուզօրէն

1գ. Տ^fա անվանական հիմքով՝ մարդկօրէն

2. (Sa)a—վերջածանցավոր (և ընդհանրապես ածանցավոր) կազմությունների մեջ գործառական բեռնվածություն տեսակետից այս կաղապարը գրավում է երկրորդ տեղը: Վկայված են բազմաթիվ օրինակներ ածանցների ամենաբազմազան զուգորդություններով, ընդ որում, բառերի մեծագույն մասում ածանցները հստակորեն տրոհվում են, սակայն կան նաև դեպքեր, երբ ածանցները սերտաձև են միմյանց հետ, և նրանց առանձնացումը որոշ պայմանականություն ունի, մանավանդ, երբ առաջին ածանցական բաղադրիչն այլևս առանձին սերող հիմքում հանդես չի գալիս, ինչպես՝ մշտնջենան(ունջ+եան), նմանցօրէն(ցի+օրէն), երկուորի(որ+ի կամ ուր+ի) և այլն:

Ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային վերջածանցավոր հիմքերի դեպքում, բնականաբար, տեղի են ունենում շեշտափոխական հրնշունափոխություններ, որոնք առանձին չենք քննում, քանի որ դրանք ենթարկվում են ընդհանուր օրինաչափություններին, ընդ որում, հնչյունափոխված կարող է լինել և բուն մաքուր հիմքը՝ դեռևս բառակազմական առաջին քայլի ընթացքում, և :առաջին ածանցը՝ միտ+ացի→մտացի+աբար→մտացեբար: Կան դեպքեր, երբ առաջին ածանցը ենթարկվում է խիստ ձևափոխության կամ նույնիսկ դուրս է բնկնում, բայց ոչ թե բառակազմական, այլ զուտ հնչյունափոխական գործոնի ազդեցությամբ (ինչպես՝ սփանչել+ի+աբար=սփանչեաբար, կոռով+ի+ուրիւն=կոռովուրիւն): Որոշ չափով ձևակազմական-ձևաբանական արժեք ունի բառակազմական հետագա քայլերի ժամանակ ածանցի կազմի մեջ մտնող -ի տարրի անկումը՝ օր. արբունիք-արբունուտ: Հնչյունափոխված ածանցի լիաձայնությունը ճիշտ վերականգնելու համար պետք է նկատի ունենալ երկրորդային սերող հիմքի առկայությունը: Այսպես, -նի, -ին և -ուն ածանցները ածանցական զուգորդություններում հավասարապես հանդես են գալիս -ն- ձևով, -իչ-ը և -ուչ-ը՝ -չ- ձևով, -ուկ-ը և -իկ-ը՝ -կ-ձևով և այլն: Մինչդեռ երկու վերջածանց ունեցող յետնաբար բառում գործ ունենք -ին ածանցի, գիտնաբար-ում՝ -ուն, իսկ յայտնաբարում՝ -նի ածանցի հետ: Նույն ձևով՝ արարչաբար-ի մեջ առկա է -իչ-ը, իսկ վայելչաբար-ի մեջ՝ -ուչ-ը և այլն: Որոշ դեպքերում, երբ երկրորդային սերող հիմքը չի պահպանվել, ածանցը վերականգնվում է ենթադրաբար, օր.՝ խոտորնակի, խոտորնագույն բառերի համար վերականգնվում է -ուն ածանցը՝ խոտորուն:

Ածանցների զուգորդությունների մեջ գործածման մեծ հաճախականություն ունեցողները քիչ են, դրանցից են, օրինակ՝ -աուր+աբար, -ող+աբար, -աուր+ապէս, -ական+ապէս, -աուր+ուրիւն, -ական+

–ուրիւն, –ակ + –ուրիւն, –ող + –ուրիւն և այլն: Զուգորդությունների գալիք մասը մնում է մի քանի օրինակի սահմաններում, իսկ հաճախ հանդիպում են զուգորդություններ միայն մեկ վկայությամբ՝ –կին + –ուրիւն (նախկնուրիւն), –ոգ + –ուրիւն (նորոգուրիւն): Հասկանալի է, որ զուգորդությունների մեծ մասը ստացվում է առավել գործածական ածանցների մասնակցությամբ, երբ դրանք հանդես են գալիս որպես երկրորդ բաղադրիչ:

Հիշեցնենք նաև, որ վերջածանցների զուգորդությունները գոյություն ունեն ոչ թե ինքնին, որպես բաղադրյալ ածանցներ, այլ ստացվում են երկրորդ վերջածանցի՝ արդեն իսկ վերջածանցավոր երկրորդային հիմքերին կցվելուց: Անշուշտ, այստեղ նկատի շունենք լեզվի զարգացման ավելի վաղ շրջանից ժառանգված ածանցների սերտաճումները, որոնք հնարավոր է վերականգնել միայն ստուգաբանորեն, այն էլ որոշ պայմանականությամբ, ինչպես՝ –ոռդ՝ –իւր + –ոռդ (եկլոռդ, երոռդ), –շուա՝ թերևս՝ –ուշ + –ուտ (խաւաւշուտ) և այլն: Սրանք դիտվում են որպես պարզ ածանցներ:

Ստորև բերում ենք մեր բնտրանքում պարունակվող երկվերջածանց զուգորդություններն իրենց օրինակներով, որոնք խմբավորված են ըստ երկրորդ ածանցի (նկատի ունենալով բառակազմական վերջին բայը): Ածանցները և նրանց զուգորդությունները միասնաբար ներկայացնելու և նկարագրությունը շծանրաբեռնելու նպատակով դրանք ըստ առանձին ենթակաղապարների չենք բաշխում: Ենթակաղապարները կներկայացվեն վերջածանցման գործառական բեռնվածության աղյուսակում՝ համապատասխան օրինակներով և թվային արժեքներով: Այստեղ նշենք միայն, որ երկվերջածանց բաղադրություններում հանդիպում են հետևյալ ենթակաղապարները՝ 2ա. (Sa)a—բնականաբար, 2բ. (Sa)a—հաւատարմաբար, 2գ. (Sa)a—պիտանաբար, մոլեգնաբար, 2դ. (Sa)a—մտացեբար, 2ե. (S^fa)a—խմացողաբար, 2զ. (S^fa)a—արարչաբար, գոյեղինաբար, 2է. (Sa)^fa—շահեկանացեալ, 2ը. (Sa)^fa—փռչեկացեալ:

1. –աբար

1. –(ա)գին + –աբար մեղեդնաբար, ուժգնաբար
2. –ազան + –աբար սրբազնաբար
3. –ած + –աբար սովածաբար
4. –ակ + –աբար բոլորակաբար, քառակաբար
5. –ական + –աբար բաւականաբար, բնականաբար
6. –ակար + –աբար կամակարաբար
7. –ային + –աբար աստուածայնաբար

8. -ան + -աբար իշխանաբար, բաժանաբար
9. -անակ + -աբար ժամանակաբար, նշանակաբար
10. -անդակ + -աբար ալյանդակաբար
11. -անի + -աբար պիտանաբար
12. -ապատիկ + -աբար բազմապատկաբար, յոգնապատկաբար
13. -ապէս + -աբար մարդկապիսաբար
14. -արիմ + -աբար հաւատարմաբար
15. -ացի + -աբար մտացեբար
16. -աւ + -աբար իրաւաբար
17. -աւոր + -աբար ախտաւորաբար, բնաւորաբար, բոնաւորաբար, գրաւորաբար, դօրաւորաբար, թագաւորաբար, լուսաւորաբար, կամաւորաբար, մասնաւորաբար, մերձաւորաբար, շահաւորաբար, պատկանաւորաբար, կարեւորաբար
18. -եակ + -աբար տեղեկաբար
19. -եալ + -աբար առաքելաբար, կատարելաբար, քաղցելաբար
20. -եալ + -աբար քրիստոնէաբար
21. -եղ + -աբար գոյեղաբար, հանճարեղաբար, շքեղաբար
22. -եղէն + -աբար գոյեղինաբար, միեղինաբար
23. -ելի + -աբար սքանչելաբար
24. -ենի + -աբար հայրենաբար
25. -երիմ + -աբար մտերմաբար
26. -եցիկ + -աբար գեղեցկաբար
27. -իկ + -աբար սաստկաբար
28. -ի + -աբար արիաբար
29. -ին + -աբար յետնաբար
30. -իչ + -աբար արարչաբար, կեցուցչաբար
31. -կին + -աբար նախկնաբար
32. -նի + -աբար յայտնաբար
33. -ոդ + -աբար գիտողաբար, դատողաբար, ելողաբար, ընտրողաբար, իմացողաբար, իրողաբար, յանդիպողաբար, պատմողաբար, սիրողաբար, տենչողաբար, տարփողաբար, տուփողաբար, փրկողաբար
34. -որդ + -աբար աւելորդաբար, ուղղորդաբար
35. -ուկ + -աբար յատկաբար
36. -ուն + -աբար գիտնաբար, թաքնաբար
37. -ունի + -աբար ծերունաբար
38. -ունակ + -աբար շարունակաբար
39. -ութ + -աբար զինութաբար

40. -ուչ + -աբար վայելաբար
41. -ուրդ + -աբար խորհրդաբար
42. -ովի + -աբար իրողաբար
43. -ստ + -աբար զգաստաբար, հանգստաբար
44. -որդ + -աբար երկրորդաբար
45. -օն + -աբար զգոնաբար

II. -ագին

1. -իւղ + -ագին երկիւղագին

III. -ագոյն

1. -ագին + -ագոյն ցաւագնագոյն
2. -գին + -ագոյն ուժգնագոյն
3. -ազան + -ագոյն աստուածազանագոյն, սրբազնագոյն
4. -ակ + -ագոյն արդակագոյն, բոլորակագոյն, կամակագոյն, կապուտակագոյն, յեղակագոյն, տեսակագոյն
5. -ական + -ագոյն արուեստականագոյն, բանականագոյն, բաւականագոյն, բնականագոյն, բոլորականագոյն, զգայականագոյն, պատուականագոյն և այլն
6. -ակար + -ագոյն կամակարագոյն, վնասակարագոյն, օգտակարագոյն
7. -ային + -ագոյն աստուածայնագոյն
8. -ան + -ագոյն դիպանագոյն, իշխանագոյն, կենդանագոյն
9. -անակ + -ագոյն նշանակագոյն
10. -անի + -ագոյն արժանագոյն, պիտանագոյն
11. -ապատիկ + -ագոյն բազմապատկագոյն
12. -առօտ + -ագոյն համառօտագոյն
13. -ատ + -ագոյն կնատագոյն
14. -աւ + -ագոյն իրաւագոյն, սակաւագոյն
15. -արիմ + -ագոյն հաւատարմագոյն
16. -երիմ + -ագոյն մտերմագոյն
17. -աւոր + -ագոյն ահաւորագոյն, բանաւորագոյն, տիրաւորագոյն, փառաւորագոյն, օրինաւորագոյն և այլն
18. -աւէտ + -ագոյն շահաւէտագոյն
19. -եալ + -ագոյն ընտրելագոյն, կատարելագոյն, մեռելագոյն
20. -եակ + -ագոյն տեղեկագոյն
21. -եկան + -ագոյն շահեկանագոյն

22. -եղ+-ագոյն ահեղագոյն, գոյեղագոյն, զօրեղագոյն, ընչեղագոյն, կարշնեղագոյն, ճաճանչեղագոյն, մահեղագոյն, շքեղագոյն, ուղեղագոյն, սկզբնեղագոյն

23. -եղէն+-ագոյն հողեղինագոյն

24. -եմ+-ագոյն խոհեմագոյն

25. -ենի+-ագոյն վայրենագոյն

26. -եցիկ+-ագոյն գեղեցկագոյն

27. -թար+-ագոյն վատթարագոյն

28. -ի¹+-ագոյն արիագոյն, կորովագոյն

29. -ի³+-ագոյն ախորժեւագոյն, իմանալագոյն, նազեւագոյն, սիրեւագոյն, սքանչեւագոյն

30. -իկ+-ագոյն սաստկագոյն

31. -իմ+-ագոյն ուշիմագոյն

32. -ին+-ագոյն առաջնագոյն, մեկնագոյն, ստորնագոյն, վերնագոյն, ցածնագոյն

33. -կին+-ագոյն կրկնագոյն, նախկնագոյն

34. -կու+-ագոյն հօժկուագոյն

35. -նի+-ագոյն յայտնագոյն, նախնագոյն

36. -ոգ+-ագոյն նորոգագոյն

37. -ող¹+-ագոյն աջողագոյն

38. -ող²+-ագոյն ածողագոյն, բարկացողագոյն, դիպողագոյն, իշխեցողագոյն, կարողագոյն, յափշտակողագոյն, սպանողագոյն, տեսողագոյն, տևողագոյն, վիճողագոյն, սնուցողագոյն

39. -ոյ+-ագոյն յաճոյագոյն

40. -ուկ+-ագոյն յատկագոյն

41. -ուն+-ագոյն գիտնագոյն, խոտորնագոյն, շարժնագոյն

42. -ունակ+-ագոյն պարունակագոյն

43. -ունի+-ագոյն ծերունագոյն, տերունագոյն

44. -ուռ+-ագոյն արուորագոյն

45. -ուշ+-ագոյն վայելչագոյն

46. -ուտ+-ագոյն հարստագոյն

47. -ուրդ+-ագոյն խորհրդագոյն

48. -պան+-ագոյն պահպանագոյն

49. -ս+-ագոյն յետսագոյն

50. -ստ+-ագոյն իմաստագոյն, հագստագոյն

51. -օթ+-ագոյն ծանօթագոյն

52. -օն+-ագոյն զգօնագոյն

IV. -աժէտ

-իւն + -աժէտ լուսնաժէտ

V. -աժ

1. -իւղ + -աժ երկիւղած

2. -եայ + -աժ քնէած

VI. -ուած

1. -ար + -ուած զարդարուած

2. -կիւն + -ուած կրկնուած

3. -ող + -ուած յաջողուած

4. -ոտ + -ուած ծակոտուած

5. -ումն + -ուած ուսումնուած

VII. -ակ¹

1. -աւոր + -ակ գահաւորակ

2. -ի + -ակ մատանակ

3. -իւն + -ակ լուսնակ

4. -այն + -ակ միայնակ

5. -անոց + -ակ հովանոցակ

VIII. -ակ²

1. -ան + -ակ կենդանակ, շրջանակ

2. -ար + -ակ տափարակ

3. -աւէն + -ակ փոխարինակ

4. -աւոր + -ակ պարաւորակ, սպասաւորակ, օրաւորակ

5. -իւն + -ակ առաջնակ, մեկնակ, ներքնակ, ստորնակ

6. -կիւն + -ակ երեքնակ, կրկնակ

7. -նի + -ակ նախնեակ

8. -ող + -ակ աջողակ/յաջողակ, ձախողակ

9. -ուն + -ակ խօսնակ, խոտորնակ

10. -ուրդ + -ակ խորհրդակ

11. -պան + -ակ պահպանակ

12. -ստ + -ակ իմաստակ

13. -տի + -ակ մանկտեակ

IX. -ական

1. -ազան + -ական զարմազանական

2. -ագիւն + -ական մոլեգնական

3. -ակ + -ական որակական, ունակական, օրինակական

4. -ալ + -ական կամայական
5. -ալն + -ական միայնական
6. -ան + -ական արժանական, բաժանական, իշխանական, նշանական, պատուիրանական
7. -անակ + -ական ժամանակական, նշանակական
8. -անք + -ական սահանական
9. -աստ + -ական նաաստական
10. -աստան + -ական դատաստանական
11. -ատ + -ական կրճատական, հաստատական
12. -ատակ + -ական յիշատակական
13. -առան + -ական աւետարանական
14. -ալ + -ական իրական
15. -ալէտ + -ական շահաւետական
16. -աւոր + -ական ախտաւորական, անձնաւորական, բազմաւորական, բանաւորական, բնաւորական, բռնաւորական, գլխաւորական, գործաւորական, գրաւորական, երկնաւորական, թագաւորական, լուսաւորական, կեղծաւորական, կերպաւորական, կրաւորական, կրօնաւորական, հոգեւորական, ճգնաւորական, մասնաւորական, մարմնաւորական, մերձաւորական, միաւորական, մոտաւորական, նենգաւորական, ուղեւորական, չքաւորական, պատժաւորական, սգաւորական, սկզբնաւորական, սպառաւորական, վարձաւորական, տարեւորական, տպաւորական, օրինաւորական
17. -եալ + -ական առաքելական, կատարելական
18. -եալ + -ական քրիստոնէական
19. -եան + -ական յաւիտենական
20. -եղ + -ական հանճարեղական
21. -եմի + -ական հայրենական, վայրենական
22. -քառ + -ական վատթարական
23. -ի¹ + -ական արիական, գործիական, ծիրանական
24. -ի³ + -ական երեւելական
25. -իլ + -ական տեսլական
26. -իկ + -ական պարսկական
27. -ին + -ական առաջնական, լուսնական, վերնական
28. -իչ + -ական արարչական, փրկչական
29. -իւղ + -ական երկիւղական
30. -մի + -ական յայտնական, նախնական
31. -ոգ + -ական նորոգական

32. -ոդ¹ + -ական իրողական
33. -ոդ² + -ական աճողական, անցանդական, ասլրեցողական, արա-
րողական, գիտողական, իմանողական, տեսողական և այլն
34. -ոյ + -ական բարոյական/բարոտյական, հաճոյական
35. -ոյն + -ական ողջունական
36. -ոտ + -ական վաւաշոտական .
37. -որ + -ական մոլորական
38. -որդ + -ական որսորդական, հասարակորդական, ճանապարհոր-
դական
39. -ու + -ական արուական
40. -ուած + -ական հարուածական, հերձուածական
41. -ութիւն + -ական յարութիւնական, փրկութենական
42. ումն + -ական ուսումնական, սկսմնական, ցասմնական
43. -ուն + -ական գիտնական, գործնական, զարթնական, կանգնա-
կան
44. -ունակ + -ական պարունակական, շարունակական (կա նաև
վանկասղության ենթարկված շարունական տարբերակը)
45. -ունդ + -ական ծննդական, սննդական
46. -ունի + -ական արքունական, ծերունական, մանկունական, տե-
րունական
47. -ունջ + -ական տունջական
48. -ունք + -ական կոշնական
49. -ուոր + -ական զինուորական
50. -ուչ + -ական վաչելչական
51. -ուտ + -ական կորստական, փախստական
52. -ուրդ + -ական ժողովրդական, խորհրդական
53. -չուտ + -ական խաւարչտական
54. -պան + -ական պահպանական
55. -ստ + -ական զգաստական, իմաստական
56. -բորդ + -ական երկրորդական, երրորդական
57. -օթ + -ական ծանօթական
58. -օն + -ական զգօնական, պաշտօնական

X. -ակի

1. -գիւն + -ակի ուժգնակի
2. -իւն + -ակի մեկնակի
3. -կիւն + -ակի երեքնակի, կրկնակի, չորեքնակի

4. -նղ¹ + -ակի ձախողակի
5. -ուն + -ակի խոտորնակի
6. -ուչ + -ակի վայելչակի

XI. -ային

1. -ակ + -ային կապուտակային
2. -իկ + -ային հնդկային, պարսկային
3. -ին + -ային առաջնային, լուսնային, վերջնային, ստորնային

XII. -այն

1. -ի + -այն լուսնայն
2. -որդ + -այն վաղորդայն

XIII. -անի²

1. -ոյք + -անի գահոյանի

XIV. -անոց

1. -այն + -անոց միայնանոց/մենանոց
2. -ատակ + -անոց յիշատականոց
3. -աւոր + -անոց դատաւորանոց
4. -ունդ + -անոց ծննդանոց
5. -ուրդ + -անոց ժողովրդանոց, խորհրդանոց
6. -ստ + -անոց հանգստանոց

XV. -անք

1. -ազար + -անք խելազարանք
2. -ար + -անք զարդարանք, յարդարանք, մեծարանք
3. -աւանդ + -անք պարաւանդանք
4. -ող + -անք ձախողանք
5. -որ + -անք մոլորանք
6. -ուչ + -անք վայելչանք

XVI. -ապան

1. -ակ + -ապան պահակապան
2. -ան + -ապան կապանապան

XVII. -ապատիկ

1. -կին + -ապատիկ կրկնապատիկ

XVIII. -ապէս

1. -ակ + -ապէս դաշնակապէս, պիտակապէս, ցուցակապէս, օրինակապէս

2. -ակն + -ապէս բանականապէս, բնականապէս, հանրականապէս, հարցականապէս, հրաժարականապէս, միականապէս, սկզբնականապէս, վաճառականապէս

3. -ակաւ + -ապէս կամակարապէս

4. -ային + -ապէս աստուածայնապէս

5. -ան + -ապէս արժանապէս, իշխանապէս

6. -անակ + -ապէս նշանակապէս

7. -ապատիկ + -ապէս բազմապատկապէս

8. -ստ + -ապէս հաստատապէս

9. -սրան + -ապէս աւետարանապէս

10. -սրիմ + -ապէս հաւատարմապէս

11. -աւ + -ապէս իրաւապէս

12. -աւոր + -ապէս ահաւորապէս, բանաւորապէս, բնաւորապէս, գլխաւորապէս, թագաւորապէս, լուսաւորապէս, կարգաւորապէս, կարեւորապէս, կերպաւորապէս, հնարաւորապէս, հոգեւորապէս, մասնաւորապէս, մարմնաւորապէս, մերձաւորապէս, շփաւորապէս, պարտաւորապէս, պիտաւորապէս, փառաւորապէս

13. -գին + -ապէս ուժգնապէս

14. -եալ + -ապէս կատարելապէս

15. -եայ + -ապէս քրիստոնէապէս

16. -եղ + -ապէս դօրեղապէս, հզօրեղապէս, ուժեղապէս

17. -եղէն + -ապէս գոյեղինապէս, միեղինապէս, նիւթեղինապէս

18. -եցիկ + -ապէս գեղեցկապէս

19. -թաւ + -ապէս վատթարապէս

20. -ի³ + -ապէս գարշելապէս, զգալապէս, երեւելապէս, սքանչելապէս

21. -իկ¹ + -ապէս փոքրկապէս

22. -իկ² + -ապէս սաստկապէս

23. -ին + -ապէս առաջնապէս, մեկնապէս

24. -իչ + -ապէս արարչապէս

25. -նի + -ապէս յայտնապէս

26. -ոգ + -ապէս նորոգապէս

27. -ող¹ + -ապէս յաջողապէս

28. -ոդ² + -ապէս ապրեցողապէս, ապրեցուցողապէս, գիտողապէս, դարձողապէս, ըմբռնողապէս, ընտրողապէս, լուծողապէս, կարողապէս, հոգողապէս, վիճողապէս

29. -ոք + -ապէս բարութապէս

30. -ուն + -ապէս գիտնապէս

31. -ունակ + -ապէս շարունակապէս, պարունակապէս

32. -ունի + -ապէս եզոնապէս

33. -ուչ + -ապէս վայելչապէս

34. -ուրդ + -ապէս խորհրդապէս

35. -ստ + -ապէս իմաստապէս

36. -օր + -ապէս ծանօթապէս

XX. -աստան

1. -այն + -աստան միայնաստան/մենաստան

XX. -արան

1. -ակ + -արան բնակարան, ճաշակարան

2. -այն + -արան միայնարան

3. -անք + -արան կապանարան, տանջանարան

4. -ատակ + -արան յիշատակարան

5. -եակ + -արան առաքելարան

6. -իլ + -արան տեսլարան

7. -ուրդ + -արան խորհրդարան

8. -պան + -արան պահպանարան

9. -ստ + -արան հանգստարան

10. -օն + -արան պաշտօնարան

XXI. -ացի¹

1. -ան + -ացի նշանացի

2. -աւ + -ացի իրաւացի

XXII. -ացու

1. -անի + -ացու կենդանացու, պիտանացու

2. -եակ + -ացու առաքելացու

3. -կան + -ացու մահկանացու

XXIII. -աւ

1. -անակ + -աւ նշանակաւ

2. -անակի + -աւ շուրջանակաւ

XXIV. -աւէտ

1. -ան + -աւէտ *իշխանաւէտ*
2. -անի + -աւէտ *կենդանաւէտ*

XXV. -աւոր

1. -ակ + -աւոր *բնակաւոր, դաշնակաւոր, միջակաւոր, նպարակաւոր*
2. -այն + -աւոր *միայնաւոր*
3. -ան + -աւոր *արժանաւոր, բաժանաւոր, իշխանաւոր, կայանաւոր, խորանաւոր, նշանաւոր, կալանաւոր, կապանաւոր*
4. -անակ + -աւոր *ժամանակաւոր, նշանակաւոր*
5. -անի + -աւոր *ծիրանաւոր, հովանաւոր, պիտանաւոր*
6. -անք + -աւոր *սանջանաւոր, փորձանաւոր*
7. -աստան + -աւոր *դատաստանաւոր*
8. -արան + -աւոր *կերպարանաւոր*
9. -աւ + -աւոր *սակաւաւոր*
10. -եղ + -աւոր *շքեղաւոր*
11. -ին + -աւոր *լուսնաւոր, մեկնաւոր,*
12. -իչ + -աւոր *վարչաւոր*
13. -իւն + -աւոր *արդիւնաւոր*
14. -կիւն + -աւոր *կրկնաւոր*
15. -նի + -աւոր *յայտնաւոր*
16. -ոց + -աւոր *վարոցաւոր*
17. -ուած + -աւոր *ստացուածաւոր*
18. -ուն + -աւոր *բեղնաւոր, կանգնաւոր*
19. -սուն + -աւոր *երեսնաւոր, վաթսնաւոր*
20. -ստ + -աւոր *իմաստաւոր*
21. -օք + -աւոր *ծանօթաւոր*
22. -օն + -աւոր *պաշտօնաւոր*

XXVI. -բ

1. -եւին + -բ *ամենեւեմբ*
2. -ովին + -բ *ազգովեմբ, բոլորովեմբ*

XXVII. -եալ

1. -ական + -եալ *աշխարհականացեալ*
2. -ազան + -եալ *դարմանազանեալ*
3. -ագին + -եալ *մոլեգնեալ*
4. -անակ + -եալ *շրջանակեալ*

5. -ատ + -եալ կրճատեալ
6. -աւ + -եալ սակաւացեալ
7. -աւետ + -եալ երանաւէտեալ
8. -աւոր + -եալ հոյակաւորեալ, ուղեորեալ, փառաւորեալ
9. -եկան + -եալ շահեկանացեալ
10. -ենի + -եալ վայրենեալ, վայրենացեալ
11. -իկ + -եալ փոշկացեալ
12. -կոտ + -եալ բծկոտեալ
13. -ոտ + -եալ թեփոտեալ, խոթոտեալ, պակշոտեալ
14. -որ + -եալ մոլորեալ
15. -որդ + -եալ հանապաղորդեալ
16. -պան + -եալ պահպանեալ

XXVIII. -եալ

1. -այն + -եալ միայնեալ
2. -աւոր + -եալ երկաւորեալ
3. -ուոր + -եալ երկուորեալ
4. -ին + -եալ լուսնեալ
5. -իր + -եալ երրեալ, չորրեալ
6. -սուն + -եալ եօթանասնեալ, իննսնեալ, յիսնեալ, վաթսնեալ

XXIX. -եայ

1. -ալ² + -եայ կապուտակեայ, կուտակեայ
2. -անակ + -եայ ժամանակեայ
3. -աստան + -եայ ձիթաստանեայ
4. -աք + -եայ դուղնաքեայ
5. -ին + -եայ ստորնեայ
6. -որ + -եայ երեկորեայ
7. -որդ + -եայ լեռոնորդեայ, հանապաղորդեայ, նաւորդեայ
8. -ուն + -եայ գործունեայ
9. -ուստ¹ + -եայ փախստեայ
10. -ուստ² + -եայ վերստեայ
11. -սուն + -եայ քառասնեայ
12. -օն + -եայ գործօնեայ, պաշտօնեայ

XXX. -եան

1. -անակ + -եան ժամանակեան
2. -ենի + -եան հայրենեան

3. -իկ¹ + -եան վայրկեան
4. -իկ² + -եան պղատոնիկեան
5. -ունի + -եան ծերունեան, տէրունեան
6. -որդ + -եան հանապազորդեան

XXXI. -եկի

1. -ասուն + -եկի հօթանասնեկի

XXXII. -եկին

1. -ասուն + -եկին հօթանասնեկին

XXXIII. -եղ

1. -ուկ + -եղ յատկեղ

XXXIV. -եղէն

1. -իչ + -եղէն արարչեղէն

XXXV. -երեակ

1. -(ա)սուն + -երեակ երեսներեակ, հօթանասներեակ, իննսներեակ

XXXVI. -երէն

1. -եցի + -երէն եբրայեցերէն
2. -իկ + -երէն հնդկերէն, պարսկերէն

XXXVII. -երորդ

1. -ին + -երորդ առաջներորդ
2. -(ա)սուն + -երորդ երեսներորդ, յիսներորդ, հօթանասներորդ, ութսներորդ, վաթսներորդ, քառասներորդ

XXXVIII. -եֆեան

1. -(ա)սուն + -եֆեան քառասներեան

XXXIX. -ի¹

1. -ան + -ի արժանի
2. -աստ + -ի նաւաստի
3. -աստան + -ի այգեստանի, սեխաստանի, ձիթաստանի, ասպաստանի, Ասորեստանի
4. -աւ + -ի իրաւի
5. -աւոր + -ի երկաւորի

6. -ուոՐ + -ի Լրկուորի
7. -աբ + -ի արմատաքի
8. -եմն + -ի երբեմնի
9. -ին + -ի խրթնի
10. -ող¹ + -ի ձախողի
11. -որ + -ի երեկորի
12. -որդ + -ի փոխորդի
13. -ումն + -ի երդմնի
14. -ուստ + -ի հարստի

XL. -ի³

1. -ագին + -ի վշտագնելի
2. -աւոՐ + -ի փառաւորելի
3. -որ + -ի այգորելի

XL I. -իկ¹

1. -ակ + -իկ նաւակիկ
2. -անոց + -իկ անթանոցիկ
3. -աւ + -իկ սակաւիկ
4. -եակ + -իկ պատանեկիկ, տեղեկիկ
5. -եամն + -իկ այծեմնիկ
6. -եան + -իկ պատենիկ
7. -ստ + -իկ զգեստիկ

XL II. -իկ²

1. -այն + -իկ միայնիկ
2. -աստ + -իկ նաւաստիկ
3. -աստան + -իկ ասպաստանիկ, գերդաստանիկ
4. -եղէն + -իկ ոսկեղէնիկ
5. -քաւր + -իկ վատթարիկ
6. -կէն + -իկ կոճկէնիկ
7. -ցի + -իկ հարեանցիկ

XL III. -ին

1. -աւ + -ին բնաւին, տակաւին
2. -աբ + -ին արմատաքին
3. -չուտ + -ին խաւարչտին
4. -ուստ + -ին անդստին, աստստին, վերստին

5. -ոյ+-ին *երեկոյին*

6. -որ+-ին *երեկորին*

7. -ֆ+-ին *ներքին*

XLIV. -իչ

1. -ազան+-իչ *սրբազանիչ*

2. -ակ+-իչ *ճաշակիչ*

3. -անակ+-իչ *նշանակիչ*

4. -ատ+-իչ *թլփատիչ*

5. -ար+-իչ *զարդարիչ, մեծարիչ, յարդարիչ*

6. -արան+-իչ *աւետարանիչ*

7. -աւոր+-իչ *լուսաւորիչ, կարգաւորիչ, մերձաւորիչ, միաւորիչ, վի-
քաւորիչ, փառաւորիչ*

8. -կին+-իչ *մեկնիչ*

9. -նի+-իչ *յայտնիչ*

10. -ոգ+-իչ *նորոգիչ*

11. -ող¹+-իչ *յաջողիչ*

12. -ոտ+-իչ *խոցոտիչ*

13. -որդ+-իչ *տասանորդիչ*

14. -պան+-իչ *պահպանիչ*

15. -տ+-իչ *քակտիչ*

XLV. -իցս

1. -(ա)սուն+-իցս *երեսնիցս, հօթանասնիցս*

XLVI. -իւ

1. -առօռ+-իւ *կարճառօտիւ, համառօտիւ*

XLVII. -իֆ

1. -ող²+-իֆ *ականողիք*

2. -րի+-իֆ *երախալրիք*

XLVIII. -կէն

1. -ոտ+-կէն *ծակոտկէն*

XLIX. -կոտ

1. -ար+-կոտ *զարդարկոտ*

L. -ն

1. -ական + -ն բժշկականն, գիտականն, գործականն, հարբնականն, թուականն, խաղացականն, խխնչականն, մոգականն, տեսականն, քաղաքականն

2. -ային + -ն աստղայինն

3. -ին + -ն առաջինն

LI. -նեար

1. -իկ + -նեար բարձկնեար, նաւկնեար, քաղաքկնեար

LII. ող²

1. -ար + -ող զարդարող

2. -աւոր + -ող հոգևորացուցանող

3. -եար + -ող բաներող

4. -ուած + -ող հերձուածող

LIII. -ոյ

1. -ար + -ոյ մեծարոյ

2. -ս + -ոյ ներսոյ

3. -ք + -ոյ ներքոյ

LIV. -ոյն

1. -անի + -ոյն կենդանւոյն

LV. -ոյք

1. -իկ + -ոյք գրկոյք

2. -օք + -ոյք ծանօթոյք

LVI. -ոտ

1. -ագին + -ոտ մոլեգնոտ, ցաւագնոտ

2. -ին + -ոտ լուանոտ, վերնոտ

LVII. -որդ

1. -ան + -որդ բաժանորդ, պահանորդ, փոխանորդ

2. -ին + -որդ առաջնորդ, միջնորդ, յետնորդ

3. -(ա)սուն + -որդ քառասնորդ

LVIII. -ոց¹

1. -ակեր + -ոց խոհակերոց

2. -իկ + -ոց մարտկոց

3. -ուստ + -ոց թաքստոց

4. -ուց + -ոց խոսոցոց

5. -ստ + -ոց հանգստոց

LIX. -ոց²

1. -ային + -ոց ձայնայնոց

2. -ին + -ոց մեկնոց

3. -կին + -ոց կրկնոց

LX. -ուրին

1. -ագար + -ուրին գլխագարութիւն, լեզուագարութիւն

2. -ագին + -ուրին ահագնութիւն, մոլեգնութիւն, վշտագնութիւն, ցաւագնութիւն

3. -գին + -ուրին ուժգնութիւն

4. -ագոյն + -ուրին բացագունութիւն, նուաստագունութիւն, վեհագունութիւն

5. -ազան + -ուրին զարմազանութիւն, զարմանազանութիւն, բազմազանութիւն, սրբազանութիւն

6. -ած + -ուրին անկածութիւն, գթածութիւն, ողորմածութիւն

7. -ուած + -ուրին հատուածութիւն, յաւելուածութիւն, յօրինուածութիւն

8. -ակ + -ուրին ալլակութիւն, ախորժակութիւն, բնակութիւն, բոլորակութիւն, երեւակութիւն, իրակութիւն, խաղակութիւն, խառնակութիւն, կամակութիւն, կուտակութիւն, միջակութիւն, որակութիւն, ոռնակութիւն, պահակութիւն, պատուիրակութիւն, վիճակութիւն, վրիպակութիւն, տեղեկութիւն (տեղի + ակ + ութիւն), տոհմակութիւն, սեսակութիւն, տեսակութիւն, քանակութիւն

9. -ական + -ուրին ազգականութիւն, ազնուականութիւն, առնականութիւն, ասպնջականութիւն, բաւականութիւն, բժշկականութիւն, բնականութիւն, գնացականութիւն, գոյականութիւն, դժուարականութիւն, եղականութիւն, երաժշտականութիւն, զուգականութիւն, էականութիւն, թափառականութիւն, թուականութիւն, իսկականութիւն, իրականութիւն, խաղաղականութիւն, խոհականութիւն, կայականութիւն, կրթականութիւն, հոմուականութիւն, մանկականութիւն, մեղանշականութիւն, շինականութիւն, պատուականութիւն, պետականութիւն, սեպհականութիւն, սխալականութիւն, սովորականութիւն, ստեղծականութիւն, ստուերականութիւն, սրբականութիւն, վաճառականութիւն, վանականութիւն, վսեմականութիւն,

տեականութիւն, տոհմականութիւն, ցուցականութիւն, քաղաքականութիւն, քարուականութիւն, քերականութիւն, օգնականութիւն

10. -ակար + -ութիւն կամակարութիւն, վնասակարութիւն, օգտակարութիւն

11. -ակեր + -ութիւն խոհակերութիւն/խահակերութիւն

12. -ային + -ութիւն աստուածայնութիւն

13. -այն + -ութիւն միայնութիւն/մենութիւն

14. -ան + -ութիւն իշխանութիւն, կայանութիւն, կենդանութիւն, վզանութիւն, օծանութիւն

15. -անակ + -ութիւն նշանակութիւն, շրջանակութիւն, փոխանակութիւն

16. -անդի + -ութիւն վտարանդութիւն

17. -անի + -ութիւն լեզուանութիւն, պիտանութիւն

18. -ապան + -ութիւն տնապանութիւն

19. -պան + -ութիւն պահպանութիւն, պաշտպանութիւն, մարզպանութիւն

20. -ապատիկ + -ութիւն բազմապատկութիւն

21. -ապէս + -ութիւն յոգնապիսութիւն

22. -առօտ + -ութիւն կարճառօտութիւն

23. -աստ + -ութիւն նաւաստութիւն

24. -ատ + -ութիւն բացատութիւն, գլխատութիւն, գունատութիւն, երկատութիւն, թլփատութիւն, խրամատութիւն, կառափնատութիւն, կըրճատութիւն, կնատութիւն, քաղթնատութիւն

25. -ար + -ութիւն աստուածարութիւն, մթարութիւն

26. -արան + -ութիւն աւետարանութիւն

27. -արհմ/եբմ + -ութիւն հաւատարմութիւն, մտերմութիւն

28. -աւ + -ութիւն իրաւութիւն

29. -աւէտ + -ութիւն ընշաւէտութիւն, ծաղկաւետութիւն, շահաւետութիւն

30. -աւոր + -ութիւն ազգաւորութիւն, ախտաւորութիւն, ահաւորութիւն, աղեղնաւորութիւն, աղիտաւորութիւն, անձնաւորութիւն, առաջաւորութիւն, արգասաւորութիւն, արգելաւորութիւն, արուեստաւորութիւն, անտաւորութիւն, բախտաւորութիւն, բանաւորութիւն, բարաւորութիւն և այլն

31. -եակ + -ութիւն անկեղութիւն, առաքելութիւն, զենեկութիւն, կատարելութիւն, հեծեկութիւն, մեռելութիւն, յարուցելութիւն, օծելութիւն

32. -եայ + -ութիւն դժնէութիւն, քրիստոնէութիւն

33. -եկան + -ութիւն շահեկանութիւն/շայեկանութիւն

34. -եղ+-ութիւն գահեղութիւն, ինքնեղութիւն, կարշնեղութիւն, հա-
մեղութիւն, շքեղութիւն, ուժեղութիւն, պաճարեղութիւն

35. -եղէն+-ութիւն հրեղենութիւն, միեղինութիւն, նիւթեղինութիւն

36. -եղի+-ութիւն աղտեղութիւն

37. -ենի+-ութիւն վայրենութիւն

38. -երորդ+-ութիւն եօթներորդութիւն

39. -եցիկ+-ութիւն գեղեցկութիւն

40. -թաւ+-ութիւն վատթաւութիւն

41. -ի¹+-ութիւն արիութիւն, ընտանութիւն, կորովութիւն

42. -ի³+-ութիւն գարշալութիւն, երեւելութիւն, սքանչելութիւն

43. -իկ¹+-ութիւն փոքրկութիւն

44. -իկ²+-ութիւն սաստկութիւն

45. -ին+-ութիւն մեկնութիւն, յետնութիւն, սրտնութիւն

46. -իշ+-ութիւն արարչութիւն, գրչութիւն, դառնացչութիւն, թռվչու-
թիւն, ծնչութիւն, հալածչութիւն, մարթչութիւն, նկարչութիւն, վարչութիւն,
տուչութիւն

47. -կաւ+-ութիւն բժկանութիւն, վարձկանութիւն

48. -կեր+-ութիւն աղօթկերութիւն

49. -կին+-ութիւն նախկնութիւն

50. -կոտ+-ութիւն վեհերկոտութիւն

51. -նի+-ութիւն գաղտնութիւն, յայտնութիւն, նախնութիւն

52. -ոգ+-ութիւն նորոգութիւն

53. -ող¹+-ութիւն աշողութիւն/յաջողութիւն, իրողութիւն

54. -ող²+-ութիւն ազդողութիւն, արարողութիւն, բարկացողութիւն,
գիտողութիւն, գոհացողութիւն, դատողութիւն, լսողութիւն, համարողու-
թիւն, շարժողութիւն, սաղմոսողութիւն, սպանողութիւն, տեսանողութիւն,
տեսողութիւն և այլն

55. -ոյ+-ութիւն հաճոյութիւն, պիտոյութիւն

56. -ոյք+-ութիւն երեսութիւն

57. -ոտ+-ութիւն բորոտութիւն, երկնշոտութիւն, պակշոտութիւն,
պատկառոտութիւն, վավաշոտութիւն

58. -որդ+-ութիւն աւելորդութիւն, լծորդութիւն, կցորդութիւն, հա-
կառակորդութիւն, հանապազորդութիւն, հասարակորդութիւն, ճանապար-
հորդութիւն, յաջորդութիւն, նաւորդութիւն, ուղղորդութիւն, տասանորդու-
թիւն

59. -ուակ+-ութիւն կարուակութիւն

60. -ուկ+-ութիւն հարցկութիւն, նեղկութիւն

61. -ունի + -ութիւն քրմուհութիւն
62. -ուն + -ութիւն արթնութիւն, թաքնութիւն, կանգնութիւն
63. -ունակ + -ութիւն պարունակութիւն
64. -ուոր + -ութիւն ղինուորութիւն
65. -ուչ + -ութիւն վայելչութիւն, տեսչութիւն
66. -ուտ + -ութիւն հարստութիւն, որկորստութիւն
67. -ոբ + -ութիւն բարիոքութիւն
68. -չոտ + -ութիւն երկչոտութիւն
69. -ստ + -ութիւն զգաստութիւն, իմաստութիւն
70. -րորդ + -ութիւն երկրորդութիւն, երրորդութիւն, չորրորդութիւն
71. -օթ + -ութիւն ծանօթութիւն
72. -օն + -ութիւն քանիօնութիւն/քանօնութիւն

LXI. -ուկ

1. -այն + -ուկ միայնուկ
2. -իւղ + -ուկ երկիւղուկ

LXII. -ունի

1. -եալ + -ունի առաքելուհի
2. -ստ + -ունի իմաստուհի

LXIII. -ումն

1. -ակ + -ումն կայծակումն, կուտակումն, սխալակումն
2. -ան + -ումն բաժանումն, պատանումն, վզանումն
3. -ատ + -ումն խաժատումն
4. -ատակ + -ումն յիշատակումն
5. -ար + -ումն զարդարումն
6. -աւան + -ումն աւետարանումն
7. -բար + -ումն վատթարումն
8. -ին + -ումն առաջնումն
9. -կ + -ումն խեթկումն
10. -կին + -ումն կրկնումն
11. -ոգ + -ումն նորոգումն
12. -ող¹ + -ումն յաջողումն
13. -ոտ + -ումն խոցոտումն, փողոտումն
14. -տ + -ումն բեկտումն, ձգտումն, քակտումն, օձտումն
15. -րորդ + -ումն երկրորդումն

LXIV. -ուն

1. -ած+-ուն նիւթժուն
2. -աւ¹+-ուն հաստատուն
3. -աւ²+-ուն պատահատուն
4. -ար+-ուն զարդարուն, յարդարուն
5. -ու²+-ուն պատահոտուն
6. -սւռ+-ուն իմաստուն

LXV. -ունf¹

1. -աւ+-ունf իրաւունք

LXVI. -ունf²

1. -աւ+-ունf մսանունք
2. -իկ+-ունf բերդկունք, վանկունք

LXVII. -ուստ

1. -ունի(f)+-ուստ արքունեւստ
2. -ոռոդ+-ուստ երկրորդուստ
3. -f+-ուստ ներքուստ

LXVIII. -ուտ

1. -ակ+-ուտ գազանակուտ
2. -եղ+-ուտ գոյեղուտ

LXIX. -ուց

1. -ակար+-ուց կամակարուց
2. -(ու)նջ+-ուց վաղնջուց

LXX. -ուf

1. -աւ+-ուf սակաւութ

LXXI. -ս

1. -ագոյն+-ս դիրագոյնս, թուլագոյնս, լաւագոյնս, խորագոյնս, համարձակագոյնս, հպարտագոյնս, յստակագոյնս, յաճախագոյնս, յոլո-վագոյնս, պարարտագոյնս, պերճագոյնս, ստիպագոյնս
2. -ած+-ս ստուերածս
3. -աւf+-ս արտաքս
4. -եան+-ս յաւիտեանս
5. -եցիկ+-ս գեղեցիկս

6. -ուկ + -ս նախանձուկս, շնորհուկս, պատկառուկս

7. -f + -ս ներքս

LXXII. ~f

1. -ած + -f անձրևածք, կեղևածք, որմածք, տարածածք

2. -ուած + -f խառնուածք, կոտորուածք

3. -ական + -f արիստոտելականք

4. -անի + -f արժանիք, ընտանիք

5. -արան + -f կերպարանք

6. -եայ + -f առաջեայք

7. -եան + -f գրեանք, եւայեանք, զրահեանք, որեանք, պիթագորեանք

8. -ենի + -f հայրենիք

9. -իչ + -f հոտոտիչք

10. -նի + -f գաղտնիք, նախնիք

11. -ուկ + -f խրատուկք

12. -ունդ + -f ծնունդք

13. -ունի + -f արքունիք

14. -ուտ + -f խորուտք

15. -օն + -f գողօնք

LXXIII. օրէն

1. -ակ + -օրէն միակօրէն

2. -ան + -օրէն իշխանօրէն

3. -անի + -օրէն կենդանօրէն

4. -աւոր + -օրէն գլխաւորօրէն, Լերկաւորօրէն

5. -եալ + -օրէն առաքելօրէն

6. -եցիկ + -օրէն գեղեցկօրէն

7. -ուած + -օրէն պատուածօրէն

8. -ուկ + -օրէն յատկօրէն

9. -ուոր + -օրէն զինուորօրէն

10. -ւորդ + -օրէն խորհրդօրէն

11. -ցի + -օրէն նմանցօրէն

3. [(Sa)a]a—եռածանց բաղադրութիւնները քանակով մեծապէս զիջում են հրկածանցներին, սակայն այստեղ ևս ամենից ավելի գործածական են եզրային -ուքիւն, -ագոյն, -ակար, -աբար ածանցները: Այս կաղապարի մեջ մտնող կազմութիւնները նույնպէս խմբավորում ենք ըստ վերջին ածանցի, ապա նաև նրան նախորդող ածանցի ընդհանրու-

թյան: Նշված կազմությունների մեջ հանդիպում են հետևյալ ենթակա-
ղապարները՝ 3ա. $[(\underline{S}a)a]a$ —բնատրականագոյն, 3բ. $[(Sa)a]a$ —առաջ-
նորդական, 3գ. $[(Sa)a]a$ —իմաստնական, 3դ. $[(\underline{S}a)a]a$ —ծննդականու-
թիւն, 3ե. $[(Sa)\underline{a}]a$ —գեղեցկագունութիւն, 3զ. $[(\underline{S}\underline{a})a]a$ —մշտնջենատր,
3է. $[(S^t a)a]a$ —արարողականութիւն, 3ը. $[S^t \underline{a}]a]a$ —արարչականութիւն,
3թ. $[(Sa)a]a^t$ —իմաստացուցչութիւն:

I. -աբար

1. -իւղ + -ած + -աբար երկիւղածաբար
2. -ող + -ակ + -աբար յաջողակաբար
3. -ոյ + -ական + -աբար բարոյականաբար
4. -ան + -որդ + -աբար փոխանորդաբար
5. -ստ + -ուն + -աբար իմաստնաբար

II. -ագոյն

1. -իւղ + -ած + -ագոյն երկիւղածագոյն
2. -ող + -ակ + -ագոյն յաջողակագոյն
3. -ան + -ական + -ագոյն կենդանականագոյն, նշանականագոյն
4. -աւոր + -ական + -ագոյն բնատրականագոյն, սպասատրականա-
գոյն, օրինատրականագոյն
5. -ին + -ական + -ագոյն վերնականագոյն
6. -իւ + -ական + -ագոյն ազնուականագոյն
7. -ող + -ական + -ագոյն ըմբռնողականագոյն
8. -ոյ + -ական + -ագոյն բարոյականագոյն
9. -ումն + -ական + -ագոյն ուսումնականագոյն
10. -ունդ + -ական + -ագոյն ծննդականագոյն
11. -ուչ + -ական + -ագոյն վայելչականագոյն
12. -ուրդ + -ական + -ագոյն խորհրդականագոյն
13. -ակ + -աւոր + -ագոյն օրինակատրագոյն
14. -անի + -աւոր + -ագոյն արժանատրագոյն
15. -ուն + -աւոր + -ագոյն բեղնատրագոյն
16. -ին + -որդ + -ագոյն առաջնորդագոյն
17. -ստ + -ուն + -ագոյն իմաստնագոյն
18. -f + -ս + -ագոյն ներքսագոյն

III. -ակ²

1. -f + -ին + -ակ ներքնակ

IV. -ական

1. -այն + -աւոր + -ական միայնաւորական
2. -արան + -ող + -ական կերպարանողական
3. -իլ + -արան + -ական տեսլարանական
4. -ին + -որդ + -ական առաջնորդական
5. -նի + -ող + -ական յայտնողական
6. -ունջ + -եան + -ական մշտնջենական, տունջենական/տունջանա-

կան

7. -պան + -ող + -ական պահպանողական
8. -ստ + -ուն + -ական իմաստնական
9. -ֆ + -ին + -ական ներքնական
10. -օն + -եայ + -ական լզաշտօնէական

V. -ային

1. -ին + -ակ + -ային ստորնակային
2. -ունջ + -եան + -ային տունջենային

VI. -ապէս

1. -անի + -աւոր + -ապէս արժանաւորապէս
2. -արան + -ական + -ապէս աւետարանականապէս
3. -աւոր + -ական + -ապէս բնաւորականապէս
4. -եղ + -ական + -ապէս հանճարեղականապէս

VII. -աւոր

1. -ին + -ական + -աւոր արդիւնականաւոր
2. -ունջ + -եան + -աւոր մշտնջենաւոր
3. -ստ + -ուն + -աւոր իմաստնաւոր

VIII. -եայ

1. -որ + -ին + -եայ երեկորենայ

IX. -ի

1. -իկ + -եան + -ի վայրկենի
2. -ֆ + -ին + -ի ներքինի

X. -իկ

1. -աւ + -ացի + -իկ իրաւացիկ

XI. -ն

1. -ան + -ական + -ն բաժանական

2. -ի + -ական + -ն գործիականն
3. -ող + -ական + -ն ազդողականն, դատողականն, համարողականն, շինողականն, սահրողականն, քերթողականն
4. -ոյ + -ական + -ն բարոյականն
5. -ումն + -ական + -ն ուսումնականն/ուսմնականն
6. -ուրդ + -ական + -ն կացրդականն

XII. -ութիւն

1. -եցիկ + -ագոյն + -ութիւն գեղեցկագունութիւն
2. -իւղ + -ած + -ութիւն երկիւղածութիւն
3. -և + -ակ + -ութիւն հետևակութիւն
4. -ող + -ակ + -ութիւն (յ)աջողակութիւն
5. -ստ + -ակ + -ութիւն իմաստակութիւն
6. -ան + -ական + -ութիւն իշխանականութիւն
7. -աստ + -ական + -ութիւն նաւաստականութիւն
8. -աւոր + -ական + -ութիւն թագաւորականութիւն
9. -իւն + -ական + -ութիւն արդիւնականութիւն
10. -իչ + -ական + -ութիւն արարչականութիւն
11. -ող + -ական + -ութիւն արարողականութիւն, ըմբռնողականութիւն, մատուցողականութիւն, քերթողականութիւն
12. -որդ + -ական + -ութիւն ճանապարհորդականութիւն
13. -ումն + -ական + -ութիւն ուսումնականութիւն
14. -ունդ + -ական + -ութիւն ծննդականութիւն, սննդականութիւն
15. -ուստ + -ական + -ութիւն փախստականութիւն
16. -ուրդ + -ական + -ութիւն խորհրդականութիւն
17. -ստ + -ական + -ութիւն իմաստականութիւն
18. -ակ + -աւոր + -ութիւն ճաշակաւորութիւն, վիճակաւորութիւն
19. -այն + -աւոր + -ութիւն միայնաւորութիւն/մենաւորութիւն
20. -ան + -աւոր + -ութիւն նշանաւորութիւն
21. -անի + -աւոր + -ութիւն արժանաւորութիւն
22. -ատակ + -աւոր + -ութիւն յիշատակաւորութիւն
23. -աւ + -աւոր + -ութիւն սակաւաւորութիւն
24. -ի + -աւոր + -ութիւն մայրևորութիւն
25. -նի + -աւոր + -ութիւն յայտնաւորութիւն
26. -ոտ + -աւոր + -ութիւն հոտոտաւորութիւն
27. -ուն + -աւոր + -ութիւն բեղնաւորութիւն
28. -օն + -աւոր + -ութիւն զգօնաւորութիւն

29. -կան + -ացու + -ութիւն մահականացութիւն
30. -կին + -ապատիկ + -ութիւն կրկնապատկութիւն
31. -ստ + -իշ + -ութիւն իմաստացուցչութիւն
32. -ուած + -ող + -ութիւն հերժուածողութիւն
33. -ակ + -որդ + -ութիւն վիճակորդութիւն
34. -ան + -որդ + -ութիւն փոխանորդութիւն
35. -եցիկ + -որդ + -ութիւն գեղեցկորդութիւն
36. -ին + -որդ + -ութիւն առաջնորդութիւն, միջնորդութիւն
37. -ք + -ու + -ութիւն ներքսութիւն

XIII. -ս

1. -ագին + -ագոյն + -ս ահագնագոյնս
2. -եւ + -ագոյն + -ս հետևագոյնս
3. -իկ + -ագոյն + -ս սաստկագոյնս
4. -ուստ + -եայ + -ս փախստեայս
5. -իւղ + -ուկ + -ս երկիւղուկս

XIV. -ք

1. -առօտ + -իւ + -ք համառօտիւք
2. -աստան + -եայ + -ք աջգետանեայք, ձախատանեայք, հեռաստանեայք, չրէաստանեայք, Տաճկաստանեայք
3. -որդ + -եայ + -ք լեռնորդեայք
4. -ասուն + -որդ + -ք քառասնորդք
5. -(ա)գին + -ուց + -ք մոլեգնուցք
6. -օն + -ուկ + -ք պաշտօնուկք

4. {[(Sa) a] a } a քառածանց բաղադրութիւնները խիստ սահմանափակ են, մեր ընտրանքում վկայված են միայն հետևյալ օրինակները.

I. -աբար

1. -ունջ + -եան + -աւոր + -աբար մշտնջենաւորաբար

II. -ական

1. -ունջ + -եան + -աւոր + -ական մշտնջենաւորական

III. -ութիւն

1. -ին + -աւոր + -ական + -ութիւն արդինաւորականութիւն
2. -ան + -ող + -ական + -ութիւն բաժանողականութիւն
3. -պան + -ող + -ական + -ութիւն պահպանողականութիւն

4. $-\text{ին} + -\text{որդ} + -\text{ական} + -\text{ութիւն}$ առաջնորդականութիւն

5. $-\text{ունը} + -\text{ական} + -\text{աւոր} + -\text{ութիւն}$ մշտնջենաւորութիւն

Ածանցների զուգորդություններ պարունակող (Sa)a, [(Sa)a]a և {[(Sa)a]a}a կաղապարների քննությունից պարզվում է, որ երկվերջածանց կազմություններում հանդիպում են 566 տարբեր զուգորդություններ, եռավերջածանց կազմություններում՝ 102 և քառավերջածանց կազմություններում՝ 7, ընդ որում, զրաբարի 220 վերջածանցներից 73-ը կարող են հանդես գալ եզրային դիրքում, իրենցից առաջ ունենալով 1 ածանց, 14-ը կարող են կցվել 2 ածանց ունեցող, իսկ 3-ը՝ 3 ածանց ունեցող երկրորդային սերող հիմքերի:

Յուրաքանչյուր ածանցի կազմած զուգորդությունների քանակը, ըստ նվազող հաճախականության, արտացոլված է 6-րդ աղյուսակում: Ինչպես տեսնում ենք, աղյուսակի 3 հատվածում էլ առաջին տեղում է $-\text{ութիւն}$ ածանցը, I և II հատվածներում (երկանդամ և եռանդամ զուգորդություններ) գրեթե նույն հաջորդականությամբ հանդես են գալիս $-\text{ագոյն}$, $-\text{ական}$, $-\text{աբար}$, $-\text{ապէս}$, $-\text{աւոր}$ ածանցները, այն մասնակի տարբերությամբ, որ $-\text{ական}$ և $-\text{ագոյն}$ ածանցները II հատվածում փոխում են իրենց տեղերը, II հատվածում 4-րդ տեղը $-\text{աբար}$ -ի փոխարեն զրավում են $-\text{ն}$, $-\text{ք}$ գոյականակերտ ածանցները, իսկ $-\text{աբար}$ -ը մակբայակերտ $-\text{ս}$ ածանցի հետ կիսում է 5-րդ տեղը: III հատվածում նույնպես պահպանվում է հիմնական հաջորդականությունը, բայց առանց $-\text{ագոյն}$ ածանցի:

Երկվերջածանց կազմություններում 73 ածանցից 44-ը (60,2%) դուգորդություններ են կազմում միայն 3 (8 ածանց), 2 (17 ածանց) և 1 (19 ածանց) այլ ածանցների հետ:

5. (aS)a—նախածանց ունեցող երկրորդային սերող հիմքով վերջածանցավոր կազմություններ (հմմտ. նախածանցման a(Sa) կաղապարի հետ): Բաղադրություններն այստեղ ևս խմբավորում ենք ըստ վերջածանցների, մասնավորեցնելով ենթակաղապարների տակ: Վկայված ենթակաղապարներն են՝ 5ա. (aS)a—տգիտաբար, 5բ. (aS^f)a—բաղկացաբար, 5գ. (aS^f)a—առանձնաբար:

—աբար

ան... —աբար անազատաբար, անանջատաբար, անարուեստաբար, անյապաղաբար, անշարժաբար, անողորմաբար, անփորձաբար, անօտարաբար և այլն

5ա. (aS)a ամբարշտաբար, ամբծաբար, անգիտաբար, անզգուշաբար, անլուաբար, անխուզաբար և այլն

Զուգորդու- թյունների կազմը	№	Եզրային վերջածանցներ	Եզրային վերջա- ծանցների քանակը	Զուգորդ- ություն- ների քանակը
1	2	3	4	5
Ե ր կ ա ն դ ա մ ե ն	1	-ու թիւն	1	72
	2	-ական	1	58
	3	-ազոյն	1	52
	4	-աբար	1	45
	5	-ապէս	1	36
	6	-աւոր	1	22
	7	-եալ	1	16
	8	-իչ, -ումն, -ք	3	3 / 15
	9	-ի ¹	1	14
	10	-ակ ²	1	13
	11	-եայ	1	12
	12	-օրէն	1	11
	13	-արան	1	10
	14	-իկ ¹ , -իկ ² , -ին, -ս	4	4 × 7
	15	-ակի, -անոց, -անք, -եակ, -եան, -ուն	6	6 × 6
	16	-ակ ¹ , -ոց ¹ , -ուած	3	3 × 5
	17	-ոց ²	1	4
	18	-ային, -ացու, -ի ³ , -ն, -ոյ, -որդ, -ոց ² , -ուստ	8	8 < 3
	19	-ած, -այն, -ապան, -ացի ¹ , -աւ, -աւէտ, -ք, -երէն, -երորդ, -իք, -ոյք, -ոտ, -ուկ, -ուհի, -ունք ² , -ուտ, -ուց	17	17 × 2
	20	-ազին, -աժէտ, -անի ² , -ապատիկ, -աստան, -եկի, -եկին, -եղ, -եղէն, -երեակ, -եքեան, -իցս, -իւ, -կէն, -կոտ, -նեար, -ոյն, -ունք ¹ , -ուք	19	19 > 1
		Ընդամենը	73	566

1	2	3	4	5
II Եռանդամ	1	-ութիւն	1	37
	2	-աղոյն	1	18
	3	-ական	1	11
	4	-ն, -ք	2	2×6
	5	-արար, -ս	2	2×5
	6	-ապէս	1	4
	7	-ուոր	1	3
	8	-ային, -ի	2	2×2
	9	-ակ, -էայ, -իկ	3	3×1
		Ընդամենը	14	102
III Քառանդամ	1	-ութիւն	1	5
	2	-արար, -ական	2	2×1
		Ընդամենը	3	7

5բ. (aS^f)a—անդարձաբար, անզգայաբար
 առ—... —աբար առպատշաճաբար, 5գ. (aS^f)a—առանձնաբար
 բաղ—... —աբար 5բ. (aS^f)a—բաղկացաբար
 բաց—... —աբար բացասաբար, բացորոշաբար
 ընդ—... —աբար 5ա. (aS)a—ընդդիմաբար, ընդմիջաբար
 հակ—... —աբար հակասաբար
 հոմ—... —աբար հոմանունաբար
 յար—... —աբար յարանունաբար
 նախ—... —աբար նախերգաբար
 ներ—... —աբար ներհակաբար
 տ—... —աբար տկարաբար, 5ա. (aS)a—տգիտաբար
 փաղ—... —աբար փաղանունաբար

—ագոյն

առ—... —ագոյն անամօթադոյն, անբանագոյն, անբաւագոյն, ան-
 դադարագոյն, անխօսագոյն, անհակառակագոյն, աննիւթագոյն և այլն,
 5ա. (aS)a—աներաժշտագոյն, անզգուշագոյն, անհանգիտագոյն, անմը-
 տագոյն և այլն

5բ. (aS^f)a—անզգամագոյն, անզգայագոյն
առ— . . . -ագոյն առաւելագոյն, առընթերագոյն, առհասարակագոյն,
առողջագոյն

առտ— . . . -ագոյն 5ա. (aS)a—արտօրինագոյն

դժ— . . . -ագոյն դժպահագոյն

ընդ— . . . -ագոյն ընդարձակագոյն, 5ա. (aS)a—ընդհանրագոյն

յ— . . . -ագոյն յառաջագոյն, յերկարագոյն

ներ— . . . -ագոյն ներգործագոյն, ներշարմարագոյն

տ— . . . -ագոյն տգեղագոյն, տկարագոյն, 5ա. (aS)a—տգիտագոյն

առ— . . . -ած առարկած

ընդ— . . . -ած ընդելուզած

ստոր— . . . -ած ստորոգած

—ակ

ան— . . . -ակ անտոհմակ

առ— . . . -ակ 5գ. (aS^f)a—առանձնակ

բաց— . . . -ակ բացերակ

դժ— . . . -ակ դժկամակ

ընդ— . . . -ակ 5ա. (aS)a—ընդդիմակ

նախ— . . . -ակ նախերակ

—ական

ան— . . . -ական անաղատական, անաղդական, անախորժական,
անանշատական, անանցական, անաշառական, անարգելական, անարիւ-
կան և այլն, 5ա. (aS)a—անբժշկական, անզղջական, անզուգական, ան-
մարմնական, անշնչական, անպատժական և այլն, 5բ. (aS^f)a—անճա-
նաչական, անստացական, 5դ. (aS)a—անկարեկան

առ— . . . -ական առասական, առաւելական, առընտելական, առճա-
նապահական, առողջական, 5գ. (aS^f)a—առանձնական

բաղ— . . . -ական բաղբանական, բաղխոհական, բաղհաւաքական,
բաղճյոտական, 5բ. (aS^f)a—բաղկացական

բաց— . . . -ական բացասական, բացերական, 5բ. (aS^f)a—բացբար-
ձական

դէր— . . . -ական դերհիսիսական, 5գ. (aS^f)a—դերհատուցական

ընդ— . . . -ական ընդունական, ընդունայնական, 5ա. (aS)a—ընդդի-
մական, ընդհանրական

5բ. (aS^f)ā—անզգամագոյն, անզգայագոյն
 ցական*
 մակ— . . . -ական* մակածական*, 5բ. (aS^f)a—մակստացական*
 յ— . . . -ական յերկուական
 նախ— . . . -ական նախասպնջական*, նախունական, 5բ. (aS^f)a—
 նախիմացական*
 ներ— . . . -ական ներածական, ներանձնական, ներգործական, ներ-
 հական (վանկասղոթյամբ՝ ներհական-ից), ներմեղական, 5ա. (aS) a—
 ներբութական, ներհմտական, ներշնչական, ներշնչական, ներպտղական
 շաղ— . . . -ական շաղկապական
 ստոր— . . . -ական ստորասական
 վեր— . . . -ական վերածական, վերբերական, 5ա. (aS) a—վերլուծա-
 առ . . . -ած առարկած
 տար— . . . -ական տարաշխարհական
 տրամ— . . . -ական տրամատական

—ակի

ան— . . . -ակի անբաւակի, աներեւակի, անկարծակի, անհեշտակի*,
 անորոշակի*
 առ— . . . -ակի 5գ. (aS^f)a—առանձնակի
 հոմ— . . . -ակի հոմանունակի
 յար— . . . -ակի յարանունակի
 փաղ— . . . -ակի փաղանունակի

—ային

ան— . . . -ային 5ա. (aS) a—անմարմնային
 առ— . . . -ային—առողջային, 5գ. (aS^f)a—առանձնային

—այն

առ— . . . -այն առժամայն
 համ— . . . -այն համանգամայն

—այի

րն(դ)— . . . -այի ընծեռայի
 հակ— . . . -այի հակոտնայի

—անոց

ց— . . . -անոց ցայգանոց

-անֆ

աֆ-- . . . -անֆ անարգանք, անպարպանք
աո-- . . . -անֆ առաւելանք
ընդ-- . . . -անֆ 5ա. (aS)a—ընդվզանք
ըստ-- . . . -անֆ 5ա. (aS)a—ըստգտանք
չ-- . . . -անֆ 5ա. (aS)a—չգիտանք
տ-- . . . -անֆ 5ա. (aS)a—տգիտանք

-ապէս

աֆ-- . . . -ապէս անախտապէս, անարգապէս, անբանապէս, անբաւա-
պէս, անդադարապէս, անզբաղապէս, անխոտորապէս, անխրատապէս,
անծանրապէս, անկարգապէս, անմահապէս, անյեղապէս, աննախանձա-
պէս, անշարժապէս, անշփոթապէս, անշափապէս, անսահմանապէս, ան-
սխալապէս, 5ա. (aS)a—անբժապէս, անխտրապէս, անպատմապէս,
անստապէս

աո . . . -ապէս առաւելապէս, 5գ. (aS^f)a—առանձնապէս
բաց-- . . . -ապէս բացերեապէս
գեր-- . . . -ապէս գերաշխարհապէս, գերունակապէս
ընդ-- . . . -ապէս ընդարձակապէս
յար-- . . . -ապէս յարանունապէս
ներ-- . . . -ապէս ներածապէս, ներհակապէս
վեր-- . . . -ապէս վերածապէս
տար . . . -ապէս տարբերապէս

-աւոր

աֆ-- . . . -աւոր անապատաւոր
գ-- . . . -աւոր զառաջաւոր
ներ-- . . . -աւոր ներանձնաւոր

-եալ

աո-- . . . -եալ առաւելեալ, 5բ. (aS^f)a—առէացեալ, 5գ. (aS^f)a—
առլցեալ
բաղ-- . . . -եալ 5բ. (aS^f)a—բաղկացեալ
ենթ-- . . . -եալ ենթանկեալ
գ-- . . . -եալ գմածեալ
ընդ-- . . . եալ ընդկողմնեալ/ընկողմնեալ, 5բ. (aS^f)a—ընդոստացեալ,
ընկալեալ

նախ- . . . -եալ նախառեալ, 5բ. (aS^f)a—նախընծայացեալ
շար- . . . -եալ 5բ. (aS^f)a—շարկացեալ
ստոր- . . . -եալ ստորանկեալ, ստորոգեալ
վեր- . . . -եալ վերուսեալ
տար- . . . -եալ տարընկղմեալ

-եակ

առ- . . . -եակ առօրեակ

-ի³

բաղ- . . . -ի 5բ. (aS^f)a—բաղկացելի
ընդ- . . . -ի ընդունելի
մակ- . . . -ի 5բ. (aS^f)a—մակացելի
ստոր- . . . -ի ստորոգելի

-իկ²

ան- . . . -իկ անաղատիկ, անաշխարհիկ, անառիկ, անարգիկ, ան-
կեղծիկ, անտենչիկ

առ- . . . -իկ առանցիկ

բաց- . . . -իկ 5բ. (aS^f)a—բացընկեցիկ

նախ- . . . -իկ նախիղծիկ, 5բ. (aS^f)a—նախասացիկ

տար- . . . -իկ տարաշխարհիկ

-ին

ան- . . . -ին անհնարին

-իչ

բաղ- . . . -իչ 5բ. (aS^f)a—բաղկացուցիչ

ընդ- . . . -իչ ընդունիչ, 5բ. (aS^f)a—ընդստուցիչ

-ն

առ- . . . -ն 5բ. (aS^f)a—առանձինն

-ող

ան- . . . -ող անարգող

առ- . . . -ող 5ա. (aS₋)a—առգնող

բաղ- . . . -ող բաղդատող

ընդ- . . . -ող ընդունող

նախ- . . . -ող նախասող

վեր- . . . -ող վերծանող

-ու

ան- . . . -ու անարգու

առ- . . . -ու առարկու

բաղ . . . -ու Տբ. (aS^f)a—բաղկացու

մակ- . . . -ու մակացու

-ուած

առ- . . . -ուած առարկուած, առեղծուած

-ութիւն

ան- . . . -ութիւն անազատութիւն, անախտութիւն, անանունութիւն, անարատութիւն, անբաւութիւն, անեղծութիւն, անզարդութիւն և այլն, Տա. (aS)a—անբժշկութիւն, անբժութիւն, անգիտութիւն, անդլութիւն, անզուգութիւն, անժուժութիւն, անծնութիւն և այլն, Տբ. (aS^f)a—անգոյութիւն, անդարձութիւն, անզգամութիւն, անզգայութիւն, անիմացութիւն, անմոռացութիւն, անստացութիւն

ապ(ի)- . . . -ութիւն ապիկարութիւն

առ- . . . -ութիւն առաստութիւն, առարկութիւն, առաւելութիւն, առկոչութիւն, առողջութիւն, Տբ. (aS^f)a—առբայութիւն, առգանութիւն

արտ- . . . -ութիւն արտառութիւն, արտելութիւն

բաղ- . . . -ութիւն բաղանունութիւն, բաղդասութիւն, բաղդատութիւն, Տբ. (aS^f)a—բաղկացութիւն

բար- . . . -ութիւն բարառնութիւն

բաց- . . . -ութիւն բացառութիւն, բացասութիւն, բացարձակութիւն, բացերեսութիւն, բացերելութիւն, բացորոշութիւն

դեր- . . . -ութիւն դերանունութիւն

դժ- . . . -ութիւն դժգոհութիւն, դժկերպութիւն, դժպաշտութիւն

ընդ- . . . -ութիւն ընդարձակութիւն, ընդդիրութիւն, ընդերկարութիւն, ընդունայնութիւն, ընձեռութիւն, Տա. (aS)a—ընդդիմութիւն, ընդհանրութիւն

թեր- . . . -ութիւն թերանունութիւն

հակ- . . . -ութիւն հակասութիւն

համ- . . . -ութիւն համանունութիւն, Տբ. (aS^f)a—համիմացութիւն

հոմ- . . . -ութիւն հոմանունութիւն

մակ- . . . -ուքին մակածութիւն, մականունութիւն, 5բ. (aS^f)a—
մակացութիւն

նախ- . . . -ուքին նախախտութիւն, նախառութիւն, նախեղութիւն,
նախերգութիւն, 5բ. (aS^f)a—նախասացութիւն, նախիմացութիւն

ներ- . . . -ուքին ներածութիւն, ներգործութիւն, ներհակութիւն, 5ա.
(aS)a—ներհմտութիւն

շաղ- . . . -ուքին շաղկապութիւն

շ- . . . -ուքին շկամութիւն, շմարթութիւն, 5ա. (aS)a+ շհլութիւն

պար- . . . -ուքին պարառութիւն

ստոր- . . . -ուքին ստորաստութիւն, ստորոգութիւն

վեր- . . . -ուքին վերելութիւն, վերեկութիւն, վերերևութիւն, վերծա-
նութիւն, վերճառութիւն, վերսաստութիւն, վերտառութիւն, 5ա. (aS)a—
վերլուծութիւն, 5բ. (aS^f)a—վերամբարձութիւն, վերասացութիւն

տ- . . . -ուքին տգեղութիւն, տկարութիւն, տմարդութիւն, 5ա.
(aS)a—տգիտութիւն, տգունութիւն, տմունութիւն

տար- . . . -ուքին տարբերութիւն, տարորոշութիւն, տարօրէնութիւն

տրամ- . . . -ուքին տրամատութիւն

ց- . . . -ուքին ցայգութիւն, ցերեկութիւն

ֆոր- . . . -ուքին քորեպիսկոպոսութիւն

—ումն

ապ- . . . -ումն ապարասանումն

առ- . . . -ումն 5գ. (aS^f)a—առորումն

բալ- . . . -ումն բաղհաւաքումն, 5բ. (aS^f)a—բաղեղերումն

բաց- . . . -ումն 5բ. (aS^f)a—բացբարձումն

ընդ- . . . -ումն ընդհատումն, ընդհարումն, ընձեռումն, ընդոստումն,
5բ. (aS^f)a—ընդելուզումն

հակ- . . . -ումն հակորոշումն

ստոր- . . . -ումն ստորոգումն

—ունի

աւ- . . . -ունի 5ա. (aS)a—աւընշունի

—ս

ան- . . . -ս անխտիրս

—ֆ

առ- . . . -ֆ առանցք, 5բ. (aS^f)a—առգոյք

ընդ- . . . -f ընդվայրք

ըստ- . . . -f ըստիրաքանչիւրք

6. (ajS)a ներկայացված է հիմքական դմական նույն ենթակադապար-
ներով, ինչ որ նախորդ՝ 5. (aS)a կադապարք. 6ա. (ajS)a—համապա-
տուաբար, 6բ. (ajS^f)a—հակադարձաբար, 6գ. (ajS^f)a—գերադրական

—աբար

գեր(ա)— . . . -աբար գերադարձաբար, 6բ. (ajS^f)a—գերադոյաբար,
գերակայաբար

հակ(ա)— . . . -աբար 6բ. (ajS^f)a—հակադարձաբար

համ(ա)— . . . -աբար համակրոնաբար, համաձայնաբար, 6ա. (ajS)a
—համապատուաբար

յար(ա)— . . . -աբար 6բ. (ajS^f)a—յարակայաբար, յարամնացաբար

նախ(ա)— . . . -աբար նախագործաբար, նախախնամաբար, նախա-
կարգաբար, նախայայտաբար, նախապետաբար, 6ա. (ajS)a—նախա-
սկզբնաբար, 6գ. (ajS^f)a—նախատրաբար

վեր(ա)— . . . -աբար վերաձայնաբար

տար(ա)— . . . -աբար տարապարտաբար

տրամ(ա)— . . . -աբար տրամաբանաբար

—ազոյն

բաղ(ա)— . . . -ազոյն բաղազանագոյն

բաց(ա)— . . . -ազոյն բացափայլագոյն

գեր(ա)— . . . -ազոյն գերազանցագոյն, գերապետագոյն, 6ա. (ajS)a
—գերաբնագոյն, գերասկզբնագոյն

նախ(ա)— . . . -ազոյն նախախնամագոյն

տար(ա)— . . . -ազոյն տարաբանագոյն

—ած

շար(ա)— . . . -ած շարագրած

—ակ³

արտ(ա)— . . . -ակ 6ա. (ajS)a—արտախուրակ

գեր(ա)— . . . -ակ 6ա. (ajS)a—գերադունակ

համ(ա)— . . . -ակ 6բ. (ajS^f)a—համագոյակ

վեր(ա)— . . . -ակ 6ա. (ajS)a—վերադիտակ

տրամ(ա)— . . . -ակ տրամաբանակ

-ական

ապ(ա) - . . . -ական ճա. (ajS)a - ապացուցական
արտ(ա) - . . . -ական արտաբերական, ճբ. (ajS^f)a - արտագնացա-
կան, ճգ. (ajS^f)a - արտադրական
բաղ(ա) - . . . -ական բաղաձայնական
գեր(ա) - . . . -ական գերազանցական, ճգ. (aS^f)a - գերադրական
ենթ(ա) - . . . -ական ենթամասնական, ճբ. (ajS^f)a - ենթակայական
համ(ա) - . . . -ական ճա. (ajS)a - համաջնական, ճբ. (ajS^f)a - հա-
մագոյական
յար(ա) - . . . -ական ճա. (ajS)a - յարաձգական, յարացուցական,
ճբ. (ajS^f)a - յարակայական
նախ(ա) - . . . -ական նախագուշական, նախադասական, նախա-
խնամական, նախահոգական, նախատեսական, ճա. (ajS)a - նախագի-
տական
ստոր(ա) - . . . -ական ճա. (ajS^f)a - ստորագրական, ճգ. (ajS^f)a -
ստորադրական
վեր()ա - . . . -ական վերաբանական, վերաբերական, վերայադիթա-
կան, վերաշարժական, ճգ. (ajS^f)a - վերատրական
տար(ա) - . . . -ական ճա. (ajS)a - տարակուսական, տարացուցա-
կան

-ակի

բաղ(ա) - . . . -ակի բաղաձայնակի
հակ(ա) - . . . -ակի ճբ. (ajS^f)a - հակադարձակի

-անֆ

ապ(ա) - . . . -անֆ ապագովանք
տար(ա) - . . . -անֆ ճա. (ajS)a - տարակուսանք

-ապէս

բաց(ա) - . . . -ապէս բացափայլապէս
գեր(ա) - . . . -ապէս գերազարդարապէս, ճա. (ajS)a - գերաբնապէս,
գերագունապէս, ճբ. (ajS^f)a - գերագոյապէս, ճգ. (ajS^f)a - գերադրապէս
համ(ա) - . . . -ապէս համաձայնապէս
նախ(ա) - . . . -ապէս նախախնամապէս, ճգ. (ajS^f)a - նախատրապէս
վեր(ա) - . . . -ապէս վերաբերապէս

-աւոր

արտ(ա) - . . . -աւոր ճա. (ajS)a - արտապատր

–եալ

արտ(ա)– . . . –եալ 5գ. (ajS)ա—արտատուեալ

բաց(ա)– . . . –եալ բացավազեալ, ճա. (ajS)ա—բացակտրեալ, ճբ.
(ajS^f)ա—բացալիշեցեալ

գեր(ա)– . . . –եալ գերակարգեալ, գերահեղեալ, գերապարգեալ, ճա.
(ajS)ա—գերահնչեալ

ենթ(ա)–/ընթ(ա)– . . . –եալ—ճգ. (ajS)ա—ընթադրեալ

համ(ա)– . . . –եալ ճա. (ajS)ա—համադրեալ, ճբ. (ajS^f)ա—համա-

կառուցեալ

մակ(ա)– . . . –եալ ճբ. (ajS^f)ա—մակաստացեալ

նախ(ա) . . . –եալ նախահնարեալ, նախախոստովանեալ, նախասեր-
տեալ, ճբ. (ajS^f)ա—նախայարուցեալ

ներ(ա)– . . . –եալ ճբ. (ajS^f)ա—ներադարձեալ

շար(ա)– . . . –եալ ճբ. (ajS^f)ա—շարակացեալ

վեր(ա)– . . . –եալ վերաբնակեալ

տար(ա)– . . . –եալ ճա. (ajS)ա—տարագծեալ, տարալուծեալ

–եայ

համ(ա)– . . . –եայ ճա. (ajS)ա—համաբեայ

–եայf

համ(ա)– . . . –եայf համատոհմեայք

–ենի

ապ(ա)– . . . –ենի ապաշնորհենի

–ի

տար(ա)– . . . –ի ճա. (ajS)ա—տարակուսի

–իկ

գեր(ա)– . . . –իկ գերազանցիկ

համ(ա)– . . . –իկ համատոհմիկ

նախ(ա)– . . . –իկ նախաստեղծիկ

–իչ

վեր(ա)– . . . –իչ վերագուշակիչ

—նո

յար(ա)— . . . —նո յարատևող, յարահետևող
նախ(ա)— . . . —նո ճա. (ajS)a—նախածնող
վեր(ա)— . . . —նո ճբ. (ajS^f)a—վերահայեցող

—ոյն

համ(ա)— . . . —ոյն համահաղոյն

—ու

տար(ա)— . . . —ու տարաժամու, տարամահու

—ութիւն

արտ(ա)— . . . —ութիւն արտաթորութիւն, արտահոսութիւն, արտա-
ճառութիւն, ճա. (ajS)a—արտաշնչութիւն, ճբ. (ajS^f)a—արտակացու-
թիւն, ճգ. (ajS^f)a—արտադրութիւն

բաղ(ա)— . . . —ութիւն բաղաձայնութիւն, բաղազանութիւն, ճգ.
(ajS^f)a—բաղադրութիւն

բաց(ա)— . . . —ութիւն բացափայլութիւն, ճա. (ajS)a—բացատու-
թիւն, ճբ. (ajS^f)a—բացակայութիւն, ճգ. (ajS^f)a—բացատրութիւն

գեր(ա)— . . . —ութիւն գերազոյնութիւն, գերազանցութիւն, գերակա-
տարութիւն, գերապանծութիւն, ճա. (ajS)a—գերաբնութիւն, գերազոյնու-
թիւն, գերալուսութիւն, գերալրութիւն, ճբ. (ajS^f)a—գերակայութիւն, ճգ.
(ajS^f)a—գերադրութիւն

ենթ(ա)— . . . —ութիւն ենթադատութիւն, ճա. (ajS)a—ենթաձգութիւն,
ճբ. (ajS^f)a—ենթակայութիւն, ճգ. (ajS^f)a—ենթադրութիւն

հակ(ա)— . . . —ութիւն ճբ. (ajS^f)a—հակադարձութիւն, հակակայու-
թիւն

համ(ա)— . . . —ութիւն համաբանութիւն, համաբնակութիւն, համա-
զօրութիւն, համակամութիւն, համակրօնութիւն, համաձայնութիւն, հա-
մանոյնութիւն, համասեռութիւն, համատարածութիւն, համապատասխա-
նութիւն, ճա. (ajS)a—համաբնութիւն, համամտութիւն, համաշնչութիւն,
ճբ. (ajS^f)a—համազոյնութիւն

մակ(ա)— . . . —ութիւն մակակողութիւն, ճա. (ajS)a—մակագրութիւն

յար(ա)— . . . —ութիւն ճա. (ajS)a—յարակցութիւն, յարաձգութիւն,
ճգ. (ajS^f)a—յարադրութիւն

նախ(ա)— . . . —ութիւն նախագահութիւն, նախագործութիւն, նախա-
գուշակութիւն, նախադասութիւն, նախախնամութիւն, նախախոհութիւն,

նախահոգութիւն, նախաճառութիւն, նախամասնութիւն, նախալստութիւն, նախապետութիւն, նախասահմանութիւն, նախատեսութիւն, ճա. (ajS)ա նախագիտութիւն, նախագրութիւն, նախազգուշութիւն, նախակրթութիւն, նախապատուութիւն, նախատպութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—նախադրութիւն

շաղ(ա)– . . . –նութիւն շաղամանութիւն, շաղաշարութիւն

շար(ա)– . . . –նութիւն շարաբանութիւն, շարադասութիւն, շարակարգութիւն, շարաձայնութիւն, շարամանութիւն, շարամերձութիւն, ճա. (ajS)ա—շարագրութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—շարադրութիւն

պար(ա)– . . . –նութիւն պարաբերութիւն, ճբ. (ajS^f)ա—պարագայութիւն

ստոր(ա)– . . . –նութիւն ճա. (ajS)ա—ստորագրութիւն, ճբ. (ajS^f)ա—ստորակացութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—ստորադրութիւն

վեր(ա)– . . . –նութիւն վերաբանութիւն, վերաբերութիւն, վերաճառութիւն, վերաստեղծութիւն, ճա. (ajS)ա—վերագրութիւն, վերածնութիւն, վերաշնչութիւն, վերաշրջութիւն, ճբ. (ajS^f)ա—վերաբացութիւն, վերակացութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—վերադրութիւն, վերատրութիւն

տար(ա)– . . . –նութիւն տարաբերութիւն, տարաժամութիւն, տարահաւանութիւն, տարաձայնութիւն, ճա. (ajS)ա—տարաբռնութիւն, տարագրութիւն, տարակուսութիւն, տարամտութիւն, ճբ. (ajS^f)ա—տարակացութիւն, տարաբարձութիւն

տրամ(ա)– . . . –նութիւն տրամաբանութիւն, տրամադարդութիւն, տրամախոհութիւն, տրամախօսութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—տրամադրութիւն

փար(ա)– . . . –նութիւն ճբ. (ajS^f)ա—փարաբարձութիւն, ճգ. (ajS^f)ա—փարադրութիւն

–ումն

արտ(ւ)– . . . –ումն արտաբերումն, արտաշափումն, ճա. (ajS)ա—արտաշնչումն

բաց(ա)– . . . –ումն բացազանչումն, բացակատարումն, բացալստումն

ստոր(ա)– . . . –ումն ճա. (ajS)ա—ստորախմբումն

վեր(ա)– . . . –ումն վերաբերումն, վերակոչումն, ճա. (ajS)ա—վերաշնչումն

տար(ա)– . . . –ումն ճա. (ajS)ա—տարակուսումն, տարացուցումն

–ուց

տար(ա)– . . . –ուց տարապարտուց

-օրէն

գեր(ա)– . . . -օրէն գերազանցօրէն

7. $[a(Sa)]a$ մեկ նախածանցով և երկու վերջածանցով նույնպէս վկայված են զգալի թվով կազմութուններ՝ հիմնականում ան- ժխտակա- նով և -աբար, -ագոյն, -ական, -ուրիւն եզրային վերջածանցներով: Են- թե՛ կապակցութիւններն այստեղ լռանձնացվում են ոչ միայն ըստ սերող հիմ- քերի հնչյունափոխական և քերականական ձևավորման տարբերակների, այլև ըստ ածանցների կցման հաջորդականութեան, այսպէս՝ 7ա. $[a(\underline{Sa})]a$ —անմիջակաբար, 7բ. $[a(Sa)]a$ անկատարելաբար, 7գ. $[a(\underline{Sa})]a$ —անսրբազնաբար, 7դ. $[a(S^t a)]a$ —անծանօթութիւն, 7ե. $[a(\underline{Sa})]a$ —անընտանեբար, 7զ. $[(aS)a]a$ —դժկամակութիւն, 7է. $[(aS)a]a$ —ընդհանրականապէս, 7ը. $[(aS^t)a]a$ —առանձնաւորական, 7թ. $(aSa)a$ —առօրէական

-աբար

ա– . . . -այ+–աբար ակամայաբար
ան– . . . -ան+–աբար անարժանաբար, անբաժանաբար
ան– . . . -անակ+–աբար անժամանակաբար
ան– . . . -ար+–աբար անմոլարաբար
ան– . . . -աւ+–աբար անիրաւաբար
ան– . . . -ի+–աբար անհաւաստիաբար, անարիաբար
ան– . . . -իւղ+–աբար աներկիւղաբար
ան– . . . -որդ+–աբար անհաղորդաբար
ան– . . . -ումն+–աբար անուսումնաբար
ան– . . . -պան+–աբար անպահանաբար

7ա. $[a(\underline{Sa})]a$

ան– . . . -ակ+–աբար անմիջակաբար

7բ. $[a(Sa)]a$

ան– . . . -եալ+–աբար անկատարելաբար
ան– . . . -եայ+–աբար անքրիստոնէաբար
ան– . . . -ոյթ+–աբար աներևութաբար
ան– . . . -ուն+–աբար անասնաբար

7գ. $[a(\underline{Sa})]a$

ան– . . . -ազան+–աբար անսրբազնաբար

7դ. $[a(S'a)]_a$

ան- . . . օթ+-աբար անժանօթարար

7ե. $[a(Sa)]_a$

ան- . . . -ի+-աբար անընտաներար

-ագոյն

ան- . . . -ան+-ագոյն անարժանագոյն

ան- . . . -ար+-ագոյն անմոլարագոյն

ան- . . . -ալ+-ագոյն անիրաւագոյն

ան- . . . -ումն+-ագոյն անուսումնագոյն

ներ- . . . -ան+-ագոյն ներհականագոյն

7ա. $[a(Sa)]_a$

չ- . . . -ին+-ագոյն չնշինագոյն

ան- . . . -ական+-ագոյն անպատուականագոյն

ան- . . . -ակար+-ագոյն անօգտակարագոյն

ընդ- . . . -ական+-ագոյն ընդհանրականագոյն

7բ. $[a(Sa)]_a$

ան- . . . -եալ+-ագոյն անկատարելագոյն

ան- . . . -ի+-ագոյն անկարելագոյն

ան- . . . -ուն+-ագոյն անասնագոյն

ան- . . . -ուչ+-ագոյն անվայելագոյն

7գ. $[a(Sa)]_a$

ան- . . . -ակ+-ագոյն անտեղեկագոյն (տեղի+ակ)

ան- . . . -անի+-ագոյն անպիտանագոյն

-ական

ան- . . . -ան+-ական անբաժանական

ան- . . . -անակ+-ական անժամանակական

ան- . . . -ի+-ական անարիական

ներ- . . . -ող+-ական ներգործողական

7ա. $[a(Sa)]_a$

ան- . . . -ան+-ական աննշանական

ներ- . . . -ան+-ական ներշնչական

7բ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ուն + -ական *անասնական, անկանգնական*

7գ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ունդ + -ական *անծննդական*

7դ. $[(aS)a]a$

վեր- . . . -ող + -ական *վերածողական*

7ը. $[(aS^f)a]a$

առ- . . . -առ + -ական *առանձնատրական*

7թ. $(aSa)a$

առ- . . . -եայ + -ական *առօրեական*

-անՖ

ան- . . . -ալ + -անՖ *անիրականք*

ապէս

ան- . . . -ան + -ապէս *անբաժանապէս*

ան- . . . -անակ + -ապէս *անժամանակապէս*

ան- . . . -առ + -ապէս *անբանաւորապէս*

ան- . . . -իւղ + -ապէս *աներկիւղապէս*

ան- . . . -որ + -ապէս *անմոլորապէս*

ան- . . . -պան + -ապէս *անպահպանապէս*

ան- . . . -օթ + -ապէս *անժանօթապէս*

ներ- . . . -ակ + -ապէս *ներդաշնակապէս*

7բ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ոյթ + -ապէս *աներեւոյթապէս*

ան- . . . -ուշ + -ապէս *անվայելչապէս*

7ե. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ի + -ապէս *անընտանեպէս*

7է. $[(aS)a]a$

ընդ- . . . -ական + -ապէս *ընդհանրականապէս*

-եալ

առ- . . . -ակ + -եալ *առեակեալ*

-ն

առ- . . . -անակ + -ն առժամանակն

-ութիւն

7. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ած + -ութիւն անողորմածութիւն

ան- . . . -ակ + -ութիւն անխառնակութիւն, անկամակութիւն

ան- . . . -ական + -ութիւն անազատականութիւն, անխոհականութիւն

ան- . . . -ան + -ութիւն անարժանութիւն, անբաժանութիւն, անխշխանութիւն

ան- . . . -առ² + -ութիւն անհաստատութիւն

ան- . . . -ատակ + -ութիւն անյիշատակութիւն

ան- . . . -առան + -ութիւն անկերպարանութիւն

ան- . . . -աւ + -ութիւն անիրաւութիւն

ան- . . . -աւոր + -ութիւն անախտաւորութիւն, անարգասաւորութիւն, անարգելաւորութիւն, անթաղաւորութիւն, անկեղծաւորութիւն, անհնարաւորութիւն, անմերձաւորութիւն, անյօդաւորութիւն, աննախանձաւորութիւն, անպատկանաւորութիւն, անշափաւորութիւն, անփառաւորութիւն

ան- . . . -եկան + -ութիւն անշահեկանութիւն

ան- . . . -իւղ + -ութիւն աներկիւղութիւն

ան- . . . -ող + -ութիւն անլսողութիւն, անհետևողութիւն, անյիշողութիւն

ան- . . . -ող + -ութիւն անյաշողութիւն

ան- . . . -որդ + -ութիւն անհաղորդութիւն, անճանապարհորդութիւն

ան- . . . -ումն + -ութիւն անուսումնութիւն

ան- . . . -սա + -ութիւն անզգաստութիւն, անիմաստութիւն

առտ- . . . -ան + -ութիւն արտասանութիւն

գեր- . . . -ակ + -ութիւն գերերևակութիւն, գերունակութիւն

ընդ- . . . -ակ + -ութիւն ընդունակութիւն

չ- . . . -ակար + -ութիւն չվնասակարութիւն

7ա. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -աբար + -ութիւն անվիճաբարութիւն

ան- . . . -ական + -ութիւն անազնուականութիւն, աներաժշտականութիւն, անդուգականութիւն

ան- . . . -ատ¹ + -ութիւն անթլփատութիւն

ան- . . . -աւոր + -ութիւն անսկզբնաւորութիւն

ան- . . . -ի + -ութիւն *անարիութիւն*
 ան- . . . -ող + -ութիւն *անծնողութիւն, անքննողութիւն*
 ան- . . . -որդ + -ութիւն *անկցորդութիւն*
 ան- . . . -ստ + -ութիւն *անհանգստութիւն*
 ներ- . . . -անակ + -ութիւն *ներշնչանակութիւն*

Չբ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -եալ + -ութիւն *անկատարելութիւն*
 ան- . . . -ի + -ութիւն *անարութիւն*
 ան- . . . -նի + -ութիւն *անյայտանութիւն*
 ան- . . . -ումն + -ութիւն *անցամսնութիւն*
 ան- . . . -ուն + -ութիւն *անասնութիւն*
 ան- . . . -ունդ + -ութիւն *անծննդութիւն*
 ան- . . . -ունչ + -ութիւն *անտերնչութիւն*
 ան- . . . -ուչ + -ութիւն *անվայելչութիւն, անտերչութիւն*
 ան- . . . -ուստ + -ութիւն *անփախստութիւն*
 առ- . . . -եալ + -ութիւն *առանցելութիւն*
 մակ- . . . -իկ + -ութիւն *մակսաստկութիւն*

Չգ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ակ + -ութիւն *անտեղեկութիւն*
 ան- . . . -անի + -ութիւն *անպիտանութիւն*

Չդ. $[a(S^fa)]a$

ան- . . . -ուած + -ութիւն *անստացութիւն*
 ան- . . . -ող + -ութիւն *անգոհացողութիւն, անստացողութիւն, անճանաչողութիւն*
 ան- . . . -օր + -ութիւն *անծանօթութիւն*
 չ- . . . -ող + -ութիւն *չճանաչողութիւն*

Չէ. $[(aS)a]a$

գ- . . . -աւոր + -ութիւն *զառաջաւորութիւն*
 դժ- . . . -ակ + -ութիւն *դժկամակութիւն*
 շաղ- . . . -ական + -ութիւն *շաղկապականութիւն*

Չթ. $[(aS^f)a]a$

առ- . . . -ական + -ութիւն *առանձնականութիւն*
 առ- . . . -աւոր + -ութիւն *առանձնաւորութիւն*

-ուստ

7բ. $[a(Sa)]a$

ան- . . . -ոյթ+-ուստ աներևութուստ

-ուս

ան- . . . -իւղ + -ուս աներկիւղուս

-ս

7գ. $[(aS)a]a$

ան- . . . -ազոյն + -ս անհասազոյնս

ան- . . . -ոյթ + -ս աներևոյթս

ան- . . . -այ + -ս առժամայս

-f

7ա. $[a(Sa)]a$

նախ- . . . -ոյն + -f նախողջոյնք

ներ- . . . -անակ + -f ներշնանակք

8. $[aj(Sa)]a$ «նախածանցավերջածանցավոր» սերող հիմքերով կազմություններ, որտեղ առաջին նախածանցը կցվում է հոդակապով.

նախ(ա)- . . . -ող + -ութիւն նախախնամողութիւն

նախ(ա)- . . . -պան + -ութիւն նախապահպանութիւն

8ա. $[aj(Sa)]a$

համ(ա)- . . . -ակ + -ութիւն համաբնակութիւն

շար(ա)- . . . -ած + -ութիւն շարագրածութիւն

տրամ(ա) . . . -աւոր + -ութիւն տրամատաւորութիւն

8բ. $[aj(Sa)]a$

նախ(ա) . . . -ուրդ + -ութիւն նախախորհրդութիւն

վեր(ա)- . . . -իկ + -ութիւն վերասաստկութիւն

վեր(ա)- . . . -նի + -ութիւն վերայայտնութիւն

8գ. $[aj(S'a)]a$

մակ(ա)- . . . -եղ + -աբար մակագոյնղաբար

9. $[a(aS)]a$ —երկու նախածանց ունեցող սերող հիմքով վերջածանցավոր կազմությունները խիստ սակավաթիւ են: Վկայված են հետևյալ օրինակները.

ան- + առ- . . . -ութիւն անառողջութիւն

ան-+տար- . . . -ապէս անտարբերապէս
 յ-+ան- . . . -ագոյն յանկարծագոյն
 յ-+ան- . . . -ական յանկարծական
 յ-+ան- . . . -ակի յանկարծակի
 յ-+ան- . . . -ութիւն յանկարծութիւն
 յ-+ան- . . . -օրէն յանկարծօրէն

Ինչպես տեսնում ենք, որպէս սերտ չիմք հանգես է գալիս հիմնա-
 կանում միևնույն յանկարծ բառը տարբեր վերջածանցներից առաջ:

9ա. $[a(aS)]a$

ան-+ընդ- . . . -աբար անընդմիջաբար

9բ. $[a(aS^t)]a$

առ-+ընդ- . . . -ումն առընդիմացումն
 յար-+ընդ- . . . -ութիւն յարընդունելութիւն

9գ. $[a(aJS)]a$

ան-+նախ(ա)- . . . -ագոյն աննախախնամագոյն

9դ. $[a(aJS)]a$

ան-+պար(ա)- . . . -աբար անպարագրաբար
 ան-+պար(ա)- . . . -ութիւն անպարագրութիւն

9ե. $[a(aJS^t)]a$

նախ-+ենք(ա)- . . . -եալ նախենթակացեալ

10. $\{a[(aS)a]\}a$ երկու նախածանցով և երկու վերջածանցով վկայ-
 ված է ընդամենը երկու օրինակ՝ նշված կաղապարով.

ընդ-+յ- . . . -ող+ութիւն ընդյերկարողութիւն
 առ-+ընդ- . . . -ող+ութիւն առընդունողութիւն

Մեկ նախածանցով և երեք վերջածանցով բնենք հետևյալ օրինակ-
 ները.

11. $\{[a(Sa)]a\}a$

ան- . . . -իւղ+-ած+-ութիւն աներկիւղածութիւն
 ան- . . . -ուն+-աւոր+-ութիւն անասնաւորութիւն
 ներ- . . . -ող+-ական+-աբար ներգործողականաբար
 ընդ- . . . -ող+-ական+-ագոյն ընդունողականագոյն
 տրամ- . . . -ան+-ակ+-ութիւն տրամասնականութիւն

11ա. {a[(Sa)a]}a

ան- . . . -ին+-որդ+-ուրիւն անառաջնորդութիւն

11բ. {a[(Sa)a]}a

ան- . . . -ին+-որդ+-աբար անմիջնորդաբար

11գ. {aj[(Sa)a]}a

վեր(ա)- . . . -կին+-ակ+-ուրիւն վերակրկնակութիւն

Բաւական բազմաքանակ և բազմազան ենթակադապարներով ներկայացված խումբ են կազմում այսպես կոչված բարդածանցավոր բառերը: Տվյալ դեպքում մենք նկատի ունենք այն վերջածանցավոր կազմութիւնները, որոնց սերող հիմքը բարդ բառ է: Այս բաղադրութիւնները նույնպես խմբավորվում են ըստ եզրային ածանցի, որի տակ տրվում են մեր ընտրանքում վկայված կադապարներն ու ենթակադապարները:

-աբար

12. (SjS)a ալլաբանաբար, ամենախառնաբար, աստուածաբանաբար, քահանայապետաբար և այլն

12ա. (SjS)a բնազանցաբար, թզաշափաբար, հրաբերձաբար

12բ. (SjS)a ազգակցաբար, երկասիրաբար, ինքնադիմաբար, ողջակիզաբար, պարզամտաբար և այլն

12գ. (SjS)a պատուասիրաբար

12ե. (SjS^t)a փոխադարձաբար, քաջալերաբար

12զ. (SjS^t)a շրջագայաբար

12է. (SjS^t)a դիրադրաբար, փոխատրաբար

12ժբ. SjS)a զանազանաբար

12ժե. (SjS)a բարեզարդաբար, բարեպաշտաբար

12ժզ. (SjS)a բարեսիրաբար, բարեմտաբար

13. (SS)a ալլազգաբար, դեղուղէշաբար, հագներգաբար, նոյնբանաբար, որքանաբար, շարարուեստաբար, օրհներգաբար, վայրագաբար

13ա. (SS)a բազմաստուածաբար, ձկնորսաբար, ստանունաբար, տնտեսաբար

13բ. (SS)a այսպիսաբար

13դ. (S^tS)a դիւցազնաբար, տանուտէրաբար

13ե. (SS^t)a երկբայաբար

13ժգ. (SS)a յանձանձաբար

-ազին

13ժբ. (SS)a կողկողազին

13ժգ. (SS)a կասկածագին

13ժե. (SS)a սարսուռագին

–ագոյն

12. (SjS)a ամբողջախոհագոյն, ամենայարմարագոյն, արագաշար-
ժագոյն, հրաշափառագոյն, որովայնամոլագոյն, քաջալաւագոյն և այլն

12ա. (SjS)a բազմաբանագոյն, բազմամասնագոյն, բռնադատագոյն,
երկնաբերձագոյն, լուսաձեւագոյն և այլն

12բ. (SjS)a ազգակցագոյն, աշխատասիրագոյն, խորագիտագոյն,
կարճամտագոյն, մեծատնագոյն, քաջառուգագոյն և այլն

12գ. (SjS)a հնագիտագոյն

12ե. (SjS^f)a կաթնակերագոյն, քաջալերագոյն

12է. (SjS^f)a երկայնակեցագոյն

12ժբ. (SjS)a զանազանագոյն

12ժե. (SjS)a բարեբախտագոյն, բարեբանագոյն, բարեբաստագոյն,
բարեխառնագոյն, բարեհամբաւագոյն, բարեձեւագոյն, բարեպաշտագոյն,
բարեփառագոյն

12ժդ. (SjS)a որդեսիրագոյն

13. (SS)a ալլաղբագոյն, բոցակնագոյն, գեղուղէշագոյն, դիւրան-
ցագոյն և այլն

13ա. (SS)a սրակնագոյն, տնանկագոյն

13բ. (SS)a օտարսիրագոյն

13գ. (SS)a խժդժագոյն

13ե. (SS^f)a կենդանարարագոյն, հրաշարարագոյն, վերհամբարձա-
գոյն

13դ. (SS^f)a ժուժկալագոյն

13ժբ. (SS)a ալլալլագոյն

–ակ¹

12ա. (SjS)a լեռնադաշտակ

12ի. (SpS)a զառիվերակ

12. (SS)a ծործորակ

–ակ²

12. (SjS)a եռահիւսակ, վատատոհմակ, քաջախոհակ

12ա. (SjS)a ծաղկատարփակ

12բ. (SjS)a աստուածասիրակ, բանագտակ, շարադիւակ

12ժե. (SjS)a բարեգործակ

13. (SS)a արեգակնակ, ձեռարուեստակ, շեշտոլորակ, վատտոհմակ,
վերելակ, վերնոակ

13գ. (SS)a նուիրամսակ

13է. (S^fS)a եղբորորդեակ

13ժբ. (SS)a պաղպաղակ

-ական

12. (SjS)a աստուածատեսական, բանաստեղծական, հայրապետա-
կան, չարամոգական և այլն

12ա. (SjS)a բնաբանական, գնդաձևական, երկրագործական, լրբա-
քանական, շրջաբերական և այլն

12բ. (SjS)a ազգակցական, երկասիրական, ժամադրական, մարդա-
սիրական, նաւանստական և այլն

12գ. SjS)a լծակցական, խնդակցական, կանխագիտական, ման-
կամտական, շնչաբուսական, պատմագրական, պատուասիրական

12դ. (S^fjS)a աստեղաբաշխական

12ե. (SjS^f)a աստուածածնելական, ինքնակալական, յեղադարձա-
կան, յոժարատարական

12զ. (SjS^f)a շրջագայական

12է. (SjS^f)a հիմնադրական

12ժ. (S^fjS)a աստեղագիտական

12ժբ. (SjS)a զանազանական

12ժե. (SjS)a բարեգործական, բարեպետական

12ժզ. (SjS)a բարեսկզբնական

13. (SS)a ածանցական, աստուածանունական, արեգակնական,
էրեքանձնական, ժանտախտական, միանձնական և այլն

13ա. (SS)a հանգիտաստուածական, մտածական, շնչորսական, տըն-
տեսական

13բ. (SS)a քաշերաժշտական

13գ. (SS)a սրտմտական, տնօրինական

13դ. (S^fS)a դիւցաղնական, տանուտէրական

13ե. (SS^f)a ամենիմացական, յայտարարական, սանձարարական

13է. (S^fS)a տանուտիրական

13ը. (SS^f)a խրատտուական

13թ. (SS^f)a բարերարական

13ժ. (S^fS^f)a բամբասական

13ժա. ($S^f \underline{S}^f$)a օրէնսդրական

13ժբ. ($\underline{SS}$)a շաղփաղփական, շարշարական

–ակի

13. ($\underline{SS}$)a քաջոլորակի

13ժբ. ($\underline{SS}$)a վաղվաղակի

–այ

13բ. ($\underline{SS}$)a ստնդիայ, փղոսկրայ

–ային

13. ($\underline{SS}$)a արեգակնային

13բ. ($\underline{SS}$)a զոյգերկնային

13դ. ($S^f \underline{S}$)a դիւցազնային

13ե. ($\underline{SS}^f$)a ծովեզերային

–այն

13. ($\underline{SS}$)a միանգամայն, նոյնժամայն, նոյնհետայն

13ժե. ($\underline{\underline{SS}}$)a լեռնլեռնայն

13ժզ. ($\underline{\underline{SS}}^f$)a որմզորմայն

–այլ

12. (SjS)a նմանամասնայք

13գ. ($\underline{\underline{SS}}$)a միջերկրայք

13ե. ($\underline{\underline{SS}}^f$)a ծովեզերայք

13ժբ. ($\underline{\underline{SS}}$)a բաղբաղայք

–ան

13ժբ. ($\underline{\underline{SS}}$)a խորշխորշան

–անք

12. (SjS)a աղախարշանք, աղակատանք, դատապարտանք, հար-
ցափորձանք, յաղթահարանք

12բ. ($Sj\underline{S}$)a շառագորնանք

12դ. ($Sj\underline{S}$)a լրջամտանք

12է. ($Sj\underline{S}^f$)a մեղադրանք

12ժդ. ($Sj\underline{\underline{S}}$)a արհամարհանք, կերակրանք

12ժե. ($\underline{\underline{SjS}}$)a բարեխօսանք

13. (SS)a աշառանք, քարկոծանք .

13բ. (SS)a բանգտանք

13ժ. (S^fS^f)a բամբասանք

13ժբ. (SS)a գեղգեղանք, թաքթաքանք, կողկողանք, կղկղանք, մեխ-
մեխանք, շաղփաղփանք, շարշարանք, ջախջախանք, փայփայանք, քայ-
քայանք, բրբրանք

13ժգ. (SS)a կասկածանք, թարթափանք, խողխոցանք

13ժդ. (SS)a հայթայթանք, հեծեծանք, հայհոյանք, յանձանձանք,
յորջորջանք

13ժե. (SS)a կսկծանք, խտպտանք, մխմխանք

–ապէս .

12. (SjS)a աստուածանմանապէս, արդարադատապէս, հրաշափա-
ռապէս, հրեշտականմանապէս, մեծաձայնապէս, միաբանապէս, ողջախո-
հապէս, շահաբերապէս, քաջաձայնապէս

12ա. (SjS)a երկրագործապէս, ուղղափառապէս, սկզբնապետապէս,
ստուգաբանապէս

12բ. (SjS)a ամենասրբապէս, աշխատասիրապէս, մարդասիրապէս

12գ. (SjS)a բնակցապէս, զուգակցապէս, ճշմարտասիրապէս, պատ-
մագրապէս, պատուասիրապէս

12ժբ. (SjS)a զանազանապէս

12ժե. (SjS)a բարեբանապէս, բարեգործապէս, բարեկամապէս, բա-
րեկարգապէս, բարեհռչակապէս, բարեպաշտապէս, բարեքաշկապէս

12ժթ. (SjS^f)a բարետրապէս

13. (SS)a ալլաղգապէս, աստուածաւանդապէս, արեգակնապէս, բե-
րանունապէս, զիրարդապէս, միանձնապէս

13ա. (SS)a բազմանունապէս, լուսանունապէս

13բ. (SS)a աստուածսիրապէս

13ե. (SS^f)a մատակարարապէս

13թ. (SS^f)a բարերարապէս

13ժբ. (SS)a ալլալապէս

–ատ

13. (SS)a խորխորատ

-արան

13. (SS)a *ծխարձակարան*

13ե. (SS^f)a *ծիրնթացարան*

-ացի¹

12. (SjS)a *գաղտագողացի*

-աւոր

12ա. (SjS)a *բազմաբիրատոր*

13. (SS)a *արեգակնաւոր, գեղարդնաւոր*

13ա. (SS)a *յուղարկաւոր/յղարկաւոր*

-եալ

12. (SjS)a *ամօթապարտեալ, արինաներկեալ, թակարգապատեալ, շուշանազարդեալ, ողնաբեկեալ, տեառնագործեալ և այլն:*

12ա. (SjS)a *դոնափակեալ, ըղձակերտեալ, լուսավառեալ, լուսափայլեալ, կանխավաճառեալ, կանխասահմանեալ, մշտավայելեալ, շրջահոսեալ, շրջապատեալ, ջրագողեալ, ցոակաթեալ*

12բ. (SjS)a *առաջագրեալ, աշխարհագութեալ, աստուածագրեալ, դարանամտեալ, դեռատեալ, հրաշաբուսեալ, մեծապատուեալ, քստեղծագրեալ*

12գ. (SjS)a *երիզապնդեալ, մեղուաբուծեալ, մենագիներեալ, ջլապընդեալ, սրբագրեալ*

12ե. (SjS^f)a *բերանաբացեալ, գաղտագողացեալ, գեսպանագնացեալ, մեծագործեցեալ, վերջածնիցեալ, յարակացեալ*

12զ. (SjS^f)a *ուղղագնացեալ*

12է. (SjS^f)a *առաջադրեալ, բոցախմբեցեալ, խաւարագգեցեալ*

12թ. (SjS^f)a *կանխահատուցեալ, կիտագրեալ*

12ժդ. (SjS)a *խառնամառնեալ*

12ժե. (SjS)a *ոսկեվարսեալ*

12իբ. (ScS)a *ելեկեալ*

13. (SS)a *առաջարկեալ, աւետաճեալ, դեղառեալ, խաչեկեալ, խորշանկեալ, կողածեալ, ախտանկեալ, վերանցեալ*

13ա. (SS)a *ածուատեալ, երկրպագեալ, ջրգողեալ*

13բ. (SS)a *բարիկրեալ, յառաջընտրեալ*

13դ. (S^fS)a *դիւցազնեալ*

13զ. (SS^f)a *կանխասացեալ*

13ժ. (S^tS^t)a ղիւցազնացեալ, մերաղնացեալ

13ժգ. (SS)a յանձանձեալ, յողղողղեալ

–եակ

12բ. (SjS^t)a հնգետասանեակ

–եայ

12. (SjS)a գայլախաղեայ, եօթնամասնեայ, ինքնագաւառեայ, հո-
ղանիւթեայ, մայրափայտեայ, չարագաւառեայ, տասնաբանեայ, քառա-
նիւթեայ

12ա. (SjS)a եղնափայտեայ

12գ. (SjS)a գետնախշտեայ

12ի. (SpS)a օրրստօրեայ

13. (SS)a հանապաղօրեայ, չարակնեայ

13ա. (SS)a լեռնոտնեայ, փղոսկրեայ

13բ. (SS)a արեւտեայ, յաղճապակեայ

13գ. (S^tS)a մեքաջնեայ

13ե. (SS^t)a ծովեղերեայ

–եան¹

12. (SjS)a աջակողմեան, բիւրաբառեան, եռափափաքեան, եօթնա-
պարեան, եօթնապարսպեան, եօթնաչափեան, ձախակողմեան, քառակար-
գեան

12ա. (SjS)a հնգամատնեան, բազմաթիւեան

12բ. (SjS)a ամենաերաժշտեան, եօթնազիսեան, վեցաբլեան

12գ. (SjS)a բազմականգնեան

13. (SS)a արեւելեան

13ե. (SS^t)a երկոտասանեան

–եան²

12բ. (SjS)a զօրագլխեան

12ե. (SjS^t)a բերդակալեան

13. (SS)a հացկատակեան

–եղ

12բ. (SjS)a մեծակիտեղ

–ենի

13գ. (SS)a երեմենի/երեմնի

-երեակ

13ե. (SS^f)a երկոտասաներեակ

-երորդ

12ժէ. (SjS^f)a մետասաներորդ

12իա. (ScS)a եօթնուտասաներորդ, իննևտասաներորդ/իննուտասաներորդ, ութուտասաներորդ

13. (SS)a հինգհարիւրերորդ, վեցհարիւրերորդ, քսանհինգերորդ և այլն

13ե. (SS^f)a երեքտասաներորդ, երկոտասաներորդ, հնգետասաներորդ, չորեքտասաներորդ, վեշտասաներորդ

-եֆեան/-եֆին

12ը. (SjS^f)a մետասանեքեան

13ե. (SS^f)a երեքհարիւրեքին, երեքտասանեքեան, երկոտասանեքեան/եքին, հնգետասանեքին, չորեքտասանեքեան/եքին

-ի¹

12. (SjS)a գաղտագողի, դիւրահեշտի, ծանրաբեռնի, միաշաբաթի, միաճնտի և այլն

12ա. (SjS)a բազմակերպի, բազմամանի, բազմամարդի, խնդամոլի, կնամարդի, օգտածարաւի

12բ. (SjS)a իննագլխի, ծանրագնի, հարիւրագլխի, մեծագնի

12գ. (SjS)a բազմագնի, բազմադունի

13. (SS)a այնքանի, այսքանի

13բ. (SS)a այդպիսի, այնպիսի, այսպիսի, ինչպիսի, նոյնպիսի, որ-պիսի

13գ. (SS)a երեմի

13դ. (SS^f)a ստնդիացի

-ի³

12է. (SjS^f)a մեղադրելի

12իբ. (SjS^f)a արհամարհելի

13գ. (SS^f)a երկրպագելի

13ժբ. (SS^f)a ալլալելի, շարշարելի

13ժգ. (SS)a կասկածելի

-իկ¹

12ժգ. (SjS)a կերակրիկ

-իկ²

12. (SjS)a ազատատոհմիկ, արագախաբիկ, դիապատիկ, լիաբախտիկ, հրաշատեսիկ, ձեռակերտիկ, մոգակրօնիկ, վաղահասիկ, վաղամեռիկ, վաղամասնիկ, վաճառաշահիկ, վատաբախտիկ, վատաբաստիկ, վատատոհմիկ, փայտակերտիկ, փառատենչիկ, քաջաբանիկ, քաջաբաստիկ, քաջատեսիկ, քաջատոհմիկ

12ա. (SjS)a բռնազբօսիկ, երկնապատիկ, լուսատարմիկ, լուսատեսիկ, մենամարտիկ, մտաբերիկ, շրջապատիկ, սկապարծիկ, քրքմատեսիկ

12բ. (SjS)a զարդասիրիկ

12ե. (SjS^f)a արդարագնացիկ, ծովագնացիկ

12է. (SjS^f)a թեազգեցիկ, խառնակեցիկ

12թ. (SjS^f)a բռնազգեցիկ, դիազգեցիկ, լեռնակեցիկ, ճգնազգեցիկ

12ժե. (SjS)a գինեվաճառիկ, բարեբախտիկ, բարեբաստիկ, բարեկամիկ, բարեպաշտիկ, բարետոհմիկ

12ժթ. (SjS^f)a բարեկեցիկ

12իա. (ScS)a հասեառիկ, տուրեառիկ

13. (SS)a աշխարհաւանդիկ, թափանցիկ, ձեռարուեստիկ, պարանցիկ, վերմբերձիկ

13ա. (SS)a ջրանցիկ

13ե. (SS^f)a երկբացիկ, ինքնարձակեցիկ, մարդատեցիկ

13գ. (SS^f)a շրջածուցիկ, ստնդիացիկ

-ին

12. (SjS)a վայրավատին

12ժդ. (SjS)a աղջամղջին

13ժբ. (SS)a աղտաղտին

-իչ

12. (SjS)a դատապարտիչ, կառավարիչ, փառաբանիչ, օրհնաբանիչ

12ա. (SjS)a բռնադատիչ

12գ. (SjS)a անուշաբուրիչ

12ե. (SjS^f)a քաջալերիչ

12թ. (SjS^f)a օրինադրիչ

12ժդ. (SjS)a կերակրիչ, արհամարհիչ

13ա. (SS)a զրպարտիչ, հրդեհիչ, յուղարկիչ

13թ. (SS^f)a ոսկերիչ

13ժբ. (SS)a արծարծիչ, խողխողիչ, յեղյեղիչ, չարչարիչ

13ժգ. (SS)a յանձանձիչ

-իցս

13ե. (SS^f)a երկոտասանիցս

-իւ

12բ. (SjS)a մանրախուզիւ

-իւն

12. (SS)a փայլածին

-ի^{f1}

12. (SjS)a սառնամանիք/սառամանիք, ընկերահաշտիք

13. (SS)a այսչափիք, արեւելիք

13ժբ. (SS)a ջախջախիք

13ժգ. (SS)a կասկածիք

-ի^{f2}

13. (SS)a բանտարգելիք

13դ. (SS^f)a գինըմպելիք

-կոտ

13ժբ. (SS)a վաղվաղկոտ

-ող

12ժդ. (SjS)a արհամարհող

13. (SS)a փայլածող

13ժդ. (SS)a հայհոյող

13ժ. (S^fS^f)a բամբասող

-ոյ

12. (SjS)a փողակարգոյ

12ա. (SjS)a բաղմամարդոյ

12ի. (SpS)a գերիվերոյ

–ոյթ

13ե. (SS^f)a հացկերոյթ

–ոյն

12. (SjS)a միահաղոյն

–ոտ

13. (SS)a շարակնոտ

13ծդ. (SS)a արհամարհոտ

–որդ

12ծ. (S^ljS)a արտասուակցորդ

–ոց

13ե. (SS^f)a հացարարոց

–ու¹

12ա. (SjS)a բռնաբարու

13ե. (SS)a երկրպագու

–ութիւն

12. (SjS)a ազատատոհմութիւն, ազգահատութիւն, այրասպանութիւն, աշխարհահոգութիւն, առակախօսութիւն, առատածեղնութիւն, աստուածամարտութիւն, անւաբանութիւն, բանագործութիւն, գաւառապետութիւն, դաշարակերութիւն, դիւրածախութիւն և այլն

12ա. (SjS)a ասղնագործութիւն, բազմախօսութիւն, բռնադատութիւն, գետնասողութիւն, դիւապաշտութիւն, երկրագործութիւն, զուգաբանութիւն, շրջափակութիւն, որկրամոլութիւն, ուղղափառութիւն և այլն

12բ. (SjS)a ազգակցութիւն, ախորժալրութիւն, աղտասիրութիւն, ամենալրութիւն, անձրևածնութիւն, աշալրչութիւն, աստուածատպութիւն, ճարտարալեզուութիւն, քաջաբուսութիւն և այլն

12գ. (SjS)a բազմադիմութիւն, գծագրութիւն, թույլասրտութիւն, կանխագիրութիւն, մատենագրութիւն, պտղածնութիւն, վշտակցութիւն, տնաշինութիւն, քինախնդրութիւն և այլն

12դ. (S^fjS)a անվանական սկզբնահիմքերով՝ անուանակոչութիւն, անուանափոխութիւն, անուանաքերթութիւն, աստեղաբանութիւն, աստեղաբաշխութիւն, դիցապաշտութիւն, դիցապաշտութիւն, դիցաբանութիւն, զայլակերութիւն, սերմանահանութիւն. բայական սկզբնահիմքերով՝ գոյապետութիւն, լինելաբանութիւն

12ե. (SjS^f)a աթոռակալութիւն, անդրադարձութիւն, աստուածածնեւ-
լութիւն, աւելաստացութիւն, եզրակացութիւն, թեթևագնացութիւն, հեռա-
կացութիւն, յարագոյութիւն, քաջազգայութիւն և այլն, անվանական հիմ-
քով՝ միամօրութիւն

12զ. (SjS^f)a բազմաստացութիւն, դրակացութիւն, խորտկակերու-
թիւն, կանխակալութիւն, կուսակալութիւն, պտղակորուսութիւն և այլն

12է. (SjS^f)a աշխարհակեցութիւն, արագաթռչութիւն, գրաւադրու-
թիւն, թեւադրութիւն, ժամադրութիւն, կարգադրութիւն, հարկատրութիւն,
հրամանատրութիւն, միակեցութիւն և այլն

12ը. (S^fjS)a արենաթաթառութիւն, արենահեղութիւն

12թ. (SjS^f)a դիմադրութիւն, զրուցատրութիւն, լեռնակեցութիւն,
հանդիսադրութիւն, մենակեցութիւն, սլողատրութիւն, վիճադրութիւն, վրշ-
տակեցութիւն, օրինադրութիւն

12ժ. (S^fjS)a անուանակցութիւն, աստեղագիտութիւն, զգայակցու-
թիւն, թատերասիրութիւն, մեղսասիրութիւն

12ժա. (S^fjS^f)a անուանադրութիւն

12ժբ. (SjS)a զանազանութիւն

12ժդ. (SjS)a արհամարհութիւն

12ծե. (SjS)a ալգեգործութիւն, ալեկոծութիւն, բարեկարգութիւն, գի-
նեհարութիւն, գոտեմարտութիւն, հոգեսպանութիւն, որդեհայրութիւն, որ-
դեսպանութիւն և այլն

12ժզ. (SjS)a աղեպնդութիւն, բարեմտութիւն, գինեկիզութիւն, կա-
րեկցութիւն, հոգեսիրութիւն, որդեծնութիւն, որդեգրութիւն և այլն

12ժէ. (SjS^f)a բարեխնելութիւն, ուղեգնացութիւն, խաբեբայութիւն

12ժթ. (SjS^f)a բարեկեցութիւն

12իա. (ScS)a առեանգութիւն, երթեկութիւն, տուրեառութիւն

13. (SS)a ազգածութիւն, ակնարկութիւն, այլազգութիւն, անձնգովու-
թիւն, աստուածպաշտութիւն, բանտարգելութիւն, գահերեցութիւն, դիւր-
ընկալութիւն, հասարակօրութիւն, ձեռնարձակութիւն, նաւարկութիւն և
այլն

13ա. (SS)a բազմամբոխութիւն, գլխատութիւն, դիմառութիւն, եր-
կըրպագութիւն, զուգօրութիւն, զրարուեստութիւն, լրտեսութիւն, ծլարձա-
կութիւն, ձկնորսութիւն և այլն

13բ. (SS)a աղքատսիրութիւն, աստուածգիտութիւն, արծաթսիրու-
թիւն, թագմորդութիւն, երկայնմտութիւն, խրատտութիւն, կարճմտու-
թիւն, վրեժխնդրութիւն և այլն

13գ. (SS)a զուգամուսնություն, լրջմտություն, խղճմտություն, սըրտմըտություն, բարեբախտություն

13դ. (S^tS)a անվանական հիմքերով՝ առնխօսություն, բանասարկություն, դիւցաղնություն, միմեանսանկություն, տանուտէրություն, օրէնսզանցություն

13ե. (SS^t)a ակնկալություն, ամենարարություն, բեմասացություն, բերանբացություն, գործառնություն, դժուարիմացություն, հացկերություն, ձեռնկալություն, յարկայություն, քարընկեցություն, օտարսիրելություն և այլն

13զ. (S^tS^t)a գրարարություն, դիմառնություն, ժուժկալություն, կանխասացություն, հրընկեցություն, մանկարարություն, սրբասացություն, վիրառնություն

13է. (S^tS)a բարսգիտություն, տանտիկնություն

13ը. (SS^t)a աղքատատեցություն, անուղբություն, աստուածատեցություն, եղբայրատեցություն, խրատտուտություն, ծունրդրություն, հիւրատեցություն, ձեռնդրություն, ձեռնտուտություն, մարդատեցություն, մարդելուզություն, ունկնդրություն, չարատեցություն

13ժ. (SS^t)a բարեբարություն, բարեասացություն, հրայրեցություն, ջրարբեցություն

13ժ. (S^tS^t)a գոյարարություն

13ժա. (S^tS^t)a օրէնսդրություն

13ժգ. (SS)a այլայլություն, արծարծություն, չարչարություն, քայքայություն

13ժդ. (SS)a հայհոյություն, հեծեծություն

—ուկ

12. (SjS)a ծովահեղձուկ, վաղահասուկ, վաղամահուկ, վաղափութուկ

12ժգ. (SjS)a հեղձամեղձուկ

13. (SS)a վաղահասուկ

13դ. (S^tS)a առաջիհեղուկ

13ժբ. (SS)a աղտաղտուկ, յեղյեղուկ, վաղվաղուկ

—ունի

13. (SS)a աշխարհածուհի

-ումն

12. (SjS)a ալլափոխումն, յեղակարծումն, (յ)ինքնաքարշումն, վալ-
քաբերումն, վալրավատումն, վալրաքարշումն, տեղափոխումն, փալլա-
տակումն, փոխաբերումն

12ա. (SjS)a զուգահաժվաքումն, լուսափալումն, շրջապատումն, շր-
ջաստեղծումն, շրջափակումն, սրտաթափումն

12բ. (SjS)a ակնակրումն, յեղաշրջումն

12ե. (SjS^f)a անդրադարձումն, վալրակացումն

12ժբ. (SjS)a զանազանումն

12ժե. (SjS)a բարեբանումն

13. (SS)a ակնարկումն, աշառումն, առաջարկումն, խորտակումն,
ձեննարկումն, փալլածումն

13ա. (SS)a գլխատումն, հրդեհումն, մտածումն, յուղարկումն

13ժբ. (SS)a ալլալումն, թորթորումն, խողխողումն, կափկափումն,
շեղյեղումն, ջախջախումն, քայքայումն

13ժգ. (SS)a յողղողումն, յորջորջումն

13ժդ. (SS)a շաղփաղփումն

13ժե. (SS)a շրջշրջումն

-ուն

13ժբ. (SS)a վաղվադուն

13ժդ. (SS)a շաղփաղփուն

13ժե. (SS)a շրջշրջուն

-ունակ

12գ. (S^fjS)a մերակերպունակ

-ունք

12. (SjS)a գետախառնունք, փալլատակունք

-ուստ²

13ե. (SS^f)a վերըմբերձուստ

-ուտ

13ժբ. (SS)a ճախճախուտ

13ժդ. (SS)a շաղփաղփուտ

13ժե. (SS)a սարսուռտ

—ս

12. (SjS)a ալլափոփոխ

12ժբ. (SjS)a մեծամեծս, շարաշարս

13. (SS)a մեղեղուկս

13ե. (SS^f)a երկբայս

13ժ. (S^fS^f)a առաջիկայս

13ժբ. (SS)a ալլալլս

—f

12. (SjS)a ամամէջք, աշամէջք, առաջապտուղք, արծակավայրք, արտավայրք, բաղարջակերք, դիւահանք, ղիւանացիրք, ընկերահաշտք, խոնաւայոյք, խորտաբորտք, ծառաբերք, ծոմապահք, ծովաթաղանթք, կապարահատք, ձիամարտք, յորդահոսք, տոհմագիրք, տոհմաթիւք, օրահմայք, օրամուտք

12ա. (SjS)a զինապատեանք, հրատիկք, միջագետք

12ե. (SjS^f)a առասպելակալք, նաւագնացք

12զ. (SjS^f)a միջագոյք

12ժբ. (SjS)a մեծամեծք

12իա. (ScS)a ելեւէջք, ելեմուտք

13. (SS)a աղփաբետք, երեկօթք, դուարձընծայք, խոտորկտուրք, հաւանքներք

13ե. (SS^f)a ձիւնթացք, վիշապազունք

—օրէն

12ա. (SjS)a ստուգաբանօրէն

12ե. (SjS^f)a հոգաբարձօրէն

13. (SS)a այսպէսօրէն

13բ. (SS)a այսպիսօրէն

Վերջածանցավոր կազմութիւնների երկրորդային բաղադրյալ սերող հիմքերի մեջ զգալի տեղ են գրավում նաև բարդ ածանցավորները, այսինքն՝ եզրային վերջածանցը կցվում է այնպիսի բարդութիւնների, որոնց բաղադրիչներից մեկը կամ երկուսը կարող են իրենց հերթին ածանցավոր կազմութիւններ լինել, կամ էլ ամբողջ բարդութիւնն արդեն ածանցավոր է (ածանցը վերաբերում է ամբողջ բարդ բառին): Այս տիպի կա-

ղապարներն ու ենթակաղապարները բավական բազմազան են, թեև դրանցից յուրաքանչյուրի իրացումների թիվը մեծ չէ (բացառությամբ -ութիւն ածանցով բաղադրութիւնների): Ընդհանրապես ասենք, որ որքան բարդ է կաղապարը իր կառուցվածքով, այնքան նվազում է նրա կոնկրետ իրացումների հնարավորութիւնը: Բարդ ածանցավոր սերող հիմքերով կաղապարներն ու ենթակաղապարները հնչյունափոխական և ձևակազմական առանձնահատկութիւններով հիմնականում համընկնում են 12 և 13 կաղապարներում հանդիպող հիմքակազմական տարատեսակութիւններին: Մեր ընտրանքում վկայված են հետևյալ տիպերը (օրինակների սակավաթվութիւնն պատճառով դրանք ըստ ածանցների չենք խմբավորում).

14. [(SjS)a]a հոգաբարձականութիւն, ձիավարական

14ա. [(SjS)a]a բնաբանականն, եղնզահատականն, երկրաչափականն, բռնադատողական, շրջաբերականութիւն

14բ. [(SjS)a]a ձեռնագիրտականն, միասնականութիւն, նկարագրականութիւն

14գ. [(SjS)a]a շնչածնականագոյն, տնագիրտական

14դ. [(SjS)a]a մեկուսաբար, մեկուսագոյն

14ե. [(SjS)a]a կերակրողագոյն, կերակրողական, կերակրողութիւն

14զ. [(SjS)a]a կերակրչութիւն

14է. [(S^fjS)a]a աստեղաբաշխականն

15. [(Sa)jS]a կատարողապետական, սուտակասպասու, աջողաձեռնութիւն, արդիւնակատարութիւն, բոլորակաձեռնութիւն, երկրորդաթանութիւն, իմաստագործութիւն, կատարողագործութիւն, կատարողապետութիւն, կերպարանագործութիւն, հաստատաչափութիւն, հետևաբանութիւն, միայնամարտութիւն, միայնապետութիւն, մուրողաբանութիւն, նորոգագործութիւն, շորորդապետութիւն, սակաւաբանութիւն, սակաւամարդութիւն, սակաւապետութիւն, տեսակագործութիւն, սուտակասպասութիւն, փոխանակավարձութիւն

15ա. [(Sa)jS]a դիպողաբանութիւն, կռանահարութիւն, մասնահատութիւն, նշանագործութիւն, պատուիրանազանցութիւն, պատուիրանահատութիւն, պատուիրանապահութիւն

15բ. [(Sa)jS]a յայտնաբանաբար, գեղեցկակերպագոյն, յայտնաբանական, յայտնաբանապէս, կրկնաբախտիկ, յայտնաբանիչ, աղտեղաբանութիւն, ահազնափոխութիւն, գեղեցկաբանութիւն, գեղեցկագործութիւն, գեղեցկաղարդութիւն, գեղեցկակարգութիւն, գեղեցկակերպութիւն, գեղեց-

պաճեութիւն, գեղեցկայօղութիւն, երդմնահարութիւն, խորհրդաբերութիւն, խորհրդազգածութիւն, կրկնաբանութիւն, հարստահարութիւն, մեռելահարցութիւն, յայտնաբանութիւն, յայտնաբերութիւն, յետնախոհութիւն, սպասկապետութիւն

15գ. [(Sa)jS]a իմաստասիրաբար, իմաստասիրագոյն, իմաստասիրակ, ժամանակագրական, իմաստասիրական, տեսողակցական, ուսումնասիրապէս, աւետարանագրութիւն, ժամանակագրութիւն, ժամանակասիրութիւն, իմաստասիրութիւն, իշխանասիրութիւն, իրաւագիտութիւն, խորանշինութիւն, կերպարանակցութիւն, համառօտասիրութիւն, հաստատաձգութիւն, միայնակուսութիւն, ուսումնասիրութիւն, սակաւապիտութիւն

15դ. [(Sa)jS]a ծննդաբանութիւն, ծննդագործութիւն, սրբազնաբանութիւն, սրբազնագործութիւն, սրբազնատեղծութիւն

15ե. [(Sa)jS]a նշանագրութիւն, պատուիրանագրութիւն

15է. [(Sa)jS]a գեղեցկադիմութիւն, գեղեցկամանկութիւն, գեղեցկասիրութիւն, երդմնասիրութիւն, ընտանակցութիւն, խորհրդակցութիւն, Վերնագրութիւն

15ը. [(Sa)jS]a սրբազնադրական, սրբազնագրութիւն

15թ. [(S^fa)jS]a աստեղաբանութիւն, ստացուածաշատութիւն

15ժ. [(S^fa)jS]a արարչագործական, արարչագործութիւն, ուսուցչականութիւն, սքանչելատեսիկ, սքանչելագործութիւն

15ժա. [(S^fa)jS]a արարչակցութիւն

15ժբ. [(Sa)jS^f]a անդրէնդարձական, իմաստասիրելի, իմաստասիրեցեալ

15ժգ. [(Sa)jS^f]a զօրացողատրապէս, միայնակեցական, միայնակեցութիւն, փոխանակատուութիւն

15ժդ. [(Sa)jS^f]a միջնակացութիւն

15ժե. [(SS)jS^f]a սրբազնադրութիւն

16. {[(Sa)a] jS}a հետեւկամարտութիւն, արտաքսաբերութիւն

16ա. {[(Sa)a] jS}a առաջնորդասիրութիւն

16բ. {[(Sa)a] jS^f}a ներքսագրութիւն

17. {[(Sa)a] ajS}a մշտնջենատրակցութիւն

18. [Sj(Sa)]a աստուածատեսակաբար, միատեսակաբար, աստուածատեսակագոյն, երկատեսակագոյն, միատեսակագոյն, ինքնաշարժողական, միատեսակապէս, արիւնազգեստեալ, ինքնայայտնեալ, խաշազգեստեալ, ճարտարազգեստեալ, ջահազգեստեալ, հեշտապաշտօնեայ, երկայնաժամանակեան, աստուածատեսակութիւն, դառնաբարոյութիւն, դիրա-

լիշատակութիւն, կարկաջասահունութիւն, հիւրամեծարութիւն, մարդահաճոյութիւն, միատեսակութիւն

18ա. [Sj(Sa)]a բազմաժամանակագոյն, լուսատեսակագոյն, երկրաբաժանական, կանխաճանապարհորդեալ, կանխալայտնեալ, տրտմազգեստեալ, բազմաժամանակեայ, բազմաժամանակեան, լուսատեսակութիւն, խտաբարոյութիւն, հրատեսակութիւն

18բ. [Sj(Sa)]a միաբնակութիւն, աստուածանշանք

18գ. [Sj(Sa)]a եօթնալուսնեայ

18դ. [Sj(Sa)]a աստուածավայելաբար, հրեշտակավայելաբար, մարդավայելաբար, մեծավայելաբար, մեծախորհրդաբար, մեծավայելազոյն, աստուածավայելապէս, աստուածավայելութիւն, աստուածայայտնութիւն, ամենատեսչութիւն, մարդավայելութիւն, մեծախորհրդութիւն, մեծավայելութիւն, քաջախորհրդութիւն, քաջավայելութիւն

18ե. [Sj(Sa)]a մարմնավայելապէս, սրբավայելապէս, մտախորհրդութիւն

18զ. [Sj(Sa)]a շրջապտուտակեալ

18է. [Sj(Sa)]a աստուածածանօթութիւն

18ը. [Sj(Sa)]a ամենաստացկութիւն, դիւրագթելութիւն

18թ. [Sj(Sa)]a մարդկավայելաբար

18ժ. [Sj(Sa)]a բարեստեսակապէս, բարեստեսակութիւն, ոսկեստեսակութիւն

18ժա. [Sj(Sa)]a բարենշանագոյն

18ժբ. [Sj(Sa)]a բարեւայելապէս, բարեւայելութիւն, բարեխորհրդութիւն

18ժգ. [Sj(Sa)]a աղեներգործութիւն

19. [(Sa)j(Sa)]a սակաւաժամանակագոյն, սակաւաժամանակեայ, սակաւաժամանակեան, իրաւախորհրդութիւն

19ա. [(Sa)j(Sa)]a պարսկաբարոյական, ծիրանազգեստեալ

19բ. [(Sa)j(Sa)]a լուսաւորատեսիլագոյն

19գ. [(Sa)j(Sa)]a զեղեցկաշքեղութիւն

19դ. [(Sa)j(Sa)]a արժանահաւատարմագոյն

20. [Sj(aS)]a միափաղառական, բառափաղառական

21. [a(SjS)]a աննմանամասնաբար, անխորամանկաբար, անդատապարտաբար, աննմանամասնալք, անմիաբանութիւն, անփոխաշարժութիւն, չմիաբանութիւն

21ա. [a(SjS)]a անպտղաբերութիւն, անսրտացաւութիւն

21բ. $[a(Sj\underline{S})]a$ անփոխաբնապէս, անախտակցութիւն, անկամակ-
ցութիւն, անփոխակցութիւն

21գ. $[a(\underline{S}jS)]a$ անընչասիրաբար, անընչասիրութիւն

21դ. $[a(SjS^f)]a$ անշնորհակալութիւն, անոխակալութիւն, չոխակա-
լութիւն

21ե. $[a(Sj\underline{S}^f)]a$ անփոխատրաբար, անպատասխանատուութիւն

21զ. $[a(\underline{S}jS)]a$ անբարեփորձութիւն

21է. $[a(SjS)]a$ անբարեմտութիւն

21ը. $[a(\underline{S}jS)]a$ անզանազանաբար, անզանազանութիւն

21թ. $[a(\underline{S}j\underline{S})]a$ անկերակրութիւն

21ժ. $[aj(S^fjS)]a$ համագոյակցութիւն

22. $[(aS)jS]a$ յառաջաբերական, յառաջաբանական, անարգակեր-
պութիւն, անժամակերութիւն, առաւելաբանութիւն, առաւելազանցութիւն,
առողջաբերութիւն, առողջախոհութիւն, ընդունայնաբանութիւն, ընդվայ-
րաբանութիւն, ընդվայրախօսութիւն, զայլակերութիւն, յառաջաբանու-
թիւն, յառաջաբերութիւն, յառաջազանցութիւն, յառաջախօսութիւն, յառա-
ջակամութիւն, յառաջակարգութիւն, յառաջահոգութիւն, յառաջամասնու-
թիւն, յառաջատեսութիւն, յառաջաքաղերթութիւն

22ա. $[(aS)jS]a$ ընդդիմամարտիկ, ընդդիմաբանութիւն, ընդդիմա-
կազմութիւն, ընդդիմահարութիւն

22բ. $[(aS)jS]a$ առողջամտութիւն, յառաջագիտութիւն, յառաջադի-
մութիւն, յառաջաձգութիւն, յառաջամտութիւն, յառաջապատուութիւն,
տկարամտութիւն, յերկայնամտութիւն

22գ. $[(aS)j\underline{S}]a$ ընդդիմագրութիւն, ընդդիմաքննութիւն

22դ. $[(aS)jS^f]a$ առաւելաստացութիւն

22ե. $[(aS)jS^f]a$ ընդդիմակայումն, ընդդիմակացու, ընդդիմակա-
ցեալ, ընդդիմակայութիւն, ընդդիմակացութիւն

22զ. $[(aS)j\underline{S}^f]a$ առընթերադրութիւն, յառաջադրութիւն, յառաջա-
տուութիւն

22է. $[(aS)j\underline{S}^f]a$ ընդդիմադրութիւն

23. $\{[a(\underline{S}jS)a]\}a$ անմեկուսապէս

24. $\{[(Sa)jS]a\}a$ անասնագիտութիւն

25. $[(aS)jS^f]a$ իբացակայութիւն

25ա. $[a(Sa)S^f]a$ յառաջիկայն

26. $\{[a(Sa)jS]a\}a$ անարժանագործութիւն, յաջողաձեռնութիւն

26ա. $\{a[(Sa)j\underline{S}]\}a$ անիմաստասիրութիւն

27. [(SS)a]a աստուածպետականագոյն, աստուածպետականապէս, արեւելիայք, հայկազեանք, ձեռնարկածք

27ա. [(SS)a]a տնտեսականն, մտածողութիւն, տնտեսականութիւն, լեռնոտեայք

27բ. [(SS)a]a տնօրինականն

27գ. [(S^tS^t)a]a օրէնսդրականն

27դ. [(S^tS^t)a]a բամբասողութիւն

28. [(Sa)S]a կերպարանաութիւն

28ա. [(Sa)S]a կռանարկութիւն

28բ. [(Sa)S]a գեղեցկորոշաբար, խորհրդածութիւն, կրկնանունութիւն, քառասնամութիւն

28գ. [(Sa)S]a երդմնաստութիւն

28դ. [(Sa)S^t]a անդրէնդարձութիւն, առաջիկայս, առաջիկողմանէք

28ե. [(Sa)S^t]a նշանարարութիւն, հանգստարարիթայ

29. {[Sa)a]S}a արտաքսառաքաբար, ներքսածական, ներքսածութիւն

30. [S(Sa)]a ինքնուսումնաբար, ամենիմաստաբար, անձնիշխանական, ինքնիշխանական, ճարտասանական, ինքնուսումնակի, ամենիմաստապէս, ինքնիշխանապէս, ինքնուսումնապէս, անձնիշխանութիւն, աստուածիմաստութիւն, բազումուսումնութիւն, ինքնիմաստութիւն, հիմնարկողութիւն, միիշխանութիւն, քաջունակութիւն

30ա. [S(Sa)]a բազմիշխանութիւն, բազմունակութիւն, բազմուսումնութիւն, վիպասանութիւն

30բ. [S(Sa)]a նոյնօրինակագոյն

30գ. [S(Sa)]a մեծվայելչաբար, խոնկերդմնական, աստուածերևութութիւն, բարիխորհրդութիւն, մեծվայելչութիւն, սուտերդմնութիւն, քաջունութիւն

30դ. [S(Sa)]a բազմուսմնութիւն, լուսերևութութիւն

30ե. [S^t(Sa)]a դարձառածութիւն

30զ. [S^t(Sa)]a մարդկօրինակագոյն

30է. [S^t(Sta)]a գոյարարողական

30բ. {[S(Sa)]a}a ճարտասանականն

31. [(Sa)(Sa)]a սակաւիշխանական

31ա. [(Sa)(Sa)]a կենցաղօգտակարագոյն

32. [a(SS)]a անայցեւութիւն, անաշառութիւն, անաստուածալաշտութիւն, անշարականութիւն

32ա. $[a(SS)]a$ անորպիսութիւն

32բ. $[a(SS^f)]a$ աներկբայաբար, աներկբայութիւն

32գ. $[a(SS^f)]a$ անժուժկալութիւն

32դ. $[a(SS^f)]a$ անունկնդրութիւն

32ե. $[a(SS)]a$ անշարշարաբար, անշարշարութիւն

32զ. $[a(SS)]a$ անբարբառաբար, անկասկածաբար, անբարբառութիւն

32է. $[a(SS)]a$ անհաշոյսաբար

32ը. $[a(S^fS^f)]a$ անբամբասաբար

32թ. $[a(SS^f)]a$ չբարեբարութիւն

33. $[(aS)S]a$ առձեռնպատրաստաբար, առձեռնպատրաստագոյն, յառաջանցակ, յառաջբերական, զհետերթանք, առաւելընկալութիւն, առտոնհարութիւն, զհետերթութիւն, ընդունալնաբուստութիւն, յանձնառութիւն, յառաջածութիւն, յառաջանցութիւն, յառաջբերութիւն, յառաջխօսութիւն

33ա. $[(aS)S]a$ ընդդիմառնութիւն, ընդմտածութիւն

33բ. $[(aS)S]a$ յառաջգիտական, առողջմտութիւն, յառաջգիտութիւն, յառաջձգութիւն

33գ. $[(aS^f)S]a$ յոգւոցհանութիւն, յոգացհանութիւն, ընդմիմեանսհարութիւն, զմտաւածութիւն, յետսհարութիւն

33դ. $[(aS^f)S]a$ զմիմեանսըրկութիւն

33ե. $[(aS)S^f]a$ յառաջիմացական, յառաջասացեալ, յառաջասացութիւն, յառաջխաղացութիւն

33զ. $[(aS)S^f]a$ ընդդիմասացութիւն

33է. $[(aS^f)S^f]a$ զմիմեանսկալութիւն, դալլոցկերութիւն

33ը. $[(aS^f)(Sa)]a$ զմիմեանսունակութիւն

34. $\{S[(Sa)a]\}a$ աստուածերկիւղածութիւն

35. $[(aS)(Sa)]a$ յառաջգիտողութիւն

36. $\{[a(SS)]a\}a$ յուղարկաւորութիւն

37. $[S(aS)]a$ աստուածանգիտութիւն

Երեք արմատական ձևերով ունեցող բարդածանցավոր սերող հիմքերով կազմութիւնները թեև ներկայացված են բավական բազմազան կաղապարներով, բայց դրանց կոնկրետ իրացումները նույնպես սահմանափակ թիվ ունեն։ Վկայված են հետևյալ օրինակները։

38. $[S(\underline{S}S)]a$ ինքնարհամարհութիւն

39. $[S](\underline{S}S)]a$ աստուածանմանակերպութիւն

39ա. $[S](\underline{S}S)]a$ ազգատոհմակցութիւն, երկատեսակցութիւն

39բ. $[S](\underline{S}S)]a$ ամենաբարեպաշտիկ

39գ. $\{S](\underline{SS})a\}$ ծայրասրտմտողութիւն

39դ. $\{S](a\underline{S})S\}$ ինքնայառաջածութիւն

39ե. $[S](\underline{SS})]a$ կամամտածական

39զ. $[S](\underline{SS})]a$ բարձրաբարբառագոյն, մեծաբարբառագոյն

39է. $\{[(\underline{S}a)]S\}S]a$ արարչակերտագործութիւն, մերունակերպա-
խառնութիւն

39ը. $[(a\underline{S})](S)S^I]a$ ընդդիմայարակայումն, ընդդիմայարակայու-
թիւն

40. $[(SS)]S]a$ արեգակնատենչիկ

40ա. $[(SS)]S]a$ ողբերգակցութիւն, չարախտակցութիւն

40բ. $[(SS)]S^I]a$ այսրանդրադարձութիւն

40գ. $[(SS)]S]a$ շարշարակցութիւն

Ինչպես տեսնում ենք, վերջածանցման կաղապարները թե՛ իրենց քա-
նակով ու բազմազանությամբ, թե՛ կոնկրետ իրացումների թվով մեծ
չափով գերազանցում են նախածանցման կաղապարներին: Գործառական
բեռնվածության տեսակետից վերջածանցման կաղապարները նույնպես
բնորոշվում են ծայրահեղ անմիօրինակությամբ, հարյուրավոր իրացում-
ների ունեցող կառույցների կողքին հանդիպում են խիստ սահմանափակ և
նույնիսկ եզակի վկայություններ ունեցող կաղապարներ:

Ստորև ներկայացնում ենք վերջածանցման կաղապարների գործա-
ռական բեռնվածության աղյուսակը:

№	Կադապարներ	Օրինակներ	Թիվը	Տոկոսը
1	2	3	4	5
1	Sa	աղատաբար	3894	
1ա	Sa	վշտագին	1167	
1բ	Sa	յոռեզին	31	
1դ	Sfa	առնագոյն	633	
1դ	Sfa	հիքացեալ	21	
Ընդամենը			5746	53,5
2	(Sa) a	շահաւէտական	652	
2ա	(Sa) a	բնականաբար	248	
2բ	(Sa) a	խորհրդաւոր	274	
2դ	(Sa) a	սխտանաբար	63	
2դ	(Sa) a	մտացեալ	61	
2ե	(Sfa) a	չթաւորական	3	
2զ	(Sfa) a	արարչութիւն	21	
2է	(Sa) f a	աշխարհականացեալ	6	
2ը	(Sa) f a	վայրենացեալ	3	
Ընդամենը			1336	12,4
3	[(Sa) a] a	բարոյականաբար	57	
3ա	[(Sa) a] a	բնաւորականագոյն	16	
3բ	[(Sa) a] a	առաջնորդական	21	
3դ	[(Sa) a] a	իմաստնական	10	
3դ	[(Sa) a] a	ծննդականութիւն	7	
3ե	[(Sa) a] a	զեղեցկագունութիւն	4	
3զ	[(Sa) a] a	մշտնջենաւոր	4	
3է	[(Sfa) a] a	արարողականութիւն	2	
3ը	[(Sfa) a] a	արարչականութիւն	1	
3թ	[(Sa) fa] a	իմաստացուցչութիւն	1	
Ընդամենը			123	1,1

1	2	3	4	5
4	{[(Sa)̣]a}a	պահպանողականութիւն	3	
4ա	{[(Sa)̣]a}a	առաջնորդականութիւն	1	
4բ	{[(Sa)̣]a}a	մշտնջենաւորական	3	
Ընդամենը			7	—
5	(aS) a	ներգործական	490	
5ա	(aS) a	տգիտութիւն	118	
5բ	(aSf) a	նախասացիկ	52	
5դ	(aSf) a	առլցեալ	9	
5դ	(aS) a	անկարեական	1	
Ընդամենը			670	6,2
6	(ajS) a	արտահոսութիւն	121	
6ա	(ajS) a	համապատուաբար	63	
6բ	(ajSf) a	հակադարձաբար	31	
6դ	(ajSf) a	գերադրական	23	
Ընդամենը			233	2,2
7	[a(Sa)]	անարժանաբար	75	
7ա	[a(Sa)]a	անօգտակարագոյն	19	
7բ	[a(Sa)]a	մակաստկութիւն	25	
7դ	[a(Sa)]a	անտեղեկագոյն	6	
7դ	[a(Sf)a]a	անծանօթութիւն	7	
7ե	[a(Sa)]a	անընտանեբար	2	
7զ	[(aS)a]a	ներգործողական	4	
7է	[(aS)a]a	ընդհանրականապէս	1	
7ը	[(aSf)a]a	առանձնաւորական	3	
7թ	(aS a) a	առօրէական	1	
Ընդամենը			143	1,3

1	2	3	4	5
8	[a _J (Sa)] a	նախախնամողութիւն	2	
8ա	[a _J (<u>Sa</u>)] a	համարնակութիւն	3	
8բ	[a _J (<u>Sa</u>)] a	նախախորհրդութիւն	3	
8գ	[a _J (S ^f a)] a	մակագոյնըարար	1	
Ընդամենը			9	0,1
9	[a (aS)] a	յանկարծակի	7	
9ա	[a (a <u>S</u>)] a	անընդմիջաբար	1	
9բ	[a (aS ^t)] a	առընդդիմացումն	2	
9գ	[a (a _J S)] a	աննախախնամազոյն	1	
9դ	[a (a _J <u>S</u>)] a	անպարագրաբար	2	
9ե	[a (a _J S ^f)] a	անենթակաղեսլ	1	
Ընդամենը			14	0,1
10	{a[(aS)a]} a	առընդունողութիւն	2	
Ընդամենը			2	—
11	{[a(Sa)]a} a	ներգործողականաբար	4	
11ա	{a[(Sa)a]} a	անառաւնորդութիւն	2	
11բ	{a[(<u>Sa</u>)a]} a	անմիջնորդութիւն	1	
11գ	{a _J [(<u>Sa</u>)a]} a	վերակրկնակութիւն	1	
Ընդամենը			8	—
12	S _J S) a	ալլաբանաբար	630	
12ա	(S _J)S) a	լուսածնազոյն	221	
12բ	(S _J <u>S</u>) a	երկասիրական	243	
12գ	(S _J <u>S</u>) a	կանխազիտական	95	
12դ	(S ^f <u>S</u>) a	աստեղաբաշխական	15	
12ե	(S _J S ^f) a	փոխադարձաբար	73	
12զ	(<u>S</u> _J S ^f) a	շրջագայական	15	
12է	(S _J S ^f) a	հիմնադրական	39	
12ը	(<u>S</u> ^f _J S) a	արենաթաթաւութիւն	2	

1	2	3	4	5
12թ	(SjSf) a	կիտաղրեալ	19	
12ժ	(SfjS) a	աստեղագիտական	6	
12ժա	(SfjSf) a	անուանադրութիւն	1	
12ժբ	(SjS) a	զանազանապէս	11	
12ժգ	(SjS) a	կերակրանք	10	
12ժդ	(SjS) a	բարեգործակ	70	
12ժե	(SjS) a	բարեակզբնական	22	
12ժզ	(SjSf) a	ուղեգնացութիւն	6	
12ժէ	(SjSf) a	բարետրապէս	3	
12ժթ	(SpS) a	զառիվերակ	2	
12ի	(SpS) a	օրըստօրեալ	1	
12իա	(ScS) a	երթեկութիւն	11	
12իբ	(SjS) f a	արհամարհելի	1	

Ընդամենը

1496

14,0

13	(SS) a	ալլազգարար	216	
13ա	(SS) a	տնանկագոյն	63	
13բ	(SS) a	օտարսիրագոյն	47	
13գ	(SS) a	նուիրամսակ	12	
13դ	(SfS) a	դիւցազնաբար	14	
13ե	(SSf) a	ամենիմացական	66	
13զ	(SSf) a	գրաբարութիւն	16	
13է	(SfS) a	եղբօրորդեակ	4	
13ը	(SSf) a	աղբատատեցութիւն	14	
13թ	(SSf) a	բարերարական	7	
13ժ	(SfSf) a	գոյարարութիւն	7	
13ժա	(SfSf) a	օրէնսդրական	2	
13ժբ	(SS) a	ալլալլութիւն	48	
13ժգ	(SS) a	յանձանձաբար	12	
13ժդ	(SS) a	հեծեծանք	10	

1	2	3	4	5
13ժհ	(<u>SS</u>) a	լեռնլեռնայն	5	
13ժդ	(<u>SS</u> ʔ) a	որմղորմայն	1	
Ընդամենը			544	5,1
14	[(SjS) a] a'	հոգաբարձականութիւն	2	
14ա	[(<u>S</u> jS) a] a	բռնադատողական	5	
14բ	[(Sj <u>S</u>) a] a	նկարագրականութիւն	3	
14գ	[(<u>S</u> j <u>S</u>) a] a	շնչածնականագոյն	2	
14դ	[(<u>S</u> jS) <u>a</u>] a	մեկուսագոյն	2	
14ե	[(Sj <u>S</u>) a] a	կերակրողական	3	
14զ	[(Sj <u>S</u>) <u>a</u>] a	կերակրչութիւն	1	
14է	[(SʔjS) a] a	աստեղաբաշխական	1	
Ընդամենը			19	0,2
15	[(Sa) jS] a	կատարողապետական	23	
15ա	[(<u>S</u> a) j S] a	պատուիրանազանցութիւն	7	
15բ	[(<u>S</u> a) j S] a	յայտնաբանաբար	25	
15գ	[(Sa) j <u>S</u>] a	ժամանակագրական	20	
15դ	[(<u>S</u> a) jS] a	ծննդաբանութիւն	5	
15ե	[(<u>S</u> a) j <u>S</u>] a	նշանագրութիւն	2	
15զ	[(Sa) j <u>S</u>] a	գեղեցկագիտութիւն	7	
15է	[(<u>S</u> a) jS] a	սրբազնագրական	2	
15ը	[(Sʔa) jS] a	աստեղաբանութիւն	2	
15թ	[(Sʔ <u>a</u>) jS] a	արարչագործական	5	
15ժ	[(Sʔ <u>a</u>) j <u>S</u>] a	արարչակցութիւն	1	
15ժա	[(Sa) jSʔ] a	անդրէնադարձական	2	
15ժբ	[(Sa) jSʔ] a	միալեռնական	4	
15ժգ	[(<u>S</u> a) jSʔ] a	միջնակացութիւն	1	
15ժդ	[(Sa) j <u>S</u> ʔ] a	սրբազնագրութիւն	1	
Ընդամենը			107	1,0

1	2	3	4	5
16	{[(Sa)a]jS}a	հետեւականարտութիւն	2	
16ա	{[(Sa)a]jS}a	առաջնորդասիրութիւն	1	
16բ	{[(Sa)a]jS}a	ներքսադրութիւն	1	
Ընդամենը			4	—
17	{[(Sa)a]ajS}a	մշտնջենաւորակցութիւն	1	
Ընդամենը			1	—
18	[Sj(Sa)]a	աստուածատեսակարար	21	
18ա	[Sj(Sa)]a	բազմաժամանակագոյն	11	
18բ	[Sj(Sa)]a	միաբնակութիւն	2	
18գ	[Sj(Sa)]a	հօթնալուսնեայ	1	
18դ	[Sj(Sa)]a	աստուածավաչելապէս	15	
18ե	[Sj(Sa)]a	մտախորհրդութիւն	3	
18զ	[Sj(Sa)]a	շրջապտտակեալ	1	
18է	[Sj(Sa)]a	աստուածածանօթութիւն	1	
18ը	[Sj(Sa)]a	ամենաստացկութիւն	2	
18թ	[Sj(Sa)]a	մարդկավայելաբար	1	
18ժ	[Sj(Sa)]a	ոսկետեսակութիւն	3	
18ժա	[Sj(Sa)]a	բարենշանագոյն	1	
18ժբ	[Sj(Sa)]a	բարեվայելապէս	3	
18ժգ	[Sj(Sa)]a	աղեներգործութիւն	1	
Ընդամենը			66	0,6
19	[(Sa)j(Sa)]a	իրաւախորհրդութիւն	4	
19ա	[(Sa)j(Sa)]a	պարսկաբարոյական	2	
19բ	[(Sa)j(Sa)]a	լուսաւորատեսլագոյն	1	
19գ	[(Sa)j(Sa)]a	գեղեցկաշքեղութիւն	1	
19դ	[(Sa)j(Sa)]a	արժանահաւատարմագոյն	1	
Ընդամենը			9	0,1

1	2	3	4	5
20	[Sj(aS)]a	միափաղառական	2	
Ընդամենը			2	—
21	[a(SjS)]a	աննմանամասնաբար	7	
21ա	[a(SjS)]a	անպտղաբերութիւն	2	
21բ	[a(SjS)]a	անփոխաբնապէս	4	
21գ	[a(SjS)]a	անընչասիրաբար	2	
21դ	[a(SjS ^f)]a	անշնորհակալութիւն	3	
21ե	[a(SjS ^f)]a	անփոխատրաբար	2	
21զ	[a(SjS)]a	անբարեփորձութիւն	1	
21է	[a(SjS)]a	անբարեմտութիւն	1	
21ը	[a(SjS)]a	անզանազանաբար	2	
21թ	[a(SjS)]a	անկերակրութիւն	1	
21տ	[aj(S ^f S)]a	համագոյակցութիւն	1	
Ընդամենը			26	0,2
22	[(aS)jS]a	առողջաբերութիւն	22	
22ա	[(aS)jS]a	ընդդիմաբանութիւն	4	
22բ	[(aS)jS]a	տկարամտութիւն	8	
22գ	[(aS)jS]a	ընդդիմաքննութիւն	2	
22դ	[(aS)jS ^f]a	առաւելաստացութիւն	1	
22ե	[(aS)jS ^f]a	ընդդիմակալութիւն	5	
22զ	[(aS)jS ^f]a	առընթերադրութիւն	3	
22է	[(aS)jS ^f]a	ընդդիմադրութիւն	1	
Ընդամենը			46	0,4
23	{[a(SjSa)]}a	անմեկուսապէս	1	
Ընդամենը			1	—

1	2	3	4	5
24	$\{[a(Sa)]jS\}a$	անասնագիտութիւն	1	
Ընդամենը			1	—
25	$[(aS)jS^f]a$	իբացակայութիւն	1	
25 _ա	$\{[(aS)a]S^f\}fa$	յառաջիկայսն	1	
Ընդամենը			2	—
26	$\{[a(Sa)]jS\}a$	անարժանագործութիւն	2	
26 _ա	$\{a[(Sa)jS]\}a$	անիմաստասիրութիւն	1	
Ընդամենը			3	—
27	$[(SS)a]a$	աստուածուկետականագոյն	5	
27 _ա	$[(SS)a]a$	մտածողութիւն	4	
27 _բ	$[(SS)a]a$	տնօրինականն	1	
27 _գ	$[(S^fS^f)a]a$	օրէնսդրականն	1	
27 _դ	$[(S^fS^f)a]a$	բամբաստողութիւն	1	
Ընդամենը			12	0,1
28	$[(Sa)S]a$	կերպարանառութիւն	1	
28 _ա	$[(\underline{S}a)S]a$	պատուիրանաւանդութիւն	2	
28 _բ	$[(Sa)S]a$	զեղեցկորոշաբար	4	
28 _գ	$[(Sa)S]a$	երդմնատութիւն	1	
28 _դ	$[(Sa)S^f]a$	անդրէնդարձութիւն	3	
28 _ե	$[(\underline{S}a)S^f]a$	նշանարարութիւն	2	
Ընդամենը			13	0,1
29	$\{[(Sa)a]S\}a$	արտաքսառաքաբար	3	
Ընդամենը			3	—

1	2	3	4	5
30	[S(Sa)]a	ինքնուստ. մնապէս	16	
30_ա	[S(Sa)]a	բազմիշխանութիւն	4	
30բ	[S(Sa)]a	նոյնօրինակագոյն	1	
30գ	[S(Sa)]a	աստուածերեւութութիւն	7	
30դ	[S(Sa)]a	բազմութեամբութիւն	2	
30ե	[S ^f (Sa)]a	դարձառաւութիւն	1	
30զ	[S ^f (Sa)]a	մարդկօրինակագոյն	1	
30է	[S ^f (S ^f a)]a	դոյարարողական	1	
30ը	{[S(Sa)]a}a	ճարտասանական	1	
Ընդամենը			34	0.3
31	[(Sa) (Sa)]a	սակաւիշխանական	1	
31_ա	[(Sa) (Sa)]a	կենդանողութեան ցոյն	1	
Ընդամենը			2	—
32	[a(SS)]a	անշարականութիւն	4	
32_ա	[a(SS)]a	անորպիսութիւն	1	
32բ	[a(SS ^f)]a	աներկբայարար	2	
32գ	[a(SS ^f)]a	անժուժկալութիւն	1	
32դ	[a(SS ^f)]a	անունկնդրութիւն	1	
32ե	[a(SS)]a	անշարշարարար	2	
32զ	[a(SS)]a	անբարբառութիւն	3	
32է	[a(SS)]a	անհայտնարար	1	
32ը	[a(S ^f S ^f)]a	անբամբասարար	1	
32թ	[a(SS ^f)]a	չբարեբարութիւն	1	
Ընդամենը			17	0.1

1	2	3	4	5
33	$[(aS)S]a$	ս:ռձեռնպատրաստարար	14	
33ա	$[(aS)S]a$	ընդդիմառնութիւն	2	
33բ	$[(aS)\underline{S}]a$	առողջմտութիւն	4	
33գ	$[(aS^f)S]a$	զմտաւածութիւն	5	
33դ	$[(aS^f)\underline{S}]a$	զմիմեանսզրկութիւն	1	
33ե	$[(aS)S^f]a$	յառաջիմացական	4	
33զ	$[(aS)S^f]a$	ընդդիմասացութիւն	1	
33է	$[(aS^f)S^f]a$	զմիմեանսկալութիւն	2	
Ընդամենը			33	0,3
34	$\{S[(Sa)a]\}a$	աստուածերկիւղածութիւն	1	
Ընդամենը			1	—
35	$[(aS)(\underline{Sa})]a$	յառաջգիտողութիւն	1	
35ա	$[(aS^f)(\underline{Sa})]a$	զմիմեանսունակութիւն	1	
Ընդամենը			2	—
36	$\{[a(SS)]a\}a$	յուզարկաւորութիւն	1	
Ընդամենը			1	—
37	$[S(a\underline{S})]a$	աստուանգիտութիւն	1	
Ընդամենը			1	—
38	$[S(S\underline{jS})]a$	ինքնարհամարհութիւն	1	
Ընդամենը			1	—

1	2	3	4	5
39	$[S_j (S_j S)]a$	աստո ա աճմանակերպութիւն	1	
39ա	$[S_j (S_j \underline{S})]a$	ազգատոհմակցութիւն	2	
39բ	$[S_j (\underline{S_j} S)]a$	ամենաբարեպաշտիկ	1	
39գ	$[S_j (\underline{S} S a)]a$	ծայրասրտմտողութիւն	1	
39դ	$\{S_j [(aS) S]\}a$	ինքնայառաջածութիւն	1	
39ե	$[S_j (\underline{S} S)]a$	կամամտածական	1	
39զ	$[S_j (SS)]a$	բարձրաբարբառագոյն	2	
39է	$[i S^f a] j (S_j S)]a$	արարչակերտագործութիւն	2	
39ը	$[t a \underline{S}] j (S_j S^f)]a$	բնդդիմայարակայուն	2	
Ընդամենը			13	0,1
40	$[(SS) j \underline{S}]a$	արեգակնատենչ կ	1	
40ա	$[(SS) j \underline{S}]a$	ողբերգակցութիւն	2	
40բ	$[(SS) j S^f]a$	այսրանդրադարձութիւն	1	
40գ	$[(SS) j \underline{S}]a$	շարչարակցութիւն	1	
Ընդամենը			5	—
Ընդհանուր թիվը			10761	100

ԽԱՌԸ ՏԻՊԻ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐ

Ինչպես արդեն նշվել է, գրաբարի բառակազմական կաղապարների ամբողջությունը՝ բաղադրյալ բառերն ըստ անմիջական բաղադրիչների վերլուծելու դեպքում, հանգում է երկու գլխավոր հիմնակաղապարի՝ հիմք + հիմք, հիմք + ածանց: Ըստ այդմ էլ առանձնացվում են բարդ և ածանցավոր կազմությունները: Սակայն գրաբարի բառակազմական համակարգում հանդիպում են և այնպիսի կառույցներ, որոնք հնարավոր չէ միանշանակ կերպով հատկացնել բարդ կամ ածանցավոր (վերջիններիս դեպքում՝ նախաածանցավոր կամ վերջածանցավոր) կաղապարների թվին, քանի որ բառակազմական քայլերի հաջորդականություն, որպես այդպիսին, այդ կազմություններում չի դիտարկվում: Այդ կառույցներն առաջացել են բաղադրիչների միաժամանակյա կցումով՝ բառակազմական մեկ

քայլի ընթացքում, որի հետևանքով ստացվում են բուն իմաստով բարդաժանցավոր կամ նախաժանցավորջաժանցավոր⁸⁰ բառեր: Այս տերմինը տվյալ դեպքում արտացոլում է ոչ միայն բաղադրիչների ձևույթային կազմը (աժանցների և մեկից ավելի արմատական ձևույթների առկայություն), այլև նրանց հավասարությունը՝ հաջորդականության բացակայության առումով:

Այդ է պատճառը, որ անմիջական բաղադրիչների տրոհելու ժամանակ ստացվում են ոչ թե բառակազմական (աժանց, հիմք կամ արմատ, իսկ ազատ արմատի դեպքում՝ բառ), այլ բառակազմական և շարահյուսական միավորներ՝ մի կողմից աժանց, մյուս կողմից՝ բառակապակցություն, այսպիսով, պայմանականորեն կարող ենք ասել, որ որպես սերող հիմք հանդես է գալիս բառակապակցությունը⁸¹: Ընդ որում այդ բառակապակցությունը կարող է լինել և՛ անվանական, և՛ բայական: Վերջին դեպքում տրոհման ժամանակ վերականգնվում է բայի անորոշ ձևը, թեև բաղադրյալ բառի կազմում այն կարող է հանդես գալ հիմքակազմական տարբեր ձևավորմամբ: Այսպես, հազարամեայ բառի անմիջական բաղադրիչներն են հազար ամ բառակապակցությունը և եայ վերջաժանցը. խաչօրհնէլ-ը տրոհվում է խաչ օրհնել բառակապակցության և -էլ աժանցի, նույնպես և՛ ազատաշխարհիկ -ազատ աշխարհ-իկ, վատտոհմիկ-վատ տոհմ-իկ, ակնածու-ակն ածել-ու, քազատուհնարգու-քազավուհնարգել-ու, երեքգմբեթանի-երեք գմբեթ-անի և այլն: Բնականաբար, հայերենի բառակազմական օրինաչափություններին համապատասխան, բաղադրման ժամանակ բայի կարգային (խոսքիմասային) ցուցիչը դուրս է բնկնում՝ խաչ+օրհն (-ել) + էլ:

Բուն իմաստով բարդաժանցավոր բառերի առաջացումը պայմանավորված է աժանցների առանձնահատկություններով, այսինքն՝ կան որոշակի աժանցների, որոնք հանդես են գալիս բաղադրյալ բառի կազմիչները (տվյալ դեպքում՝ բառակապակցության անդամները) ի մի ձուլող գործոնի դերում (անշուշտ, այդ աժանցներն ունեն և իրենց ստվորական բառակազմական դերը, կցվելով նաև պարզ սկզբնահիմքերի կամ բարդ ու աժանցավոր երկրորդային հիմքերի՝ բառակազմական գործընթացի վերջին քայլում): Այդ պատճառով էլ նշված տիպի կազմությունները վերջին հաշվով քննարկում ենք աժանցման կաղապարների մեջ:

Խառը տիպի կաղապարների մեջ նույնպես կարելի է առանձնացնել բազմազան ենթակաղապարներ, քանի որ բացի զգալի թվով աժանցներից (-ակ, -այ, -ունի, -ացի, -եակ, -եայ, -եան, -է, -էլ, -ի, -իկ, -ու, -ուչ, -ուլ և այլն) սրանց կազմությանը մասնակցում են նաև տարբեր տիպի

Հիմքեր. այսպես, սերող բառակապակցության անդամներին մեկը կամ երկուսն էլ կարող են լինել բաղադրյալ կառույցներ՝ իրենց կազմում ունենալ այլ ածանցներ կամ մեկից ավելի արմատներ, օր.՝ ֆաւնէնիւզաւմեայ-ֆաւնէնիւզ ամ+եայ, տասնպատուիրանեայ-տասն պատուիրան+եայ, օրհնութիւնսրնկալու-օրհնութիւնս րնկալեմ+ու և այլն: Այսպիսի դեպքերում կաղապարների բանաձևերի մեջ կիրառվող փակագծերը ցույց են տալիս, որ փակագծում ամփոփված մասն ինքնին բաղադրյալ ձև է, բառակազմական համակարգում անկախ գոյութիւն ունի և խառը տիպի կաղապարի մեջ մտնում է արդեն որպես պատրաստի կառույց, ինչպես՝ (Sa)¹Sa—(օրհն+ութիւն)ս+րնկալ+ու, այսինքն՝ որոշ ենթակաղապարներում կարելի է հանդիպել բառակազմական պատմութիւնն արտացոլող մասերի:

Խառը տիպի կաղապարներն ունեն նաև այլ առանձնահատկութիւններ: Սրանք հիմնականում անհոդակապ միացութիւններ են, քանի որ հոդակապն ինքը արդեն ձուլում է բաղադրիչները և «նախապատրաստում» բառակազմական հետագա քայլերի, որպես պատրաստի կառույց՝ երկրորդային սերող հիմք, և, բնականաբար, կաղապարներում հեշտութեամբ անջատվում է՝ արտացոլելով բառակազմական քայլերի հաջորդականութիւնը: Այսպես՝ բազմաժամանակեան և բազումժամանակեան օրինակների մեջ առաջինը ներկայացվում է [Sj(Sa)]a, իսկ երկրորդը S(Sa)a կաղապարով, քանի որ ինքնուրույն գոյութիւն ունի բազմաժամանակ ձևը, որին հետագայում կցվել է եան ածանցը (ի դեպ նշենք, որ տվյալ դեպքում այն հավելուրդային արժեք ունի), մինչդեռ բազումժամանակ բառ ինքնուրույն գործածութեամբ չկա. վերջնական արդյունքի համար սերող հիմք է հանդիսացել բազում ժամանակս բառակապակցութիւնը: Հոդակապավոր կառույցները խառը տիպի կաղապարներին կարելի է դասել միայն պայմանականորեն, մեծ մասամբ այն դեպքերում, երբ սերող հիմքը առանձին վկայված չէ, ինչպես՝ երկայնաժամանակեայ, հեշտապաշտօնեայ (երկայնաժամանակ, հեշտապաշտօն ձևերը վկայված չեն) կամ երբ ածանցը հավելուրդային է և միայն սաստկացնում է բառակազմական իմաստը: Այդ տեղի լւնի մասնավորապես -ալ², -իլ², -ու¹ ածանցների դեպքում, որոնք այստեղ հավելուրդային կիրառութիւն ունեն, քանի որ գործող անձի նրանց իմաստը արդեն իսկ արտահայտվում է գոյական+բայահիմք կառույցով, ինչպես աստուածախրակ=աստուածասէր, զարդասիրիկ=զարդասէր, դիւզգեցիկ=դիւզգեաց, կամակատարու=կամակատար և այլն, թեև օրինակների մեծ մասում առանց ածան-

ցի գուգահեռ ձևերը վկայված չեն, օր.[՝] նաւակառու, վաղայագու, խաշահանու, շնորհահատուցու և այլն:

Նշենք նաև, որ, ու՛՛ ածանցը պարզ բայական սկզբնահիմքերին կըցվում է սակավ դեպքերում (ունենք միայն ածու, անկու, դակու, խարու, հասու, հատու, խուսափու), մինչդեռ խառը տիպի կաղապարներում այն անհամեմատ ավելի գործուն է (տե՛ս ստորև): Բոլոր դեպքերում խառը տիպի կաղապարներին ենք դասում այն կառույցները, որոնց անաճանց գուգահեռությունները կամ վկայված չեն, կամ այլ իմաստ ունեն. օր.[՝] բազմադէմ «շատ դեմքեր ունեցող» և բազմադիմի «պէսպես, շատ, շատ կերպով» (ԱԲ):

Այնուհետև, այս կաղապարներում մեծ թիվ են կազմում թվական կամ քանակ արտահայտող ածական որոշիչով գոյականական սերող բառակապակցությունները՝ -անի, -եակ, -եայ, -եան, -ենի (եան—հ), -ի ածանցներով, ինչպես՝ երեգմբերանի, հինգամեակ, երեֆօրեայ, Էօթրն—նառագայթեան, հինգհարիւրամենի, եռանկիւնի, բազմաստուածեան, դուգմամեակեան, սակաւմամեակեայ և այլն:

Ստորև ներկայացնում ենք մեր ընտրանքում հանդիպող խառը տիպի կաղապարներն իրենց ենթակաղապարներով: Վկայված օրինակները կաղապարների մեջ խմբավորվում են ըստ վերջածանցների:

1. ՏյՏա

—ակ 1բ. ՏյՏա—աստուածասիրակ, բանագտակ

—անի միաձեռանի

—էֆ միահանէք

—ի ձիագետի, մոշավայրի, 1ա. ՏյՏա—իշավայրի, 1բ. ՏյՏա—միադիմի, միաստնի, քառակուսի, 1գ. ՏյՏա—բազմադիմի, իշակիսի, 1դ. ՏյՏա—մեկուսի, 1ե. ՏյՏա—երկակողմանի, միակողմանի, 1է. ՏյՏա—մեկողմանի:

—ու՛ խաշահանու, կամակատարու, նաւակառու, վաղայագու քսակահատու, օձամարտու, 1ա. ՏյՏա—բռնաղատու, հուղկահարու, տիրասպանու, քինանախանձու, 1ե. ՏյՏա—սուլաստացու, հոգաբարձու, շնորհակալու, շնորհահատուցու, ուշակալու, վերակացու, 1գ. ՏյՏա—ընչաստացու, կանխակալու, 1է. ՏյՏա—հոգեբարձու

2. Տյ(Տա)ա սերող բառակապակցության երկրորդ անդամը ածանցավոր կազմութուն է:

—եայ երկայնաժամանակեայ, հեշտասլաշտօնեայ

—եան երկայնաժամանակեան

2ա. (Sa)j(Sa)a—սերող բառակապակցության երկու անդամներն էլ ածանցավոր կազմություններ են:

—եան սակաւածամակեան

2բ. (SS)jSa—սերող բառակապակցության առաջին անդամը բարդություն է:

—ու վերամբարձահածու

3. SSa

—ակ վատտոճմակ, վերելակ, վերեռակ

—այ ինքներկրայ

—անի երեքգմբեթանի, 3ե. SS^ta—եռոտանի, երկոտանի, չորքոտանի, քառոտանի, 3գ. SS^ta—բազմոտանի

—ացի օտարաշխարհացի

—եակ հինգամեակ, քսանամեակ, 3բ. SSa—քսանեմեակ

—եայ ալլաշխարհեայ, դանգարժեայ, հոօրեայ, երեքմասնեայ, երկայնօրեայ, երկարդնեայ, եօթնոստեայ, ծովափնյա, հազարամեայ, հինգօրեայ, ճենազգեայ, մատաղօրեայ, միօրեայ, շաբաթօրեայ, ութաստիճանեայ, վեցոտնեայ և այլն, 3ա. SSa—ամսօրեայ, բազմամեայ, բազմաշեայ, բազմօրեայ, երեամեայ, դուօրեայ, խստոստեայ, հրաշեայ, միջօրեայ, 3բ. SSa—եօթնամսեայ, իննամսեայ, հինգկանգնեայ, ոսկիկմբեայ, ութկանգնեայ, վեցամսեայ, տասնամսեայ, տասնկանգնեայ, 3գ. SSa—երեամսեայ, միջերկրեայ

—եան եռամեան, երեքանձնեան, երեքաստուածեան, երեքերևեան, երեքբլեան, երեքձեղունեան, երեքվտակեան, երկարմատեան, երկբերանեան, երկդրամեան, երկուորակեան, եօթնճառագայթեան, եօթնպարեան, իննամեան, հինգհեգեան, հինգշաբաթեան, հազարամեան, յոգնամանակեան, չորեքդրամեան, չորեքկերպեան, չորեքձեղունեան, չորքարեան, վեցարեան, տասնբանեան, տասնպատգամեան, տասնփեղկեան և այլն, 3ա. SSa—բազմազգեան, բազմախտեան, բազմամեան, բազմաստուածեան, դուզամանակեան, հնգյեղեան, յիսնամեան, վիմարդեան, 3բ. SSa—արևմտեան, երեքամսեան, երեքթղեան, երեքուղկեան, երեքթուեան, երկուկանգնեան, երկտիրեան, եօթնկաշեան, եօթնպարըսպեան, հինգամսեան, չորեքգրեան, չորեքդիմեան, ութեմեան և այլն, 3գ. SSa—երեմեան, բազմօրինեան, 3ե. SS^ta—եօթնաստեղեան, չորեքեղեկեան

—եանց միօրեանց

—է մոգպաշտէ, 3ա. SSa—միջօրէ

—է՛մ խաչօրհնէք, հիմնարկէք

—ի¹ բիրասպի, եռանկրինի, աղիկամի, երեքմատնի, երեքսալրի, երկկերպի, երկթերթի, երկբանի, հինգշաբաթի, միականի, միողնի, պարտաշխի, Յա. SSa—հնամի, ջրարբի, Յբ. SSa—երեքկուսի, երկգիմի, երկբուսի, ոտնխթի, շորեքդիմի, շորեքկուսի, շորեքշաբթի, վաղեմի, Յգ. SSa—շնջրի, Յե. SS'a—միականի

—իկ² ազատաշխարհիկ, շնաշխարհիկ, օտարաշխարհիկ, վատտոհմիկ

—ու¹ ակնածու, ակնառու, ահարկու, արինարբու, աւարառու, աւելածու, գօտիածու, դիրառու, խաշհանու, խնամածու, խոտվարկու, ծաղրածու, կաշառառու, հոգածու, հրամանառու, ձայնարկու, նախանձարկու, նուագածու, սակառու, սաղմոսերգու, վերարկու, տարփածու, փայլածու, փոխառու, քաղաքառու, քնարերգու, օրհներգու և այլն, Յա. SSa—գինարբու, գինըմպու, եղեմնարկու, խնկածու, խնկարկու, խուզարկու, կարկտածու, հնածու, մանկածու, մտառու, պատժածու, ջրըմպու, վրիժառու, քնածու, Յգ. SSa—գինարբու, Յգ. S'Sa—բանսարկու, սերմանարկու, Յե. SS'a—ձեռնկալու

—ու² Յե. SS'a—միեղջերու

—ուչ Յա. SSa—սրտառուչ

—ուֆ Յա. SSa—գինարբուք, Յգ. SSa—գիներբուք

4. (aS)Sa—սերող բառակապակցության առաջին բաղադրիչը նախածանցավոր.

—ու¹ յառաջածու, 4ա. (aS)Sa—յուղարկու

4բ. (aaS)Sa եայ—յանկարծօրեայ

4գ. S(aS)a սերող բառակապակցության երկրորդ անդամը նախածանցավոր.

—ու¹ հայրանարգու

5. (Sa)Sa սերող բառակապակցության առաջին բաղադրիչը վերջածանցավոր.

—եակ 5ա. (Sa)Sa—երեսնօրեակ

—եայ սակաւօրեայ, 5ա. (Sa)Sa—երեսնօրեայ, իննսնամեայ, քառասնամեայ, քառասնօրեայ, 5բ. (Sa)Sa—իննսնամեայ, 5գ. (Sa)Sa—միջներկրեայ

—եան 5ա. (Sa)Sa—երեսնամեան, իննսնամեան, վաթսնամեան, քառասնամեան, 5բ. (Sa)Sa—երեսնամեան, քառասնամեան

—էֆ ապաշխարողարձակէք, 5գ. (Sa)S'a—ապաշխարողարարէք, առաջիկողմանէք

—ի 5ա. (Sa)S'a—երեսնամի, 5ե. (S'a)Sa—եօթանասնամի

ու¹ սուտակասպասու, 5ա. (Sa)Sa—խորհրդածու, 5դ. (Sa)^fSa—
օրհնութիւնսընկալու .

—ութիւն 5ա. (Sa)Sa—քառասնամութիւն

6. S(Sa)a սերող բառակապակցութեան երկրորդ բաղադրիչը վերջա-
ծանցավոր.

—եայ բազում ժամանակեայ, իննհարուածեայ, տասնհարուածեայ,
6ա. S(Sa)a տասնպատուիրանեայ, 6բ. S(Sa)a—երկրուանեայ

—եան շորեք ժամանակեան, սուտկերպարանեան, տասնհարուածեան

7. (Sa)(Sa)a—սերող բառակապակցութեան երկու անդամն էլ վեր-
ջածանցավոր կազմութիւններ են.

եայ սակաւ ժամանակեայ

եան սակաւ ժամանակեան

8. (Sa)(aS)a—սերող բառակապակցութեան առաջին անդամը վեր-
ջածանցավոր, երկրորդը՝ նախածանցավոր կազմութիւն.

ու¹ թագաւորանարգու

9. (SS)Sa—սերող բառակապակցութեան առաջին անդամը բարդու-
թիւն է.

—եայ 9ա. (SS^f)Sa երեքտասանամեայ, երկրտասանամեայ, հինգե-
տասանամեայ, 9բ. (SS^f)Sa վեշտասանօրեայ, 9գ. (SjS^f)Sa մետա-
սանօրեայ, 9դ. (ScS)Sa քսանհինգամեայ, 9ե. (ScS^f)Sa եօթնուտա-
սանամեայ, իննուտասանամեայ

—եան իննհազարամեան, 9բ. (SS^f)Sa—հինգետասանամեան

—ի 9դ. (ScS)a—եօթնուտասանամի

—որդ 9գ. (SjS^f)Sa—մետասան ժամորդ

Խառը տիպի կաղապարներում հանդիպում են և այնպիսի կառույց-
ներ, երբ վերջին ածանցը բաղադրյալ կազմութիւն է՝ առանձին ածանց-
ների սերտաճում, որոնք տվյալ դեպքում հանդես են գալիս միասնաբար,
մեկ ածանցի արժեքով. այդպիսի ածանցներն ընդամենը երկուսն են՝
ենի<եան+ի և եաց<ի+աց. նրանցով վկայված օրինակները նույնպես
սակավաթիվ են:

10. SS(a+a)

—ի+աց—բարձրաքեաց, քառաքեաց

—եան+—ի—10ա. (Sa)S(a+a)—երեսնամենի, իննսնամենի, 10բ.
(SS)S(a+a)—հինգհարիւրամենի

Վկայված է նաև երկու օրինակ, որտեղ սերող բառակապակցութիւ-
նը եռանդամ է՝ գոյականն իր նախորդով և բայական անդամ: Նախդիրն

այստեղ պահպանում է իր բառային արժեքը և չի վերածվում նախածանցի:

11ա. SS^fSa—ընդունչսարկու

11բ. SSS^fa—ընդվայրընկեցիկ

Խառը տիպի կաղապարների մյուս տարատեսակությունը նախածանցավերջածանցավոր կազմություններն են, որտեղ, ինչպես արդեն նշվել է, տեղի ունի նախածանցի և վերջածանցի միաժամանակյա կցում: Գրանք հիմնականում յ– նախածանցով և –ս վերջածանցով մակբայներն են, թեև կան նաև մի շարք այլ տիպի օրինակներ:

12. aSa

ան– . . . –եայ անաշեայ, անգեղեայ, անդեղեայ

ան– . . . –ուչ անյարու:

առ– . . . –եայ առօրեայ

առ– . . . –եան առժամեան

առ– . . . –չեայ առհաւատչեայ

բստ– . . . –եայք բստմասնեայք

համ(ա)– . . . –եայ 12բ. aS^fa համհօրեայ, 12գ. ajSa համատոհ–

մեայ

յ– . . . –ի յակաստանի, 12ա. aSa յարամրի

յ– . . . –ուստ յայլուստ, յետուստ, 12ա. aSa յերկնուստ

յ– . . . –ս յապայս(ն)

ստոր– . . . –եայ 12ա. aSa ստորերկրեայ

տ– . . . –ի տմարդի

Որոշ ենթակաղապարներում հանդիպում են բաղադրյալ սերող հիմքեր, որոնք խառը տիպի կաղապարների մեջ մտնում են որպես պատրաստի կառույցներ: Մեր ընտրանքում վկայված են հետևյալ օրինակները.

13. a(aS)a

յ– . . . –ուստ յանկարծուստ

յ– . . . –ս յանգէտս, յաներկիւղս, յանխնայս, յանհոգս, յանպէտս,

յանօգուտս

13ա. a(aS^f)a

յ– . . . –ս յանգգայս

13բ. a(Sa)a

յ– . . . –ուստ յարքունուստ

13գ. a[a(Sa)]a

յ– . . . –ից յանդգաստից

յ- . . . -ուց յանդգաստուց

յ- . . . -ս յանդգաստս, յանժանօթս

13դ. $aj(\underline{S}a)a$

ենթ(ա)- . . . -եայ ենթալուսնեայ

14. $a(SjS)a$

յ . . . -ուց յալկարծուց

14ա. $a(SS)a$

յ- . . . -ս յերկբայս

14բ. $a[a(SS)]a$

յ- . . . -ս յաներկբայս

14գ. $a[a(\underline{SS})]a$

յ- . . . -ս յանկասկածս

Ինչպես տեսնում ենք, խառր տիպի կաղապարները թեև կառուցվածքային տեսակետից զգալի բազմազանություն են ցուցաբերում, սակայն նրանց կրկրետ իրացումները շատ չեն և մեծ մասամբ վկայված են մեկ-երկու օրինակներով: Ամբողջությամբ վերցրած նրանք կազմում են վերջածանցման կաղապարների ընդամենը 3,3 տոկոսը:

Ստորև ներկայացնում ենք խառր տիպի կաղապարների գործառական բեռնվածությունն աղյուսակը:

Աղյուսակ 8

№	Կաղապարներ	Օրինակներ	Թիվը	Տոկոսը
1	2	3	4	5
1	$SjSa$	միահանէք	10	
1ա	$SjSa$	բռնադատու	5	
1բ	$SjSa$	բանազտակ	5	
1գ	$\underline{Sj}Sa$	բազմադիմի	2	
1դ	$Sj\underline{S}a$	մեկուսի	1	
1ե	SjS^fa	վերակացու	8	
1զ	$\underline{Sj}S^fa$	ընչաստացու	2	
1լ	$\underline{Sj}S^fa$	մեկողմանի	2	
Ընդամենը			35	9.2

1	2	3	4	5
2	Sj (Sa) a	հեղտապաշտօնեայ	3	
2ա	(Sa) j (Sa) a	սակաւածամանակեան	1	
2բ	(SS) j Sa	վերամբարձահածու	1	
Ընդամենը			5	1,3
3	SSa	երեքգմբեթանի	157	
3ա	<u>SSa</u>	հնդկեղեան	37	
3բ	<u>SSa</u>	երեքկո.սի	38	
3գ	<u>SSa</u>	տասնկանգնեայ	7	
3դ	SfSa	բանսարկու	2	
3ե	SSfa	միեղջերու	7	
3զ	<u>SSfa</u>	բազմոտանի	1	
Ընդամենը			249	65,2
4	(aS) Sa	յառա.ա՝ու	1	
4ա	(aS) Sa	չուղարկու	1	
4բ	(aaS) Sa	յանկարծօրեայ	1	
4գ	S (aS) a	հայրանարգու	1	
Ընդամենը			4	1,0
5	(Sa) Sa	ապաշխարողարձակէք	3	
5ա	(Sa) Sa	խորհրդածու	11	
5բ	(Sa) <u>Sa</u>	քառասնեմեան	3	
5գ	(Sa) <u>Sa</u>	միջներկրեայ	1	
5դ	(Sa)fSa	օրհնո թիւսընկալու	1	
5ե	(Sfa) Sa	եօթանասնամի	1	
5զ	(Sa) Sfa	առա.իկողմանէջ	2	
Ընդամենը			22	5,7

1	2	3	4	5
6	S (Sa) a	սուտկերպարանեան	6	
6ա	S(Sa) a	տասնպատուիրանեայ	1	
6բ	S (Sa) a	երկուսնեայ	1	
<i>Ընդամենը</i>			8	2,1
7	(Sa) (Sa) a	սակաւժամանակեայ	2	
<i>Ընդամենը</i>			2	0,5
8	(Sa) (aS) a	թագաւորանարգու	1	
<i>Ընդամենը</i>			1	0,2
9	(SS) Sa	իննհազարամեան	1	
<i>Ընդամենը</i>			1	0,2
9ա	(SSf) Sa	երեքտասանամեայ	3	
9բ	(SSf) Sa	վեշտասանօրեայ	2	
9գ	(S ₂ Sf) Sa	մետասանժամորդ	2	
9դ	(ScS) a	քսանհինգամեայ	2	
9ե	(ScSt) a	եօթնուտասանամեայ	2	
<i>Ընդամենը</i>			11	2,9
10	SS (a+a)	բարձրաքեաց	2	
10ա	(Sa) S (a+a)	իննսնամենի	2	
10բ	(SS) S (a+a)	հինգհարիւրամենի	1	
<i>Ընդամենը</i>			5	1,3

1	2	3	4	5
11	SSSa	առոտնհարու	1	
11ա	SS ¹ Sa	ընդունչաւրկու	1	
11բ	SSS ⁱ a	ընդվայրընկեցիկ	1	
Ընդամենը			3	0 8
12	aSa	անյարուշ	13	
12ա	aSa	յերկնատ	3	
12բ	aS ⁱ a	հախօրեայ	1	
12դ	ajSa	համատու հմեայ	1	
Ընդամենը			18	4.7
13	a (aS) a	յանօգուտս	7	
13ա	a (aS ¹) a	յանզգայս	1	
13բ	a (S ⁱ a) a	յարբունուտ	1	
13դ	a[a(Sa)]a	յանզգաստից	4	
13դ	aj (S ⁱ a) a	հնթալուանեայ	1	
Ընդամենը			14	3.4
14	a (SjS) a	յայլակարուց	1	
14ա	a (SS) a	յերկբայս	1	
14բ	a [a(SS)] a	յաներկբայս	1	
14դ	a [a(SS)] a	յանկասկածս	1	
Ընդամենը			4	1.0
Ընդհանուր թիվը			382	100

Բ Ա Յ Ա Կ Ա Ջ Մ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

Ինչպես հայտնի է, հայերենում բայը միակ խոսքի մասն է, որ ունի ձևաբանական ցուցիչ (նկատի ունենք բայերի, այսպես կոչված, «բառաբանային» ձևը՝ անորոշ դերբայը կամ սուհմանականի ներկայի եզակի

առաջին դեմքը)։ գրաբարում բայական մաքուր արմատը կարող է կամ ընդհանրապես առանձին հանդես չգալ հարացույցում, կամ հանդիպել միայն մեկ դիրքում՝ անցյալ կատարյալի եզակի 3-րդ դեմքում, կամ բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում։ Այսպիսով, բայերը միշտ հանդես են գալիս կարգային սլատկանելության ցուցիչով՝ դիմային վերջավորութ-
յուններով կամ անորոշ դերբայի, որպես գործողության անվանման, ՝
ածանց-վերջավորությամբ (ե, ի, ա, ու թեմատիկ ձայնավորներով նա-
խորդված), այլ կերպ ասած, չունեն միասնական «մաքուր» ելակետային ձև՝ զրո քերականական ձևույթով, որից կազմվելիս բայական հարացույցի անդամները, ինչպես մյուս թեքվող խոսքի մասերի դեպքում է։ Սրա հե-
տևանքով բայական բառույթը միշտ բաղադրյալ է, կազմված է առնվազն երկու ձևույթից՝ արմատից և վերջավորություններից (եթե, անշուշտ, թե-
մատիկ ձայնավորները դիտվեն ոչ թե որպես առանձին տարր, այլ որպես վերջավորությանը սերտաճած մաս)։ Այս հանգամանքը նկատի ունենա-
լով՝ սույն աշխատության մեջ բայերը ամբողջությամբ քննվում են ածան-
ցավոր կազմությունների մեջ, անկախ այն բանից, թե վերջավորությանը (որը տվյալ դեպքում մենք համարում ենք քերականական ածանց⁸²) նա-
խորդող մասը ինքնին ինչ կազմություն ունի (սլարդ, բարդ, ածանցավոր)։

Կարգային (խոսքիմասային) նշույթավորվածության հատկանիշից բացի բայերն ունեն նաև մի շարք այլ բառակազմական յուրահատկու-
թյուններ, որոնք նրանց առանձնահատուկ քննության անհրաժեշտություն են առաջացնում։

Ամենից առաջ պետք է նշել բայերի բառահիմքերի⁸³ ծագմանաբա-
նական առանձնահատկությունը։ Դրանք կարող են լինել ինչպես բուն բայական (այրել, առնել, ասել, բերել, լինել, խօսել) և այդ դեպքում ան-
կախ գործածություն չունեն (դրանք այսպես կոչված կապված արմատ-
ներն են, և եթե հանդիպում են հարացույցում «մաքուր» ձևով, ապա միշտ քերականական զրո ձևույթի ուղեկցությամբ), այնպես էլ ոչ բայական, որոնք բնականաբար այլ խոսքի մասերի դերում ունեն ինքնուրույն և ան-
կախ գործածություն (ական +ել-ակն, աղմկ +ել-աղմուկ, ամառ +ել-
ամառ, անագան +ել-անագան, անձկ +ալ-անձուկ, աւաղ +ել-աւաղ և
այլն)։

Բուն բայական արմատները հեշտ է ճանաչել այն դեպքերում, երբ դրանցից կազմված գոյականները ունեն գոյականակերտ ածանց (ինչ-
պես՝ վազի, խօսի, բերի, տուրի, դիրի և այլն), իսկ այն դեպքերում, երբ բայական արմատը ձևով համընկնում է անկախ գործածություն ունեցող գոյականական արմատին (սէր-սիրեմ, դէտ-դիտեմ, ծին-ծնանեմ, եկ-եկի,

գէտ-գիտեմ, կիր-կրեմ և այլն), դժվարություններ են առաջանում բայերի բառահիմքերի կարգային պատկանելության որոշման հարցում: Այս պարագայում, եթե գոյականն ունի առարկայացված գործողության (ծին, կիր) կամ գործող անձի իմաստ (եկ, դէտ, գէտ), հնարավոր է ենթադրել արվատի բուն բայական ծագումը, և այս դեպքում գոյություն ունի այսպես կոչված «ետադարձ բառակազմություն», երբ անբաղադիր ձևը իմաստային տեսակետից ածանցյալ է, իսկ եթե գոյականի մեջ դժվար է ընկալել գործողության իմաստ (սէր), ապա արմատը ծագումնաբանորեն կարող է լինել ինչպես բուն անվանական, այնպես էլ բայական՝ գոյականների մեջ գործողության իմաստի հետագա թուլացումով:

Բուն բայական հիմքերի դեպքում դժվար է խոսել բառակազմության մասին որպես այդպիսին, այստեղ սերող հիմքը չունի անկախ գործածություն և դժվար է ասել, երբեք ունեցե՞լ է, թե ոչ: Ըստ այդմ, այստեղ անորոշ են մնում բայական արմատներից բայերի սերման պատմությունը և բաղադրյալ ու սերող հիմքերի հարաբերությունը: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ բայական արմատ ունեցող բայերը որպես պատրաստի արդյունք ժառանգվել են հնագույն շրջանից և ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում «մեռած» կաղապարների արժեք ունեն, թեև կազմությամբ, անշուշտ, ընկալվում են որպես բաղադրյալ, ինչպես մնացած բոլոր բայերը: Այդ վերաբերում է հատկապես այսպես կոչված սոսկածանցավոր քայերին, որոնց արմատը ծագումով հիմնականում բայական է՝ այտնում, անկանեմ, անցանեմ, առնեմ, առնում, արբենամ, արկանեմ, բսռնամ, բեկանեմ, բուծանեմ, բուսանիմ, գտանեմ, ելանեմ, երկնչիմ, զատչիմ, զարքչիմ, զարկանեմ և այլն: Այստեղ ածանցյեներն ունեն ձևաբանական-հիմքակազմական, բայց ոչ բառակազմական արժեք: Այնպես որ V դ. լեզվավիճակում այս տիպի կաղապարներով այլևս նոր բայեր չեն առաջանում: Ինչ վերաբերում է այլ խոսքի մասերից բայերի առաջացմանը, ապա այստեղ գործ ունենք բայական բառակազմության հետ իր բուն իմաստով: Բայերի կերտումը այլ խոսքի մասերից կարող է տեղի ունենալ կամ պարզապես բայական վերջավորության հավելումով (անորոշ դերբայում՝ լ ածանցը իր լծորդ ձայնավորներով), կամ, որ ավելի ցայտուն է դարձնում բայակազմությունը, անալ բաղադրյալ բայակերտ ածանցով: Որ այս երկու միջոցները բայական բառակազմության մեջ հավասարազոր արժեք ունեն, ապացուցում են նրանցով կազմված այն բազմաթիվ զուգաձևությունները, որոնք վկայված են մեր ընտրանքում՝ աղտիմ-աղտանամ, ամբարտաանիմ-ամբարտանանամ, անամօրիմ-անամօրանամ, անգիտիմ-անգիտանամ, անեհուրիմ-անեհուրանամ, անզգայիմ-անզգա-

յաճախ, անժուժիմ-անժուժանամ, անհաւատեմ-անհաւատանամ, անմտիմ-անտանհոմ, անօսիմ-անօսաճանամ, առաւելիմ-առաւելաճամ, առաւօտիմ-առաւօտաճամ, առսփինիմ-առափինաճամ, զանգիտեմ-զանգիտաճամ, երկբայիմ-երկբայաճամ և այլն: Գործառական տեսակետից սակայն -անալ բաղադրյալ ածանցն ունի որոշ սահմանափակություն: Նրանով կաշվում են միայն չեզոք սեռի բայեր (այդ է վկայում նաև զուգահեռ ձևերի մեջ ի լծորդության առկայությունը, բոլոր հատուկ է կրավորական և կրավորակերպ չեզոք սեռերին), որոնք բնորոշվում են դառնալու, վերածվելու, հատկանիշ ձևով բերելու իմաստով, իսկ գործողության կերպի առումով մտնում են այսպես կոչված անցումային (ինգրեսիվ, ինխոտտիվ) կերպի մեջ: Մինչդեռ բայական մյուս վերջավորությունների կցումը այդ կարգի սահմանափակում չունի և կարող է կազմել բոլոր սեռերին պատկանող բայեր՝ հիմնականում ե (երբեմն ա, ի) լծորդություններով՝ ակաճեմ, աղմկեմ, ամաճեմ, անուաճեմ, գրամ, գումարեմ, համարձակիմ և այլն:

Նոր բայեր կարող են կազմվել նաև արդեն գոյություն ունեցող բայերից, այս դեպքում որպես սերող հիմք հանդես է գալիս ոչ թե բայարմատն իր զանազան տարբերակներով (ինչպես բայահիմքերից այլ խոսքի մասերի առաջացման ընդհանուր օրինաչափությունն էր), այլ արդեն բերականական ձևավորում ստացած ամբողջ բայական բառույթը: Այսպես, բարդությունների դեպքում առաջին բաղադրիչը, իսկ նախածանցման դեպքում նախածանցը կարող են կցվել արդեն պատրաստի բային՝ գրեմ-արձանագրեմ, չուեմ-ամպաչուեմ, արկանեմ-միջարկանեմ, իջանեմ-վայրիջանեմ, սիրեմ-ախտասիրեմ, գնամ-ապագնամ, հալածեմ-առտահալածեմ, մոռանեմ-առմոռանեմ, հմանեմ-առհմանեմ, լսեմ-տառալսեմ, փախչիմ-առափախչիմ և այլն: Իսկ եթե բայը կազմվում է արդեն իսկ բաղադրյալ (բարդ կամ ածանցավոր) երկրորդային հիմքից՝ (S)S)a, (SS)ա, (aS)a, (Sa)a կաղապարներով, ապա փակագծի մեջ ամփոփված մասը կարող է լինել միայն անվանական կամ որևէ այլ խոսքի մաս, բայց ոչ երբեք բայական բառույթ՝ անիրաւեմ, անհամիմ, անմիաբանիմ, անձնատրիմ, արդիւնատրեմ, արժանատրիմ, ժանգոտիմ, ժառանգորդեմ, ձորձապատեմ, շարաբանեմ, տակառապետեմ և այլն: Նման դեպքում թե՛ հս բացառություն լինող է համարել կրկնավոր կազմությանը երկրորդային սերող հիմքերը, որոնք բուն բայական հիմքերով և սոսկածանցավոր բայերի նման (տե՛ս վերը) շատ խոր հնություն ունեն, և երբեմն նուրիսկ դժվար է որոշել նրանց խոսքիմասային պատկանելությունը, մանավանդ երբ պահպանված չէ առանձին արմատով բայը կամ անկախ

արմատը, ինչպես՝ աղխադիւնմ, արծարծմ, բաղբաղմ, բոհբոհմ, գեղ-
գեղմ, կասկածմ, խարխարմ և այլն: Որոշ դեպքերում սակայն ակրն-
հայտորեն գործ ունենք բայական արմատի կրկնության հետ (երբեմն՝
քերականորեն ձևավորված)՝ բամբասմ, բեկբեկմ, դարձդարձիմ, ձրգ-
ձրգմ, յեղյեղում և այլն:

Բաղադրյալ երկրորդային սերող հիմքերով բայերի մեջ (նկատի
ունենք այն դեպքերը, երբ բայական վերջավորությունը նախորդում են
բարդ կամ նախածանցավոր կազմություններ՝ բաղադրել, ներհաղրել և
այլն) հանդիպում են նաև այնպիսի կառույցներ, որոնք պարունակում են
քերականական ձևավորում ունեցող բայահիմքեր՝ անցյալ կատարյալի
հիմքին (դարձ, բարձ, կալ, ծին/ծն, զանց, արկ, անկ), հրամայականին
(տուր/տր, դիր/դր, լեւ, առ), ներկայի եղակի 3-րդ դեմքին (կայ, գայ,
գոյ) համընկնող ձևերով:

Ընդ որում այստեղ ևս, թեև ոչ այնքան հաճախադեպ, առկա են հիմ-
քականական զուգաձևություններ՝ առադրեմ-առղնեմ, առանցեմ-առան-
ցանեմ, առարկեմ-առարկանեմ, հակադարձիմ-հակադառնամ, վերագամ-
վերագայիմ կամ ունենք, մի կողմից՝ անդրադարձել, ընդդիմադարձել,
տեղադարձել, տարաբարձել, մյուս կողմից՝ վերամբառնալ, պարաբառ-
նալ, համաբառնալ, հակադառնալ, վերադառնալ: Այս երևույթը հակա-
սում է այն օրինաչափությանը, որ նախածանցները և արմատները կրց-
վում են ամբողջ բայական բառույթին, քանի որ առանձին ձևով գոյու-
թյուն չունեն *դրեմ, *անցեմ, *արկեմ, *բարձեմ, *դարձեմ, *տեսեմ (պա-
րառեսեմ), *գայիմ (օթագայիմ, բացագայիմ), *տրեմ (բացատրեմ),
*իջեմ (ստորիջեմ), *կալեմ (բռնակալեմ), *բեկեմ (նաւաբեկեմ), *ծնեմ
(կենսածնեմ) և բազմաթիվ նման ձևեր:

Կարելի է ենթադրել, որ այս կառույցներում որպես սերող հիմք ծա-
ռայել են արդեն գոյություն ունեցող՝ վերջին բայական բաղադրիչով բարդ
անունները (ուշադիր, յուսահատ, բռնակալ, դիմադարձ, խնամակալ, նա-
խանձաբեկ, բնծայատուր, առաջարկ, կենարար, կենսածին և այլն) կամ
բայական հիմքով նախածանցավոր բառերը (հակադարձ, բացագայ, գե-
րագանց, անզգայ, անզգամ): Իսկ եթե դրանք վկայված չեն, կամ այդ
կարգի իրացումներ հնարավոր չեն, ապա նշված կառույցները կաղապա-
րային հենարան են ծառայել մյուս ձևերի համար, քանի որ արդեն բա-
ղադրյալ բառերի մեջ կարող էին հանդես գալ այդ տիպի արմատական
բայաձևեր, ընդ որում ամենայն հավանականությամբ բառակազմական
պրոցեսն այստեղ ընթացել է մեկ քայլով՝ դնեմ-առադրեմ, մանավանդ
որ այս տիպի կազմությունների մի զգալի մասը ստեղծվել է բառապատ-

Ճենումների ճանապարհով՝ հունարենի հետևողությամբ: Հետևաբար, այսուհի բառակազմական կաղապարն է aSa, ի հակադրություն (aS)a կաղապարի, որ ենթադրում է սկզբնապես նախածանցավոր սերող հիմքի առանձին գոյությունը որպես ինքնուրույն բառ՝ հակադարձ-հակադարձիմ:

Այստեղ արդեն առաջ է գալիս ընդհանրապես բայերի բառակազմական պատմության, հետևաբար նաև բայակազմական կաղապարների որոշման արցը, որի համար կարելի է առաջարկել մի շարք շափանիշներ և կաղապարների ներկայացման սկզբունքներ:

1. Եթե առանձին վկայված է բարդ կամ նախածանցավոր կազմությունը, ապա բայը կազմվել է անվանական բարդ կամ ածանցավոր երկրորդային սերող հիմքից՝ բայակերտ ածանց-վերջավորության օգնությամբ՝ այլագոյն-այլագունիմ, կերակուր-կերակրեմ, մեծամիտ-մեծամտես, անգգայ-անգգայիմ, անգարդ-անգարդիմ և այլն:

2. Եթե առանձին վկայված է բառակազմական տեսակետից սլարզ (բայական արմատ+վերջավորություն) կամ սոսկածանցավոր բայը, ապա գործ բնենք aj(Sa) կամ Sj(Sa) կաղապարի հետ, այսինքն՝ նախածանցը կամ բարդության առաջին բաղադրիչը կցվել են արդեն որպես բայ ձևավորված սերող հիմքին՝ բերեմ-առբերեմ, դնեմ-արտադնեմ, ընդունիմ-առընդունիմ, կերտեմ-արտակերտեմ, բառնամ-բացաբառնամ, թռչիս-վերաթռչիմ, զամ-վերազամ, կամ-ներկամ, առկամ, իջանեմ-վայրիջանեմ, արկանեմ-միջարկանեմ և այլն:

3. Եթե բայական վերջավորությանը նախորդող մասը բարդություն է՝ բայարմատ երկրորդ բաղադրիչով՝ սահմանադրեմ, փոխատուեմ, ակնարկեմ, ժուժկալեմ, լրտեսեմ, յուզարկեմ, ֆաջալեբեմ և այլն, ապա հիմնականում առկա է (SjS)a կաղապարը, քանի որ բայերից նոր բայ կազմվելու դեպքում առնվում է ոչ թե բայարմատը, այլ ամբողջ բայը (անորոշ դերբայը): Այն դեպքերում, երբ նման բարդությունն անհնար է, կամ գործունենք բացահայտ բառապատճենումների հետ, կաղապարը կարող է լինել SjSa, SSa (երեակայես, կատարածնիմ, ոտնառեմ, փոխանցեմ), ajSa (բաղադրես, տարաբարձեմ, բացածնեմ, պարատեսեմ) կամ aSa (առանցեմ, առարկեմ, ստորիչեմ, ստորանկիմ, ենթարկիմ): Փակագծերի բացակայությունը կաղապարում նշանակում է բաղադրիչների միաժամանակյա կցում:

4. Սոսկածանցները բառակազմական կաղապարներում առանձին չեն արտացոլվում, քանի որ այդ մասնիկները ձևակազմական-քերականական են և ոչ բառակազմական, սերտորեն առնչվում են արմատին և քերականորեն ձևավորում ամբողջ բառակազմական հիմքը, որն այդ ձև-

վավորմամբ մասնակցում է բառակազմական այլ քայլերի (զգեճում-լուսազգեճում, թոչիմ-վերաթոչիմ, իջանեմ-վայրիջանեմ, անցանեմ-առանցանեմ, բառնամ-պարաբառնամ, բացաբառնամ, շարաբառնամ, համաբառնամ, ինչպես նաև՝ բարձրաթոիչ տիպի հաղվադեպ կազմություններում): Պարզ բայական հիմքերից տարբերակելու համար սոսկածանցավոր հիմքերն ստանում են բերականական ձևավորման *i* ցուցիչը. ըստ այդմ կաղապարը կունենա Sⁱa տեսքը՝ երկնչիմ, թռանիմ, իջանիմ, խոռչիմ, նանաչեմ և այլն:

5. Պատճառական ածանցները նույնպես, որպես զուտ ձևակազմական մասնիկներ կաղապարներում չեն առանձնացվում (մանավանդ որ հաճախ կցվում են ոչ թե «մաքուր» ելակետային արմատին, այլ հերթագայվում են հիմքակազմ այլ մասնիկների՝ սոսկածանցների հետ: Պատճառական բայերի հիմքը նույնպես նշվում է բերականական ձևավորման ցուցիչով՝ Sⁱa—կորուսանել, մատուցանել, (SS)ⁱa—աստանդեցուցանել, [(SS)jS]ⁱa—կայծակնաճանաչեցուցանել և այլն:

Կարելի էր, անշուշտ, պատճառական բայերը որպես բերականական բառաձևեր չընդգրկել բայական բառակազմության քննության մեջ (ինչպես այդ արվում է դերբայական ձևերի նկատմամբ), սակայն, քանի որ ա) պատճառական ձևերի սերող հիմք հանդիսացող բայերը միշտ չէ, որ վկայված են, կամ անհնար է դրանք վերականգնել (աբտացուցանեմ, զեկուցանեմ), բ) պատճառական ածանցների կցման ժամանակ տեղի են ունենում սերող հիմքերի ձևավորման որոշ փոփոխություններ (վերադառնամ—վերադարձուցանեմ, արբենամ—արբուցանեմ), կամ առաջանում են հնչյունական զգալի տարբերություններ (մոծանեմ, ելուզանեմ, խափուցանեմ, կորուսանեմ, քափուցանեմ, փլուզանեմ), գ) պատճառական բայերի երկրորդային սերող հիմքերի մեջ հանդիպում են այնպիսի կառույցներ, որոնք այլուր չեն վկայված (ֆաջողչեցուցանեմ, նախաճանապարհորդեցուցանեմ) և դ) որոշ դեպքերում նկատվում է իմաստային խզում նախատիպ բայի և պատճառականի միջև (կառչիմ—կառուցանեմ), ապա պատճառական բայերը ձեռք են բերել ինքնուրույն բառային միավորների արժեք, արձանագրվել բառարաններում և համապատասխանաբար տեղ գտել նաև մեր ընտրանքում:

6. Կերպային ածանցները (սաստկական, բաղմապատկական և այլն), որոնք գրաբարում այնքան էլ շատ չեն, հավասարեցվում են մյուս տիպի ածանցներին և ներկայացվում (Sa)a կաղապարի հետ՝ բեկտեմ, խածատեմ, խանձատեմ, խաքոտեմ, խոցոտեմ, խտողոտեմ, ծակոտեմ, կցատեմ, ձգտեմ, փետտեմ և այլն:

7. —Անալ բայածանցը դիտվում է որպես բաղադրյալ ածանց, և նրանով ստեղծված կազմությունները նշվում են $S(a+a)$ կաղապարով (երկրորդային սերող հիմքերի դեպքում S -ը կարող է ունենալ և այլ արտահայտություններ, ինչպես՝ $[a(Sa)](a+a)$ —աներևութաճառ, $(Sa)(a+a)$ աղաչեղանալ, $(SjS)(a+a)$ —բղջախոհանալ, $(\underline{SS})(a+a)$ —ալլալանալ, $[S(aS)](a+a)$ փառառողջանալ և այլն:

Նախքան բայակազմական կաղապարների թվարկումը նշենք, որ բայակերտ ածանց-վերջավորությունը նախորդող մասը (այլ կերպ ասած բայերի սերող հիմքը) կառուցվածքային տեսակետից որևէ սահմանափակություն չունի: Այն կարող է լինել ինչպես պարզ, այնպես էլ բաղադրյալ, ընդ որում ունենալ բարդ և ածանցավոր բառերի բաղմազան կաղապարներ: Այս տիպի սերող հիմքերի դեպքում բաղադրությունների բոլոր տարատեսակությունները հանգում են բայակազմական երկու հիմնակաղապարի՝ Sa —հիմք + պարզ (ել/ալ/ուլ) բայակերտ ածանց-վերջավորություն և $S(a+a)$ հիմք + բաղադրյալ (անալ) բայակերտ ածանց-վերջավորություն: Սակայն, ինչպես նշվել է, նոր բայերի կերտման համար սերող հիմք կարող են դառնալ նաև արդեն քերականորեն ձևավորված, «պատրաստի» բայերը: Այս դեպքում կունենանք $a(Sa)$ հիմնակաղապարը՝ նախածանցավորների և $Sj(Sa)$, $S(Sa)$ հիմնակաղապարները՝ բարդությունների համար: Նշենք, ի դեպ, որ մեր ընդունած սկզբունքի համաձայն վերջին դեպքերը պետք էր քննել բառաբարդման կաղապարների հետ, քանի որ բառակազմական վերջին քայլը երկու հիմքերի կցումն է, սակայն բայակազմության առանձնահատկությունները միասնաբար ներկայացնելու նպատակով այստեղ շեղվում ենք այդ սկզբունքից:

1. Sa —բուն բայական արմատներով կազմությունները, ինչպես ասվել է, բաղմաթիվ չեն և հիմնականում ժառանգված են լեզվի զարգացման նախորդ փուլերից՝ ամամ, արածեմ, բախեմ, բերեմ, գամ, գնամ, գոմ, գովեմ, դեգերեմ, երեմ, լամ, խաղամ, կամ, կեամ, հեղում, շարժեմ և այլն: Անհամեմատ ավելի շատ են ոչ բայարմատներից կազմված պարզ բայերը՝ ամփոփեմ, անագանիմ, անջատեմ, անջրպետեմ, անօսիրմ, աշակերտեմ, աշտանակեմ, բանակիրմ, բոլորեմ, գալարեմ, դալարեմ, դատարեմ, դատեմ և այլն:

1ա. $\underline{Sa}$ —այստեղ ևս բայարմատները համեմատաբար սակավաթիվ են՝ բղխեմ, բրդեմ, գիտեմ, դլամ, դնեմ, խցեմ, կրեմ, հծծեմ, շրտիմ, սուրամ, վրիպեմ և այլն. անվանական արմատներով՝ աղմկեմ, անձկամ, առաքինիմ, ասպարիսեմ, արբանեկեմ, բժշկեմ, գթեմ, գնեմ, գրեմ, գրկեմ, խրախուսեմ, ծածկեմ, կնքեմ, կշռեմ և այլն:

1բ. S^fa—քերականական ձևավորում ունեցող սերող հիմքերը հանդես են գալիս մի քանի տարատեսակություններով: Ամենասակավաթիվ խումբը կազմում են ուղղականից տարբեր հոլովածն ունեցող գոյականները՝ ականեմ, անուանեմ, արտասուեմ, կողմանիմ, սերմանեմ, այնուհետև, այս ենթակաղապարին է հատկացվում սոսկածանցավորների բավական սովոր խումբը, քանի որ, ինչպես նշվել է, սոսկածանցները բառակազմական արժեք չունեն, այլ միայն ձևակազմական-քերականական. օրինակ՝ այտնում, անիծանեմ, անկանեմ, անցանեմ, առնեմ, առնում, արբենամ, բառնամ, բեկանեմ, դառնամ, ելանեմ, երկնչիմ, զատչիմ, թուչիմ և այլն: Ավելի մեծ խումբ են կազմում պատճառական բայերը իրենց կազմության (պատճառական ածանցների) տարբերակային ձևերով՝ ագուցանեմ, ազատեցուցանեմ, ահացուցանեմ, արբուցանեմ և այլն:

1գ. S^fa—հնչյունափոխված արմատներով սոսկածանցավոր և պատճառական բայեր՝ թռանիմ, թքանեմ, իջանեմ, լիզանեմ, լնում, լուծանեմ, լուցանեմ, լքանեմ, անուշացուցանեմ, ապշեցուցանեմ, բարեցուցանեմ, բթացուցանեմ, բրտացուցանեմ, ելուզանեմ, կորուսանեմ, փլուզանեմ և այլն:

2. (Sa)a—վերջածանցավոր սերող հիմքերով բայեր: Այստեղ կարելի է առանձնացնել կերպածանցներ ունեցող բայերի մի փոքրիկ խումբ՝ հետևյալ ածանցներով՝ առ—լափառեմ, խածատեմ, խանձատեմ, կցատեմ, ճառատեմ, ռառ—խանձոտեմ, խաթոտեմ, խոցոտեմ, խտտոտեմ, ծակոտեմ, փողոտեմ, առ—բեկսեմ, ձգտեմ, փետտեմ, քակտեմ, նողկտամ, կ—խեթկեմ, դողկիմ, լ—շարժեմ, շ—կարկտչեմ:

Մյուս ածանցները հիմնականում ածականակերտ և գոյականակերտ են: Սրանց մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում —աւոր ածանցը, նախ՝ գործառական անհամեմատ ավելի մեծ բեռնվածությամբ, ապա՝ իր դերով անալ բաղադրյալ ածանցին մոտենալու միտումով, թեև ուսումնասիրվող շրջանում դեռևս ձեռք չի բերել բայակերտման այնպիսի ինքնուրույն գործառություն, ինչպիսին ունի ժամանակակից փուլում —աւորէլ ածանցը, որը կարող է բայեր կազմել անմիջապես գոյականներից, շրջանցելով —աւոր ածանցով ածականների կերտման բառակազմական քայլը (օր. պահեստավորել): Մինչդեռ գրաբարում բայ կազմելու համար դեռևս պետք է անպայմանորեն գոյություն ունենան —աւոր—ով ածականական սերող հիմքեր, ինչպես՝ ամուսնաւոր+եմ, անձնաւոր+եմ, առականաւոր+եմ, արգինաւոր+եմ, արուեստաւոր+եմ, աւետաւոր+եմ, բեռ-

նաւոր + եմ, բնաւոր + եմ, բոնաւոր + եմ, քաղաւոր + եմ, կեղծաւոր + եմ, շնչաւոր + եմ և այլն:

Մյուս ածանցներից յուրաքանչյուրով վկայված են սակավաթիվ օրինակներ (եզակի դեպքերից մինչև մեկուկես տասնյակի հասնող): Ստորև բերում ենք այդ օրինակները, հնչյունափոխական ենթակաղապարները նշելով յուրաքանչյուր ածանցի տակ.

—ազար խելագարիմ, շա. (Տa)a լեզուագարիմ

—ազին շբ. (Տa)a զայրագնիմ, կաթոգնիմ, շարագնիմ, ցաւագնիմ, շգ. (Տa)a մոլեգնիմ, վշտագնիմ

—ազան շա. (Տa)a սրբազանեմ

—ած հատուածիմ

—ակ արձանակեմ, արուեստակեմ, երասանակեմ, խառնակեմ, համակեմ, համբարակեմ, ղուղակեմ, նպարակեմ, պահակեմ, փայլակեմ, շա. (Տa)a կուտակեմ, կապուտակեմ, վրիժակեմ, օրինակեմ

—ական—բաւականեմ, սեպհականեմ, քերականեմ, օգնականեմ

—ակար շա. (Տa)a օգտակարիմ

—ակեր խոհակերեմ

—ան բաժանեմ, կալանեմ, շա. (Տa)a խցանեմ, վզանեմ

—անակ ժամանակեմ, փոխանակեմ, շա. (Տa)a նշանակեմ, շրջանակեմ

—անդակ ալլանդակեմ

—անդի շբ. (Տa)a վտարանդիմ

—անի շբ. (Տa)a արժանեմ

—առօտ համառօտեմ

—աստ նաւաստեմ

—ատ երկատեմ, խրամատեմ, կառափնատեմ, կարճատեմ, յօշատեմ, ցաւատեմ, շա. (Տa)a գիշատեմ, գլխատեմ, թլփատեմ, կնատիմ, կրրճատեմ, պնչատեմ, ջլատեմ

—ատակ յիշատակեմ

—ար աստուածարեմ, զարդարեմ, յարդարեմ, մեծարեմ

—արան աւետարանեմ, կերպարանեմ, շտեմարանեմ, պատսպարանեմ

—արէն շբ. (Տa)a փոխարինեմ

—ացի(ցի) շբ. (Տa)a սքացեմ, ատամացեմ, շգ. (Տa)a կցացեմ, շղ. (Տa)a եղջերցեմ

—աւ շա. (Տa)a բնաւեմ

—աւէտ շահաւետեմ, շա. (Տa)a ծաղկաւետեմ, պտղաւէտեմ

–աւուր անձնաւորեմ, աւետաւորեմ, բեռնաւորեմ, դաշնաւորեմ, երաշխաւորեմ, ճահաւորեմ, գօրաւորեմ, իրաւորեմ, կրօնաւորեմ, հնարաւորեմ, մասնաւորեմ 1. ալլն, շա. (Sa)a բնաւորեմ, բոնաւորեմ, գլխաւորեմ, գունաւորեմ, գրաւորեմ, դիտաւորեմ, լուսաւորեմ և ալլն, շգ. (Sa)a՝ ալեւորիմ, գօտեւորիմ

–եղի շբ. (Sa)a աղտեղեմ

–(ե)րուդ երկրորդեմ, եօթներորդեմ, հինգերորդեմ

–եմ բարեքեմ

–քաւ վատթարեմ

–կին շբ. (Sa)a երեքկնեմ, կրկնեմ, հինգկնեմ, չորեքկնեմ

–նի շբ. (Sa)a յայտնեմ

–ոգ նորոգեմ

–ոդ¹ խանձողեմ

–ոդ² աջողեմ/յաջողեմ

–ով շա. (Sa)a վշտովի՝

–ոտ բրտտեմ, ժանգոտեմ, ճենճերտտիմ, մեցտտիմ, վեհերտտիմ. փոշտտիմ, քոստտիմ, շա. (Sa)a ծխտտիմ, մրճտտիմ, մրտտիմ

–ոտի շգ. (Sa)a չքտտիմ, սնոտտիմ

–որ ալգորեմ

–որդ հաղորդեմ, ժառանգորդեմ, հանապազորդեմ, հասարակորդեմ, ճանապարհորդեմ, յաջորդեմ, ցանկորդեմ, շա. (Sa)a կցորդեմ, շգ. (S^fa)a տասանորդեմ

–ոց ածանցոցեմ, եզոցեմ, իրոցեմ, լինոցեմ, չափոցեմ, շա. (Sa)a գտոցիմ, իտրոցեմ

–ուկ շա. (Sa)a յատկեմ

–ումն շբ. (Sa)a երդմնիմ

–ուր զինուորիմ

–չակ բնկերչակեմ

–պան պահպանեմ, պաշտպանեմ

շե. (Sa)^fa, շգ. (Sa)^fa, շէ. (Sa)^fa, շբ. (Sa)^fa վերջածանցավոր սերող հիմքերով պատճառական բայերը վկայված են հետեւյալ ածանցներով.

–ազին զայրապնացուցանեմ

–գին բռնացուցանեմ

–ակ կուտակեցուցանեմ, տեսակացուցանեմ, տեղեկացուցանեմ, փաւլակեցուցանեմ

—անի արժանացուցանեմ, կենդանացուցանեմ, հովանացուցանեմ/հովանեցուցանեմ, պիտանացուցանեմ

—ապատիկ բազմապատկացուցանեմ/բազմապատկեցուցանեմ

—աբիմ հաւատարմացուցանեմ

—ա. իրաւացուցանեմ, սակաւացուցանեմ

—աւուր բնատրեցուցանեմ, թազաւորեցուցանեմ, մերձաւորեցուցանեմ, պարտաւորեցուցանեմ, փառաւորեցուցանեմ

—աբ զարդարեցուցանեմ

—եղ շքեղացուցանեմ

—եղի աղտեղացուցանեմ

—ենի վայրենացուցանեմ

—եցիկ գեղեցկացուցանեմ

—ի սքանչելացուցանեմ

—իկ սաստկացուցանեմ, փոքրկացուցանեմ

—ին մեկնեցուցանեմ

—ոդ կարողացուցանեմ

—ոտ բորոտեցուցանեմ

—որդ հաղորդեցուցանեմ

—ուշ վայելչացուցանեմ

—ստ զգաստացուցանեմ, իմաստացուցանեմ

—օթ ծանօթացուցանեմ

—օն զգօնացուցանեմ

Յ. [(Sa)a]a երկու վերջածանցով սերող հիմքերը անհամեմատ սահավաթիվ են: Այստեղ ևս ամենահաճախականն է եզրային —աւուր ածանցը: Հիմքերը խմբավորում ենք ըստ վերջին ածանցի:

—ակ

—ուն+—ակ Յա. [(Sa)a]a խոտորնակեմ

—ստ+—ակ իմաստակեմ

—աւուր

—այն+—աւուր միայնաւորեմ

—անի+—աւուր Յա. [(Sa)a]a —արժանաւորեմ, հովանաւորեմ

—իւն+—աւուր արգինաւորեմ

—ստ+—աւուր զգեստաւորեմ

—ացի

—ան+—ացի Յգ. [(Sa)a]a նշանացեմ

—ոտ

ազին+—ոտ Յա. [(Sa)a]a ցաւազնոտեմ, Յբ. [(Sa)a]a մոլեգնոտեմ

-ին + -ոս 3բ. [(Sa)a]a լուսնոտիմ
-որդ

-ան + -որդ փոխանորդեմ

-ին + -որդ 3ա. [(Sa)a]a առաջնորդեմ, 3բ. [(Sa)a]a միջնորդեմ

-անի + -աւոր 3գ. [(Sa)a]ʔa արժանաւորեցուցանեմ

4. {[(Sa)a]a} a երեք վերջածանց ունեցող սերող հիմքով վկայված է միայն մշտնջենաւորել բայը:

5. (aS)a նախածանցավոր սերող հիմքերով բայերի մեջ անվերապահորեն այս կաղապարին կարող ենք վերագրել աւն-, ապ-, դժ- (տժ- տարբերակով) և տ- ժխտական նախածանցներով կազմությունները, քանի որ բայերը կազմվում են այդ նախածանցներով ձևավորված արդեն դոյություն ունեցող ածականներից, ընդ որում մեծ մասամբ որպես արդյունք ստացվում են ներգործական և կրավորակերպ շեղոք (ե, ի լծորդությունների) բայեր:

աւն- անամօթիմ, անառակեմ, անարգեմ, անզարդեմ, անգաւակեմ, անժառանգեմ, անխնամեմ, անհամիմ, անհատեմ, անհաւանիմ, անհաւատամ/անհաւատիմ, անհետիմ, անհնաղանդիմ, անճառեմ, անմարդիմ, անսաստիմ, 5ա. (aS)a անգիտիմ, անժուժիմ, անճիտեմ, անմտիմ, անշըքիմ, անպատուեմ, անօրինեմ, 5բ. (aS)ʔa անղգամիմ, անղգայիմ, ամ տարբերակով՝ 5ա. (aS)a ամբարշտեմ

ապ- ապարասանեմ

դժ- (տժ-) դժգոհիմ, 5ա. (aS)a տժգունեմ, տժգնեմ

տ- տգունիմ

5դ. (aS)ʔa, 5ե. (aS)ʔa, 5զ. (aS)ʔa. ժխտական նախածանցով սերող հիմքերով պատճառական բայերից վկայված են հետևյալ օրինակները:

աւն- անապատացուցանեմ, անղգամեցուցանեմ, անմահացուցանեմ, անյայտացուցանեմ, անշքացուցանեմ, անպատեհացուցանեմ

տ- տկարացուցանեմ

Ոչ ժխտական նախածանցների դեպքում կաղապարի որոշումը կապված է որոշ պայմանականության հետ, քանի որ նախ, ինչպես նշվել է, նախածանցավոր բայերի մեծամասնութունը ստեղծված է հունաբան դպրոցի կողմից՝ հունարեն տերմինների պատճենման միջոցով, և այս դեպքում բառի բառակազմական պատմություն բուն իմաստով չկա, բայն ստեղծվում է բառակազմական մեկ քայլի ընթացքում: Բացի այդ, կարող է վկայված լինել ինչպես նախածանցավոր սերող հիմքը, որին կըցվում է բայակերտ ածանց, այնպես էլ առանձին բայը, որին կըցվում է նախածանց: Մեր օրինակների ճնշող մեծամասնութունը պատկանում է

հենց այս վերջին կաղապարին, ընդ որում, ունենք թե՛ ուսումնասիրվող շրջանում ստեղծված նորակազմություններ, թե՛ հնագույն ժամանակաշրջաններից ժառանգված բաղադրություններ, որտեղ նախածանցի դերում հիմնականում հանդես են գալիս նախդիրները, որոնց բառակազմական գործառույթը երբեմն մթազնած է՝ գ-ականեմ, գ-անցանեմ, գ-առաչեմ, գ-գետնիմ, գ-գլխեմ, գ-գնամ, գ-գտանեմ, ընդ-անեմ, ընդ-առաչեմ, ըմ-տարբերակով՝ ըմբերանեմ, ըմբռնեմ, ըմպահեմ, ըն- տարբերակով՝ ընխոբեմ, ընկայեմ, ընկողմնեմ և այլն: Այսպիսով, մյուս նախածանցներով 5. (aS)a և 6. (ajS)a կաղապարներից վկայված են հետևյալ սահմանափակ օրինակները.

անդր- 6բ. (ajS^f)a—անդրադարձիմ

առ- 5. (aS)a—առաւելեմ/առաւելում, 5դ. (aS^f)a առանձնեմ, 5դ. (aS^f)a առկայացուցանեմ

6. (ajS)a

արտ(ա)—արտասահմանեմ

բաղ(ա)—բաղազանեմ, բաղաձայնիմ

գեր(ա)—գերազանցեմ

ենթ(ա)—ենթակայիմ

ընդ-5դ. (aS^f)a ընդարձակեցուցանեմ, ընդողնեցուցանեմ

հակ(ա)—հակադարձեմ

յար(ա) 6. (ajS)a յարակցիմ, 6բ. (ajS^f)a յարակայեմ

նախ(ա)—նախաբանեմ

պար(ա)—պարունակեմ, 6բ. (ajS^f)a—պարագայիմ

ստոր(ա)—6բ. (ajS^f)a—ստորակայիմ

տար(ա)—տարածամեմ, 6ա. (ajS)a—տարակուսեմ, տարագրեմ,

5. (aS)a—տարբերեմ

տրամ(ա)—տրամաբանեմ

7. [a(Sa)]a «նախածանցավերջածանցավոր» սերող հիմքով բայեր.

ան- . . . -ակ անազդակիմ, անպահակիմ

ան- . . . -ական անօգնականիմ

ան- . . . -աւ անիրաւեմ

ան- . . . -ոյթ 7ա. [a(Sa)]a—աներևութիմ

յ- . . . -առ յառաջատեմ

7բ. [a(Sa)]^fa

ան- . . . -անի անպիտանացուցանեմ

ան- . . . -ոյթ աներևութացուցանեմ

8. [aj(Sa)]a

նախ(ա)– . . . –ակ նախատեսակիմ

պար(ա)– . . . –ակ 8բ. [aj(Sa)]a պարապտոտիմ

առտ(ա)– . . . –աուր 8ա. [aj(Sa)]a արտատպաւորեմ

հոմ(ա)– . . . –աուր հոմապարաւորեմ

նախ(ա)– . . . –աուր 8ա. [aj(Sa)]a նախաբանաւորեմ, նախատպաւորեմ

տրամ(ա)– . . . –աուր 8ա. [aj(Sa)]a տրամատպաւորեմ

նախ(ա)– . . . –որդ 8գ. [aj(Sa)]a--նախաճանապարհորդեցուցանեմ

9. a(Sa)—նախածանցավոր բայերի ստվար խումբն է, որտեղ նախածանցը կցվում է բայական բառույթին, այլ կերպ ասած, որպէս սերող հիմք հանդէս է գալիս արդեն «պատրաստի» բայը: Այս կաղապարով ժխտական նախածանցները նոր բայեր չեն կազմում, եթե նկատի չունենանք ժխտական չ մասնիկը, որն այստեղ ավելի շատ քերականական արժեք ունի, ձևավորում է ժխտական խոնարհումը և կարող է կցվել բոլոր բայերին և հարացույցի բոլոր ձևերին: Բառակազմական արժեք ունի թերեւ միայն շաւառամ բայի մեջ, որտեղ գրեթե սերտաճել է արմատին (հիմտ. նաև շաւառալի)՝ սերող հիմքի հատման (հ-ի անկման) պատճառով: Հետևաբար, այս կաղապարում գործառական բեռնվածությունն ամբողջապէս ընկնում է նախդիր-նախածանցների և հոնաբան դպրոցի կողմից ստեղծված ածանցակերպների վրա: Ածանցավոր կազմությունները վկայված են բազմազան ենթակաղապարներով. նկատի ունենք ածանցների հոգակապով և անհոգակապ միացումները՝ 9. a(Sa), 10. aj(Sa), բաղադրիչների միաժամանակյա կցումը, այսինքն՝ հոնարեն տերմինների պատճենումներով ստեղծված ձևերը՝ 11. aSa, 12. ajSa, ինչպէս նաև երկու նախածանց կամ երկու վերջածանց ունեցող սակավաթիվ կազմությունները՝ 13. [a(aS)]a, 14. a[(Sa)a]: Շարադրանքը շժանրաբեռնելու նպատակով նախդիրները առանձին-առանձին բերվում են միայն 9. և 10. կաղապարների տակ:

9. a(Sa)

ապ– ապատեմ

առ– առածեմ, առասեմ, առբերեմ, առդատեմ, առընկենում, առլինիմ, առնում, առխեթեմ, առկամ, առկայծեմ, առնմանեմ, առվկայեմ, առտանեմ, առփոխեմ

առտ– արտասեմ, արտոգեմ, արտորոշեմ

բաղ– բաղդատեմ

բաց- բացասեմ, բացերեիմ, բացորոշեմ

ենթ- ենթածեմ

զ- զառածեմ, զգնամ, զգուշակեմ, զեղծեմ, զտեղեմ/զետեղեմ, զե-
ռամ, զկծեմ, զչարիմ

ընդ- (ըն-, ըմ- հնչյունական տարբերակներով, որոնցով կազմված
ձևերը նախագրաբարյան շրջանից եկող հնագույն կազմություններ են)---
ընդամեմ, ընդառաջեմ, ընդարձակեմ, ընդաւագեմ, ընդգոգեմ, ընդեղծա-
նեմ, ընդերկարեմ, ընդխառնեմ, ընդձեռեմ, ընդողնիմ, ընդոստիմ, ըն-
դուլնեմ, ընդունիմ, հնչյունափոխված տարբերակներով՝ ըմբերանեմ, ըմ-
բերեմ, ըմբռնեմ, ըմսպահեմ, ընխոթեմ, ընկողնիմ, ընձեռեմ

ըստ- (ստ-)—ըստանձնեմ/ստանձնեմ, ըստերիւրեմ/ստերիւրեմ, ըստ-
գտանեմ/ստգտանեմ

հակ- հակորոշեմ

մակ- մակածեմ, մակասեմ

նախ- նախասեմ, նախըմսեմ

ներ- ներածեմ, ներգոմ, ներգործեմ, ներկամ

շաղ- շաղկապեմ

շար- շարասեմ, շարունակեմ

պար- պարպատիմ, պարփակեմ

ստոր- ստորասեմ, ստորոգեմ

վեր- վերածեմ, վերառաքեմ, վերբերեմ, վերընծայեմ

տար- տարանջատեմ, տարորոշեմ

տրամ- տրամորոշեմ

9ա. a(Sa)

առ- առգետնեմ, առխթեմ

զ- զգետնեմ, զգլխեմ

ընդ- ընդգրկեմ, ընդմիջեմ, ընդվզեմ, ընկապճիմ, ընկրկեմ

ներ- ներկրեմ

վեր- վերօրիմ

9բ. a(S'a)

առ- առականեմ (անվանական սկզբնահիմքով), առանցանեմ, առեղ-
ծանեմ, առնում

զ- զականեմ (անվանական սկզբնահիմքով), զանցանեմ, զերտնեմ

ընդ- ընկողմանիմ (անվանական սկզբնահիմքով), ընդելանեմ, ըն-
դելնում, ընդհարկանեմ, ընդոստնում/ընդոստչիմ, ընկալեմ

ըստ- ըստիմանիմ

յար- յարառնում, յարարկանեմ
ստոր- ստորարկանեմ
վեր- վերընթանամ, վերամբառնամ

9գ. a(S^fa)

առ- առիջանեմ, առմտանեմ, առմատուցանեմ
զ- զգտանեմ
ընդ- ընդելուզանեմ, ընդմտանեմ
ստոր- ստորիջուցանեմ
վեր- վերլուծանեմ

10. aj(Sa)

անդր(ա)- անդրաքայլեմ
ապ(ա)- ապագնամ, ապագովեմ
արտ(ա)- արտաբերեմ, արտադատեմ, արտակամ, արտակերտեմ,
արտահալածեմ/արտալածեմ, արտահանեմ, արտաճառեմ, արտայայտեմ,
արտատրոհեմ, արտափայլեմ, արտաքաղեմ
բաց(ա)- բացագործեմ, բացալինիմ, բացախայտամ, բացածագեմ,
բացակամ, բացակատարեմ, բացակոչեմ, բացահայեմ, բացամերժեմ,
բացայայտեմ, բացատարածեմ, բացափայլեմ, բացաքարոզեմ
ենթ(ա)- ենթամնամ
հակ(ա)- հակաճառեմ, հակասահմանեմ
համ(ա)- համաբանեմ, համակամիմ, համահավաքեմ, համաձայնիմ
մակ(ա)- մակագանչեմ, մակալինիմ, մակակամ
յար(ա)- յարագում, յարաձայնեմ, յարամնամ, յարաչափեմ, յարսու-
տեմ, յարափակեմ, յարաքարոչեմ
նախ(ա)- նախագամ, նախագործեմ, նախադասեմ, նախադատեմ,
նախադնեմ, նախատեղում, նախաժամանեմ, նախախնամեմ, նախակար-
գեմ, նախահալեմ, նախահոգում, նախաձայնեմ, նախաճառեմ, նախա-
պատրաստեմ, նախասահմանեմ, նախավարձեմ, նախավկայեմ
ներ(ա)- ներանիւթեմ
շաղ(ա)- շաղապատեմ
շար(ա)- շարաբանեմ, շարաբառնամ, շարաբերեմ, շարադասեմ, շա-
րախառնեմ, շարակարդեմ, շարամանեմ, շարամերձեմ, շարայարեմ
պար(ա)- պարագօտիմ, պարազարդեմ, պարայածիմ, պարապատիմ,
պարասահմանեմ
ստոր(ա)- ստորաբերեմ, ստորադասեմ

վեր(ա)– վերաբերեմ, վերազամ, վերաթեմ, վերախառնեմ, վերակամ, վերակոչեմ, վերահռչակեմ, վերաձայնեմ, վերաձգտիմ, վերանայիմ, վերաստեղծեմ, վերափայլեմ, վերափոխեմ

տար(ա)– տարաբերեմ, տարադատեմ, տարալսեմ, տարաձայնեմ, տարասահմանեմ, տարափոխեմ

տրամ(ա)– տրամախոհիմ

10ա. aj(Sa)

ապ(ա)– ապախուրեմ, ապավիժեմ

արտ(ա)– արտածաղկիմ, արտամիտեմ

բաց(ա)– բացաթուեմ

ենթ(ա)– ենթագրեմ

հակ(ա)– հակամիտեմ

համ(ա)– համագրեմ, համախմբեմ, համաշուեմ

մակ(ա)– մակագրեմ

յար(ա)– յարակցեմ, յարաձգեմ

նախ(ա)– նախագիտեմ, նախագրեմ, նախադիպիմ, նախաթուեմ, նախակրթեմ, նախապատուեմ, նախատիրեմ, նախատպեմ

ներ(ա)– ներագրեմ, ներակրթեմ

շար(ա)– շարագրեմ, շարալծեմ, շարակցեմ, շարաձգեմ

պար(ա)– պարագրեմ, պառադիպիմ, պարագիտեմ, պարածածկեմ, պարապնդեմ

ստոր(ա)– ստորագրեմ, ստորակտրեմ

վեր(ա)– վերագրեմ, վերադիտեմ, վերահնչեմ, վերաձգեմ, վերաշնչեմ

10բ. aj(Sta)

բաց(ա)– բացաբառնամ

հակ(ա)– հակադառնամ

համ(ա)– համաբառնամ

նախ(ա)– նախագոյացուցանեմ, նախածանուցանեմ

պար(ա)– պարաբառնամ, պարալնում

վեր(ա)– վերաթուլիմ, վերավզենուեմ, վերադարձուցանեմ

տար(ա)– տարափախլիմ

10գ. aj(Sta)

արտ(ա)– արտածաղկեցուցանեմ

վեր(ա)– վերաբուսանիմ

11. aSa ապոսեմ/ապուսեմ, առանցեմ, առարկեմ, ենթարկեմ, պարտեմ, ստորանկիմ, վերարկեմ, վերժանեմ, վերտառեմ, տրամատեմ

11ա. aSa ստորիջեմ

11բ. aSaa ապասոցեմ, արտասանեմ, բաղարկոցեմ, բացասոցեմ, բացերեցեմ, յարաոցեմ:

12. ajSa արտաբանեմ, պարատեսեմ

12ա. ajSa առատպեմ, բացածնեմ, բացատուեմ, ենթասնեմ, ներամտեմ

12բ. ajS'a բացագայիմ, ենթակացուցանեմ, հակադարձեմ, հակակայիմ, յարակայիմ, վերագայիմ, տարաբարձիմ, տրամակայիմ

12գ. ajS'a առադրեմ, արտադրեմ, ռադադրեմ, բացատրեմ, ենթադրեմ/ընթադրեմ, հակատրեմ, յարադրեմ, շարադրեմ, ստորադրեմ, վերադրեմ, վերատրեմ, տրամադրեմ

13. a[a(Sa)] երկու նախածանց ունեցող բայեր, ընդ որում, ձախ եզրային նախածանցը մեծ մասամբ կցվում է արդեն նախածանց ունեցող բային, որը հանդես է գալիս որպես սերող հիմք: Այս կազմությունները սակավաթիվ են՝ առնդոնեմ, առնկայնում, առիկողիմ, առստորոգեմ, առտարորոշեմ, նախընձեռեմ, 13ա. aj[a(Sa)] հակաստորոգեմ, հալատրաքատեմ, 13բ. aj[aj(S'a)] հակատարաբանեմ

14. a[(Sa)a] նախածանցը կցվում է վերջածանցով ձևավորված սերող հիմքին՝ առնշանակեմ, 14ա. aj[(Sa)a] հակաբաժանեմ, ստորաբաժանեմ

15. aj[S(Sa)] նախածանցը կցվում է անհոդակապ բարդ հիմքին՝ մատամտածեմ:

Զգալի թիվ են կաղմում բարդ սերող հիմք ունեցող կազմությունների իրենց բազմազան տարատեսակություններով: Հատկապես մեծ թիվով բաղադրություններ են վկայված երկարմատ հոդակապավոր բարդություններով, որոնք հիմնականում ածականներ են, որոշ չափով նաև գոյականներ: Մեր ընտրանքում վկայված նյութը կարելի է բաշխել ըստ հետևյալ ենթակաղապարների.

16. (SjS)a ալլաբանեմ, առատագործեմ, կամակորեմ, ճարտարապետեմ, մանրահետեմ, նաւապետեմ, ողջախոհեմ, քաղաքավարեմ և այլն

16ա. (SjS)a բազմաբանեմ, բազմասերեմ, բնախօսեմ, բռնազրօսեմ, գլխածանրեմ, գրկախառնիմ, դիմագրաւիմ, գուգախառնեմ, ընշաթափիմ, լեզուահատիմ, լերդաբեկեմ, պաճուճաբանեմ և այլն

16բ. (SjS)ա ախտակցեմ, ախտասիրեմ, առողջամտեմ, արձանագրեմ, արմատախլեմ, կաթնաբուծեմ, հարցաքննեմ, ճակատագրեմ, շեղչակուտեմ և այլն

16գ. (SjS)ա գծագրեմ, գետնախշտիւմ, դեղնագունիւմ, դիմակցեմ, գուգագրեմ, ընչասիրեմ, լծակցիւմ, մատենագրեմ, պատուասիրեմ, պրնդասրտեմ, վրիպագրեմ և այլն

16դ. (S'jS)ա սերող հիմքի առաջին անվանական բաղադրիչով՝ անուանափոխեմ, անուանագործեմ, անուանակոչեմ, անուանակցեմ, տեսոնագրեմ, կենսածնեմ

16ե. (S'jS)ա բայական բաղադրիչով՝ ընթերցասիրեմ

16զ. (SjS')ա միայն բայական երկրորդ բաղադրիչով՝ ահաբեկեմ, ամօթահարիւմ, երեակայեմ, գահակալիւմ, ընծայատարեմ, խնամակալեմ, կարթահարեմ, յեղադարձեմ/յաղադարձեմ, քաջալերեմ

16է. (SjS')ա դիմադարձեմ, գուգադարձեմ, շրջագայիւմ, շրջակայեմ

16ը. (SjS')ա. յայ ենթակաղապարի կազմությունները որպէս սերող հիմքի երկրորդ բաղադրիչ ունեն միայն զիւր և տուր հրամայականի ձևերը՝ ենթարկված համապատասխան հնչյունափոխութեան՝ աւելադրեմ, արօրադրեմ, պատճառադրեմ, ընծայատրեմ, թելադրեմ, ժամադրեմ, կարգադրեմ, հարկատրեմ, ձեռնադրեմ, մեղադրեմ, ուխտադրեմ, հաշատակադրեմ, ուշադրեմ, պատասխանատրեմ, սահմանադրեմ, վանատրեմ, տեղադրեմ, փառատրեմ, փոխադրեմ, փոխատրեմ, քաջադրեմ, օռնադրեմ. թերեւս յայ ենթակաղապարին կարելի է 'լերագրել նաև ծնանեմ բայի ծն/ծին արմատով կազմված նորածնեմ ձևը

16թ. (SjS')ա դիմադրեմ, օրինադրեմ

16ժ. (S'jS')ա ձերբակալեմ

16ժա. (S'jS')ա անուանդրեմ

16ժբ. (SjS)ա ալեկոծեմ, բարեբախտիւմ, բարեբանեմ, բարեգործեմ, բարեխառնեմ, բարեխորհիւմ, բարեխօսեմ, բարեկամեմ, բարեհամբաւեմ, գինեհարիւմ, բարեպաշտեմ, իջեկանիւմ, ոսկեզարդեմ, գօտեմարտիւմ, ոգեխառնեմ

16ժգ. (SjS)ա բարեկրիւմ, բարեմտիւմ, մեկուսեմ, որդեգրեմ, ուղեկցիւմ

16ժդ. (SjS)ա դասադասեմ, զանազանեմ

16ժե. (SjS)ա կերակրեմ

16ժզ. (SpS)ա ափիբերանեմ, քարընդոտնեմ

16ժէ. (S'cS')ա առեանգեմ, երթեկեմ

16Ժբ. (ScS)a սեթևեթեմ

Պատճառական բայերը վկայված են հետևյալ ենթակադապարներով.

16Ժթ. (SjS)^fa խելացնորիցուցանեմ, յաւէժամացուցանեմ, ողջախո-
հացուցանեմ, որովայնազգեցուցանեմ

16ի. (SjS)^fa բազմամարդացուցանեմ, մտաբերեցուցանեմ

16իա. (SjS)^fa խելամտացուցանեմ, միակուսեցուցանեմ

16իբ. (SjS)^fa քաջալերեցուցանեմ

16իգ. (SjS)^fa բարեկամեցուցանեմ

16իդ. (SjS)^fa զանազանացուցանեմ

Վկայված են մի շարք կազմութիւններ, որտեղ որպես սերող հիմք
հանդես եկող բարդութեան բաղադրիչներից մեկը կամ երկուսը միասին
իրենց հերթին ածանցավոր կազմութիւններ են:

17. [(aS)jS]a առաւելագեղում, առաւելագործեմ, յառաջաբանեմ,
յառաջաբերեմ, յառաջադասեմ, յառաջախնամեմ, յառաջաձայնեմ

17ա. [(aS)jS]a ընդդիմաբանեմ, ընդդիմախօսեմ

17բ. [(aS)jS]a ընդերկարածգեմ, յերկարածգեմ, յառաջագրեմ, յա-
ռաջամտեմ, յառաջապատուեմ

17գ. [(aS)jS^t]a յառաջագայիմ, յառաջահատեմ

17դ. [(aS)jS^f]a յաւելադրեմ

17ե. [(aS)jS^t]a ընդդիմադարձիմ, ընդդիմակայիմ, ընդդիմահարիմ

17զ. [(aS)jS^f]a ընդդիմադրեմ

18. [(Sa)jS]a ալլակաբանեմ, երասանակալոծեմ, տեսակագործեմ,
փոխանակաբանեմ, իրաւագործեմ, բարոյախօսեմ, վայրապարաբանեմ,
բերթողաբանեմ

18ա. [(Sa)jS]a սրբազանաբանեմ, պատուիրանաւազեմ

18բ. [(Sa)jS]a ծիրանազարդեմ (ծիրանի + ա + զարդ), կենդանա-
գործեմ (կենդանի + ա + գործ), կենդանախարուկեմ, կենդանակերպեմ,
կենդանաստեղծեմ/կենդանաստեղծում, սքանչելագործեմ, կատարելաբե-
ւեմ, կատարելագործեմ

18գ. [(Sa)jS]a ծննդաբերեմ, ծննդագործեմ, սրբազնագործեմ

18դ. [(Sa)jS]a ժամանակագրեմ, ներսամտեմ, կերպարանակցիմ,
ճանապարհորդակցիմ, իմաստասիրեմ, ներքսամտեմ

18ե. [(Sa)jS]a խորհրդակցեմ, կենդանաբուծեմ, կենդանագրեմ,
կենդանատնկիմ, կրկնագրեմ, հովանագրեմ, վերնագրեմ

18զ. [(Sa)jS]a նշանագրեմ

18է. [(Sa)jS^t]a սրբազնատրեմ

18բ. [(S¹a)jS]a արարչագործեմ

18թ. [(Sa)jS¹]a կենդանածնեմ

18ժ. [(Sa)jS¹]a ներքսադրեմ

18ժա. [(Sa)jS]¹a խորհրդագգաթեցուցանեմ

19. [Sj(Sa)]a աստուածաղզեստեմ, հարսնաձգեստեմ, պայծառագզեստեմ

19ա. [Sj(Sa)]a շջափալուտակեմ

19բ. [Sj(Sa)]a փոխաբնակիմ

19գ. [(SjS)a]a բարեգործականեմ

19դ. [a(SjS)]a անմիաբանեմ

19ե. [Sj(Sa)]¹a փոխաբնակեցուցանեմ

19զ. [(SjS)a]¹a մեկուսացուցանեմ

20ա. [(aS)j(Sa)]a բնդդիմաբաժանեմ

20բ. [(Sa)j(Sa)]a վերնաճանապարհորդեմ

Անհրաժեշտ է բարդություններ ներկայացնող սերող հիմքերով վկայված են կառուցվածքներ հետևյալ ենթակաղապարներով.

21. (SS)a ակնկորեմ, աստանդեմ, գիշերօթիմ, երկփեղկեմ, թևածեմ, ձեռնօժանդակեմ, նուագերգեմ և այլն

21ա. (SS)a զրպարտեմ, հրդեհեմ, ջրգողիմ, ջրթափեմ, ստնդիեմ, վշտանգիմ

21բ. (SS)a երկգնդիմ, երկմտեմ, կարճմտիմ, ճարտարմտիմ

21գ. (SS)a ջրխմեմ, սրտմտիմ, տնօրինեմ

21դ. (SS¹)a ակնակալեմ/ակնկալեմ, երկբայիմ, մատակարարեմ, չարարարեմ

21ե. (SS¹)a ժռվակալեմ, լրտեսեմ, կենարարեմ, անանկիմ, տնտեսեմ

21զ. (SS¹)a բարերարեմ

Ինչպես արդեն նշվել է, (SS)a հիմնականապարով վկայված են զգալի թվով կրկնավոր բայեր, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, ծագել են խոր անցյալում և ուսումնասիրվող շրջանում ևս պահպանել իրենց գործունեությունը: Հանդիպում են ինչպես նույնական, այնպես էլ զանազան կարգի հնչյունական փոփոխությունների ենթարկված արմատների կրկնություններ:

21է. (SS)a ալլալեմ, աղկաղկեմ, աղխաղխեմ, արծարծեմ/արծարծանեմ, բաղբաղեմ, բոհբոհեմ, գեղգեղեմ, խարխարեմ, խողխողեմ, կափկափեմ, կերկերիմ, կղկղեմ, կողկողիմ, հայթհայթեմ, հոսհոսիմ, յեղյի-

ղեմ/յևդեղում, ողողեմ, ոստոսում, շարշարեմ, ջախջախեմ, վազվազեմ, վաղվաղեմ, փաղփաղեմ, փայփայեմ, փողփողեմ, քայքայեմ, քճքճեմ

21բ. (SS)a այս ենթակաղապարը ներկայացված է երկու տարբերակով. ա) երբ կրկնավոր բարդության բաղադրիչները, թեև երկուսն էլ միևնույն հնչյունական ձևավորումն ունեն, սակայն «մաքուր» արմատի համեմատությամբ ենթարկված են հնչյունափոխության, ինչպես՝ թրութրոն (թրո), թթթթեմ (թութ), խխլիմ (խլլ), խուսխուսեմ (խոյս), կցկցեմ (կից), ձգձգեմ (ձիգ), մոմուս (մուռ), շրջշրջեմ (շուրջ), շփշփեմ (շուփ), փրփրամ/փրփրեմ (փուր՝ փրփուր) և բ) երբ կրկնվող բաղադրիչները միմյանցից հնչյունապես որոշ չափով տարբերվում են, ընդ որում, երբեմն միայն ստուգաբանական քննությամբ է հնարավոր պարզել, թե նրանցից որն է պահպանել նախնական ձևը, ինչպես՝ բաբախեմ, բարբառեմ, բողբոջեմ, դողդոջեմ, թօթափեմ, խծբծեմ, խողխոջեմ, խոպտամ, կասկածեմ, կարկառեմ, կարկատեմ, կոշկոճեմ, հայհոյեմ, հափափեմ, հեծեծեմ, հոտոտեմ, ճղճմիմ, մարմաջեմ, մեղմեխեմ, մոթխոթեմ, մորմոքիմ, յանձանձեմ, յողղղղիմ, յորջորջեմ, շաղփաղփեմ, պաղպաջեմ, սարսուսամ, տաղտալիմ, փոփոխեմ:

21թ. (S^fS^f)a բեկբեկեմ, դարձդարձեմ

21ժ. (S[~]S[~])a բամբասեմ

21ժա. (SS)^fa աստանդեցուցանեմ, քաջողջեցուցանեմ

21ժբ. (SS)^fa ջրգողեցուցանեմ, սրարբեցուցանեմ, տնանկացուցանեմ

21ժգ. (SS)^fa կողկողեցուցանեմ

21ժդ. (SS)^fa կսկծացուցանեմ/կսկծեցուցանեմ, սարսռեցուցանեմ

(SS)a հիմնակաղապարով ևս հանդիպում են դեպքեր, որտեղ բարդության բաղադրիչներից մեկը կամ երկուսը միասին իրենց հերթին ածանցավոր կազմություններ են, այսպես՝

22. [(Sa)S]a խորհրդածեմ

22ա. [(Sa)S^f]a տեսակարարեմ

22բ. [S(Sa)]a ողբերգական, ճարտասանեմ, վիպասանեմ, վերարկուեմ

Երեք արմատով կազմություններից վկայված են հետևյալ օրինակները.

23ա. [(SS)jS]a տնտեսավարեմ

23բ. [(SS)jS]a հայթհայթամտեմ

23գ. [(SS)jS]¹ա կայծակնաճաճանչեցուցանեմ

Վկայված են սակավաթիվ կազմություններ, որտեղ որպես սերող հիմք հանդես է գալիս արդեն պատրաստի բայը, որին սկզբից կցվում է նոր արմատական ձևույթ՝ Sj(Sa), S(Sa) կաղապարներով.

24. Sj(Sa) փոխաբերեմ, փոխազործեմ, փոխակերպեմ, փոխաձևեմ, փոխաշարժեմ, փոքրահամարեմ

24ա. Sj(Sa) լուսազգենում

24բ. Sj[(SS)a] փոխայեղչեղեմ

25. S(Sa) ակնածեմ, ակնունիմ, խնամածեմ, վայրիջանեմ, փայլածեմ, փոխածեմ

25ա. S(Sa) դիտածեմ, կուսպաշտեմ, միջարկանեմ

25բ. (aS)(Sa) յառաջասեմ

26. SSa Այս ենթակաղապարի մեջ, ինչպես նշվել էր, մտցնում ենք արկ, անց, անկ, առ բայարմատներով բաղադրված այն կազմությունները, որոնց բառակազմական պատմությունը դժվար է վերականգնել, և որոնք, ըստ երևույթին, կազմված են բառակազմական մեկ քայլի ընթացքում (SS^f)a կաղապարի համաբանությունով: Այս բայերի մեջ, անշուշտ, կարող են լինել դեպքեր, երբ նախապես առկա են SS կազմությամբ բառեր՝ առաջարկ, «առաջ նետվող, առաջնորդ», գլխարկ, որոնք սակայն չեն կարող համարվել համապատասխան բալերի սերող հիմքեր, քանի որ վերջիններս բոլորովին այլ իմաստով են հանդես գալիս՝ առաջարկել «առջևը դնել», գլխարկել «գլուխը կախել՝ հակել» և այլն: Մեր ընտրանքում վկայված են հետևյալ կազմությունները. ակնարկեմ, ահարկեմ, առաջարկեմ, բեռնարկեմ, թափանցեմ, թևարկեմ, իւղարկեմ, խնամարկեմ, հիմնարկեմ, ձայնարկեմ, ձեռնարկեմ, ձիարկեմ, նաւարկեմ, ոստայնանկեմ, ոտնառեմ, պահարկեմ, սերմնարկեմ, սքողառկեմ/սքողարկեմ, վարմարկեմ, ցողարկեմ, փոխանցեմ, փոխարկեմ, քողարկեմ

26ա. SSa գլխարկեմ, ուղարկեմ/յղարկեմ/յուղարկեմ, պիտարկեմ, երկրպագեմ, ընկնձեռնեմ

26բ. S^fSa բանսարկեմ

–Անալ բայածանցով կազմությունների սերող հիմքերը գլխավորապես ածականներ և գոյականներ են, սակավ դեպքերում՝ այլ խոսքի մասեր.

27. S(a+a) ագարականամ, ախտանամ, աղբիւրանամ, ամպանամ, ալյրանամ, անձնանամ, անձրեանամ, անտառանամ, առիւծանամ, աստուածանամ (գոյ.), աղատանամ, աղքատանամ, աղօտանամ, ամբարտաւանանամ, ամբողջանամ, արդարանամ, արիանամ, դաւարանամ

(ածակ.), ալյանամ (դեր.), միտնամ (թվ.), անդրանամ, յաւէժանամ յաւիտանամ (մսկե.) և այլն:

Այս կաղապարով ևս բուն բաղական հիմքերով բնութիւնք միայն սահմանափակ թվով կազմութիւններ, որոնք, ամենայն հավանականութեամբ, նույնպէս գալիս են խոր հնութիւնից: Այդ դեպքում –անալ բաղաձանցութեան –ան– սոսկածանցի և –(ա)լ դերբայական վերջավորութեան համադրութիւնն է՝ ազագանամ, ամանամ, արմանամ, բաղկանամ, բաղձանամ, զայրանամ, զանգիտանամ, զարգանամ, զմայլանամ, մոռանամ, մուրանամ, սլանամ, ցոլանամ: Նշված բայերից մի քանիսն ունեն իրենց պարզ տարբերակները՝ առանդ –ան բաղադրիչ՝ ազագիմ, ամամ աղձամ, զանգիտիմ, զմայլիմ, մուրաս, ցոլւ:

27ա. $\underline{S(a+a)}$ սերող հիմքի շեշտափոխական հնչյունափոխութիւն տեղի ունի անվանական սկզբնահիմքերի դեպքում: Վկայված են բնութենասիրովոր շրջանի համար օրինակաւ հնչյունափոխութիւնների օրինակներ՝ ազնուանամ, ածխանամ, ամուսնանամ, անուշանամ, գիջանա.՝ եկեղեցանամ և այլն:

27բ. $\underline{S(a+a)}$ վկայված են մի քանի օրինակներ, որոնցում սկզբնահիմքի վերջին ի ձայնավորը ձուլվելով –անալ ածանցի սկզբնային ա–ին, տվել է սովորական ի + ա > և հնչյունափոխութիւնը՝ այգենամ, բաւէնամ, ընտանենամ, թշնամենամ, լկտենամ, խնամենամ, հոգենամ, յարէնամ, յղենամ:

27դ. $\underline{S'(a+a)}$ սկզբնահիմքի քերականական ձևավորումով ունենք մի քանի օրինակ անվանական հիմքերով, հիմնականում սեռական-տրական հոլովաձևով՝ աղբերանամ, առնանամ, գարնանանամ (կա և ուղղականի հնչյունափոխված հիմքով՝ գարնանամ), եղբրանամ, հոգնակի ուղղական հոլովաձևով՝ աշանամ, մարդկանամ: Հետաքրքիր է նշել քերականական ձևավորում ունեցող բաղական սկզբնահիմքերով կազմված գոյանամ. կա–յաւեամ ձևերը, որոնք երկրորդային կազմութիւններ են՝ գու, կաւ գոյականացված բաղահիմքերից:

Նախածանցավոր սերող հիմքերով վկայված են կազմութիւններ հետևյալ ենթակաղապարներով.

28. $(aS)(a+a)$ անբաւանամ, անկարանամ, անհնարանամ, անհոգանամ, անմահանամ, առաւելանամ, առողջանամ, ընդարմանամ, ընդադոտանամ, ընդդնանամ, ընդունայնանամ, յառաջանամ, յապահովանամ, յաւելանամ, յերազանամ, յերկարանամ, յերկուանամ, տգեղանամ, տկարանամ և այլն:

28ա. (aS_j)($a+a$) անգիտանամ, անժողովանամ, անմտանամ, անյուսանամ, անպիտանամ, անշնչանամ, ընդդիմանամ, տգիտանամ

28բ. (aS^f)($a+a$) անզգայանամ, առկայանամ

28գ. (aS^f)($a+a$) առանձնանամ

28դ. (ajS)($a+a$) տարակուսանամ

28ե. (ajS^f)($a+a$) ենթակայանամ, նախագոյանամ, շարագոյանամ

29. (Sa)($a+a$) վերջածանցավոր սերող հիմքերով կազմութուններ. քանանամ, աշխարհականանամ, բուականանամ, միայնանամ, արդարանամ, կերպարանամ, իրաւանամ, սակաւանամ, հովանոցանամ, վատթարանամ, կարողանամ, ձեռողանամ, երեկոյանամ, հաճոյանամ, երեկուանամ, պահպանանամ, զգոնանամ, ծանօթանամ

29ա. ($\underline{S}a$)($a+a$) բնականամ, ընչեղանամ, շքեղանամ, պիտոյանամ

29բ. (Sa)($a+a$) արժանանամ, հովանանամ, վայրենանամ, աղտեղանամ, հաւատարմանամ, ամայանամ, հարիւրապատկանամ, գեղեցկանամ, սքանչելանամ, սաստկանամ, մեկնանամ, երեւութանամ, վայելչանամ

29գ. ($\underline{S}a$)($a+a$) բազմապատկանամ, ընչաւետանամ, ծաղկաւետանամ, պիտանանամ, տեղեկանամ, կատաղենամ

29դ. [$(Sa)a$]($a+a$) իմաստնանամ

29ե. $\{[(\underline{S}a)a]a\}$ ($a+a$) մշտնջենաւորանամ

Նախածանցավերջածանցավոր սերող հիմքերով վկայած են ընդամենը վեց բայ՝ հետեւյալ ենթակադասարներով.

30. [$a(Sa)$]($a+a$) անծանօթանամ, սկամայանամ

30ա. [$a(Sa)$]($a+a$) աներեւութանամ, արտեւութանամ, մակերեւութանամ

30բ. [$a(Sa)$]($a+a$) անպիտանանամ

Բարդութունները որպէս սերող հիմքեր հանդես են գալիս հետեւյալ ենթակադասարներում.

31. (SjS)($a+a$) զաղտագողանամ, յարատեանամ, ողջախոհանամ, քաջադանամ

31ա. (SjS)($a+a$) անուշահոտանամ, բազմահոգանամ

31բ. (SjS)($a+a$) ատրաշիկանամ, շառագունանամ

31գ. ($\underline{S}jS$)($a+a$) բարեբախտանամ, բարեբաստանամ, բարեկամանամ, բարեձեւանամ, բարեպաշտանամ

31դ. ($\underline{S}jSa$)($a+a$) մեկուսանամ

31ե. (SjS^f)($a+a$) յարակայանամ

31զ. ($\underline{S}jS$)($a+a$) զանազանանամ

31է. $[(Sa)jS](a+a)$ իմաստասիրանամ

31բ. $[Sj(Sa)](a+a)$ ամենավայելչանամ

31թ. $\{a[Sj(Sa)]\}(a+a)$ շմարդահաճոյանամ

32. $(SS)(a+a)$ քաջողջանամ, օթագանամ/օթեգանամ

32ա. $(SS^f)(a+a)$ երկբայանամ

32բ. $(SS^f)(a+a)$ տնանկանու՞

32գ. $(SS)(a+a)$ ալլալանամ

32դ. $[a(SS^f)](a+a)$ յերկբայանամ

32ե. $[S(aS)](a+a)$ քաջառողջանամ

Ինչպես տեսնում ենք, բայակերտ պարզ ածանցների համեմատութեամբ անալ ածանցը զգալի սահմանափակութիւն ունի թե՛ կաղապարների բաղմագանութեան, թե՛ նրանց իրացումների տեսակետից:

Հետեյալ աղյուսակը ներկայացնում է բայական կաղապարների գործառական բեռնվածութեան պատկերը բացարձակ արժեքներով և տոկոսային հարաբերութեամբ:

Աղյուսակ Գ				
№	Կաղապարներ	Օրինակներ	Թիվը	Տոկոսը
1	2	3	4	5
1	Sa	բերեմ	323	
1ա	<u>S</u> a	զթամ	8)	
1բ	S ^a a	անուանեմ	670	
1գ	S ^f a	իջանեմ	94	
Հնդամներ			1167	37.5
2	(Sa) a	անձնաւորեմ	132	
2ա	(<u>S</u> a) a	կուտակեմ	33	
2բ	(S ^a) a	զայրագնիմ	19	
2գ	(<u>S</u> a) a	վշտագնիմ	8	
2դ	(S ^a a) a	տասանորդեմ	2	
2ե	(Sa) ^f a	փայլակեցուցանեմ	10	
2զ	(<u>S</u> a) ^f a	շեղացուցանեմ	3	

1	2	3	4	5
2 <i>է</i>	(S <i>a</i>) ^f a	զայրագնացուցանեմ	14	
2 <i>ը</i>	(S <i>a</i>) ^f a	տեղեկացուցանեմ	3	
Ընդամենը			224	7,3
3	[(S <i>a</i>)a]a	փոխանորդեմ	5	
3 <i>ա</i>	[(S <i>a</i>)a]a	հովանաւորեմ	5	
3 <i>բ</i>	[(S <i>a</i>)a]a	միջնորդեմ	3	
3 <i>գ</i>	[(S <i>a</i>)a]a	նշանացեմ	1	
3 <i>դ</i>	[(S <i>a</i>)a] ^f a	արժանաւորեցուցանեմ	1	
Ընդամենը			15	0,5
4	{[(S <i>a</i>)a]a}a	մշտնջենաւորեմ	1	
Ընդամենը			1	-
5	(aS) a	անամօթիմ	22	
5 <i>ա</i>	(aS) a	անպատուեմ	11	
5 <i>բ</i>	(aS ^f) a	անզգամիմ	2	
5 <i>գ</i>	(aS ^f) a	առանձնեմ	1	
5 <i>դ</i>	(aS) ^f a	անմաշացուցանեմ	7	
5 <i>ե</i>	(aS) ^f a	անշքացուցանեմ	1	
5 <i>զ</i>	(aS ^f) ^f a	անզգամեցուցանեմ	2	
5 <i>է</i>	[a(aS)]a	զարտողեմ	1	
Ընդամենը			47	1,5
6	(ajS)a	արտասահմանեմ	9	
6 <i>ա</i>	(ajS)a	լարակցեմ	3	
6 <i>բ</i>	(ajS ^f)a	ստորակայեմ	4	
Ընդամենը			16	0,5

1	2	3	4	5
7	[a(Sa)]a	անազդակիմ	5	
7ա	[a(Sa)]a	աներևութիմ	1	
7բ	[a(Sa)]fa	անպիտանացուցանեմ	3	
Ընդամենը			8	0,3
8	[aj(Sa)]a	նախատեսակիմ	2	
8ա	[aj(Sa)]a	նախաբնաւորեմ	3	
8բ	[aj(Sa)]a	պարապտուտկիմ	1	
8գ	[aj(Sa)]fa	նախաճանապարհորդեցուցանեմ	1	
Ընդամենը			7	0,2
9	a(Sa)	առերեմ	77	
9ա	a(Sa)	ընդմիջեմ	12	
9բ	a(Sfa)	յարարկանեմ	19	
9գ	a(Sfa)	զգտանեմ	8	
Ընդամենը			116	3,8
10	aj(Sa)	ապազոլեմ	100	
10ա	aj(Sa)	արտածաղկիմ	39	
10բ	aj(Sfa)	վերազգենում	11	
10գ	aj(Sfa)	արտածաղկեցուցանեմ	2	
Ընդամենը			152	4,9
11	aSa	առանցեմ	10	
11ա	aSa	ստորիջեմ	1	
11բ	aSaa	արտասանեմ	6	
Ընդամենը			17	0,5

1	2	3	4	5
12	ajSa	արտարանեմ	2	
12ա	ajSa	բացա՛նեմ	5	
12բ	ajSfa	բացագայիմ	8	
12գ	ajSfa	բաղադրեմ	12	
Ընդամենը			27	0,9
13	a[a(Sa)]	առտարորոշեմ	6	
13ա	aj[a(Sa)]	հակաստորոգեմ	2	
13բ	aj[aj(Sfa)]	հակատարաբառնամ	1	
Ընդամենը			9	0,5
14	a[(Sa)a]	առնշանակեմ	1	
14ա	aj[(Sa)a]	ստորաբաժանեմ	2	
Ընդամենը			3	0,1
15	aj[S(Sa)]	մակամտածեմ	1	
Ընդամենը			1	—
16	(SjS) a	առատագործեմ	191	
16ա	(SjS) a	բազմաբանեմ	83	
16բ	(SjS) a	ախտակցեմ	81	
16գ	(SjS) a	դժազրեմ	33	
16դ	(StjS) a	անուանախոսեմ	6	
16ե	(StjS) a	ընթերցասիրեմ	1	
16զ	(SjSt) a	քաջալերեմ	9	
16է	(SjSt) a	դիմադարձեմ	4	
16ը	(SjSt) a	ուխտադրեմ	23	
16թ	(SjSt) a	օրինադրեմ	2	
16ժ	(StjSt) a	ձերբակալեմ	1	
16ժա	(StjSt) a	անուանադրեմ	1	
16ժբ	(SiS) a	ոգեխառնեմ	15	

1	2	3	4	5
16ժդ	(SjS) a	բարեմտիմ	5	
16ժդ	(SjS) a	դասադասեմ	2	
16ժե	(SjS) a	կերակրեմ	1	
16ժդ	(SpS) a	ափիբերանեմ	2	
16ժէ	(StcSt) a	առևանգեմ	2	
16ժը	(ScS) a	սեթևեթեմ	2	
16ժթ	(SjS) fa	ողջախոհացուցանեմ	4	
1ծի	(SjS) fa	բազմամարդացուցանեմ	2	
16իա	(SjS) fa	խելամտացուցանեմ	2	
16իբ	(SjSt) fa	քաջալերեցուցանեմ	1	
16իդ	(SjS) fa	բարեկամեցուցանեմ	1	
16իդ	(SjS) fa	զանազանացուցանեմ	1	
Ընդամենը			475	15,4
17	[(aS)jS] a	առաւելագեղում	7	
17ա	[(aS)jS] a	ընդդիմախօսեմ	2	
17բ	[(aS)jS] a	ընդերկարածգեմ	5	
17գ	[(aS)jSt] a	յառաջագայիմ	2	
17դ	[(aS)jSt] a	յաւելադրեմ	1	
17ե	[(aS)jSt] a	ընդդիմադարձիմ	3	
17զ	[(aS)jSt] a	ընդդիմադրեմ	1	
Ընդամենը			21	0,7
18	[(Sa)jS] a	այլակաբանեմ	8	
18ա	[(Sa)jS] a	պատուիրանապահեմ	2	
18բ	[(Sa)jS] a	կատարելագործեմ	8	
18գ	[(Sa)jS] a	ծննդագործեմ	3	
18դ	[(Sa)jS] a	կերպարանակցեմ	6	
18ե	[(Sa)jS] a	վերնագրեմ	7	
18զ	[(Sa)jS] a	նշանագրեմ	1	
18է	[(Sa)jS] a	սրբազնագրեմ	1	
18ը	[(Sta)jS] a	արարչագործեմ	1	

1	2	3	4	5
18թ	[(Sa)jS ^f] a	կենդանածնեմ	1	
18ժ	[(Sa)jS ^f] a	ներքսադրեմ	1	
18ժա	[(Sa)jS] a	խորհրդազգածեցուցանեմ	1	
Ընդամենը			40	1,3
19	[Sj(Sa)] a	աստուածազգեստեմ	3	
19ա	[Sj(Sa)] a	շջափալլատակեմ	1	
19բ	[Sj(Sa)] a	փոխաբնակիմ	1	
19գ	[(SjS)a] a	բարեգործականեմ	1	
19դ	[a(SjS)a] a	անմիաբանեմ	1	
19ե	[Sj(Sa)] ^f a	փոխաբնակեցուցանեմ	1	
19զ	[SjS]a ^f a	մեկուսացուցանեմ	1	
Ընդամենը			9	0,3
20ա	[(aS)j(Sa)] a	ընդդիմաբաժանեմ	1	
20բ	[(Sa)j(Sa)] a	վերնաճանապարհորդեմ	1	
Ընդամենը			2	—
21	(SS) a	քարկոծեմ	24	
21ա	(SS) a	զրպարտեմ	6	
21բ	(SS) a	երկմտեմ	4	
21գ	(SS) a	տնօրինեմ	3	
21դ	(SS ^f) a	երկբայիմ	4	
21ե	(SS ^f) a	ծուծկալեմ	5	
21զ	(SS ^f) a	բարեբարեմ	1	
21է	(SS) a	վազվազեմ	27	
21ը	(SS) a	շրջշրջեմ	50	
21թ	(SfSf) a	դարձդարձեմ	2	
21ժ	(SfSf) a	բամբասեմ	1	
21ժա	(SS) ^f a	աստանդեցուցանեմ	2	

1	2	3	4	5
21ՃԲ	(SS) ^f a	շրգոդեցուցանեմ	3	
21.Ֆգ	(SS) ^f a	կողկողեցուցանեմ	1	
21Ճդ	(SS) ^f a	սարսռեցուցանեմ	2	
Ընդամենը			135	4,4
22	[(Sa)S] a	խորհրդածեմ	1	
22ա	[(Sa)S ^f] a	տեսակարարեմ	1	
22բ	[S(Sa)] a	վերարկուեմ	4	
Ընդամենը			6	0,2
23ա	[(SS) ₁ (S)] a	տնտեսավարեմ	1	
23բ	[(SS) ₁ (S)] a	հայթհայթամտեմ	1	
23գ	[(SS) jS] ^f a	կայծակնաճաճանշեցուցանեմ	1	
Ընդամենը			3	0,1
24	Sj(Sa)	փոխաբերեմ	6	
24ա	Sj(Sa)	լուսաղգենեմ	1	
24բ	Sj[(SS) a]	փոխայեղչեղեմ	1	
Ընդամենը			8	0,3
25	S(Sa)	ակնա՛նեմ	6	
25ա	S(Sa)	միշարկանեմ	3	
Ընդամենը			9	0,3
26	SSa	քողարկեմ	23	
26ա	SSa	գլխարկեմ	5	
26բ	S ^f Sa	բանասարկեմ	1	
Ընդամենը			29	1,0

1	2	3	4	5
II				
27	S(a+a)	աղբիւրանամ	293	
27ա	S(a+a)	ածխանամ	108	
27բ	S(a+a)	բարձնամ	9	
27գ	Sf(a+a)	առնանամ	7	
Ընդամենը			417	13,5
28	(aS)(a+a)	անկարանամ	25	
28ա	(aS)(a+a)	տգիտանամ	8	
28բ	(aSf)(a+a)	անզգայանամ	2	
28գ	(aSf)(a+a)	առանձնանամ	1	
28դ	(ajS)(a+a)	տարակուսանամ	1	
28ե	(ajSf)(a+a)	հնթակայանամ	3	
Ընդամենը			40	1,3
29	(Sa)(a+a)	կարողանամ	18	
29ա	(Sa)(a+a)	շքեղանամ	4	
29բ	(Sa)(a+a)	գեղեցկանամ	13	
29գ	(Sa)(a+a)	բազմապատկանամ	6	
29դ	[(Sa)a](a+a)	խմածանամ	1	
29ե	{[(Sa)a]a}(a+a)	մշտնջենաւորանամ	1	
Ընդամենը			43	1,4
30	[a(Sa)](a+a)	անծանօթանամ	2	
30ա	[a(Sa)](a+a)	անէրեւթանամ	3	
30բ	[a(Sa)](a+a)	անսխտանանամ	1	
Ընդամենը			6	0,2

1	2	3	4	5
31	(SjS) (a+a)	ողջախոհանամ	4	
31ա	(SjS) (a+a)	անուշահոտանամ	2	
31բ	(SjS) (a+a)	շառագուհանամ	5	
31գ	(SjS) (a+a)	բարեձևանամ	2	
31դ	(SjSa) (a+a)	մեկուսանամ	1	
31ե	(SjSf) (a+a)	յարակայանամ	1	
31զ	(SjS) (a+a)	զանազանանամ	1	
31է	[(Sa)jS] (a+a)	իմաստասիրանամ	1	
31ը	[Sj(Sa)] (a+a)	ամենավայելչանամ	1	
31թ	{a[Sj(Sa)]} (a+a)	լմարդահաշոյանամ	1	
Ընդամենը			19	0,6
32	(SS) (a+a)	քաջողջանամ	2	
32ա	(SSf) (a+a)	երկբայանամ	1	
32բ	(SSf) (a+a)	տեսնկանամ	1	
32գ	(SS) (a+a)	ալլալլանամ	1	
32դ	[a(SSf)] (a+a)	յերկբայանամ	1	
32ե	[S(aS)] (a+a)	քաջառողջանամ	1	
Ընդամենը			7	0,2
Ընդհանուր թիվը			3078	100

ԱՄԱՆՅՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ածանցման կաղապարների քննության ժամանակ որոշ չափով խոսվեց ածանցների, հատկապես նախաածանցների առաջացման և իմաստացին խմբավորումների մասին:

Այստեղ բնդհանուր գծերով կանդրադառնանք ածանցների գործառական կարևորագույն հատկանիշներին:

Գործառական հատկանիշների մեջ քննարկվում են ածանցների գործառական բեռնվածությունը, նրանց գործունեությունն ու արդյունավետությունը, գործառության ոլորտը (զուտ բառակազմական և ձևակազմա-

կան-բառակազմական ածանցներ) և փոխակերպական արժեքը՝ որպես ճեռուանք որոշակի խոսքի մասեր կերտելու ունակություն:

1. Ածանցման կաղապարների նկարագրությունից արդեն իսկ պարզ դարձավ, որ ածանցների գործառական բեռնվածությունը խիստ անհամաչափ է, ինչպես նախածանցների և վերջածանցների միջև ընդհանրապես, այնպես էլ առանձին ածանցների միջև: Բացի այդ, ածանցներն անհավասարաչափ են հանդես գալիս տարբեր կառուցվածքի կաղապարներում, այնպես որ այս դեպքում պարզագույն կաղապարները (aS, ajS, Sa) ճշտությամբ չեն արտացոլում ածանցների գործառական բեռնվածության պատկերը (որ տեղի ունի բարդության բաղադրիչների խոսքի մասային պատկանելության դեպքում): Հատկապես, հունաբան դպրոցի ստեղծած նախածանցների մի մասը պարզագույն aS, ajS կաղապարներում վկայված է ընդամենը մեկ-երկու օրինակով, իսկ բայականությունն մեջ գտնում ենք զգալի թվով օրինակներ: Այսպես, բաց նախածանցով կազմվում է 23 բայ և ընդամենը 4 այլ խոսքի մաս, վերով համապատասխանաբար՝ 36 և 2, շարով՝ 16 և 3, ընդով՝ 34 և 14, առով՝ 35 և 13, գով՝ 14 և 1 և այլն: Կան նաև որոշ ածանցներ, որոնք հանդես են գալիս միայն այլ ածանցների զուգորդությամբ, բայերի մեջ, կամ էլ միայն բարդ հիմքերի հետ (օր. ալամայ, անբաղայ, անբաղբաղայ, անուղղայ, մշտնջեան, վաղնջուց, անջրդի, անջրդին, անդրաբայեմ, բնկերշակեմ, հանգստարարիթայ և այլն): Այդ պատճառով ածանցների գործառական բեռնվածության պատկերը անհրաժեշտ է որոշել՝ հաշվի առնելով այն բոլոր կաղապարներն ու ենթակաղապարները, որոնցում դրանք հանդես են գալիս:

Այստեղ պետք է նկատի ունենալ հետևյալը: Յուրաքանչյուր ածանց հաշվվում է միայն մեկ անգամ, այսինքն այն կաղապարում, որտեղ նրա կցումը տեղի բնի բառակազմական միակ կամ վերջին քայլի ժամանակ. այդ նշանակում է.

1) ածանցների գործառական բեռնվածությունը որոշելիս նկատի են առնվում հիմնականում ածանցական կաղապարները, քանի որ բառաբարդան կաղապարներում ածանցները հանդես են գալիս երկրորդային հիմքերի կազմում, որոնք որպես անկախ բառեր արդեն հաշվի են առնված ածանցավոր կաղապարների մեջ. այսպես, անօրինախորհուրդ բարդության մեջ հանդիպող ան- և -ուրդ ածանցներն արդեն կան անօրին և խորհուրդ առանձին ածանցավոր կազմությունների մեջ, և դրանք նորից երկրորդ անգամ չենք հաշվում:

2) Մեկից ավելի ածանցներ ունեցող կաղապարների մեջ հաշվում ենք միայն եզրային, այսինքն՝ բառակազմական վերջին քայլում կցված ածանցը (լինի այն նախածանց թե վերջածանց), քանի որ նրան նախորդած մասը որպես առանձին բառ արդեն հաշվի է առնված ավելի պարզ կաղապարների մեջ. օր.՝ a(aS) և (aS)a կաղապարներին պատկանող գերանձանօթ և անոդորմաբառ բառերի մեջ ան- ածանցը նորից չենք հաշվում, քանի որ այն արդեն հանդիպել է առանձին վերցրած անձանօթ և անոդորմ բառերի մեջ:

3) Բայակազմության մեջ համապատասխանաբար հաշվի են առնվում միայն նախածանցները, ընդ որում միայն այն կաղապարներում, որտեղ դրանք կցվում են արդեն պատրաստի բայերին, այսպես, անամօթիմ բայի մեջ ան- ածանցը չի հաշվվում, քանի որ կա արդեն անամօր բառում, մինչդեռ ներգործեմ բայը կազմված է գործեմ պատրաստի բային ներ- ածանցն ավելացնելու միջոցով, հետևաբար այդ բայը մտնում է ներ- ածանցի գործառական բեռնվածության ոլորտի մեջ: Այսպիսով, բայակազմության մեջ հաշվի են առնվում միայն նախածանցման 9—15 կաղապարները: Ինչ վերաբերում է վերջածանցավոր կազմություններին, ապա դրանք հաշվի չեն առնվում, քանի որ, ինչպես նշվեց, բայական վերջավորությունը կցվել է արդեն գոյություն ունեցող բաղադրյալ հիմքին (օր.՝ արժանատւո՜ւր-արժանատւո՜ւրեմ):

4) Խառը տիպի կաղապարների մեջ, որտեղ տեղի ունի վերջածանցի և նախածանցի միաժամանակյա կցում բառակազմական մի քայլի ընթացքում, երկու ածանցն էլ հաշվի են առնվում:

5) Ոչ եզրային ածանցները հաշվվում են հետևյալ դեպքերում.

ա) Երբ երկրորդային ածանցավոր սերող հիմքը ինչ-ինչ պատճառներով առանձին չի հանդիպում (հին, քարացած կազմություն է, բառարաններում արձանագրված չէ, կամ հայտնի է միայն ուշ վկայություններով և այլն), ինչպես՝ առանձին չեն հանդիպում անմմանոյթ, անտեբունչ, անհեշտակի, անընդհար, անսխուրան, մակեղուտ, շխաղոյֆ, շմարբուն, չգիտու, չկիցու, մսնկանացու բառերի *նմանոյթ, *տեբունչ, *հեշտակի, *ընդհար, *սխուրան, *եղուտ, *խաղոյֆ, *մարբուն, *գիտու, *կեցու, *մահկան սերող հիմքերը. հետևաբար վերջիններիս միջ հանդիպող -ոյթ, -ունչ, -ակի, ընդ-, -ան, -ուտ, -ոյֆ, -ուն, -ու, -կան ածանցները պետք է հաշվի առնվեն (հմմտ. նաև էջ 333-ի օրինակները՝ մշտնջեան, անարդիլ, անջրդի և այլն):

բ) Երբ բայական վերջավորությանը նախորդող վերջածանցավոր սերող հիմքը առանձին հանդես չի գալիս, այստեղ կարող են լինել ինչպես

334

եզակի, այնպես էլ այլ բառերում հանդիպող ածանցներ: Ինչպես ընկեր-
չակիս, ալգորեմ, արուեստակեմ, յօշատեմ, աստուածաբեմ, եղջերցեմ
բայերի ընկերչակ-, ալգոր-, արուեստակ-, յօշատ-, աստուածաբ-, եղ-
ջերցի սերող հիմքերը գոյություն չունեն կամ մեր ընտրանքում վկայված
չեն. սրանց մեջ հանդիպող -շակ, -որ, -ակ, -ստ, -աբ, -ցի (>ց) ածանց-
ները պետք է առանձնացվեն և հաշվի առնվեն:

գ) Առանձնահատուկ դեպք են բայական կերպածանցները, որոնք
հանդիպում են նաև մի շարք բայանունների (խեթկումն, բեկտումն, ձրգ-
տումն, փողոտումն, խածատումն) և բայերից սերված մի շարք բաղադրու-
թյունների մեջ (պատառոտուն, ֆակտիչ և այլն): Սրանք հաշվի են առ-
նվում միայն բայերի կազմում և այն բայանուններում, որոնց սկզբնա-
հիմք բայը վկայված չէ (օր. պատառատուն՝ չունենք պատառատեմ):

Նշված սկզբունքներով կատարված հաշվումները պարզել են ածանց-
ների գործառական բեռնվածության հետևյալ պատկերը (տե՛ս աղյուսակ
10, 11)՝

Այսպիսով, ուսումնասիրվող շրջանի բառակազմական համակար-
գում գործառական բեռնվածության (բառակազմական արդյունավետու-
թյան) տեսակետից բացարձակ գերակշռություն ունեն ան- ժխտական
նախածանցը և -ութիւն վերջածանցը: Գրաբարի 43 նախածանցներից 5-ը
և 220 վերջածանցներից 51-ը ելլակի են, այսինքն ունեն միայն մեկ վկա-
յություն, 6 նախածանց և 21 վերջածանց վկայված են ընդամենը երկուա-
կան և 20 վերջածանց՝ երեքական օրինակով:

2. Հարաբերակցությունը ածանցների գործառական բեռնվածության
(գործածման հաճախականության), նրանց գործառական ակտիվության
(գործունեության) ու արդյունավետության միջև հետևյալն է: Գործառա-
կան սե՛ր բեռնվածություն ունեցող ածանցները, բնականաբար, նաև ար-
դյունավետ են, գործածման նույն հաճախականությունն ունեցող մի շարք
ածանցներ միշտ չէ, որ հավասարաբեռ են նաև գործունեության տեսա-
կետից: Իկյ հատկապես վերաբերում է եզակի և սակավ գործածության
ածանցներին: Նրանց մեծ մասն, անշուշտ, ժառանգվել է լեզվի զարգաց-
ման նախորդ շրջաններից, կորցրել է իր բառակազմական դերը, և ինչ-
պես արդեն նշվել է, ճանաչվում և տրոհվում է բառակազմական համա-
կարգային գույքողական կապերի հիման վրա. այդպիսիք են ինչպես փո-
խառյալ ա-, արբ-, անտի-, դծ-, -ակար (ակեար/ակեր), -ալանդ, -անդ,
-իտ, -րթայ, -իշ, -քար, -ճան ածանցները, որոնք կամ փոխառվել են
իրենց սերող հիմքերի հետ միասին, պատրաստի կառույցների մեջ
(բաշխի, վաթքար), կամ բառապատճենման և ա՛հեստա՛տան բառա-

№	Նախաձայններ	Սկզբնական նիւթի քանակը	Բառերի քանակը	Տոկոսը
1	ան ¹ -	1	1016	49,5
2	համ-	1	110	5,2
3	նախ-	1	107	5,1
4	առ-, չ-	2	69	2 × 3,3
5	վեր-	1	61	2,9
6	ընդ-	1	52	2,4
7	գեր-	1	51	2,4
8	արտ-	1	48	2,3
9	տար-	1	44	2,1
10	մակ-	1	41	1,9
11	ներ-	1	40	1,9
12	յ-	1	37	1,7
13	բաց-	1	36	1,7
14	յար-, պար-	2	26	2 × 1,2
15	հակ-	1	24	1,1
16	ստոր-	1	23	1,1
17	շար-, տրամ-	2	22	2 × 1,0
18	ապ ² -	1	19	0,9
19	ց-	1	18	0,8
20	բաղ-	1	17	0,8
21	զ-	1	16	0,7
22	ենթ-	1	14	0,7
23	հոմ-, տ-	2	12	2 × 0,6
24	ըստ-	1	10	0,5
25	ապ ¹ -	1	9	0,4
26	դժ-	1	7	0,3
27	շաղ-	1	5	0,2
28	դեր-	1	4	0,2
29	ան ² -, անդր-, անտի-, թեր-, փաղ-, փար-	6	2	6 × 0,1
30	ա-, արք-, բար-, ի-, քոր-	5	1	5 × 0,05
	Ընդամենը	43	2114	100

№	Վերջածանցներ	Ածանց- ների քանակը	Բառերի քանակը	Տրիոսը
1	2	3	4	5
1	-աւթիւն	1	3159	22,0
2	-լ (-ալ -ել -ուլ)	1	2565	17,8
3	-ական	1	986	6,8
4	-ազոյն	1	622	4,3
5	-ումն	1	595	4,1
6	-անալ	1	532	3,7
7	-աբար	1	518	3,6
8	-իչ	1	339	2,3
9	-աւոր	1	321	2,2
10	-ապէս	1	305	2,1
11	-անք ¹	1	259	1,8
12	-եալ	1	239	1,6
13	-եայ	1	183	1,2
14	-եան ¹	1	178	1,2
15	-ող ¹	1	177	1,2
16	-ք	1	163	1,1
17	-ի ¹	1	158	1,1
18	-ի ³	1	151	1,0
19	-աղ ² , -իղ ²	2	2 × 137	0,9
20	-ու ¹	1	110	0,7
21	-արան	1	86	0,6
22	-աղ ¹	1	84	0,5
23	-այիւն	1	81	0,5
24	-ուած	1	78	0,5
25	-ուն	1	74	0,5
26	-անոց, -իղ ¹	2	2 × 66	0,4
27	-ած	1	65	0,4
28	-ացի/եցի ²	1	57	0,3
29	-ս	1	53	0,3
30	-օրէն	1	52	0,3
31	-ին	1	50	0,3

1	2	3	4	5
32	-հղէն, -հըհան -հըրն, -որդ, -ուտ	4	4×29	0,3
33	-ան ¹ , -իւն	2	2×48	0,3
34	-ստ ¹	1	45	0,3
35	-ակի	1	41	0,2
36	-հակ, -ն	2	2×37	0,2
37	-ոց ¹	1	35	0,2
38	-երորդ -բորդ	1	32	0,2
39	-իք ²	1	31	0,2
40	-աղին, -իք ²	2	2×30	0,2
41	-աւէտ	1	29	0,2
42	-ուստ ²	1	27	0,1
43	-աստան, եղ	2	2×26	0,1
44	-ապան	1	24	0,1
45	-աւ, -ուկ ³	2	2×23	0,1
46	-ոյ	1	22	0,1
47	-արէն, -երէն, -ի ²	2	2×21	0,1
48	-ատ ² , -ոց ²	2	2×20	0,1
49	-ենի ¹	2	2×20	0,1
50	-ացի, -եցի ¹ , -ուհի	2	2×18	0,1
51	-ածոյ, -կոտ	2	2×17	0,1
52	-անի ¹ , -եան ² , -ոյք	3	3×16	0,1
53	-այն, -անակ	2	2×15	0,1
54	-այք, -ոյն, -ու ²	3	3×14	—
55	-իւ, -ոյթ, -ով, -ուկ ¹	4	4×13	—
56	-ացու, -ունակ, -ունք ² , -ուստ ¹	4	4×12	—
57	-ար, -ուհի	2	2×11	—
58	-այ, -անի ² , -ենի ³ , -էն, -իճ, -ոտի, -ունք ¹	8	8×10	—
59	-ապատիկ, -երեակ, -իցս, -ովին, -ուածոյ, -ուկ ² , -ուց ¹	7	7×9	—
60	-էք, -կան, -ուչ, -ստ, -օն	5	5×8	—
61	-ք, -ստ ³ , ուրդ, -(ա)սուն	4	4×7	—
62	-ազան, -աց, -հաւ, -եկին, -կէն, -կին	6	6×6	—

	2	3	4	5
63	-աղար, -ակար, -անուտ, -ատ ³ , -որայ/-որեայ, -ուբ, -տ-	7	7×5	—
64	-ածէտ, -այնի, -ուոր, -եւ, -նեար, -ոյց, -ոք, -ուեղ, -ուց ²	9	9×4	—
65	-ակեար/-ակեր, -անօր, -պան, -ապանակ, -պատիկ, -արիմ/-երիմ, -ցի, -աւանդ, -աւանդակ, -աք, -եար, -եղի, -եմն, -իյ, -նի, -ոյկ, -որ, -ունջ, -ուցք, -օնք	20	20×3	—
66	-ան ² , -անակի, -անց, -առօտ, -բար, -բի, -գին, -գոյն, -եայք, -եկան, -եմ, -է, -իտ, -իւր, -կ-, -կու, -շի, -ող ² , -ոււ, -շեայ, -բի	21	21×2	—
67	-ազ, -անդ, -անդակ, -անդի, -անք ² , -աշ, -աստ, -աստուհ, -ատ ¹ , -ատակ, -դոն, -դի, -գին, -եամն, -եայն, -եանց, -եաշ/էշ, -եր, -եկի, -երիւր, -եցիկ, -եւիւ, -զան, -էճ, -թար, -իթայ, -իմ, -իշ, -ից, -իւզ, -իւր, -լ-, -կեար/-կեր, -կի, -ճակ, -ճան, -շակ, -ոգ, -ուակ, -ուի, -ունի ² , -ունջ, -չ-, -չոտ, -չուտ, -սանն, -տակ, -տի, -օթ	51	51×1	—
Ընդամենը		220	14340	100

ստեղծման արդյունք են (հանգստաբարիքայ), այնպես էլ բնիկ կամ անհայտ ծագման մի շարք ածանցներ, ինչպես՝ ան²-, -արիմ/-երիմ, -եֆ, -եմն, -իլ, -ոյկ, -ու, -ունջ, -կու, -եցիկ, -շի, -շեայ, -ող², -բի, -դի, -քին, -եամն, -եաշ/-էշ, -էն, -չոտ, օր և այլն: Սրանց մեջ կան իմաստային ներփակ խմբերում սահմանափակված և լեզվի զարգացման տրվյալ պահին արդեն անարդյունավետ դարձած ածանցներ, ինչպես դժ-, ապ-, տ- ժխտական նախածանցները, կամ բույսերի և միջատների անուններ կերտող -ին ածանցը՝ դառնիճ, կուրկուտիճ, լուիճ, ուտիճ, -(ա)-սուն թվականակերտ ածանցը, որ նախկին արմատական ձևույթի ածանցացման հետևանք է և կազմում է տասնյակների փակ համակարգի անվանումները և այլն: Ուսումնասիրվող շրջանում այս կարգի ածանցներն արդեն զրկվել են բառակազմական գործունեությունից, այսինքն՝ դրանցով նոր բառեր այլևս չեն կազմվում:

Դրան հակառակ, որոշ թվով ածանցներ, թեև ունեն գործառական փոքր բեռնվածություն, այլ խոսքով՝ արդյունավետ չեն⁸⁴, սակայն նշված ժամանակաշրջանի համար միանգամայն գործուն են և կենդանի, այսինքն՝ նրանցով ըստ անհրաժեշտության կարող էին նոր բառեր ստեղծվել, թեև մեզ հասած վկայությունները սահմանափակ թիվ են։ Այդ ածանցները տվյալ ժամանակաշրջանում գործող բառակազմական համակարգի գործուն միավորներ են, նրանց մի մասը նույնիսկ ստեղծվել է Վ դ. երկրորդ քառորդում իր գործունեությունը սկսած հունարան դպրոցի ներկայացուցիչների կողմից, հետևաբար այդ իսկ ժամանակաշրջանի լեզվաստեղծական պրոցեսի արդյունք է։

Այդ ածանցների թվին են պատկանում՝ 1) առաջին հերթին, ինչպես նշվեց, հունարան դպրոցի ստեղծած մի շարք նախածանցներ՝ անդր-, ապ-, բար-, դե-, թե-, հոմ-, շաղ-, փաղ-, փառ-, որոնք սկզբնապես հանդես էին գալիս միայն պատճենված բառերի կազմում, սակայն մի քանիսը հետագայում զգալի արդյունավետություն են ձեռք բերում. 2) հավաքական հոգնակերտ մասնիկները, որոնք ուսումնասիրվող շրջանում խիստ սահմանափակ դեր և ավելի շատ բառակազմական, քան քերականական արժեք ունեն, բայց լեզվի զարգացման հաջորդ շրջաններում մեծ արդյունավետություն և զուտ քերականական արժեք են ձեռք բերում բարբառներում, ինչպես նաև միջին և նոր գրական լեզուներում՝ փոխարինելով հին հայերենի -ֆ հոգնակերտին. 3) բայական կերպածանցները, որոնց արդյունավետությունը նույնպես բավական սահմանափակ էր նշված շրջանում. սրանք աշխուժանում են հետագա շրջանի բարբառներում և զգալի արդյունավետություն ունեն նաև արդի գրական լեզվում. 4) մի շարք առանձին ածանցներ, որոնք դժվար է որևէ խմբավորման ենթարկել, բայց որոնցով կազմված բառերի մի մասը ստեղծվել է հենց ուսումնասիրվող շրջանում, որ դրանց գործունեության ապացույցն է, օր.՝ բար- այսբար, որբար, գոն-որգոն, զան-որզան, ինք-ֆրիստոսինք, օն-զեղօն, գործօն և այլն. 5) մի շարք ածանցների անհոդակապ տարբերակները, որոնք թեև իմաստային ու գործառական տեսակետից որոշ չափով հեռացել են հոդակապավոր տարբերակներից, բայց վերջիններիս հետ ծագումնաբանական կապի շնորհիվ ընկալվում են որպես տվյալ ժամանակաշրջանում գործուն բառակազմական միավորներ։ Այդպիսիք են՝ -բար, -գոն, -զոն, -զան, -կան, -պան, -պատիկ, -ցի, -ուռ ածանցները, որոնք իրենց հոդակապավոր տարբերակների համեմատությամբ խիստ սահմանափակ գործառական բեռնվածություն ունեն։

Ըստ այդմ հին գրական հայերենի ածանցները որոշ պայմանակա-
նությամբ կարելի է բաժանել երեք խմբերի.

1) գործուն և արդյունավետ. նախածանցներ՝ ան¹-, ապ²-, շ-, առ-,
առա-, բաց-, բաղ-, գեր-, ենթ-, բնդ-, հակ-, համ-, մակ-, յ-, յար-,
նախ-, ներ-, շար-, սյար-, ստար-, վեր-, տար-, տրամ-, ց-. վերջածանց-
ներ՝ -աբար, -ազին, -ագոյն, -ած, -ուած, -ալ/ել, -ակ¹, -ակ², -ական,
-ակի, -ային, -ան¹, -անալ, -անի¹, -անոց, -անե², -ապան, -ապէս, -աւ-
տան, -ատ², -արան, -արէն/երէն, -ացի/եցի², -աւ, -աււտ, -աւոր, -եալ,
-եակ, -եայ, -եան¹, -եղ, -եղէն, -ենի¹, -երորդ/բորդ, -եֆեան/եֆին, -ի¹,
-ի², -ի³, -ին, -իչ, -ինն, -իք¹, -կոտ, -ն, -ող¹, -ոյ, -ոյք, -ոտ¹, -որդ, -ոց¹,
-ոց², -ու¹, -ուրին, -ուկ³, -ումն, -ուն, -ուստ², -ուտ, -ք, -օրէն.

2) գործուն, բայց ոչ արդյունավետ. նախածանցներ՝ անդր-, բար-,
ենթ-, հոմ-, դեր-, թեր-, փաղ-, փար-, շաղ-. վերջածանցներ՝ -բար
(-աբար-ի տարբերակը), -ազար-գին, -գոյն/-գոն (-ագոյն-ի տարբե-
րակները), -ազան, -զան, -ածոյ, ուածոյ, -կան, -այն, -այնք, -այք¹,
-անե², -անակ, -անակի, -անի², -անուտ, -անց, -անե¹, -պան (-ապան),
-ապանակ, -ապատիկ, -պատիկ, -ատ³, -ացի/-եցի¹, -ցի, -ացու, -ուոր,
-եան², -եար -եր, -եաւ, -եկին, -ենե², -երեակ, -իցս, -իւ, -կ-, -լ-, -կէն,
-կին, -նեար, -նի, -ող², -ոյք, -ոյն, -ով, -ովին, -ոտ²-, -ոտի, -որայ/ո-
րեայ, -ու², -ուի- ուկ¹, -ուկ²- ումի, -ունակ, -ունի, -ունե¹, -ունե², -ուստ¹,
-ուք, -ս, -տ, -տի, -օն.

3) ոչ գործուն և ոչ արդյունավետ. նախածանցներ՝ ա-, աե²-, անտի-,
ապ²-, արք-, դժ-, գ-, ի-, տ-, քո-, վերջածանցներ՝ -ազ, -ակար, -ակեր/
ակեար, -կեար, -այ, -անդ(ի), -անդակ, -անք, -անօր, -աշ, -առօտ,
-աստ, -աստուն, -ատ¹, -ատակ, -ար, -արիւ/երիւ, -աց, -աւանդ, -աւան-
դակ, -աք, -ք, -քի, -դի, -դին, -եամն, -եայն, -եայք, -եանց, -եաշ/էշ,
-եկան, -եկի, -եղի, -եմ, եմն, -երիւ, -եցիկ, -եւ, -եւին, -է, -էն, -էն,
-էք, -թար, -իթայ, -իլ, -ին, -իւ, -իշ, -իտ, -իր, -ից, -իւղ, -իւր, -կի, -կու,
-նակ, -նան, -շի, -շակ, -ոգ, -ոյկ, -ոյց, -որ, -ոք, -ուակ, -ուլ, -ունդ,
-ունչ, -ունջ, -ուշ, -ուրդ, -ուց, -ուցի, -շ-, -շեայ, -շոտ, -շուտ, -սանն,
-(ա)սուն, -ստ, -տակ, -րի, -օք, օնք:

Նշենք, որ այս վերջին խմբում կան ածանցներ, որոնք զգալի թվով
իրացւմներ ունեն (ինչպես տ- ժխտականը, գ- նախդիր-նախածանցը
կամ -(ա)սուն թվականները և այլն), և սրանց հավասար գործառական
բեռնվածություն ունեցող մի շարք ածանցներ համարվել են գործուն և
նույնիսկ որոշ չափով արդյունավետ, բայց քանի որ սրանցով նշված շրջ-

ջանում այլևս նոր բառեր չէին կազմվում, սրանք մտցվում են ոչ գործուն ածանցների խմբի մեջ:

3. Գործառույթյան ոլորտի տեսակետից ածանցները բաժանվում են զուտ լատակազմական և բառակազմական-ձևակազմական, այլ խոսքով՝ մենագործառույթ կամ մենամակարդակ (միայն բառակազմական մակարդակում հանդես եկող) և երկգործառույթ կամ երկմակարդակ (միաժամանակ բառակազմական և ձևաբանական մակարդակներում հանդես եկող) ածանցների: Ածանցների ճնշող մեծամասնությունը զուտ բառակազմական արժեք ունի: Ինչ վերաբերում է բառակազմական-ձևակազմականներին, ապա նրանց մեջ կարելի է առանձնացնել մի քանի խմբեր:

1) Առաջին հերթին դրանք բայակազմական -ալ /-իլ/-ուլ և -ահալ ածանցներն են, առանց որոնց չի կարող ձևավորվել բայական բառույթը, տվյալ դեպքում՝ անորոշ դերբայը: Բայակազմական այս ածանցների առանձնահատկությունն այն է, որ բայերի ձևաբանական փոփոխությունների ժամանակ (խոնարհման հարացույցում) դրանք զուրա են ընկնում, փոխարինվելով բայական վերջավորություններով կամ զրո ձևույթով, բայց պահպանվում են անորոշ դերբայի հոլովման հարացույցում, որը վկայում է անորոշ դերբայի անվանողական արժեքի մասին (որպես գործողության անուն, անվանում):

2) Դերբայակերտ -եալ (անցյալ դերբայ), -ի (ապառնի դերբայ), -ող (ենթակայական կամ ներկա դերբայ), ինչպես նաև -իչ ածանցը, որը նախկինում ենթակայական դերբայի արժեք ունեցող բայաձևեր է կերտել, սակայն ուսումնասիրվող շրջանում այդ ձևերն արդեն գործածվում են ածականի և մասամբ էլ գոյականի իմաստով: Ի դեպ, սա հատուկ է նաև բուն դերբայներին, որոնցից շատերը ածականացման և գոյականացման ճանապարհին են կամ արդեն լիովին անցել են այդ խոսքի մասերի շարքը (առաքեալ, երանելի, ծնող և այլն): Նշված դերբայակերտ ածանցների երկմակարդակ կամ երկգործառույթ բնույթը դրսևորվում է ոչ միայն նրանով, որ նրանք բառաբերականական հատուկ դասի միավորներ են կերտում, այլև նրանով, որ այդ միավորների բառակազմական սերման կանոնները ձևաբանական պատճառաբանվածություն ունեն, այսինքն, այս ածանցները կարող են կցվել միայն որոշակի ձևաբանական ձևավորում ունեցող հիմքերին: Այսպես, անցյալ դերբայի -եալ ածանցը դրվում է գլխավորապես կատարյալի (արմատական կամ ցոյական) հիմքի վրա, ե և ի խոնարհումների պարզ բայերի դեպքում՝ և՛ կատարյալի, և՛ ներկայի հիմքի վրա, կատարյալի հիմքում ի թույլ բաղադրիչ ունեցող բայերի դեպքում կցվում է նրանց պատճառականի կատարյալի հիմքին,

—ող ածանցով ենթակայական դերբայ կազմվում է միայն ներդործական և չեղ ք (այն էլ ոչ բոլոր) սեռի բայերից և այլն: Պայմանականորեն այս խմբին կարելի է դասել նաև բայանուններ կերտող —ումն ածանցը, որը նույնպես իր մեծ կանոնականությունամբ և սերող հիմքի ձևավորման ձևաբանական պայմանավորվածությամբ (ներկայի հիմք-կատարյալի հիմք փոփոխակումներով) մոտենում է քերականական ձևույթներին:

3) Պատճառականի —ոյց ածանցը, որը թեև խիստ սահմանափակ կիրառություն ունի (մեր ընտրանքում միայն հանգոյց, ուտոյց, սառոյց, ցասոյց բառերում), սակայն կարող է դիտվել որպես բայահիմքերից գոյականներ կազմող ածանց, եթե, անշուշտ, ամբողջ բառույթը չմեկնաբանվի որպես պատճառականի կատարյալի ձևի խոսքիմասային փոխանցում գոյականների շարքը կամ հետագարձ բառակազմության արդյունք:

4) Թվականակերտ —իբ, —երեակ, —երիբ, —երորդ/—րորդ, —եֆեսն/—եֆին, ինչպես նաև —(ա)սուն ածանցները, որոնք կազմում են թվական անվանները: Իմաստային տարատեսակությունները, և որոնց զուգորդելիությունը հիմքի հետ դարձյալ քերականական-իմաստային պայմանավորվածություն ունի՝ սրանք դրվում են միայն թվական հիմքերի վրա:

5) Ածականների համեմատական աստիճան կազմող —ագոյն ածանցը, որը թերևս կարող էր զուտ քերականական համարվել, եթե շատ դեպքերում միացած չլիներ նրա բաղդատականության իմաստը, կամ երկրորդ, առաջ սերող հիմքի կազմում չմասնակցեր բառակազմական հաջորդ քայլերի (վեհագունություն, խստագոյն):

6) Հավաքական հոգնակերտները՝ —ան², —անի², —անի², —եան², —եսաբ, —եր, —նեսաբ, —նի, —որայ/—որեայ, —ոտի, —ուի, —ունի², որոնց մեջ հոգնակիության քերականական իմաստը դեռևս թույլ է արտահայտված, և այդ պատճառով սրանցով կազմված բառերը հոլովվում են եզակի թվով (ալազանոյ, գրենոյ, մանկտոյ և այլն):

7) Իր հիմնական գործառույթով որպես հոգնակերտ հանդես եկող —ֆ ածանցը, որ բառակազմական երկգործառույթ միավորների մեջ թերևս ամենից ավելի է պահպանում իր քերականական իմաստը և այդ տեսակետից մոտենում բայակերտ —ալ/—ել/—ուլ, —անալ ածանցներին: Վերջիններին պես նա էլ թերված ձևերում ընկնում է, փոխարինվելով հոլովական այլ վերջավորություններով, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ առավելագույնս բառակազմական գործառույթ ունի, ինչպես բայահիմքերից բայանուններ կերտելիս (գաւմանֆ—գաւմանս, ընթացֆ—ընթացից): —Ք ածանցը զուտ բառակազմական միավոր կլիներ այն դեպքում, երբ կպահպանվեր թեք հոլովներում (ինչպես այդ տեղի բնի ժամանակակից հա-

յերենում): Իսկ ուսումնասիրվող շրջանում նրա ձևակազմական-ձևաբանական արժեքը՝ դեռևս այնքան ուժեղ էր, որ այն դուրս էր ընկնում ոչ միայն հոլովման մեջ, այլ նաև բառակազմական հետագա քայլերի ընթացքում թե՛ միայնակ հանդես գալու դեպքում (միտք-մտադիր, կուտկոսպաշտ, արժուճիք-արժուճուտ), թե՛ այլ ածանցների կազմում (կոչում-կոչնատէր, բարիք-բարեացական, կապանք-կապանակից, հորձանք-հորձանախոր և այլն):

Հավաքական հոգնակերտների և -է-ի միջև միջին դիրք է գրավում -ում² ածանցը, որ կազմում է մի շարք գոյականների հոգնակին և միաժամանակ հավաքականություն բառակազմական իմաստ ունի (արտևում, երկվամում, մկանում, խրախում և այլն):

8) Պայմանականորեն այս խմբի մեջ կարելի է ընդգրկել նաև հոլովական վերջավորություններից առաջացած՝ մակբայակերտ արժեքով -ալ/-եալ/-և, -իւ, -ով ածանցները, որոնք արդեն գրեթե ամբողջապես բուն ածանցների արժեք են ստացել, քանի որ դրանք կարող են միանալ ոչ միայն մաքուր, այլև ուրիշ ածանցով բաղադրված հիմքին (համառօտիւ), երկրորդային հիմքերի կազմում մասնակցել բառակազմական հետագա քայլերի (առաջեալսում), բառակազմական արժեքով միշտ չէ, որ ունեն համապատասխան գոյականների բուն հոլովաձևերի ձայնավորումը, բացի այդ, ունեն հնչյունական տարբերակային ձևեր -ալ/-եալ/-և և կարող են կցվել միևնույն սերող հիմքին (դիւրաւ-դիւրով, բարեաւ-բարով, զգուշաւ-զգուշեալ, ճեպաւ-ճեպով և այլն): Քերականական ձևույթների հետ սրանց կապում է դեռևս բավական զգալի՝ գործիական հոլովի ձևն ու իմաստը:

Որպես երկմակարդակ (երկգործառույթ) ածանցների ընդհանուր առանձնահատկություններ կարելի է նշել հետևյալը.

1) Այդ ածանցների մի մասը, հատկապես թվականակերտ և բայակերտ ածանցները օժտված են ավելի մեծ կանոնավորությամբ, հանդես են գալիս որպես տվյալ խոսքի մասի ցուցիչ և տրվում են բառերի որոշակի դասին՝ առանց բացառության, զուգորդման որոշակի կանոններով:

2) Բայածանցների և դերբայական արժեք ունեցող ածանցների դեպքում, ինչպես նշվեց, բառակազմական հիմքը մեծ մասամբ քերականական ձևավորում է ստանում:

3) Մենամակարդակ (մենագործառույթ) ածանցները նախորդում են ձևաբանական հիմքակազմ տարրերին և քերականական ձևույթներին՝ աշխարհ+ակաճ+ացուցանեմ, երկմակարդակ ածանցները մեծ մասամբ հաջորդում են ձևաբանական հիմքակազմիչներին՝ ընթերց+իչ, ստաց+

եալ, բաղադրյալ-երկրորդային ածանցյալ հիմքերի դեպքում ձևաբանական հիմքակազմիչը հայտնվում է երկու ածանցների միջև, առաջինը՝ բուն բառակազմական, երկրորդը՝ բառակազմական-քերականական՝ աշխարհական + աց + եալ, փառաւոր + ել + ի, ընդ որում սրանց էլ իրենց հերթին կարող են հետևել բուն բառակազմական ածանցներ, հատկապես եզրային -ութիւն ածանցը՝ դառնացութիւն, արարչութիւն, հաղորդեցութիւն:

4) Վերը նշված խմբերի ածանցների մեջ կարելի է առանձնացնել երկու տիպ. 1) ածանցներ, որոնք ծագումով բուն քերականական են, և նրանց համար բառակազմական գործառնւթը ժամանակագրական և սկզբունքային առումով երկրորդային է, այն ձևը է բերվել հետագայում. այս տիպին են պատկանում՝ -ոյց, -ի, -ունք², -ալ/-եալ/-և, -իւ, -ով ածանցները և 2) ածանցներ, որ ի սկզբանե իրենց մեջ զուգակցել են այդ երկու գործառնւթները, դրանք են՝ առավել կանոնական և գործառական մեծ բեռնվածութուն ունեցող բայածանցները, դերբայական ածանցները, թվականակերտները, ածականների համեմատական աստիճան կերտող -ագոյն ածանցը, պայմանականորեն նաև բայանվանակերտ -ումն ածանցը:

4. Ածանցների փոխակերպական արժեքը կապված է որոշակի խոսքի մաս կերտելու նրանց ունակության հետ: Բառակազմական գործընթացի հետևանքը՝ այս կամ այն խոսքի մասի կերտումը, կախված է տվյալ ածանցի բնույթից, նրա գործառական առանձնահատկությունից, և փոխանցումը մի խոսքի մասից մյուսին տեղի ունի որպես հետևանք այդ առանձնահատկության իրացման: Ընդամին գոյություն ունի երկու դեպք. 1) բառակազմական գործընթացի արդյունքը և սերող հիմքը պատկանում են միևնույն խոսքի մասին (այսինքն սերող հիմքի խոքիմասային պատկանելությունը համընկնում է ածանցի՝ տվյալ խոսքի մասը կերտելու գործառնւթի հետ. օր.՝ գոյական + դոյականակերտ ածանց = գոյական) և 2) բառակազմական գործընթացի հետևանքով ստեղծվում է սերող հիմքից տարբեր խոսքի մաս. օր.՝ գոյական + ածականակերտ ածանց = ածական⁸⁵:

Որպես ընդհանուր դրույթ հայագիտության մեջ ընդունված է՝ այն կարծիքը, որ ածանցների փոխակերպական արժեքի տեսակետից հստակ տարբերակում գոյություն ունի մի կողմից՝ նախաածանցների ու վերջածանցների, մյուս կողմից՝ նախաածանցների տարբեր խմբերի (օր. ժխտական և ոչ ժխտական) միջև: Նշվում է, որ նախաածանցները (բացի ժխտականներից) փոխակերպական գործառնւթ չունեն⁸⁶՝ ի տարբերություն վերջածանցների, որոնց տարբեր խոսքի մասեր կերտելու առանձնահատ-

կուլթյունն այնքան ցայտուն է, որ հայ լեզվաբանության մեջ առաջ է քաշվել խոսքի մասերը նաև բառակազմական հատկանիշների հիման վրա դասակարգելու գաղափարը⁸⁷:

Ուսումնասիրվող շրջանի գրաբարում ևս վերջածանցների մեջ հստակորեն դրսևորվում է որոշակի խոսքի մաս կերտելու և դրա հետ կապված՝ խոսքի մասերի՝ փոխանցում կատարելու գործառույթը (եթե, անշուշտ, նկատի չունենանք մի շարք եզակի և սակավ գործածություն ունեցող ածանցներ, որոնք ընդհանրապես կորցրել են իրենց գործառական ու իմաստային որոշակիությունը):

Ինչ վերաբերում է նախածանցներին, ապա պատկերը բավական բարդ է: Այստեղ բուն իմաստով փոխակերպական արժեք կարելի է վերագրել միայն ան՝, ապ՝, դծ՝, տ՝ նախածանցներին, որոնք որոշակիորեն ածականակերտ են, տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բոլոր սերող հիմքերից (այդ թվում նաև ածականներից) կազմում են ժխտական կամ բացառողական իմաստով ածականներ: Ընդ որում, սերող հիմքերի խոսքիմասային բազմազանություն է դրսևորվում միայն ան՝ նախածանցի դեպքում (Գ-անդուտն, Բ-անընկալ, Ա-անհօր, Թ-անմի, Դ-անոհ-թե՛: վերջին երկուսը՝ մեկական օրինակով), մինչդեռ մյուս ածանցների դեպքում հանդիպում են միայն գոյականներ և ածականներ, երբեմն բայարմատներ (ապ՝ Գ-ապեհաւան, դծ՝ Ա-դծգոհ, Գ-դծմիտ, տ՝ Գ-տգեղ, Բ-տգև): Հետաքրքրական յուրահատկություն է դրսևորում չ՝ ժխտականը և այդ առումով առանձնանում մյուսներից: Ինչպես արդեն նշվել է, նրա բառակազմական իմաստը մոտենում է տրամաբանական ժխտմանը (A—ոչ A), որի հետևանքով այն կամ ամբողջապես ժխտում է սերող հիմքի արտահայտած հատկանիշը (չբարի, չէական, չմաքդկապէս), առարկան (չժողովուրդ, չգազան, չինչ), գործողությունը (չգիտ «չգտնվելը»—ՆՀԲ), կամ ցույց է տալիս, որ սերող հիմքի արտահայտած դեմոտատր կեղծ է, կամ արժանի չէ այդպես կոչվելու (չհաճանա, չերէց, — «սուտ կամ անարժան քահանա, երեց», շարունստ «վատ արվեստ», շաստուած «սուտ աստված, կուռ» և այլն): Այս պատճառով չ՝ նախածանցով կազմությունների խոսքիմասային պատկանելությունը պայմանավորված է սերող հիմքով, այսինքն ածանցը փոխակերպական գործառույթ չունի:

Նույնքան որոշակիորեն փոխակերպական գործառույթը բացատրվում է նաև հունաբան դպրոցի կերտած նախածանցների դեպքում, եթե սերող հիմքը պատրաստի բայ է (անորոշ դերբայ)՝ ֆայլել-անդրաֆայլել, ճառել-տրաճառել, մերժել-բացամերժել, թռչել-վերաթռչել և այլն:

Մնացած բոլոր դեպքերում թե՛ նախդիր-նախածանցները, թե՛ հու-
նաբան դպրոցի ստեղծած նախածանցները փոխակերպական գործառույ-
թի տեսակետից որոշակի օրինաչափության չեն ենթարկվում: Դրանցից
առաջիններով, ինչպես նշվել է, մեծ մասամբ քարացած կազմութուններ
են պահպանվել, որոնք ներկայացնում են լեզվի զարգացման ավելի վաղ
շրջանի օրինաչափութունների հեծքերը, իսկ երկրորդները հանքիպում
են առավելապես պատճենումների մեջ և կարող են արտացոլել փոխատու
լեզվի, տվյալ դեպքում հունարենի բառակազմական օրինաչափութուն-
ները:

Սակայն փոխակերպական գործառույթի ոչ միանշանակության մեջ
ամենակարևոր դերը խաղում է այն հանգամանքը, որ նշված տիպի
ածանցները առավելագույն չափով դրսևորում են բառային միավորների
հատկությունները՝ կարող են հանդես գալ որպես անկախ բառեր (նախ,
գեր, վեր) կամ որպես արմատ այլ բառերի կազմում (նախագոյն, անբա-
լայ), պահպանել են բառային իմաստի տարրեր, շատ դեպքերում դեռևս
ձևոք չեն բերել բառակազմական իմաստի լիակատար ձևականացում և
զուտ ածանցական գործառույթ: Այդ պատճառով էլ, ինչպես բառաբարդ-
ման դեպքում բառակազմության արդյունքի խոսքիմասային պատկանե-
լությունը կախված էր ոչ թե առաջին կամ երկրորդ բաղադրիչից առան-
ձին վերցրած, այլ ամբողջ կաղապարի կառուցվածքից, այնպես էլ այստեղ
նախածանցավոր կազմութունների խոսքիմասային պատկանեցությունը
կախված է ամբողջ կառույցից և կարող է համընկնել կամ չհամընկնել
սերող հիմքին (որ համապատասխանում է բարդութունների երկրորդ
բաղադրիչին): Ընդ որում, եթե բառաբարդման ժամանակ բաղադրիչների
խոսքիմասային պատկանեցությունը հայտնի է, և որոշակի համակցու-
թյունների դեպքում կարելի է որոշել նաև ամբողջ կազմության կարգաթի-
բնութագիրը, ապա այստեղ առաջին բաղադրիչն, այնուամենայնիվ, խոս-
քի մաս չէ, հետևաբար դժվար է գուշակել, թե տվյալ ածանցի դեպքում
ինչ խոսքի մաս կարող է կերտվել. օր.¹ գոյական հիմքերից սերված միև-
նույն ածանցով բառերը առձեռն (Ա, Մ), աղբերան (Գ), առժամանակ (Գ,
Մ) կարող են պատկանել միանգամայն տարբեր խոսքի մասերի (հիմտ.
նաև բայական հիմքերից՝ նախաբոյս—Ա, նախագիծ—Ա, Գ, նախա-
դիր—Գ):

Այսպիսով, ուսումնասիրվող շրջանում նախածանցներից միայն ան¹-,
ապ(ա)¹-, դծ-, ա- ժխտականներն ունեն որոշակի խոսքի մաս կերտելու
և դրա հետ կապված՝ փոխակերպական գործառույթ: 2- նախածանցի և
նախածանցավոր բայերի դեպքում բաղադրության խոսքիմասային բնու-

թագիրը կախված է սերող հիմքից: Մնացած դեպքերում խոսքի մասերի կերտման որոշակի օրինաչափություններ չեն հաստատվում, և բաղադրության խոսքիմասային պատկանելությունը «անհատական» բնույթ ունի յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի համար:

Վերջածանցների դեպքում, ինչպես նշվեց, կարելի է պարզել խոսքի մասերի կերտման է փոխանցման ավելի հստակ օրինաչափություններ, քանի որ հայերենում (ինչպես և հ.-ե. լեզուների մեծամասնության մեջ) բառավերջը ձևաբանական ինֆորմացիայի կրողն է, թեև բառի ուղիղ ձևը միայն բայերի դեպքում է քերականորեն նշույթավորված: Այնուամենայնիվ, հայերենի նկատմամբ ևս կիրառելի է այն դրույթը, որ «վերջածանցը... հիմքի բառիմաստի հետ միասին որոշ շափով կանխորոշում է նաև նրա ձևաբանական բնութագիրը»⁸⁸, առաջին հերթին, բնականաբար, նրա խոսքիմասային պատկանելությունը:

Նկատի ունենալով միայն լիմաստ խոսքի մասերը (քանի որ այսպես կոչված օժանդակ խոսքի մասերով ածանցավոր կազմությունները երակի են), կարելի է նշել ածանցման ժամանակ խոսքի մասերի կերտման հետևյալ հնարավոր կաղապարները.

1. Գ → Գ	Ա → Գ	Թ → Գ	Դ → Գ	Բ → Գ	Մ → Գ
2. Գ → Ա	Ա → Ա	Թ → Ա	Դ → Ա	Բ → Ա	Մ → Ա
3. Գ → Թ	Ա → Թ	Թ → Թ	Դ → Թ	Բ → Թ	Մ → Թ
4. Գ → Դ	Ա → Դ	Թ → Դ	Դ → Դ	Բ → Դ	Մ → Դ
5. Գ → Բ	Ա → Բ	Թ → Բ	Դ → Բ	Բ → Բ	Մ → Բ
6. Գ → Մ	Ա → Մ	Թ → Մ	Դ → Մ	Բ → Մ	Մ → Մ

Նշված 36 կաղապարներից հայերենի համար բացառվում են 12-ը՝ Մ → Գ, Գ → Թ, Ա → Թ, Դ → Թ, Բ → Թ, Մ → Թ և Գ → Դ, Ա → Դ, Թ → Դ, Դ → Դ, Բ → Դ, Մ → Դ կաղապարները, քանի որ ժվականներ կարող են կազմվել միայն թվական սերող հիմքերից, ընդ որում դրանք ներքինի դաս կազմող քարացած կազմություններ են, իսկ դերանուններն ընդհանրապես ներկայացված են անբաղադրի կամ պարզեցման ենթարկված հիմքերով, ժառանգված են հնագույն անցյալից և այլևս նորանոր անդամներով չեն հարստանում, թեև իրենք սահմանափակ չափով կարող են մասնակցել բառակազմական հետագա քայլերի, հանդես գալով որպես սերող հիմքեր: Մ → Գ կաղապարի իրացումներ չկան, քանի որ մակբայի գոյականացումը հնարավոր չէ առանց նախնական Մ → Ա անցման, որ հիմնականում կատարվում է առանց բառակազմական տարրերի հավելման (զուտ կոնվերսիայի ձևով):

Իրացվող կադապարների մեջ տարբերակվում են այն դեպքերը, երբ սերող հիմքը պահպանում է իր խոսքիմասային արժեքը (գրանք 5-ն են՝ Գ → Գ, Ա → Ա, Թ → Թ, Բ → Բ, Մ → Մ) և այն դեպքերը, երբ տեղի են ունենում խոսքիմասային փոխանցումներ (մնացած 19 կադապարները):

Ածանցման արդյունքում ստացվող խոսքի մասին համապատասխան հայագիտության մեջ ընդունված է վերջածանցները բաժանել հետևյալ տիպերի՝ գոյականներտ, ածականներտ, թվականներտ, բայականերտ, մակբայականերտ: Ստորև բերվող աղյուսակների շարքը ներկայացնում է գրաբարի վերջածանցների փոխակերպական արժեքը՝ ըստ վերը նշված ածանցատիպերի: Աղյուսակների վերաբերյալ անհրաժեշտ է նշել հետևյալը.

1. ածանցներն աղյուսակներում խմբավորված են ըստ նրանցով կերտվող խոսքի մասերի, յուրաքանչյուր խմբում ածանցները դասավորված են այբբենական կարգով:

2. Աղյուսակներում տեղ չեն գտել իրենց իմաստագործառական որոշակիությունը կորցրած եզակի, ոչ գործուն, անարդյունավետ, ինչպես նաև տվյալ ժամանակաշրջանի համար բացահայտորեն փոխառյալ ածանցները (—քար, —իքայ, —իտ և այլն):

3. Սերող հիմքերի խոսքիմասային պատկանելության որոշման ժամանակ առաջնորդվել ենք հիմքակազմության և բարդությունների բաղադրիչների քննության ընթացքում առաջ քաշված սկզբունքներով:

4. Զգալի դժվարություններ ունի ածանցների համանունության, գործառական բազմարժեքության (տարբեր խոսքի մասեր կերտելու) և խոսքիմասային հետագա փոխանցումների ներկայացումը: Այդ դեպքերի համար ընդունվում են հետևյալ սկզբունքները.

ա) Տարբեր խոսքի մասեր կերտող համանուն ածանցները (—անի¹, —անի², —իկ¹, —իկ² և այլն) բերվում են տարբեր աղյուսակներում իրենց համապատասխան թվային ցուցիչներով: Տարբեր խոսքի մասեր կերտող միևնույն ածանցը (—ակ², —իչ) բերվում է նրանով կերտվող յուրաքանչյուր խոսքի մասի աղյուսակում. այն դեպքերում, երբ հնարավոր է տարբերակել հիմնական և երկրորդական գործառույթները, հիմնական աղյուսակում ածանցը նշվում է առանց փակագծերի, մնացածներում՝ փակագծերով: Ընդհանուր քանակի որոշման ժամանակ փակագծի մեջ եղածները չեն հաշվվում:

բ) Եթե բառակազմության արդյունքում ստացված բառերը կարող են պատկանել նաև այլ խոսքի մասի, դրանք նշվում են մեկ հիմնական

աղյուսակում՝ օժտվելով երկրորդային գործառության խոսքիմասային ցուցիչով. օր. լալական բերվում է ածականակերտ ածանցների աղյուսակում, Գ ցուցիչով (լալական⁹). ալդ նշանակում է, որ բառը կարող է գոյականի արժեք ստացած լինել ոչ թե բառակազմության ընթացքում, այլ հետագայում, որպես պատրաստի կառույց:

գ) Դերբայակերտ ածանցները որոշակի վերապահությամբ բաշխվում են գոյականակերտ և ածականակերտ ածանցների աղյուսակներում՝ համապատասխան Դբ ցուցիչով (բնականաբար դերբայը որպես խոսքի մաս չի առանձնացվում, իսկ բուն բայակերտների մեջ բերելը նպատակահարմար չէ, քանի որ այստեղ կանտեսվել արժանիքների փոխակերպական արժեքը և նրանցով կազմված բաղադրությունների հետագա գոյականացման կամ ածականացման երևույթը):

5. Թվականակերտ ածանցների համար աղյուսակ չի կազմվում, քանի որ նախ՝ դրանք հանդիպում են միայն անփոխակերպ կաղապարներում և ապա, բացի քանակական, դասական և անձներական թվականների տիպերից, թվական սերող հիմքով այլ ածանցավոր կազմությունները (երկակն, երեկվին, հազարեան) սովորաբար թվականների մեջ չեն մտցվում և բաշխվում են այլ խոսքի մասերի վրա: Այսպիսով, բուն թվականակերտ ածանցներն են՝ -(ա)սուն (ֆառասուն), -երեակ (եօրեներեակ), -երիբ (վեցերիբ), -(ե)բուդ (չորբուդ, հինգերորդ), -եֆեան/-եֆին (երկոֆեան/երկոֆին):

6. Աղյուսակներում բերվող օրինակների սերող հիմքերը հիմնականում անբաղադիր սկզբնահիմքեր են. երկրորդային բաղադրյալ հիմքեր բերվում են միայն սակավ դեպքերում, եթե սկզբնահիմքով բնորոշ օրինակներ վկայված չեն: Բայերի դեպքում բնականաբար գործ ունենք կազմված սկզբնահիմքերի հետ՝ եզակի բացառություններով՝ լոել(եայն):

7. Յուրաքանչյուր աղյուսակում տարբերակվում են փոխակերպական և անփոխակերպ կաղապարներ: Բառակազմական քննության մեջ ևս կիրառելով արժույթի գաղափարը, կարող ենք ասել, որ անփոխակերպ կաղապարի դեպքում ածանցը Օ արժույթ ունի (այսինքն՝ խոսքիմասային փոխակերպում չի կատարում): Աղյուսակի վերջին սյունակի արժույթի ցուցիչը կախված է փոխակերպվող խոսքի մասերի քանակից: Նշենք ի դեպ, որ ածանցների զգալի մասը կարող է հանդես գալ և՛ անփոխակերպ, և՛ փոխակերպական կաղապարներում: Այս դեպքում արժույթի ցուցիչը կաղապարների ընդհանուր թվից մեկով պակաս է (հմմտ. -ուրին, -աբար ածանցները):

Գոյական ան- կերտ լիբրի- ածանցներ	Անփոխա- կերտ կազմավոր	Փոխակերպական կազմավորներ				Արժույթը / փո- խակերպումը ներքի քանակը
		Գ → Գ	Ա → Գ	Թ → Գ	Դ → Գ	Բ → Գ
1	2	3	4	5	6	7
-ած	—	—	—	—	կոտորած	1
-ուած	—	—	—	—	զրոշուած	1
-ակ ¹	աղիւսակ	—	—	—	—	0
-ակ ²	բուսակ	—	երկակ	որակ	հրաւիրակ ^{II}	3
-ական	վաշտկան	—	—	—	զուսկան	1
-ան ¹	մասն	—	—	—	փական	1
-ան ²	ծիան	—	—	—	—	0
-անակ	ժամանակ	—	—	—	յաղթանակ	1
-անի ³	քաղաքանի	—	—	—	—	0
-անոց	արուեստա- նոց	հիւանդա- նոց	—	—	արձականոց	2
-անք ¹	միզանք	—	—	—	զարհու- րանք	1
-(ա)պան	լանտապան	—	—	—	—	0
-աստան	կուսաստան	հեռաստան	—	—	—	1
-ատ	ակնատ	բացատ	—	—	ջուկատ	2
-ար	փողար	—	—	—	պատահար	1
-արան	զանձարան	որբարան	—	—	անցարան	2
-ացի ¹ -եցի ²	բարեխցի	—	—	—	—	0
-ուոր	զինուոր	—	—	—	—	0
(եայ) ^{3բ}	—	—	—	—	առաքեայ	(1)
-եակ	խշտեակ	—	հեղեակ ^թ	խնքնեակ	սպասեակ	3
(-եան ¹)	—	—	—	—	կայեան	(1)
-եան ²	բերդեան	—	—	—	—	0
-եար	բանեար	—	—	—	—	0
-ենի ¹	արմաւենի	—	—	—	—	0
-ենի ²	զայլենի	—	—	—	—	0
(-եքեան/ -եքին)	—	—	—	բոլորե- քեան	—	(1)

1	2	3	4	5	6	7
-բ ²	ծիբանի	—	—	—	—	0
-բկ ¹	դստրիկ	—	—	—	—	0
-բճ	կորկոտիճ	դառնիճ	—	—	ուտիճ	2
-ինք	դահինք	—	—	—	նախատինք	1
-իչ	—	—	—	—	բնակիչ	1
-իւն	—	—	—	—	դոչիւն	1
-իք ¹	հարսանիք	—	—	—	զրուատիք	1
-իք ²	—	—	—	—	սպառնալիք	1
-ող ¹	—	—	—	—	արա- բող ¹ Դբ	1
-ոյթ	ձանձրոյթ	աւազոյթ	—	—	եթեկոյթ	2
-ոյց	—	—	—	—	ցասոյց	1
-ոյք	գործոյք	—	—	—	բաշխոյք	1
-որայ	արտորայ	—	—	—	—	0
-որդ	այգորդ	աւելորդ	—	—	մ'ացորդ	2
-ոց ¹	ծաղկոց	ամրոց	—	—	արկելոց	2
-ոց ²	—	—	—	—	խայթոց	1
-ութիւն	աստուածութիւն	ազահոութիւն	միութիւն	իւրութիւն	մըցութիւն	4
-ութկ ¹	այրութկ	—	—	—	—	0
-ութկ ²	մեղրութկ	—	—	—	—	0
-ութկ ³	ջերմութկ	—	—	—	հարցութկ ¹	1
-ութի	բրմութի	արդարութի	—	—	—	1
-ութն	—	—	—	—	զրաւութն	1
-ութնդ	—	—	—	—	ծնււնդ	1
-ութնք ¹	հրաշունք	բարձունք	—	—	կոչունք	2
-ութնք ²	մկանունք	—	—	—	—	0
-ութչ	—	—	—	—	բնկալութչ	1
-ութստ ¹	—	—	—	—	ապրութստ	1
-ութրդ	ժողովութրդ	—	—	—	խորհութրդ	1
-ութց	—	նեղութց	—	—	կիցութց	2
-ութք	—	լայնութք	—	—	մոլութք	2
-ութ-	—	—	—	—	այլութք	1
-ստ	—	—	—	—	սկանստ	1
-ք	արգասիք	բարիք	—	—	աւետիք	2

Ածական- նախդիր վերջ- ածանց- ներ	Մենի տիպա- կերպը կա- ղապար	Փոխակերպական կաղապարներ					Մեծություն (փոխ- ակերպար- ները)
		Ք → Ա	Թ → Ա	Գ → Ա	Բ → Ա	Մ → Ա	
1	2	3	4	5	6	7	8
ազար	—	խելազար	—	—	—	—	1
-(ա) գին	գուարթա- գին	ուժգին	—	—	տառա- պագին	—	2
ազոյն	ազոյնազոյն	առիւծա- գոյն	—	ինքնա- գոյն	իմացա- գոյն	զինիա- գոյն ^Մ	4
ազան	սրբազան	աստուա- ծազան	—	ամենա- զան	—	—	2
(-ած)	—	—	—	—	կատա- ղած անկած ^Ֆ	—	(1)
աճոյ	—	—	—	—	կոփածոյ	—	1
աւածոյ	—	—	—	—	մանուա- ծոյ	—	1
աճ ²	անաւշահ	կամակ	—	—	բռնցքակ	—	2
աւիճան	ազատական	արքայական	երկական	իմոյա- կան	լրական ^Ֆ	յանկար- աւիճան	5
(-կան)	—	բժկան	—	—	—	—	(1)
աւկար	—	չնասակար կամակար ^Մ	—	—	—	—	1
աւջին	ամբարձային	աշնանային	—	մերային	—	—	2
(-այն)	—	—	միայն ^Մ	ամենայն	—	—	(2)
աւնի ¹	—	կեղուանի	—	—	—	—	1
աւնուտ	—	—	—	—	հոսանուտ	—	1
աւոս ²	կրճատ	աւոսաւոս	—	—	—	—	1
աւրէն/ -կրէն	յունաւորէն	օրէնաւորէն	—	—	—	—	1
աւցու	ապակա- նացու	մանացու	—	—	—	—	1
աւէտ	ուրախաւէտ	ծաղկաւէտ	—	—	—	—	1
աւուր	—	կամարաւուր	հօթնա- ւուր	—	զգայաւուր	—	3

1	2	3	4	5	6	7	8
-հալ	բարձրեալ	—	—	—	անի- ծեալ ^{7p}	—	1
-հայ	—	կաշեայ	—	—	—	—	1
-հան ¹	—	էդէմեան	հազար- եան	—	—	—	2
-եղ	—	հանճարեղ	—	—	—	արագեղ	2
-եղէն	—	արժաթեղեն	—	—	—	—	1
-ենի ³	քաղցրենի	հայրենի	—	—	—	—	1
-եցիկ	—	զեղեցիկ	—	—	—	—	1
-ի ¹	դալարի	ազդի	—	—	—	—	1
-ի ³	—	—	—	—	ըղձալի ^{7p}	—	1
-իկ ²	հանդարտիկ ^{7p}	տոհմիկ	—	—	մուրա- ցիկ ^{7p}	—	2
-ին	դժուարին	առաւօտին	(երե- քին ^{7p})	իւրոյին	—	—	3
-իչ	—	—	—	—	զօրա- ցուցիչ	—	1
-կէն	—	կոճկէն	—	—	—	—	1
-կոտ	դանդաղկոտ	վախկոտ	—	—	զայրաց- կոտ	—	2
-նի	յայտնի	—	—	—	—	դադտնի ^{7p}	1
-ոյ ²	աջոյ	—	—	—	—	—	0
-ոյ	աջոյ	ազդոյ	—	—	եփոյ	առաջոյ	3
-ոտ	հիւանդոտ	խնամոտ	—	—	թափա- ռոտ	—	2
-ու ¹	—	—	—	—	հատու	—	1
-ուկ ³	ողորմուկ	—	—	—	առուկ	—	1
-ուն	խաղաղուն	խոհուն	—	—	աճուն	—	2
-ունակ	նմանունակ	լուսունակ	քառու- նակ	մերու- նակ	բնակու- նակ	նախու- նակ	5
-ունի	ծերունի ^{7p}	աբքունի	—	—	—	—	1
-ուչ	—	—	—	—	վայելուչ	—	1
-ուտ	ծանծաղուտ	ապառա- մուտ	—	—	—	—	1

Բայականություններ	Անփոխական կաղապար	Փոխականական կաղապարներ					Արժույթը (փոխանակությունների քանակը)
		Բ → Բ	Գ → Բ	Ա → Բ	Թ → Բ	Դ → Բ	Մ → Բ
ան + ալ	զոյանամ	առիւծանամ	ազատանամ	միանամ	այլանամ	յաւէծանամ	5
-լ(-ալ) -ել(-ուլ)	բերեմ	զթամ	աներեւութիմ	երկրորդեմ	—	կրկնեմ	4

Մականություններ	Անփոխական կաղապար	Փոխականական կաղապարներ					Արժույթը (փոխանակությունների քանակը)
		Մ → Մ	Գ → Մ	Ա → Մ	Թ → Մ	Դ → Մ	Բ → Մ
1	2	3	4	5	6	7	8
-արար	երազարար	աստուածարար	առատարար	միարար	այլարար	մոռացարար	5
-ակի	յանկարծակի	կողմանակի	ուղղակի	հնգակի	—	երեակի	4
-այն	—	գիշերայն	—	միայն	—	—	2
-այնի	—	ամբայնի	—	—	—	—	1
-անակի	—	—	գլուխակի	—	—	—	1
-անօր	աստանօր	—	—	—	—	—	0
-ապատիկ	—	—	հոլովապատիկ	հարեւրապատիկ	ամենապատիկ	—	3
-ապէս	—	եղբայրապէս	լիապէս	միապէս	այդպէս	—	4
-ացի/ -ացի ¹	—	այրացի	արդարացի	—	—	—	2
-աւ	—	հրապարակաւ	զգուշաւ	—	—	—	2
-եայն	—	—	—	—	—	լոկեայն	1
(-եան)	յաւիտեան	—	—	—	—	—	(0)

1	2	3	4	5	6	7	8
-եաւ	—	—	դիւրեաւ	—	—	—	1
-եկին	—	—	—	եօթնեկին	—	—	1
-եթն	երթեմն	—	—	—	—	—	0
-էն	աստէն	նկարէն	—	ինձէն	—	—	2
-ել	—	առաջի	արդարեւ	—	—	—	2
(-ին)	աստին	—	—	—	—	—	(0)
-իցս	—	—	զուգիցս	երիցս	բանիցս	—	3
-իւ	—	սաստիւ	խառնիւ	—	—	—	2
-կին	—	—	—	երեքկին	—	—	1
-ոյն	—	գիշերոյն	—	—	ձեզոյն	—	2
-ով	—	ձեպով	ձշդով	—	—	—	2
-ովին	—	եղամովին	կտորեւ- ովին	—	իւրովին	—	3
-ու ²	այժմու	առաւօտու	աջու	—	—	—	2
-ուան ²	վերուստ	ամսուս- ծուստ	օտնա- բուստ	—	ամե- նուստ	—	3
-ուց ¹	վաղուց	այգուց	—	—	—	—	1
-ս	արտաքս	—	յուովս	—	—	—	1
-սանն	—	—	—	—	իմով- սանն	—	1
-օրէն	—	արքայօրէն	ազատ- օրէն	—	ինքնօրէն	—	3

Աղյուսակների քննությունից կարելի է անել հետևյալ եզրակացու-
թյունները:

1) Անփոխակերպ կաղապարները հատուկ են առավելապես գոյական-
նակերտ և թվականակերտ ածանցներին:

2) Սերող հիմքերի մեջ գործառական բեռնվածությամբ բացարձակ
գերակշռություն ունի գոյականը, մյուս խոսքի մասերը դասավորվում են
բայ, ածական, թվական, դերանուն, մակբայ հաջորդականությամբ, ընդ
որում, վերջին երեքը մեծապես դիջում են առաջին երկուսին:

3) Թվական և դերանուն սերող հիմքերից առավելապես կազմվում են
թվականներ և մակբայներ, հազվադեպ է նրանց գոյականացումն ու ածա-
կանացումը:

4) Բուրդո խոսքի մասերի մեջ գերակշռում են մենարժույթ ածանցները:

5) Արժույթի առավելագույն արժեքով բնորոշվում են հիմնականում գործածման մեծ հաճախականություն ունեցող ածանցները. **աբար**, **ալան**, **ալ** (**ալ**/**ալ**-**ուլ**)՝ 5, **անալ**, **ագոյն**, **ապէս**, **ուրիւն**՝ 4, **ակ**², **եակ**, **աւոր**, **ին**, **ոյ**, **իցս**՝ 3: Բացառություն են կազմում ոչ այնքան արդյունավետ **ունակ**՝ հնգարժույթ և **ա** (**ա**)**պատիկ**, **ովին**, **ուստ** **հոար**-**ժույթ** ածանցները:

Յուրաքանչյուր խոսքի մաս կերտող ածանցների քանակի և արժույթի փոխհարաբերությունն արտացոլված է հետևյալ աղյուսակում:

Աղյուսակ 13

Արժույթ	Վ ե ր ջ ա ծ ա ն ց ն ե ր				
	գոյականա- կերտ	ածականա- կերտ	բովականա- կերտ	բայա- կերտ	մակբայա- կերտ
0	16	1	5	0	2
1	26	24	0	0	9
2	11	11	0	0	9
3	2	3	0	0	4
4	1	1	0	1	2
5	0	2	0	1	1
Ածանցների ընդ- հանուր քանակը	56	42	5	2	28
Միջին արժույթը	1,0	1,6	0	4,5	2,0

Այսպիսով, փոխակերպական արժեքի տեսակետից վերջածանցները դասավորվում են հետևյալ հաշորդականությամբ՝ բայական, մակբայա-
կերտ, ածականակերտ, գոյականակերտ:

Ե Ձ Ր Ա Կ Ա Ց Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

V դարի գրաբարի բառակազմական համակարգի քննությունը բերում է հետևյալ եզրակացություններին:

1. Հին գրական հայերենը սկզբնավորման շրջանից իսկ ունեցել է նոր բառեր կերտելու հարուստ և բազմազան հնարավորություններ: Բառակազմության համակարգում գործում են բառակազմական երկու հիմնական եղանակները՝ բառաբարդում և ածանցում (այդ թվում նախածանցում և վերջածանցում), ինչպես նաև սահմանափակ կիրառությամբ՝ այդ երկու եղանակների զուգորդումը: Ի տարբերություն մյուս խոսքի մասերի՝ բառակազմական յուրահատկություններ է դրսևորում բայակազմությունը:

2. Մեր ընտրանքում ամփոփված՝ *V* դարի բաղադրյալ բառերի ամբողջությունը բացահայտված բառակազմական եղանակների և կաղապարների միջև բաշխվում է անհավասարաչափ: Ամենից ավելի բազմազան և արդյունավետ են վերջածանցման կաղապարները, այնուհետև համապատասխան հաջորդականությամբ՝ զալիս են բառաբարդման, բայակազմական, նախածանցման և խառը տիպի կաղապարները: Բառակազմական եղանակների ու կաղապարների գործառական բեռնվածության հարաբերակցությունն արտացոլված է հետևյալ ամփոփիչ աղյուսակում.

Աղյուսակ 14

№	Բառակազմական եղանակը	Կաղապարների քանակը	Իրացումների քանակը	Տոկոսը
1	Բառաբարդում	24	7346	31,8
2	Նախածանցում	20	1547	6,7
3	Վերջածանցում	40	10761	46,5
4	Պառը տիպ	14	382	1,7
5	Բայակազմություն	32	3078	13,3
	Ընդամենը	130	23114	100

ծթե բայակազմութիւնը բաշխենք բառաբարդման, ածանցման և խառը տիպերի միջև, կունենանք հետևյալ պատկերը.

Աղյուսակ 15				
№	Բառակազմական էղանակը	Կաղապարների քանակը	Իրացումների քանակը	Տոկոսը
1	Բառաբարդում	26	7362	31,8
2	Նախածանցում	25	1828	7,9
3	Վերջածանցում	52	13468	58,3
4	Խառը տիպ	17	455	1,9
	Ընդամենը	130	23114	100

Այսպիսով, բառակազմական կաղապարների մեջ բացարձակ գերակշռությունը պատկանում է վերջածանցմանը, իսկ բառաբարդման և ամբողջությամբ վերցրած ածանցման տոկոսային հարաբերությունն է 31,8 և 68,2:

3. Կաղապարի կառուցվածքի և նրա իրացման հարաբերության քննությունից պարզվում է, որ որքան բարդ է կաղապարն իր կառուցվածքով, այնքան նվազում է նրա կոնկրետ իրացումների հնարավորությունը: Բաղադրյալ բառերի ամբողջության ճնշող մեծամասնությունը բաշխվում է պարզագույն երկբաղադրիչ aS, Sa, SS, եռաբաղադրիչ (Sa)a, SjS կաղապարների վրա: Ամենաբարդ կառուցվածքի կաղապարները բաղկացած են 6—7 բաղադրիչից և ունեն յուրաքանչյուրը 1—2-ական իրացում. այսպես, բառաբարդման մեջ՝ $[(S^fa)jS]jS$ — արարչագործակից, $\{[(Sa)a]a\}jS$ — մշտնջենաւորակոյս, նախածանցման մեջ՝ $a\{a[(ajS^f)a]\}$ — աններստորադրական, $a\{[(Sa)jS]fa\}$ — անիմաստասիրելի, $a[(Sa)j-(Sa)]$ — ներըջանապտույտ, վերջածանցման մեջ՝ $\{[(S^fa)j](SjS)]\}a$ — արարչակերտագործութիւն, $[(aS)j](SjS^f)]a$ — ընդդիմայարակայումն, խառը տիպի մեջ՝ $(Sa)j(Sa)a$ — սակաւաժամանակեան, բայակազմութեան մեջ՝ $\{[(Sa)a]a\} (a+a)$ — մշտնջենաւորանամ, $\{a[Sj(Sa)]\} (a+a)$ — շարդահաճոյանամ:

4. Բառակազմական նվազագույն միավորների քննությունից պարզվում է, որ բառակազմական համակարգում կարևոր դեր են կատարում առաջնային սերող հիմքերը կամ սկզբնահիմքերը, որոնք հանդես են գալիս յուրահատուկ հիմքակազմական ձևավորմամբ՝ զրոսկորելով որոշակի

հարաբերակցությունն ձևաբանական հարացույցների անդամների հետ: Մեր ընտրանքում բացահայտված է անվանական հիմքերի 8 և բայական հիմքերի 10 տաբատեսակություն (չհաշված բոլորի ձևը և գոտ հնչյունական-հնչյունափոխական զանազանությունները): Բառակազմական կաղապարներում աչնպիսի «մաքուր» հիմքերի առկայությունը, որոնք չեն պահպանվել հարացուցային շարքերի մեջ, վկայում է այդ կաղապարների խորագույն հնության մասին: Այդ դեպքերից են բայարմատի լիաձայն տարբերակի (զեղջ, քրիջ, լիբ, կտուբ, ջինջ, շուփ, բուլխ, լոյծ, խոյգ և այլն) տարահիմք և տարարմատ խոնարհում ունեցող բայերի դեպքում կատարյալի հիմքի (կալ, բարծ, դարծ, առ, արաբ, առ, լու, կեբ, եղ և այլն) հանդես գալը, ազատ արմատում բնկած հիմնային ձայնավորների պահպանումը բառակազմության մեջ (կաթոգին, բնդոծին, տանուտեր, հնգեաասան) և այլն: Արմատի լիաձայնության կորուստը կամ ներկայի և անցյալի հիմքերի տարբերակումը (դառն-դարծ) ձևաբանական հարացույցում հետագայում կատարված հնչյունական փոփոխությունների արդյունք են (դարծ-նամ > դառնամ և այլն):

Բառակազմական (սովյալ դեպքում բառաբարդման) կաղապարների խոր հնության վկայությունն է նաև հոդակապի առկայությունը, որը, լինելով նախկին հիմնային ձայնավոր, որպես հոդակապ սկսում է գիտակցվել միայն բառավերջում հիմնային ձայնավորների անկումից և բառամիջում որպես հոդակապ կամ ածանցին հարող մաս վերախմաստավորվելուց հետո:

5. Բառակազմական նվազագույն միավորների միջև եղած համակարգային հարաբերությունների քննությունը ցույց է տալիս, որ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում խոսողների գիտակցության մեջ կենդանի և գործուն են ոչ միայն բառակազմական կաղապարները որպես վերացական սխեմաներ, այլև բառակազմական միավորների ողջ ինվենտարը՝ ինչպես երկրորդական, այնպես էլ հիմնական ձևույթները: Այդ մասին են վկայում հատկապես հիմքերի տարբերակների ազատ ընտրության հնարավորությունները (ակնառու-աչառու, ձեռնակերտ-ձեռակերտ, դիցազն-դիցազուն, ջերոտ-ջերմոտ), նշոտկազմ բառերի, մասնավորապես հունաբան դպրոցի բառապատճենումների մեջ անկախ գոյություն չունեցող բայաձևերը որպես սկզբնահիմք օգտագործելը (առադրեմ, առանցեմ, առաբկեմ, հակադարծիմ, պարատեսեմ, օրագայիմ, բացատրեմ, ստորիջեմ), սերող հիմքը ոչ թե ուղիղ, այլ թեքված ձևով վերցնելը (աստեղաբաշխ, դիցապաշտ, կանանցածին, կայսերական, գեղջուկ), հարացույցների մեջ առանձին չվկայված լիաձայն բայարմատների (աղբիւրաբուլխ,

ճանաչավորիտ, ամպաշուփ, աշխարհապատում, խորանաշու) և հարացուցային այս կամ այն անդամին համընկնող ձևերի (անզգամ, արքուկալ, թողլիֆ, զգայական) օգտագործումը, բառակազմության մեջ կիրառվող հարացուցային ձևերի քերականական իմաստների գրեթե բացարձակ կորուստը (հմմտ. անունադրութիւն-անունադրութիւն, սերմնական-սերմնական, ֆաղցեմի-ֆաղցունեմի) և այլն: Լեզու նշանակում է, որ հիմքական զգական աչք տարբերակները բառակազմական համակարգում գոյություն ունեն որպես առանձին կերպով գիտակցվող կառուցող (կոնստրուկտիվ) միավորներ, ճիշտ այնպես, ինչպես առանձին կառուցվածքային միավոր են գիտակցվում ածանցներն ու անկախ արմատները:

6. Բառակազմական կաղապարների իրացումների մեջ հանդես եկող տարրերի գործառական բեռնվածության և արդյունավետության քննությունը, ինչպես նաև բառակազմությանը մասնակցող գործուն տարրերի և դեռևս տրոհելի, բայց բառակազմական գործառույթը կորցրած ձևերի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ մի կողմից, նշված շրջանի գրաբարում, ինչպես և յուրաքանչյուր լեզվի որևէ ժամանակագրական կտրվածքում, գոյակցում են տարածամանկյա ծագում ունեցող երևույթներ՝ գործուն և արդյունավետ բառակազմական միավորների կողքին կան «մեռած», քարացած ձևեր, իմաստային և գործառական ուղղակիությունը կորցրած ձևույթներ՝ արմատակերպներ, սերտաճած ածանցներ, նախդիրներ, ածականներ և այլն, որոնք այլևս ակտիվ դեր չեն խաղում բառակազմական սյրոցեսում. մյուս կողմից, սակայն, քանի որ դրանք դեռևս գոյություն ունեն որպես նաև ա՛յդ ժամանակաշրջանին հատուկ փաստեր, ապա բացառված չէ, որ համակարգային զուգորդությունների թարմացումը կարող է որոշ ոչ գործուն միավորների «վերակենդանացման», աշխուժացման սլաֆաֆ դառնալ (ինչպես օր.[՝] հունաբան դպրոցի կողմից գործառության ընդլայնում ստացան բառակազմական նախկին ակտիվությունը կորցրած որոշ նախդիր-նախածանցներ՝ առ-, ըստ-, ընդ-, ալ(ա)– և այլն):

7. Բառակազմական միավորների մեջ փոխառյալ տարրերի առկայությունը, բառակազմական կաղապարների սլատճենումը, ոչ գործուն բառակազմական միավորների գիտակցված ակտիվացման և արհեստականորեն ստեղծված բառակազմական տարրերի ներմուծման փաստը, անհատական բառաստեղծման լայն հնարավորությունները թույլ են տալիս ենթադրելու, որ բառային մակարդակը (այդ թվում բառակազմական համակարգը) լեզվական այլ մակարդակների համեմատությամբ աչքի է ընկնում առավել շարժունությամբ և «թափանցելիությամբ», արտալեզվական

հանգամանքների հետ ավելի ուղղակի կապով: Այսպես, ի հակադրություն հունաբան դպրոցի ներմուծած քերականական արհեստական ձևերի, որոնք ընդունելություն չգտան լեզվական համակարգում, մնալով միայն քերականական աշխատությունների և հունաբան դպրոցի երկերի նեղ շրջանակում, բառակազմական նորամուծությունները թե՛ կաղապարների և թե՛ նյութական միավորների առումով մտան լեզվի մեջ և պահպանվեցին որպես նրա օրգանական մասը:

8. Միաժամանակ, V դ. գրաբարի բառակազմական համակարգի մեջ հնագույն կաղապարների առկայությունը, բառակազմական տարրական միավորների զգալի նյութական նույնությունը մի կողմից հ.-ե. լեզվից, վաղնջահայերենից և հնագույն հայերենից ժառանգված ունեցվածքի, մյուս կողմից լեզվի զարգացման հետագա շրջանների (հատկապես ժամանակակից գրական հայերենի) համապատասխան լեզվանյութի հետ, ուսումնասիրվող շրջանի բառակազմական կաղապարների մեծագույն մասի գոյատևումը մինչև լեզվի զարգացման ժամանակակից փուլը ցույց են տալիս, որ բառակազմական համակարգը հայերենում աչքի է ընկնում առավել պահպանողականությամբ, այն դեպքում, երբ ձևաբանական և շարահյուսական համակարգերը ենթարկվել են մեծ փոփոխությունների, մինչև: Նույնիսկ լեզվի կառուցվածքային մեկ տիպի փոխարինումը մյուսով: Սրա պատճառը թերևս այն է, որ առավել շարժունություն են դրսևորում լեզվի հասկացական համակարգի (համապատասխանաբար՝ նաև բառապաշարի և բառակազմության) եզրային շերտերը, ի տարբերություն կենտրոնականի, որը կազմում է լեզվական ունեցվածքի առավել պահպանողական մասը:

Մ Ա Ն Ո Թ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Ներածություն

- 1 *Н. Адонц*, Дионисий Фракийский и армянские толкователи, Пг., 1915, с. 104.
- 2 *Նույն տեղում*, էջ 173:
- 3 *Նույն տեղում*, էջ 112:
- 4 *Տե՛ս Գ. Բ. Զահուկյան, Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները Հին և միջնադարյան Հայաստանում*, Երևան, 1954, Նույնի՝ Գրաբարի քերականության պատմություն, Երևան, 1974:
- 5 *Տե՛ս Գ. Բ. Զահուկյան, Գրաբարի քերականության պատմություն*, էջ 120 և հաջ.:
- 6 «Քերականութիւն գրաբարի լեզուի Հայկազան սեռի շարագրեցեալ աշխատասիրութեամբ տեսան Մխիթարայ վարդապետի Սևրաստացոյ արքայ հայր կոչեցելոյ», Վենետիկ, 1730, էջ 237:
- 7 Նշենք դրանցից ամենակարևորները. Ս. Մալխասյանց, Գրաբարի հոլովումը, խոնարհումը և նախդիրները, Թիֆլիս, 1891, 19102, Նույնի՝ Գրաբարի շարահյուսություն, Թիֆլիս, 1892, *Н. Я. Марр*, Грамматика древнеармянского языка, СПб., 1903, Մ. Արեղյան, Գրաբարի քերականություն, Թիֆլիս, 1907 (Երևան, 19362):
- 8 «Հայոց լեզվի պատմական քերականություն», հ. 2, «Բառագիտություն» բաժինը, Երևան, 1975:
- 9 Վ. Առաքելյան, Հինգերորդ դարի հայ թարգմանական գրականության լեզուն և ոճը, Երևան, 1984:
- 10 *Նույն տեղում*, էջ 76:
- 11 *Նույն տեղում*, էջ 77:
- 12 *Նույն տեղում*, էջ 128:
- 13 Ստ. Պալասանյան, Քերականություն մայրենի լեզվի, Թիֆլիս, 1874:
- 14 Մ. Արեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965:
- 15 *Г. Пауль*, Принципы истории языка, М., 1960
- 16 Գ. Սևակ, Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Երևան, 1955, էջ 21:
- 17 Հմմտ. Է. Բ. Աղայան, Հնդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1954, էջ 267:
- 18 «Ժամանակակից հայոց լեզու», հ. 1, Երևան, 1979:
- 19 Ս. Ղ. Ղազարյան, Ժամանակակից հայոց լեզուն և ուսուցիչի դերը նրա հարստացման ու զարգացման մեջ, Երևան, 1955, *Н. Кусикьян*, Изменения в словарном составе литературного армянского языка советского периода, М., 1964, Հ. Ա. Օհանյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի բառապաշարը և նրա հարստացման միջոցները, Երևան, 1982:

20 «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1981, № 3, էջ 32—47:

21 Ս. Գ. Աբրահամյան, Ժամանակակից գրական հայերեն, Երևան, 1983, էջ 78
և հաջ.:

22 Ա. Մ. Սուֆիաշյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982:

23 Է. Բ. Աղայան, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984, էջ 268:

24 Նույն տեղում, էջ 269:

25 Նույն տեղում, էջ 247:

26 Նույն տեղում, էջ 248:

27 Նույն տեղում, էջ 246:

28 Գ. Բ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 152:

29 Աշխատությունը դեռևս հրատարակության ընթացքում է, և մենք հեղինակի բար-
յացակամ թույլտվությամբ ծանոթացել ենք նրա ձեռագրին, որի համար հայտնում ենք
մեր շնորհակալությունը:

30 Г. Б. Джауцян, Общее и армянское языкознание, Ереван, 1978, с. 78 и сл.

31 Ս. Ա. Գալստյան, Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երե-
վան, 1978, էջ 16:

32 Նույն տեղում, էջ 48:

33 Ա. Մուրվալյան, Հայոց լեզվի բառային կազմը, Երևան, 1955, Վ. Ա. Քոսյան,
Արդի հայերենի ածականի կազմության շուրջը, ՊԲՀ, 1959, № 1, Ա. Ա. Աբրահամյան,
Բայը ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1962, Ա. Ս. Մարգարյան, Հայերենի հարադիր
բայերը, Երևան, 1966, Է. Բ. Աղայան, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնար-
հումը, Երևան, 1967, Տ. Մ. Ավետիսյան, Ժամանակակից հայերենի բառի կառուցվածքը,
ՀԼԿ, Երևան, 1975, Ռ. Մկրտչյան, Բարդ բառերի դասակարգումը և նրանց բաղադրիչ-
ների իմաստային փոխհարաբերությունը ժամանակակից հայերենում, ԼՈՀ, հ. 4, Երևան,
1977, Р. С. Манучарян, Словообразовательные значения и формы в русском
и армянском языке, Ереван, 1981, Ս. Գ. Աբրահամյան, Ժամանակակից հայերենի
տերմինակազմության մի քանի հարցեր, ՄՀԳ, Երևան, 1984 և այլն:

34 Հմմտ. Е. А. Земская. Е. С. Кубрякова. Проблемы словообразования на
современном этапе, ВЯ, 1978, 6.

35 St'ya Общее языкознание. Внутренняя структура языка. М., 1972, էջ 344
և հաջ.:

36 Հմմտ. Е. А. Земская. Современный русский язык. Словообразование. М.,
1973.

37 Նոր բառերը հայկազեան լեզուի, հ. 1—2, Վենետիկ, 1836, Երևան, 1979—19812,
այտահատել՝ ՆՀԲ:

38 Հայկական համարաբառ, եզնիկ, եղծ աղանդոց, կազմ. Գ. Թոսուկյան, Երևան,
1972, Կորիւն, Վարք Մաշտոցի, կազմ. Է. Դեմիրճյան, Երևան, 1972, «Փառառոյի Բուզան-
դացոյ Պատմութիւն Հայոց», կազմ. Ա. Բաղդասարյան, Հ. Սարգսյան, Բ. եգանյան, Օ. Խա-
չատուրյան, Երևան, հ. 1—3, 1973—1978, «Եղիշէի Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազ-
մին», կազմ. Լ. Գուլգազարյան, Երևան, հ. 1—2, 1974, 1978, «Ղազարոյ Փարպեցոյ
Պատմութիւն Հայոց», կազմ. Ա. Մարգարյան, «Ղազարայ Փարպեցոյ թուղթ առ Վահան
Մամիկոնեան», կազմ. Հ. Հովհաննիսյան, 1975, «Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն
Հայոց», կազմ. Օ. Խաչատուրյան, Հ. Սարգսյան, Բ. եգանյան, Ա. Բաղդասարյան, Երևան,

1975—1976, «Դասիր Անգղր, Սահմանք իմաստասիրության», կաղմ. է. Դեմիրճյան, 1986:

39 Թ. Աստվածատուրյան, Համաբարբառ Հին և Նոր կտակարանաց, Երուսաղեմ, 1895:

40 Վ. Առաքելյան, Դասական և հետդասական գրաբարը, ՊԲՀ, 1976, № 1, էջ 255—272; Նույնի՝ Ակնարկներ հայոց գրական լեզվի պատմության, Երևան, 1982, էջ 91—106 («Դասական կամ ոսկեդարյան հայերենի խնդիրը» բաժինը), Նույնի՝ Դասական հայերենի հարցի շուրջը, ՄՀԳ, Երևան, 1984, էջ 252—259:

41 Հմմտ. Լ. Հովսեփյան, Հին հայերենի պատմության շրջանաբաժանման մասին, ՄՀԳ, էջ 379—384:

42 ՏԵՄ Ա. Մուրադյան, Հունարան դպրոցի ժամանակագրության հարցի շուրջը, ՊԲՀ, 1964, № 3, էջ 91—106, Նույնի՝ Դիոնիսիոս Թրակացու բերականության թարգմանչի և մեկնիչի հարցը, ՊԲՀ, 1980, № 3, էջ 68—87; Նույնի՝ Հունարան դպրոցի ժամանակագրության հարցը, ՄՀԳ, էջ 410—420:

43 Ժամանակակից ուսու բերականագիտության մեջ այս հարցը բավական մանրամասն մշակվել է Ե. Վ. Պանովի, Ն. Ա. Յանկո-Տրինիցկայայի, Վ. Վ. Լոպատինի, Ի. Ս. Ուլախանովի, Մ. Ա. Զեմսկայայի և այլոց կողմից: Բառերի տրոհելիության մեր առաջարկած աստիճանները փոքր-ինչ տարբերվում են նշված հեղինակների սխեմաներից, այսպես, անկախ արմատի գոյությունը մենք համարում ենք ավելի կարևոր, քան կախյալ արմատների շարքը. հմմտ. E. A. Земская, Современный русский язык, Словообразование, М., 1973, с. 44 и сл.

44 ՏԵՄ Հ. Անադյան, ՀԱԲ, հ. 2, էջ 487:

45 ՏԵՄ Հ. Անադյան, ՀԱԲ, հ. 3, էջ 267, եթե, անշուշտ, բառն ամբողջությամբ փոխառյալ չէ:

46 J J Katz, Philosophie der Sprache, Frankfurt, 1969 S. 98: Բերվում է բառ G. Zifonun, Zur Theorie der Wortbildung am Beispiel deutscher Präfixverben, München, 1973.

47 Հմմտ. Գ. Բ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 158:

48 Ժամանակակից ուսու բառակազմագիտության մեջ սկզբնահիմք տերմինին առավել մոտ է база անվանումը, թեև այստեղ նկատի է առնվում հիմնականում բառակազմական հիմքի խոսքիմասային պատկանելությունը (глагольная база, именная база և այլն), և հատուկ ուշադրություն չի դարձվում որպես բառակազմական հիմք նրա ձևավորմանն ու բառակազմության գործընթացում որպես երակետային միավոր հանդես գալու գործառական առանձնահատկությանը: Գ. Բ. Զահուկյանի «Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն» աշխատության մեջ նշված հասկացությանը համապատասխանում է «արմատահիմք» տերմինը:

49 Հմմտ. Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, էջ 190—193, է. Բ. Աղայան, Ժամանակակից հայոց լեզվի հոլովումն ու խոնարհումը, էջ 78 և հաջ., Նույնի՝ Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, էջ 262—265; Գ. Բ. Զահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն, նախագրային ժամանակաշրջան, էջ 246:

50 Տերմինը առաջարկել է է. Բ. Աղայանը, տե՛ս «Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն», էջ 251:

51 Գ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, էջ 115:

52 է. Թումանյանն առանձնացնում է և հրրորդ միջոցը՝ արմատի կրկնություն (հմտ. Յ. Գ. Туманян, УКЗ. СОУ., с. 167—170), սակայն մենք այդ համարում ենք բառաբարդման մասնավոր դեպք, քանի որ վերջին հաշվով գործ ունենք արմատական ձևույթների կամ հիմքերի զուգորդման հետ:

53 «Բառակազմական հիմք է կոչվում բաղադրության այն մասը, որ մնում է տվյալ բառակազմական մասնիկը (ածանցը) առանձնացնելուց հետո. այսպես, քաղափ-ակտն բառի դեպքում քաղափ-ը բառակազմական հիմքն է, ակափ-ը՝ ածանցը»: Գ. Բ. Զախովյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 158: «Ժամանակակից հայոց լեզվի բառակազմություն և իմաստաբանություն» աշխատության մեջ, սակայն, հեղինակն առաջ է քաշում հիմքի ավելի լայն ըմբռնումը՝ կապված բառակազմական նեղ և լայն հարացույցների հետ, առաջինի մեջ ղեկելով միայն ածանցավոր կազմությունները, երկրորդի մեջ նաև բարդությունները. «...լայն ըմբռնման դեպքում հիմքի հասկացությունը կարելի է տարածել նաև բարդությունների վրա» (ձեռ., էջ 205): Հմտ. նաև է. Բ. Աղայանի տարբերակած սիրող և բաղադրող հիմքերը բառաբարդման մեջ, նշվ. աշխ., էջ 247—248:

54 Հմտ. է. Բ. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 245 և հաջ.:

55 Այստեղ տրվում է մաբուր և ձևավոր հիմքերի մի փոքր այլ ըմբռնում, քան Գ. Բ. Զախովյանի «Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը» գրքում, էջ 128—131:

56 Հետաքրքիր է, որ ժամանակակից հայերենում նաև երկրորդային հիմքերի դեպքում աճուն արմատը կարող է հանդես գալ սեռ.-տր. հոլովածակով՝ դեհանվանական, ազգաձևականից:

57 Ի հանգուվ միավանկ հիմքերը՝ մի, քի, դի, լի, ձի և այլն սովորաբար մնում են անփոփոխ՝ միայն, միութիւն, միամիտ, թիակ, դիակապուտ, լիութիւն:

58 Հմտ. է. Բ. Աղայան, Գրաբարի քերականություն, հ. 1, գ. Ա, Երևան, 1964, էջ 90—91:

59 Հմտ. է. Բ. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 306—307:

60 Հմտ. Յ. Գ. Туманян, Древнеармянский язык, էջ 105:

61 Գ. Զահուկյանն այդ տիպի հիմքերը կոչում է «սղատարային» (տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն», ձեռ., էջ 44):

62 Հավանաբար երկեամ, երեամ, ինչպես նաև հնգեմեան ձևերի համաբանությամբ են կազմված եօրեմեան, ութեմեան, քսեմեան, յոճեմեան, հարիւրեմեան, վաղեմի և նման այլ ձևերը, որոնց սերող հիմքում նախնական ի-ի (կամ ե-ի, ինչպես հնգեառասանի մեջ) գոյություն չի կարելի ենթադրել: Նշված բոլոր բառերը ունեն և ավելի սովորական՝ ամ-ով տարբերակը՝ հարիւրամեայ, ուրամեայ և այլն:

63 Համանուն ածանցները տարբերվում են թվային ցուցիչներով՝ ան1-, ան2, -ի1, -ի2, -ի3 և այլն:

64 Այստեղ առկա է ավելցուկության հետաքրքիր երևույթ՝ հասակակից նշանակում է համաժառակ, ձայնակից նշանակում է համաձայն:

65 Ուղղագրությունն այստեղ, անշուշտ, պայմանական է, մանավանդ որ վկայությունները գալիս են ուշ շրջանի ձեռագրերից:

66 Այս ձևերում տեղի է ունեցել վանկասղություն՝ աշխարհահալած>աշխարհալած, աշխարհահամար>աշխարհամար, և որպես արդյունք ստացվել են հատված հիմքով անհոգակապ բաղադրություններ:

67 Երկրորդ հիմնային առաջ բաղադրիչը իր իմաստագործառական առանձնահատկություններով և ձևով բերած լայն կիրառությամբ հարում է այսպես կոչված ածանցակերպներին: Հմմտ. նաև նույն արմատի առանց կրկնության առ ձևը, որն արդեն լիովին փոխակերպվել է ածանցի՝ մեծաբել, զարդաբել, աստուածաբել և այլն:

68 Ձևով համընկնող բալական և գոյականական արմատների ծագումը որոշելու դժվարությունների մասին տե՛ս Ա. Ա. Աբրահամյան, Բայը ժամանակակից հայերենում, հ. 1, Երևան, 1962, էջ 79—119, Գ. Բ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, էջ 507:

69 Թեև տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բառերի թիվը ստույգ որոշված չէ, սակայն պարզ է, որ գոյականները, բայերը, ածականները ավելի շատ են, քան, ասենք, բուն մակբայները, դերանունները, թվականները և այլ խոսքի մասերը:

70 Բառակապակցությունների և բարդությունների փոխկադապարման մասին խոսում է Գ. Զահուկյանը «Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն» գրքում (ձեռ., էջ 279): Մասնավորապես գրաբարի համար նման կարգի ուսումնասիրության առատ նյութ կարող է տրամադրել Վ. Ա. Քոսյանի «Գրաբարի բառակապակցությունները» աշխատությունը:

71 Հմմտ. Ա. Ն. Սարգսյան, Դասական գրաբարի տիպաբանական բնութագրերը, ՀԿ, Երևան, 1975, էջ 345 և հաջ.:

72 Հմմտ. Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հ. 2, Երևան, 1975, Մ. Մուրադյանի: «Բառագիտություն» բաժինը, էջ 53 և հաջ., Վ. Գ. Առաքելյան, Հինգերորդ դարի հայ թարգմանական գրականության լեզուն և ոճը, Երևան, 1984, էջ 76—79, Գ. Բ. Զահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն, նախագրային ժամանակաշրջան, Երևան, 1987, էջ 242 և հաջ.:

73 Հմմտ. Գ. Բ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, էջ 152:

74 Նշենք, որ վերջածանցների հետ հոդակապի կիրառությունն այլ բնույթ ունի, որի մասին տե՛ս «Վերջածանցում» բաժինում, էջ 188:

75 Ինչպես նշել ենք, —ական ածանցի հավելուրդային կիրառությունը հատկապես հաճախորդ է Ագաթանգեղոսի լեզվում:

76 Հնարավոր է նաև —առան ածանցի երբեմնի գոյությունը՝ պատսպար+առան, որ վանկասողությամբ դարձել է պատսպարան:

77 Տե՛ս Գ. Բ. Զահուկյան, Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը, էջ 230, Յ. Դ. Туманян, Структура индоевропейских имен в армянском языке, М., 1978, с. 141 и сл.

78 Հնարավոր է վերագրել նաև Sfa կադապարին՝ —ոց ածանցով. սեռական հոլովաձև՝ կոզման+ոց:

79 Ինչպես արդեն նշվել է, աստղանիշով օրինակները կարելի է մեկնաբանել նաև որպես a(Sa) կադապարի իրացումներ (հմմտ. «Նախածանցում» բաժինը), տվյալ դեպքում թերևս զործ ունենք, այսպես կոչված, բաղադրյալ բառերի կրկնակի պատճառաբանվածության հետ:

80 Ս. Ա. Գալստյանը գտնում է, որ «Իրենց կազմում միաժառանգ և նախածանց, և վերջածանց ունեցող», «նախածանցավերջածանցավոր» անվանումները ձևային մակարդակի ձևակերպումներ են... և որ «այդ տերմինների օգտագործելը... սխալ պատշաճացում է բառի ծագումնաբանական հայերենի բառաբանության մասին՝ նշան վերագրե-

լով չեզան՝ բառակազմական միջոց՝ միաժամանակ նախածանցի և վերջածանյի՝ «ավերում» (Ս. Ա. Գալստյան, Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում դոկտ. դիս. ձեռ., էջ 71, տե՛ս նաև էջ 77 «Միաժամանակյա բաղադրում, երբ հիմքը սահանա և նախածանց, և՛ վերջածանց, ննարավոր չէ»): Նշենք, որ ալդ միջոցը ժամանակակից հայերենի ածարդեռն բավարար չափով ուսումնասիրված չէ, քանի որ, թեև սակավ, բայց ժամանակակից հայերենում էլ կան այդ տիպի կառույցներ՝ ստորերկրյա, ընդծովյա, առհակատում, առափնյա, ինչոյեւ նաև բարդածանցավոր՝ հնգամյակ և այլն, որոնց համար նշված տերմինների կիրառումը լիովին արդարացիված է:

81 Ժամանակակից հայերենում բառակազմակերպական սերող հիմքերի մասին խոսում են Ս. Գ. Արրահամյանը (Ժամանակակից հայերենի բառակազմական օրինակափոխությունների զարգացման միտումները, ՊՔՀ, 1981, № 3, էջ 42—43), Ս. Ա. Գալստյանը (նշվ. աշխ., էջ 62—63): Այլ լեզուների համար համտ.՝ *Н. Д. Арутюнова*, Очерки по словообразованию в современном испанском языке, էջ 8, 149:

82 *Տե՛ս «Բառակազմական կաղապարներ ու միավորներ» բաժինը, էջ 53:*

83 «Բառահիմք» տերմինը գործածված է ըստ է. Աղայանի «Ժամանակակից հայերենի յուրյումն ու խոնարհումը» գրքում ընդունված նշանակության, էջ 309:

84 «Հատուկ դեպքերում նոր բառեր կազմելու համար կարող են օգտագործվել և անարդյունավետ միջոցներ» *М. Огкүүл, Tvorení slov v češtině, I. Teorie odvozo-
vaní slov, Praha, 1962, S. 205*).

85 Այս երևույթի նկարագրության ժամանակ Գ. Բ. Զահուկյանն առաջ է քաշում «համասն» և «տարասն» կաղապարների գաղափարը: Տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն» ձեռ., էջ 211:

86 «Ժամանակակից հայերենի բոլոր նախածանցների համար, բացառությամբ ժըխտականների, երկու հիմնական հատկանիշ է նշվում՝ ա. դրանք գերազանցապես բայական են, բայերից նոր իմաստներով բայեր են կերտում (իմաստափոխական կամ իմաստահավելական ածանցներ), բ., որը բխում է առաջինից՝ խոսքիմասային փոխանցում չեն կատարում՝ քիչ բացառություներով» (Ս. Գալստյան, Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում, դոկտ. դիս. ձեռ., էջ 62):

87 Տե՛ս Հ. Խ. Բաղսեղյան, Հայերենի խոսքի մասերի ուսմունքը, Երևան, 1980, էջ 336, Գ. Բ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, էջ 146:

88 *М. Dokulil*, նշվ. աշխ., էջ 201:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

- Աբեղյան Ս , Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965:
- Աբեղյան Մ , Գրաբարի քերականություն, Թիֆլիս, 1907, Երևան, 19362:
- Աբրահամյան Ա. Ա., Բայր ժամանակակից հայերենում, գիրք 1-ին, Երևան, 1962:
- Աբրահամյան Ս. Գ., Արդի հայերենի դերանունները, Երևան, 1956:
- Աբրահամյան Ս. Գ., Ժամանակակից հայերենի չմեղմող խոսքի մասերը, Երևան, 1959:
- Աբրահամյան Ս. Գ., Ժամանակակից հայերենի բառակազմական օրինաչափություններ
դարգացման միտումները, ՊԲՀ, 1981, № 3:
- Աբրահամյան Ս. Գ., Ժամանակակից գրական հայերեն, Երևան, 1981:
- Աբրահամյան Ս. Գ., Ժամանակակից հայերենի տերմինաբանություն մի քանի հարցեր,
ՄՀԳ, Երևան, 1984:
- Աղայան Է. Բ., Բալակազմությունը ժամանակակից հայերենում, ԳԱՏ, 1963, № 5:
- Աղայան Է. Բ., Բայի ձևաբանական կառուցվածքը ժամանակակից հայերենում (կառուց-
վածքային վերլուծություն), ՊԲՀ, 1963, № 3:
- Աղայան Է. Բ., Գրաբարի քերականություն, հ. 1, գ. Ա, Երևան, 1964:
- Աղայան Է. Բ., Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը (կառուցվածքային
վերլուծություն), Երևան, 1967:
- Աղայան Է. Բ., Հնդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984:
- Անադյան Հ , Հայոց լեզվի պատմություն, 1-ին մաս, Երևան, 1940, 2-րդ մաս, Երևան,
1951:
- Անադյան Հ , Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի համեմատությամբ 562 լեզուներ-
ի, Երևան, 1—5, 1953—1965:
- Անադյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան (2-րդ հրատ.), Երևան, հ. 1—4, 1971—
1979:
- Այտրեյան Ա., Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի, Վիեն-
նա, 1866:
- Առաքելյան Վ. Գ., Դասական և հետդասական գրաբարը, ՊԲՀ, 1976, № 1:
- Առաքելյան Վ. Գ., Ակնարկներ հայոց գրական լեզվի պատմության, Երևան, 1981:
- Առաքելյան Վ. Գ., Դասական հայերենի հարցի շուրջը, ՄՀԳ, Երևան, 1984:
- Առաքելյան Վ. Գ., Հինգերորդ դարի հայ թարգմանական գրականության լեզուն և ոճը,
Երևան, 1981:
- Առաքելյան Վ. Գ., Խաչատրյան Ա. Ա., Էլյան Ս. Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 1,
Հնչյունաբանություն և բառագիտություն, Երևան, 1979:
- Ասատրյան Մ. Ն., Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանության հարցեր, Երևան, Ա-Գ,
1970—1977:
- Ասատրյան Մ. Ն., Ժամանակակից հայոց լեզու. Ձևաբանություն, Երևան, 1983:
- Ավետիսյան Տ. Մ., Ժամանակակից հայերենի բառի կառուցվածքը, ՀԿ, Երևան, 1975:

Ավետիսյան Գ., Քերականություն հայկական նորոգ քննութեամբ և կարգաւ, Վենետիկ, 1815, 18232;

Բաբգատունի Ա., Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, Վենետիկ, 1852;

Բաղդասար Դպիր, Պարզաբանութիւն քերականութեան կարճառօտ և դիւրիմաց, Կ. Պոլիս, 1756:

Բաբսեդյան Հ. Խ., Արդի հայերենի բայի և խոնարհման տեսութիւն, Երևան, 1953;

Բաբսեդյան Հ. Խ., Հայերենի խոսքի մասերի ուսումնաբեր, Երևան, 1980:

Գալստյան Ս. Ա., Ժամանակակից հայերենի բաղադրյալ բառերի և նրանց բանաձևերի մասին, ԲԵՀ, 1972, № 3, էջ 104—119:

Գալստյան Ս. Ա., Ան՝ ժխտական նախածանցով բաղադրութիւնները ժամանակակից հայերենում, ԼՀԳ, 1973, № 5:

Գալստյան Ս. Ա., Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1978:

Դյուլբերգյան Ս. Վ., Թվակալն անունը ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1964:

Էլուան Ս. Ա., Ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1963:

Իշխանյան Ռ. Ա., Արդի հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Երևան, 1971:

Իշխանյան Ռ. Ա., Ակնարկ հայերենի տերմինաշինութեան, Երևան, 1981:

Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ (Գ. Բ. Զաչուկյան, Է. Բ. Աղայան, Վ. Դ. Առաքելյան, Վ. Ա. Քոսյան) Երևան, 1980:

Հայոց լեզվի զարգացումը սովետական շրջանում, Երևան, 1973:

Հովհաննէս Կոստանդնուպոլսեցի, Զոտութիւն հայկաբանութեան կամ քերականութիւն հայկական, Հոտմ, 1674:

Հովսեփյան Լ. Ա., Հին հայերենի պատմութեան շրջանաբաժանման մասին, ՄՀԳ, Երևան, 1984:

Ղազարյան Ս. Ղ., Հայոց լեզվի համառոտ պատմութիւն, հ. 1, Երևան, 1954, 19812:

Ղազարյան Ս. Ղ., Ժամանակակից հայոց լեզուն և ուսերենի դերը նրա հարստացման ու զարգացման մեջ, Երևան, 1955:

Ղազարյան Ս. Ղ., Հայոց գրական լեզվի պատմութիւն, հ. Ա, Երևան, 1961:

Մալխասյանց Ս., Գրաբարի հոլովումը, խոնարհումը և նախդիրները, Թիֆլիս, 1891:

Մալխասյանց Ս., Գրաբարի համաձայնութիւնը, Թիֆլիս, 1892:

Մարգարյան Ա. Ս., Հայերենի հարադիր բայերը, Երևան, 1966:

Մկրտչյան Ռ. Խ., Բարդ բառերի դասակարգումը և նրանց բաղադրիչների իմաստային փոխարարութիւնը ժամանակակից հայերենում, ԼՈՀ, 4, Երևան, 1977:

Մխիթար Սեբաստացի, Քերականութիւն գրաբարի լեզուի Հայկազան սեռի, Վենետիկ, 1730:

Մուրադյան Ա. Ն., Հունաբան դպրոցը և նրա դերը հայերենի քերականական տերմինաբանութեան ստեղծման գործում, Երևան, 1971:

Մուրադյան Ա. Ն., Դիոնիսիոս Թրակացու քերականութեան թարգմանչի և մեկնիչի հարցը, ՊԲՀ, 1980, № 3:

Մուրադյան Ա. Ն., Հունաբան դպրոցի ժամանակագրութեան հարցը, ՄՀԳ, Երևան, 1984:

Մուրադյան Մ. Հ., Բառագիտութիւն լեզուի լեզվի պատմական քերականութիւն, հ. 2, Երևան, 1975:

Մուրվալյան Ա. Ա., Հայոց լեզվի բառային կազմը, Երևան, 1955:

Մուրվալյան Ա. Ա., Հայոց լեզվի դարձվածաբանութիւն և բայակազմութիւն, Երևան, 1959:

Ոսկան Երևանցի, Քերականութեան գիրք. համառոտիւ ծայրաքաղ արարեալ յաղագս մանկանց և նորավարժից կրթութեան ի տառս մատենից և ի գիտութիւնս մասանց բանի ըստ քերթութեան արհեստի, Ամստերդամ, 1686:

Չալրիսյան Վ., Քերականութիւն հայկազեան, Վիեննա, 1937:

Չալրիսյան Վ., Այտրենեան Ա., Քերականութիւն հայկազեան լեզուի, Վիեննա, 1885:

Չամչյան Մ., Քերականութիւն հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1779:

Պալասանյան Ստ. Ընդհանուր տեսութիւն արեւելյան նոր գրավոր լեզվի հայոց, Թիֆլիս, 1870:

Պետրոսյան Հ. Զ., Գոյականի թվի կարգը հայերէնում, Երևան, 1972:

Ջանուկյան Գ. Բ., Քերականական և ուղղագրական աշխատութիւնները հին և միջնադարյան Հայաստանում, Երևան, 1954:

Ջանուկյան Գ. Բ., Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Երևան, 1969:

Ջանուկյան Գ. Բ., Ժամանակակից հայերէնի տեսութեան հիմունքները, Երևան, 1974:

Ջանուկյան Գ. Բ., Գրարարի քերականութեան պատմութիւն, Երևան, 1974:

Ջանուկյան Գ. Բ., Հայոց լեզվի պատմութիւն. նախադրային ժամանակաշրջան, Երևան, 1987:

Ջանուկյան Գ. Բ., Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանութիւն և բառակազմութիւն (ձեռագիր):

Սալլանքյան Մ., Քերականութիւն գրաբառ լեզուիս հայոց, հ. Ա, Փոքր քերականութիւն, Մոսկվա, 1827:

Սարգսյան Ա. Ե., Դասական գրաբարի տիպաբանական բնութագիրը, ՀԼԿ, Երևան, 1975:

Սեակ Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Երևան, 1955:

Սուրիսյան Ա. Մ., Հոմանիշները ժամանակակից հայերէնում, Երևան, 1971:

Սուրիսյան Ա. Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու (Հնչյունաբանութիւն, բառագիտութիւն, բառակազմութիւն), Երևան, 1982:

Քոսյան Վ. Ա., Արդի հայերէնի ածականի կազմութեան շուրջը, ՊԲՀ, 1959. Ն° 1, էջ 154—162:

Քոսյան Վ. Ա., Գրաբարի բառակապակցութիւնները, Երևան, 1980:

Օհանյան Հ. Ա., Ժամանակակից հայոց լեզվի բառապաշարը և նրա հարստացման միջոցները, Երևան, 1982:

Օհանյան Հ. Ա., Սծական անունը ժամանակակից հայերէնում, Երևան, 1962:

Адонц Н. Дионисий Фракийский и армянские толкователи, Пг, 1915

Азарх Ю. С. Словообразование и формообразование существительных в истории русского языка.—М., 1984.

Андреева Л. Д. Статистико-комбинаторные типы словообразования и разряды слов в русской морфологии —М., 1969.

Аракин В. Д. О превращении лексических единиц в аффиксальные морфемы — ФН, 1959, № 4.

Арутюнова Н. Д. О понятии системы словообразования — ФН, 1960, № 2

Арутюнова Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке.—М., 1961.

Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии.—М., 1957.

Бенвенист Э. Синтетические основы именного сложения. В кн.: Общая лингвистика.—М., 1974

- Варбог Ж. Ж.* Древнерусское именное словообразование. Ретроспективная формальная характеристика.—М., 1969.
- Винокур Г. О.* Заметки по русскому словообразованию. В кн.: Избранные работы по русскому языку.—М., 1961.
- Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка.—М., 1974.
- Вопросы теории и истории русского словообразования. Казань, 1972.
- Григорьев В. П.* О границах между словосложением и аффиксацией.—ВЯ, 1956, № 4.
- Григорьев В. П.* О взаимодействии словосложения и аффиксации.—ВЯ, 1961, № 5.
- Джаукян Г. Б.* Общее и армянское языкознание.—Ереван, 1978.
- Зверковская Н. П.* Суффиксальное словообразование русских прилагательных XI—XVII вв.—М., 1986.
- Зализняк А. А.* Русское именное словообразование.—М., 1967.
- Земская Л. А.* Современный русский язык. Словообразование.—М., 1973.
- Земская Е. А., Кубрякова Е. С.* Проблемы словообразования на современном этапе, ВЯ, 1978, № 6.
- Земская Е. А.* Словообразование. В кн.: Современный русский язык.—М., 1981.
- Зенков Г. С.* Вопросы теории словообразования. Фрунзе, 1969.
- Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка.—1—М., 1969, II—М., 1978.
- Карацук П. М.* Словообразование английского языка.—М., 1977.
- Кубрякова Е. С.* Еще раз о месте словообразования в системе языка.—В сб.: Актуальные проблемы русского словообразования, т. I, Ташкент, 1975.
- Кубрякова Е. С.* Основы морфологического анализа (на материале германских языков).—М., 1974.
- Кузнецов Е. С.* Опыт формального определения слова.—1964, № 5.
- Кулешова Л. В.* Описание корней русского языка с помощью статистических методов, М., 1976.
- Курилович Е.* Деривация лексическая и деривация синтаксическая. В кн.: Очерки по лингвистике.—М., 1962.
- Кусикьян И. К.* Изменения в словарном составе литературного армянского языка советского периода. М., 1964.
- Левковская К. А.* О принципах структурно-семантического анализа языковых единиц (на материале немецкого языка).—ВЯ, 1957, № 1.
- Левковская К. А.* Теория слова, принципы его построения и аспекты изучения лексического материала. М., 1962.
- Лексикология и словообразование древнерусского языка.—М., Наука, 1966.
- Лопатин В. В.* Русская словообразовательная морфемика.—М., Наука, 1977.
- Максимова В. И.* Структура и членение слова.—Л., 1977.
- Манучарян Р. С.* Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках.—Ереван, 1981.
- Марр Н. Я.* Грамматика древнеармянского языка.—СПб., 1903.
- Милославский И. Г.* Вопросы словообразовательного синтеза.—М., 1980.
- Морфологическая структура слова в языках различных типов.—М., 1963.

- Немченко В Н Современный русский язык Словообразование М, 1984
- Общее языкознание Внутренняя структура языка —М, 1972
- Основы построения описательной грамматики русского языка, М, 1966
- Панов М В Степени членности слова В кн «Русский язык и советское общество Словообразование современного русского литературного языка», М, 1968
- Пауль Г Принципы истории языка —М, 1960
- Потиха З А. Современное русское словообразование —М, 1970
- Росова В Н Словообразовательная система русского языка в XVI в.—Красноярск, 1972
- Русский язык и советское общество Словообразование современного русского литературного языка —М, 1968.
- Русская грамматика, т I.—М, 1980
- Смирницкий А Н Лексикология английского языка —М., 1956.
- Степанова М Д Словообразование современного немецкого языка — М., 1953.
- Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики.—М., 1968.
- Тихонов А. Н. Основные понятия русского словообразования. В кн Словообразовательный словарь русского языка в 2-х т, т. 1, М., 1985.
- Туманян Э. Г Древнеармянский язык, М, 1971
- Туманян Э. Г. Структура индоевропейских имен в армянском языке.—М., 1978
- Янко-Триницкая Н А Членность основы русского слова —ИАН СССР, СЛД, 1968, № 6.
- Galanus C. *Grammaticae et logicae institutiones linguae literalis Armenicae*—Romae, 1645.
- Chahan de Cirbied J. *Grammaire de la langue armenienne*.—Paris; 1823.
- Dokulil M. *Tvorení slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. — Praha, 1962.
- Lees R. B. *The Grammar of English nominalisations*. — The Hague, 1966.
- Marchand H. *Studies in Syntax and Wordformation* — Munchen, 1974.
- Perspektiven der Wortbildungsforschung*. — Bonn, 1977.
- Rivola F. *Grammaticae armenae libri quattuor*, Lutetiae Parisiorum, 1624.
- Rozwadowsky J. *Wortbildung und Wortbedeutung*. — Heidelberg, 1904.
- Schröder I. I. *Thezaurus linguae armenicae antiquae et hodiernae, cum varia praxios meteria*. — Amsterdam, 1711.
- Zifonun G. *Zur Theorie der Wortbildung am Beispiel deutscher Präfixverben*. — Munchen, 1973

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՐ—Առձեռն բառարան հայկազնեան լեզուի, Վենետիկ, 1865:

ԲԵԶ—Բանբեր Երևանի համալսարանի:

ԳԱՏ—ՀՍՍՀ ԳԱ Տեղեկագիր (հասարակական գիտությունների սերիա):

ԼՀԳ—Լրաբեր հասարակական գիտությունների:

ԼՈՂ—Լեզվի և ոճի հարցեր (ժողովածուների շարք):

ՀԱԲ—Հ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հ. 1—4, Երևան, 1971—1979:

ՀԼԿ—Հայոց լեզվի կառուցվածքը (ժողովածու), Երևան, 1975:

ՄՀԳ—Միջազգային հայերենագիտական գիտաժողով, Զեկուցումներ, Երևան, 1984:

ՆՀԲ—Նոր բառգիրք հայկազնեան լեզուի, հ. 1—2, Վենետիկ, 1836, Երևան, հ. 1, 1979, հ. 2, 1981:

ՊԲՀ—Պատմա-բանասիրական հանդես:

ВЯ—Вопросы языкознания.

ИАН СЛЯ—Известия Академии наук. Серия литературы и языка.

ФН—Филологические науки.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Ներածություն	5
Հայերենի բառակազմության ուսումնասիրման պատմության ակնարկ	5
Նյութի ընտրության ու նկարագրության սկզբունքները	34
Բառակազմական կաղապարներ և միավորներ	51
Հիմնկազմություն	60
Բառաբարդման կաղապարներ	95
Բարդությունների և նրանց բաղադրիչների խոսքիմասային (կարգային) բնու- թյանը	137
Ածանցման կաղապարներ	163
Նախածանցում	169
Վերջածանցում	177
Նառք տիպի կաղապարներ	183
Բայականություն	184
Ածանցների գործառական առանձնահատկությունները	202
Եզրակացություններ	338
Ծանոթագրություններ	343
Գրականություն	369
Համառոտագրություններ	374

ԼԻԱՆԱ ՍԱՄՎԵԼԻ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
ԳՐԱԲԱՐԻ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հրատ. լիթագրիր Ա. և Լ. Սատպյան
նկարիչ- Հ. Ն. Գործակալյան
Տնն. խմբագիր Ը. Փ. Հառուրյունյան
Սրբազրիչ Գ. Ս. Սահփանյան

ИБ № 1309

Հանձնված է շարվածքի 23. 06. 1987 թ.: Ստորագրված է տպագրության 13. 10. 1987 թ.
Չափը 60×84¹/₁₆, թուղթ N 1: Տառատեսակ «գրքի սովորական», բարձր տպագրություն:
Պայմ. 21,85 մամ., տպագր. 23,5 մամուլ: ներկ. մամուլ 21,85: Հրատ.-հաշվարկ. 20,5
մամուլ: Տպաքանակ 1000: Հրատ. № 716, Պատվեր № 442: Գինը 2 ռ. 80 կ.:

ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ.:
Издательство АН АрмССР, 375019, Ереван, пр Маршала Баграмяна, 24 г.
ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24.

Типография Издательства АН АрмССР, 375019, Ереван,
пр Маршала Баграмяна 24

A $\bar{u}$
75674